

TMMOB
ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

S E M P O Z Y U M

1980 – 1990

TÜRKİYE TARIMI

7-9 Ocak 1991
ANKARA

18

TMMOB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI YAYINLARI : 1991 / 2

Sempozyum

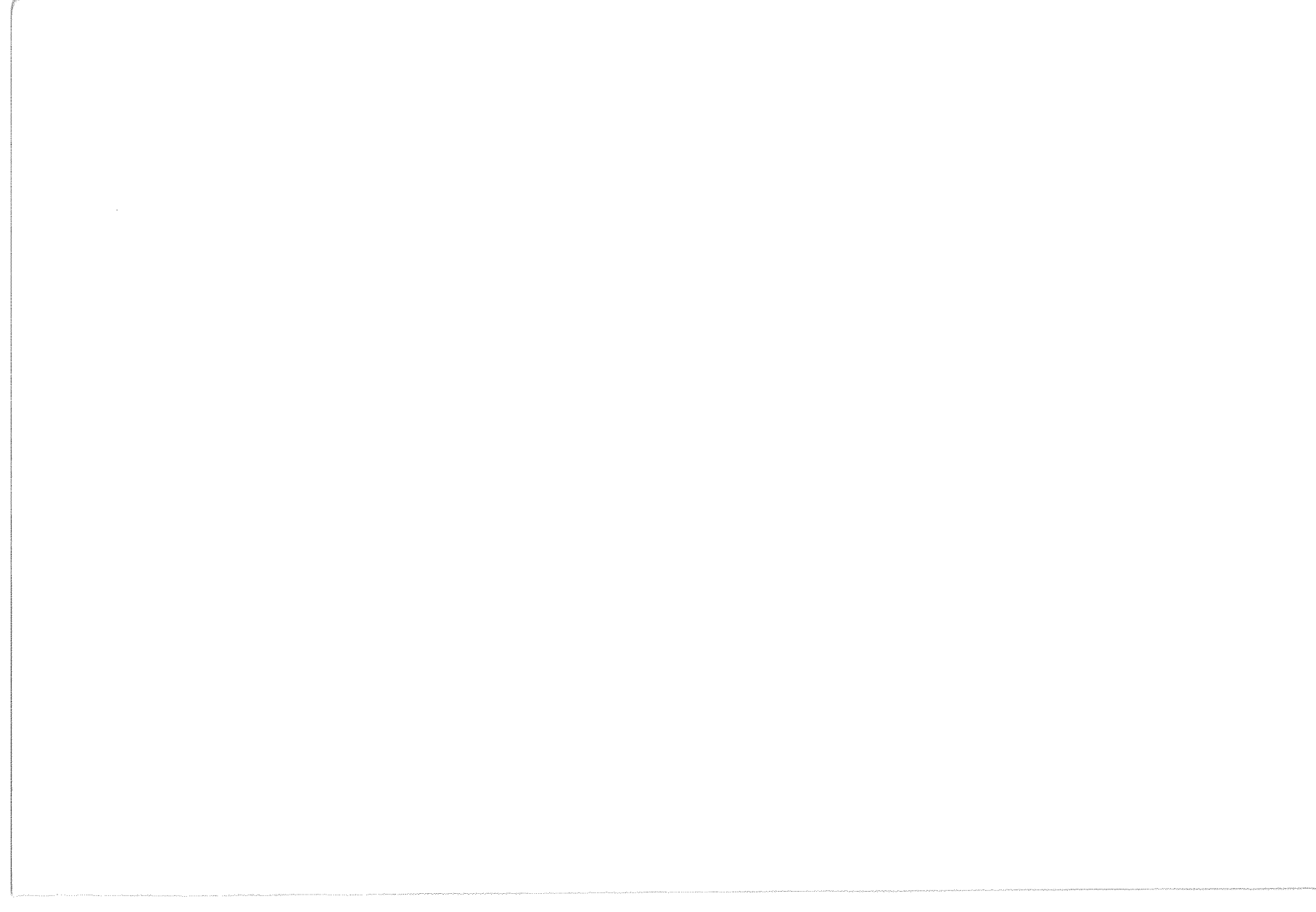
**1980 – 1990
DÖNEMİNDE TARIM**

ANKARA, 7-9 OCAK 1991

1991 – ANKARA

TOK. Bakanlığı Yayın Dairesi Bş.k.lığı Matbaası

İÇİNDEKİLER

Sayfa

1. OTURUM :

- TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı
Mahir GÜRBÜZ'ün Açış konuşması 9
- SHP Genel Başkanı **Erdal İNÖNÜ**'nün konuşması 18
- DYP Genel Başkanı **Süleyman DEMİREL**'in konuşması 28
- Tarım Orman ve Köyşleri Bakanı
Lutfullah KAYALAR'ın konuşması 46

2. OTURUM :

- T.Z.O.B. Genel Başkanı **Osman ÖZBEK**'in konuşması 65
- TMMOB Orman Mühendisleri Odası Genel Sekreteri
Doç.Dr. Yücel ÇAĞLAR'ın konuşması 75
- Veteriner Sağlık Teknisyenleri Derneği Başkanı
Adnan KORKMAZ'ın konuşması 81
- Türkiye Ziraatçılar Derneği Başkanı
İbrahim YETKİN'in konuşması 86
- Türk Veteriner Hekimleri Birliği Başkanı
Dr. Yücel AKINCI'nin konuşması 91
- TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Adına
Prof. Dr. Cemal TALUĞ'un konuşması 93

3. O T U R U M :

- Tarıma Yönelik Tarım Politikaları
Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN 103
- Tarım Ürünleri İç ve Dış Piyasalarındaki Gelişmeler
Prof. Dr. Ergün KİP 114
- Tartışmalar :
- * Prof. Dr. Asaf Savaş AKAT 149
- * Prof. Dr. Yakup KEPENEK 154
- * Prof. Dr. Ziya Gökalp MÜLAYİM 159

4. O T U R U M :

- Makro Ekonomik Yaklaşımlar Açısından 1980-1990
Arası Tarım Sanayi İlişkileri
Prof. Dr. Turan GÜNEŞ 167
- Tarım Sanayi İlişkilerindeki Gelişmeler
Dr. Meftune EMİROĞLU 191
- Tartışmalar :
- * Aykut GÖKER 197
- * Murat OKTAR 199
- Dr. Namık Kemal KILIÇ'ın konuşması 201

5. O T U R U M :

- Prof. Dr. Aydın Güven GÜRKAN'ın sunuş konuşması 205
- Tarımda Yapısal Değişim
Prof. Dr. Metin TALİM 209

	Sayfa
– Tarım Kesiminde Gözlenen Toplumsal Değişim	
Prof. Dr. Nurettin YILDIRAK	230
– Türk Tarımında Yapısal Değişme	
Prof. Dr. Gülten KAZGAN	251
– Tartışmalar :	
* Prof. Dr. Suat AKSOY	259
* Prof. Dr. Korkut BORATAV	262
– Sorulara verilen cevaplar	266
6. O T U R U M :	
– Prof. Dr. Cevat GERAY 'ın sunuş konuşması	271
– GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı	
Dr. Hürman OCAKLI	272
– D.S.İ. Genel Müdürlüğü	
Özden BİLEN	296
– Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü	
Erdoğan YÜCEL	298
– Tarım Reformu Genel Müdürlüğü	
Dr. Ahmet SAYLAN	310
– Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi	
Prof. Dr. Osman TEKİNEL	313
– Tartışmalar :	
* Prof. Dr. Ali BALABAN	323
* Prof. Dr. AYTEKİN BERKMAN	326
* Prof. Dr. Duran TARAKLI	328
– Sorulara verilen cevaplar	330

7. OTURUM :

1 inci Tur Konuşmalar :

- Prof. Dr. Doğu ERGİL’in sunuş konuşması 339
- Metin GÜRDERE’nin konuşması 341
- Prof. Dr. Abdülkadir ATEŞ’in konuşması 347
- Prof. Dr. Tansu ÇİLLER’in konuşması 353
- Ahmet AKIN’ın konuşması 359
- Fehim ADAK’ın konuşması 363

2 nci Tur Konuşmalar :

- Fehim ADAK’ın konuşması 367
- Ahmet AKIN’ın konuşması 370
- Prof. Dr. Tansu ÇİLLER’in konuşması 374
- Prof. Dr. Abdülkadir ATEŞ’in konuşması 379
- Metin GÜRDERE’nin konuşması 384
- Mahir GÜRBÜZ’ün kapanış konuşması 390

1. O T U R U M

Başkan : Prof. Dr. Akif KANSU

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dekanı

Konuşmacılar :

– **Mahir GÜRBÜZ**

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı

– **Erdal İNÖNÜ**

SHP Genel Başkanı

– **Süleyman DEMİREL**

DYP Genel Başkanı

– **Lutfullah KAYALAR**

Tarım Orman ve Köyişleri Bakanı

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı

Mahir GÜRBÜZ'ün açış konuşması

İnsanlık ikibinli yıllara, dünya dengelerini alt üst eden yeni yapılanmaları, bilimsel ve teknolojik devrimin göz kamaştırıcı gelişmelerini ve ekonomik, ekolojik toplumsal temelleri bulunan bir dizi sorunu birlikte yaşayarak girmektedir.

Evrenin gündemi, çok boyutlu ve çok çok yaşamsal değişim ve dönüşümlere aday görünmektedir.

Bir yandan, korku dengelerinin ve ideolojik çatışmaların, toplumun ortak geleceğine yönelik ilkel konsensüs anlayışlarına dönüştüğü, zıtlasma ve kutuplaşmaların barış, hoşgörü, demokrasi ve çağdaşlaşma yaklaşımlarına değiştiği bir demokratik devrim yaşanırken, öte yandan özellikle bölgemiz, temelinde sömürü mekanizmalarının sürdürülmesi amaçlarının yattığı, kimi karanlık senaryoların sahnesi yapılmaya çalışılmaktadır.

Bir taraftan, sanayi ötesi bilişim toplumunun nitelik değiştirmiş yeni ihtiyaçları gündeme gelmekte, öte taraftan gelişmekte olan toplumların insanca yaşamak özellikleri, beklentileri ve hakları gündemdeki yerini korumaya devam etmektedir.

Bir yandan, yaratıcı düşünce üreten, bunları uygulamaya aktararak toplumda yaygınlaştıran teknoloji politikaları belirleyici olmaya başlamakta, uzay çağının sonrasına "müdahale çağı" damgasının vurduracak ve yalnızca tarımı değil sanayiye denetimi altına alacak biyoteknoloji devrimleri yaşanmakta, öte yandan yüzmilyonlarca bereyi ciddi beslenme, açlık ve bunlara bağlı kitlesel sağlık trejedilerine mahkum olan insanlık, denetlenemeyen bir hızla büyümeye devam etmekte, kaynaklar bozulup daralırken ihtiyaçlar çeşitlenip çoğalmakta ve sorunlu dünya ikibinli yıllara eklemek ve aş isteyen bir milyar yeni insanıyla girmeye hazırlanmaktadır.

Böylesine karmaşık, hatta çelişik gelişme ve sorunların birlikte yaşandığı konjktürde Türkiye, genelden kaynaklanan çeşitli sıkıntıları özel koşulları nedeniyle daha da ağır biçimde yaşamaktadır.

Özellikle seksenli yılların siyasal, toplumsal, ekonomik ve teknolojik özlü gelişim, değişim ve dönüşümleri son on yılın ülkemiz açısından çok iyi irdelenmesi gereken kritik bir dönemi oluşturduğunu çok açık şekilde ortaya koymaktadır.

Ulusca acısını yaşadığımız kargaşa ve terör ortamını giderme gereğiyle getirilen 12 Eylül çözümüyle, son tahlilde çoğulcu demokrasiyi, çağdaş özgürlükleri kısıtlayan hatta dayattığı hukuk sistemiyle kurumsallaştıran bir senaryoya dönüşmüştür. Devlete karşı bireyin hak ve özgürlüklerini güvenceye alması, bir toplum sözleşmesi olması gereken Anayasa, toplum dışı olarak ve bireyi potansiyel anlamda devlete karşı bir güç sayan ön vargılarla dayatılmış ve gelişen toplumu denetlemeye

dönük bir kıskaç niteliğine büründürülmüştür. Katmanların örgütleri aracılığıyla toplumsal faydanın paylaşımına yönelik çabalar sergileyecekleri, örgürce örgütlenebilecekleri ve örgütsel davranış gösterebilecekleri çoğulcu ve katılımcı bir mekanizma olması gereken demokrasi toplumun karşısına halkın katılımını engelleyen ve salt siyasal partilerle sınırlı, kısıtlayıcı bir şablon olarak dayatılmıştır.

Ne var ki, toplumsal değişme dinamiğini hesap etmeyen, toplumdaki demokratik özü kavrayamayan kısıtlayıcı anlayışlar ve bu anlayışlara dayalı üst yapı güdülmeleri, çağdaş katılımcılık, çoğulcu demokrasi doğrultusundaki sağlıklı gelişmeyi daha fazla engelleyememiştir. Son yıllarda, ülkemizde gözlenmeye başlanılan demokrasi doğrultulu kimi gelişmeler, örgütlü çağdaş toplum doğrultusundaki sağlıklı gelişmenin yasal şablonlarla durudulamayacağını birkez daha kanıtlamış bulunmaktadır.

Ülkeyi yönetmeye aday siyasal oluşumların bilim ve teknokrat çevrelerinin, üretici kitlelerinin temsilcileriyle, görüşleriyle, çözümlene seçenekleriyle katıldıkları bu günkü benzer platformlar, özetlemeye çalıştığını koşullar nedeniyle, çoğulcu bir yapılanmanın, uygar tartışma ortamının ve görüşlerin örgürce sergilenebileceği bir mekanizmanın yaşama geçirilmesi anlamında son derece önemlidir.

T.M.M.O.B. Ziraat Mühendisleri Odası, üyelerinin hak ve yararları savunmak öncelikli ödevinin yanında, üyelerinin hizmet verdiği tarım toplumunun sorunlarına yabancılaşmamayı, onları sahiplenmeyi de toplumuna duyduğu sorumluluğun gereği saymaktadır. Oda'mız bu sorumluluğunu gereğini yerine getirirken, yalnızca sorunları yansıtan, yineleyen, kısır ve tek boyutlu tepkimelerle yetinen bir kolaycılık yerine, demokrasinin sağladığı olanakları sorumlucu değerlendirip kullanmayı, sorunları bütünsellik içinde görmeyi, neden-sonuç ilişkilerini irdelemeyi ve daha önemlisi onları çözümlenici somut seçenekleri, politikaları araştırarak üretmeye çalışmayı temel ilke saymaktadır. Ülke tarımına etknoloji artarmayı üstlenmiş bir mesleğin yasal örgütü olarak Oda'mız, sektör sorunlarına işte böylesi bir teknokrasi anlayışla yaklaşmayı daha doğru bulmakta ve ulusal sorumluluk olarak değerlendirmektedir. Geçen yıl bu günlerde, bu salonda Anakara Üniversitesi Ziraat Fakültesiyle ortaklaşa gerçekleştirdiğimiz, 250 bilim adamı ve uzmanın 68 bildiriyle katıldığı ve Türkiye tarımının tüm boyutlarının sorgulandığı, çözümlenelerin 5 gün boyunca tartışıldığı, Ziraat Mühendisliği III. Teknik Kongresi işte bu anlayışın göstergesidir. Tohumculuğun tüm yönlerinin bilimsel değerlendirmeden geçirilip, çözüm önerileri geliştiren sempozyum, gıda sempozyumu, çevre ve tarım sempozyumları, teknik ve bilimsel rapor hazırlama çabaları işte bu yaklaşımın gerekleridir. 1991 için planlanan hayvancılık kongresi, erozyon sempozyumu, tarımsal üretim palanlamasının sonuflaştırılması araştırması, GAP'ta toplumsal yapı araştırması, tarıma yönelik kamu örgütlenmesi çalışması ve 1980-1990 kesitinin sorgulanacağı bugünkü sempozyum, aynı anlayışın gereği olarak programlanmıştır.

1980-1990 kesitinde ele alınacak olan Türkiye tarımına ilişkin sağlıklı değerlendirmeler, kanımızca yalnızca bu dönem verilerine dayandırılmak yerine, gelişim sürecini de gözeten bir bütünsellik yaklaşımıyla gerçekleştirilmelidir.

Cumhuriyetin Osmanlıdan devraldığı miras, tümüyle tarıma dayalı ekonomi, ilkel yöntemlere dayılı, öz tüketime yönelik tarımsal üretim ve yaratılan fazlanın devletçe alındığı bir tarımsal yapıdır. Asya tipi üretim tarzının evrime dirençli bu topmusal yapısı, tımar sisteminin çözülmesi, miri toprakların dağıtılması, feodal üretim ilişkilerinin tasfiye eğilimine girmesi, aşarın kaldırılması ile giderek çözülmeye başlamıştır. Bir özdeyişe dönüşen "Köylü efendimizdir". sözünde ifadesini bulan ve Osmanlıya göre daha populist bir nitelik gösteren kuruluş yılları politikaları tarımsal üretimi görel olarak geliştirmeye başlamış ise de bu değişim, artış trendlerini çok sonraları yakalamaya başlamıştır.

Devletin tarıma yönelik sorumluluklarını geliştirdiği, bir çok kurumsallaşmanın gerçekleştirildiği devletçilik ve savaş yılları uygulamaları, teknoloji boyutunu somutlayamadığı için üretim ölçeği ve verimlilik anlamında beklenen sonucu verememiştir.

Savaşta yıkılan Avrupaya bol ve ucuz besin sağlama güdüsüyle 1950'lerde gündeme getirilen Marslahil planının, ağır sanayi yerine tarımın modernleşmesine yönelik destekleri, beraberinde sektöre teknoloji aktarımını da taşımış, traktör kullanımına paralel ekilişler artmış, karayolu ulaşımının gelişimiyle de, geleneksel kırsal kesim pazara açılmaya başlamıştır. Ekilen alanların %60, üretimi %69 verimin %9 arttığı bu dönemde, bir yanda bitki deseni zenginleşmeye, hububat kalıbı sanayi bitkilerine dönüşmeye bir yanda da köyde yaratılan artı değer, kent kesimine aktarılmaya başlamıştır. Geçimlik üretim yapan köylünün, meta üretimi yapan, kimi zaman da birikim sağlayan küçük işletmeye dönüştüğü bir dönem, kanımızca süreç içerisinde önemsenmesi gereken bir değişimi yansıtmaktadır.

1960'lar sonrası planlı dönemlerde, teknolojinin etkisinin daha belirleyici olduğu görülmektedir. ekilebilir alanların potansiyel sınırına varılan bu dönemde üretim artışlarının önemli ölçüde verimlilik artışına bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Altmışlı yıllarda ekili alanlar artışı %4, verim artışı %17 düzeyinde ortaya çıkmıştır. Dönem içerisinde makinalaşma önemli bir unsurdur. Emek verimi artışı tarım dışı kesimlerdeki hızı izleyemediği için gelir kaybı söz konusu olmuş ve 1960 öncesi %25 olan kişi başına tarımsal gelir- tarımdışı gelir oranı bu dönem sonucunda %19.3'e düşmüştür. Dönemin yetmiş sonrası kesiti özellikle teknoloji kullanımı açısından ciddi atılımlara tanık olmuştur. Gübre kullanımı ve traktörle toprak işlemede önemli gelişimler, tarım ürünü destekleme politikalarında ciddi kapsam ve anlayış değişimleri yaşanmıştır. Denge fiyatlarının altında tutulan girdi fiyatlarının yanında destekleme kapsamının da genişletilmesi, beraberinde teknoloji kullanımının yaygınlaşması sonucunu da üretmiştir. İç ticaret hadlerinin sektör aleyhinde değişmemesi de dönemi tanımlayıcı önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır.

1980'lere kadar uzanan bu süreci kısa saptamalarla tanımlamak istersek şunları söylemek mümkün görülmektedir.

Sürecin başlangıcında, sadece öz tüketimi için üreten, teknoloji kullanamayan, tek ürün yetiştiren işletme yapısı önemli ölçüde girdi ve teknoloji kullanabilen, pazar için ürün ve çeşitli bitki yetiştiren bir yapıya dönüşmüştür. Tarımsal katmadeger, nüfus artış hızının iki misli tarım ürünleri ihracı 28-30 misli büyümüştür. Yeniden biçimlenen kapitalist tarım işletmeleri ve küçük toprak mülkiyetine dayalı küçük işletmeciliğin belirlediği ikili bir yapı görünümü oluşturmuş ise de küçük üreticiliğin belirleyici ve egemen rol aldığını söylemek kanımızca daha doğrudur.

Küçük üreticiliğin temel özellik olduğu sektörde toprak dağılım dengesizliği bugün de geçerlidir.

Ortalama işletme genişliği 75 dekar düzeyindedir ve bu giderek küçülmektedir. Yalnızca 1973-1980 arasında işletme sayısı % 8.9 artmıştır.

İşletmelerin küçüklüğü ve toprakların dağınık ve çok parçalı olmasından ötürü teknoloji kullanımını engelleyici bir nitelik almaktadır.

Gelişmiş ülkelerin tersine, bitkisel üretim % 61, hayvansal üretim % 39 oranında yer almaktadır.

Kırdan kente göç, kırsal itici etmenlerine bağlı olarak artmaktadır.

Üreticiler ekonomik anlamda bir örgütlenmeden yoksundur.

Ve bütün bu koşullara bağlı olarak, sektörde toprak ve emek verimliliği düşüktür.

Sektörün toplam nüfusun % 41'ini, çalışan nüfusun % 50.5'ini istihdam eden rolü devam etmektedir.

Her anlamda kritik bir dönem olan seksenli yıllar, öncelikle ülke tarımının geleceğine yönelik politikalar ve projeksiyonlara maddi temel olması açısından çok yönlü bir değerlendirmeden geçirilmek zorundadır. Kimi yaklaşımlara göre çağ atlanı, kimilerine göre çöküntü, yıkım, küçülme ve gerilemelerin yaşandığı bir dönem olarak tanımlanan bu kesit, kanımızca öncelikle tarım sektörü açısından ele alınmak ve tartışılmak gerekir.

Konu uzmanı değerli katılımcılarımızın bilim süzgeçlerinde irdelenecek kimi sayısal verileri tartışmaya açmaya gerekli buluyorum.

Bir genel gösterge olarak belirtmek gerekir ise 1980-1990 dönemi ekonomisen durmayan ve yükselen bir enflasyon damga vurmuştur. Kimi çevrelerce,

katlanılan enflasyonun büyümenin maliyeti olduğu ileri sürülmekte ise de veriler bu-
nu yeterince kanıtlayamamaktadır. Örneğin, 1960-1970 kesitinde %4'ler düzeyinde
enflasyonla 1970-1980'de %26 enflasyonla %6 civarında büyüme realize edilirken,
son dönemde enflasyon ortalama %45'lerde dolaşırken, büyüme bu maliyete katla-
nılmasının sonucu olamamış, ancak %3.5 düzeyinde seyretmiştir.

Tarım planlı dönemler içinde en az yatırım payı son planda tanınmış ve bu pay
%7.9 düşünülmüştür.

1980'de sabit sermaye yatırımlarında %7.75 olan tarım payı artmamış,
1980'de %6.35'e gerilemiştir.

Dönem boyunca GSMH artışı yaklaşık %68 yükselirken, tarımın payı ancak %
32 büyümüştür, ortalamanın yarı yarıya gerisinde kalmıştır.

Üretim ölçөгünü belirleyen ürünlerden buğday %21, pamuk %22, ayçiçeği, %
20, tütün %25 artış sergilemiş, aynı kesitin tarım nüfusu artışı %29 dolayında realize
olmuştur.

İhracatın genel artışı dört kata yaklaşırken, bu eğilim tarım ürünleri ihracatında
%27 düzeyinde kalmıştır. Bunun sonucu olarak da ihracatta tarım payı %22'lerden
%18'lere gerilemiştir. Sürecin dış ticaretle ilgili önemli bir özelliği de ihracatın üçte
bir düzeyinde artışına karşın, ithalatın on yılda on misli büyümesi, Türkiye'nin net ta-
rım ürünü ithalatçısı haline gelmesidir.

Ve dönem içerisinde GSMH payı %21.9'dan %16.2'ye inmiştir. Yaklaşık %
26'lık olan bu gerileme, tarımda çalışan nüfus açısından geçerli olmamış bu oran %
62.5'dan %20'lik bir azalmayla %50.5'e inmiştir. Bir başka deyişle kesimin nüfus po-
tansiyeli sürmesine rağmen, gelir payı dörtte bir oranında gerilememiştir. Kırla bağ-
lantıları süren marjinal kent katmanlarını da dikkate alırsanız, tarım kesimi dönem
sonunda net biçimde ve önemli oranda yoksullaşmıştır, yangısını bir haksızlık olarak
değerlendirmemek gerekir. Nitekim aynı nedenle 1960'larda %25, 1970'lerde %19
olan kişi başına tarım - tarım dışı kesim gelir oranı %14'lere düşmüş, kısacası gelir bö-
lüşümü sektör aleyhine işlemiştir.

Bu sempozyumda bir bölümünü aktardığım gelişim sürecinin net bir profili çıkar-
ılmak gerekir. Genel yaklaşım farklılıklarına bağlı olarak yapılan değişik değeren-
dirmelerin bilimsel sentezlere dayalı, açık tanımlamalara dönüştürülmesi son derece
zorunludur. Verilerin ele alınış biçimine göre değişebilen farklı sonuçlar yerine bilim
temeline dayalı doğru saptamalar yapılmalıdır.

Söz gelimi, 1980'de temel besinler açısından %1.01 oranında kendine yeterlili-
ği olan Türkiye şimdilerde niçin gıda ithal eden bir ülke olmuştur.

1980-1987 kesitinde tarla bitkileri üretim artışı % 20'ler düzeyinde ortaya çıkar-ken, aynı ürünler için verim artışı neden % 11'lerde kalmıştır. Bu durum artış olayında teknoloji yerine alan farklılığı olgusunun yattığı, dönemde teknoloji kullanımının ye-terince gelişmediği anlamında değildir?

Aynı dönem için gözlenen yılda % 5.6'lık traktör, % 2.8'lik gübre, % 1.8'lik kredi artışları yeterlidir. Bu artışlar girdi kullanımı yapısının değişmesi anlamına gel-mektedir?

Teşviklerin % 82'sini gübre almıştır ama, bunda özel kesim insafına bırakılan fi-yatların durmadan artmakta olmasının payı yok mudur? Belgeler üzerinde gösteri-len gübre tüketimi, tarlaya atılan miktarı yansıtmamaktadır, yoksa deri ya da boya sa-nayiine kayarak amaç dışı kullanım var mıdır ve destekten yararlanmak amacıyla, daha önce yemde yaşanan, gerçek dışı satış belgelemesi yok mudur?

1980'deki 47.000 tonluk tarım ilacı tüketimi 1988'de 44.000 tona düşmesi net gerileme midir. Bu değişimde ilaç teknolojisi gereği hacim etkili madde oranlarının değişmesi hangi ölçüde belirleyicidir?

Üretim yapısı yeterince değişmiş midir? Ekiliş alanları ve ürün deseni açısından yaygın tarıma dayalı düşük gelirli tarım ürünleri kalıbı, yoğun tarıma dayalı yüksek gelirli ürünlere doğru gerekli dönüşüm gerçekleşmiş midir?

İç fiyatları denetlemek, stokcuların spekülasyonlarını önlemek için yapıldığı söylenen ve bizzat bu stokcu çevreler eliyle yapılan terbiyevi tarım ürünü ithal yerli üretimi hangi olumsuzluklara sürüklemiştir?

İç ticaret hadlerinin sektör aleyhine çalışması, tarımda sanayiye kaynak aktarı-mı anlamına gelmekte midir? Tarımdan ve ücretlerden aktarılan 60 milyar dolar kaynak verimliliğe dönüşmüş, sanayi gelişmesi olarak sonuçlanmış ise son 6 yılda imalat sanayi yatırımları neden % 3.4 gerilemiştir? Vergi politikası yerine ikame edi-len iç ticaret hadleri mekanizması sonucu tarımsal fazla sanayiye mi, yoksa yatırım eğilimi olmayan tüccar kesimine mi aktarılmıştır?

Doğu Anadolu'da ve hatta Orta Anadolu'da köyler neden yaşlılara bırakılmak-ta, köy okulları niçin kapanmakta ve topraklar neden terkedilmektedir? Kırdan ken-te göç hızı sanayileşme hızı anlamına gelmekte midir? Belirleyici ana öge kentin çeki-ciliği midir, kırın iticiliği midir? Yoksa üretim artışı hatta üretimin sürdürülmesi için dürtü kalmadığı için mi köyler terkedilmektedir?

Hayvancılığımıza ne olmuştur? Süt tozu, peynirle başlayan etle devam eden ve kasaplık hayvan ithaliyle noktalanmış uygulama yerli üreticimizi hangi açmazlara sü-rüklemiştir? dönem içerisinde hayvan başına et veriminin sığırlar açısından 86 kg'dan 73 kg'a gerilemiş olmasının, ithal uygulamasının etkisiyle süt hayvanların, ineklerin kesilmesinden başka bir nedeni var mıdır?

Damızlık diye ithal edilenler gerçekten bu nitelikleri taşımakta mıdır? Öyle oldukları varsayılsa bile yerli popülasyonu ıslah edecek ve geçmişte önemli gelişmeleri gözlenen yöntemler yerine, bir anlamda süt ithali niteliği taşıyan bu uygulama gerçekten başarılı mıdır, dağıtım yapılan işletmeler optimum barınma ve bakım koşullarına sahip midir ve bu materyalin ne kadarı koşullara dayanılarak yaşayabilmiştir?

1989 kuraklığının neden olduğu eksi yöndeki % 11.4 büyüme geriliği noktasını baz yaparak 1990'da % 9 - % 10 katma değer artışı sağlanmış demek ki gerçekçiliktir, 1990'ın 1988'in, % 1.54 gerisinde kaldığını ve uzun yıllar trendini aşamadığını belirtmek mi daha doğrudur?

1989'da kendi tarım toplumuna 32 milyar dolar destek sağlayan Amerika'nın aynı dönemde 53 milyar dolar destek veren AT ülkelerine, bu miktarı azaltın % 30'lara indirin yollu baskılarına rağmen, AT ülkeleri tarım üretici birliklerinin direnciyle Avrupa hayır derken, tarım ülkesi konumunu sürdüren, tarımda gelişim atılımını yapmak zorunda olan ülkemizde korumacı yaklaşımların terkedilmesi, destekleme kapsamlarının daraltılması haklı mıdır gerçekçi midir?

Ürün fiyatı ürün maliyeti, ürün fiyatı-girdi fiyatı konularında resmi verilere göre yapılan değerlendirmeler yaşanan fiziki gerçekleri hangi ölçüde yansıtmaktadır? Bu karşılaştırmada kullanılan ilan edilmiş ürün fiyatları üreticinin eline geçen net fiyatları mıdır, yoksa koşullara direnemeyen üretici bu bedellerin altında hatta alivire yöntemleriyle mi ürününü satmak zorunda kalmaktadır? Gübreten ilaca ve alete kadar girdilerin çoğu kez borçlanılarak ve ağır faiz yüküne katlanılarak sağlandığı, yaşanan fizik gerçek olarak dururken, resmi girdi fiyatları kullanılarak varılan sonuçlar yeterince güvenilir sayılabilir mi?

Süreç içerisinde gözlenen gelişme eğilimi yeterlimi dir, geleneksel çizgi hangi doğrultularda atılıma dönüştürülmelidir?

Türkiye tarımı geleneksel çizgisini daha fazla sürdüremez. Ülkemizin somut koşulları nedeniyle bu çizginin ciddi bir atılıma dönüştürülmesi zorunludur. Dünyada ekonomileri gelişmiş ama tarımı geri bırakılmış ileri ülke örneği yoktur. Sanayi alanında önemli gelişmeler kaydetmelerine rağmen, bazı sosyalist ülkelerin, özellikle Balkan devletlerinin tarımı dışlamalarının maliyetini çok ağır biçimde ödemekte olduklarını göz arde etmemek gerekir.

Dünyada "müdahale çağı" nın biyoteknolojik devrimleri yaşanırken ve bu devrimler öncelikle tarım kesimine yaygınlaşıp yoğunlaşırken, Türkiye tarımda teknoloji alanında gelenekselle yetinemez. Ülkemiz ileri toplumların gelişmelerini yalnızca izleyen ve aslında mal satışının makyajlanmış bir tarımı olan teknoloji aktarımını tek çözüm sayan bir konumda daha fazla tutulmamalıdır. Sorunlarımızın, ülke koşulları dikkate alınmaksızın, yalnızca üretilmiş tekniklerin aktarımıyla çözüleceğini sanan

anlayış, teknolojiyi ulusal ölçekte ve ülke koşullarında üretebilen bir dinamiğe kesinlikle dönüşmelidir. Ülke yönetimine ilişkin genel politika ne olursa olsun, kanımızca Türkiye tarımının gelişimi için olmazsa olmaz ön koşul teknoloji politikasıdır. Kısa ve uzun gelecekte ülke ihtiyaçlarını kavrayacak teknoloji kullanım yaklaşımlarının somutlaştırılması son derece yaşamsal bir gerekliliktir. Çağdaş teknolojiin katkısını etkili kılmak, verimliliğini maksimize etmek için ise yeni yapı ve toplum projeksiyonları üretmek, elverişli alt yapıları oluşturmak gerekir.

Bu anlamda iç ve dış pazarı, dünyanın değişim doğrultularını gereğince değerlendiren bir tarımsal üretim planlaması kesinlikle gündeme gelmelidir.

VI. planda olduğu gibi, söz gelimi konut veya ulaştırma sektörünün üçte biri kadar değil, sektöre ivme kazandıracak ölçekte kaynak tahsisleri kesinlikle yapılmalıdır.

Hem emeğin, alın terinin hakkını tanınması, hem tarımın diğer kesimlerce sömürülmesinin önlenmesi ve hem de küçük üreticiliğin teknoloji ve girdi kullanımını engelleyen yapısını değiştirmek için üreticilerin ekonomik güç birliğini oluşturacak örgütlenme modelleri mutlaka yaşama geçirilmelidir.

Tüm dünyanın yaptığı gibi korumacı yaklaşımlar geriletmemeli, destekleme uygulamaları, verimliliği, teknoloji kullanımı, kaliteyi ve örgütlenmeyi özendirici seçici yaklaşımlara dönüştürülmelidir.

Kamu yönetiminin araştırma sorumluluğu azaltılmamalı, geliştirilmelidir.

Tarım alanlarının bozulup daralması süreci durdurulmalı, Anayasa'nın 45. maddesi bu konuda devlete koruma görevi vermesine rağmen, bizzat kamu kuruluşları yatırımları yoluyla verimli alanların yok edilmesi trajedisi kesinlikle sona erdirilmelidir.

Tarımda teknoloji kullanımını dayatan bunca koşulun karşısında, binlerce eğitilmiş tarımcının işsiz bırakılması dramına mutlaka çözüm bulunmalı ve bu teknik güç üretim artışının dinamiğine dönüştürülmelidir.

Sözlerime son vermeden önce son zamanlarda gündeme gelen ve tartışılan kamu örgütlenmesi sorunu konusunda Oda'mız görüşünü kısaca aktarmayı gerekli buluyorum.

Kanımızca, tarım sektörüne yönelik kamu sorumluluklarının bütünlük göstermesi ilkesel anlamda yanlış değildir. Bu amaçla, tarıma ilişkin hizmetlerin bütünlükçe tek bir yapı ile örgütlenmesi de öteden beri Oda'mızın inandığı bir yaklaşımdır. Kuşkusuz bu yaklaşım şu anda yürümekte olan örgüt yapısının yeterli, doğru ve başarılı olduğu anlamına kesinlikle gelmemelidir.

Bize göre ne bugünkü yapı yeterlidir, ne de her üretim dalına veya her hizmet fonksiyonuna bir bakanlık örgütlenmesine gidilmesi yerindedir. Bize tarıma yönelik kamu örgütlenmesi, grup eğilimleri ve örgüt fanatizmi yaklaşımlarına göre değil, bilimsel temellere oturtulmalıdır ve ülke tarım yapısının fizik gerekçeleriyle bağdaşmalıdır. O açıdan biz, şu ya da bu bakanlıklar kurulmalıdır yollu ön yargılar yerine, Türkiye'de kamusal tarım hizmetlerinin örgüt yapısının, ülke tarımına yönelik politikalarla bağlantılı olarak somutlaşmasını daha doğru buluyoruz. Kamusal tarım hizmetlerinin tarıma verilecek rol, tarımla ilgili sorumluluklar ve tarım toplumu için geliştirilecek kurumsal yapılanmalara göre biçimlenmesini, böylesi maddi temellere dayanmasını daha gerçekçi görüyoruz.

Sempozyumun ülkemiz tarımı açısından yararlı değerlendirmeler ve çözümleme doğrultuları üretilmesi dileği ile tüm katılımcılarımızı kutlar saygılarımı sunarım.

SHP Genel Başkanı Erdal İNÖNÜ'nün konuşması

Sayın başkan, sayın konuklar, sayın ziraat mühendisleri, basın ve T.R.T.'nin değerli mensupları. Z.M.O. tarafından "Türkiye'de tarımsal eğitimin 145. yıldönümü" nedeniyle düzenlenen bu toplantıda bulunmaktan, sizlere hitap etmekten büyük onur duyuyorum. Hepinizi saygıyla selamlarım. Ayrıca gerek Üniversite öğretim üyelerinin gerekse Ziraat Mühendislerinin bu mutlu gününü kutlarım. Hepinize daha büyük başarılar, mutluluklar dilerim!

Değerli dinleyiciler, tarım konusundaki fikirlerime geçmeden önce bugün karşı karşıya bulunduğumuz iki önemli gelişme üzerindeki kaygılarımı, düşüncelerimi söylemek istiyorum. Her ne kadar konuyla ilgisi yok diye düşünülürse de elbet konuyla ilişkisi -biraz geniş düşünülüğünde- var. Tarımın amacı, insanları doyurarak yaşatmak, ama insanlar yaşamak için gıdadan başka şeylere de muhtaç. Birbirleriyle kavgaya etmemeye, içerde ve dışarda barışa muhtaç. Bugün karşı karşıya bulduğumuz iki olay var ki; birisi iç barışımızı, öbürü dış barışımızı büyük ölçüde tehdit ediyor. Onun için bu iki olay hakkında kaygılarımı, düşüncelerimi kısaca söyledikten sonra izninizle tarım konusuna geçeceğim.

Bir tanesi Dünya'nın özellikle bizim yöremizin bir savaş tehdidiyle karşı karşıya bulunduğu konusu. Önümüzdeki günlerde güneyimizde bir savaş çıkması büyük bir olasılık olarak karşımızda. Türkiye'nin bu savaşta yer alması gerektiği de zaman zaman söyleniyor. Daha iki gün önce, büyük bir devletin Cumhurbaşkanı Türkiye'ye karşı bir tehdit olduğundan bahsetti. Ben bunu ilk defa duyuyorum, başka bir devletin başkanının bizim bir savaş tehdidi, doğrudan doğruya ülkemize yönelik bir tehdit altında olduğumuzu söylemesi. Tabi bu mesele Irak'ın Kuveyt'i işgali ile ortaya çıktı. Bir devletin başka bir devleti Birleşmiş Milletlerde üye olan bir devleti işgal etmesi, ilhak etmesi kabul edilecek birşey değil. Derhal kınandı ve Irak'ın Kuveyt'ten çıkması istendi. Fakat ondan sonra bir savaş tehdidi karşımıza, geldi ve bu savaşta bizimde yerimiz olacağı söyleniyor. Şimdi burada büyük bir acele olduğuna işaret etmek isterim. Dünya'nın Avrupa, Amerika gibi en gelişmiş yörelerinde tarımın en büyük verimle yürütüldüğü bölgelerde artık savaşa gerek olmadığı ilan edildi. Savaş olmadan uluslararası anlaşmazlıkların çözüleceği ilan edildi ve bunun yollarında yavaş yavaş bulunuyor. Ame nedense Ortadoğu'da bir hukuk ihlali olduğu zaman o, ancak savaşla çözümlür ve savaşı da şimdi yapmalıyız, hemen yapmalıyız, sizde burada yerinizi almalısınız şeklinde bir baskı karşısındayız. Ben bunu anlamıyorum, bu aceleyi anlamıyorum. Ve burdan bir defa daha her yerde söylediğim şeyi söylemek istiyorum. Dünya, bugün büyük bir sınavla karşı karşıya. Ama bu sınavı başarıyla geçmek için bütün olanaklar elinde. Büyük devletlerin elindeki silahlar, bugün Dünya'yı birkaç defa ihma etmeye yeter. Ve bu büyük devletler aralarında savaş yapmacıklarını ilan ettiler. E, küçük devletler nasıl olurda Dünya'yı savaşa götürebilirler. Büyük devletlerin gücü bu kadar büyürken nasıl olurda küçük devletler, büyük devletleri istemeden

bir savaşa sokarlar. Hiç savaşa girmek istemeyen Türkiye gibi bir ülkeyi savaşa sokarlar. Burada bir anlaşılmayacak nokta var. Burada bir çelişki var, bu çelişki büyük devletlerin kendi çıkarlarını öbür devletlerin çıkarlarından üstün tutmasından başka birşey değil. Eğer o devletler de başka ülkelerin çıkarlarına kendi çıkarları kadar itibar etseler bunun çaresi bulunur. Bütün Dünya biraraya gelipte Irak'ı Kuveyt'ten çıkaramayacak mı? Elbet çıkarır. Ama orada petrol çıkarı var, petrol meselesini istediğimiz gibi kontrol altında tutacağız. Orada bizim gözettiğimiz bir devlet var, önce o devlet korunmalıdır, ondan sonra öbür meseleler çözülmelidir falan gibi şeylere girilirse elbet bu meseleler kolay kolay çözülmez ve bir savaş tehdidi de karşımızdan gitmez.

Ben diyorum ki; Birleşmiş Milletler bu sorunu savaş olmadan çözer. Hiç aceleye gerek yoktur. Bakınız; 2. Dünya Savaşı'nın başlangıcından Almanya'dan bir diktatör çıkmıştı, Hitler diye. Bu Hitler denen diktatör, o zaman Almanya'yı silahlandırarak, komuşlarının da zayıf olmasından yararlanarak komşularını istila etmeye başladı. Çekoslovakya'ya hücum edecekti. Önce onu alacağız, almayacağız sonunda Çekoslovakya'yı aldı. Ama bunlar olurken Almanya'ya hücum etmediler öbürleri. Onlarda kendileri silahlanmaya başladılar ve sonunda Almanya tekrar Polonya'ya hücum ettiği gibi mecburen aralarında bir anlaşma olduğu için savaşa girdiler. Demek istiyorum ki; Eğer bir devlet, başkalarını istila etme arzusu gösterirse öbür devletler bir olup onun üstüne hücum etmiyorlar. Böyle bir şey yok Dünya'da. Ama şimdi bu manzarayı göstermişse ABD, kendi çıkarı olduğu için. Ona birşey diyemem, kendi çıkarı için istediğini yapar, ama ABD'nin kendi çıkarı için bizinde ortaya çıkıp "Eh, bu kavgada bizimde yerimiz olmalı bizde bundan, pay koparmalıyız; yada biz buna girmesek sonunda tehlikeye düşeriz" gibi kaygılara girmemiz çok yanlıştır. Onun içinde ben sayın Bush'un "Türkiye tehdit altındadır" demesini çok yadırgıyorum. Çünkü bir ülkeye başka bir ülkenin üçüncü bir ülke tarafından tehdit edildiğini söylüyorsa, tek amacı; o birinci devletle bir olup, üçüncü devletin üzerine hücum etmektir. Ancak o zaman bir devlet çıkarda seni de tehdit ediyorlar, beni de tehdit ediyorlar gelin beraber olalım, üçüncü devlete hücum edelim" der. Başka türlü çıkıpta bir devlet Başkanı Türkiye'yi Irak tehdit ediyor demez. Onun için burada bir oyun var, bu oyuna kapılmamak için yapılacak şey hiç acele etmemektir. Ve gerçeği söylemektir. Gerçek bugün BM'nin Irak'ı Kuveyt'ten muharebe etmeden çıkaracak gücü vardır. Ekonomik ambargoyla, siyasi baskıyla zaman içinde bunu yapar elbet. Ama bunu beklemeden hücum etmeye kalkarsanız o zaman başka bir çıkarınız var demektir, ona da başka kimse katılmaz, katılmamalıdır. Biz kendimizi koruruz, Irak'a karşı kendimizi korumak için ABD'nin yardımına ihtiyacımız yoktur. Bunu herkese söylemelidir. NATO başka şey, Irak'a karşı bizim ABD'den yardım istememiz başka şey. Böyle bir şey ihtiyacımız yoktur. Eğer biz kendimizi Irak'a karşı korumak için, Güneye karşı korumak için Amerika'nın yardımına ihtiyacımız var diye yola çıkıyorsak; o zaman biz Türkiye'de herhangi bir şeyi yapmak için Amerika'nın yardımına ihtiyacımız var demek zorunda kalırız. Böyle bağımsızlık olmaz, böyle politika olmaz, onun için be bu yola girenlere

söylüyorum. Amerika'ya da söyleyiniz, Dünyaya'da söyleyiniz biz kendimizi koruruz. Tabi, Irak Kuveyt'ten çekilmelidir, onu istiyoruz. Onun için de Birleşmiş Milletlere yardım ediyoruz, dayanışma yapıyoruz, ama muharebeye gerek yoktur. Muharebe edecekseniz elinizde dünyanın silahı var. Irak yakında nükleer silah yapacak diye ne korkuyorsunuz, sizin elinizdeki nükleer silahlar Irak'ı bin defa bütün Dünyayı on defa tahrip edecek kadar güçlüdür. Demekki, burda başka birşey var; siz, başka maksatlar için bizi alet etmeyiniz, bunları da açıkça size söylüyoruz, bundanda bir dostluk bozulmaz. Dostluk başka şeydir, başkasının çıkarı için muharebeye girmek başka şeydir. Bu dostlukla bağdaşacak bir şey değildir. Evet, demek istiyorumki; karşımızdaki savaş tehdidi gerçektir, ama bu tehdidin dayanağı yoktur yani savaş yapmak zorunda değildir. Ne ABD ne Irak. Birbirlerini korkutarak, birbirlerine pazarlık yapmak için baskı yapıyorlar, yapsınlar. Ama sonunda savaş olmadan bunun çözülmesi gerektiğini de BM olarak, onun bir ferdi olarak biz söylemeye devam edeceğiz. BM'de bunu söylüyor ve böylelikle de ülkemizi savaştan koruyalım. Biz tarımımıza bakalım, biz iç barışımıza bakalım.

İç barış deyince, karşı karşıya bulunduğumuz öteki önemli toplumsal olaya değinmek istiyorum. Burada da şimdi esas sorunun devletin bugünkü yönetiminde ortaya çıkmış olan büyük aksaklığın rolünü görmezlik edemeyiz. Şimdi diyeceksiniz ki; tarım mühendislerinin konferansında bu kadar teknik ve toplumsal bir konuda niçin devletin yönetimindeki aksaklık gündeme gelsin? Ama geliyor. Şimdi bir toplumsal uzlaşma aranıyor. İşçiler, maden işçileri, toplumsal toplu pazarlık sürecinde sonuca gidemediler. İşveren var, işçiler var. Bu görüşme elbet sonunda bir sonuca varacak, çok uzadı. Uzamasıyla birlikte bir toplumsal harekete dönüştü. Bütün bir kent, Zonguldak halkı işçilerin hakkını aramak için beraber meydanlara çıktılar, sokaklarda gösteriler yaptılar. Bu hareketleri, herhangi bir siyasi partinin tahriki, kıskırtması diye görmek son derece yanlış. Siyasi partiler Türkiyede kaç yıldır var? Ne zaman böyle bir olay oldu? İlk defa böyle birşey oluyor. Demek ki; burdaki mesele şu partinin, bu partinin tahriki filan değil. Burdaki mesele, Zonguldak halkının yıllardır kendilerinin ihmal edildiği izleniminde olmaları. Ve bunun sonucunda haklarını aramak için hep birlikte ortaya çıktılar. E, bir devletin yönetimi böyle bir durumla karşı karşıya kalınca, ben sizden güçlüyüm. Siz Zonguldak'sanız ben Türkiye'yim benim elimde devletin gücü var, ben sizi durdururum. Ben size istediğimi yaptırımın şeklinde bir yaklaşım girmeli midir? Böyle bir yaklaşım, demokrasinin temel uzlaşma havasına aykırı düşer. Demokraside esas mesele uzlaşmadır ama özgürlük içinde uzlaşma. Herkes, istediğini söylemek için yasal çerçeve içinde harekete geçer ve sonunda bir uzlaşmaya varılır. Uzlaşmaya varmadan, konuyu iyice gerip, sonunda tabi devlet daha güçlüdür, tabi Türkiye'nin Ordusu daha güçlüdür her şeyden deyiş meseleyi öyle çözmeeye kalkmak ve insanları, büyük bir kentin insanlarını yaralamak bir yörenin insanlarını yaralamak herhalde ne uzlaşmalı bir çözümdür, nede kalıcı bir çözümdür. Hiçbir şekilde kalıcı olmaz, insanları yaralar, kalıcı yaralar meydana getirir. Bunlara gerek yoktur. Şimdi burda devletin kendisine güvenilir bir insanız çıkıp ta arabuluculuk

yapmamasına tabi büyük bir eksiklik. Tam tersi oluyor, hükümetin başı uzlaşıcı bir durumdayken Cumhurbaşkanı çıkıyor sanki kendisi ekonomi bakanıymış gibi "Bu uzlaşmadan eğer şöyle bir sonuç çıkarsa ekonomimizin çok zarar göreceğini" söylüyor. E, bunu bir ekonomi bakanı çıkıpta söylese birşey olmaz, bunu bir işveren söylese birşey olmaz, ama Cumhurbaşkanı bunu söyleyince Cumhurbaşkanı nerde diye herkes birbirine bakıyor. Çünkü Cumhurbaşkanı, devletin birliğini temsil eder. Sayın Başbakan mecliste söylüyor; ne zaman kendisini eleştirsek bize Anayasa'nın maddesini okuyor, devletin başıdır diyor. E, devletin başı, ekonomi bakanı değil ki, devletin başı çıkıpta işletmenin ancak şöyle olursa ekonomiye yarar getireceğini söylemesi olmuyor ki. O zaman devletin başı nerde diye soruyor insanlar.

Ve işte karşı karşıya gelen maden işçileriyle oradaki vatan evlatları, askerler nerde bizi uzlaştıracak insan diye bakıyorlar. Böyle bir yönetim boşluğu karşısında yız. Vaktiyle mecliste söylediğimiz her şeyin şimdi doğru olduğu ortaya çıkıyor. Cumhurbaşkanı'nın tarafsız olması şarttır. Ben eskiden tarafsız değildim, şimdi de tarafsız olamam gibi laflarla Cumhurbaşkanı'nın tarafsız olması zorunluluğu ortadan kaldıramaz. Oraya gelen insan tarafsız olmak zorundadır bu kadar. Ve sözleriyle bunun göstermek zorundadır. Bu yapılmayınca işte bir boşluk ortaya çıkıyor. Yapılmayınca, şimdi bugün işçiler geliyor yürüyeceğiz diyorlar. E, onlara yürümeyi bırakın gelin uzlaşalım diye birisinin söylemesi lazım. Ankaraya gelmeye gerek yok, orada uzlaşmayı yapalım demeleri lazım. Dün geceyi işçiler nasıl geçirecek diye hepimiz büyük kaygı içinde yaşadık. O soğukta o kadar insan donacak mı, donmayacak mı? diye büyük kaygı geçirdik. Bu gece de aynı şey mi olacak? Niye oluyor? O insanların oraya gelmelerinin nedeni şudur, budur ama orada binlerce insan geceyi sağlıklı geçiremezlerse önce kim sorumlu olur? Önce hükümet sorumludur, önce, devleti kim yönetiyorsa o sorumlu olur. Yoksa oraya gelen insanlar yanlış geldi, tahrikle geldi, onların hepsi unutulur. O insanlar orda niye dondular, o insanlar orda niye hasta oldular? Bunun sorumlusu, bugünkü Türkiye'yi yönetenler olur. Bunu düşünerek bir uzlaşmayı aramalıdır hükümet. Yolunu bulmalı. İşçiler elbet uzlaşma arıyorlar, elbet toplu sözleşme sürecini bitirmek istiyorlar. Başlarındaki insanda onu istiyor. Dışardan sendika işçilerini aldık ama sendikacıları almadık diyor Sayın Cumhurbaşkanı. İyi ama hangi Avrupa Ülkesinde Anayasa'ya uymayan Cumhurbaşkanı var? Hangi Avrupa demokrasisinde meclisin önemli yetkileri başkasına devrediliyor? Mantık dediğimiz şey, hukuk dediğimiz şey bir bütündür. Nasıl ülkenin güvenliği bir bütün ise mantıkta bütündür, hukukta bütündür. İşinize geldiği zaman mantığı, hukuku bir kenara bırakınız ama karşı tarafa sizden birşey istediği zaman karşı tarafı hukuka davet edin, mantığa davet edin. Bunlar süre olur, bir gün olur, üç gün olur, beş gün olur sonunda işte bir kent halkı ayağı kalkar ve biz artık sizin söylediklerinize artık inanmıyoruz, bize, bizim inanacağımız birini bulun, onunla anlaşalım diye yola çıkarlar. Bunların çaresi vardır, ama çaresi bir an önce bulunmalıdır. Ve hükümeti tekrar tekrar uyarıyorum, göreve çağırıyorum. Bırakınız nedenleri şunları bunları, tahrikleri, partiler kaşıyorlar gibi sözleri. Orada bir toplumsal olay var.

Orada büyük bir halk kitlesi, kendilerinin ihmal edildiğini, kendilerinin haklarının gö-zardı edildiği kanaatiyle oraya gelmişler. Onları ikna edip; Onlarla bu ülkede mutlu yaşayacakları bir düzenin mümkün olduğu inancını verecek bir sözleşmeyi biran ön-ce yapın. Bütün bunların yapılması beklenerek, gerek içerde, gerek dışarda barışımı-zı koruyacağımızı, korumaya devam edeceğimize güvenerek bu barış içinde yaşa-maya devam etmek için şart olan tarım üretimimize geçiyorum.

Değerli dinleyiciler, değerli konuklar, değerli uzmanlar... Önce şunu söyleyeyim ki; Bu kadar değerli bir uzman kitlesi karşısında benim konum olmayan bir konuda konuşurken elbet dikkatli konuşmak zorundayım, elbet genel konuşmak zorunda-yım. Ancak siyasetçi olarak inandığımız şeyleri söylemeye çalışacağım.

Bir defa Dünya'nın karşı karşıya bulunduğu olay, Nüfusumuzun hızla artması ve artan nüfusa gıda ihtiyacının nerden bulunacağı meselesi. Bu konuda ben iyimse-rim. Çünkü bilime inanıyorum, insan hakkına inanıyorum ve bugüne kadar insanlık Dünya'da gelişmeyi nasıl sağlamışsa bundan sonrada böyle sağlamaya devam ede-ceğine inanıyorum. Nüfusun artması da aslında bilimin, tekniğin ilerlemesiyle ortaya çıkan bir olay. Dolayısıyla ona karşı gerekli kaynaklarda elbet bulunacaktır. Ama, dikkat gerekir. Çünkü doğanın kaynakları sınırlı. Dünya, belirli bir gezegen. Bize göre çok büyük ama onun kaynakları da sınırlı. İnsanların sayısı sürekli artınca nihayet öy-le bir yere geliyorsunuz ki; Bu dünya'daki insanların yaşamaya devam etmesi için Dünya kaynaklarını dikkatli kullanması, iyi bir dağılım içinde kullanması ve en yük-sek verimle kullanması şart oluyor. Bu noktalara geldik fakat bununla birlikte bilimin, tekniğin ilerlemesi bize yeni olanaklarda çıkardı. Mikrobiyoloji, moleküler biyoloji, fizyoloji, genetik, kimya dallarındaki önemli sonuçlar biyoteknoloji diye yeni bir tek-noloji alanı ortaya çıkardı. Bu yeni teknoloji alanı tarımı büyük ölçüde ileri götürecek ve bize yeni olanaklar getirecek bir alan. Böyle bir süreçte ülkemizin de nasıl yararlanacağı, bu yeni teknolojilerden nasıl bir an önce yarar sağlayacağı bütün bunları ina-nıyorum ki, ziraat mühendislerimiz, araştırmacılarımız, üniversitelerimiz düşünüyorlar, araştırıyorlar. Biz, ilke olarak bilimsel araştırmaya, ona dayanan teknolojik gelişme-ye, bunların Türkiye'de uygulanmasına büyük önem veren bir partiyiz. Araştırma so-nuçlarını sadece dışardan almakla yetinmemek, Türkiye'de araştırma kuruluşlarına değer vermek, onların dış kuruluşlarla birlikte çalışarak teknolojik gelişmeleri zama-nında Türkiye'ye uyarlamalarını sağlamak, bunlar Partimizin genel ilkeleri arasında yer alır. Üniversitelerin, araştırma kuruluşlarının yapacağı çalışmaların uygulamaya akatanılmasında da aynı desteği, teşviki bizden göreceklere güvenmelerini isterim.

Sayın konuklar, tarım her ülkede elbet en fazla önem taşıyan sektörlerin başın-da geliyor. Ama Türkiye gibi gelişmekte olan, hala tam gelişmiş olduğunu söyleye-meyeceğimiz ülkelerde tarım, hem ekonominin temel dayanağı hem de artan nüfus için, büyük bir nüfus için temel yaşam şartı. Aynı zamanda yaşam biçimi. Bugün, ülke-nin yarısından çoğu tarımla uğraşiyor. Millî ekonomimizin temeli tarımdır. Bu geç-miştelerde böyleydi bugün de böyle. Buna rağmen biraz evvel sayın Oda Başkanı da

açıklamalar yaptı. Son yıllarda tarıma ayrılan önem, tarıma verilen önem ülkemiz ekenomisinde işgal ettiği yerle orantılı değil. Birinci kalkınma planında sabit sermaye yatırımlarının % 15.3'ü tarıma ayrılmışken altıncı planda bu oran % 7.9'a düşürülmüş durumda. Yatırımların sektörler içerisinde dağılımı incelendiğinde ülkemizin şartlarına uymadığını görüyoruz. Çalışan nüfusun % 54'ü geçimini topraktan sağlıyor ama tarıma ayrılan pay % 7.9 sabit sermaye yatırımlarının oranı. Milli gelirden aldığımız paya baktığımızda çiftçinin milli gelirden aldığı pay 1977'de % 29, 1980'de % 20.5 1988'de % 16.3 ve 1990'da % 15 civarına düşmüş. Bunu söylediğimizde zaman zaman iktidar çevrelerinden eh sanayileşiyoruz da onun için tarım kesiminin milli gelirden aldığı pay düşüyor deniyor. Sanayileşmiş ülkelerde tarımdan milli gelirin aldığı pay gerçekten azalıyor ama orada daha başka bir şey daha oluyor. Oralarda tarımda çalışan insanlar da azalıyor. Halbuki bizde tarımda çalışan insanlar % 54 olmaya devam ediyor fakat tarımımız milli gelirden aldığı pay düşüyor bunun sonucu da tarımda çalışan insanların fakirleşmesi oluyor. Bu yanlış. Bu, sanayileşen bir ülkede olan bir mesele değil, burada bir yanlışlık var. Elbet hem tarımı hem sanayiye birlikte düşünmek şart ve doğal gelişme bunu kendisi ortaya çıkarıyor ama zaman zaman devlet politikalarının yanlış ağırlık vermeleri işte karşı karşıya bulunduğumuz durumları ortaya çıkarıyor.

Burada, plan meselesi de karşımıza çıkıyor. Artık plana ihtiyaç yoktur veya Amerika'da plana ihtiyaç yok, Amerika'da plansız işler yapılıyor gibi sözlerle karşımıza geçildiğini görüyoruz. Plan, herşeyden önce topyekün bir kalkınma, büyüme, gelişme ve sektörler arasında ülke gerçeklerine göre denge kurma olayı. Böyle bir yaklaşım olmazsa nasıl denge kuracağız? Kendi kendine olur. Kendi kendine olmuyor çünkü kendi kendine ülkede kendi çıkarları için davranmak isteyen pek çok kuruluş var, birçok yabancı kuruluş var, birçok ülke var. Herbiri kendi çıkarları için belirli bir doğrultuda bir gelişmeyi destekliyor. Bu kargaşa içinde ülkenin temel gelişmesi nasıl doğru bir doğrultuda gidebilir? Elbet bir yerlerde bazı planlar yapılmalı. Özel sektör eğer Amerika'da olduğu gibi gereği kadar büyük olursa o kendisi yapar. Ama Türkiye'de öyle bir durum yok ki; Türkiye'de gene bir planlama teşkilatının yol göstermesi, öncülük etmesi, akıl vermesi -bir merkezi otorite olarak değil, bir yol gösterici bir özendirici, bir akıl verici yer olarak- ve tabii devlet kuruluşlarına talimat veren ama özel sektöre de akıl eren, fikir veren bir merkezi kuruluş elbet gerekli. İhracatta tarımın payının yıllar itibarıyla düşmesi, sanayileştik, gelişen ülkelere dahi makina ürünleri satıyoruz şeklindeki bir takım propogagandalara yol açtı. Tabii durum böyle değil. İhracacatta sanayi ürünlerinin payı gerçekten bir sanayi ülkesi olduğumuzu gösteren oranda veya şekilde değil. Dış ticaretimize daha dikkatli baktığımızda görüyoruz ki; Örneğin, 1986 yılı ihracatımızın % 64.4'ü hala tarım ürünleri işlenmiş ürünlere, deri ve kürk ile tekstil ürünlerine dayanmaktadır. Yogun araştırma geliştirme harcamalarını gerektiren sanayi ürünlerinin dış satımımız içindeki payı, 1985'te % 19'du. 1988 de % 22 olmuş. Eh, biraz artmış ama % 19'la % 22 bir ihracat yapısının değiştiği anlamına gelmez. Gene 1987 yılında yapılan bir araştırmaya göre toplam

dışsatım içinde temel sanayi ürünlerinin payı % 38.4. Teknoloji yoğun sanayi mallarının payı % 4. Tabii yüksek teknolojiyle giderseniz bindelere gitmek zorundasınız. Demek istiyorum ki; Tarımın ihracatımız içindeki yeri gene en önemli olmaktadır. Henüz ülkemizin bir sanayi ülkesi olduğunu, teknolojik mamüllerin ihracatımızın çoğunluğunu teşkil ettiğini söyleyemeyiz.

Sayın ziraat mühendisleri, zirai öğretimin 145. yılını kutladığımız bu toplantıda siyasi parti olarak çok değer verdiğimiz tarımsal amaçlı kooperatifler konusuna da değinmek istiyorum. Çünkü sosyal demokrat bir parti olarak emeğin hakkını vermenin, tarımımızı bir toplumsal hareket olarak geliştirmenin, çiftçinin daha mutlu yaşamasının, hepsinin gerek önemli bir aracı olarak tarımsal amaçlı kooperatifler karşımızdadır. Halen 4 milyona yakın tarım işletmelerimizin % 90'a varan büyük çoğunluğu küçük işletmelerdir. Bu küçük işletmelerin sorunlarını çözecek en önemli örgüt, işleyen ve çiftçinin yönetimde söz sahibi olduğu kooperatiflerdir. Türkiye'de bugün 4.5 milyon ortağı ile 12.500 tarımsal kooperatif bulunmaktadır. Bunların en önemlileri; Tarım Kredi, Tarım Satış ve Köy Kalkınma Kooperatifleri. Tarımsal kooperatifler büyük sayısal gelişme gösterdikleri halde henüz amaçlarına ulaşamamışlardır. Bazı temel sorunları henüz çözülmemiştir. Sermaye, üst örgütlenme eğitim ve araştırma, mevzuat ve denetim konularındaki sorunlar hala çözülmemiştir. Son yıllarda birde Avrupa Topluluğu'na uyum konusu eklenmiş bulunmaktadır. Öneriyoruz ki; bütün bu sorunların çözümü için bir Kooperatifler Bankası kurulmalıdır. Çiftçimiz, aracı ve tefeciden kurtarılmalıdır. Çiftçiden alınan ürün bedeli peşin ödenmiyor. Bugün, gerek Tarım Kredi Kooperatifleri, gerek Tarım Satış Kooperatifleri demokratik, olmaktan uzak, devlet güdümünde çalışan bir yapıya zorlanmışlardır. Adeta birer devlet kurumu niteliğine dönüştürülmüşlerdir. Bunlar yanlıştır. Kooperatifler adı üstünde bir toplu yönetim, ortakların ağırlıklarının bulunduğu bir yönetimdir. Bugün o kadar yanlış doğrultuda değişimler yapılmıştır ki; Birçok arkadaşım Kooperatifler istiyoruz derken, demokratik kooperatif istiyoruz diyorlar. Kooperatif, tanım olarak zaten ortakların biraraya gelmesi, herkesin sözünün geçtiği bir harekettir. Yani yapısı zaten demokratiktir. Ama, yapılan uygulamalar o kadar ters bir doğrultuya getirdi ki; Bugün kooperatiflerin ortaklara değer veren bir kuruluş olduğunu hatırlatmak için demokratik kooperatif olacak demek zorunda kalıyoruz. Kooperatiflerde üst örgütlenme sağlanamadı. Bütün kooperatifleri kapsayacak tek bir Demokratik kooperatifler Yasası çıkarılmalıdır. Batı ülkelerinde Kooperatifler ta geçen yüzyılın sonlarında demokratik örgütlenmeye girmişlerdir. Halen de AT ülkeleri 1992 yılına kadar bir konfederasyonda toplanma hazırlığı içindeler. Türk kooperatifçiliği de tarımsal kesimde AT'na hazır olma ve uyum sağlama durumuna getirilmelidir. Böylece demokratik hayatımızda, iç ve dış alım satımda, sanayileşmede, tarımın sosyal ve ekonomik sorunlarının çözümünde önemli görevler yapacaktır. Bu kooperatifler, giderek kamu ve özel sektör yanında üçüncü bir sektör olarak hakettikleri yeri alacaklardır.

Sayın dinyeciler, tarımımızın bir diğer önemli sorunu da fiat politikası ve tarım ürünlerinin devletçe yeterince desteklenmemesi meselesi. Fiat politikası esas

itibariyle çiftçinin gelirindeki dalgalanmaları giderici ve gelir istikrarı sağlayıcı fiatların oluşturulmasına yönelik, olmalıdır. Hükümet, enflasyonist baskı yapıyor diye ürün fiatların girdi fiatların altında tutuyor. ürün bedellerinin zamanında ödenmemesi sebebiyle çiftçiler çoğu zaman ürünlerini açıklanan fiatların altında satmak zorunda kalıyorlar. Örneğin, bu yıl kütlü pamuk fiatları 2150 TL. olarak açıklandığı halde üreticiler, pamuklarını geçen yılın fiatı olan 1500 TL'ye ancak satabildiler. Öbür taraftan AT Tarımına entegrasyonda ciddi çaba göstermek zorundayız. AT ülkelerinde 31 ürün ve ürün grubu destekleniyor. Ülkemizde ise son on yılda destekleme fiatı ilan ediyen ürün sayısı 22 den 9'a düştü. Tersine bir gidiş. Pamuk, zeytinyağı, fındık, çay gibi önemli ürünler destekleme alımı dışında bırakıldılar. Bakınız Avrupa Topluluğunun sanayi toplumu görüntüsüne rağmen kendi içinde en başarılı olduğu analan, tarım politikasıdır. Ve bu başarıda AT ülkelerine kendi devletlerinin verdiği önemli sübvansiyonlar rol oynamıştır. Söyleyeceğim rakama belki inanan az olacak ama durum şöyle : Tarım ürünlerine FOG garanti fonundan yapılan yardım Avrupa Topluluğunda 1989 yılında 30 milyar equ. Ayrıca tarım ürünleri ihracatında üçüncü ülkelere uygulanan vergi iadesi de 9 milyar equ'nun üzerinde. 1 equ 1 dolardan daha az bir değerde. Şimdi bu yardımlar 17 milyon AT çiftçisine yapılıyor. Türkiye'de ise tarım ürünlerine yapılan destek 1989 yılında 959 milyar. 1990 yılında ise 1 trilyon 75 milyar. Bu yardım, 25 milyon Türk çiftçisine yapılıyor. Türkiye'de yapılan yardım 1990 için 1 trilyon, Avrupa Topluluğunun yaptığı yardım 30 milyar equ. 30 milyar equ'yu dolara çevirdiğiniz zaman diyelim 10 milyar dolar. Bunu Türk parasına çevirdiğiniz zaman herhalde 100 trilyona yakın bir rakam çıkıyor. Halbuki; Türkiye'deki 1 trilyon. İnanılmaz bir fark var ama bu farkı dikkatinize sunuyorum. Yanlışsa üzerinde düşünün, doğrusa yine düşünün. Muazzam bir fark var ve Avrupa'da sübvansiyon yoktur, bizde sübvansiyonları bırakılmı gibi propagandalınının ne kadar yanlış olduğunu gösteriyor.

Bakınız, başka bir gelişme : Geçen ay GAT'a üye 107 ülkenin katılımıyla Brüksel'de yapılan toplantıda ne oldu? ABD Hükümeti tarım sübvansiyonlarının gelecek yıl % 75 oranında azaltılmasını, ihracattaki devlet desteğinin de % 90 oranında azaltılmasını istedi. Buna karşılık AT üyesi 12 ülke tarımsal sübvansiyonların 1986 yılından başlamak üzere 10 yıllık bir dönemde % 30 oranında azaltılmasını teklif etti. On yılda % 30 azaltalım diyorlar, ABD gelecek yıl % 75 oranında azaltalım diyor. E fark? Durumları farklı. Avrupa'da demokrasi var, Amerikada'da demokrasi var. Her ülke kendi yapısına göre kendi çiftçisinin durumuna en uygun neyse onu öneriyor. Ama bu, bütün ülkeler için geçerli olan bir durum değil ki. Kendi ülkesine uyan bir politika uğruna söylüyor. Bunu kabul etmek zorunda değiliz. Bizim ülkemize uygun neyse, bizim çiftçimizin daha iyi çalışmasını, milli gelirden daha iyi pay almasını, emeğinin hakkını almasını gerektiren yol ne ise onu tutmak zorundayız. Avrupa ülkeleri öyle yapıyorlar. Şu toplantı oldu, anlaşamadılar, ayrıldılar gene. Elbet sonunda her ülkenin kendi çıkarlarına en uygun neyse onun etrafında bir uzlaşma olacak. Muharebe etmeden, karşılıklı görüşerek bu olacak. Onun için bizim de ülkemizin çıkarlarını

düşünerek, çiftçimizin çıkarlarını düşünerek Amerika'da böyle oluyor burda da böyle olsun sözlerini bir tarafa bırakarak neyse bizim ihtiyacımız onu işte bu toplantılarda daha iyi vurgulayarak uygulamamız şarttır. Tabii Türkiye'deki durum son yıllarda birde tarım ürünleri ithalatında önemli bir yanlış gösteriyor. Ekonomisi gelişmiş ve sanayileşmiş ülkeler bile çeşitli, yöntemlerle yeni tarım üreticilerini korurken biz tüketiciyi koruyacağım diye önceleri et, peynir, tereyağı, süttozu gibi hayvansal ürünlerde gerçekleştirilen ithalat, ardından birçok tarım ürünü için geçerli metod olmaya başladı. Çok güç koşullarla üretim yapan çiftçimizin yüksek sübvansiyonlar ve yüksek teknolojiyle çalışan gelişmiş ülkelerin tarım üreticileri ile rekabete zorlanması haklı bir yol olamaz. Ülke çıkarlarına uygun olamaz. Birden bire sizde üretiminizi bu düzeye çıkarın, çıkaramazsanız bu işten vazgeçin yaklaşımı bir ülkede gelişmeyi sağlamaz, gelişmeyi durdurur. Üstelik, stokçu eğilimler nedeni ile tüketicilerin zarar gördüğü gerekçesiyle yapılan bu ithalat çoğunlukla stokçu tüccarlar aracılığı ile yapılıyor. Bu uygulama, uzun vadede çok sakıncalı bağımlılıklar yaratacaktır. Son beş yılda, 50 milyon dolardan 1 milyar dolara yükselen tarım ürünleri ithalatının sınırlandırılması gerekmektedir. Tarım ürünleri ithalatı kapsamında değilse bile 1984 yılında küçük miktarlarda başlayan sigara ithalatı bugün 200 milyon doları aşmıştır. Yıllık tütün ihracatımıza yaklaşmıştır. Yanlış politika sonunda bugün tütün üreticimiz ciddi bir bunalım içerisinde. Bir iki cümle de tarımsal yapı üzerinde durmak isterim.

Tarımsal nüfusla toprak arasındaki dengesizlik fiziki ve kurumsal yapı bozuklukları tarımsal kaynakların verimli ve dengeli kullanılmasını güçleştiriyor. Tarımsal yapının iyileştirilmesinde bölgesel ve yöresel özellikler dikkate alınmalıdır. Çiftçi ailesine belli bir yaşam düzeyi sağlayacak genişlikteki işletmelerin ülke tanrında egemen olması hedeflenmelidir. Bu önlemler yasal esaslara bağlanmalıdır. Tarımsal yapıdaki dengesizliğe GAP Proje sahasından örnek vermek isterim. GAP proje alanında çiftçi ailesinin % 7'si mevcut toprağın % 51'ine sahip bulunuyor. GAP, kalkınma gayretlerimizin elbet en büyük atılımlarından birisi. Projenin gerçekleşmesiyle 1.6 milyar hektar alan sulanacak. Bu nedenle mülkiyetin daha geniş bir tabana yayılması sağlanmalıdır. Aksi halde, süpekülatif kazançlar artacak ve bugünkü dengesiz toprak dağılımı daha büyük sorunlar yaratacaktır.

Sayın konuklar, bir başka önemli konuda Bakanlığın yapısal durumu. Üç ayrı Bakanlığın bugün aynı çatı altında birleştirilmiş olması. ANAP iktidarı Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlıklarını tek bakanlık halinde birleştirdi. Bu uzun süredir devam eden bir çalışmanın önerdiği bir yoldu. Diplikasyon olmasın, hizmetlerde bütün sağlansın. Ama uygulama bunun tam tersi oldu. Tüm Cumhuriyet döneminde önemli hizmetler veren bir çok genel müdürlük kapatıldı veya etkisiz hale getirildi.

Demek ki; sadece bir açıdan konuya yaklaşmak diplikasyon olmasın diye yeni bir şekil vereceğiz yaklaşımı tarım alanında, ormancılık alanında, köy hizmetlerinde, kendi uzmanlarımıza değer vermeyen, gelişmelerde belirli bir yaklaşımda olmayan,

herşeyi kendi haline bırakmak isteyen bir yönetimin eline geçinci diplikasyonları kaldıralım derken sonunda hizmetler kalkmış oldu. Biz, Ana muhalefet partisi olarak bakanlıkların görevini yapacak şekilde ayrılmasını, tabii genel müdürlüklerin iyi çalışmasını ve bunu sağlayacak bir düzenlemenin getirilmesini istiyoruz. Biliyorsunuz, muhalefette iktidar hazırlığını daha iyi yürütmek, gerek eleştiriler açısından, gerek iktidara geldiğimizde yapacağımız şeyleri planlamak açısından gölge kabinesi dediğimiz bir uygulamaya başladık. Burada birden fazla milletvekilimizi tarım sektöründe görevlendirdik. Tarım sektörünün bütün alanlarında, zirai üretimde, hayvansal üretimde, ormancılıkta, köy işlerinde milletvekillerimiz gölge bakan olarak çalışmalar yapıyorlar. İktidara geldiğimizde nasıl bir bakanlık yapısı ortaya çıkacak bu konuda hazırlıklarımız var. Şimdiki gibi her şeyi birleştirmenin yanlış olduğunu gördük. Onun için bir ölçüde ayırım, yapacağız. Tabii son şekli nasıl olacak? Bu gölge kabinesi uygulaması ziraat mühendislerinden, bütün uzmanlardan aldığımız fikirler bunlar yardımcı olacak. Ama bugünkü uygulamanın, genel müdürlükleri ortadan kaldıran uygulamanın yanlışlığını görüyoruz, bunu düzelteceğiz. Uygulama açısından öbür önemli konular içinde ziraat mühendislerimizin bugün iş bulmada çektiği zorluklar, çalışırken çektiği zorluklar ve sendikalaşmamış olmanın getirdiği zorluklar var. Bana verilen bilgiye göre şu anda 8.000 ziraat mühendisinin büyük bölümü mesleğiyle hiç ilgisi olmayan işlerde çalışıyorlar. Doğru mu? Bir bölümü de hiçbir yerde iş bulamıyor. Burada hükümete, siyasi partilere, üniversitelere bu önemli sorunu çözmek üzere önemli görevlerin düşüğünü belirtmek isterim. 1960 yılında çıkan 7472 sayılı ziraat mühendisliği kanununda göngörülen tüzük bunca yıla rağmen hala çıkarılmadığı için kanun işlerlik kazanamamıştır. Kanunla ilgili tüzük bir an önce çıkarılmalıdır. Ancak bu şekilde özel sektörde ve tarımsal kuruluşlarda geniş bir çalışma imkanı doğacaktır. SHP olarak bu konu üzerinde önemle duracağımızı da söylemek isterim.

Sayın uzmanlar ve sayın konuklar, tarımsal eğitimin 145. yılını tekrar kutluyorum. Ülkemiz tarımına ve sizlere yararlı olmasını diliyorum, hepinize saygılar sunarım.

Doğru Yol Partisi Genel Başkanı Süleyman DEMİREL'in konuşması

Sayın Başkan, sayın misafirleri; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Böyle bir semineri, böyle bir sempozyumu tertitledikleri için, Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası Yönetim Kurulunu ve onun değerli Başkanını tebrik ediyorum.

Türkiye'nin fevkalade önemli bir konusu, bir entellektüel zeminde tartışma imkanını pek çok düşünüre, konuşucuya, Türkiye sorunları üzerinde fikri olan değerli aydınlarımıza açmış olmalarını, takdirle karşılıyorum.

Türk tarımının, 1980-1990 yılları arasındaki durumunu tartışırken, bir geniş konuşuyla karşı karşıya bulunduğumuz unutulmamalıdır. Aslında "Türk tarımı" denildiği zaman, belki diğer konulardan çok daha çetrefil, çok daha başka sahalarla, başka sektörlerle ilişkisi bulunan bir olay önümüzde duruyor.

Benim konuyu tartışmam, uzman olarak yapılacak bir tartışma değildir. Ben daha çok, konunun sosyo-politik, sosyo-ekonomik taraflarını tartışacağım.

"Sosyo politik" dendiği zaman, politika, halkla devlet arasında köprüdür. Politikanın misyonu, aslında, halkın mutluluğuna hizmettir. Bizim olaya bakışımız, gerçi konunun içerisinde, bir yerde konunun tümünün değil ama, önemli bir kesiminde benim de uzmanlık iddiam vardır; ama, bir mühendis olarak uzmanlık iddiam vardır, senelerce Türk tarımının gelişmesine hizmet etmiş olarak vardır. Ben daha çok o sahadaki düşüncelerimi değil, devletle millet arasında köprülük görevimizi yaparken, olaya nasıl bakılabileceğimize değinmek istiyorum.

"Tarım" dendiği zaman, tabii ki burada en önemli olay, sadece ekme, biçme, dikme, hasat etme değildir; önemli olay, milyonların mutluluğu, refahı, enadettir. Türk tarımını, ormancılığı, hayvancılığı, su ürünlerini ve tarımın diğer sahalarını, tarıma dayalı endüstriyi, bizatihi tarım mahsulleri üreten endüstriyi tarım-sanayi ilişkileri dışında işlerken en önemli konu, bütün bunların niçin yapıldığını bilmektedir. Bütün bunlar, köy ve köylü sorundan ayrılamayacak olan konulardır. Türkiye, henüz sanayi toplumuna gelebilmiş veya ona çok yaklaşmış bir ülke değildir. Onun içindir ki, ister istemez, Batılıların "Agreryel" dediği vasfını muhafaza eden rakamlar ne gösterirse gösterecek bir durumu vardır. "Agreryel" dediğimiz yerde, "Kırsal" dediğimiz yerde bir büyük olay vardır. Aslında, biz bu konuları senelerce tarım konusu olarak değil de, köy ve köylü konusu olarak işleyegelmişizdir.

Ve tarım. Niçin tarım? Bu topraklar üzerinde yaşayan insanları, evvela doyurmak için, sonra giydirmek için, sonra onların geleceğe güvenle bakmalarını sağlamak için. Yani, tarımı bir kalkınma kavgasından, bir kalkınma mücadelsinden de ayırmak mümkün değildir. Onun özünde vardır. Hele bizim gibi bir ülke için, tarımı bir kenara atarak başka faaliyetlerle kalkınmayı hizalandırmak ve "Siz burada oturun. Biz sizi gelir sahibi yapalım" demek, milyonlara bunu demek de mümkün değildir.

Komplike mutlak, karmaşık bir konu tartışılmaktadır ve bu konunun Türkiye’de çok gururla söyleyebilirim ki, bilgiyle, aydınlıkla, gönülle tartışılabilmesini sağlayacak, çok yetişmiş arkadaşlarımız vardır ve bu da dünden beri yapılıyor. Programa bakıldığı zaman, önümüzdeki birkaç gün zarfında da yapılmaya devam edecektir.

Tabii, “Milyonlar” diyoruz, tarımda çalışan milyonlar. Bunlar, genellikle doğa şartlarına terk edilmiş milyonlardır. Bunlar, bir zaman meçhuldu, yani bilinmiyordu. Bu milyonların varlığı biliniyordu da, ne hal içinde oldukları bilinmiyordu. Bu milyonları meydana çıkaran da, aslında siyasi rejimdir. Binaenaleyh, olayın içine girdiğiniz vakit, “Tarım” deniyip geçilemiyor. Tarımla beraber, köy ve köylü sorunu geliyor. Köy ve köylü sorunuyla beraber ilim, teknoloji, bunların hepsi beraber geliyor; fakat, bir de siyasi rejim beraberinde geliyor. Aslında, sesi çıkmayan milyonların, siyaset üstünde ağırlığı olmayan milyonların, bir ülkenin idaresi üstünde ağırlığı olmayan milyonların ne hal içinde olduğu o kadar önemli değildir. Kimin bakımından önemli değildir? Yönetenler bakımından önemli değildir. Böyle bir ülkede, milyonların üstüne bir örtü örtülmüştür. Bu örtüyü sıyrıp atmak, ancak siyasi rejimin bir hürriyetçi rejim olmasıyla mümkündür. İşin sosyo politik tarafı burada başlıyor. Eğer susan milyonlar ise çalışanlar, daha doğrusu toprak üzerinde çalışanlar, yani tarımda çalışanlar ki, bizim şartlarımızda tarımda çalışanlar sadece işçi değildir; çünkü, tarımda çalışanların büyük bir kısmı, kendi işletmelerini kendileri götürürler, iyi veya kötü, az veya çok. “İşletme” diyebilirmisiniz, diyemez misiniz? Onlar ayrı bir mesele; ama, işte adam hangi şekilde yapıyorsa bu işi, kendi kendinin beyidir, kendi başınıdır. Binaenaleyh, bu insanların aslında kendi dertlerini anlatacak imkanları, kendi dertlerini ortaya koyacak kanalları varsa, o zaman şikayetleri eğer kaale alınabiliyorsa veya arzuları, beklentileri kaale alınabiliyorsa olayın cereyan tarzı başkadır, bunlar hiç kale alanımıyorsa olayının cereyan tarzı gene başkadır.

Bizim gayretlerimiz, topyekün kalkınma hareketi içerisinde Türk köylüsünü, uygarlığın bütün nimetlerinde yararlandırmaktı. Yani, “Tanım kesimi” dediğimiz yerde, “Kırsal alan” dediğimiz yerde yaşayan milyonlarımızı dünyadan haberdar etmek, dünyada olup bitenlerden haberdar etmek, insanlığın yüksek değerlerinden haberdar etmek ve refahın unsurlarını, refahın imkanlarını, refahın icaplarını onlara götürmekti.

Olay 1980-1990 periyodunun içini de alsın, 1980, başlangıcı değildir olayın, 1990’da sonu değildir. Binaenaleyh, bir ara periyodu tartışırken, ister istemez biraz ileriye, biraz geriye gitmek gerekecektir.

Başlangıçta şunu söylemek istiyorum ki, “Bizim devletimizin”, daha doğrusu “Devletimizin” demeyeyim de, “Türkiye’de bugün mevcut olan rakamlarla çok ilmi değerlendirmeler yapmak ne kadar mümkündür?”ü değerli ilim adamlarımıza bırakıyorum; fakat, bana öyle geliyor ki, bu ramlarımızın büyük bir kısmı güvenilir değildir. Yani, birtakım neticeler çıkarmak bakımından hiç olmazsa çok güvenilir değildir.

Bu itibarla, bizim Türkiye olarak, devlet olarak, ülke olarak, ilim müesseselerimiz olarak bu rakamların bir homojenitesini temin etmemiz, bir heterojen durumdan bunları çıkarmamız ve rakamların aynı manaya gelir hale getirilmesini, tevhidini, birleştirmesini yapmak lazımdır; çünkü, bu rakamları, şu veya bu şekilde yorumluyoruz; ama, eğer yorumladığımız rakam yanlışsa, yaptığımız yorum da yanlıştır. Böyle ilmi değerlendirmeler yapabilmek bakımından, Türkiye'nin büyük bir zorluk içinde bulunduğunu ifade temeliyim. Hangi çeşit rakamı, hangi çeşit seriyi alsanız bunlar çok geriye gitmiyor. Bir kendi kendimize ölçmede, yaptıklarımızı değerlendirmede sıkıntımız bulunduğunu ifade etmek istiyorum.

1980'li yılların başlarında Türkiye, 1950'li yılların başlarında Türkiye başka 1920 li yılların başlarında Türkiye başka Türkiye'lerdir. Bunu da siyasi maksatla söylemiyorum.

Netice itibariyle, iyisiyle, kötüsüyle bu ülkenin her şeyi bizimdir. Yapabildiklerimizle de, yapamadıklarımızla da bizimdir. Biz birbirimizi itham bile etsek "Sen az yaptın, sen çok yaptın" diye, bu tartışmalar dahi neticeyi değiştirmez. Yani, bütün bunların milletin cüzdanında bulunduğunu, milletin tasarrufunda bulunduğunu, milletin varlığında bulunduğunu, neticeyi değiştirmez. Önemli olan mesele, bu ülkenin milyonlarını, yani kırsal kesimde yaşayan, köyde yaşayan, tarımdan hayatını kazanan milyonlarını, refaha nasıl ulaştıracağız? Buydu öneli olan. Yani, bu insanları sefaletten nasıl kurtaracağız? Cahillikten nasıl kurtaracağız? Yoksulluktan nasıl kurtaracağız? Çaresizlikten nasıl kurtaracağız ve uygar dünya ile bütünleşmemizi yaparken, bu insanların oynadığı rolü daha ileri planlara nasıl geçireceğiz? Buydu önemli olan mesele. Bu, aslında bir topyekün kalkınmanın hedefiydi, topyekün kalkınmanın odağı idi.

Efendim, ekonomik rejiminiz ne olursa olsun, bazı şeyleri unutmanız mümkün değildir. Yani, diyemezsiniz ki, "Biz piyasa ekonomisini takip ediyoruz." İyi. Nedir piyasa ekonomisini takip? Ama, netice itibariyle, her türlü ekonomik politikanın veya her çeşit politikanın hedefi, insanın mutluluğuna varacağına göre, eğer herkesi kendi başına bıraktıysanız ve yıllar geçip de, yıllar sonunda geldiğiniz yerde, bu yılları zayı ettiğiniz gibi bir kanaate geliyorsanız, bence piyasa ekonomisini dahi yanlış anlamışsınızdır. Yanlış tatbik etmişsinizdir. 1990 Türkiye'sine bakacağız biraz sonra. Mesele, bence, araçta değildir, amaçta. Amaç, şu politikayı bu politikayı takip etmek değil; amaç, hürriyetçi düzenin imkanları içerisinde, yani hürriyetçi düzenin ana şartları içerisinde, yani insanın vazgeçemeyeceği değerlerini elinden almadan; haklarını, hürriyetlerini, haysiyetini elinden almadan; o insanları, bu ülkenin tok, bu ülkenin üreten, bu ülkenin geleceğine güvenle bakan, bugününden mümnun, yarınını ümitle dolu insanlar haline getirmektir. Eğer takip edilen politikalar, na kadar doğru olursa olsun, icra edilmiş şekilleri bu neticeyi sağlamıyorsa, hem politikalara, hem icraatına yeneden bakmak lazımdır.

O itibarla, 1980 başındaki Türkiye’de bir gayretler vardı. Bu gayretlerin hedefi, uygarlığın bütün nimetlerini, ülkenin her köşesine yaymak ve bu ülkede garip kişi bırakmamak, ücra köşe bırakmamaktı. Bu bizim, Türkiyemizin Cumhuriyetin başıyla beraber Büyük Atatürk’ün gösterdiği istikamette uygarlık mücadelemizdi. Uygarlık kavgamızdı. Bu kavgayı iyi anlamak lazımdı. Bu kavganın içerisinde, her geçen 10 sene içerisinde, her geçen 5 senenin içerisinde, bir yere varma arzusu yer alıyordu. Bunu ne kadar yapabildik? “Hiç yapmadık” diyemeyiz. Bir miktar yaptık. Benim hemen başında söylediğim, daha iyi yapabilmemiz lazımdı; ama, bundan ders alarak, bu zamana kadar yaptığımız tecrübelerden ders alarak, edindiğimiz tecrübeleri bir ders vasıtası kullanarak, geleceğe iyi bakalım ve önümüzdeki 10 yılı yitirmeyelim kaygısı ile biz önünüzde bulunuyoruz. “Bundan evvelki senelerde ne olduysa oldu” demiyorum, o manada söylemiyorum. Onların değerlerdirmesi her zaman yapılabiliyor; fakat, önümüzdeki 10 yıl bence, ikibin yılına doğru geldiği için değil, dünya konjoktürünün icabı olarak çok büyük fırsatlar, aynı zamanda çok büyük zorluklarla, her millteni önündü duruyor. Bizim de öyle önümüzde duruyor. Bu 10 yılı çok iyi değerlendirebilmek için, geçtiğimiz 10 yılları, oralardaki hatalarımızı, sevaplarımız gayet objektif bir gözle ortaya koymak lazım.

Sanıyorum ki, bu toplantının Türkiye genelinde, Türkiye’nin umumi gidişatında, Türkiye’nin geleceğe bakışındaki en önemli vasıflardan, niteliklerinden birisi budur. Burada ortaya koyacağınız düşünceler, siyaset için, siyasetçi için, ülkeyi yönetenler için, ülkeyi yönetme iddiasında bulunanlar için, ülke sorunlarında fikir beyan eden herkes için, çok değerli olacaktır.

Bizim bütün hedefimiz, “Agreryel ekonomiden”, yani bir kırsal ekonomiden ülkeyi kurtarıp, gelişmiş bir ekonomiye götürmektir. Bence bunun şartı, kırsal ekonomide çalışanların, yani daha çok köylünün, toprak üzerinde çalışan insanların, hayatını topraktan kazanan insanların pazara gidebilmesini sağlamaktır. Bu insanların satın alma gücünü öyle bir seviyeye getirmek lazımdı ki, bu insanlar çarşıya, pazar çıkıp, alışveriş yapabilmelidir, yapabilmeleri lazımdı. Çarşıya pazar çıkıp alışveriş yapabilmeleri ise, çarşıda, pazarda satacak malları olmalarına bağlıdır. Bu üretimdir. Binaenaleyh, adam üretecekti; ürettiğini satacaktı; sattığıyla, artan ihtiyaçlarını karşılayabilecekti.

Buna nereden geliyoruz? Buna, bir kapalı ekonomiden geliyoruz. Eğer kişi, sadece ürettiğiyle karnını doyurabiliyorsa, bu bir kapalı ekonomidir. Bunun pazara götüreceği bir şey yoktur; pazardan alacağı bir şey de yoktur. Kendi pazarının müşterisi olmayan bir halk ile bir ekonomiyi yürütmek mümkün değildir. Binaenaleyh kendi ürettiğini müşterisi olacak ki, aslında tüketim ekonomisi değildir benim savunmaya çalıştığım şey veyahut tüketim çılgınlığı değildir tüketmeyen bir toplumun nasıl refah içerisinde olacağına şaşarım. Binaenaleyh, pazardan bir şey almayan ve o ülkenin ürünlerini tüketmeyen bir toplum, refah toplumu olmaz. Pazardan bir şey alabilmesi

için, pazara bir şey satması lazım. Satabilme, ancak üretimle mümkündür. Üretim ise, büyümenin en önemli şartıdır. Binaenaleyh, dönüp dolaşıp geliyoruz; ekonomik terimlerin içerisinde olay, bir büyüme olayına gelir. Yalnız bundan ibaret değildir. Bu, o olayın pencerelerinden birisidir. Büyüyecek; ekonomi büyüyecek; tarım büyüyecek ve büyümenin nimetleri kişiye yayılacak. Nimetleri kişiye yaymayan büyümenin de bir yararı yoktur; çünkü o, iki toplum meydana getirir. Bir tanesi, büyümenin nimetlerini eline almış bu küçük gurup, büyümenin nimetlerinden mahrum milyonlar... O, bir ülkenin içerisinde, bir ülkenin sınırları dahilinde aynı lisanı konuşan, aynı kültüre sahip iki ayrı toplum demektir. Bu parçalanmayı, sosyal dayanışma, sosyal barış bakımından da fevkalade tehlikeli bulurum. Onun içindir ki, mesele sadece büyüme meselesi değil, büyümenin bölüşülmesi meselesidir. Ee bütün bunlar kendiliğinden olmaz. Bütün bunları yapan, muayyen politikalar olacaktır. Bu politikalar kimin tarafından üretilecektir? “Hepsi devletin tarafından” diyemiyorum; devletin, toplumun elbirliğiyle, ahenk içerisinde çalışan bir toplumun bütün kesimleri tarafından, bütün kurumları tarafından üretilecektir. Burada en önemli olay, kişinin, kendi ülkesinin sorunlarına sahip çıkmasıyla başlar. Eğer kişi “Bırak yapsın, bırak geçsin” diyorsa, “Ne yaparsa yapsın. Kim ne yaparsa yapsın. Bana ne” diyorsa, bu mekanizmayı işletmek mümkün değildir.

Bizim sistemimizde, tarımsal alanda çalışan insan serbesttir. İstedğini yapar. Yapar; ama, doğa gelir onun belini bükür, pazar şartları gelir belini bükür, enflasyon gelir belini bükür, birtakım yanlış şeyler gelir onun belini bükür. Binaenaleyh, o, sıkıntılar içerisinde kıvrınır durur. Yapılacak olan iş, bütün bunları onun belini bükmeyecek duruma getirmektir.

Özetle şunu söylemek istiyorum : Bizim şartlarımız içerisinde, ekonomiyi kendi başına bırakmak, kendi başına gelişmesini seyretmek mümkün değildir. Tutarlı politikalar olacaktır. Bu tutarlı politikalar da, eğer netice veriyorsa tutarlıdır; netice vermiyorsa, onlara da bakıp değiştirmek gerekecek. Bunları kim yapacaktır? Bunları ülkeyi yönetenler... Bunlara kim ne diyecektir? Yönetilenler... Bu diyalog, bu açık diyalog korkusuz, kaygısız işlemediği sürece, sadece alkışlar arasında bu işleri götürmek mümkün değildir. Netice itibariyle, bir yere gelirsiniz, görürsünüz ki, yoksullaşmışsınız. O itibarla, olayın, sadece bir tarım olayı, sadece bir ekonomi olayı olmadığını, olayın, insan haklarıyla, rejimle, bugünkü rejimin işlemesiyle çok yakından ilgisi bulunduğunu belirtmek istedim.

Dedim ki, “Bizim işimiz halkı pazara götürmekti.” Pazara gitmek için satın alma gücü ister. Satın alma gücü; ancak, istikrar içerisinde büyüme sayesinde mümkündür. Halkın cebinde para; ister köylü olsun, ister esnaf olsun, ister memur olsun, hangi çeşit gelir sahibi olursa olsun, ister emekli olsun, halkın cebindeki paranın sağlamlığıdır önemli olan olay. Yani, eğer bu para her ay ucundan bir kısmı kesilerek ucup gidiyorsa, böyle bir toplumun alım gücünü muhafaza etmek mümkün değildir. Yavaş yavaş kişi vitrinlerden kaçacaktır, pazardan kaçacaktır, çarşılardan kaçacaktır. Bir yere gelecektir, “Keşke hiç pazara çıkmasaydım. Hiç pazarı tanımasaydım” noktasına

gelecektir. Binaenaleyh, önemli olan hadise, kişinin kaç para kazandığı, bu paranın istikrar içerisinde olup olmadığı, bu paranın eriyip gitmediği noktasında gelir toplanır. Bu, istikrar içerisinde büyümeyi tarif ediyor bize.

Büyüme; evet, istikrar içerisinde büyüme. “Büyüme üretimden geçecektir” dedim. Şimdi dönüp geliyorum.... Bizim tarım sektörümüzdeki, daha doğrusu tarım faaliyetleri içerisindeki, -her kesim için söylüyorum- ormandan su ürünlerine, deniz ürünlerine kadar ve hayvancılığa kadar, her kesimdeki büyüme, bu geçen 10 sene zarfında istenildiği kadar düzgün olmamıştır, istenildiği kadar yüksek de olmamıştır ve büyümenin, Türkiye’deki topyekün büyümenin yayılması da istenildiği kadar dengeli olmamıştır. 1990’a böyle geliyoruz.

Buradan şunu çıkarmak istiyorum : Pazara çıkarmaya çalıştığımız köylü, pazardan kaçır hale gelmiştir. Evet, köylü pekçok medeni imkanlara yeniden kavuşmuştur. 1980 başında 25 bin köyde elektrik varken, 1990’da aşağı yukarı 35 bin köye elektrik gitmiştir; yollarda, okullarda birçok şeylerde düzelmeye olmuştur. Bunların hepsi tamam da, “1980’de köylü kaç traktör satın alabiliyordu, bugün kaç traktör satın alabiliyor”a baktığımız zaman, üretimin ana unsurlarında gerileme görüyorsunuz; üretimde 10 seneye yakışacak bir büyüme de görmüyorsunuz ve üzüntüyle söyleyelim ki, “Türkiye ekonomisi veya Türkiye’nin sosyal olayı, daha doğrusu Türk Devletinin olayı, çalışanların nispetiyle ölçülebilecektir.” Eğer bir ülkede, hala çalışanların -bana göre- yüzde 55’i -başka birtakım rakamlar da var 50’ye kadar indiriliyor. 50 veya 55 fark etmez- nüfusun yüzde 50’ye yakını hala maişetini, hayatını tarımdan kazanıyorsa, ortada bir olay vardır. Ne var, ne olayı vardır? Şu olay vardır : Eğer gayri safi milli hasıladan bu kütlenin aldığı sadece yüzde 15 ise, bir ülkede çalışanların yüzde 50’sü gayri safi milli hasıladan yüzde 15 alıyorsa, bir olay vardır. Ne olayı var? Ülke parçalanmış demektir, ikiye parçalanmış demektir. Bir tanesi, fevkalade az bir hisseyi alan, gayri safi milli hasıladan az bir hisseyi alan milyonlar, öbür tarafta da daha büyük bir hisseyi alan daha küçük bir azınlık.

Bizim “Sınıf olayı” diye bir şeyimiz yok; ama, halkı eğer birtakım politikalar neticesinde birbirleriyle kazanç bakımından çok farklı hale getirirseniz sınıf olayı kendiliğinden doğar ve bu sınıflar birbiriyle mücadele ederler etmezler meselesi değilide, bir sosyal dayanışma olmaz. Neticede gelirsiniz, eğer bir ülkenin çalışanlarının yüzde 50’si yüzde 55’i, gayri safi milli hasıladan yüzde 15 alıyorsa, bunu bölümlere böldüğünüz vakit göreceksiniz ki, Türkiye’de 11 milyon insan adam başına 145 dolar, ikinci 11 milyon insan adanın 400 dolar, üçüncü 11 milyon insan adam başına 600 dolar, dördüncü 11 milyon adam başına 800 dolar ve beşinci 11 milyon insan da adam başına 4 bin dolar alıyorsa yüzde 80’i bir ekmeğin yarısını, yüzde 20’si de öbür ekmeğin yarısını yiyor, aynı ekmeğin yarısını yiyor demektir. Yani, bir ekmeğin yarısını 8 kişi, öbür yarısını 2 kişi yiyor. Demektir ki, işte burada, sosyal dayanışmayı geniş çapta zedelemiş sayılırsınız. “Efendim, başka ülkeler de bundan farklı değildir” diye kimse

diyemez. Hiçbir ülkede böyle bir durum yoktur; çünkü, 60 ülkede derken, 129 ülke içerisinde Türkiye, geçen 10 sene zarfında, geçen 20 sene zarfında, her ne idiye, "Efendim, eskiden de böyleydi" deyip işin içinden çıkamazsınız. 1990'da geldiğiniz yer, gelir dağılımı bakımından, gelir dağılımı bakımından, gelir dağılımı en kötü 129 ülkenin içerisinde 10 uncu ülke, ilk 12 ülke arasına giriyor Türkiye. Bu iyi bir şey değildir ve gelir dağılımı bu hale getiren en önemli faktör ise, istikrarsızlıktır, enflasyondur.

Yine Türkiye, 129 ülke içerisinde enflasyon bakımından en yüksek seyreden ülkeler arasında da ilk 10 ülkeye giriyor. Bunu, ilk 7'ye giriyor da denebiliriz, ilk 12'ye giriyor da diyebilirsiniz. Keşke, Türkiye enflasyonu en az olan ilk 10 ülkeye girseydi. Bizim ülkemizde aylık yüzde 5 enflasyon, vasatı olarak söylüyorum-yıllık yüzde 60 enflasyon, artık alkışlanır halde, yani yüzde 60'a geldiyseniz, biz bunu alkışlıyoruz. Halbuki, Balkanlara bakıyoruz, İsviçre'nin bu seneki enflasyonu yüzde 1'in altında, yıllık enflasyonu yüzde 1'in altında. Almanya'nın enflasyonu 3,5 oluyor. 3,5 de 7 senedir ilk defa çıkan enflasyondur. Fransa'nın enflasyonu 3,8 oluyor. 3,8 de 5 senede çıkan enflasyondur. E onlarda da var kriz, Körfez krizi vesaire. Yani, sadece bizi alakadar ediyor değil. Olay, bence, istikrar olayıdır. Eğer devlet, politikalarını enflasyona göre ayarlamışsa, ağzınızla kuş tutsanız, tarlaları o kadar iyi ekip biçseniz, hayvanları o kadar iyi besleseniz, ormanlara o kadar iyi baksanız, kırsal alanda yaşayan insanları sıkıntıdan kurtaramazsınız.

Binaenaleyh, görüyorsunuz burada ilmin, fennin, teknolojinin bir yerde tek başına yetmediğini ve bu işin bir bütün olduğunu; eğer ülkede istikrar politikası takip edilmiyorsa, bunların hepsinin boya çıkabileceğini -bir yerde boşa çıkabileceğini-, tüümüyle olmasa bile-varmak istediğimiz yere varmamızın imkan dahilinde olmadığını görürüz.

Buradan şunu demek istiyorum: Geçen 10 sene zarfında, Türkiye 50 defa pahalılaştırmıştır. Ben ülkeyi yönetenleri falan kütülüyor değilim, onları zaten yapıyoruz biz, onların zeminleri var. O zeminlerde doya doya yapıyoruz. Ben burada bir gerçeği söylüyorum. Yani öyle midir, böyle midir, filan...

Şimdi, 50 defası Türkiye pahalı. Vasatı bu 50 defa. Harp yılları içerisinde, 1940'lı, 1950'li 5 defa; 1950'li 1960'lı yıllar içerisinde 3 defa; 1960'lı 1970'li yıllar içerisinde 1,5 defa; 1970-1980'li yıllar içerisinde 10 defa pahalı olan bir Türkiye, 1980 ile 1990 arasında da 50 defa pahalalanmıştır. Binaenaleyh, bir Türkiye 50 defa pahalalanınca, bizim tarımımızı modernize etmek, tarım bir açık fabrika haline getirmek, bir piriviti, iptidai, ilkel tanım şartlarından kurtulup, karasaban, kara çarık, kara kağından kurtarıp traktöre gelmek, ilaca gemek gübreye gelmek, sulamaya gelmek, mibzere gelmek ve tohumla gelmek, damızlık hayvana gelmek, daha iyi fideye gelmek, daha iyi ağaç cinslerine gelmek ve bunlardan çıkan ürünleri tarlada bırakmayıp, bunları soğuk hava depolarına koymak, nakliye imkanlarını artırmak, dünya pazarlarına götürmek veya soğuk hava deposuna koyamadığınız veya dünya pazarlarına

veya ülkenin pazarlarına götüremediğiniz mahsulü telef etmemek, çürütmemek, atmamak, bunları değerlendirmek, yani muhafaza etmek, konservasyona gitmek, suyunu, kendisini şiyeye veya tenekenin içine koymak gibi gayelerimiz vardı. Bu, bereketi israf etmeden, insanlığın hizmetine vermek, böylece de bunu üretenlerin refahını sağlamak içindir.

Bir memleket düşününüz ki, ürettiği meyve ve sebzenin yüzde 30'unu telef eder. Yüzde 30'u çürür gider, yollarda, şurada burada ve geri kalan bir kısmını da belki muhafaza edemediği için, değerini düşürür. İşte bunları, ancak teknolojiyle aşabilirdik ve teknolojiyle bunları aşmaya çalışırken, bir taraftan da Türk tarımına verim getirmek istemiştik; verim. Verim, bereketin köküdür. Bu bereket ise, refahın köküdür.

Öyle bir Türkiye düşününüz ki, dekar başına 200 kilo buğdaya ancak gelebilmiştir. Bu verime hiç kimsa razı olmaz. Dekar başına 200 kilonun verim bile Türkiye için önemli bir şeydir. 80 kiloydu önce, biliyorsunuz. Bunla yetinebilir misiniz? Bununla yetinemezsiniz. Çünkü, baktığınız zaman Batı Avrupa dekar başına 500 kilo ve baktığınız zaman Birleşik Amerika Devleti, -onlar biraz daha aşağıda -400-450 kilo. Binaenaleyh, bizim hedefimiz, aslında yüksek verim alan ülkeler bu işi nasıl yapıyorsa onu yapmaktır. İşte burada düşünüyor fen adamlarımıza, bilim adamlarımıza, teknisyenlerimize, mühendislerimize, velhasıl tarımla uğraşan herkese görev, burada düşünüyor devletin tarım politikalarını icra edenlere görev. Bu verimi nasıl artıracacağız? Bu verimi artırmadıkça zenginleşemeyiz. Sadece verimi artırmakla mesele bitmiyor. Bu verimi, yani alın teri, el emeği, göz nurunun karşılığını, reel karşılığını, dünya ölçülerindeki karşılığını nasıl veracağız? Ve işte burada, sanıyorum ki, 1990 Türkiye'sinin en önemli sorununa geliyoruz. Bugün Türkiye'de köylünün bir kısmı, "Keşke eskisi gibi gene kara öküzle, karasabanla ekip biçseydim de mazot almak mecburiyetinde kalmazaydım, parça almak mecburiyetinde kalmazaydım, Traktöre bakmak mecburiyetinde kalmazaydım gübre almak mecburiyetinde kalmazaydım, ilaç almak mecburiyetinde kalmazaydım" parça almak mecburiyetinde kalmazaydım, traktörle bakmak mecburiyetinde kalmazaydım durumuna girmişse, -yani girdileri- üretmek için adamın sırtına yük olmuşsa ve ürettiği zaman da, ancak o girdileri karşılayacak kadar parayı ya çıkarıyor, ya çıkaramıyorsa, aradaki fark da haciz olarak kendi önüne geliyorsa, fabrika haline getirmeye çalıştığımız tarım, daha doğrusu açık fabrika haline getirmeye çalıştığımız tarımın, yüksek teknolojiyi tarlalarımıza koyup veya hayvanlarımıza koyup, ağaçlarımıza koyup, oradan daha çok verim almak ve böylece zenginlemek için gayretlerimiz sürdürülemeyiz.

Buradan şuraya geliyorum: Bu ekonominin, "Tarım ekonomisi" dediğimiz ekonominin, daha doğrusu Türkiye şartlarına uygulanması halinde, yani Avrupa'nın veya Birleşik Amerika'nın değil, Ortak Pazar ülkeleri 230 milyon insan, 10 milyon çalışanı var tarımda. Binaenaleyh, bizim de 10 milyon çalışmamız var tarımda. Onların 230 milyon insanını çalışanlara nispet ettiğiniz zaman, yüzde 6,5 tarımda çalışan insanı var % 8 tarımdan maaşetini sağlayan insanı var. Bizim yüzde 50 çalışmamız, yüzde 55 tarımdan maaşetini sağlayanlarımızla bu bünyeye enkorpare olmamız, bu bünyenin içinde yer almamız mümkün değildir. Türkiye'nin sorunu, bu kadar çok tarımda insanının bulunmasından geliyor ve zenginleşmek içinde böylece

mümkün değildir, ancak, Türkiye'yi sefaletten kurtarmak ve hiç olmazsa dünya şartlarına biraz daha yaklaştırmak mümkün olabilir. İşte, ona girişmiştik. O da, mekanizasyona ve fenni, ilmin, teknolojinin ve genetiğin birtakım yeniliklerini oraya götürmekle mümkün olurdu. Tabii ki, dengelerin bozulmuş, olması, bu gayretleri geniş çapta aksatmıştır.

Ben biliyorum, buraya gelinip denecektir ki, neslin ağızıyla bilhassa "İşte efendim, şu kadar gölet yaptık, bu kadar kredi verdik, bu kadar bilmem ne oldu", filan, bunları söyleyeceklerdir. Bunu da küçümsemiyorum; ama, neticeye bakın siz, neticeye. Netice, nerede duruyoruz? Netice, şurada duruyoruz: Mekanizasyon mu? Evet, bugün Türkiye'nin aşağı yukarı 600 bine yakın traktörü var. Bu traktör, Batı ülkeleriyle mukayese edildiği zaman sayı bakımından çok düşüktür. Yalnız, yani her sene 600 bin traktörün eğer yüzde 10'u bu parka ilave edilebilirse, bu park ayakta durur. Eğer yüzde 10 ilave edilmiyorsa, pak ediyor demektir. Sayı görülür kağıtlar üstünde; ama, bir şeye yaramayan veya çok masraflı işleyen birtakım makinalardır onlar. O da halkı, işletmeyi batırmaktan başka bir şeye yaramaz. Baktığımızda, görüyorsunuz ki, 1989 senesinde Türkiye'nin köylüsü, ancak 18 bin traktör satın alabilmiş, 1990'da da belki bu rakam 30 bini bulacaktır.

Evet, 1990 senesinde tarım sektöründeki büyümenin yüzde 10 falan olduğuyla övünüyoruz; çok iyi bir şey bu. Keşke her sene yüzde 10 olsa; ama, 1989'a baktığınız zaman, bu eksi yüzde 11. Bir sene eksi yüzde 11, ertesi sene artı yüzde 10. Eğer, "Bu yüzde 11 oldu" diye övünenlerin elindeyse, o zaman yüzde eksi 11 olduğu zaman da kusur onların olur.

Benim demek istediğim şey, bu tesadüflere kalmış bir olaydır. İşte bizim buradaki en önemli sorumuz bu. Binaenaleyh, Türkiye'nin kırsal alanda yaşayan milyonlarını, tesadüfün pençesinden kurtarmak olayı. Tesadüfün pençesinden nasıl kurtaracaksınız? "Yağmur yağmazsa, ben ne yapayım?" diyeceksiniz. Tamam, yağmur yağmazsa sizin yapacağınız bir şey yok. Yani evet, bulutlarla falan uğraşmak bugünün fenni içerisinde; ama, henüz gelişmiş bir olay değil. Bunların çeşitli hikayeleri de var. Yağmur, muayyen zamanlarda yağmayabilir; ama, her üç senede bir defa mahsul alan durumdan herhalde köylüyü kurtarmak lazım. Atılan adımlar o istikamette idi. Burada ilmin, fennin, doğayla insan arasına girmesi lazımdır, girdi. Önemli başarılar da sağlanabilmiştir. Buna rağmen, fennin bunu, tabiatı mağlup ettiği, ilmin tabiatı mağlup ettiği görülmemiştir. Doğa, zamnan zaman geliyor, en ileri tekniği, en ileri fenni de mağlup ediyor. Bunu ber istisna sayıyorum; ama, normal, tabiat şartlarını, doğa şartlarını ıslah ederek bu insanları bu sıkıtlardan kurtarmaktadır. Ekim zamanlarını, o şartlara uyacak tohumları, vesaireyi, ona göre ayarlayarak bunlar yapılabilir. Bir de, ülkenin su kaynaklarından faydalanmak suretiyle toprakları susuzluktan kurtarmak, yağmur yağmadığı zaman- yani zamanında yağmadığı zaman veya miktarından az yağdığı zaman- bu dengesizlikleri öyle gidermek gibi politikalar yürütülmüştür.

Mekanizasyonun yanında, sulama politikalarının büyük önemine dokunmak istiyorum. Ülkemizde 260 milyon dönüm arazi var sulanabilir; sulanabilir değil, ekilebilir. Bu 260 milyon dönümün 90 milyon, 80 milyon dönümü nadasa bırakılıyor. Bunun içerisinde mevcut sularımızla biz, aşağı yukarı 85 milyon dönümünü sulayabiliriz. Halen sulanabilen sahamız 30 milyon, 35 milyon civarındadır. Devletin, her sene, 750 bin hektar kadar araziye sulamaya koyması lazım. Bunları geliştiremiyor devlet; çünkü, devletin parası buna yetmiyor ve burada sulama programlarının gerilerde kaldığını ve hemen hemene yanından daha geride kaldığını, hedeflenenin daha çok gerilerinde kaldığını söylemek istiyorum.

Bir de şunu söylemek istiyorum: İşte burası benim uzmanlık sahamdır da ve burada konuşmaya başlarsam, çok konuşurum; çünkü, çok sevdiğim bir konudur. Ben, şahsen, doğanın insanlar üzerindeki zulmünün ürünüyüm. Yani doğa, bu ülkenin insanlarını -her zaman söylüyorum- çatlamış toprakla mavi gök arasında nasıl ezdi; ben gördüm onu. Beni şehre iten veyahut da bir medeniyet mücadelesine, uygarlık mücadelesine iten sebeplerden birisidir. Toprağın içinden gelen birisi olarak bunu söylüyorum. Fevkalade iptidai şartlarda tarım yapılan zamanlarda toprağın içinden gelen birisi olarak söylüyorum.

Su evet, bu ülkenin karlı dağlarına yağın karların, yağmurların denizlere, etrafı tahrip ederek, topraklarını sürükleyip götürtüğü zamanları biliyoruz. Bunlar, tümüyle bitmiş de değildir. Her şeyi yapsanız, yine de bir miktar olacaktır; ama, geniş çapta bu suların tanzimine girilmişdir ve büyük mesafeler de alınmıştır. Yalnız, bugün şunu söyleyeyim: Evvela, biz, mevcut akan suları değerlendirmeye kalktık, sonra, akan sular yetmedi, kış sularını toplamaya kalktık ki, biz buna "Depolama" diyoruz, barajlar olayıdır. Bu da yetmedi; yeraltına indik, yeraltı sularını kullandık. Şimdi bunların hepsinden yararlanır durumdayız. Yalnız, büyük şebekeler yaptık, büyük sulama tesisleri yaptık. Bunların çoğu yarım. Yani, bu tesisleri tanıyan, bilhassa değerli mühendis arkadaşlarım, uzman arkadaşlarım bunları bilecektir. Ne Iğdır tamamdır, ne Tokat tamamdır, ne Antalya tamamdır, ne Büyük Menderes Havzasındaki yaptığımız işler tamamdır, ne Gediz'deki işlerimiz tamamdır; hiçbirisi tamam değildir. Binaenaleyh, neden tamam değildir? Çünkü, bunları bir defa yapmakla iş bitmiyor. Zaten yapmak fevkalade zor bir şeydir. Baraj yapmak kolaydır; yaptığınız barajdaki suyu tarlaya götürmek kolaydır. Bence, bir yerde bu da bir mühendislik hizmetidir. Eğer kafi dikkatiniz varsa, bunda da bir zorluğunuz olmaz. Esas mesele ondan sonra başlıyor. Su-toprak-insan arasındaki münasebetleri tazeleyin. Eğer, bunda dikkatli olunmazsa, yapılan masrafların çok büyük bir kısmı heba olur. Çok kısa zamanda tuzlanma olaylarıyla karşı karşıya kalırsınız. Kafi drenaj imkanlarınız yoksa ve kafi drenajı ilme, bilgiye göre yaparsınız; fakat, yaptığınız işi mutlaka gözetlemeye almanız lazımdır, "Orada ne oluyor?" diye ve bu kadar masraflar yaparak geliştirdiğiniz bu sistemlerden çok iyi şekilde netice almanız, bence, işte burada Türk teknisyenin, Türk ziraat mühendisinin, ziraat teknisyenin, Türkiye'deki bu işe gönül vermiş olan herkesin

işidir. Buralarda çok noksanlarımız var. Binaenaleyh, Türk tarımının mekanizasyon-
da noksanları var. Geriye gidiyor mekanizasyon. Sulamalarda noksanları var. Daha
çok sulama yapmak yetmiyor. Mevcut olan sulamalardan azami ayrı bir defa sağla-
mak lazım. Ve “Efendim senede şu kadar yaptık.” İyi kardeşim. Yani, bunların yapıl-
mış olmasından ülkeyi yönetenlerin övünmesi, gayet tabiidir. Burada en ufak anor-
mal bir şey bulmuyorum. Yalnız, attığınız taş, ürküttüğünüz kurbağaya değmelidir.
Yani, yaptığınız işten bir netice çıkmalıdır. Yaptığınız iş mutlaka - konuşmamın başın-
da söyledim -bu işin hedefine, yani insanın mutluluğuna varmalıdır. Peki, böylece ek-
tiniz, diktiniz, yetiştirdiniz ve geriye bakacaksınız; “Acaba başka ülkelerde bu emek-
le, bu kadar gayretle ekip diken, yetiştirenler bizden az mı verim alıyor, çok mu verim
alıyor?” Evet, pamukta Türkiye'nin verimi pek fena değil; fakat, daha alabileceği me-
safeler var. Şeker pancarında dekar başına 3 ton Türkiye verimi, 5 ton Batı Avrupa.
Yani, aşağı yukarı şeker pancarında daha bir boşluğumuz var. Yağlı tohumlarda
epeyce boşluğumuz var. Diğer ürünlerin önemli bir kısmında hala aynı topraktan, ay-
nı gayretlerle, aynı emekle çok daha iyi verim alabiliriz. Bunları sağlamak lazım.

1980-1990 döneminde yapılan gayretler kafi gelmemiştir. Daha çok gayret
sarfetmek lazım ve mutlaka Türk tarımına verim getirmek lazım.

Gübrede hektar başına 52 kilo, dekar başına 5 kilo eder; Batı Avrupa standardı
hektar başına 400 kilo, dekar başına 40 kilo. Gübrede, maalesef, 1980-1990 döne-
minde önemli bir gelişme olmamıştır. Şöyle: 1983'te Türkiye'nin kullandığı gübre 8
milyon ton civarında, 1990'da kullandığı 7-8 milyon ton civarında, yani aşağı yukarı
yüzde 1 civarında, yüzde 1.5 civarında bir nisletle artış bir şey değildir; çünkü, biz dün-
ya vasatısının de altındayız. Öyleyse, Türk tarımının sorunudur gübre kullanabilme
olayı. “Gübrede 3 trilyon sübvansiyon var” demek bir şey ifade etmez. Kullanmıyor ki
ahali gübreyi, “Ee işte kullanıyor ya.” Yedi senedir aynı gübreyi kullanıyor. Binaena-
leyh, kafi gübre kullanmıyor, belki kafi gübreyi yine de kullanmıyor. Yani, onların
üzerine eğilmek, oralardaki büyük boşlukları bulup meydana çıkarmak lazım.

Hayvancılıktaki verim bakımından da gayet gerilerdeyiz. Batı Avrupa, yani ge-
ne Batı içine enkorpare olacağımız Batı Avrupa'nın inek başına aldığı süt yılda 4 300
kilo, bizim aldığımız 600 kilo. Doğru mu Osman bey? Bu senin rakamların. Binaena-
leyh, şimdi 600 kilo ile 4 300 arasında, aşağı yukarı 8 misli fark var. Aynı ineği, aynı
ahırda besliyorsunuz, o daha çok, yani 8 misli, sizden fazla süt alıyor. İşin içinden çı-
kamazsınız. İnek güttürüyorsunuz, çok iyi bir şey. Damızlık inek. Bu damızlık ineği ge-
tiriyorsunuz, sonra süt tozu getiriyorsunuz. Süt tozu getirince, aslında yem parası,,
Türkiye'deki ineğe yedirdiğiniz yem parası, olamping olan süt tozundan daha paha-
lı. Yani, yem yediriyorsunuz, süt çıkarıyorsunuz; süt, yemi karşılamıyor, O zaman
ahali ne yapacak? işte, burada başlıyor.... Hiç olmazsa adam ne veriyor, ne alıyor, bu-
nun pek farkında değil. Borçlanmıyor çünkü kapalı daire içinde yaşıyor; ama, bir he-
sabi işletme yaptığınız zaman, yani yem vereceksin, süt alacaksın, sütü satacağın,

yeniden yem alacaksın, arada da fark kalacak sana, çocuğuna çoluğuna bakmak için. Eğer böyle bir durumda, inek yediği yemi ödemiyorsa, inek sizi yiyor neticede. Ee oraya varıyor iş? Ne yapacaksınız? Sizi yiyen ineği satacaksınız. Kime satacaksınız? Kasaba. Ee günah değil mi bu kadar emek vererek, dolar vererek dışarılardan getirdiğiniz ineği et hayvanı yapıyorsunuz? Ve sonra?...

Tarım ürünlerindeki ithalat politikalarının, sizin konuştuğunuz konuyu tamamen dışında bile saysanız, nasıl etkilendiğini iki üç laf da pancar ve etten vereyim, tütünden vereyim iki üç laf. Şimdi bana bakınız, 10 Mark Almanya'da inek eti. Almanlar, inekler kartlaştıkça bu inekleri satıyorlar; çünkü, aynı yemi yiyen kart inek, daha az süt veriyor. Binaenaleyh, daha taze yaşlarını muhafaza ediyor!ar. Köylülerine sübvansiyon yapıyor. Diyor ki, "Sat bu ineği" yahut -köylü orada yok pek fazla, ama -tarım şeylerine "sat ineği. Kaça satarsan sat, aradaki farkı ben sana vereyim." Biz bu ucuz eti gidip alıyoruz oradan. Getiriyoruz, burada ucuz eti piyasalar sürüyoruz. Hem nereye kadar sürüyoruz? Şurada Ayaş kasabasına kadar veya Nallıhan kasabasına, hatta bilmem ne kasabasına kadar sürüyoruz "Ucuz et" diye ve netice itibarıyla bizim besihaneler birer birer boşalıyor, sonra kapısına kilit vuruluyor.

Şimdi değerli misafirler, eğri oturup doğru konuşalım. Açık ekonomi iyi; dünyaya enkorpare olmuş, dünyaya kenetlenmiş bir ekonomi, bu da iyi; dünyaya bütünleşmiş bir ekonomi iyi. Dünya ile birlikte soluyalım. Soluyalım; ama, dünyanın bulunduğu şartları, bu ülkenin insanlarına tanıyın da öyle soluyalım. Yani, şunu demek isityorum: Şu elektriği 300 liraya satarsanız, başka birisi 50 liraya satarsa, sen sanayicine "Haydi yarış" diyemezsin veya Birleşik Amerika Devletleri çiftçisen 32 milyar dolar ve Batı Avrupa çiftçisine 50 milyar dolar eğer sübvansiyon yapıyorsa, sizin burada, "Ben sübvansiyon falan tanımam" demenizin bir anlamı yoktur. O, o kadar modern şartlar altında bunu yapıyor ve ben demiyorum ki, siz herkese, önünüze gelene çıkarın para verin. Hayır efendim. Üretim, büyüme ve refah ne ile sağlanacaksa, onu yapın. Başka ülkeler, bütün gayretlere rağmen bunu sağlamakta bir unsur daha bulmuşlar. O da, ister istemez sübvansiyon. Tarımdan sübvansiyonları kaldıralım. Ne yapalım? Tarıma stopaj koyalım. Tarıma KDV koyalım. Ee zaten bu barınma sınırı. Toyn Benn'in tabiri ile barınma sınırında bulunan, yani ancak zar zor ihtiyaçlarını karşılayan milyonlarından vergi almaya kalkarsanız, bunda çok büyük adaletsizlik olur. Vergiyi alırsınız; Aldığınız vergi değildir; adamın çoluğuna çocuğuna alacağı ayakkabıdır, onu alırsınız. O da bir lastik ayakkabıdır, onu alırsınız. Adamın ayağını çıplak bırakırsınız.

Binaenaleyh, işte buradan geliyor vergi politikası, buradan geliyor sübvansiyon politikası ve biliyorsunuz ki, "Uruguay round" müzakereleri, Avrupa'da, yani dünya ticareti ile olan müzakereler sırf bu sübvansiyonlar yüzünden kesilmiştir. Birleşik Amerika Devletleri kendisi 30 milyar dolar sübvansiyon yaparken demmiştir ki Avrupa'ya,

“Bu sübvansiyonlarınızı 10 senede yüzde 90’ını kaldırın orta yerden, yüzde 10’a indirin”; onlar da “Ancak, yüzde 30 kaldırabiliriz” demişlerdir. Binaenaleyh, bütün bunların beraberce düşünülmesi lazımgeldiği hususunu önünüze sermek istiyorum. Gene açıklıkla ifade edeyim; sebze-meyvenin cenneti olan bir memleketin, sebze-meyve ithal ederek, “Sebze-meyve yetiştiricini terbiye ediyorum” diye batırmasını da anlamak mümkün değildir. Yani, bu kadar Türkiye’de meyve varken, başka ülkelerden meyve getirmeyi, başka ülkelerden süt getirmeyi, başka ülkelerden et getirmeyi, başka ülkelerden peynir getirmeyi, başka ülkelerden tereyağ getirmeyi fevkalade yanlış sayıyorum.

Ve böylece de dünyada kendi kendine yeten 7 ülkeden biri iken, 10 sene evvel, -“10 senede ne olmuştur?” dersiniz- bu sene, 1990’da 1,5 milyar dolar dışarıdan ürün ithal eden Türkiye haline gelmişsiniz. “Dövizimiz bol efendim.” Nereden buldunuz döviz? Ne sattınız da döviziniz bol? Ve bence bu.. Döviziniz bol bile olsa,yani farz edin döviziniz bol, kendi yetiştirdiğiniz ürünleri yemeyip başkalarının yetiştirdiği ürünleri yerseniz, bak bu nereye varıyor? Bakın, şu sigara işine. “Kaçakçılığı önleyelim”; önleyin. “Kaçakçılığı önlemeyin” diyen yok. Ee öyleyse dışarıdan sigara ithal edelim. Yabancı sigara içinler darılmasınlar bana, hangi cins istiyorsanız için, ona bir şey demiyorum da benim ortaya koyacağım iş şudur: 24 milyon dolar 1984’de Türkiye’nin sigara ve tütün ithalatı; 1990’da 250 milyon dolar. 1991’de, 1992’de, 1993’te Türkiye 400 milyon dolar civarında tütün ihraç ediyor. Bu tütün bugünlerde konuşuluyor. 400 milyon dolarlık sigara içersiniz, 400 milyonlar dolarlık tütün satarsınız. Ee bir süre sonra da bizim tütünden tamamen koparız; kendi tütünümüzden, kendi sigaramızdan tamamen koparız. “Koparsak kopalım.” Peki, koptuk. Sigarayı dışarıdan alacaksınız; şeker geliyor sunuz. 125 liraya 1990 senesinde Türkiye’de ekilip dikilen veya hüda-i nabit, yani ekilmemiş, dikilmemiş yolların kenarında bitmiş otlar dahil, 125 liraya, kilosu 125 lira olan bir Allah’ın bitkisi yok; sadece pancar var, kilosu 125 lira olan pancar.

Bu ekiliyor. Tarlası, traktörle sürülüyor; hem 2 000 lira mazotluk şeyle sürülüyor, ondan sonra çapalanıyor, sonra sökülüyor. Sökülüyor, taşınıyor; 125 lira. Ee, ne olur? Ondan sonra ekmez. Efendim, adam ve yapsın ekmeyip? Burada gelin en önemli olan meseleye. Henüz Türkiye’deki piyasa güçleri, piyasa dinamikleri, Türk tarımını sürükleyecek durumda değil. Adam, eğer meyvesi para etmiyorsa, hemen o ağaçları kesip yerine başka bir ağaç dikecek durumda değil. Ona gücü yetmez. Başka bir ağaç dikmesi, 3-4 sene meyve vermemesi demektir. Ona gücü yetmez. O piyasa dinamiklerine uyamaz o. Henüz o durumda değil, o seviyede değil. Öyleyse, eğer 125 liraya pancar ekiyorsa ahali ki, keyfinden veya kazancından dolayı değil, başka yapacak işi olmadığından dolayıdır. İşte, burada başka yapacak işi olmadığından dolayı, onu yapmaya mecbur olduğundan dolayı ekip biçen adamı bir de siz fukaralığa, yoksulluğa mahkum etmeyin. Onu demek istiyorum.

Bunun neticesi ne olur? Şu olur: Bunun neticesinde, geçen sene aşağı yukarı 500 bin ton civarında Türkiye şeker ithal etmiştir; bunun karşısında da 200 milyon dolara yakın döviz vermiştir dışarıya. Ee pancar; her tarafta yetişebilen pancarı yetiştirmeyip, şekeri ithal edeceksiniz, sütü ithal edeceksiniz, eti ithal edeceksiniz, muzunu ithal edeceksiniz, meyveyi ithal edeceksiniz, soğanı ithal edeceksiniz, patatesi ithal edeceksiniz, ondan sonra burada da sempozyum ayapacağız: “1980-1990 arasında Türkiye tarımı.”

Değerli misafirler, değerli dinleyiciler; benim, uzun lafın kısası söylemek istediğim şey şudur: Türkiye’de söz konusu olan tarım, aslında tarımda çalışan insan için söz konusudur; bir.

İkincisi, Türkiye’nin tüm ekonomisi için söz konusudur. Yani, evet, pamuk politikası da aynı şeydir. Bakın, buradan geliyor. Bir tarafta fiyat politikaları; “Efendim, enflasyonu takip eden fiyatlar verdik.” Hayır, vermediniz. Yöneticilere söylüyorum. Birtakım rakamları alt alta koyup vasatileri alarak falan bir şey olmaz. İşte, tütün. Enflasyon yüzde 60, tüketici enflasyonu. Kendi rakamları. Mutfakta kim bilir yüzde kaç? Yani, bunun reel değerlerine girdiğiniz zaman değişik şeyler var; kalıplar değişik, şunlar değişik... Hatta bu yüzde 60 enflasyon, iki sene evvelki enflasyonla kıyaslanamaz; çünkü, hesap şekilleri ayrı. Farzediniz ki, hiç onu nazarı dikkate almıyoruz. Onun için dedim, “Devletin rakamları tarumar edilmiştir” diye. Enflasyon bu. Verdiğiniz ne? Vasatide yüzde 30. A gratta yüzde 35, kapaya yüzde 6,5. Daha dünkü olan olay bu. Bugün de devam ediyor bunun patirtisi. Yüzde 30. Ne oluyor? Cebine koyduğunuz 60 liradan, daha doğrusu cebine 30 lira koyuyorsunuz, 60 lira alıyorsunuz. Bu esas üzerine hiçbir ekonomi çalışmaz, bu esas üzerinden hiçbir sektör de çalışmaz, bu esas üzerinde hiçbir işletme de çalışmaz.

Şunu ifade edeyim ki, Sovyetler Birliği, 30 Türkiye büyüklüğündeki Sovyetler birliği, 22,5 milyon kilometrekare Sovyetler Birliği’nin ekilen dikilen milyonlarca dönüm arazisi var. Sovyetler Birliği bugün açıtır; çünkü, toprağı işleme sistemi yanlıştır. Binaenaleyh, o rejimin getirdiğı toprağı işleme sisteminin yanlışığı ortaya çıkmıştır. Bugün Anadolu’yu, İzmir’den, ta Ağrı’ya kadar gidin ki, 1 200 kilometre; Anadolu’nun her köşesi işlenmiştir. Bu ülkenin insanları kar demez, kış demez, sabahleyin kalkar, sıcak yatağından kalkar, herkes yatarken kalkar, şöyle havaya bir bakar, yola düşer, gider tarlasını işler; ne ekilecekse, ne dikilecekse, ne toplanacaksa onları yapar. Bu insanlara biz, medyunu şükranız. Bizi doyuran onlardır. Yani, hiç olmazsa milyonları doyuran onlardır. Soframızdaki süt olur, yumurta olur, soframızdaki ekmek olur, yağ olur, şeker olur. Binaenaleyh, eğer bu insanlar bu gayret içerisinde olmasa, biz bu ülkede aç ve çıplak kalırız. Evet, doları düşük tutmak suretiyle pamuğu ucuz hale getirebilirsiniz. Geçen sene 1 800 liraya sattığı pamuğu, adam bu sene yüzde 60 enflasyona rağmen yine 1 800 liraya satıyorsa, adam bitmiştir zaten ve “Biterse bitsin ben de giderim, Çini maçından pamuk getiririm getirirsin.” Çini maçından

Demek istediğim şey şu: Gümrük duvarlarıyla oynamak eğer yetse, bence şu tartışmaların hiçbirisine gerek yoktur, gayretlere de gerek yoktur; ne de para politikasına gerek vardır. Açarsınız, kaparsınız; ona göre mesela ayarlanır. Ben bunu tenkit ediyorum ve özetle şuraya geliyorum: Bakın, örgütlenmesine bakın milyonlarca çiftçinin, köylünün. Nesi var örgütlenme olarak? Örgütlenmenin hiçbir şeyi yok. Eğer siyasetçiler de olmasa onların savunuculuğunu yapacak, -meslek kuruluşları, tabii ki onlar ellerinden geleni yapıyorlar. Ben daha ileri manada söylüyorum- hiçbir şeyi yok ve zaman zaman siyasetçileri de saf dışı olduğu vakit, bu iyice sahipsiz kalır. Sahipsiz kalınca da, kaç para verilerse onu alır, kaç paraya satarlarsa onu alır. Böyle, böyle altı yedi sene üstüte gelirse -ki, 1980-1990 arası odur- 1990'a geldiğiniz zaman köylü yoksullaşmıştır, Türkiye'de kırsal kesim yoksullaşmıştır.

Yoksullaşan ne yapacak? Bulduğu toprak terk edecek. Nereye gidecek? Şehirlere. Ankara'ya İstanbul'a, gelecek, İzmir'e gidecek; büyük şehirlere, Adana'ya gidecek. Neresine? Herhalde Çankaya'ya gelip oturacak değil. Bu tepelerde, Esentepe, Şentepe falan diye güzel isimler var. Oralarda bir yere gelip oturacak ve şehrin suyuna ortak olacak, ışığına ortak olacak; her şeyini, evini, yerini bırakıp gelecek. Gelir? Gelir yok; çünkü, şehir o adama absorbe edecek, emecek, içine alacak şekilde sanayiye, hizmetleri geliştirmiş değil ki, işte o da geliyor umumi ekonominin gelişmesine. O zaman, sonra dönüp gelip, diyecek ki, "Ben kapıyı açın da Avusturalya'ya gideyim; orada gidip çalışayım" yahut "Dominik'e gideyim -Dominik deyi bir ülke var, bunun cumhuriyetlerinde- oraya gideyim" (Gülüştürmeler) yahut da "Suudi Arabistan'da savaş olacak nasıl olsa, ben de gönüllü sakerliğe yazılayım; gideyim, oralarda çalışayım; çolugumu çocuğumu kurtaracak para kazanayım." Evet, "Bugün Suudi Arabistan'a savaş için gidecek olan kim var Türkiye'de?" dersiniz, pekçok insan bulacaksınız. Neden? Çünkü, toprak adamı beslemiyor, bugünkü seviyede beslemiyor. Gerilik bir şey. "Hayır efendim, geriye gitmemiştir." Nasıl geriye gitmemiş? Yüzde 23 civarında 1980'deki gayri saf milli hasıladan, 10 sene evvelik yüzde 30, en iyisi yüzde 15'e.. Nüfus?.. Nüfus hemen hemen olduğu yerde duruyor. Orada çok büyük bir fark yok. Biraz azalma var; ama, karşılık bir azalam değil. Dünya şartları değişmiş, ülke şartları da değişmiş; refah hakkı ortadan kalkmış adamın, refah hakkı. O zaman refah aramaya gidiyor. Sirtına vuruyor torbasını, nerede bulacaksa oraya ve böylece de büyük şehirler meydana geliyor. Büyük şehir çekirdeği ile etrafını mukayese ettiğiniz zaman, tanınmayacak iki Türkiye, aynı lisanı kullanan; ama, çok değişik şartlarda yaşayan iki Türkiye meydana geliyor. Türkiye'nin tümüne baktığımız zaman, birisi eğer Pakistan seviyesindeyse ki, 500 dolar odur; öbürü bin dolar onun üstünde ise, o da Danimarka'dır. Pakistan ile Danimarka beraber yaşıyor. Bunlar olmaz.

Binaenaleyh, siz 1980'e geldiğimiz zaman, nereye gelmişiz? Bence, buraya gelmişiz. Bu iyi mi? Bu iyi değil. Öyleyse, yoksullaşmış milyonları yoksullaştırmaktan kurtarmak, bence, önümüzdeki yılların tarım politikalarının temeli ve esası olmalıdır; daha doğrusu tarım politikası değil, Türkiye'nin genel ekonomik politikalarının

getireceğin pamuk -gayet açıklıkla söyleyeyim. Ben serbest ekonomiyi savunuyorum, ama -"Serbest ekonomi değildir bu" diyorum, "Bunlar yanlış politikalarıdır" diyorum. Gerçek değerlerine getir işi ve bir de Türkiye'nin şartlarına, o ülkenin şartlarına getir ve evet, ondan sonra her gelen vapur bir fabrikanın kapanmasına müncer oluyorsa, işin içinden çıkmanız mümkün değildir. "O ucuz yapıyor." Bugün ucuz verir sana; seni batırdıktan sonra, sen ondan sonra bakalım kaç paraya alacaksın onları; alacak parayı da nereden bulacaksın? O ayrı bir meseledir. Para falan bulamazsınız.

Gelin, bu topraklardan daha çok şey çıkarmaya çalışalım. Bu topraklardan daha çok şey çıkarabilmemiz, daha çok servet çıkarabilmemiz, daha çok varlık çıkarabilmemiz, daha çok zenginlik çıkarabilmemiz, bu toprakların üzerinde yaşayan insanların bu zenginlikten yararlanmasına bağlıdır. Yani, eğer kişi görüyorsa ki, daha çok gayret etmek, daha çok çalışma, daha çok üretme, daha iyi üretme onun günlük hayatını düzeltiyor, geleceğe daha iyi bakmasını sağlıyor, kasabasını, köyünü daha düzgün hale getirmesini sağlıyor, çoluğuna çocuğuna daha iyi bakmasını sağlıyor, çoluğuna çocuğuna daha iyi eğitim verilmesini sağlıyorsa, o insanlar mutlu olacaklardır. Bunu sağlamak. Bunun için güllü reçetelere gerek yok, bunun için doğru politikalar lazım. "O doğru politikalar nedir?" dersiniz, bununda bir şeyi yok. Yani bir şudur, iki budur, üç budur değil; ama, bir geneli var. İstikrar için siz ne olacaksınız? Altyapı meydana getireceksiniz. Altyapı halk kendisi yapamaz. Eğitimi vereceksiniz, fiyat politikalarını o istikamette düzeltereksiniz.

Ben size bir şey söyleyeyim: Türkiye'de sübvansiyon. Sübvansiyon tartışılır. Daha çok ekonomist arkadaşlarımız bunu tartışıyor; idarenin içinde tartışılır, dışında tartışılır; dışarıdan IMF tartışır, Dünya Bankası tartışır.

Bakan, tarım sektörüne yapılan sübvansiyonlarla, tarım sektöründen alınan vergilerin, daha çok fon şeklinde, daha çok stopaj şeklinde vesaire alt alta koyun KDV şeklinde, hemen hemen eşittir.

Ve onun için o insanlara ne veriyorsunuz? Sonra, bu ülke eğer mecbursa, sosyal devlet olmaya mecbursa, bazı şeyleri de yapmaya da mecbur. Bir ülke bugünkü çağda sosyal devlet olmaya mecbur mu, değil mi? Bana göre mecbur.

Birleşik Amerika Devletleri dahi kendi çiftçisine sübvansiyon verirken, kendi çiftçisini fazla ürettiği malı alıp bir yere koyarken ve Birleşik Amerika Birleşik Devletleri -ki, yüzde 3'ü tarımda çalışıyor- benim Edirne'de, İpsala'da ve Türkiye'nin başka, Kızılırmak vadisinde, başka yerlerinde, Ceyhan'da pirinç eken çiftçimi batıracak kadar çok pirinç çıkarabiliyorsa ve bunu da dünyayı batıracak şekilde satabiliyorsa, bunlara bakmak lazım. Neyle yapıyor? Nasıl yapıyor? Ben o şartları sağlamadıkça, kapıları açıp pirinç çiftçimi terbiyeli olacak diye batırırsam, pamuk çiftçimi batırırsam, yarın bu işin içinden çıkamayız.

esası olmalıdır. İthalat politikasından istitrar politikasına kadar, gübre politikasından traktör politikasına kadar, taban fiyat politikasına kadar ve nihayet çiftçinin hizmetinde bulunan kooperatifler... Kim yürütüyor bu kooperatifleri bugün? Tarım satış kooperatiflerine bakın. Kim yürütüyor? Dört tane halkın, yani çiftçinin, üye olan kimselelerin seçtiği insanlar, dört tane; dört tane de Devletin tayin ettiği kimseler, 8; bir de Devletin tayin ettiği müdür, 9; 5 tane Devlet, 4 tane çiftçi. Ee hani? Fabrikaları özelleştirmeye gidiyoruz, onun gibi birtakım tesisleri eğer Devlet işletirse, iyi işletmez. Peki, fabrikaları özelleştirmek de oldukça zor bir iş, yani alacaksın, satacaksın, fiyat tayin edeceksin, adamını bulacaksın, eşit muamele yapacaksın, "Yağma yapmada" dedirteceksin yahut da "Yağma yaptı" dedirtmeyeceksin. Birtakım özellikleri var; ama, TARİŞ'in, Fiskobirlik'in, Taskobirlik'in yahut Çukobirlik'in, acaba yönetim kurulunu Devlet elinde tutacağına, bunun yönetimini üreticisine devretse ne çıkar bundan? Neye mal olur, yani onu söylemek istiyorum. Kaça mal olur? Yani, "5 kişi sizden, 4 kişi benden" dese kaça mal olur? Bence, bir tarafta özelleştirme, Devletin senelerce biriktirdiği şeyleri özelleştirirken, ben ona karşı değilim, onun birtakım özellikleri var; ama, öbür tarafta da çiftçiye ait birtakım kuruluşların, bence, devletleştirilmesini ayıplıyorum. Açıklıkla söylüyorum.

Neticede şunu demek istiyorum: Tabii bütün bu hizmetler yapılıyor da, bunun Devlet seviyesinde bir de bakanlıkları falan var. Yanlış olmuştur Köy İşleri Bakanlığının Tarım Bakanlığıyla ve yanlış olmuştur Orman Bakanlığının kaldırılması ve.. Ha burada gelip denecektir ki, "Efendim, biz -geçen sene dinledim ben bunu, benim yarın dinlemek imkanım yok, başka yerde olacağım- Tarım Bakanlığı ile, bilmem, Köy İşleri Bakanlığı birleştirdik. Daha çok hizmet gördük böylece." Öyle rakamlar söylenecektir ki, bakacaksınız, Köy İşleri Bakanlığı tek başına bakanlıkken görülenden daha çok hizmetler görülmüş. Ee o zaman denecek ki, "Bir başka bakanlığı da Tarım Bakanlığı ile birleştirin. Hatta, iki üç tanesini birleştirin ki, hizmetler daha iyi görülsün."

Hep beraber, bizi yetiştiren bu ülkenin insanlarına şükran borcumuz var. Herhalde şu salonda oturan değerli misafirlerin Türkiye'ye karşı sorumluluğu, Erzurum'un, şu eksi 28 derece karın altındaki Nenehatun köylüsünün sorumluluğundan az değildir, ondan daha fazladır ve bizler ki, o insanların da refahını, onun rahatını, onun mutluluğunu düşünmezsek, o zaman vicdanımız sızlar. Bence, bu toplantıların en önemli tarafı, o insanlara dah iyi refahı, daha iyi mutluluğu -lafla değil; ama, lafla değil- işte, tatbikatta nasıl götürebiliriz, bunları arayıp bulmaktır ve ben karamsar değilim. Evet, 1980-1990 bana göre bir kayıptır; birçok sahalarda kayıptır; çünkü, Türkiye 1,9 büyümüş, reel büyüme 1,9; 4,2 büyümüş, 2,5 nüfus olmuş... Bir memlekette eğer 35 il göç veriyorsa, buna bir bakmak lazım. "Efendim, göçün nesi var, göç olmazsa çoğumuz buralara gelemezdik"; o değil mesele. Mecburiyetten dolayı göçüyorsa adam, buna bir bakmak lazım. Bence, Türkiye'nin tarım politikalarının kökünde bu göç olayı vardır. Yani, eğer tarım politikaları iyi yürüyor, adam orada karnını doyuruyorsa, niye göçsün, gezsün? Göçüp gittiği yerde hergün, akşam olunca yanık yanık memleket türküleri söyler adam. Bırak kendine, isteyen istediği yerde yaşasın, istediği işi tutsun; bu tamam da, göçmeye mecbur olmasın.

Konuştığımız konunun o kadar sosyal içeriği var ki, konuştuğumuz konu, bana göre, bir insanlık meselesidir ve herhangi bir mesele değil, bir yüksek, yüce bir meseledir ve böyle bir zemini hazırladığı için, Türkiye Ziraat Mühendisleri Odasına tekrar tekrar teşekkürlerimi sunuyorum.

Türkiye burada duramaz, Türkiye burandan ileriye gidecek, geldiği yerde duramaz. Evet, birtakım zamanı kaybetmese daha iyidi, birtakım işleri yapsa daha iyiydi; yapamamış. Öyleyse, bundan sonra daha iyi yapması için çırpınmak lazım gelecektir, didinmek lazım gelecektir. Yapabilir miyiz? Bence yaparız. Yalnız, neyimiz bozursa, nerimiz bozursa onların hepsini düzeltmemiz lazım. Bir yalnız saat, yani duran saat bile günde iki defa doğruyu gösterir; yetmez. Her saat başında doğruyu göstermesi lazım saatin.

Türkiye'yi, genelde Türk tarımında, Türk insanına ve özellikle bu ülkenin ekmeğinin kaynağı, alını teri ve el emeğinin savunmasını yapamayan Türk köylüsüne vereceğiniz hizmetler, sanıyorum ki, en yüksek vicdan huzuruna hepimizi götürecektir. Ülkemizin hizmetinde olmaktan hepimiz, hep beraber milletimizin hizmetinde olmaktan hep gurur duyarak geldik. Bundan sonra daha iyiyi yapmayı ve daha iyiyi başarmayı mutlaka sağlamalıyız.

Bu dileklerle hepinizin 1991 yılını tebrik ediyor ve bu yılın milletimize, memleketimize hayırlı, uğurlu olmasını diliyorum; önümüzdeki 10 yılın kaybedilmemesini de diliyorum.

Saygılar sunuyorum.

Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanı Lutfullah KAYALAR'ın konuşması

Sayın Başkan, çok değerli misafirler, Ziraat Mühendisleri Odasının, Tarım Haftası 91 Etkinlikleri çerçevesinde düzenlemiş olduğu bu toplantılar, sempozyumlar salonun üçüncü günü olmasına rağmen tamamen dolu olması da göstermektedir ki gerçekten fevkalade verimli olmuştur ve tahmin ediyorum burada bundan önce dile getirilen özellikle bilim adamlarımızın ortaya koymuş oldukları görüşler doğrultusunda dile getirilen görüşler çerçevesinde gerek Bakanlığımızın yapacağı çalışmalarda gerekse Türk tarımıyla ilgili olan başta Üniversitemiz olmak üzere ortaya konulacak olan diğer kamu ve özel teşebbüs kuruluşlarının ortaya koyacağı çalışmalarda fevkalade bir yararlanma olacaktır ümidini taşımaktayım ve özellikle tekrar ifade etmek isterim ki üçüncü günü olmasına rağmen bu derece önemli olduğunun bir ispatı olduğu kadar özellikle şu anda da aramızda bulunan T.Z.O.B.'nin Sayın başkanıyla da daha önce yaptığımız görüşmeler çerçevesinde tarım şurasının toplanması gereği de açıkça görülmektedir ve tam fiil olarak bu yıl başlamış olan hazırlıklar çerçevesinde tarım şurasını da toplayacağız. Ben bu vesile ile bize de burada konuşma imkanı veren değerli oda yöneticilerine ve bu toplantıların düzenleyicilerine tekrar şahsım ve bakanlığım adına teşekkürlerimi ifade ediyor, hepinize saygılar sunuyorum.

Bu üç günlük toplantılarda mutlaka burada demokratik platform içerisinde yer olmaları gereken rejimimiz gereği olmaları gereken siyasi partilerimizin çok değerli genel başkanları ve diğer temsilcileri de görüşlerini kendi zaviyelerinde dile getirdiler. Ayrıca yine çokdeğişik bilim adamlarımız da yine burada görüşlerini dile getirdiler. Bütün bunlarda bu toplantılarda yapıldığı tarım politikalarından hükümetlerimizin bütçelerinde üniversitelerimizin yaptığı çalışmalarda ana gaye, ana hedef tarımımızın ileriye götürülmesi, ama daha ileriye gittiğimiz zaman insanımızın biraz daha refaha kavuşması yönündeki çalışmalardır, daha mutlu olması yönündeki çalışmalardır, şeklinde özetleyebiliriz ve mutlaka hangi zaviyeden bakılırsa bakılsın hangi şekilde ortaya konulursa konulsun biz yine inanıyoruz ki bütün görüşlerini dile getirenler Türkiye Cumhuriyetimizin aslında vatandaşı olan insanlarımızdır ve o nedenle ki bütün görüşleri saygıyla karşıladığımızı da baştan peşinen ifade etmek istemekteyim. Bu gün burada da, değişik platformlarda da, Mecliste, basında TRT'de yapılan oturumlarda da veyahutta, demokrasinin göstergesi olan meydanlarda, tarımımızla ilgili Türkiyenin nüfusu ile ilgili görüşler ortaya konurken hep denmektedir ki "Türkiye de tarım geri plana itilmiştir" Türkiye de tarım ihmal edilmektedir görüşlerini ileri sürenler de bulunmaktadır. Şunu özellikle vurgulamak istiyorum ki Türkiye tarım ana sektördür; ana sektör olma özelliğininide korumaktadır. Türkiye'de bugün hükümetimizin takip ettiği politikaları içerisinde Türk tarımımızın ihmal edildiği şeklindeki görüşlere katılmak mümkün değildir. Ancak gene de bu görüşleri ileri süren değerli şahsiyetlerin bakmaktayız ki; kendi konuşmaları içerisinde dahi, başka bölümlerinde tezat teşkil edecek olan görüşleri ve ifadeleri yer almaktadır. Bu da

göstermektedir ki; ileri sürenler tarafından dahi konu tam ciddiyetle ele alınmamaktadır. Bu genel çerçeve içerisinde Türkiye nisbi rakamlara baktığımız zaman Türk ekonomisi içerisinde sanki tarım geliyormuş gibi bir takım kanılara sahip olunabilir, ama tekrar ifade ediyorum, özellikle böyle çok nitelikli olan bir topluluk karşısında konuşmanın verdiği ciddiyet ve zorluklar içerisinde de ifade etmek istiyorum ki; bu oranlar nisbi oranlardır. Şimdi denilmektedir ki; 1980'ler- onu da 80 ve 90 periyodu olduğu için ifade etmek istemekteyim- gayri safi yurtiçi milli hasıla içerisinde tarımın yeri % 22'ler mertebesinde iken bu şimdi % 15 ler seviyesine düşmüştür, tarım da gerilemiştir denilmektedir. Ancak, bakmak lazım; bu gayri safi milli hasıllar seksendeki milli hasıllar mı veya doksandaki milli hasıllar veya çok amünaait bir tabir kullanılmaktadır değişik platformlarda gene bu pasta aynı pastamıdır. Pastadan kestiğimiz dilim nisbi olarak belki düşmüş gibi görülüyor ama bu dilimlerin büyüklüğü mutlak olarak nedir onlarada bakmak lazım. Bu şekilde baktığımız zaman 1980'lerde % 22'inin karşılığı 925 milyar civarında iken 89'da 14 trilyon lira 90'da ve 91'de de artan bir şekilde devam edeceği bir pasta ortaya çıkmaktadır. Artı burada bir başka şey daha var. Yine buradaki konuşmalarda dile getirilen özellikle tarımdaki yaşayan nüfus ve çalışanlar içerisinde tarımda çalışanların oran bu konusu ve gene kendi konuşmaları içerisinde teyakkuz arzeden görüşler ve ifadelerde kullanılmış bulunmaktadır. Şimdi bu esasen sadece üç gündür devam eden bu toplantılarda ileriye görülen görüşler içerisindeki teyakkuzdeğil Türkiye olarak da bizimde sıkıntımız var. Türkiye'de politika yapanlar olarak da sıkıntımız var, ama ben daha onu biraz daha geniş bir çerçeveye yaymak istiyorum. Türkiyenin geneli içerisinde bu rakamları kullanma noktasında bazıları iyi tesbit etme noktasında bir takım sıkıntılarımız var. Gene burada bir siyasi partinin sayın lideri bir başka şekilde bunu ifade etmiş, yeni rakamları vereceğiz ama doğrudur. Bu rakamlar içerisinde de Türkiye'deki verilere tam güvenemiyoruz. Dolayısıyla bu veriler neticesinde ortaya çıkacak olan neticeleri de ne derece sağlıklı bulabiliriz, kendileri de burada ifade etmişler. Ben de aynısını söylemek istiyorum, ama biraz değişik tarzda ifade etmek istiyorum. Verilerdeki rakamlar ne derece sağlıklıdır o ayrı bir konu ama şu bazıları iyi tutturmamız gerekiyor, yani neyi ne şekilde söylüyoruz, bunu her platformda değişik şekilde veya bulunduğumuz dönemlerdeki konumumuza göre konuşmak Türkiye'ye de bize de hiç bir şekilde fayda getirmez. Şimdi tabi burada konuşmanın biraz önce ifade ettim iki zorluğu var gerçekten çok nitelikli bir toplum ve burada konuşmanın biraz önce ifade ettim iki zorluğu var gerçekten çok nitelikli bir toplum ve buradaki bir çok beyefendi hanımefendi olsun onların huzurları. Bir ikincisi biraz grekoromen güreşiyoruz. Yani tam politikaya da girmiyoruz, ama hiç girmeden de etmekte mümkün değil. Yani bu ikisi arasında müsaade ederseniz konuşmamızı sürdürmeye gayret ederiz.

Şimdi Türkiye'de tarımdaki önemli olan konumuz amacımız bir yerde modern insanımızın refahı ve mutluluğudur ve refah ve mutluluğunu sağlayabilmek için de verimini artırmamız gerekiyor. Yani neyin, dekardan aldığı verimin veya cebine giren gelirin artırılması gerekir. Şimdi birinci olay bu verim noktasından hareket etmek

durumdayız. Verimin artırabilmek içinde tabiki çokdeğişik faktörlerin iyi bir şekilde kullanılabilmesi yaygınlaştırabilmesi gerekmektedir. Bugün Türkiyemizdeki ekili ekilecek olan alanlar belli, bunların ne kadar genişletebileceği de belli. Yine siz değerli uzmanlarımızın belirttiklerine göre artık bizim çok fazla yeni ekime açabileceğimiz alanlar bulunmamaktadır. Türkiye olarak. Demek ki toprakta çok fazla bir gelişmemiz mümkün değildir. Misak-i Milli hudutları içerisinde kaldığımızı göre. Ancak bu belirli olan toprakta verimi artırabilmemiz, demek ki dekadaki verimi artırmamıza bağlıdır. Dekadaki verimi artıracacağız. Nasıl? Biraz bunun bir çok değişik uğraş alanları bulunmakta. Nedir? Birincisi baştan, sulamadan başlayalım isterseniz. Gene burada dile getirildiği gibi, Cumhuriyet hükümetlerimiz döneminde sulamaya her hükümet kendi dönemi ve kendi imkanları ölçüsünde önem vermiştir diye biz kabul etmekteyiz. Cumhuriyet dönemlerinde sulamada gerçekten azınmayacak büyük mesafeler alınmıştır. Bizim özellikle bu 80-90 devrini konuştuğumuz için 80-90 periyodunun aşağı yukarı 6-7 yıllık bir bölümünde bizim hükümetimiz dönemine ait bulunmaktadır. Bu dönem içerisinde yine hükümetimiz sulamaya gerçekten çok büyük önem vermiş bulunmaktadırlar. Burada bazı rakamlar vermek istemekteyim. 1983 sonuna kadar 84 adet baraj yapılmış bütün T.C. hükümetlerimiz tarafından, teşekkür ediyoruz hepsine. Bu barajlarımız su tutma kapasitesi 49 milyar metreküp civarında. 84-89 arasında su tutma kapasitesi 28 milyar metreküp civarında. Ancak halihazırda devam eden 90 yılında devam eden gelen elli adet baraj daha bulunmakta, bunlarında su tutma kapasitesi 65 milyar metreküp seviyesinde. Yani kısaca sadece hizmet ünitesindeki bir karşılaştırmayı yapmak amacıyla birazda bizim tabirimiz, eğer kabul ederseniz "hizmette yarışyoruz" şeklindeki bir ifademiz tarzında hükümetlerimiz döneminde 93 milyar metreküp civarında su tutma kapasitesine sahip olan bir sulama üniteleri ve baraj şeklindeki sulama üniteleri tamamlanmış veya tamamlanır duruma gelmiş bulunmaktadır. Burada oranları verirsek 84 senesine kadar yapılan 49 oranın aldığımız zaman bir aşağı yukarı % 100'ün daha üzerinde bir sulama kapasitesi gerçekleştirmek durumuna gelmişiz. Bunun içerisine Bakanlığımıza bağlı olan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kanalıyla devam etmekte olan göletler ve küçük sulamalar dahil değildir. Orada da aynı şekilde 84 yılına kadar yapılan 316.6 milyon metreküpe ilave olarak 332 milyon metreküp civarında yeni bir kapasite yaratılmış bulunmaktadır. Ancak sulamanın mutlaka ki bu barajların yapılmasıyla veya bu göletlerin yapılmasıyla biz sulama konusunu hallettik iddiasında değiliz. Bugün icrada biz bulunmaktayız demokrasinin gereği olarak yine de önümüze tevdi ediliyorsa, Türk tarımının başta gelen önem verilmesi gereken konularının başında yine sulama konusu gelmektedir ve sulama konusuna önümüzdeki yıllarda da fevkalade önem verilmesi gerekir. Sadece bu tesisleri yapmakla değil, bugün belki ileride konuşmalarımızda da yeri gelince değinmek durumunda kalacağız ancak eğitim konusunda da ön plana geçmektedir. Sulamanın da nasıl yapılacağı noktasına özellikle üniversitelerimizin de, özel teşebbüslerimizinde, bakanlığımızda yaptığı çalışmalar vardır bunların tekniklerinin teknolojilerinin geliştirilmesi bu geliştirilen teknolojilerin de aynı zamanda çiftçimize de anlatılması bir anlamda da eğitilmesi gerekmektedir. Bu

tesislerin yapılması kadar, bu tesislerin yapılmasından sonraki çalışmalarda belki daha da fazla önem arz etmektedir. Onun için ifade ediyoruz ki, özellikle üniversitele-
rimizdeki değerli bilim adamlarımızla, hocalarımızla yaptığımız görüşmelerde ve
özel sektörde yaptığımız toplantılarda da bu eğitim noktasına ve yapılan hizmetlerin
çiftçilerimize yayılması, çiftçimize benimsetilmesi ve önemli olan bu neticesidir onun
uygulatabilmesi noktasında fevkalade önemli bir şekilde durmamız gerekmektedir
ve şunu rahatlıkla da ifade ediyorum bu noktada rakamlar verirsek 80-90 periyodun-
da 80'den öncesine göre mesafe katettik doğrudur, ama daha da fazla mesafe katet-
memiz gerekmektedir yani şunu demek istemiyorum 80-90'a biz bu konuda da daha
fazla iş yaptık doğrudur yaptık, ama daha fazla yapmamız gerekir, Türkiye olarak
onun bilincindeyiz ve bu bilinç çerçevesinde de bu çok önemli olan konunun tahmin
ediyorum yeni girdiğimiz bu 91, 2000'li yıllara doğru giderken bu noktada da, bu su-
lama teknolojileri noktasında, eğitimi noktasında, çiftçiye benimsetilmesi noktasın-
da da, daha iyi bir yere geleceğiz esasen tabi şu sıkıntımız da var, özellikle biz bugün
sorumlu mevkide bulunan insanlar olarak ve mutlaka ki sizler çok değişik toplantıla-
ra katılıyorsunuz gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında Türk tarımında konuşurken
bir zorluğumuz var, zaman olayı fevkalade önemli, sadece sulama belki de bir günlük
konuşabilecek olan bir konudur. Onun için müsadenizle bu noktada vakti iyi kullana-
bilmek açısından ve sizleri sıkmamak açısından sulamanın önemli olduğu verimimi-
zin arttırılmasında baş etmeke yakın olduğu, Türkiyede bu konudan çok iyi çalışma-
lar yapıldığı, ama daha epeyce suya aç, su gelse bile onun nasıl daha iyi kullanılması
gerektiğini öğrenmesi gereken çiftçimizin olduğunu ifade etmek istiyorum. Şimdi bu-
nunla birlikte suyu verdik toprağa, diyelim ki iyi de bir şekilde verdik, ekeceğimiz han-
gi ürünü ekiyorsak o ekeceğimiz ürünün tohuma var. Bu tohumluk noktasında da yi-
ne hükümetimiz döneminde gerek mevzuattan başlayarak biraz geniş anlamda ama
özel teşebbüsün tohumculuğa girmesi teşvik amacı ile mevzuattan başlayarak döne-
mimezde büyük değişiklikler yapılmış, bununla birlikte gerçekten Türk tohumculu-
ğunda bugün 80-90 peryodu içinde önemli mesafeler katedilmiş bulunmatadır. Bun-
lar ilerlemedir ama biz inanıyoruz ki bundan sonraki 90-2000 yıl peryodu içerisinde
bu başlangıç olur. 84'lerde 3,4 seviyesinde olan tohumculukta özel sektör sayısı bu-
gün 45 ler üzerine çıkmış bulunmakta, yabancı teknoloji ile de çalışmaktalar. Mutlak
ki ilk başlarda ithalat olmuştur. Bu günde olmaktadır ama şimdi sevinçle görmeyiz
ki Türkiye şu anda bu konuda ihracat potansiyeline de sahip olan bir ülke konumuna
gelmiş durumdadır. Bu Türk tarımı yönünden fevkalade önemlidir. Bugün değişik
ürünler üzerinde üretim yapan ülkemizdeki gerçekten geniş bir toprak bütünlüğüne
sahip olan ve bu toprak bütünlüğü içerisinde Allahın dünya üzerinde başka hemen
hemen hiçbir ülkeye vermediği değişik desenlerde değişik iklim şartlarında değişik
ürünler yetiştirebilme özelliğine sahip bir ülkeyiz. Dolayısıyla Türk tarımındaki politi-
kalar takip edilirken gerekse bu tohumculuk noktasındaki çalışmaların başarılı ola-
bilmesi için değişik çalışmaların yapılması gerekmektedir. Şunu görüyoruz çok deği-
şik ürün rezervine sahip olduğumuz ülkemizde tohumculuk konusundaki gelişmeler-
den sonra da dekara verilerde büyük artışlar ortaya gelmiştir. Bu gün

Çukurova'da hocalarımız var görüyorum. Soyadan alırsın aynı şekilde mesela karpuz konusunda geçen sene gittik 90 yılımda dekara verimlerde tohumluktaki gelişmeden dolayı fevkalade önemli artışlar vardır. Aynı şekilde bu gün buğdayda gerçekten büyük artışlar buradaki bir sayın siyasi parti liderimiz ki Türk tarımıyla yakından ilgileniyor eskiden beri, "hala ikiyüz kilolar civarındayız" diye ifade etmişler. Ben bunu burada Türkiyemizin çok değişik yörelerinden gelenlerimiz var. Türkiye de evet şu anda da dönüme 200 kg. hububatta buğdayda alınanan yerlerimiz var. İç Anadolu biraz kısmen Doğu Anadolu mıntıkasında ki buralarda da esasen bu rakamı geçtik. Ama onun dışındaki bölgelerde artık dönüme 200 kg. seviyesinde değiliz. özellikle Trakya'da Çukurova'da Ege'de Marmara'da bu oranları bu tohumculuktaki gelişmelerden dolayı epeyce aştık. Yani 500-600-800 Kg.lara kadar giden yerlerimiz var. Biz onun için diyoruz, şu bazıları konuşurken biraz daha gerçekçi bazıları konuşursak kimseye zararı olmaz. Hepimize faydası olur yani illa çok asgari üretim şekillerini ortaya koymakla Türkiye'nin bugünkü gerçeğini ileriye de götürmez, Türkiye'nin bugünkü gerçeğini geriyede götürmeyiz. Yani bunları gerçekçi şekilde ortaya koymamız lazım ve bugün Orta Anadolu'da doğrudur buğdayda hala 200 Kg.lar civarındayız dönüme verimde, dekara verimde. Ama Orta Anadolumuz şartları da belli ve özellikle üniversitelerimize de bakanlığımız da mesela Erzurum mıntıkalarında da acaba oralarda da hangi tohum türü ile uygun olarak nasıl daha fazla verim arttırırız gibi çalışmalar yapılmakta, herkes üzerine düşeni yapmaya imkanları çerçevesinde gayret serfetmekte, ama şimdi siz bugün tutup da Türkiye hala 80 deki gibi 200 Kg. da genelleştirerek bunu söylerseniz bu genelleştirme gerçeği pek yansıtan genelleştirme olmaz. Bu tohumculukla ilgili olan konuda tabiki özel sektörün gelişmesi yanında kamu sektörümüzdeki, yani bakanlığımızda olsun diğer sektörlerde olsun tohumculuk çalışmaları da devam etmektedir. Ama sulama bir, tohumculuk dediğimiz suladık, toprağa tohum atıyoruz, fevkalade önemli olan konulardır. Bunlar bizim önümüzdeki yıllarda da bu başlayan gelişmeleri daha iyi bir şekilde götürmemiz, dönüştürmemiz gereken konuların başında gelmektedir. Tabii bu tohumla birlikte gübre konusu ortaya geliyor ve siyasi platformlarda da hep gübreye biraz da böyle bir siyasi meta gibi de bakılmıştır Türkiyemizde. İstersek maalesef diyelim, istersek gerçek bu diyelim ama hep bir siyasi meta aracı olarak kullanılmıştır. Tarım için fevkalade önemli, suladınız, tohum attınız, mutlaka ki gübreleyeceksiniz ekimden önce, ekimden sonra. Gübrenin Türkiyedeki üretimi belli. Türkiyede üretilen gübrelere hammaddesinin nerelerden geldiği, Türkiye'den ne kadar karşılandığı da belli ve yine yurt dışından hangi gübreleri ithal ettiğimiz ve bundan sonraki yıllarda da hangi gübreleri ithal edeceğimizde belli, artı bu ithalatları hangi şartlar içerisinde yaptığımız belli, artı bu ithalatlardaki fiyat bazılarının birçok üründe olduğu gibi dünyada hangi etkiler altında değiştiği de belli. Şimdi bütün bunlara rağmen, Türkiye'de özellikle bu gübre fiyatlarıyla ilgili yeni değişik platformlarda, değişik şahsiyetlerde çok değişik görüşleri almaktayız. Burada şunu açıkca ifade etmek istiyorum; gübre konusunda hükümetlerimiz döneminde hiç de azımsanmayacak sübvansiyon tabir ettiğimiz desteklemeler yapılmıştır. 90'da da yapılmıştır, 91'de yapılmaya devam edilecektir. Türkiye'nin bu şartları içerisinde.

Burada yine bir başka konu. Bu gübre fiyatlarının pahalılaşmasından dolayı üreticimiz, çiftçimiz gübre alamamakta ve gübreyi de toprağına saçamamakta, top-rağına atamamakta diye de değişik görüşleri ileriye sürülmektedir. Biz gerek bütçe görüşmelerimizde gerekse yine değişik platformlarda yapılan görüşmelerde bu ko-nuda gerçekçi olduğuna inandığımız birçok rakamı ortaya koyduk ve özellikle 80-90 senelerini konuştuğumuz için de birkaç tane örnek vermek istemekteyim. 1980 sene-sinde bir buğday gübre paritesi yaptırıyoruz çok üretilen bir ürün olduğu için, Buğda-yın fiyatı 10 lira 23 kuruş, 26 kuruş 1980 senesinin ki, bir kg. gübre almak için Amon-yum Nitrat gübresinden örnek verirsek 694 gr. buğday satmamız gerekiyor. Amon-yum Nitrat 1 Kg. almak için 694 gr. buğday satmamız gerekiyor. Fiyatları bu kadar 1990 senesi 1 kg. Amonyum Nitratı alabilmek için 505 gr. buğday satmak gerekiyor. Bir azalma vardır, biz bunu hani iyileştirdik, şöyle yaptık filan şeklinde ifade etmek is-temiyorum. Hep dediğim şu, şu rakamları doğru ortaya koyalım eğiriliği de görelim, doğruyu da görelim. Ama şimdi rakamların değiştiğini söylersek değişik yankılan-malar yapınız, yani yanlış yakınmalar Türkiye'yi topyekün konuştuğumuz zaman doğruya götürmemiz, ismine doğru demekte doğruya götürmemiz yanlışlar mütea-kip yanlışlara götürür. Ondan sonra o toplanan yanlışların altından kalkamaz duru-ma geliriz, yani gübre işi olmaktan bu işler çıkar. Türkiye'nin genelinde bir psikolojik havaya dönüşür. Aynı şekilde DAF çok kullanılır gübremiz 1 Kg. DAF 80'de alabil-mek için 1.564 Kg. buğday satmamız gerekiyor. 190'da 1 Kg. DAF alabilmek için 937 gr. buğday satmamız gerekiyor. Bunlar benim elimdeki resmi rakamlar. İşte Ofisten aldığımız rakamlar ve gübre satıcılarından aldığımız rakamlar ve ortayada koyduğu-muz rakamlar. Şimdi gübre kullanımı az. AT'ye göre az, Avrupa'ya göre az. Neye gö-re az Amerikaya göre az. Yani tarımda daha gelişmiş yani mekanizasyonu vs.si daha iyi tarım yapabilen ülkelere göre az doğrudur. Dekara kullandığımız veya dekara at-tığımız gübre miktarlarını dışarıyla kıyasladığımız zaman biz de bir azlık görülmekte-dir. Ama bunu Türkiyemizin bütün sektörlerini bütün uğraş alanları içerisindeki şu kaplar misali o konulardaki bazılarımızı alarak göz önüne almak mecburiyetindeyiz. Genede bir ilerleme var 1980-90 periyodu içerisinde az diyebiliriz ve diyebiliriz. Ama baktığımız zaman bu 90 senesindeki tahmini rakamlar 9.4 trilyon ton civarındadır. Gübre kullanımı ve son yıllarda ulaşılanda en fazla rakamdır. Tahmini bir rakamdır tahmin ediyorum en kısa zamanda kesin rakamda ortaya çıkar. Gübre kullanımında da bir artış vardır. Ancak gübre kullanımının özellikle yağış ve bir anlamda sulamaya açılan alanlarla birlikte yeni sulanan toprakla daha da fazla olacağını da göz önüne almamız gerekmektedir. Bu bileşik kap derken sadece gübreyi çok fazla atmakla me-seleyi de hallettiğimiz de tekrar ifade ediyorum. Uzmanların karşısında herhalde bi-zim çok fazla söyleyebileceğimiz bir konu değildir.

Burada bir sohbet havası içerisinde konudan konuya geçmek durumdayız. Ay-nı şey ilaçta ifade edilmekte. İşte ilaç kullanımımız düşüyor çıkıyor denilmekte. Şimdi ilaç gübre gibi de değil. Gübre verimi artırmak, ilaç ise, zararlılarla mücadele için. Ay-nı insan vücudu gibi yeni su çok ilaç kullanan insan vücudunu daha sağlıklı. İlaç kul-lanma yıllara göre çok büyük değişiklikler gösteriyor. Bu 1987 senesinde seneyi

inşallah yanlış söylemiyorum. Tarkya'daki bir süne konusu vardı. Gerçekten çok başarılı mücadeleler verildi. Şimdi o süne konusu sırasında kullanılan ilaçlar yani ilaç kullanmayıda Türk tarımında arttırdık. Burada fevkalade memnuniyet verici bir gelişmesidir diyeceğiz. Ee aynı şekilde bugün pamukta çok değişik ilaçlar kullanıyoruz. Aynı şekilde zeytinde yıllara göre değişen çok değişik ilaçlar kullanıyoruz. Zeytin bir sene verimli oldu, bir sene verim yoktur böyle gidiyor. Var yılında kullandığımız ilaçla yok yılında kullandığımız ilaç aynıdır. Bu ilaç konusunda arttıramadık demenin hangi mantık çerçevesinde olduğunu da taktiklerine arz etmek istemekteyim. Şimdi burada ilaçla gübreyi söylerken belki çok sonra konuşmamız gereken bir konuyu yani şu 2000'li yıllara giderken konuşmamız gereken bir konuyuda ifade etmek istiyorum.

Türk tarımının 2000'li yıllarına bakarken gelişen dünya içerisinde ilerleyen Türkiye'nin şartlarını çok iyi gözlememiz gerekmektedir ve burada da açıklıkla ifade ediyorum bun bir tek yerde ifade ettim, bugüne kadar özellikle üniversitelerimizde çok büyük görevler düşmektedir. Hepsinden de yardım arz etmekteyiz. Bütün üniversitelerimizden bu konuda, Tübitak'tan araştırma kuruluşlarımızdan, nedir? Konu şu tarım ithal edilmekte ihraç edilmekte bu da ayrı bir konudur ama bizim geçmişle genel ihracatımız içerisinde tarım ürünleri ihracatımız azaldı diyoruz. Sinai ürünleri ihracatımızda arttı diyoruz bu doğrudur. Ama sinai ürünler içerisinde tarım kaynaklı olan sinai ürünler ağırlıktadır oda ayrı bir olaydır. Fakat şimdi işleyerek satıyorsak bu bir sanayi ürünü haline gelmiş demektir. Ancak dünyada şöyle bir gözlemleme var; özellikle işlenmiş olan ülkelerde gelir seviyeleri yükselmiş refah seviyeleri artmış ülkelerde insan tabiatı gereği insan sağlığını daha fazla düşünebilme imkanını ede ediyor. Daha fazla önem ve daha fazla para verir duruma gelebiliyor. Bugün Arupada insan sağlığıyla ilgili olan ilaçlarda bir geriye dönüş gibi mütala edilecek yeni gelişme var, nedir bu yeni gelişme; natürel ilaçları. Bizim, çok özür dileyerek ifade ediyorum, şu koca karı ilacı vs. dediğimiz tipteki ilaçlara doğru bir yönelme var, o tipteki ilaçların fiyatları yapma ilaçların fiyatlarından çok çok fazla. Bulunmasıda zor. Şimdi bir talep doğuyor. İkincisi ürün bazında talep doğuyor. Şimdi Türkiye'de de gerek basında gene değişik kamuoyu platformlarında bu hormon konusu dile getirilmekte ve biraz da yanlış olarakta kamuoyunda da lanse edilmekte. Şimdi dünyadada gene onlarda ki bu tarımdaki tabi fazla ürün alabilmenin çok değişik metodları var. İşte bu da ilaçtı gübreydi vesaireydi derken kullanılan bir takım maddeler de var. Ürünü arttırabilmek için. Ama şimdi bir temayül başlamış, şimdi diyorki; daha naturel gıdalar olsun. Daha doğanın kendi şartları içerisinde o şartlar zorlanmadan, tabirleri seçerek kullanmaya gayret sarfediyorum. Şartlar zorlanmadan yetişen gıdalar olsun diye yeni bir temayüm doğmaya başladı. Şimdi bu Türkiye'nin bir avantajıdır. 2000'li yıllara giderken nereden bu gün belki de domates serada yetişiyor. Ne kadar biz de alıyoruz 16-18 kg. Antalya'da her türlü doğal şartları bile sevmiyor. 16-18 kilo bizde, orada 40 kilo, peki bizim avantajımız nerede olacak, işte avantajımız tabii ve natural olmada avantaj kullanması gerekir diye düşünmekteyim. Türkiye'nin 2000'li yıllara girerken ve burada bizim optimum verimi iyi düşünmemiz gerekmektedir. Yani acaba

girerken tabiat şartlarını da zorlayarak işte m² den 40 kg. domates almak mı Türkiye için iyidir, fiyat ve verimi de düşünerek. Yoksa 25 kg. alıp şartları fazla zorlamayıp ama bir de üniversitelerimize de tabii ki üniversitelerimizle birlikte bakanlık ve diğer araştırma kuruluşlarına da düşmektedir ve bu konuda da çalışma yapmamız da lazımdır. Şimdi bir başka konu, ilaçtı, gübreydi, tohumdu, sulamaydı derken bir başka konu da krediler konusudur.

Gerçekten bu işte tohum alacağız, ilaç alacağız, gübre alacağız, sulama yapacağız para ödeyeceğiz derken bunu da bir finansman konusu var krediler konusu çiftçimiz için fevkalade önemlidir finansman konusu önemlidir. Çiftçimiz için de önemlidir veya burada kullanılan tabirlerle yönetilenler için de önemlidir, yönetenler içinde...

Milyar mertebesinde olan bu kredi plasmanları konusu 89'da 8 trilyon lira civarında 90'da 14 trilyon üzerinde, 91'de de bu yıl içinde, bulunduğumuz yılda kısmet olursa 21 trilyonun üzerine çıkartılmış bulunmaktadır. Plasmada sıkıntımız yok. Ancak kredi faiz oranlarında sürekli şikayetler gelmektedir. Sürekli yakınmalar gelmektedir. Şimdi haklıdır haksızdır onu demiyorum. Daha düşünelim Ee ben de istiyorum hele hele şimdi hani hep seçim filan derler 91'e girdik önümüzdeki yılda seçim var artık tabiri kullanıyoruz bakın önümüzdeki yıl seçim var diyoruz. Politikacıysam ben de iki tip politikacıdan biriysem, Niye yeni şimdi kredi faizlerini 34 ile 43 baremlerine göre 43'ü çektik 25'e, 34'ü de çektik 18'e desem benim için iyi olmaz mı? Politikacı olarak konuşuyorum iyi olmaz mı? Ben bunun iyi olmayacağını benim için tabirim yalnız orayı çok seçerek kullanıyorum. Benim için iyi olmayacağını bilmeyecek kadar politikayı bilmiyor muyum? Çok iyi biliyorum. Biz bunu yaparsak bu bizim için çok iyi olur. Ama bildiğimiz bir başka şey daha var. Özellikle bu politik yerler yani burada kullanılan tabir ile söyleyeceğim, şu yönetenler demokrasi gereği sandığa girdi mi tekrar nasıl çıkarım onu düşünmek mecburiyetinde, ama onu düşünürken nasıl hareket etmesi gereğinin de sorumluluğunu çok iyi idrak etmesi gerekmektedir. Bu sorumluluk, ben biraz da daha ileriye giderek ifade etmek istiyorum ki vebal konusu çok önemlidir. Biz bugün 43'ü 25'e, 34'ü 18'e çektiğimiz zaman acaba Türkiye'nin topyekün genel ekonomik konjonktür içerisinde Türkiye'nin geneli ve Türkiye'nin geleceği için doğru bir hareket yapmış olur muyuz? Sorumluluk duygusu içinde, vebal duygusu içerisinde doğru bir hareket yapmış olur muyuz? Sorumluluk duygusu içinde, vebal duygusu içerisinde doğru bir hareket yapmış olur muyuz? Yoksa varsın olsun, doğru olmasa bile benbunu indireyim şu sandığın içine de girdim, oradan da terar çıkayım şeklinde kendimi düşünmem mi gerekir. Politikacının tercihi burada ortaya gelir. Biz bu noktaya fazla girmedik. Biz bugüne kadar sorumlu mevkide olan insanlar olarak, yön mevkiinde veya iktidar olarak bu noktaya kendimiz zararına olsa dahi politikacı olarak, fazla girmedik, ülkem geneline ve ülkem geleceğini düşünerek yapabileceğimiz oranlar üzerinde kalmaya özen gösterdik. Aksi halde günlük başarılar elde edebiliriz, kendimiz için ayakta da durabiliriz birkaç sene, veya bir iki senelik olarak ayakta durabiliriz ki biz durabiliriz. Ama Türkiye ayakta durabilir mi Türkiye'nin ayakta durması için biz olmasak dahi doğru hareket etmiş olur muyuz bunu çok iyi

iyi ölçmek lazım. Bugün kredi faiz oranlarında genel para politikaları içerisindeki faiz oranlarıyla aradaki yeni, şimdi, sıkça yeni ortaya atılan bir makas konusu var, ben o makası başka yerde kullanmak istiyorum. O makası fazla açamazsınız. Açılabilecek yeni azamisini yapmaya gayret sarfetmişiz. Tekrar ifade ediyorum. Politikacı olarak bize de zor olmasına rağmen. Ama siz şimdi 60'lar seviyesinde seyreden genel mevduat faizleri veya ticari faizleri bunun da üzerindedir seyreden faiz oranlarının bugünkü konjonktür içerisinde çok istememize rağmen, 20 veya 20'nin altına çekiyim, bana da iyi hükümet desinler dersiniz. Orada ki 21 trilyon şeklinde görülen şu andaki Zirai Kredi plasman oranlarının 50 trilyona da çıkartsanız o talebe karşı önüne geçemezsiniz ve talepte biliniz ki sadece ziraate kullanılacak olan kredi plasmanları değildir. Ziraate diye alınacaktır, hepimizin nereden geldiği belli, ben Yozgatlı'yım, Yozgat'ın da ilçesindenim, kazasındanım, kredi faizleri genel olarak, genel yapımız olarak bunlar esnasında konuşulması gerekir. Türk tarımının da Türk ekonomisinin de sıkıntılarını aldığımızı nerede kullandığımızı, yerli yerinde kullanabiliyor muyuz? Onlar da ayrı bir sıkıntı ama o kredi faizlerinin nerelere gideceğini ve genel ekonomik konjonktür içerisinde 1 sene 2 sene sonra sizin o derece plasman oranlarına çıkamayacağımız noktasında çok iyi düşünmek gerekir. Benim üzüldüğüm nokta nedir? Öldü, bitti, fukaralaştırdınız diyenler ben çok iyi biliyorum ki şu bizim dediklerimizi kendi içlerinde de bilmektedir. Özellikle politikacı olarak söylüyorum onlar biliyorlar ama dışarıda da bunları söylemiyorlar. Bütün sıkıntı iyi tartmak lazım. Şimdi gene bir bizim toplantımızda. Bir değerli siyasi parti lideri dediler ki işte biz bu kredilerin affını sağlayacağız. Alınmış işte bunlar dediler affedeceğiz. Nasıl affedeceksiniz. İşte biz bunu yaparız peki güzel yaparız. Bu denilen 91'in bazı veya 89'un son ayında 89 rakamlarını alalım 8 trilyon civarında kredi finansmanı dağıtmışsınız. O seneki bütçemizde gene rakamlar yanlış hatırlamıyorsam 32 trilyon lira üzerinde 8 trilyonu affettik. Güzel çok ta iyi yerine yapacaksınız yerine yeniden vermeycekmisiniz. Vereceksiniz 8 olarakta vermeseniz. Ertesi sene verirken en az 10 trilyon 12-14 trilyon vermişiz doksan da bir de artarak vereceksiniz. Hadi azını aldım 10 trilyon verecez 8 affettim 10'da vereceğim 18. Hangi kaynaktan vereceksiniz? O yok. Yani şu kaynaktan şu şekilde sağlayacağım aktacağım. Sürahinin de içine tekrar dolduracağım. Bunu diyen yok. Sürahanin içindeki suyu dağıtmak kolay burda bardak var beş fardağı verirsin gider tamam. İçine tekrar nerden dolduracaksınız? Bu noktayı ortaya koyan yok. Bu noktayı söyleyen yok. Ama Türkiye'nin bu gün Türk tarımının da, sanayisinin de, hizmetler sektörünün de toplam olarak Türkiye'nin en büyük problemini bilmekteyiz ki Türkiye'nin problemi kaynak problemidir. Türkiye'nin kaynakları kıttır. Tarımdaki ekilecek toprak kaynağından bahsetmiyorum. Ekonomideki kaynaktan bahsediyorum. Ekonomideki kaynak kıt enflasyon sürekli şikayet ediyorsunuz. Bizde ediyoruz. Değerli liderlerde gelmiş burda söylemişler. Tamam doğrudur. Ama kaynaklarda gerçekçi bakalım yeni nereden bu iş yürüyor. Gelmesi kaynak sorunundadır. Türkiye'nin kaynakları boşken. Çıkıpta buralarda dersiniz ben bunların hepsini affettim. Affetmek işini ben de çok iyi biliyorum. Ama tekrar aynı noktaya geliyor. Tercih

meselesi. Kendimi mi düşüneneğim sorumluluk duygusu altında Türkiye'yi mi düşüneneğim? Türkiye'nin en büyük sorunlarından birisi budur. Bu noktada bizim tavrımız bellidir. Bizim yaptıklarımızda bellidir. Vicdanen de diyoruz ki Türkiye'nin önu çok önemlidir yoksa geçici tedbirlerle bir yere varmamız pek mümkün değildir. Şimdi burdan daha sonra konuşacaktım ama bir şeye ilgilidir gelmek istiyorum. Sübvansiyonların daha bu iş çokça konuşuluyor. Sübvansiyonlar bizde az sübvansiyonlar işte kaldırılıyor, kaldırılmıyor, mesela burda gene bir değerli siyasi parti lideri demişki "Avrupa'da sübvansiyon yoktur. Bizde de sübvansiyonları bırakalım gibi propagandaların ne kadar yanlış olduğunu gösteriyor" vs. Filan demiş şimdi biz Avrupa'da sübvansiyon yoktur falan diye hiç bir yerde demedik. Bizde ki sübvansiyonları da hemen kökten kaldırdık kaldıralım onu da denedik. Aksine gübre'ye 89'da vermişiz 950 milyar mertebesinde bir destek sadece gübrede 90'daki rakamlar şimdi yeni çıkıyor 1 trilyon 350 milyar mertebesinde gübredeki 90'daki rakamlar. Yani esasında bir artan oranda var. Ama şunu diyoruz Türkiye'nin düşünmesi lazım. Hani şu optimum verim konusunu dakikaya su 2000'li yıllara giderken AT'ye girdik gireceğiz. AT'ye gireriz girmeyiz o kadarda önemli değil. Girersek iyi, girmek için samimi olarak müracaat ettim ama girmesekte dünya artık küçülmüş. Sadece AT'dan da ibaret değil. Siz yeterli dünya kalitesinde standardında üretim yapabilen ve dünyadaki gelişmeleri takip ederek ona göre yönlendirebilelim. Şimdi bu sübvansiyonlar noktasında da aynı olaylara iyi bakmak lazım. Şimdi burada kimi milyar dolarla AT'de işte tabii 53 milyar dolar ve 53 milyar sübvansiyon var. Bizdeki sübvansiyonlara bakarsak 2 trilyon mertebesinde. Bunu da dolar okursak şu kadar dolar azdır deniliyor. Güzel güzel de şu karşılaştırmaya biraz baktığımız zaman karşılaştırma elmayla armudu karşılaştırmak gibi, elmayla elmanın karşılaştırılması değil. Şimdi bu bize de söyleniyor. Mesela deniliyor ki ücretlerde örnek veriliyor işte efendim filan memleketteki ücret ise 110 dolar diyorsunuz. Doğru 110-120 dolar hemen bizim sınırlarımızın öbür tarafında. İşte 110 dolarda bize vurduğunuz zamanki ücrette bellidir. O zaman deniyor ki efendim orayla buranın şartları bir midir? Bir değil onuda öyle diyorsunuz. Orada öyle diyorsunuz. Ondan sonra Avrupa'daki ücret şartlarını getirip Türkiye'ye uyguluyorsunuz. Başka ülkelerdeki, onunda şartları bir değil. Şimde burada bakın sübvansiyonların uygulanış şekilleri bir değil. Uygulanış mekanları bir değil. Şimdi doğrudan AT ülkesinde büyük oranda sübvansiyon vardır. Öyle görünüyor. Dışardan baktığımız zaman ancak oradaki sübvansiyon ben kendim üzülererek ifade ediyorum. Meclisteki bütçe görüşmeleri sırasında tarımla çok uğraşan bir değerli partimizin çok değerli grup sözcüsü aynen şunu ifade ediyor. Diyor ki; siz diyor işte sübvansiyon yapıyorsunuz. Bizim bir bir tedbirimiz var. Burada onu da söylemek istiyoruz. Avrupa'dakine benzer gibi şartları o şekilde getirmek için fiyatta bir anlamda sübvansiyon yaptık. Nasıl şu andaki dünya piyasa fiyatları aynı rakamı üç aşağı beş yukarı veriyorum 80 dolar/ton civarında buğday 20 dolar 25 olur. Kabataslak olsun diye 20 dolarda navlun etti size 100 dolar/ton çevir Türk lirasına 290-295-300 lira biz ortalama neyi almışız bu sene buğdayı. 500 lira civarında para almışız. Aradaki 200 lira 220 lira nedir? Trilyona varan rakamlar 3 küsür trilyon lira alım yapmışız. Bu bir trilyona

tekabül eder geçen yıl 1 trilyon. Nedir bu? Bir anlamda direkt sübvansiyondur. Neden şartlar o şekilde getirmiştir. Şimdi ne diyor bize efendim sübvansiyon o değildir evet aynen meclis kürsüsü zabıtlarında da var zabıtlardan da okunabilir. Sübvansiyon dediğiniz; beşyüze malettiğinizi üç yüze verseniz bu sübvansiyondur. Bizdeki telakkisi hep böyle gelmiş hep öyle görmüşüz, hep öyle almışız. Onun içinde sübvansiyon onu biliyoruz. Ama dünyadaki uygulama başka. Bizdeki sübvansiyon girdiye sübvansiyon. İşte neye gübreye sübvansiyon yapıyoruz. Mal alış fiyatının daha ucuzuna vermeye aradaki farkı devletten kapatmaya çalışıyoruz. Ne de ilaçta yapıyoruz; işte demin gene anlattığımız ilkeler doğrultusunda ette işte filan tesislere diyorsunuz verirsiniz dünyadaki gelişmelerine paralel kg. da sana 400 lira kırmızı ette 160 lira beyaz ette veririz diyoruz. Bunlarda bir sübvansiyon yapıyoruz. Ne de sübvansiyon bir anlamda sübvansiyon yapıyoruz. Teşvik sübvansiyonu üç aşağı beş yukarı hepsi aynı anlama gelir. İşte filan bölgelerde veya filan tesisleri filan faktörleri yaparsan onlarada kaynak kullanımı adı altında. Şu anda 198 milyar lira mertebesinde ödenmesi gereken bir sübvansiyon. Bunların hepsi bir anlamda bir sübvansiyondur. Ama neye? girdiye sübvansiyon. Avrupa'da fiyata sübvansiyon yapılıyor. Oradaki olay daha değişik. Tabi şu değişikliği de göz önüne almak lazım gene herşey geliyor dayanıyor. Kaynak konusuna dayanıyor. Avrupa o kadar sübvansiyonu yapıyor demek ne demektir. Yapabiliyor demektir. Yapabiliyor demek ne demek? Buna kaynağı vardır demektir. Kaynağı nereden aktarıyor. Kaynağı genel ekonomik konjonktür içerisindeki sanayi ve hizmetler sektöründeki fazlasından aktarıyor oradaki olay daha değişik; sanayi sektörüne Avrupa ne zaman geçmiş? Hangi aşamaya gelmiş 1880'lerden başlamış. Daha da aşağısından başlamış. Biz ne zaman başlamışız. Sümerbank tesisleri 1930'ların ortasında kurmaya başlamışız. Kaç sene var arada 55-60 senedir. O bir kaynak birikimi yapmış sanayiisiyle de yapmış. Yani oradaki çıkış noktaları çok değişik. Bizde tarımdan sanayiye direk geçmenin mücadelesini veriyorsun. Orada da tarım olmuş ama sanayi bir değişik şekilde gelişmiş. Nasıl değişik şekilde gelişmiş. Yani sanayi gelişirken ortaya bir kaynak birikmiş. Kaynak nereden birikmiş Avrupa'nın sömürgeleri var. Yıllarca sömürgeler Avrupa'ya akmış. Avrupa orada bir kere aynı Kuveytlinin petrol çıkarması gibi bir anlamda kendi ülkesinin dışından kendi ülkesinin içerisine tam tabiriyle bu ülkeleri sömürerek bu ülkelerin kaynaklarını kendine artı değer olarak getirmiş. O artı değer de sanayi olayına büyük bir hız vermiş. Sanayi olayıyla ortaya kaynak konusu getirmiş. Kaynak konusuyla da sübvansiyonları yapar duruma gelmiş. Bunları göz ardı edemeyiz. Türkiyenin şartlarını bilmemiz lazım. Veriler doğru ama nerede herkesin cevap vermesi lazım. O cevapları vermezsek Türkiye bir yere varamaz. O cevapları günlük politikalarımız için kullanamayız. O cevapları günlük politikalarımız için kullanmaya saptırmaya çalıştığımız takdirde ondan sonra nasıl burada da ifade etmişler tarımla rejimi değiştiremezsiniz. Tarımla rejim birbirine bağlıdır. Doğrudur tabi, tarımla birbirine bağlıdır. Ama siz gerçekleri saptırma noktasına gelerseniz on yılda bir de değişik şeyler ortaya gelir. Bunu düşünen beyinler olarak bak bunu bu derece belki Burdur'da spor salonunda çiftçilerle yaptığım konuşmada belki bu derece anlatamam. Ama burada anlatırım burada anlatmak benim görevim.

Tarım için deniliyor. Yani bu olayları görmemiz lazım bu olayların dışına çıkamayız. Onun için bu kaynak konusunu tekrar tarım içinde sanayi içinde hizmetler içinde Türk ekonomisi içinde göz önüne almak mecburiyetindeyiz. Ve Avrupa'daki kaynak konusuyla bizdeki kaynak konusu aynı değildir. Avrupa'da şimdi şunu sormak istiyorum; sübvansiyonlarda hiç çiftçimizle ilgili vergi konusunu göz önüne aldık mı? Şimdi çiftçimizden sanayiye de geçeceğim hizmetler sektörüne de geçeceğim kaynağın en büyük kaynağı da vergiler değil mi? Vergi konusunu hala Türkiye'de tam oturabilmiş miyiz? Hepimiz biz birbirimizleyiz, kimse kimseye bir şey söylemesin yani. Kendi içimizden, kendi içimize soralım. Vergilerimizi topyekün soruyorum; yani memurundaki bodrodan kesiliyor diye soruyorum, ama vergileri topyekün olarak veriyor muyuz? Tam olarak alabiliyor muyuz? hala Türkiye'de. Oradan kaynağı topladım da aktardım diyebilirsiniz. Ama şimdi sübvansiyon. Çiftçide vergide bile sübvansiyon vardır.

Vergide sübvansiyon vardır. Avrupadaki o fiyatına sübvansiyon uygulanan her bir çiftçi herbir mükelleftir. Aynen bakkal efendi gibi veya bir küçük firma işletme gibi bir mükelleftir. Ne geliyor, ne çıkıyor ne kazanıyor oradan vergisini veriyor. Biz de çiftçimiz bugün çok az işte resmi yerlere filan giderse doğrusunu konuşalım onun için söylüyorum. Spotaj verir onun haricinde onun haricinde de öyle çok fazla bir vergimiz yoktur. Bu sübvansiyon değil midir. Yani şimdi Avrupa'daki sübvansiyonu bana örnek gösterirseniz bende şimdi onu soruyorum. Avrupa'da fiyat veriyor ama öbür taraftanda diyorki her türlü şeyinden de ben senin vergini alırım. Üstelik oradaki genel vergi sisteminde de kolay kolay vergi kaçırmanızda mümkün değil niye bunları söylemiyoruz. Yan daha da verelim; daha da verelim noktasında ben varım, ama neden sorusunun cevabını vermek şartıyla.

Yani onun için burada biz gelip işte efendim vergiden, vergi olarakta alınıyor. Yani bu çiftçiye de bu kadar da spotajla filan eziyet edilir mi? demesi doğru ifade değildir. Biz çiftçimize bugün çok fazla hükümetler olarak bir vergi almıyoruz. Spotajda tekrar ifade ediyorum. Sadece resmi makamlar arasında işlemektedir. Resmi makamların dışında spotaj işlememektedir. Ve spotajda başka yanlışlarımız da vardır. Hükümet diyor şu anda spotaj ihracattaki ihracat edilen ürünler noktasında da çok değişik şekilde kullanılmaya başlamıştır. Tahmin ediyorum bu konuda da çalışmalar yapılmaktadır. Spotaj konusunda da şimdi nasıl ki ihracatta vergi iadeleri vardır. On da da değişik bir uygulama var diyelim. Resmi olarak açık olmadığı için ifade ediyoruz. Onların düzeltilmesi noktasında da çalışmalar var. Şimdi onun için Türkiye de sübvansiyon yapılmaktadır. Türkiyedeki sübvansiyonlar Avrupadaki rakamlarla karşılaştırıldığı zaman yanıltıcı olur. Bugün bir anlamda sulamaya yaptığımız masraflar bile sübvansiyondur. Sulamaya ücretleri vs. arth diye belli bölgelerimizde söylüyoruz doğrudur. Sulama ücretleri kısmen artırılmışta olabilir. Ama şunu hiç acaba gözönüne getiriyor muyuz? Sulamayla toprağımızın verimi dekara kaç misli artıyor? Yüzde on mu artıyor yüzde yirmi mi artıyor. En az yüzde yüz artıyor. Ee bu sulamanın maliyet içerisindeki paylarını vs. ne baktığımız zaman ve o artmaları yapmıyoruz. Şimdi

göleti yapacaksınız, onunla sulama yapacaksınız birşey yok elektrifikasyon yapacaksınız pompaj yapacaksınız onunla sulama yapacaksınız hiç bir şey almayacaksınız gübreyi 100'e maledeceksiniz, 70'ini hazineden vereceksiniz 30 da çiftçiden alacaksınız. Vergiyi almayacaksınız. Bütün bunları yapacaksınız ne için? Allah aşkına ben soruyorum. Çiftçiyi kaldırmak için mi? Bu soruların cevabını vermemiz lazım. Kendi içimizde vermemiz lazım. Onun için Türkiye'de bu sübvansiyon noktasına bakarken T.C. Hükümetleri döneminde sübvansiyonlar yapılmıştır. Bizim dönemimizde de sübvansiyon noktasında bütün insanlar mümkün merteye memketemizin bugününü ve geleceğini düşünerek sübvansiyonlar yapılmaktadır. Sübvansiyonların yapılmasına da devam edilmektedir. Yine belli şartlar içerisinde edilecektir de.

Şimdi bir başka konuya gelmek istiyorum, yine sübvansiyonla ilgili, burada bahsedilmiş iki değerli siyasi bahsetmiş GATT görüşmeleri Uruguay... görüşmeleri, bu görüşmelerde de dedik ya şu optimum verim konusu 3. kantin üzerine geliyor. Nasıl 2000'li yıllara doğru düşünürken dünyanın şartlarının değiştiğini dünyanın bu değişen şartları içerisinde Türkiyenin çok iyi, dünyadaki gelişmeleri takip etmek mecburiyetinde olduğunu gözönüne almak sorumluluğumuz vardır. Sadece politikacılar olarak değil, yönetenler olarak değil, ülke olarak sorumluluğumuz var düşünen beyinlerin sorumluluğu vardır. Bugün dedik ki bakın işte optimum verime bir bakalım şu 2000'li yıllarda biz belki biraz daha böyle yumru yumru olabilir ama daha fazla fiyat ucuzlatabilir miyiz? Bakalım mı diyoruz ki sübvansiyonlar noktasında bugün Avrupa'da da Avrupa, Amerika arasında da GATT görüşmeleri dediğimiz görüşmelerde aşağı yukarı 4 yıldır devam eden büyük bir mücadele vardır. Dünyadaki bizimde uygulamaya koyduğumuz serbest pazar piyasa ekonomisi kuralları içerisinde dünyada ticaret serbestliği doğru girmektedir. Tarımdaki korumacılık sübvansiyonlar ve ihracattaki sübvansiyonlar Dünya Tarımındaki bu serbestliği bozmaktadır. Bir anlamda ülkeler arasında haksız rekabet doğurmaktadır. Bunu düzeltebilmek için, bunun bir sıkıntı olduğunu, bunun dünya ticareti için bir hastalık olduğu noktasında da bir mücadeledis gidiyor, burada değişik rakamlar verilmiş % 70'ler % 90'lar onların baremleri herbirisi ayrı işte ihracaatta verdiğiniz, şu oranda diyorlar düşüreceksiniz, içeride verdiğiniz korumacılık vesaire şu oranda diyorlar düşüreceksiniz onlar bir takım detaylar ama neticede başta Amerika diyor ki AT ülkelerine sizin uyguladıklarınız dünya ticaret dengesini de bozuyor dolayısıyla bunları diyor siz aşağı çekmek mecburiyetindesiniz işte bazısını 5 yıl, bazılarını da 10 yıl içerisinde, 10 yılın başlangıcı da 986'dır. Yani 96'ya kadar da çekmeniz lazım diyorlar. Şimdi işte % 70 rakamları var. Amerika diyor ki % 70 indireceksiniz, Avrupa da diyor ki % 30 indireceğim vesaire ama şu bir gerçek bu iş sanayilerinden ve hizmetler sektörlerinden daha fazla kaynak ayırabilme imkanlarına milli ekonomileri içerisinde sahip olmalarına rağmen onlar için de bu sübvansiyonlar başlarına dert olmuştur. Çıkış yolunu artırıyorlar ama kolay değil tabii ki kamuoyu baskısı var bu kamuoyu baskısı içerisinde de bu konuya tam çözebilme durumuna en düşük bir biçimde gelebilmiş değiller ama gerçek şu Uruguay Raund'dan önce İzmir'de Çeşme'de AT bu ülkelerin tarım uzmanları

geldiler toplantı yaptılar 89'un sonunda. O öyle çok efektüel bir toplantı değil ama tam ciddi bir toplantıydı. Bu uzmanların o toplantıdaki görüştükları ortak tarım politikalarının gelecekteki tesbiti o tesbitin içerisinde de üzerinde durdukları konular bu sübvansiyon işini nasıl düşüneceğiz noktasıdır. Yani sıkıntıları var düşürmeye de çalışıyorlar onun için buradaki çok değerli siyasi partilerin temsilcisi konuşurken Avrupa'da yok bizde de kaldırım filan değil, Avrupa'daki gelişmelerde bu çerçevededir. Bizim de dünyadaki bu gelişmelere iyi bakan önümüze iyi bakan, bu işler nedir nasıl gidiyor, onlara göre madem 2000'li yılları düşüneceğiz, çünkü buradaki şeyin sonunda odur. Bu tanıtma broşürünün sonunda önümüzdeki politikaları ne olacaktır, önümüzdeki politikalara bakarken biz artık dünyadan ayrı kalmalıyız, ayrı kalacak hiçkimse yok işte en son bir Bakanımız Sn. Bakanımız Arnavutluk'ta en son o kaldı Avrupa'dan hiç kimsenin kalması mümkün değil Uzadoğu geliyor şimdi korkunç bir gelişme içerisinde Uzakdoğu, hiç biz sözünü etmiyoruz. Uzakdoğu, o gelişen Uzakdoğu sermaye fazlası var, bunlarla ne yapabiliriz, bu sermaye fazlasını Türkiye'ye nasıl getirirsiniz, etrafınızda pazar var, o pazarlar bizim kendi imkanlarımızı birleştirip sermayeyi teknolojiyi, Türkiye de üretim, pazarlara dağıtım nasıl yapabiliriz bunlar şurada hiç konuşuldu mu, hiç konuşuldu mu konuşulmadı, hep daha fazla nasıl vereceğiz, daha fazla nasıl verebiliriz, nasıl vermemiz gerekir ama kaynak problemine bakmadan menşesine bakmadan, Türkiyenin genelini düşünmeden son sözümü şununla bitirmek istiyorum. Bu sübvansiyonların arkasından esasen Türk tarımında şunları bizim konuşmamız lazım. Sn. Birlikbaşkanımızla görüştük bunları, çalışmalarımız da var. Türkiye'de şimdi tarımda yeni bir teşlitlanmanın biraz daha değişik şekle gelmesi lazım bu teşkilatlanma bu kooperatif konusu vs. bu da var bunun içinde zaman ben pek o bazda kullanmıyorum. Çünkü aradaki sıkıntı da başka, Türkiye'de bir başka sıkıntı var. Yani o ülke vatandaşı olarak Türkiyemizin meselelerine genel olarak bakacağız tamam. Ama bir de işimiz neyse işimizde bakacağız. Biz o işimize bakma noktasından çok zamanlar uzaklaştık uzaklaşınca da yani kooperatif kurduk. Türkiye bunları yaşadığı açıkça da konuşmamız lazım. Kooperatifler kurduk, ordaki ne yapacak üretimi arttıracak üretimin artması için üyelerinin yanında olacak. Ama kooperatifler kuruldu siyasi parti temsilcisi şeklinde dönüştürdük, dönüştürünce ortada ne tarım kaldı ne de o kooperatifin işgal mevzuunda daha ileriye gidebilmesi üyelerine yardım olabilmesi kaldı. Yardımcı olacağı bir takım siyasi partiler, şu siyasi parti, bu siyasi parti demiyorum A'sı, B'si C'si hepsi kendi kendine göre birşey buldu. Ama ne oldu o teşkilatlanmaları ve psikolojiyi yıktık şimdi onun için ben teşkilatlanma derken üzerine basa basa demin söyleyebildiğim borsa konusu, benim söylediğim boardlar konusu, Türkiye'ye ne kadar uyar, Türkiye şartlarında nasıl dünyadaki benzerlerinden değiştirerek yapabiliriz? Çok önemli bir konu ve bir anda da yapabileceğimiz bir konu da değil bunlara nasıl geçeceğiz. Neden hala mesala diyoruz ki desteklenme ürünlerinin sayısı azaltıldı, en büyük tenkit konularından birisi, olay aynı, burada anlatmaya çalıştım yani ağırlığı oraya vermeye çalıştım. Destekleme ürünleri güzel, sayıyı da çok fazla yapalım, o da güzel, bütün üretilen kaliteli kalitesiz uyar uyamaz, ihraç edebiliriz, tüketebiliriz anlamında hiç birinide bakmayalım çiftçimiz

üretmiştir diyelim.... hepsini de alalım bu da çok güzel aldık bunları koyduk, karşılığında para ödedik nereden devlet hazinesinden hazine nereden ödeyecek bakın yine kaynak sorunu çıktı karşımıza yine kaynak sorunu nereden ödeyecek hadi ödedidimizi farzedin ödeyebildiğinizi farzedin aldığımız bütün ürünleri ihraç edemiyorsanız ne olacak bu ürünler denize dökülen çayları biliyoruz neden çaydaki üretimimizin fazla yakılan tütünleri biliyoruz neden üretimimiz fazla, dünya kalitesinde de ihraç edebilme imkanımız yok, depolarda bekleyen, askere dağıtılan, öğrenciye dağıtılan fındıkları hepimiz biliyoruz, neden üretimiz fazla bunları daha da geliştirelim hepsini alalım, kim alacak alan kim alan çiftçi memleketten ayrı birisi değil hükümet dediğin de çiftçi Ahmet, çiftçi Mehmet, kesinlikle herkesin kesesi de aynı kese ayrı kese mi aynı kese. Yani kim alıyor kimin malını kimin adına alıyor kime satıyor. Kim kime ne için, tabiri aldatıyor şeklinde kullanmak istemiyorum. ama yanılmaya çalışıyorlar. Bunları çok iyi düşünmemiz lazım. Türkiye’de üretim planlaması kolay bir konu mu burada çok değerli hocalarımız. Yani ben açık söyleyeyim yaşıma yakın tecrübesi olan insanlar var. Ben bu konulara girmek istemiyorum. Ama üretim planlaması tabiki yapmamız lazım. İşte bakın şimdi fındıkta yasaklama getiriyoruz. Karşısında politikacı olarakta duruyoruz. Neden ben Sakarya’da bu gün işte arkadaşlar var isim de vererek ve yapıyorum. Düzce’de Sakarya’da ve de oluk gibi geliyorlar. Bu yasak kalksın kalkarsa benim lehime değil mi? Benim lehime ama soruyorum. Ülkemin lehine mi? Bütün bunları düşünmemiz lazım. Bütün bunların burada konuşulması lazım. İşte onun için diyorum 2000’li yıllara giderken, gideceğimizi konuşalım. Türkiye’nin gerçeklerini konuşalım. Hepimiz aynı fikirde olmayabiliriz. Ama diyalog ortamı içerisinde o fikirlerden konuşup ortam oluşur yapalabilecek olanlar ortaya çıkar. Ama sadece şimdi azalan başlık parası şeklinde bunu dökersek. O başlık parası şeklinde zorlamaya gelmez. Gönülden olması lazım. Gönülle olmasa başlık parası gibi o sonu olmaz o işin ve Türkiye’nin bütün meseleleri bir birine bağlıdır. Burada deniyor. Çok özür diliyorum sayın başkan bitireceğim. Bir yerinde deniyor ki konuşmanın ileri ülkeler seviyesine çıkabilmek için evet tarımda çalışan nüfus azaltılmalıdır. Çokdoğru Ee bir yerinde de deniyor ki. Bir memlekette 35 il göç veriyorsa mecburiyetten göçüyorsa adam bakmak lazım. Tarım politikalarında güz olaydır. Şimdi onun başında bunu sonunda söyledik. Bu nasıl iş. Yani pasaj pasaj değil, parça parça değil. Türkiye’ye topyekün bakmak lazım. Tarımı konuşurken tarımcı, sanayiye gidince sanayici, hizmetler sektörüne gidince hizmetler sektöründe olan adam olursak bu işi yanlış olur. Kaybederiz. Kaybettik. Çok karanlık yollara girdik, zor çıktık. Her kötülüğün altında yatan bunlardır. İnanınız ki bunlardır. Başka şeyler değil. İdeolojinin altında yatan bunlardır.

Tarımda çalışan nüfusun azaltılması gerekir. Bizim de ana politikamız bu gerekir doğru. Nereye gidecek. Jandarmayla mı alacaksınız polisle mi köyden getireceksiniz başka tarafa nereye şehire getireceksiniz. Nasıl bakacaksınız? Gelen adama bir cazibe olacak. Cazibe mi, sanayi ilerleyecek işte. Avrupayı örnek veriyorsun. Avrupa sömürmüş falan yapmış filan yapmış kaynaktan bir sanayi bulmuş. Oradan da bu tarafa aktarıyor. Biz şimdi hem tarımda nüfusumuz fazla gelirimiz tabiki düşük tarımda

diğer sektörlere göre Dünyanın her tarafında da düşüktür. Ee sonra daha iyi duruma getirelim derken tarımdaki nüfusu azaltalım derken sanayiye artıracaksın ki oradan oraya çalışan işgücü kaydıralım dersin. Yoksa boşlukta kalır. Kaldı ki, Türkiye gibi nüfusu % 2.5'lar mertebesinde artan yanı her on yılda bir ülkesine bir Belçika'yı getirip içine monte eden veya bir kaç tane küçük Avrupa ülkesini getirip içine monte eden bir ülkede yaşıyoruz. Her on yılda bir bak 80-90 gül gibi geçti. Ama bir Belçika geldi oraya oturdu 10 milyon insan oturdu. On milyon insana artı ona iş vereceksin artı geçmişteki tarımdan gelen o gelir düzeyi düşük olan insanların oradaki gelirini arttıracaksın. Oradaki topraklarının parçalanmasını önlemek için bizim çok üzerinde durduğumuz toplulaştırma projelerine önem vereceksiniz. Havza ıslahı, drenajlara toprak ıslahlarına önem vereceksiniz. Onların maliyetlerinin ne olduğunu siz uzmanlar bizden iyi biliyorsunuz. Onlara önem vereceksiniz onlara kaynak aktaracaksınız. Sübvansiyonlara kaynak aktaracaksınız. Gölete, baraja kaynak aktaracaksınız. Diğer sektörlere hiç girmiyorum. ondan sonra da girdi maliyeti ilişkisi nedir. Diyeceksiniz o şu arttı da bu arttı diyeceksiniz. Orada da rakamları da yanlış vereceksiniz. Bu olmaz. Bu politikaya sığmaz bilim adamlığına da sığmaz. Benim şahsi kanaatim budur.

Şimdi sanayiye biz önem veriyoruz. Niye organize sanayileri arttırmaya çalışıyoruz niye sanayiye o kadar teşvik verdik. Neden ihracata başta çok teşvik tedbirleri verdik. İhracat; mal bir yerden Türkiye'nin dışına çıkacak sanayi üretmesi, ürettiğin Türkiye kalıyorsa, fındığın kaldığı gibi, tütünün kaldığı gibi ürettiğin Türkiye kalıyorsa o sanayinin önü açılır mı o sanayi çalışır mı? Ne yapacaksın o zaman, çok tartışıldı. Neden ihracata çok destek veriliyor diye. İhracata tabiki destek vereceksin, mal bir kere dışarıya çıkacak. Ondan sonra burda üretmeye çalışacaksın. ihracatı teşvik ettin mal gitmeye başladı. İçerde ondan sonra sanayiye teşvik ediyorsun, bugün bakınız devlet fazla yatırım yapmıyor. Sanayi yatırımı devlet fazla yapmıyor. Ama dönüp bir ortamınıza bakın. Elazığ Organize Sanayi Sitesi'nde yer kalmamış. Malatya Organize Sanayi Sitesinde İkincisi kuruluyor. Antep zaten küçük sanayi ile birlikte almış başını gidiyor. Adıyaman Organize Sanayisinde iddia ediyorum. 3-4 seneye kadar yer kalmayacak. Urfa olayı, GAP hiç girmeden öğleden sonra konuşulacak. Bu ayrı başlıbaşına bir iş olarak gidiyor. Bütün bunlar geliyor. Bugün batıdakileri söylemiyorum. organize Sanayilerini, küçük sanayilerini vs.lerini kendi başına gidiyor. Yabancı sermaye ayrı geliyor. Onlara tabi ihracatı destekledin, sonra nüfus hatlarını ancak o şekilde yapabilirsiniz. Bütün bunları düşünmeniz gerekiyor. Bütün bu konuştuklarım hiçbirisi tarımla ayrılık arzetmiyor. Türkiye'nin meseleleri esasen, ayrılık arzetmez. Türkiye'nin meselelerini bir bütünlük içerisinde görmek gerekir.

Ve hep diyoruz Türkiye'nin meselelerini sorumluluk duygusu içerisinde dile getirelim. Bir iki küçük cümle ile esasen şu anda sıkıntılı olduğumuz konu, hayvancılık konusunda da bir iki küçük kelime etmek istiyorum. Şu anda hayvancılıkta sıkıntımız vardır. Hangi bölgelerimizde özellikle Ağrı, Kars, Erzurum üçgeninde başta sıkıntımız var. Esasen hayvancılığın yeride değişti. Eskiden hayvancılık değişimizde Orta

Anadolu çiftçisinin tek buğday alıpta tek üretim yaptığımız gibi orada da genellikle ana geçim kaynağı hayvancılık olduğu için hep böyle farzedilirdi. Ama bugün artık hayvancılık kaydı kısmen Orta Anadolu, Ege, Marmara bölgesine kaydı. Yani verimli hayvancılık çalışmaları oralarda yapılabiliyor. Ama öbür tarafta işin sosyal tarafı da var. Ona da bakmamız lazım bir menbamızdır, kaynağımızdır, ona da bakmamız lazım. Daha değişik bir gözle görmemiz lazım. Bugün ırk ıslahı için yapılan suni tohumlaması, tabii tohumlaması her ne kadar demin burada da söylenilmiş işte geldi de kasaba gitti şeklindeki dense belki doğrudur kasaba giden de vardır. 55.000 baş hayvan gelmiş, o şeklide de ırkımızı daha çabuk nasıl ıslah ederiz şeklinde yapalım, ithal hayvanlarla birlikte yapılan çalışmalarmız vardır. Ama hayvancılığımızın gerçekten tarım içerisinde, Türkiye'nin gerekli içerisinde önemini hiçbir şekilde inkar etmek mümkün değildir. Herşeye rağmen gerilememiz, genel olarak gerilememiz yoktur. Ama arzu ettiğiniz daha da iyi olsun şeklinde bunun biz de iştirak ediyoruz, o yönde de imkanlar ölçüsünde çalışmalar var. Bugün gene dünyadaki gelişmeler diyoruz. Dünyadaki gelişmeler işte AT vs. nin aynı sebze olayının aynıdır, et olayının aynıdır. Bugün ürünlerimiz mutlaka belli bazlarda üretmek durumundayız artık. Gelişen dünya içerisinde onun için de teşvik etmek gerekmektedir. Bu teşvike yönelik birtakım yeni önlemlerde aldık, ama orada da kredi faizleri noktası hayvancılık noktasında bitkisel üretimden belki de biraz daha fazladır. Belli bölgeler için. Ancak burada şey olarak onu söylemeye çalışıyorum.

Su ürünleri konusu var. Türkiye için fevkalade önemlidir. Belki Karadeniz için daha da fazla önemlidir. Bu konuda da önemli sayılacak çalışmalarımız var. Ve her birisi bunların ayrı bir başlık konusudur. Bu borsaydı, boarddı vs.ydi derken 2000'li yıllarda derken önem vermemiz gereken bir diğer konuda gıda sanayi konusudur. Ürünü üretildi burada da söylendi. Sebze meyvede % 30 bizim telef oluyor diye. Doğru % 30 telef oluyor. Bugün olmuyor daha fazlaydı şimdi aza düştü. Ama burada daha az düşürelim. Neylen? Onu da bir takım önlemler alacaksınız. İşte pazarlama Board-Borsa onunla ilgili ama yeni gıda sanayi müesseselerinin kurulması lazım. Belki onlara daha fazla teşvik vermemiz lazım. Onların sözleşmeli üretim yapması lazım. Bir zamanlar salça işinde biraz başladı, ama şimdi onu daha yaygınlaştırmamız ve o yaptığımızı da dışarıya ihraç edebilecek duruma gelmemiz gerekmektedir. Ben istiyorum ki buradaki özellikle tabi şimdi politikacı olduğum için söylüyorum.

Değerli politikacılarımız bu konuları geleceğe dönük olarak konuşsunlar. Türkiye'nin sıkıntısı geleceğimizi ve Türkiye'yi topyekün düşünebilmek. Türkiye içerisindeki küçük incir çekirdeğini doldurmayan konuları burada getirip önümüze koymanın hiçbirimize bir faydası yok. Dünyanın içindeki Türkiye nasıl daha ileriye gidebilir. Gelin onu tartışalım. Gelin onun doğrusunu bulalım. Hepinize çok teşekkür ediyorum. Sağolun.

2. O T U R U M

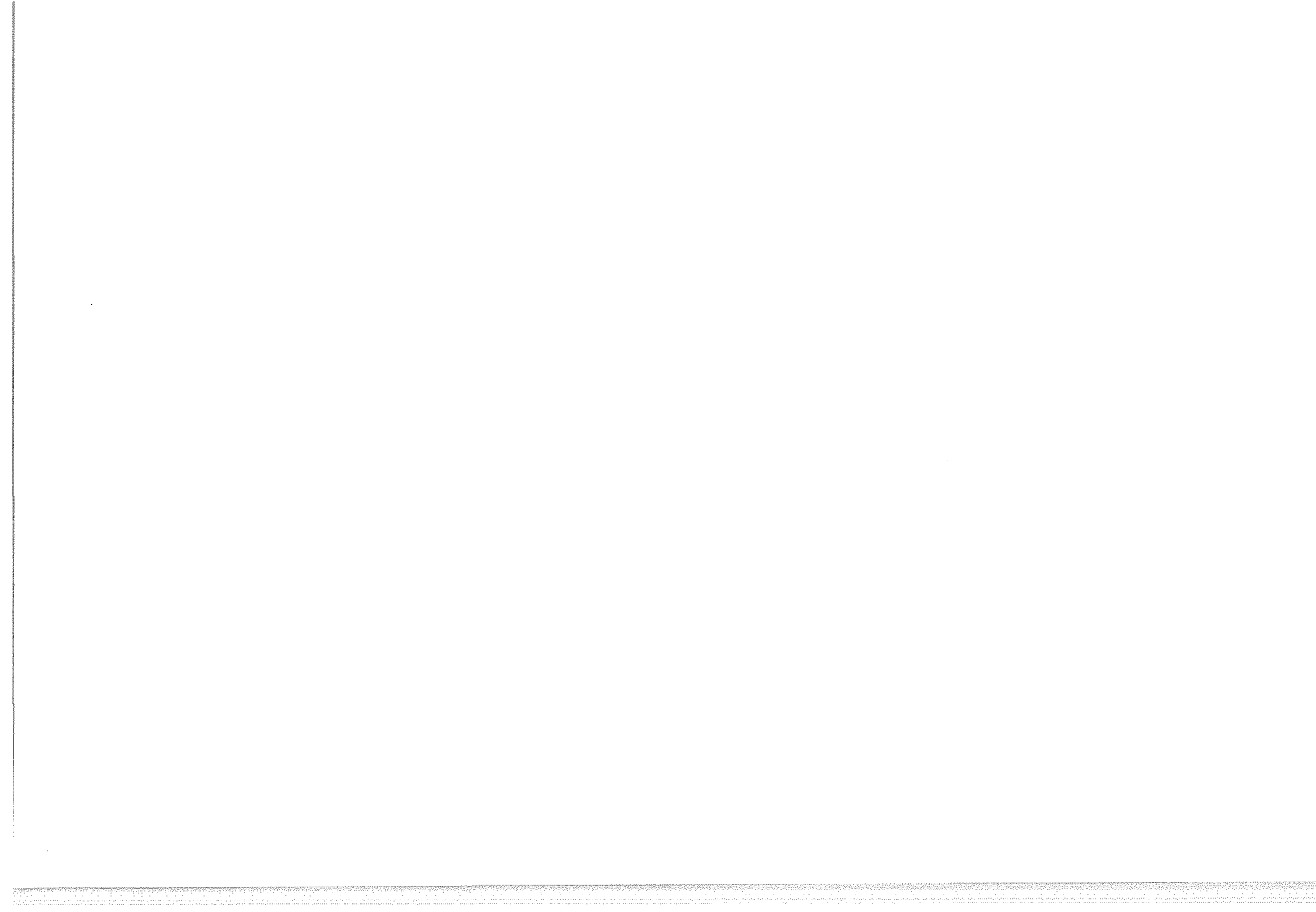
“MESLEK KURULUŞLARINCA DÖNEMİN DEĞERLENDİRİLMESİ”

Başkan : Teoman ALPTÜRK
TMMOB Genel Başkanı

Konuşmacılar :

- **Osman ÖZBEK**
TZOB Genel Başkanı
- **Doç. Dr. Yücel ÇAĞLAR**
TMMOB Orman Mühendisleri Odası
Genel Sekreteri
- **Adnan KORKMAZ**
Veteriner Sağlık Teknisyenleri
Derneği Başkanı
- **İbrahim YETKİN**
TZD Genel Başkanı
- **Dr. Yücel AKINCI**
Türk Veteriner Hekimler Birliği
Genel Başkanı
- **Prof. Dr. Cemal TALUĞ**
TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası

Türkiye Ziraat Odaları Birliği

Genel Başkanı Osman ÖZBEK'in konuşması

1. TARIM SEKTÖRÜNÜN ÖNEMİ

Tarım sektörü, insan hayatının temel ihtiyaç maddeleri olan gıdaları üreten bir sektördür. Bu bakımdan, tarım ürünleri aynı zamanda stratejik maddelerdir. Bu nedenle, ülkeler, gıda bakımından kendine yeterli olmak isterler ve gıda güvenliğini ön planda tutarlar. Diğer yandan, gelişmekte olan ülkeler yönünden tarım sektörünün önemi daha büyüktür.

Ülkemizde tarımın ekonomiye katkısı, ekonomideki yeri, son yıllarda nisbi olarak gerilmekle birlikte yine de büyüktür. Bu gerileme sanayi ve hizmetler sektörlerinin tarıma nazaran daha hızlı büyümesi sonucu meydana gelmektedir. Bu süreç devam edecektir. Ancak bu durum, yani tarımın GSMH, ihracat ve istihdam payının azalması, tarımın evrensel önemini ortadan kaldırmayacaktır.

Ülkemizde halen çalışan nüfusun yarısını tarım sektörü istihdam etmekte, milli gelir ve ihracatın yaklaşık beşte birini tarım sektörü meydana getirmektedir. Ancak tarım sektörünün fonksiyonu, verilen bu rakamlardan ibaret değildir. Bu sektör üretim, istihdam ve dış ticarete katkı yanında hizmetler sektörüne (ticaret ve nakliyat) mal, sanayiye de hammadde sağlamaktadır. Diğer taraftan sanayi ve hizmet sektörleri mallarının müşterisi durumundadır. Tarımın diğer sektörlerle katkısı bunlarlada bitmemekte, iç ticaret hadlerinin tarımın aleyhine sonuçlandırılması sonucu sanayi ve hizmetlere kaynak aktarımı yapılmaktadır.

Aslında tarımın ihracat katkısı işlenmiş tarım ürünleri ve tarıma dayalı ürünler dikkate alındığında % 60'a yaklaşmaktadır. İmalat sanayi üretiminde gıda, içki, tütün, dokuma, hazır giyim, ağaç mobilyadan oluşan tüketim mallarının payı % 38'dir. Buna tarımla ilgili ara malları ve tarım makinelerini eklediğimizde oran daha da artacaktır. Bu sonuç da gösteriyor ki, sanayimizin hemen hemen yarısı tarıma dayalıdır.

Ticaret ve ulaştırma hizmet sektörlerine tarımın katkısına gelince, ticaretle uğraşan işyerlerinin büyük bir bölümünün gıda ve tarım ürünü sattığı, ulaştırma hizmetlerinde tarım ürünleri naklinin önemli bir paya sahip bulunduğu bilinmektedir.

2. TARIM SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER VE MEVCUT DURUM

Ülkemizin ekonomik ve sosyal yapısında önemli bir yeri bulunan, bir yaşam tarzı olan tarım sektöründe 10 yıllık bir perspektifte meydana gelen gelişmeleri, ulaşılan noktayı ve şu andaki mevcut sorunları ortaya koyabilmek, oldukça geniş bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu nedenle, bazı genellemeler yapmak kaçınılmaz olmaktadır.

Bu kapsam içerisinde, tarım sektörünün, genel ekonomi içindeki yeri, tarım işletmeleri, toprak ve su kaynaklarının kullanımı, girdi-ürün fiyat ilişkileri, destekleme politikası, tarım ürünleri dış ticareti ve kooperatifçilik konularının ele alınması uygun görülmüştür.

2.1. Tarım Sektörünün Genel Ekonomi İçindeki Yeri

Gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörü ekonominin itici gücü olarak görev yapmaktadır. Türkiye’de sanayileşme çabalarına paralel olarak, tarımın milli gelir ve ihracat içindeki nisbi payı azalmakla birlikte, esas itibariyle tarım, ekonomi içindeki yerini halen muhafaza etmektedir. Halen tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı % 50.9’dur.

Bu durum tarım sektörünün daha uzun yıllar istihdam yönünden önemini muhafaza edeceğini göstermektedir. Diğer yandan, tarımsal üretimin GSMH içindeki payı 1990 yılı itibariyle % 17.8’dir. 1980 yılında bu pay % 22.6’ idi. Tarım sektörünün ihracatımız içindeki payı ise giderek azalmaktadır. Nitekim 1980 yılında toplam ihracatın % 57.4’ünü tarım ürünleri oluştururken, 1989 yılında bu oran % 18.3’e düşmüştür. Ancak tarım sektörü halen daha birçok ihraç ürününün hammaddesini oluşturmakta ve bu nedenle ihracattaki payının daha yüksek olduğu kabul edilmektedir.

Bunun yanında tarım sektörü sanayininin ürettiği mallara pazar oluşturmaktadır. Bu itibarla, tarımı ihmal eden bir gelişme, kalkınma ve sanayileşme politikası düşünülemez. Ekonomideki tüm sektörlerin birbiriyle uyum içinde bulunduğu, dengeli bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

2.2. Tarım İşletmeleri, Toprak ve Su Kaynaklarının Kullanımı

Ülkemizde özel mülkiyete dayalı küçük aile işletmelerinin hakim olduğu bir tarımsal yapı mevcuttur. İşlenen alanların gelişmesine paralel olarak zamanla tarım nüfusu ve tarım işletmesi sayısı da arttığı için, hatta işletme sayısı daha hızlı arttığından işletmeler daha da küçülmüş ve bu yapı genelde değişmemiştir. 1980 tarım sayımına göre ülkemizde 100 dekardan küçük araziye sahip işletmelerin oranı % 82,3 tür. Ancak, 100 da. dan büyük işletmeler toplam alanın % 58.7’sini kullanmaktadırlar.

Ülkemizde, mevcut tarım işletmelerinin % 86’sında bitkisel ve hayvansal üretimin birlikte yapıldığı, % 11. 5’inde sadece bitkisel üretim, % 2.5’inde sadece hayvancılık yapıldığı tespit edilmiştir.

Ülkemizin 77.8 milyon hektar olan toprak varlığının 28.5 milyon hektarını işlenen araziler oluşturmaktadır. Ayrıca, 24.2 milyon hektar çayır-mera alanı, 20.2 milyon hektar orman alanı bulunmakta, geriye kalan alanlar ise yerleşim alanları, diğer araziler ve su yüzeyleri olarak ayrılmaktadır.

Ülkemizde hatalı arazi kullanımları genel olarak arazilerin kabiliyetlerine uygun kullanılmamasından kaynaklanmaktadır. Bir taraftan, İşlenmemesi gereken araziler pulluk altına alınmış, buna karşılık işlenebilir bir kısım arazi orman, mera ve tarım dışı amaçla kullanılmaktadır. Ayrıca nadasa bırakılmasında zorunluluk bulunmayan bir kısım arazinin nadasa ayrılarak boş bırakılması, iki-üç ürün yetiştirme imkanı bulunan arazilerde tek ürünle yetinilmesi de arazilerimizi gereği gibi kullanmadığımız göstermektedir. Verimli tarım arazilerinin tarım dışı (Sanayi, yerleşim vb.) amaçlarla kullanılması ise, önemli boyutlara varan bir israf kaynağıdır.

Görülüyor ki halen ülkemizde arazi planlaması yapılmak suretiyle, planlı ve dengeli arazi kullanımını sağlayıcı bir toprak politikasının oluşturulmasında zorunluluk vardır. Bu politikanın gerçekleşmesini sağlamak amacıyla; bir toprak denetim merkezinin kurulması ve bu kuruluşa gereken görev ve yetkileri sağlayıcı bir yasanın yürürlüğe konulmasını gerekli görmekteyiz. Çünkü çıkarılan "Tarım Reformu" kanunu ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında 3202 sayılı kanun ve bu kanuna dayanılarak çıkarılan yönetmelik ile getirilen bu konuya ilişkin hükümler de sorunu ortadan kaldırmaya yetmemektedir.

Sonuç olarak, daha da gecikmeden, amaca uygun destek ve teşvik önlemleri ile caydırıcı yasal önlemlerin birarada yürürlüğe konulması sağlanarak, özel bir yasa ile, geleceğimizin teminatı, tarım değeri yüksek arazilerin tarımsal üretim için korunmasını zorunlu görmekteyiz. Çünkü, dünya çiftçi temsilcilerinin görüş birliğine vardığı ve bizim de yürekte katıldığımız bir ilke olan " Her ülkede toprak kullanım planlaması ve beslenme politikaları el ele yürütülmelidir." ilkesine önemli gıda açığı bulunmayan ülkemizde en azından bu durumu korumak amacıyla uyulması gerekmektedir.

Planlı dönemin başında (1963) 117 bin hektar devlet sulama şebekesine sahip Türkiye, planlı dönem olarak geçirdiğimiz son 27 yılda, ortalama olarak yılda 100 bin hektar alana sulama götürmüştür. Bunun sonucu olarak sulanabilecek 8.5 milyon hektar arazinin halen özel sulamalarla birlikte yaklaşık 4 milyon hektarı sulanmaktadır.

Tarım arazilerimizin en büyük sorunu, çoraklık, yaşlılık, erozyon ve taşlık sorunlarıdır.

Tarım topraklarımızın % 73.6'sı su ve rüzgar erozyonunun etkisi altındadır. Erozyon ile verimli topraklarımız denizlere, göllere, barajlara taşınmaktadır. Erozyon kontrol, toprak ve su muhafaza çalışmalarının yetersizliği, verimli üst toprak tabakasının kayıplarına neden olmaktadır.

1 milyon hektar tarım arazisinin yanlış ve aşırı sulama tekniklerine terk edilmesi, hububat alanlarında arazinin yakılması vb. uygulamalar da toprağı çoraklaştırmaktadır.

1 cm. kalınlığında toprağın 1000 yılda meydana geldiğini düşünürsek tarım topraklarımızın artan nüfusun ihtiyaçlarının karşılanamaması tehlikesi ile karşı karşıyayız.

Tarım topraklarımızın erozyon ile kaybı ve yarattığı çevre sorunlarının önlenmesi, drenaj, toprak ıslah ve tesviye çalışmalarının hızlandırılması yanında, gölet ve barajların bir an önce yapılıp bitirilmesine bağlıdır. Özellikle sulama konusunda üretici eğitimine önem verilmelidir. Ayrıca ormanlarımız titizlikle korunmalı ve ağaçlandırma çalışmaları hızlandırılmalıdır.

2.3. Girdi-Ürün Fiyat İlişkileri

Toplumun tüm kesimini yakından ilgilendiren fiyatlar,doğal olarak tarım sektörünü de ilgilendirmekte, hatta tarım sektörünün başlıca konularından birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, ürün fiyatları ile bu ürünlerin üretiminde kullanılan girdilerin fiyatları çiftçilerimiz açısından büyük önem taşımaktadır. Konunun en önemli yanı da, ürün fiyatları ile girdi fiyatlarının belli bir dengi içinde bulunmasıdır. Eğer, girdi fiyatları ürün fiyatlarından daha hızlı artar ve fiyat dengesi üreticinin aleyhine bir gelişme gösterirse, çiftçinin satın alma gücündeki azalmalar sonucu tarımsal üretim olumsuz yönde etkilenecektir. Çünkü sattığı üründen belli bir gelir sağlamayan çiftçi tarımsal verimi artırıcı tohumluk, gübre, ilaç ve tarımsal mekanizasyon gibi girdileri yeterince ve gereği gibi kullanamayacak, bu da üretimin azalması sonucunu doğuracaktır.

Son yıllarda, ürün fiyatları ile girdi fiyatları arasındaki dengenin üretici aleyhine bozulması sonucunda; çiftçimiz 1980 yılında 1.9 kg. pamuk bedeli karşılığında 1 dekar pamuğun sulamasını yapabilmekte iken, 1990 yılında bir dekar pamuğunu sulayabilmek için 4.98 kg. pamuk satmak zorunda kalmıştır. Aynı dönemin başında 13.74 kg. pamuk bedeli karşılığında 1 kg. ilaç (Lebaycid) alabilen pamuk üreticilerimiz, dönem sonunda 1 kg. ilacı (Lebaycid) 22 kg'ına alabilmişlerdir. 1980 yılında asgari ücretle çalışan bir işçinin günlük ücreti için 58 kg. şekerpancarı gerekir iken, 1990 yılında bu miktar 110 kg.'ma yükselmiştir. 1980-1990 döneminde yaş çay yaprağı fiyatı 36 kat artarken, işçilik ücretleri 86 kat artmıştır. Çekirdeksiz kuru üzüm fiyatı, en az artan ürün olmuştur. 1980-1990 döneminde bu ürünün fiyatı 26 kat artmış, buna karşılık asgari ücret 86 kat, ilaç fiyatları 69 kat, sulama fiyatları 112 kat artmıştır. Yine sözkonusu dönemde süt fiyatları 26.9 kat artarken, yem fiyatları 45 kat artmıştır. 1980-1990 döneminde genelde ürün fiyatları 39 kat artarken, maliyetler 64 kat artmıştır.

Buradan, son on yıllık dönemde, ürün ve girdi fiyat artışlarında gözlenen gelişmelerin, çiftçimiz aleyhine olduğu sonucuna varılmaktadır.

2.4. Destekleme Politikası

Ülkemizde tarımsal destekleme politikası içinde fiyat yolu ile destekleme uzun yıllar uygulanan ve önem verilen bir sistem olmuştur. Ancak son yıllarda fiyat yolu ile desteklemeden hızla uzaklaşıldığı görülmektedir. Nitekim, destekleme fiyatı ilan edilen ürün sayısı son on yılda 22'den 9'a düşmüştür. Bu politikanın sonucu olarak; pamuk, fındık, soya, ayçiçeği, çekirdeksiz kuru üzüm, kuru incir, zeytinyağı ve çay gibi gerek genel ekonomi ve gerekse tarım sektörü yönünden büyük önem taşıyan ürünlerde destekleme alımlarından vazgeçilmiştir. Halen ucuz girdi temini ve ürün bazında teşvik primi ödemeleri yapılmakla birlikte en etkili destekleme aracı olan destekleme alımlarından vazgeçilmesi, üreticinin önemli sosyo-ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır. Kaldı ki, ucuz girdi temini ve ürün bazında teşvik primi ödemeleri de çok yetersizdir.

Serbest piyasa ekonomisi şartlarında desteksiz kalan tarımın, genelde fiyat alan bir sektör olarak, ürettiği ürünlerin fiyatlarında çiftçilerin sözsahibi olamaması, buna karşılıksatın aldığı mal ve hizmetlere ait fiyatlarda bunları üretenlerin etkili olması, yeterince teşkilatlanamadığından depolama imkanı ve pazarlık gücü bulunmayan çiftçilerin enflasyondan en çok zarar gören kesim olmasına yol açmaktadır. Bu sebeple, serbest piyasa ekonomisi ortamında tarım kesiminin bugünkü durumda daha çok korunması ve desteklenmesi gerekirken bu yapılmamış, iç ticaret hadleri, çoğunlukla tarım kesiminin aleyhine teşekkül etmiş, üreticilerin satın alma güçleri de sürekli olarak düşmüştür.

Destekleme politikası kapsamında fiyat yoluyla destekleme dışında, üreticiye ucuz girdi temini amacıyla, tarımsal girdilere yapılan subvansiyonlara da başvurulmaktadır.

Halihazırda, gübre, tohum, zirai ilaç, damızlık, süt, et, projeli hayvan ve suni tohumlama da subvansiyon uygulaması yapılmaktadır. Yeme yapılan subvansiyon ise 1989 yılında kaldırılmıştır. 1987 yılında toplam 550 milyar TL. subvansiyon yapılmış, 1990 yılının ilk onbir ayında ise bu rakam 1076.1 milyar TL'dir.

Mevcut subvansiyonların enflasyon ve girdilerdeki fiyat artışları dikkate alınarak günün şartlarına uygun düzeye getirilmesi ve hayvancılık yönünden büyük önem taşıyan yeme tekrar subvansiyon getirilmesi gerekmektedir.

Tarımsal kredi faiz oranları yüksektir. 1980 yılında kısa vadeli krediler % 22, orta ve uzun vadeli krediler % 24 faizli iken, 1990 yılında kısa, orta ve uzun vadeli kredilere % 43-50, gübre ve hayvancılık kredilerine % 34 (işletme kredilerinde 5 milyon, yatırım kredilerinde 20 milyon sınırı aşıldığında, faiz oranı % 43 olmaktadır.) faiz oranı uygulanmaktadır.

Tarım sektörünün içinde bulunduğu finansman darboğazı dikkate alınarak tarımsal kredi faiz oranlarının (% 20 düzeyine) düşürülmesi ve bunun yanında kredilerin yeterli hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır.

2.5. Tarım Ürünleri Dış Ticareti

Sanayi sektörü ihracatının tersine, toplam ihracat içinde tarımın payı giderek azalmıştır. Nitekim, daha önce değinildiği gibi, 1980 yılında toplam ihracatın % 57.4'ünü tarım ürünleri oluştururken, 1989 yılında bu oran % 18.3'e düşmüştür.

İthalatta ise bunun tam tersi bir durum gözlenmiştir. Son yıllarda dış ticaretin serbestleştirilmesi yönünde takip edilen politikalar sonucu, tarım ürünleri ve gıda maddelerinin ucuz fiyatla ithaline, gümrük vergileri ve fonlar indirilerek izin verilmiş ve tarımda koruma oranları düşürülmeye başlanmıştır. Bu nedenle ülkemiz, hububat (buğday-arpa), yaş meyve-sebze, canlı hayvan, zeytinyağı, çay, şeker, ham pamuk, peynir, tereyağı, et ve süt ve süt tozu gibi ürünleri ithal eder duruma gelmiştir. 1980 yılında toplam ithalatın % 0.65' ni tarım ürünleri oluştururken, 1989 yılında bu oran % 6.6'ya yükselmiştir.

İthalat politikası Türk çiftçisine zarar vermiştir. Hem üreticiyi hem de tüketiciyi korumak istiyorsak, pazarlama sistemini ıslah etmemiz, üreticileri teşkilatlandırmamız gerekir.

2.6. Kooperatifçilik

Kooperatifler kaynak yaratma, üretimde etkili olma ve fiyatlarda istikrarı temin edici vasıfları sebebiyle birçok ülkede devletten yardım ve teşvik görmüş, özellikle tarım kesiminde yaygın ve etkili kuruluşlar haline gelmişlerdir. Ülkemizde olduğu gibi tarımda küçük aile işletmelerinin hakim olduğu ülkelerde kooperatifçilik daha büyük önem taşımaktadır. Ancak, yüzyılı aşan bir geçmişi bulunmakla birlikte ülkemizdeki kooperatifler halen öğünebileceğimiz bir durumda değildir.

Tarım Satış Koopertaipleri ve Birlikleri etkin bir müdahale alımı yapabilecek duruma gelememişlerdir. Bu Birliklere Ziraat Bankası tarafından verilen yüksek faizli krediler, çiftçilerimiz gibi Birliklerin de büyük borçlarla karşı karşıya kalmalarına sebep olmuştur.

Tarımsal Koopertaipler hala devlet vesayeti altında bulunmakta, mevzuat, hükümetlerin kooperatiflere geniş ölçüde müdahalesine imkan vermektedir. Ülkemizde henüz bağımsız, hür kooperatifçilik ilkelerine uygun bir kooperatif düzen

kurulamamaştır. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Ana Sözleşmesine göre, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın, bu Birliklerin faaliyetleri sırasında müdahale etmediği herhangi bir konu yok gibidir. En son yapılan değişiklikle, kredi ve borçlar ödenmedikçe risturn dağıtımı yapılması da engelenmiş ve adeta risturn dağıtımları imkansız hale getirilmiştir.

Kooperatifçiliğimizin geliştirilmesi, kooperatifçilik sorunlarının çözülerek ülkemiz ve dünya şartlarına uygun yeni bir kooperatif düzeninin kurulması, önemli bir ihtiyaç haline gelmiştir.

3. SONUÇ

Ülkemizde, 1980 yılından bu yana serbest piyasa ekonomisine geçiş amacıyla belli bir ekonomik politika uygulanmaktadır. Uygulanan şekliyle tarıma ve çiftçilerimize zarar veren bu politikalar sonucu;

– Tarım sektörü yatırımlardan yeterli pay alamamaktadır. 1983 yılında sabit sermaye yatırımlarından % 11.2'si tarım sektöründe yapılmış iken, 1990 yılında bu oran % 6.4'e düşmüştür.

– Desteklenen tarım ürünlerinin kapsamı daraltılmıştır. Nitekim, destekleme kapsamında 1980 yılında 22 ürün varken, halen bu sayı 9'dur.

– Desteklenen ürün fiyatları doğru ve gerçekçi olarak belirlenmemektedir. Bu yüzden ürün fiyatları çiftçilerimizin satın aldığı mal ve hizmet fiyatlarının ve enflasyonun gerisinde kalmıştır.

– Çoğunlukla, ürün bedelleri peşin ödenmediği gibi ödemeler taksitli ve gecikmeli olarak yapılmıştır.

– Tarımsal kredi faiz oranları büyük çapta artırılmıştır. Faiz oranları 1983 yılında % 20– % 22 iken, % 34 ile % 50 arasında değişmektedir. Diğer yandan, tarımsal krediler de çiftçinin ihtiyacına yetmemektedir. 1990 yılında tarım ürünleri maliyetleri % 80'in üzerinde artış gösterirken, tarımsal kredilere tahsil edilen plasman miktarı % 50 dolayında artırılmıştır.

– Tarımda subvansiyonların kaldırılması hedeflenmiştir. Nitekim hayvancılık büyük bir kriz içerisinde iken, yem subvansiyonu kaldırılmıştır.

– Artan fiyatlar yüzünden girdi kullanımlarında programlanan hedeflere ulaşamamıştır. 5. Beş Yıllık Planda 1989 yılı içinde gübrede tüketim hedefi 11.9 milyon ton iken, halen 8.5 milyon ton civarında gübre tüketilmektedir. Diğer yandan, 1983 yılında 50.000 ton ilaç kullanırken, 1989 yılında bu miktar 39.490 tona düşmüştür. Çiftçilerimiz, tarımsal girdileri kullanmada, ekonomik güçsüzlük nedeni ile zorlanmaktadır. Bu durum tarımda verimliliği olumsuz yönde etkilemiştir.

– Tarım ürünleri ithalatı tarımı ve özellikle hayvancılığı olumsuz yönde etkilemiştir. 1983 yılında tarım ve tarıma dayalı sanayi ürünleri ithalatı 343.4 milyon dolar iken, 1989 yılında bu rakam 1.88 milyar dolara ulaşmıştır. Bu yılın ilk dokuz ayında ise, tarım ve tarıma dayalı sanayi ürünleri ithalatı 2.0 milyar doları geçmiştir.

– Hayvancılık sektöründeki kriz önlenememiştir. Üreticinin süt, canlı hayvan ve et satış fiyatlarındaki artışlar, hayvansal üretimin temel girdisi olan yem fiyatlarındaki artışın gerisinde kalmıştır. Hayvansal üretim yeterince artırılamamıştır. İthal edilen damızlık ineklerden de iyi randıman alınmamaktadır.

– Tarım ürünlerinin pazarlama sorunlarına çözüm getirilememiştir. Bugünkü tarım ürünleri pazarlama sistemi içinde ne üreticiyi ne de tüketiciyi korumak mümkün değildir. Üreticiden ucuz fiyata satın alınan tarım ürünleri çok büyük artışlarla tüketiciye intikal etmektedir. Bu sorunu çözmek için tarım ürünleri ithalatındaki fonların ve vergilerin hükümetçe kaldırılması istenmektedir. Bu görüş yanlış ve tehlikelidir. Sorunu yanlış tedbirlerle çözmeye kalkmak Türk tarımına ve Türk çiftçisine zarar verecektir.

– Doğal afetlerden zarar gören çiftçilerimizin sorunlarına köklü çözüm getirilmemiştir. Türk tarımı ve Türk çiftçileri 1989 yılında kuraklıktan çok büyük zarar görmüştür. Bu konuda alınan tedbirler; borç ertelemeleri, taksitlendirmeler ve tohumluk teminleri yetersiz kalmış, çiftçilerimizin uğradığı zararları telafi edecek düzeyde olmamıştır.

– Tarımla ilgili olarak alınan kararlarda çiftçinin görüşüne itibar edilmemiştir. Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nin tarımsal sorunların çözümüyle ilgili görüşleri dikkate alınmamaktadır.

– Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatiflerine devletin müdahalesi önlenememiş; Hür Kooperatifçilik ilkelerine uygun bir kooperatif düzeni kurulamamıştır.

– Orman köylülerinin sorunlarına çözüm getirilememiştir. Orman köylüleri ormandan elde edilen gelirden yeterince faydalanamamaktadırlar. Ormanlık sektörü Genel Müdürlük seviyesinde bir idari birim tarafından yönetilemez. Kırsal nüfusun yarısını oluşturan orman köylülerine yeterli hizmet götürülebilmesi ve Türkiye ormancılığının geliştirilebilmesi için daha önce olduğu gibi Bakanlık düzeyinde bir teşkilatın bu sektöre sahip çıkması gerekir. Bu sebeple, Orman Bakanlığı yeniden kurulmalıdır.

Görülüyor ki, tarımsal sorunların temelinde ekonomik sorunlar, çiftçi gelirlerinin yetersizliği yatmaktadır. Son 10 yıldır çiftçinin satın aldığı mal ve hizmetlerin fiyatları, tarım ürünleri fiyatlarından daha hızlı artmakta ve böylece, tarımdan diğer sektörler gücünün üzerinde kaynak transferi yapılmaktadır.

Tarım sektörünün desteklemesi, aslında hükümetlerin çiftçiye yaptığı bir bağış veya lütuf değildir. Bu sektör her ülkede, en liberal ülkelerde dahi korunur ve desteklenir. Ülkemizde de uygun destekleme politikası ile çiftçi gelirleri artırılmalı, tarım kesiminde yaşayanların refah düzeyleri yükseltilmeli, ayrıca tarım kesiminin güçlü teşkilatlara sahip olması sağlanmalıdır.

ÇİFTÇİNİN SATINALMA GÜCÜNDE DEĞİŞMELER

1980–1990 DÖNEMİ İTİBARIYLA

– 1980 yılında bir litre mazotun 3 kg. buğday ile alabilen çiftçi, halen bir litre mazonu 3.79 kg. buğday ile alabilmektedir.

– 1980 yılında bir dekar arazisini sulayabilmek için 1.9 kg. pamuk satan çiftçi, 1990 yılında bir dekar arazisini sulayabilmek için 4.98 kg. pamuk satmak zorunda kalmıştır.

– 1980 yılında bir kilogram ilaç (Lebaycid) alabilmek için 13.74 kg. pamuk satam gerekir iken, 1990 yılında bu miktar 22 kg.ma çıkmıştır.

– 1980 yılında asgari ücretle çalışan bir işçinin günlük ücreti için 58 kg. şekerpancarı gerekir iken, 1990 yılında bu miktar 110 kg.ma yükselmiştir.

– 1980–1990 döneminde fındık fiyatları 31 kat artarken işçilik ücretleri 86 kat, mazot fiyatları 58 kat, ilaç (Lebaycid) fiyatları 69 kat artmıştır.

– 1980–1990 döneminde çay fiyatları 36 kat artarken işçilik ücretleri 86 kat artmıştır.

– Çekirdeksiz kuru üzüm, fiyatı en az artan ürün olmuştur. 1980–1990 döneminde bu ürünün fiyatı 26 kat artmış, buna karşılık asgari ücret 86 kat, ilaç fiyatları 69 kat, sulama fiyatları 112 kat artmıştır.

– Yine sözkonusu dönemde süt fiyatları 26.9 kat artarken yem fiyatları 45 kat artmıştır.

– Söz konusu dönemde genelde ürün fiyatları 41 kat artarken, maliyetler 64 kat artmıştır.

1983 – 1990 DÖNEMİ İTİBARIYLA

– 1983 yılında yaklaşık 88 ton buğday satarak bir traktör (Steyr-8073) alabilen üretici, halen aynı traktörü 105 ton buğdayla alabilmektedir. Aynı şekilde 1983 yılında bir litre mazotu 2.55 kg. buğdayla alabilen çiftçi, halen bir litre mazotu 3.79 kg. buğday ile alabilmektedir.

– 1983 yılında bir litre mazot alabilmek için 1.2 kg. ayçiği satan çiftçi, aynı girdiyi 1990 yılında alabilmek için 2.12 kg. ayçiçeği satmak durumunda kalmıştır.

– Sözkonusu dönemde şekerpancarı fiyatları 21 kat, buna karşılık sulama fiyatları 30 kat, mazot fiyatları 24 kat, işçilik ücretleri 31 kat artmıştır.

– Yine sözkonusu dönemde, yaş çay yaprağı fiyatları 12 kat artarken, işçilik ücretleri 31 kat artmıştır. Ele alınan ürünler içinde yaş çay yaprağı fiyatı en az artış gösteren üründür.

– 1983 yılında bir kilogram ilaç (Lehaycid) alabilmek için 11 kg. çekirdeksiz kuru üzüm, veya 19 kg. kuru incir satan çiftçi, aynı ilacı 1990 yılında alabilmek için 21 kgi. çekirdeksiz kuru üzüm veya 24.3 kg. kuru incir satmak durumunda kalmıştır.

– Sözkonusu dönemde süt üreticilerinin alım gücü de önemli ölçüde gerilemiştir. Nitekim, 1983 yılında bir kg süt satarak 2.1 kg. yem alabilen süt üreticisi 1990 yılında sattığı 1 kg. süt karşılığında 1.32 kg. yem alabilecek duruma gelmiştir.

– Genel bir değerlendirmeyle, 1983-1990 döneminde ürün fiyatları 18 kat artarken, girdi fiyatları 25 kat artmıştır.

TMMOB Orman Mühendisleri Odası Genel Sekreteri Doç.Dr. Yücel ÇAĞLAR'ın konuşması

Sayın başkan, sayın parti ve meslek örgütü yöneticileri, sayın meslektaş dostlarımız, tarım mühendisleri, sayın basın çalışanları, hepinizi O.M.O. Yönetim Kurulu adına saygıyla selamlıyorum. Ayrıca şunu da belirtmek istiyorum; O.M.O. olarak çalışmalarını gıpta ile izlediğimiz Z.M. odasının böyle bir sempozyumu bu kadar güzel, yetkin bir düzenleme içinde gerçekleştirmelerinden ötürü kendilerini kutluyoruz ve emeği geçen arkadaşlarımıza da teşekkür ediyorum. Bu sempozyumu bizim açımızdan önemli kılan bir başka boyutu var; dikkatinizi çekmiştir: "Tarım Haftası" etkinlikleri kapsamında O.M.O.'ya 80-90 dönemini değerlendirme, doğaldır ki ormancılık açısından değerlerdirme olanağı verilmiştir. Bunu biz şöyle anladık: Tarım ve ormancılık kadar birbiri ile içiçe olan bir başka sektörün bulunmadığı gerçeği artık dayattı. Ve bu gerçek kavrandı. Ayrıca Oda Yöneticilerine bu açıdanda teşekkür ediyoruz.

80-90 dönemi için yargılamasını ben başlangıçta yapmak istemiyorum. Ama sunacağım bilgileri, verileri, sizlerin değerlendirmesine bırakıyorum. ve Türkiye'nin akımı, karamı bir dönem yaşadığını sizlerin takdir etmesini diliyorum.

80-90 dönemindeki gelişmeleri en azından aynı içerikte tartışabilmemiz yönünden birkaç bildiğinizi sandığım bilgiyi aktarmak istiyorum önce:

Ormanlar, ormancılık çalışmalarının özelliği nedir? Çok yaygın olduğunu düşündüğümüz bir yanlışlığı var. Zaman zaman bazı tarım mühendisleri arkadaşlarımızın da bu şekilde yazılar yazdığını görüyor ve üzülmüyoruz. Ormanlar, tek tek ağaçların rasgele, herhangi bir zamanda bir araya gelmiş ya da getirilmiş topluluğu değil. Son derece karmaşık bir sistem özelliği gösteriyor ormanlar ve bu özelliği nedeniyle de ormancılık çalışmalarının benim son zamanlarda gerçekten kafamı taktığım çalışma tarzı ile çalışılması gerekiyor; bir sanatçı duyarlılığı ile, bir sanatçı becerisiyle ormancılık çalışması yapmamız gerekiyor. Ormanların bildiğinizi sandığım bir diğer özelliği, eğer yıkımını önleyemezseniz, onarılabilmesi, sonuçlarının onarılabilmesi kesinlikle mümkün değil. Sayın Özbek biraz önce söyledi, örneğin tütünde ya da bir başka tarımsal üründe bir dönem yaşanan yıkımı şu ya da bu ekonomik politikayı uygulayarak düzeltebilirsiniz. Ama bir tek olayın, Ormancılık kesiminde yaratılan yıkımların onarılması mümkün değildir.

Ormanların yine bir başka özelliği, eğer tam verimli işletiliyor ise çıktıklarının, yani ormancılık sektörünün çıktıklarının A ya da B kişisine vermeniz mümkün değil. Ya da yalnızca A veya yalnızca B kişisinin yararlanması mümkün değil. Tüm toplum yararlanmalı. Onun için biz, şu durumu çok yadırgıyoruz: Örneğin Antartika'nın atmosferin ortak varlık olarak tartışılmasını düşünen, öyle tartışan aydınlarımızın ormanları niye bu bağlamda değerlendirmedikleri... Doğaldır ki Ormanların ülkelere özgü yada ormancılık çalışmalarının ülkelere özgü yanları da var ki, ülkemizde koşulluk içerisinde bunu düşünerek sadece az gelişmiş ülkelere özgü özelliklerini söyleyeceğim. Örneğin bu ülkelerde ormanlar, bir ölçüde- bağışlayın lütfen - orta mali niteliğindedir. Mülkiyet düzenleri netleşmemiştir.

Az gelişmiş ülkelere, özgü bir başka yan var, ormanlara yaklaşımda. Ormanları tıpkı, madenler, akarsular gibi doğanın verdiği ve bunun işletilmesi ve ekonomiyi dışsal bir büyüme katkısı sağlayan bir kaynak olarak algılanması, genel olarak öyle algılanıyor ne kadar çok kesip satarsak GSMH o kadar büyüyor ve bunun yapıldığını görüyoruz.

Ormanlık çalışmaları ya da ormanların yine az gelişmiş ülkelere özgü özelliklerinden bir tanesi de şu; Genellikle bu ülkelerde topraksız, az topraklı köylüler vardır. Ve siyasal iktidarlar için bu ülkelerde ormanlar çok büyük bir kurtarıcıdır. Eğer, bu insanların çok aktif toprak talepleri: gündeme gelmiş ise orman alanlarının yalnızca yoksul, topraksız ya da az topraklı köyler açısından değildi, uyanık çiftçiler açısından da bu sözkonusudur. Sabah Sayın Gürbüz açıklarken 50'li yıllardaki Türk Tarımına mekanizasyonun girmesinin alan genişlemesine yol açtığını söylemişlerdi. Bunun 1.5 milyon hektara yakını orman alanlarından dönüştürüldü. Bu özelliğini gözönünde bulundurur isek; Ormanlar gerçekten az gelişmiş ülkelerde son derece önemli stratejik, siyasal, ekononmik fonksiyonlar üstleniyor.

Türkiye'deki ormana, ormancılığa bakarsak şu saptamaları yapıyoruz: Türkiye'de ormanların tümüne yakın kısmı, % 99'u devlet mülkiyetinde. Ve 1930'lu yıllarda Atatürk'ün gerçekten dahice bir önsesizlikle, gündeme getirdiği bir anlayışla işletmeye çalışıyor, 37'den bu yana Devlet Orman İşletmeleri aracılığıyla. Fakat şu olaylar da gözleniyor: Türkiye'de de demin saydığım ülkelerin ormancılığına koşut benzer durumlar, olgular yaşanıyor. örneğin bizim ülkemizde de ormanların içinde ve bitişğinde milyonlarca; bir tesbite göre 10 milyon yoksul insanımız yaşıyor. Bu ülkede de ormanlar dönem dönem ki, biraz sonra göreceksiniz, dönem dönem gerçekten politik, son derece varıl, zengin bir alan olarak görüldü. Son derece yoksul 10 milyon bir kitle, iki dudağınızın arasında olan bir karar ile yandaş kazanılabilir. Öyle de yapıldı. İnanılamayacak kadar bize göre keyfi, teknik ve bilim dışı uygulamalara olanak verebilecek bir yasal düzenlemeler silsilesi görüyorsunuz ülke ormancılığında. Neden yapılıyor bu yasal düzenleme? bir amacı olması gerekir. İşte demin arzetmeye çalıştığım ilişkileri irdelediğinizde bu anayasal düzenlemelerin gerekçeleri de çok kolay, kavrayabiliyorsunuz. Türkiye ormancılığının ilginç bir özelliği, tarım mühendisleri arkadaşlarımız arasında mülkiyet düzeninden ötürü bu ne kadar yaşanıyor, bilmiyorum açıkcası, Türkiye'nin orman mühendisleri ve öteki ormancı çalışanlar açıkça söylüyorum, Devlete karşı ormancılık yapma durumundadırlar. Bir başka meslek dalının kendisini işlendiren bir organa, bir yönetime karşı şu anda ele alamayacağımız kadar teknik ayrıntılarla, teknik gerekçelerle kanuna karşı hile düzenleriyle eğer ormanları korumaya -kendisine emanet edilen kaynakları- işletmeye çalışıyorsa burda son derce dramatik bir durum vardır. Ve bu dramatik durumun faturasını Türkiye Ormancıları şöyle önlemektedir. Biz, son altı yılda 3 orman mühendisi arkadaşımızı, ikisi yanarak biri de kurşunlanarak yitirdik. Ayrıca, bunların, yanı sıra bir yığın meslektaşımız da yaralı ve sakat durumda kaldı. Yaşanan meslek aksaklıklarını da tamamen bunun dışında sayıyorum. Böyle götürülmeye çalışılan bir meslek.

Ne olmuştur on yıl boyunca? Örgütsel gelişmeleri biliyorsunuz. Orman Bakanlığı kapatılmıştır. Gerçekten Sayın Gürbüz'ün dediği anlamda bir tartışmaya kesinlikle girmek istemiyoruz. Kurulması gerekirdi, kurulmaması gerekirdi o ayrı. Eğer hepimiz teknik elemanlar isek kafamızda da bizi bu düzeye getiren beyin gücü varsa olayın nasıl bir çözümleme ile aşılabileceğini takdir edersiniz. Kapatılınca ne olmuştur? kapatılınca, Türkiye için örneğin 15 milyon hektar olduğu söylenen kesinlikle erozyon kontrolü ve ağaçlandırma çalışması yapılması gereken alan, bir daire başkanlığı düzeyinde götürülmeye çalışılmaktadır. (Yaklaşık 200 milyar TL'lik yatırım bütçesi olan kuruluş.)

On milyon insanın ormanlarla doğrudan ilişkide bulunan on milyon insanın geleceği, belli ölçülerle gerçekten de Türkiye'ye özgü sayılabilecek ve bu anlamda da övünç duyulabilecek bir modeli terk edilerek, ORKÖY modeli terkedilerek bu insanların kalkındırılmaları tümüyle rastlantılara bırakılmıştır. Üstelik nasıl, hangi dönemde? 1982 Anayasasında bile diyorum ben çünkü o belgeyi gerçekten tartışma gündemine bile almak istemiyorum, bu belgede bile şu ifade yer almış. Aynı bir madde altında Orman köylerinin kalkındırılması maddesi yer almış. Yalnızca 1982 Anayasasındaki Orman düzeni, ormancılık çalışmaları düzenlemeleri ile Türkiye'de demin saydığım anlamda siyasal iktidarlara ormanlar üzerinde her türlü keyfi tasarrufu yapma olanağı sağlamıştır. Ve bu tasarruf da kullanılmıştır. 6831 sayılı Orman yasası, dikkatlerinize sunuyorum, yalnızca 82-88 arasında tam 5 kez değiştirilmiştir ve 5 kez değiştirme, ağırlıkla üç ya da dört madde üzerinde olmuştur, bunu da belirtmek istiyorum. Bu maddelerden biri orman tarımı, ikincisi orman sınırları dışarısına çıkarılacak yerlerin düzenlenmesiyle ilgili, üçüncüsü ise ormancılık kesimine de yansıtılmaya çalışılan özelleştirmeleri kurtarmak için 5-6 yılda, sadece altı yılda son derece temel nitelikli olması gereken orman kanunu tam beş kez değiştirilmiştir. Bu değişiklikler sırasında orman sayılan alanların tamamı daraltılmıştır. Orman sayılmayacak orman niteliği dışına çıkarılma işlemleri alabildiğince kolaylaştırılmıştır. Temel Ormancılık çalışmaları bize göre sanatçı duyarlılığıyla yapılması gerektiğini vurguladığım ormancılık çalışmalarının gerçekten, büyük bir özentilikle, özel kişi ve kuruluşlara yaptırtma yolu yeğlenmiştir. Ormancılık dışı alanlara tahsis, orman alanlarının tarım dışı amaçlarla kullanımı yakınmalarına belki bir boyut getirebilir, Orman alanlarının ormancılık dışı amaçlarla tahsisi uygulamaları alabildiğine genişletilmiştir.

Oda yönetim kurumumuz orman yetiştirilmesinin her biçimde desteklenmesinden yanadır. Ama buna da bir boyut getirilmiştir bu dönemde: Devlet Ormanı sayılan alanların sınırları içinde özel orman statüsünde orman yetiştirme olanağı sağlanmış ve son derece geniş olanaklarla da bu uygulama desteklenmiştir. Oysa aynı destekleme kapsamında üç yer vardır. Devlet ormanları vardır, hazine arazileri vardır, özel araziler vardır. Bugüne kadar ki uygulama, ağırlıkla, çoklukla devlet ormanı sayılan alanlar içinde özel orman statüsünde orman kurmaktır.

Panorama Gazetesi geçen sayılarından birinde bunu çok güzel işledi. Başlıkta iyi bir reklam yaptı, "Bedava orman sahip olmak isterseniz" diye ve gerçekten de o noktaya gelmiştir.

Bir, ağaçlandırma fonu oluşturulmuştur. Yine ilke olarak karşı çıkılmaması gereken bir adımdır, atılımdır. Ama bu fonun oluşturulmasına en büyük katkı devlet orman işletmelerinin gelirlerinin azaltılması pahasına sağlanabilecek bir düzenleme yapılmıştır. Ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu. Bu kanun, geçende yapılmak istenen ve sonra geri çekilen bir tasarı haliyle gerçekten Türkiye Ormanlarına şunu getirmiştir bize göre; Çok başlı bir yönetim anlayışı. Bu yetmemiş, 383 sayılı KHK ile özel çevre koruma bölgeleri kurumu kararnamesiyle bu durum pekiştirilmiştir. 3402 sayılı kadastro yasaı çıkarılmıştır. Bu yasanın 45. maddesi sonradan Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir, orman yıkımına yol açıyor gerekçesiyle ayırdına varılmış, bir mahkeme tarafından, anayasa Mahkemesine başvurulmuş ve bu sağlanmıştır. Biz, geçtiğimiz yıl, bu sene tekrar meclisimizin gündeminde bulunan bir yasa tasarısını özellikle Sayın yöneticilerin bilgisine sunmak istiyoruz; Üç, yerini söyleyeceğim çünkü, orman varlığıyla ilişkileri yönünden son derece anlamlı- üç Konya milletvekili tarafından son derece ciddi bir değişiklik yapılma çabası gündeme geldi. Eğer, bu çaba gerçekleşir ise, başarıya ulaşır ise Türkiye'de ormanların üzerinde yasal ve anayasal yağma diye nitelendirdiğimiz olgu bu anlamda pekiştirilmiş olacaktır.

2924 Sayılı Orman Köylerinin Kalkınmasının Desteklenmesi hakkında kanun. 1980'li yılların bir armağanı Türkiye'ye. Ve Öngörüldüğü kapsamda uygulanır ise hadi bir an için bu köylerin kurtuluşunun orman arazisi içinde ıslah edilecek bu köylere dağıtılacak olduğu gerçeğini gözardı edelim. ama bu kadar sakıncalı bile olsa bu yasa bile bugüne kadar hiçbir içeriği ile gerektiğince uygulanmamış, 4-5.000 hektar dağıtılmıştır. Halbuki aynı Anayasada hem de bununla ilgili yasada hemde ilgili yönetmelikte bu işin nasıl yapılacağı son derece ayrıntılı olarak belirtilmiş. Bu dönemde olumlu tek gelişme olarak, 2873 sayılı "Milli Parklar" yasaı çıkarılmıştır. Oradaki arkadaşlarımı gerçekten kutlamak istiyorum, bu kadar çağdaş bu kadar günün önünde olabilecek şekilde bir yasal düzenleme en azından bizim kesim açısından 80'li yıllarda yaşanmamıştı. Bunun için kavga veriyor arkadaşlarım orada. Demin size bir niteleme yaptım, orman mühendisleri, devlete karşı ormancılık yapma durumunda olan bir meslek kesimidir diye. En tipik örneğini Milli Parklarda göreceksiniz. Neler olmuştur peki bu gelişmeler sonunda % ormanlarımızın bize göre, tesbitlerimize göre, son envanterlere göre nitelik ve nicelik yetersizliği pekişmiştir, artmıştır. Başka türlü açıklıyorlar işte biz ormanlarımızı korumak için ithalatı serbest bıraktık diyorlar, ama şunu söyleyeyim size 1980-82 döneminde örneğin yalnızca 157 milyon olan dışsatım gelir, buna karşılık 51 milyonluk orman ürünü dışalımını var iken; 86 yılında orman ürünlerini ihracı teşvik kararnamesi yürürlükten kaldırılıp ta dışalım serbest bırakılınca, yaşanan şu; Dışsatım 20.7 milyon dolara düşmüş, dışalım 237

milyon dolara çıkmıştır. Türkiye, yalnızca 86-87 yılında 237 milyon dolarlık orman ürünü dışalamı yapmıştır. Teknoğraf arkadaşlarımız bu durumu savunurken kendilerine göre gerekçeler buluyorlar, ama bir tek şeyi söyleyeyim bu uygulama nedeniyle 89 ya da 90 yıllarında çalışan orman işçilerinin, orman köylerinin hakedilmiş ücretlerinin önemli bir kısmı 90 yılının ortalarına kadar ödenmeyi beklemiştir. Çok ciddi bir nakit sıkıntısının içine düşmüştür. Bunların yanı sıra en son şu söylenebilir; 1990 yılında üç milyon m³ sadece tomruk özelliğinde çıkacak olan talep açığı, 1990'ların sonunda eğer bu düzeyde giderse 7 milyon m³ 'e çıkacaktır.

Orman tanımının daratılması, orman dışına çıkarma işlemlerinin son derece kolaylaştırıldığını söylemişim. Sorun şu: yalnızca 86 ve 87 yıllarında yapılan iki düzenlemeyle orman kanununda, 132.000 hektar alan orman sınırları dışına çıkartılmıştır. 82 Anayasasında, 61 Anayasasına konan tarihsel sınırın 20 yıl geriye getirilmesi nedeniyle de 210.000 hektar alan yine orman sınırları dışına çıkartılmıştır.

Türkiye ormancılığının övünç duyduğu orman içi dinlenme yerleri, günübirlik kamp yerleri, çadırılık kamping yerleri olarak gerçek anlamda kamuya yararlı olarak hizmet veren kamp yerlerine, demin sözünü ettiğim Turizm Teşvik yasası ve sanki o yetmiyormuş gibi orman kanununu 16. maddesinde yapılan değişiklik uyarınca da orman kanunu'na dayalı olarak yani 2 boyutlu olarak sürdürülen uygulamalar yoluyla da yüzlerce köy 49 yıllığına kiralanmıştır.

Değerli dostlar; Türkiye Ormancılığının 80 ve 90 döneminin en çarpıcı özelliklerinden biri de yaşadığı hızlı bir özelleştirme eğilimidir. Türkiye'de 80'li yıllar bir ekonomi-politik eğilim olarak nitelendirilebilecek yanları var, değişik nitelermeler yapılabilecek yanları var. Bunlardan, nasıl benim hala onyediy yıldır bu konuda araştırma yapan bir insan olarak söylüyorum- halen anlayamadığım bir yanı var. Halkımızın söylediği bir sözle söylemek istiyorum; "Topal eşekle kervana katılmak" diye bir deyim vardır. Bu deyim tam anlamıyla somut bir örneği ormancılık kesiminde yaşanmıştır. Türkiye ormancılığı Sayın Bakanın zaman zaman ben kesinlikle o anlamda söylediğini sanmıyorum ama birisinin mutlaka uyarması gerekir. Ormanlar özelleştirilecektir yaklaşımı bu anayasa çerçevesinde bile mümkün değildir, ama bunun ince yolları geliştirilmiştir ve bu süreç dört boyutlu olarak sürmektedir. Demin söylediğim anlamda orman alanları daraltılarak önce hazineye sonrada şahıslara devrediliyor. İki, orman alanlarının içinde, özel orman statüsünde orman yetiştirilmektedir. Bu alanlar 49 yıllığına öncelikle ya da idari süresi sonuna kadar bu ormanları yetiştirecek yurttaşlarımıza kalacaktır. Yani devlet ormanları, bu anlamda özelleştirilmektedir. Bir başka boyutu, demin yine konuşmam arasında söyledim, temel ormancılık çalışmaları, ağaçlandırma çalışmaları, kadastro, orman amenajmanı çalışmalarının da hatta son zamanlarda, Finike v.b. yerlerde ağaçların dikimi, dikili olarak kesim ya da satılması gibi uygulamaları da görüyoruz. Bu dönem, bu boyutuyla değerlendirilebilir.

İzin verirseniz başkan iki vurgulama daha yapmak isterim. 80'li yıllarda orman mühendisleri açısından yaşananlar şudur; Sayımız henüz sizin kadar olmadığı için öyle bir 7-8.000 orman mühendisi işsizdir diyemeyeceğim. Ama oransal olarak, pek de altına düşmeyecek sayıda orman mühendisi bugün orman mühendisliği yapamamaktadır. Yapabilenlerin bir kısmı da şöyle yapmaktadır: 26.000.-TL. gündelikle devlet orman işletmelerindeki "abilerinin" himmetine muhtaç olarak çalıştırılmaktadır. Bunlar, orman mühendisi hizmeti yapmaktadır. 26.000.-TL ile gündelik orman işçilerinin önemli bir kısmının bir anlamda gerçekten Allah'ın dağının başında yalnız bırakabilecek bir düzenleme de 82 yılında yapılmış ve orman köylüsüne idarece sağlandığı söylenen olanakların tümünü pratikte ortadan kaldıracabilecek bir düzenleme yaratılmıştır. Bu insanlar artık orman idaresinden işe alanların işveren olduğu bir düzen içinde iş, sosyal sigortalar, gelir vergisi gibi mevzuatın tamamen dışında çalışır durumda olacaktır. Şimdi ben bu verileri verdikten sonra Türkiye'de orman alanlarının genişletme amaçlı yapılan çalışmalarının 80'li yıllarda tüm Cumhuriyet dönemi boyunca yapılanın % 54'üne ulaştığını söylemeden edemem. Bunu yapamam. Gerçekten 80'li yıllarda bütün Cumhuriyet dönemi boyunca yapılan orman yetiştirme çalışmalarının 2 milyon 400 bin hektar alanın % 54'ü 80'den bu yana yapılmıştır. Bunu tartışıyoruz, bu çalışmaların niteliğini tartışıyoruz biz artık. Bu bilgiler ışığı altında 80'li yılların kara bir dönem mi, ak bir dönem mi olduğunu takdirlerinize sunuyorum, teşekkür ederim.

Veteriner Sağlık Teknisyenleri Derneği Başkanı

Adnan KORKMAZ'ın konuşması

Sayın Başkan,

Mensubu ve başkanı bulunduğum Veteriner Sağlık Teknisyenleri derneği adına hepinizi saygı ile selamlıyorum.

Sempozyumun oluşumunu hazırlayan Ziraat Mühendisleri Oda Başkanı Sayın Mahir Gürbüz'e ve Sempozyumda emeği geçen diğer ilgililere de teşekkür ederek sözlerime başlamak istiyorum.

Nüfusumuzun hızlı bir şekilde artış gösterdiği, ekonomik kalkınma çabalarının yoğun olarak sürdürüldüğü ülkemizde hayvancılık bir taraftan yeterli ve dengeli bir beslenme diğer taraftan kalkınma için gerekli dövizin elde edilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Konuşmamı Hayvan mevcutları, Salgın ve Paraziter hastalıklar, Hayvan ıslah çalışmaları, Hayvansal üretim ve ithalat ve ihracaat, Avrupa Topluluğunda hayvancılık ve önerilerimiz adı altında özetle altı ana maddede sunmak istiyorum.

Değerli izleyiciler,

Ülkemizde 1980 yılında kanatlı dahil 143.182.000 hayvan mevcut iken bu rakam 1989 yılında 130.768.600'e düşmüştür.

Yaklaşık olarak Sığır-Manda mevcutlarında % 25, koyun keçi mevcutlarında % 17 azalma olurken kanatlı mevcutlarında ise % 5 lik bir artış olmuştur.

Örneği 1980 yılında sığır manda mevcudu 16.925.000 iken bu miktar 1989 yılında sığır manda mevcudu 12.697.000 düşmüştür.

Değerli izleyiciler,

Salgın hastalık çıkan mihrak sayısı (14 hastalıkta)

1980 yılında 5.368 iken bu rakam 1989 yılında 2.285'e düşmüştür,

1980-1990 yılları arasında ülkemizde sığır vebası hastalığı görülmemiştir. Altını çizerek belirtmek istiyorum ki;

1980 yılında tüberkülos hastalığı 6 iken,

1989 yılında 50'ye yükselmiştir.

1980 yılında Br.Abortus Bang hastalığı 8 iken,

1989 yılında 37'ye yükselmiştir.

1980 yılında Brusella Melitensis hastalığı Ülkemizde hiç yokken bu miktar,

1989 yılında 186'ya yükselmiştir.

Hayvanlardan insanlara geçen hastalıkların çıkış adedinde yükselme olurken, diğer hayvan hastalıklarının azaldığı görülmektedir.

Değerli izleyiciler,

Hayvanlardan insanlara geçerek insan sağlığını olumsuz yönde etkileyen Şarbon, Brusella Abortus Bang, Brusella Melitensiz ve Kuduz hastalıklarına karşı,

1980 yılında 4.644.000 adet hayvan aşılanırken bu miktar,

1989 yılında 9.500.000'e yükselmiştir. Artış % 104 olmuştur.

Ülkemiz ekonomisine çok büyük zararlar veren Şap, Koyun Çiçek, Enteretoksi, Enfeksiyöz Hepatit Necrozan hastalıklarına karşı

1980 yılında 40.623.000 hayvan aşılanırken bu miktar

1989 yılında 49.347.000'e yükselmiştir. Artış % 21,4 olmuştur.

Yine Ülkemiz ekonomisine çok büyük zararlar veren Distomatozis, Strongilozis, Ekinokokus, Tenyazis, Tayleriyozis, Proplazmozis ve Uyuz gibi Paraziter hastalıklara karşı, altını çizerek belirtmek istiyorum ki;

1980 yılında 2.416.232 hayvan ilaçlanmış iken bu miktar,

1989 yılında 208.921'e düşmüştür. Azlama % 91.5 olmuştur.

Değerli izleyiciler,

Hayvan ıslah çalışmaları 1980 yılında 232 ekip ile 226.604 inek tohumlanmış iken, bu miktar

1990 yılında 659 ekip ile 680.000'e çıkmıştır. (Ekim sonu Sun'i tohumlama ve ekip sayısı 10 yıl zarfında 3 katına çıkmıştır.)

1980 yılında sığır mevcudumuzun % 1,3'ü tohumlanırken, bu miktar

1990 yılında sığır mevcudumuzun % 5,2'si tohumlanmıştır.

Islah çalışmaları neticesinde kültür ırkı ve melezleri sığır varlığı içerisindeki payı % 32 oranındadır.

Değerli izleyiciler,

Hayvansal et üretiminde ise (beyaz et dahil)

1983 yılı itibariyle 1.174.000 ton olan et,

1988 yılında % 32'lik bir artışla 1.555.000 tona ulaşmıştır.

Süt üretimi 1983 yılında 5.900.000 ton iken, bu miktar

1988 yılında 7.322.000 tona ulaşarak % 24 oranında artmıştır.

Yumurta üretimi ise 1983 yılında 282.000 ton iken, bu miktar

1988 yılında % 38 artışla 386.000 tona çıkmıştır.

1980 ve 1986 yılları arasında sığırlarda birim başı yıllık süt üretiminde yerli ırkta % 8'lik melez ırklarda % 11,5'lik kültür ırklarında ise % 13'lük bir artış gerçekleşmiştir.

Beş Yıllık Planlı Kalkınma dönemlerinde :

4. dönemde hedef 5.5 iken gerçekleşme 4, 5. dönemde hedef 4.7 iken gerçekleşme 4.3 olmuştur.

Hayvansal ürünlerimizin ihracatında ise yine altını çizerek belirtmek istiyorum ki; 1980 yılında canlı sığır ihraç edilmemiştir.

1981 yılında 41.569 adet sığır ihraç edilirken, bu miktar

1987 yılında 550 baş sığır'a

Canlı koyun ihracatında ise 1985-1987 yıllarında % 49'luk artış olurken,

Canlı sığırdaki artış oranı % 91'dir.

Et ihracaatında % 39'luk artış sağlanırken,

Yumurta ihracaatında % 49'luk gerileme kaydedilmiştir.

Bu dönemde peynir ithalatı %90 azalmış

Tereyağ ithalatı ise % 50 artmıştır.

Et ithalatında fonların yükseltilmesi % 40 oranında azalmaya sebep olurken,

Süttozu ithalatında önemli bir değişiklik görülmemiştir.

İthalatta ise canlı sığır oranı 190 kat,

Canlı koyun ise 25 kat artmıştır.

Değerli izleyiciler,

Avrupa Topluluğunda ise işletmelerin yapıları, büyüklükleri, teknolojileri, verimlilik düzeyleri ve uygulanan politikalar bakımından topluluk ile Türkiye arasında rekabet gücümüzün en zayıf olduğu sektör hayvancılıktır.

Toplulukta uygulanan yüksek fiyat politikası üreticileri teşvik etmiş, hayvansal üretim sürekli artarak talebin üzerine çıkmıştır.

Bunun sonucu olarak süttozu, Tereyağ, sığır eti gibi ürünlerde büyük miktarlarda stoklar oluşmuştur.

Toplulukta; üretici belirli bir fiyat ve pazar garantisi altında korunurken,

Ülkemizde üreticiler serbest piyasa koşullarında oluşan fiyatları kabullenmek zorunda kalmışlardır.

Toplulukta; üreticilerin birleşerek kurdukları hayvan yetiştirme dernekleri ve bunların birleşmesiyle oluşan federasyonlar tarafından üretim ve pazarlama sorunları etkin bir şekilde takip edilmekte ve yetiştiriciler devlet tarafından desteklenmektedir.

Ülkemizde hayvancılık sektöründeki tüm gelişmelere rağmen 10 yıl içerisinde istenilen düzeye ulaştığı söylenemez.

Kanatlı dahil 130. milyon civarındaki hayvan varlığımızla olması gereken ürün talebi ve tüketim ile üretilen miktar arasında denge sağlanamamıştır. Giderek artan hızlı nüfus ile dengesiz durumun dah da artarak, mevcut üretim kaynaklarının en etkin bir şekilde değerlendirilebileceği optimal üretim ve yatırım planları çerçevesinde hayvansal üretim faaliyetlerinin yürütülmesi büyük önem taşımaktadır.

Yüksek verimli genotipler ıslap, iyi bakım, iyi beslenme ve hastalıklarla etkin mücadele ile verimlerin artırılması planlanmalıdır.

Değerli izleyiciler,

Bu konulardaki önerilerimiz,

1- Hayvan ıslah çalışmaları, sun'i ve tabii tohumlamada yüksek verimli boğalar kullanılmalıdır.

2- Sun'i tohumlama uygulaması yaygınlaştırılarak tohumlanabilir bütün inekleri tohumlamalıdır.

3- Damızlık hayvan yetiştirilmesinde bölgelerimize ve yörelerimize uygun ırklar yetiştiriciye devlet desteği sağlanarak verilmelidir.

4- Üretimde kullanılan yem, ilaç gibi girdilerin maliyetleri düşürülmelidir.

5- Ürünlere pazar garantisi getirilmelidir

6- Hayvancılıkla ilgili kuruluşlar arasında işbirliği sağlanmalı, Kooperatifçilik geliştirilmelidir.

7- Hayvancılık alanında yapılan yatırımlar artırılmalı, büyük ölçekli işletmeleri çoğaltılmalıdır.

8- Salgın ve Paraziter hastalıklarla mücadeleye önem verilmeli, özellikle şap, brrusella, tübertüloz, kuduz gibi hastalıklar yönünden bütün hayvanlar koruyucu aşılama programına alınmalıdır.

9- Hayvan yetiştirilmesinde ve üretiminde kullanılan iş gücü, mesleki eğitimden geçirilmelidir.

10 uncu ve son önerimiz ise ülkemizde, hayvan ıslah çalışmalarının tamamını, salgın hastalıklara karşı yapılan aşılamaların % 90'ını yapan Veteriner Sağlık Teknisyenlerine bu görevlerin yanında yetkilerin de verilerek 36 yıldan beri çözülmemiş olan sorunlarınada çözüm getirilmesi için yasal düzenlemelere acilen gidilmelidir.

Altını çizerek burada önemle bir defa daha belirtmek isterim ki; bu sektörde hayvancılığımızın gelişmesine, üretim ve verimin artırılmasını şayet istiyorsak;

– Veteriner Sağlık Teknisyenleri için yasalarda getirilmiş olan antidemokratik maddeler uygulamadan kaldırılmalıdır.

– 3285 Sayılı Hayvan Sağlık Zabıtası Kanununun 9.uncu maddesine işlerlik getirilerek serbest çalışma olanağı sağlanmalı,

– 17 inci maddesinin (b) fıkrasındaki Veteriner Hekim sorumluluğu kaldırılmaktadır.

– Yine aynı kanunun 33. üncü maddesi ile kasıtlı ve maksatlı olarak mezbaha hizmetlerinden dışlanmış olan Veteriner Sağlık Teknisyenlerine mezbalarda çalışma olanağı verilmelidir.

Mensuplarımıza bu haklar verildiğinde Anayasamızın 10.cu maddesinde ifade edilen eşitlik ilkesi de sağlanmış olacaktır.

Sempozyumda alınacak kararların ülkemiz tarımına katkı getirmesi dileği ile Veteriner Sağlık Teknisyenleri adına en derin saygılarımı sunarım.

Türkiye Ziraatçılar Derneği Başkanı

İbrahim YETKİN'in konuşması

Sayın Başkan,

1980 yılından günümüze tarım sektörünün genel bir değerlendirilmesini konu alan bu toplantı, öncelikle zamanlaması bakımından oldukça isabetli bir seçim olmuştur. Zira, hemen hemen her kesimde uygulanan ekonomi politikaları nedeniyle yeni yeni sancılar ortaya çıkmakta, bu sancıların giderilmesi için arayış içine girilmektedir. Bu toplantıyla da, tarım sektöründeki sancıların giderilmesi için gerekli "önlemler paketinin" iskeletinin oluşması en büyük dileğimizdir. Bu itibarla, bu toplantıyı düzenleyen TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası önemli bir görevi yerine getirmiş bulunmaktadır. Kendilerine teşekkürü bir borç biliyoruz.

Değerli Dinleyiciler,

1980 yılından günümüze tarım sektörünün genel hatlarıyla bir değerlendirmesini yapabilmek için, öncelikle bu dönemin genel ekonomi politikalarının temel felsefesini ortaya koymak gerekmektedir. Bilindiği gibi, 1980 yılı, Türkiye'nin izlediği kalkınma modelinde köklü bir dönüşüm yaptığı yıldır. Bu yılda, 24 ocak kararlarıyla yürürlüğe konan ekonomi politikasıyla, ithal ikameci politika terkedilerek, serbest pazar ekonomisi tercih edilmiştir. Özellikle 1983 yılından itibaren daha tutarlı biçimde uygulamaya konulan bu ekonomi politikasının temel felsefesi, politikanın uygulayıcıları tarafından şu şekilde belirtilmektedir;

"Ekonominin tabii kanunları içinde gelişmesini sağlamak üzere, ülke menfaatleri doğrultusunda müdahale ve tehditlerin asgariye indirilerek, rekabet şartlarının hakim kıldığı serbest pazar ekonomisinin uygulanması ekonomik sistem tercihimizdir."

Klasik liberal sistemin bir örneği olan bu ekonomik yaklaşımla, devletin ekonomiye müdahalesi gerekli görülmekte ve ekonomik kalkınmanın serbest piyasa uygulamalarıyla olabileceği ileri sürülmektedir.

Bu ekonomik tercihin, doğal bir sonucu olarak, her alanda olduğu gibi tarım sektöründe de, devletin müdahalesinin en aza indirilmesi, üreticinin serbest piyasa koşullarında rekabet etmesi, piyasanın verdiği sinyallere göre üretimini yönlendirmesi yönündeki politikalar uygulanmaya başlanmıştır.

Değerli Dinleyiciler,

İthal ikameci yada serbest piyasa ekonomisi üzerine yapılabilecek tartışmaları kesin bir çizgi ile konumuz dışında bırakarak, tarım sektörünün hangi koşullarda, hangi sorunlarla serbest piyasa ekonomisi uygulamalarına terk edildiğine bakmakta büyük fayda vardır.

1980'li yıllardan günümüze hemen hemen hiçbir değişiklik göstermeyen tarımın görünümü şu şekilde idi;

a) Tarımsal üretimin temel üretim faktörlerinden biri olan "toprak" ile ilgili dev sorunlar bulunmaktadır. Çağlar boyu çeşitli medeniyetlere kucak açmış Anadolu toprakları, günümüzde kullanılmaktan yorgun düşmüş, bu duruma gelmiştir. Bu topraklar erozyon, taşlılık, çoraklık, tuzluluk gibi çok önemli sorunlarla karşı karşıya bulunmakta, hatta kimi araştırma sonuçlarına göre, çölleşme belirtileri göstermektedir. İşlemeye elverişli toprakların % 60'ında erozyon sorunu vardır.

b) Türkiye tarımında küçük işletmelerin yoğunluk kazandığı bir yapı hakimdir. Bu tarım işletmelerinin bir diğer özelliği çok parçalı oluşlarıdır. Tarım işletmelerinin bu özellikleri, verimli çalışmayı engellemekte, yüksek maliyetle üretim yapmaya neden olmaktadır. Toprak nüfus ilişkilerinde büyük bir dengesizlik vardır.

c) Tarım İşletmelerinin işletme sermayeleri çok yetersizdir. Bu durum verimi artırıcı, maliyet düşürücü ve modern teknolojiye uygun bir tarım tekniğinin kullanılmasını engellemektedir.

d) Tarım setöründe verimlilik düşüktür. Gübre, Tarımsal mücadele ilacı, mekanizasyon gibi verimi artırıcı girdilerin kullanımını yetersizdir.

e) Tarım ürünlerinin pazarlanması konusunda etkili bir sistem yoktur.

f) Her şeyden önemlisi üretici kendi hak ve çıkarlarını koruyacak örgütlerden yoksundur.

h) Tarımda sosyal güvenlik şemsiyesi oluşturulamamıştır.

Genel hatlarıyla bu görüme sahip bir sektörün devletin koruyucu, destekleyici yada yönlendirici desteğinden yoksun bırakılarak serbest pazar ekonomisi koşullarına terk edilmesi, bugün burada gündeme getirilen yada getirilecek olan pek çok konunun, acil çözüm bekleyen sorunların nedenini oluşturmaktadır.

Aslında bu denli cılız bir yapıya sahip, çözümlenmesi gereken dev sorunların bulunduğu bir sektöre böylesine bir ekonomi politikasının uygulanması sonucunda ortaya çıkan sonuçların normal karşılanması gerekir. Zira serbest piyasa ekonomisi tercihini yapanlar, bu ekonomi politikasının başarısının eşit güçlerin rekabetiyle sağlandığı gerçeğini unutmışlardır. Özellikle tarım setörü, sözkonusu bu güce az önce belirtilen nedenlerden dolayı kesinlikle sahip bulunmamakta idi.

Diğer taraftan, sözkonusu dönemde, tarım sektörü ve üretici yönünden, tam bir serbest pazar ekonomisini uygulandığını ileri sürmekte son derece güçtür. Bu dönemde, üreticinin satın aldığı gübre, ilaç, tohum, akaryakıt ve traktör gibi girdilerin fiyatı, serbet pazarda üreticinin etki edemediği, söz sahibi olamadığı belirlenirken,

ürün fiyatları hükümet tarafından saptanmıştır. Çoğu zaman tarımsal ürün fiyatlarındaki artışlar enflasyonun nedeni olarak gösterilerek, elden geldiğince minimum düzeylerde tutulmaya çalışılmıştır. Bu açık bir çelişkidir. Bu uygulama, serbest pazar ekonomisi de değildir. Bu keyfi ekonomidir.

Değerli Dinleyiciler,

Konuşmamın bundan sonraki bölümünü, 1980-1990 döneminde, sözkonusu ekonomi politikalarının uygulanmasıyla tarım sektörü yönünden nerelere geldiği ortaya koymak ve bazı önerilere ayırmak istiyorum.

Tarım sektörünün geldiği nokta şudur;

a) Toprak ve su kaynaklarının kullanımı, toprak-nüfus ilişkilerindeki dengesizlik, tarım işletmelerinin yapısı gibi tarımsal altyapı bozukluklarını giderecek yönde hiçbir çalışmada bulunulmamıştır.

Sabit sermaye yatırımları içinde tarım sektörünün payı dördüncü plan döneminde % 10 iken, beşinci plan döneminde % 7 düzeylerine gerilemiştir.

b) Tarımsal girdi fiyatlarının serbest bırakılması, ürün fiyatlarının kontrol altında tutulması sonucunda, girdi-ürün paritesi üretici aleyhine bozulmuştur. Üreticinin satınalma gücü önemli ölçüde gerilemiştir.

c) Tarım ürünleri fiyatları serbest bırakılmış, üretici yüksek sübvansiyonlu et, süt, yumurta, muz, elma, prinç gibi ithal ürünlerle rekabet etme durumunda kalmıştır. Sonuç olarak; üretici bu ürünlerin üretimi konusunda haklı olarak çakımser davranmış, hayvanını satmış, ahırını kapatmıştır. İthal edilen tarım ürünleri iç piyasadan önemli ölçüde pazar payına sahip olmuş ve ithalat devamlılık kazanmıştır.

d) Tarımsal kredi faiz oranları % 50 lere kadar yükseltilmiştir. Üreticinin tek finansman kuruluşu olan T.C. Ziraat Bankası üretici kuruluşu olma özelliğini kaybetme noktasına gelmiş, batan bankaları, şirketleri kurtarıırken üreticiyi icraya vermiştir.

e) Üreticiye ürün bedeli aylar sonra ödenmiş, üreticinin alacaklarına faiz uygulanmazken, üreticinin kredi borçlarını cezalı faiz uygulanmasında tereddüt edilmiştir. Nitekim, üreticinin halen daha, 1990 yılından kalan 2 trilyonun üzerinde alacağı vardır.

f) Üreticinin temel güvencesi olan destekleme alımlarının kapsamı giderek daraltılmış, üretici tüccarın insiyatifine terk edilmiştir.

g) Destekleme alımlarının darıtılmasına karşılık, gübre, ilaç, tohum, yem, süt, et, damızlık hayvan gibi girdi ve ürün bazında bazı sübvansiyonlar başlatılmıştır. Bu sübvansiyonların toplam ydeğeri yaklaşık 1.2 trilyon TL'yi bulmaktadır. Bu toplam sübvansiyon değerinin yeterli görülmesi, böylelikle Tarım Sektörünün sübvansiyon ediliğinin ileri sürülmesi tartışmalı bir konudur.

h) Tarım sektöründe de “bırakınız eksinler, bırakınız biçsinler” politikasının uygulanması sonucunda, kimi zaman ürün fazlalıkları, kimi zaman da ürün yetersizlikleri ortaya çıkmıştır. Bugün tütün, fındık ve çay gibi ürünlerde ortaya çıkan fazlalıkların nasıl değerlendirileceği bilinmemektedir. Yakın bir zamanda çekirdeksiz kuru üzüm, antepfıstığı üretim fazlalıklarıyla karşılaşılabilir. Bu üretim fazlalıklarının açık bir kaynak israfı olmasına rağmen, üretim planlamasına net bir şekilde karşı çıkmış, finansman arayışlarına girilmiştir. Bu nedenle şunu sormak istiyorum;

“Üretim planlamasına karşı çıkan ilgililer, acaba şekerpancarı, tütün, fındık, çay üretimi konusundaki uygulamaları, yani üreticinin bu ürünleri üretebilmek için izin almasını nasıl değerlendirmektedirler”

ı) Tarım sektörü ciddi boyutlarda belirsizliklerle karşı karşıya bırakılmıştır. Bunu şu şekilde açıklamak isterim. Türkiye’de 1984 yılından bu yana hayvan sayısını bilmemekte, buna karşılık hayvancılık politikaları yıllık programlar, hatta beş yıllık Kalkınma Planları oluşturulmaktadır.

i) İthal tohumluk ve damızlık hayvanla tarım sektöründe devrim yapıldığı ileri sürülmüş, bu alanda oluşturulan denetimden ve ciddiyetten yoksun politikalarla üretici büyük zarara uğramıştır.

j) Büyük iddialarla tarım sektöründe yeni bir kamu örgütlenmesine gidilmiş, ancak sonuçta hantal bir Tarım Bakanlığı oluşturulmuştur.

k) Yine herşeyden önemlisi üreticinin örgütlenme hakkı elinden alınmıştır. Tarım Satış ve Kredi Kooperatifleri birer kamu kuruluşu niteliğine getirilmiş, diğer tarımsal amaçlı kooperatiflerin gelişmesi, örgütsel yapılarını genişletmeleri yasa dışı yöntemlerle engellenmeye çalışılmıştır.

Üretici, serbest pazar ekonomisi koşullarında kendi hak ve çıkarlarını nasıl koruyacağını arayışı içerisinde bulunmaktadır. Ne kooperatifler ne de diğer üretici örgütleri bu görevi yerine getirememektedir. Bu nedenle ilgililere yine bir soru yönelmek istiyorum;

“Eşit güçlerin rekabetiyle başarıya ulaşacağı, ileri serbest pazar ekonomisi koşullarında, örgütlenme, dayanışma hakkı elinden alınan üreticinin nasıl hareket etmesi gerekmektedir? Hiçbir görüşü alınmadan uygulamaya konulan bu politikaya nasıl uyum sağlamalıdır? Bu uyumu sağlayabilmesi için ne gibi önlemler düşünülmektedir.”

Değerli Dinleyiciler,

Tarım sektörünün genel ekonomi içindeki yeri ve öneminin, rakamsal değerlendirmeler dikkate alındığında, oransal bir gerileme gösterdiği açık bir gerçektir.

Aslında, gerçek bir sanayileşme yaratılmadığı için, tarımın önemi azalmamış, ekonomi içindeki yeri ve önemini korumuştur. Bu itibarla, Türkiye'nin kalkınma süreci içinde tarım sektörünün katkılarında denden daha fazla gereksinim olabilecektir. Tarım sektörünün desteklenmesi, diğer sektörlerle kaynak aktarımı özelliğinden kabul edilebilir ölçülerde faydalanılması gerekmektedir. Günümüzde tarım sektörünün içine girdiği sancılı dönemin daha büyük zararlara neden olmadan geçirilmesi bu bakımdan önem taşımaktadır. Bu sancılar giderilmediğinde, Kırsal kesimdeki ekonomik ve sosyal sorunlar daha da boyutlanacak, tüm ekonomiyi etkiler hale gelecektir. Günümüzde bu etkileşimin belirtileri su yüzüne çıkmıştır. Üreticinin yürüyüşü, işçinin eylemi, hatta sanayicinin yükselen sesi bunu göstermektedir.

Değerli Dinleyiciler,

Tarım sektörünün gerek kısa vadeli ve gerekse uzun vadeli sorunlarının çözümü konusunda, yapılması gereken, yerine getirilmesi gereken en önemli görev; üreticiye gerçek anlamda sahip çıkılması, güncel politikalar üretmekten vazgeçilmesi, üreticinin üretici temsilcilerinin, bilim çevrelerinin, demokratik örgütlerin, uyarılarının dikkate alınmasıdır. Demokrasinin gereklerini yerine getirmektir. % 80'in yanlış dediğine, % 20'nin doğru demiyerek, çoğunluğun sesine kulak vermesi, en azından yanlış ve doğruları tartışma ortamı yaratmasıdır. Üreticiye kendi hakkını arayacak, savunacak koşulları yaratmak, onun görüşünü almaktır. Eli kolu bağlı üreticiyi güçlü örgütlerle temsil edilir hale getirmektir. İnanıyorum ki, üretici, bu faktörler yerine getirildiğinde kendi sorununa sahip çıkacak, sorunların çözümünü kendiliğinden gelecek, yada tarım sektörünün bugünkü sorunların ağırlığı daha az hissedilecektir.

Saygılarımla.

Türk Veteriner Hekimleri Birliği Başkanı

Dr. Yücel Akıncı'nın konuşması

Türkiye'nin dünyadaki önemi, artık bir ölçünün üzerinde stratejik konumuna dayanmayacağına göre, Türkiye, sanayileşmeye ağırlık vererek; tarım ve hayvancılığında asla ihmal etmeksizin, ekonomisini hızla geliştirmek ve dünyadaki ekonomik ağırlığını büyük ölçüde artırmak zorundadır.

Oysa bu bakımdan çok talihsiz bir dönem yaşıyoruz. Sanayi belirsizleşmiş, tarım ve hayvancılığımızda, gerek üretim gerekse dışsatım açısından gerileme sürecine girilmiştir.

1991 yılı için ekonomik göstergeler hiç içacı bir durum göstermiyor. Herşey belirsiz insanların açlıktan mı ölmeye savaştan mı ölme arasında bir tercihle karşı karşıya bırakılacağı seçim ekonomisi uygulanıp uygulanmayacağı, enflasyonun ne olacağı, ihracatın ne sitikamette olacağı, kur ayarlamaları yapılıp yapılmayacağı, sollarına cevap verebilmek son derece güç.

Hiç bir ülke devamlı dışarıdan borç alarak kalkınamaz.

Öz kaynaklarımızı geliştirmek ve en üst düzeyde yararlanmak zorundayız.

Bütün ihmaller rağmen tarım ve hayvancılık halen önemini korumaktadır. Çalışan nüfusun % 49.3'ü burada % 15.5 sanayide ve 35.2'side hizmetler sektöründedir.

10 yıldır izlenen yanlış politikalar sonucu köylümüz, üreticilerimiz yoksullaşmıştır. Bir önceki gününü arar hale gelmiştir.

1983-1990 yılları arasında çiftçimizin ürettiği ürünlerinin fiyatı 17 kat artarken girdilerin fiyatı 24 kat artmıştır.

Hayvancılıkta bu fark daha da büyük olmuş 26-39 oranına ulaşmıştır.

Ülkemizin bu sektörden beklentileri

– Daha başka deyişle bu sektörlerin ülkemiz için üstlendiği fonksiyonlar nelerdir.

– Halkımızın dah iyi beslenmesini sağlama

– Milli geliri artırma

– Sanayiye hammadde sağlama

– Sanayi ve hizmet sektörüne işgücü sağlama, kendi bünyesinde istihdam hacmi yaratma

– Sanayi sektörüne piyasa sağlama

- Bölgeler arası dengeli ve sağlıklı kalkınmaya katkıda bulunma
- Sanayiye iç ve dış kaynak yaratma
- Bu görevlerini yeterince yerine getirebildi mi tabiki hayır.görevini yerine getiremeyişinin başlıca nedenleri ne idi bunada kısaca bir göz atalım olumsuzluğu etkileyen faktörleri şöyle özetleyebiliriz.

- Eğitim öğretim
- Tarım çöküyor mühendis artıyor.
- Hayvancılık çöküyor veteriner hekim artıyor.
- Üreticiye hizmet götürmekle yükümlü kamu kuruluşlarındaki yapısal bozukluk
- Uygulanan ekonomik politikalar (EBK, TSEK işlevini yitirdi)

Köyülümüze ne halin varsa gör dendi.

- Yanlış ithalat–ihracat
- Üreticinin örgütsüzlüğü
- Üreticinin eğitim eksikliği
- Girdi - ürün fiyatları arasındaki dengesizlik.

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası adına

Prof.Dr. Cemal TALUĞ'un konuşması

Türkiye tarımı Cumhuriyet dönemi boyunca, üreticilerimizin alinteriyle beslenip gelişen bir tarihi misyonu sürdürügelmiştir. Kırsal kesimde yaşayan insanlarımız, kendi yaşamlarını kazanma uğraşı verirken, hızla artan nüfusun besin gereksinmesini de karşılamışlar ve bir taraftan ekonominin diğer sektörlerine kaynak yaratmışlardır.

Cumhuriyet döneminde sanayimiz ve genel anlamda ekonomik yaşantımız tarımın yarattığı kaynağa dayalı olarak serpilmiş ve gelişmiştir. Tarımın ekonomi içindeki payı giderek küçülürken, kaynak yaratma misyonu kesintisiz süregelmiştir.

Bu sempozyumda büyüteç altına alınan zaman kesiti, Türkiye'nin kalkınma stratejisinde köklü bir dönüşümü simgeler. 1980 öncesi egemen olan ithal ikameci kalkınma anlayışı terk edilerek, ekonomik ilişkilerin yarışmacı pazar koşullarında oluşmasını öngören, dışarıya dayalı bir kalkınma anlayışına yönelinmiştir.

Bu genel ekonomik seçime koşul olarak, tarımda geleneksel korumacı ve destekleyici devlet uygulaması kaldırılarak, tarıma serbest piyasa ekonomisi kuralları ve uluslararası pazarın rekabetine açılmak istenmiştir.

Bu yaklaşım, uluslararası kuruluşların, Dünya Bankasının ve İMF'nin geliştirmekle olan ülkelere sunduğu standart tarımsal gelişme şablonuyla uyum içindedir, aynı doğrultudadır. Ancak ne ilginç bir ikilemdir ki, bu uluslararası kuruluşlara gelişme stratejileri dikte ettiren sanayileşmiş batı ülkeleri, kendi yapısal sorunlarını çözümlenmiş tarım kesimlerini hala ve büyük ölçüde korumaya ve desteklemeye devam etmektedir. Örneğin AT bütçesinin yaklaşık % 70'i tarım kesiminin desteklenmesine ayrılmaktadır. Bir hesaplama göre tarımda aktif nüfus başına sübvansiyon değerleri AT'da 5760 dolar, Türkiye'de ise 85 dolardır.

Ortalama 62 dolarlık küçük aile işletmelerinde, geri bir teknoloji ve girdi kullanımını düzeyinde üretimde bulunan; doğa koşullarına büyük ölçüde bağımlı, dolayısıyla riski yüksek; sermaye ve finansman olanakları kasıtlı; üzerindeki büyük nüfus yığılımlı nedeniyle faktör verimliliği ve geliri düşük, işsizliği yaygın; gerçek anlamda örgütlenme düzeyi düşük Türkiye tarımını, korumadan yoksun olarak, serbest piyasa koşullarına terketmenin, hele dünyada tarım ürünleri fiyatlarının yarıya düştüğü bir dönemde uluslararası rekabete açmanın pek kolay olmadığını, bunun yapısal sorunların derinleşmesine ve kırsal kesimin yoksullaşmasına neden olacağını 1980-90 kesitinde yaşayarak öğrenmiş bulunuyoruz.

Tarım yüklenen görev ekonomik gelişmenin çekici gücü olmaktan çok, destekleyici olma görevidir. Bu dönemde iç ticaret hadleri tarım aleyhine döndürülmüş ve tarımın öneminin azaldığı varsayılarak bu kesime yapılan yatırımlar azaltılmıştır. Giderek satın alma gücü düşen ve yoksullaşan tarım kesiminden ucuza üretmesi, bununla birlikte ürün, kaynak ve döviz katkısını sürdürmesi beklenmektedir. Piyasa katkısı göz ardı edilen, gelişme yolları tıkanmış bir tarımın sürgit kaynak aktarımında bulunması, sanayinin ürettiği girdilere ve üretim mallarına alıcı olması beklenemez. İhmal edilmiş bir tarım, sanayimizin gelişmesi önündeki büyük bir engeldir. Kaldı ki, bu dönemde tarımdan aktarılan kaynak nereye gidiyor sorusunu irdeleyen bilim adamlarının ortak yargısı; yaratılan artık değerın daha çok üretken olmayan ticaret kesimine kaydırıldığı yönündedir.

Bu dönemde desteklenen ürün miktarı azaltılmış (22 den 9'a düşürülmüştür) ve destekleme fiyatları genelde enflasyonu karşılamayan bir düzeyde tutulmuştur. Böylece ihracaat olanaklarının artırılması ve enflasyonun kontrol altına alınması amaçlanmıştır. Özellikle dönemin ilk yarısında ihracaatta azımsanamayacak artışlar olmuş, ancak ihracaatçıya sağlanan kolaylıklar ve ihracaat için ayrılan kaynaklardan, üreticilerin pay almasına yönelik düzenlemeler hiç öngörülmemiştir. Öte yandan çiftçi örgütlerinin fiyat belirleme çalışmalarına aktif ve söz sahibi olarak katılmaları düşünülmemiştir.

Tarımı serbest piyasa koşullarına açmanın bir gereği görülerek dönem başında girdi sübvansiyonlarının hemen tümüyle kaldırılması denenmiş, ancak bu yanlış uygulamadan zaman içinde vazgeçilmek durumunda kalmıştır. Bununla birlikte girdilere sağlanan sübvansiyonlar yetersiz kalmış ve girdi fiyatları ürün fiyatlarının üstünde gerçekleşmiştir. Bir hesaplama göre 1983-89 yıllarında girdi fiyatları 15 kat artarken, ürün fiyatları 12 kat artmıştır. Bunun doğal sonucu çiftçilerin satın alma gücü düşmüştür. Dönemin belirgin özelliklerinden biri olarak, 1980-90 döneminde girdi kullanımındaki artışlar, geçmiş dönemlerdeki artışlardan düşük olmuştur. Girdi kullanım değerlerini yeterli ölçüde artıramayan Türkiye tarımının, uluslararası pazarlarda rekabet gücü sınırlı kalmaya mahkumdur.

Öte yandan girdi fiyatlarının yüksekliği, özellikle sermayesi kıt-riski yüksek küçük çiftçiler için modern girdi kullanımını iyice engellen düzeydedir. Bu, bir çok başka nedenle birlikte tarımın kendi içindeki dengesizliği ve eşitsizliği teşvik eder niteliktedir. 1980-90 döneminde tarımın kendi içindeki farklılaşmanın hızlandığı gözlenen bir olgudur. Seçici destekleme ve gelişme politikaları uygulanmadığı sürece bu farklılaşma derinleşecektir.

Türkiye tarım işletmelerinin en büyük sorunlarından birisi sermaye kıtlığıdır. Aktif sermaye büyük ölçüde toprak sermayesine dayanırken, işletme sermayesi çok az ve tasarruf olanağı çok sınırlıdır. 1980-90 dönemine kırsal kalkınmamızda büyük önem taşıyan tarımsal krediler açısından bakıldığında, toplam krediler içinde

tarımsal kredilerin payının azalma eğilimi gösterdiğini saptamaktayız. Öte yandan, kredi faizleri, tarım için gerçekçi olmayan düzeylere yükseltilmiştir. Dönem başında % 22-24 olan kredi faiz oranları, dönem sonunda % 43-50 arasındadır. Ayrıca tarımsal kredilerde orta-uzun vadeli kredilerin payının küçük olması ve ikraz birimlerinin düşüklüğü gibi sorunlar da bulunmakta ve bütün bunlardan daha önemli olarak, küçük üreticilerin kredilerden yararlanma olanaklarının genişletilmesine yönelik önlemler yetersiz kalmaktadır.

1980-90 döneminde tarımın ihmal edilmesi olgusunu en açık biçimde ortaya koyan göstergelerden birisi yatırımlarda tarıma ayrılan payın giderek azalmasıdır. Üçüncü plan döneminde % 11.8 olan bu pay giderek azalmış ve % 7'ler civarına inmiştir. 1990 yılında bu payın % 6.4 olması beklenmektedir.

Bu pay tarımın Türkiye ekonomisi içindeki önemine ve potansiyeline eşdeğer değildir. Tarımda fiziksel ve kurumsal altyapı yetersizliklerle doludur. Ulaştırımda, depolamada, alet-makinada, hayvancılıkta vb. alanlarda yatırım gereksinmesi çok yüksektir. Bugün topraklarımızın % 60'ında erozyon sorunu var. Drenaj, taşlılık, tuzluluk sorunu olan topraklarımız var. 8.5 milyon ha. sulanabilir toprağın ancak 3.5 milyon hektarını sulayabiliyoruz. Toprak ve su kaynaklarımızı geliştirebilmek için yatırım gerekiyor. Ayrıca toprak kaynaklarının yanlış kullanımı sorunlarımız var. Bir taraftan, orman ve mera arazisi olması gereken 6 milyon hektarlık elverişsiz nitelikte toprak üzerinde tarım yapmaya çalışıyoruz, diğer taraftan büyük miktarda değerli tarım toprağının tarım-dışı amaçlarla kullanıma açılmasını engelleyemiyoruz. Çayır-mera varlığımız giderek verimsizleşiyor. Kamu sulamalarında sulama randımanı % 50 civarında, sulama oranı ise % 70'in altında gerçekleşiyor. Endüstriyel atıkların neden olduğu su ve atmosfer kirliliği tarımımızı tehdit eder boyutlara ulaşıyor, gübre ve ilaçtaki dengesiz ve bilgisiz kullanım da bu sorunu derinleştiriyor. Bütün bu sorunları çözümlenebilmek için ciddi ve tutarlı kamu politikaları üretmeli, gerekli yatırımları gerçekleştirmeli ve üreticilerin katılımını ve bilinçlendirilmesini sağlamalıyız.

Türkiye'nin 1980 öncesinde tanık olunmayan bir olguyla çok çeşitli tarım ürünleri ve tarıma dayalı sanayi ürünleri satın almaya başlaması dönemin belirgin özelliklerindedir. İharcata dayalı büyüme stratejilerinin başat olduğu bu dönemin başlarında hızla gelişen tarım ürünleri ihracatı dönemin sonlarında durgunlaşırken, liberasyon uygulamaları sonucu ithalatımız hızla devam etmektedir. Türkiye bu dönemde hububat, yağlı tohumlar, pamuk ve çeşitli yaş meyve ve sebze ithal etmiş, başta yılda 200 milyon doları aşan sigara olmak üzere 1 milyar dolara yaklaşan işlenmiş tarım ürünü satın almaya başlamıştır. 1984-1986 arasındaki et ve süt tozu ithali hayvancılığımıza büyük darbe vururken, terbiyevi ithalat adı altında tehlikeli bir gelişme bir çok üründe yaşanmaya başlamıştır. Tarımda verim düzeyi yüksek, üretim maliyeti düşük ve ihracata sübvansiyon uygulayan ülkelerin tarım ürünlerinin ve gıda maddelerinin, düşük gümrük vergisi ve fonlarla ülkemize girişi, tarımımıza büyük zarar verecek boyutlara ulaşma noktasındadır.

Dışalımın konusu ele alınmışken, kültür ırkı hayvan ithali ve tohumluk ithal politikalarına da değinmek gerekiyor. Süt ve et verimi düşük yerli ırkların, hayvan varlığımız içindeki payının azaltılması amacıyla son yıllarda çok sayıda gebe düve ithal edilmeye başlanmıştır. Uygulamada yaşanan gerçekler bu ithalatın tek başına çözüm olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Ülkemize getirilen hayvanlar genellikle uyum güçlükleriyle karşılaşmışlar, süt verimleri düşük olmuş ve ikinci gebelikte sorunlar çıkmıştır. Böylece, ülke koşullarına uygun genotipler geliştirme ve ıslah çalışmalarına ağırlık verememin çok daha fazla önem taşıdığı bir kez daha görülmüştür. Ülkemizde koşulları yalnızca yerli ırkları yetiştirmeye elverişli işletmeler olduğu ve olmaya devam edeceği unutulmayarak, yerli ırkların geliştirilmesine de özen göstermeliyiz.

Tohumculukta biyolojik materyal ithalatı büyük ölçüde teşvik edilmiş, konuyla ilgili bir çok yerli ve yabancı firma doğmuştur. Bu sektörde belki bir canlanma yadsınamaz biçimde ortaya çıkmakla birlikte, tohumculuğun dışa bağımlı olarak sürdürülmesinin uzun dönemde yaratacağı büyük sakıncaların belirtileri de daha şimdiden gözlenmeye başlanmıştır. İthal tohumluklar adaptasyon yetenekleri yeterince belirlenmeden getirilmekte ve doğrudan çiftçilere sunulmaktadır. Çeşit sorunları konusu gözönüne alınmamaktadır. Tohumluk ile uygun yetiştirme tekniklerinin araştırılması arasındaki bütünsellik ihmal edilmektedir.

Çeşit ıslahı tohumculuğun özüdür. Türkiye, ekolojik çeşitliliği ve zengin genetik kaynakları ile ıslah çalışmaları için bulunmaz olanaklara sahiptir. Bunun ötesinde bu konuda engin bir birikime de sahibiz. Eskişehir-Sazova'da Tahıl İslah İstasyonunun kuruluş tarihi 1925 dir. Yine tohumculukla ilgili çalışmalarla görevli Şeker Şirketi Çiftlikleri ile Adana Pamuk İslahı İstasyonu 1925 de, Tekel'de ise Ziraat Fen Şubeleri 1927 yılında kurulmuştur. Bu derece köklü bir ıslah geleneği olan Türkiye'nin dışarıdan getirilecek tohumluklara bel bağlaması üzücüdür. 1980-1990 döneminde ülkemizde ıslah çalışmaları ve genel olarak tarımsal araştırmalar büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Bugün bir çok değerli ıslahcımızın, araştırmamızın, yerli-yabancı tohumculuk şirketlerinde satış elemanı olarak çalışmasını, yetiştirmiş insangücü kaynaklarımızın israfının acı bir belgesi olarak üzüntüyle izliyoruz.

Tarımsal gelişmenin göstergelerinden birisi, bu kesimdeki insanların gelir düzeylerinin, diğer kesimlerde çalışanların gelirlerine yaklaşan düzeylerde gerçekleşmesidir. Ülkemizde 1980-1990 döneminde sektörel gelir dağılımındaki gelişmelerden en olumsuz etkilenen kesim ise tarım kesimi olmuştur. Bugün, tarımda çalışan bir kişi, sanayide çalışanın yedide biri ölçüsünde gelir elde etmektedir. Bir başka deyişle sanayide çalışan bir kişinin gelirini tarımda yedi kişi paylaşmaktadır.

Tarım kesiminde bütün bu olumsuzluklara karşın üretim ve verim alanında neler olmuştur? 1980-90 kesitinde tarımda belirli ölçüde üretim artışları sağlanmış ve genel olarak büyüme devam etmiştir. Özellikle nadas alanlarının daraltılması ve

gelişen ikinci ürün tarımıyla üretim değerlerinde yeterli olmasa da belli artışlar gözlenmiştir. Ancak, yıllar arasındaki gelişmelere baktığımızda istikrarsızlık başat özelliğidir. Bu, tarımda doğu koşullarına bağımlılığın büyük ölçüde sürdüğünü göstermektedir.

Verim değerleri açısından ise, rastlanan kimi artışlara karşın 1980-90 döneminde verimlerdeki gelişmeler, ondan önceki dönemlerdeki verim artışlarının gerisinde kalmıştır. Kimi ürün gruplarında ise hiç verim artışı olmadığı bildirilmektedir. Genel anlamda, Türkiye tarımı görece olarak düşük verim düzeyini sürdürmektedir.

Üretimin bileşimindeki gelişmeler de, Türkiye tarımının entansif tarıma, yüksek değerli ürünlere yönelemediğini ortaya koymaktadır. Toplam ekiliş alanları içinde payını artıran tek ürün grubu baklagillerdir. Öte yandan, gelişen bir tarımın göstergesi olarak kabul edilen hayvancılığın üretim değeri içindeki payının artması söz konusu olmamıştır. Son on yıllık dönemde hayvancılığın payı %29-34 arasında sıkışmıştır.

Genel bir değerlendirme ile; tarımda yapısal sorunları gözardı eden, serbest piyasa koşulları içinde üretim ve verim artışını hedef alan uygulamalar yetersiz ve sancılı bir gelişme ile sınırlı kalmaktadır. Ekonomik yapı politikalarına, sosyal politikalara, insan unsurunun yetiştirilmesine önem vermeliyiz. Tarım üzerindeki nüfus yığılmasını azaltmanın çarelerini aramalıyız. Mülkiyet ve işletme büyüklüğü dağılımındaki bozuklukları gidermek üzere başta toprakreformu olmak üzere toplulaştırmayı ve diğer önlemleri gündeme getirmeliyiz. Ekolojik ve teknik koşullar ile iç-dış pazar olanaklarını birleştiren, kaynak kullanımında rasyonelliği sağlayacak yönlendirici, özendirici ve katılımcı bir üretim planlamasını mutlaka gerçekleştirmeliyiz. Kırsal kesimin en büyük sorunu örgütsüzlüktür. Üreticilerin yarattıkları değer büyük ölçüde kendilerine dönmelerini sağlamanın, modern teknoloji uygulamalarına olanak yaratmanın ve yaygınlaştırmanın en etkin yolu örgütlenmedir. Kamu gerçek anlamda kooperatifleşme için uygun ortam yaratmayı ve desteklemeyi başlıca görev olarak benimsemelidir.

1980-90 deneyimi bize tarımda kamunun müdahale ve hizmetlerinin önemli boyutta devam etmesi gerektiğini göstermektedir. Kamu hizmetlerinin sağlıklı ve verimli olarak yürütülmesi, hiç kuşkusuz bu alanda görevli kamu örgütlenmesinin etkinliğine bağlıdır. Bu bağlamda Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığının dönem içinde gerçekleştirilen reorganizasyonu büyük önem taşımaktadır.

Bu yeniden yapılanma, yerinden yönetime dayalı olma gibi kimi olumlu yaklaşımları da içermekle birlikte, getirilen model ve uygulama hem hizmetlerin daha etkin bir biçimde yürütülmesini sağlayamamış hem de Bakanlıktaki ana meslek gruplarının hiç birini tatmin etmemiştir. Bakanlığın en önemli organları olan ana hizmet birimleri, görev, yetki ve sorumlulukları göz önüne alındığında işlevsiz ve boşlukta

kalmışlardır. Su ürünleri ve tarımsal mekanizasyonla ilgili hiç bir birim ortada görülmemektedir. İl Tarım Müdürlüklerinin kendi içindeki örgütlenmesi iyi oturtulamamış, birimler arası kopukluklar aynı çatı altında artarak devam etmiştir. Araştırma Enstitüleri başsız bırakılmıştır ve içine düşürüldükleri dağınıklık bir çok genelge ile daha da karmaşık hale getirilerek sürmektedir. Meslektalarımız, Toprak-Su ve Zirai Mücadele gibi köklü genel müdürlüklerin yok edilmesini içlerine sindirememişlerdir.

TOK Bakanlığının Reorganizasyonu 1984 yılında dönemin geçerli işbiririci mantığıyla, dar bir kadro içinde ve hızla gerçekleştirilmişti. Şimdi bu deneyimin nesnel bir biçimde değerlendirilmesinin yapılmasını ve daha sağlıklı bir yapılanma için öneriler geliştirilmesi zamanı gelmiştir. Bakanlık yetkililerini, Kamunun tarım kesimindeki mevcut ve gelecekteki işlev ve görevleri açısından Türkiye’de tarım kesimi kamu örgütlenmesini ele alan bir çalışmayı, Bakanlıkta hizmet veren ana meslek örgütlerinin temsilcilerinin, çiftçi kuruluşlarının, uzmanların ve Üniversitelerin de katılımıyla bir an önce başlatmaya çağırıyoruz.

Öte yandan, yapılanma sorunları yanında bu Bakanlıktaki yönetsel politika ve uygulamalardan doğan sorunların de giderilmesini ve dinamik bir çalışma ortamı içinde meslektaşlarımızın mesleki birikimlerinin toplumun hizmetine daha etkin bir biçimde sunabilmelerinin yollarının açılmasını diliyoruz. Başta eğitim olanaklarından yararlanma olmak üzere mesleki gelişme ile yükseltilmelerde iş başarısı ve deneyimin temel alındığından hiç kimsenin kuşku duymayacağı bir uygulamayı görmek istiyoruz. Aynı işi yapan, aynı düzeydeki kişiler arasında farklılıklar yaratan, meslektaşlar ve Bakanlıkta çalışan meslek grupları arasında yapay çelişkiler doğuran Özel Hizmet Tazminatı uygulamasının hızla düzeltilmesini gerekli görüyoruz.

Kamu kesiminde çalışan meslektaşlarımızın 1980-90 döneminde karşılaştıkları sorunların bir bölümü, hiç kuskusuz, tüm çalışanlarla birlikte paylaşmak zorunda oldukları sorunlar olmuştur. Bu dönemde reel ücret ve maaşlar büyük ölçüde gerilemiştir. Bu gerilemenin 1977-1988 yılları esas alındığında 1/3 gibi bir boyuta ulaştığı belirtilmektedir. Enflasyonun daima gerisinde kalan maaşlarıyla giderek çağdaş bir yaşamın en temel gereksinmelerini bile karşılamaktan uzaklaşan meslektaşlarımız, emeklerinin karşılığını alma ile sendikal haklara sahip olmanın kaçınılmaz ilişkisini yaşam içinde görüyorlar.

Ziraat Mühendisliği kesimi bu dönemde TMMOB çatısı altındaki bir çok mesleğin yaşadığı istihdam sorununu derinden duymaktadır. Nasıl duymasın ki, 1980 yılında 10.000 ziraat mühendisi varken bugün yaklaşık 25.000 ziraat mühendisine sahibiz. Yaklaşık 8.000 meslektaşımızın, mesleki birikimlerini toplumun hizmetine sunma olanağı bulamadığını, marjinal işlerde ya da başka alanlarda yaşamını kazanmaya çalıştığını üzülenek izliyoruz.

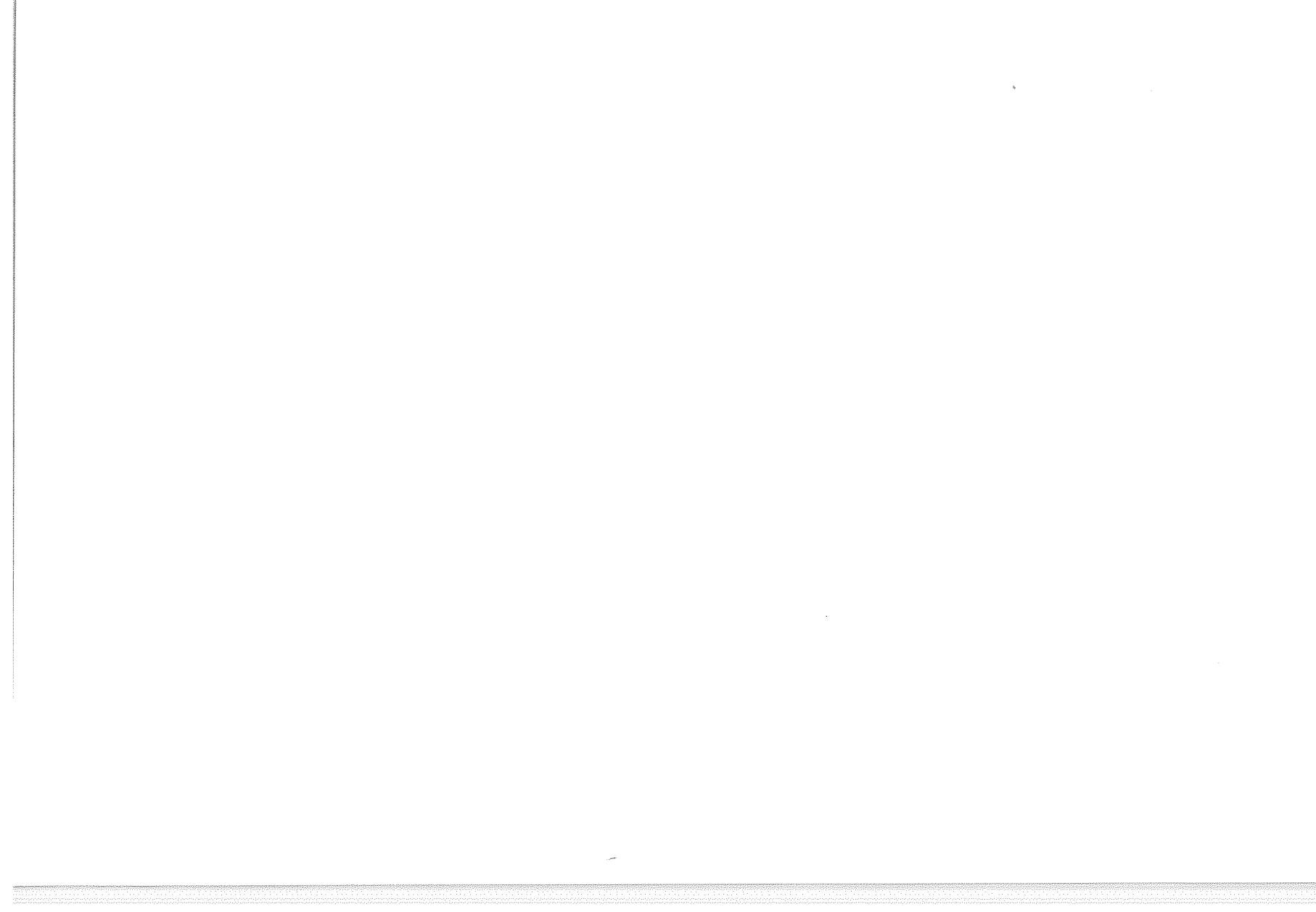
Bugün kamu kesiminde istihdam olanakları daralıyor. Öte yandan örgütlenmiş ve dinamik olmayan tarım kesimi meslektaşlarımızı istihdam edecek yeterli talebi yaratamıyor. Gelişmiş ülkelerde çiftçi sayısının azaldığını, buna karşılık bu kesime hizmet götüren meslek adamlarının görece olarak arttığını görüyoruz. Ancak ülkemizde bugünkü yapı, çok sayıda meslek adamının sektör içinde istihdamına elverişli değildir.

Sektör içinde istihdam kuşkusuz nitelik sorununu da gündeme getiriyor. 1980 döneminde sayıları 5 olan Ziraat Fakültemizin sayısı, dönem boyunca hızla artmış ve bugün 14'e dayanmıştır. Bunun yanında, öğrenci kontenjanları da Fakültelerin kapasitelerinin çok üstünde olmaktadır. Üzülerek belirtmek gerekir ki, Fakültelerimizin bir çoğu öğretim elemanı sayısı ve fiziki olanaklar açısından nitelikli Ziraat Mühendisi yetiştirme yetkinliğinden uzaktır.

Bizim ilk Ziraat Fakültemiz araştırmacı fakülte gelenğine göre örgütlenmiş ve bu gelenek diğer öncü fakültelerin çoğunda da başarıyla sürdürülmüştür. Ancak giderek araştırma geleneği yok olmakta ve fakültelerimiz tek başına eğitime dayalı yüksek okullar haline dönüşmektedir. Kaldı ki, YÖK düzeniyle üniversitelerimizde gerçek bilim adamlığını yaratan ve yücelten değerler durmaksızın aşınmaktadır. Özerkliğin olmadığı yerde bilimsel araştırma yapmak, araştırmanın olmadığı yerde eğitimin kalitesini yükseltmek olanaklı mıdır?

Üniversiteler bir mesleğin can damarıdır. Üniversitelerin sorunu, hepimizin sorunudur, mesleğimizin geleceğinin sorunudur. Ziraat Mühendisleri Odası olarak, başta değerli hocalarımız olmak üzere herkesi bu konuda daha duyarlı olmaya ve kendi payına düşeni yerine getirmeye çağırıyoruz.

Saygılarımla.

3. O T U R U M

“TARIM POLİTİKALARI”

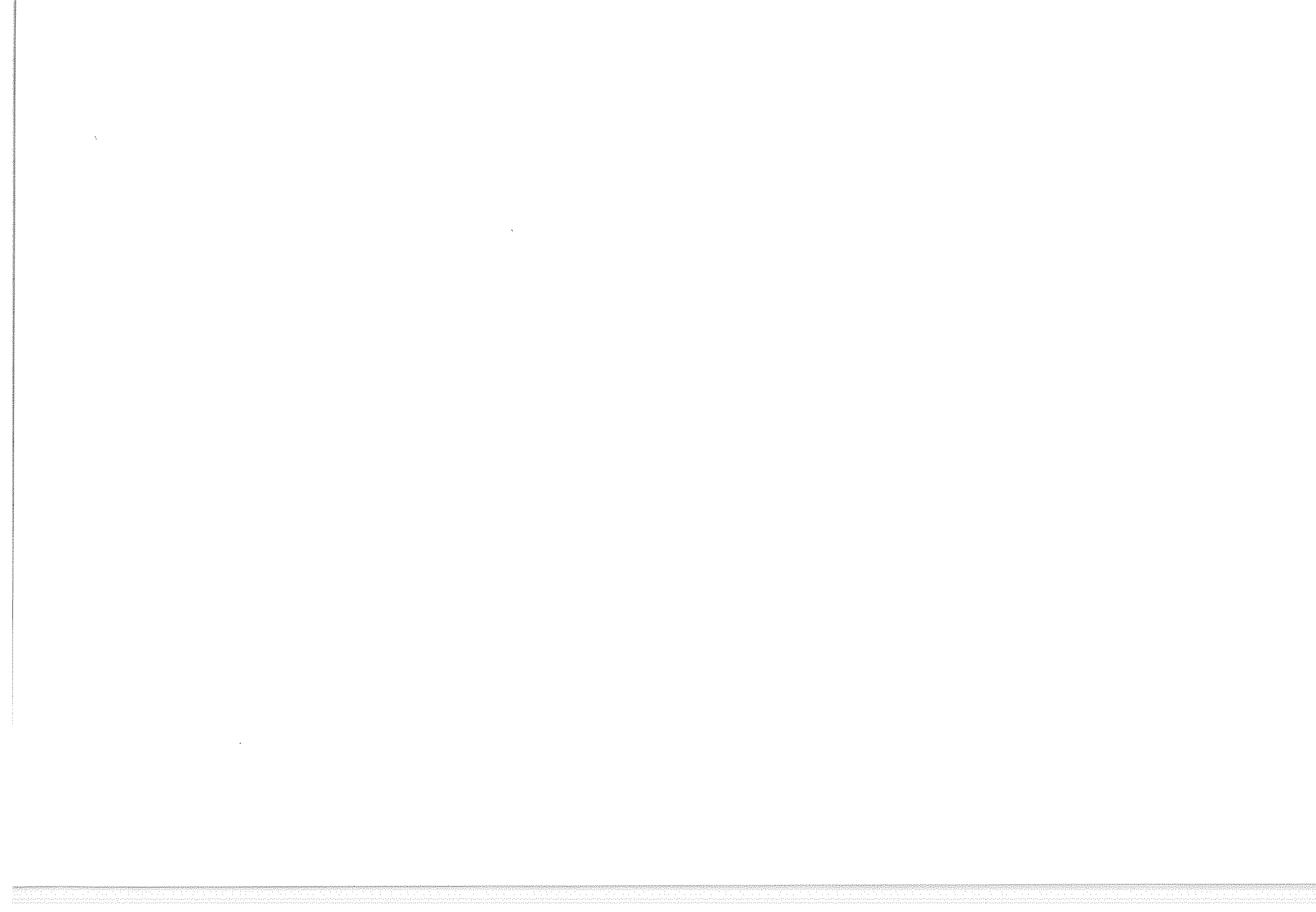
Başkan : Prof.Dr. Necmi SÖNMEZ
TKV Mütevelli Heyeti Başkanı

Sunuşlar :

- Tarıma Yönelik Kamu Politikaları
Prof. Dr. Gülcan ERAKTAN
- Tarım Ürünleri İç ve Dış Piyasalarındaki Gelişmeler
Prof. Dr. Ergün KİP

Tartışmacılar :

- **Prof. Dr. Asaf Savaş AKAT**
- **Prof. Dr. Yakup KEPENEK**
- **Prof. Dr. Ziya Gökalp MÜLAYİM**

TARIMA YÖNELİK KAMU POLİTİKALARI

Prof.Dr. Gülcan ERAKTAN

GİRİŞ

1980 li yıllar dünyada ve Türkiye’de tarım politikalarında reform arayışları ile geçen bir dönem olmuştur. Dünyada tarım ürünleri ithalat talebindeki artışın gerilemekte olduğu zamanında belirlenemediği ve üretim artışının boyutları küçümsendiği için olsa gerek, 1980 lerde dünya tarım ürünleri piyasalarında bir patlama yaşanmıştır. Bunun nedeni de önemli tarım üreticisi ülkelerin tarım üreticilerinin üretimlerini büyük ölçüde artırmalarını teşvik eden hatalı tarım politikalarıdır.

Buna karşılık çok sayıda gelişmekte olan ülkelere ekonomik gelişmenin sağlanması için bir yapısal uyum programı veya bunun hazırlıkları başlatılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri tarım politikalarını değiştirme ve dışsıtım mallarında çeşitliliği artırma çabalarına girmeğe başlamışlardır. Reform olarak tanımlanan bu çalışmaların Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kuruluşlardan kredi sağlayan ülkelere yapısal uyum programları ve makroekonomik politika değişiklikleri yardımıyla uygulandığı görülmektedir. Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşlar borçlandırma programının bir parçası olarak serbest piyasaya yönelik bir yaklaşım önermektedir. Bu da besin maddelerine verilen sübvansiyonu kaldırmak, tarım devlet yardımlarını azaltmak, tarım ürünleri ticaretini serbetleştirmek ve bütün bunların ötesinde paranın dış değerini devalüe etmek, enflasyonu azaltmak gibi çift çiyi teşvik edici makroekonomik politikaları içermektedir.

Bir taraftan gelişmekte olan ülkelere önerilen programlar, diğer taraftan başta ABD ve AT olmak üzere OECD üyesi ülkelerin tarımda verimliliği artırmak ve ürün fazlalarını ihraç edebilmek için yaptıkları büyük harcamalar dünya tarım ekonomisinin ikilemidir. Gelişmekte olan ülkeler kendileri için hayati önem taşıyan tarım ürünleri dışsıtımını artırıcı bütçe kaynaklarına sahip değillerdir. Ayrıca uluslararası kredi kuruluşlarından borç bulabilmek için ekonomileri ile ilgili ön koşulları kabul etmek durumundadırlar. Ancak bu olumsuz gelişmeler; GATT çerçevesi içinde 1986 yılında başlayan ve sekizinci çok taraflı ticaret görüşmelerini oluşturan Uruguay Round da daha önceki görüşmelerde eşine rastlanmayan bir biçimde, en önemli konunun tarım ürünleri ticareti olmasıyla sonuçlanmıştır. Gelişmekte olan ülkeler dört yıl boyunca gelişmiş ülkeleri tarımı desteklemek için verdikleri yüksek fiyat ve ihracat sübvansiyonlarını kaldırmaları için sıkıştırmışlar, ama bekledikleri sonuca ulaşamamışlardır. Bununla beraber gelişmiş ülkelerin, kendi bütçe harcamalarının da zorlamasıyla geri adım attıkları, tarımda korumacılığı bir ölçüde de olsa, azalttıkları görülmektedir.

Türkiye de ekonomik istikrar tedbirleri almaya zorlanan gelişmekte olan ülkelerden birisidir. 1980-1990 döneminde Türkiye’de uygulanan tarım politikalarının kritiği, neler yapıлып, ne ölçüde başarı sağlandığı, nelerin gerçekleşmediği ve dünya tarım ekonomisinden Türkiye’nin ne çapta etkilendiği gibi konularda yapılabilir.

Ana hatları itibariyle tarım politikası kararları tarımsal yapılar, tarım pazarları ve fiyat politikası, sosyal ve bölgesel düzenlemeler olarak çeşitli başlıklar altında irdelelenebilir.

Tarımsal Yapılar

Tarımsal yapı, arazi, işgücü ve sermaye faktörlerinin değişik biçimlerde bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bir üretim ortamıdır. Türk tarımında emeğin fazlalığı ve toprakla sermayenin görece kıtlığı, tarımsal yapının temel özelliğidir. Yapısal sorunların çözümü üç konuda politik kararlar almayı gerektir. Bunlar, işgücü fazlasının tarımdan çekilerek toprak üzerindeki nüfus baskısının azaltılması, toprak dağılımındaki dengesizliğin giderilmesi, arazilerden yararlanmada rasyonelliğin sağlanması ve tarımda sermaye kullanımının artırılmasıdır.

1980 li yıllarda bu temel konularda üretilen politikaların sorunların çözümünde önemli bir ilerleme yaratmadığı gözlenmektedir. Bu dönemde alınan kararlar ve yapılan uygulamalar şu şekilde sıralanabilir :

1. Toprak dağılımını düzenlemede etkili bir araç olan toprak reformu fırsatı kaçmış, yapısal gelişmeler de artık toprak reformu ile soruna çözüm bulma noktasının çok ötesine geçmiştir. Bundan sonra toprak üzerindeki nüfus baskısını azaltarak tarımsal yapıları iyileştirmek yalnız tarımdışı sektörlerde yaratılacak iş olanakları ile sağlanabilir. Kırsal alanda tarım dışı meslek dalları için işgücü eğitime yönelik kurslar düzenlemek, başka alanlarda iş kuracaklara meslek kredileri açmak, tarım kesiminden ayrılanlara prim vermek gibi yollar bu arada sayılabilir. Ancak bu alanlarda hiçbir atılım olmadığı görülmektedir.

2. Toprak dağılımına yönelik olarak dönem içinde 22.11.1984 de 3083 sayılı “Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu” çıkarılmıştır. Bu yasa ile ilk planda Şanlıurfa ilinde düzenleme yapılacak, belki daha sonra GAP içinde yasanın uygulama alanı da genişletilecektir.

3. Bir dizi yasa ile (*) çevreyi ve doğayı koruma, orman köylerinin kalkınmasının desteklenmesi gibi konularda düzenleme yapılması amacı güdülmüştür.

4. Tarımla ilgili kuruluşların reorganizasyonu yoluna gidilmiş, 6.4.1985 tarih ve 3161 sayılı yasa ile Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, 9.5.1985 tarih ve 3202 sayılı yasa ile Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün yeniden yapılanması öngörülmüştür. Bu arada Orman Genel Müdürlüğü, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü,

(*) 9.8.1983 tarih ve 2872 sayılı Çevre Kanunu, 9.8.1983 tarih ve 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu, 17.10.1983 tarih ve 2924 sayılı Orman Köylerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi Hakkında Kanun ve 5.6.1986 tarih ve 3302 sayılı “31.8.1956 tarih ve 6831 sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi-ne Dair Kanun” bu arada sayılabilir.

Çevre Genel Müdürlüğü kurulmuş veya yeniden bir düzenlemeden geçirilmiştir.

5. Tarıma ve kırsal alana yönelik en büyük yatırımların GAP çerçevesi içinde yapıldığı görülmektedir.

6. Tarım topraklarının başka amaçlarla kullanımı süreci dönem içinde hızlanarak devam etmiş, bunun önünü alacak yasalar çıkartılmadığı gibi, bu dönemde yinelenen imar afları ile bu el değiştirme işlemine yasallık kazandırılmıştır.

Bütün bu uygulamaların getirmesi beklenen olumlu ve getirdiği olumsuz sonuçları daha sonraki bildirilere konu olacağı görüşüyle burada irdelemek yoluna gidilmeyecektir. Ancak seksenli yıllarda, özellikle 1985-1990 arasında kırsal kesimden olan göçlerin şehirlerin çekiciliğinden çok, kırsal itmesi sonucu ortaya çıktığı belirgindir. Özellikle Kalkınmada öncelikli Yörelere içinde yer alan kimi illerimizde kırsal nüfustaki bu azalma ilin nüfusunu bile geriletecek bile geriletecek boyutlara ulaşmıştır. Artık tarım gelirleri bu alanda çalışanları yerinde tutamayacak düzeylerde kalmıştır. Bu da tarımsal yapılardaki bozulmanın açık bir göstergesidir ve esasen bu konuda alınan bir önlem olmadığına göre de, beklenen bir olgudur.

7. Tarımsal yapıların bir diğer ögesi de sermaye varlığıdır. Tarımda sermaye kullanımının artması daha rasyonel ve verimli bir üretim ortamı sağlayacaktır. Dönem içinde bu alanda getirilen önlemler daha önceki dönemlerde olduğu gibi piyasa faiz hadlerinin altında bir faiz haddi ile tarım kredileri açılması ve girdi subvansiyonları verilmesi şeklinde özetlenebilir. Ancak toplam mevduat bankaları kredileri içinde tarım kredilerinin payının bu dönemde % 16,8 - 21,2 arasında olduğu, bu oranlarda bir dalgalanma kaydedilmekle beraber, tarımda kredi kullanımının sermaye eksikliğini giderecek boyutlara ulaşmadığı görülmektedir (Tablo 1). Ayrıca faiz kredileri de dönem içinde, genel faiz hadlerindeki artışlar ve enflasyon hızına bağlı olarak sürekli yükselmiştir.

Girdi subvansiyonları ise başta gübre olmak üzere tohumluk, süt ve mücadele ilacına verilmiş, ayrıca dönem içinde yem subvansiyonu uygulaması da olmuştur (Tablo 2). Bunların arasında en yüksek tutar gübre subvansiyonuna aittir. 1980-1990 yılları arasında toplam gübre satış bedellerinin yıllara göre değişmek üzere yaklaşık % 40-62,5'u subvansiyon olarak ödenmektedir. Ancak son yıllarda bu oranlarda bir azalma gözlenmektedir. Elbette subvansiyon miktarlarının azalmasına bağlı olarak çiftçinin gübre için ödediği fiyatlarla bir artış olmuştur.

Yem subvansiyonu 1989 yılından itibaren tamamen kaldırılmıştır. Diğer subvansiyonlar devam etmektedir. 1990 yılında (Kasım ayına kadar) 1 trilyon 60 milyara yakın subvansiyon ödemesi yapılmıştır. Bu kuşkusuz tarım kesimine yönelik bir gelir transferidir ve sermaye açığını kapamaya, girdi kullanımını ve dolayısıyla verimi artırmaya yöneliktir.

Tablo 1. Tarım kesimine açılan kredilerin toplam krediler içindeki payları (%)

	Mevduat Bankalarının kredileri içinde tarım kredisi	Merkez Bankası kredileri içinde destekleme kredileri	Merkez Bankası kredileri içinde toplam tarım kredileri
1979	18,5	27,1	35,3
1980	18,5	22,5	33,3
1981	20,2	25,3	33,3
1982	18,5	22,3	24,7
1983	21,2	15,6	19,5
1984	16,8	5,1	8,8
1985	17,2	9,5	13,0
1986	17,7	11,7	15,0
1987	18,4	22,2	36,9
1988	19,8	21,0	34,6
1989	16,3	15,3	28,6
(Kasım)			

T.C. Merkez Bankası Yıllık Raporları.

Tablo 2. Tarım Kesimine Ödenen Subvansiyonlar (Milyar TL.)

	1986	1987	1988	1989	1990 (13 Kasım)
Gübre	86,6	346,9	449,5	737,5	861,8
Yem	62,2	115,0	206,3	—	—
Tohumluk	—	6,8	9,6	9,4	10,8
Süt	—	17,8	20,9	44,4	88,6
Mücadele İlacı	—	8,9	8,0	12,2	59,8
Projeli Hayvanlar	10,6	6,6	12,0	18,6	36,5
Sun'i tohumlama	—	11,6	17,5	17,5	20,9
(Milyon Lira)					
İthal Damızlık	—	0,8	2,2	1,6	2,1

T.C.Ziraat Bankası.

Verilen subvansiyonların tarımımız açısından önemini araştırmak için bazı karşılaştırmalar yapılabilir. Elimizde en son T.C. Ziraat Bankası tarafından yayınlanan 1987 yılı bitkisel üretim değerlerine ait rakamlar vardır. Buna göre aynı yıl bitkisel üretime verilen subvansiyonlar (362,6 milyar TL. tutarındadır), bitkisel üretim değerinin (11 067,8 milyar TL) ancak yüzde üçü kadardır. Buna karşılık örneğin Avrupa Topluluğunda aynı yıl yitkisel üretim değerinin % 16'sı, hayvansal üretim değerinin % 9,7'si oranında çeşitli şekillerde subvansiyon verilmiştir (Commission of the EC, 1989). Tarımda çalışan nüfus başına verilen subvansiyon Türkiye'de 40 dolar iken AT da 2605 dolar ABD'de 4570 dolardır (Erez, 1990). Buna benzer daha birçok karşılaştırma yapılabilir. Hepsinin sonucu, Türkiye'deki tarıma yönelik subvansiyonların hem değer, hem de oran olarak gelişmiş sanayi ülkelerindekinin çok altında olduğunu göstermektedir.

Tarımsal Pazar ve Fiyat Politikası

1980'li yıllar Türk ekonomisinde uygulama alanına konulan liberal yaklaşımın tarıma da uydurulmaya çalışıldığı bir dönemdir. Bu yılların yurtiçi pazarlar açısından en önemli özellikleri destekleme alımlarının kapsamındaki ürün sayısının çok azaltılması, çiftçiye ürün bedellerin taksitler halinde ödenmesi, destekleme fiyatlarının girdi fiyatlarının altında bir artış göstermesi, tütün ve çayda tekelin kalkması olarak özetlenebilir. Gerçekten de bu dönemde, gelişmiş sanayi ülkelerinde bile rastlanmayacak biçimde tarım pazarlarına devlet müdahaleleri azaltılmış (Tablo : 1) ve serbest piyasa ekonomisi adı altında bir başıboşluk düzeni yaratılmıştır. İç ticaret hadleri dönem içinde genelde tarımın aleyhine dönmüştür. 1989'da kuraklık, 1990 da Körfez krizi tarım üreticisini çaresiz hale getirmiştir. 1989 da yem subvansiyonu kaldırılırken, kuraklık da hayvancılığı olumsuz etkilemiş, Et ve Balık Kurumuna canlı hayvan alımı yapması direktifi verilmiştir. Ancak serbest piyasa ekonomisinin yıkıcı etkilerinden hayvancılık da nasibini almıştır.

Tarım ürünlerinin dış ticaret düzenlemeleri de liberal ekonomi, dışa açılma politikası, ihracata dayalı kalkınma stratejisi gibi temel yaklaşımların bir uygulama alanı olmuştur. Dönemin ilk yıllarında dışsatımı artırmak için 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Tedbirleri çerçevesi içinde vergi iadeleri, dışsatım kredileri ve Teşvik Belgesi alan ihracatçılara yönelik özendirici ve destekleyici önlemlerle dışsatım artırılmaya çalışılmış, İran-Irak savaşının da etkisiyle bu alanda olumlu gelişmeler olmuştur. Ancak dönem sonunda bu önlemlerin bir bölümünün kaldırılması zorunluluğu doğmuştur. Ayrıca dünya tarım ürünleri fiyatlarının düşüklüğünün yarattığı dış ticaret hadlerindeki aleyhimize gelişmeler ve İran-Irak savaşının bitmesi de dışsatım değerleri üzerinde duraklatıcı etkiler yapmıştır.

Dış ticaretimizdeki en önemli değişme ise dışalımın liberasyonu ile başlayan ve hızlı bir şekilde artan tarım ürünleri dışalımdır. Öyle ki 1980 de tarım ürünleri dışsatım değerlerinin % 5,6 sı kadar tarım ürünü dışalımını yapılıırken, bu oran 1989 da

% 48,9 olmuştur. Gerçi 1989 yılında yaşanan kuraklık da bu sonucun ortaya çıkmasını etkilemiştir. Ama eğer Türkiye tarım ürünleri dışsatımını artırmak için zorlanırken bir taraftan da kolaylıkla tarımsal ürünler dışalımını artırıyorsa, ulusal ekonomi açısından tersine işleyen bir mekanizma yaratılıyor demektir.

Diğer Politikalar

Tarım kesiminin başta gelen sorunları arasında gelir dağılımı bozukluğu gelmektedir. Seksenli yıllarda ne tarım sektörü ile diğer sektörler arasında, ne de tarım sektörünün kendi içinde varolan gelir dağılımı dengesizliklerini giderecek bir önlem alınmamıştır. Buna bağlı olarak seksenli yıllarda gelir dağılımının iyileştiğine ilişkin hiçbir gösterge de bulunmamaktadır. Aksine DPT tarafından yapılan hesaplamalar özellikle sanayide çalışanlara göre tarım kesiminde kişi başına katma değer parite-lerinin yalnızca çok düşük olduğunu değil, seksenli yıllarda daha da azaldığını göstermektedir. 1983 ve 1984 yıllarında tarım-sanayi arasındaki kişi başına katma değer paritesi % 18,4 iken 1990 da % 15,3'e inmiştir. Hizmetler sektörüne göre ise bu parite 1983-1990 arasında % 22,0 - 25,4 arasındadır ve zaman içinde bir yükselme olduğu görülmektedir (DPT, 1990). Ama gene de tarımda kişi başına yaratılan katma değer hizmetler sektöründekinin dörtte biri kadardır. Bu da sektörler arasındaki gelir dağılımının durumu hakkında bir fikir vermektedir.

Aynı şekilde bölgelerarası gelişmişlik farkları Türkiye'nin en önemli sorunlarından biridir. Bu sorunun çözümü için Kalkınma Öncelikli Yörelere belirlenmiş ve buralarda altyapı eksikliklerinin giderilmesi ve sanayi özendirici önlemler alınması yoluna gidilmiştir. Ancak bu arada tarım için benzeri bir önlemler paketi düşünülmemiştir. Bölgelerarası gelişmişlik farklarını gidermek amacıyla başvuralan ve ne yazık ki beklenen sonuçları bir türlü vermeyen ve önlemlerin tek taraflı olarak düşünülmemeyip, bölgelerarası farklılığın önemli bir etkeni olan tarımsal gelişmişlik farklarını da ortadan kaldıracak önlemlerin alınması gerekir. Bu konuda tek çalışma GAP örneğidir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinin bu proje çerçevesinde gelişmesi çok önemli bir aşama olacaktır. Ama bu arada proje kapsamında olmadığı halde gelişmede öncelikli olan diğer illerin sorunlarını çözümlenecek önlemler de düşünülmelidir.

Nihayet son bir konu olarak kırsal kesime yönelik sosyal düzenlemeler gelmektedir. Bu alanda atılan en önemli adım, 17.10.1983 tarihinde kabul edilen 2925 ve 2926 sayılı yasalarla sosyal güvenlik uygulamalarının tarım kesimine yaygınlaştırılmasıdır. 2926 sayılı yasa ile tarımda kendi ad ve hesabına çalışanlara malüllük, yaşlılık ve ölüm hallerine karşı BAĞ-KUR tarafından yürütülen mecburi sigorta koruması getirilmiştir. 2925 sayılı yasa ile de tarımda 30 iş gününden az süre ile çalışanlara iş kazaları, meslek hastalıkları ve diğer hastalıklar, malüllük, yaşlılık ve ölüm rizikolarına karşı SSK tarafından gönüllü bir sigorta koruması sağlanmaktadır.

1977 yılında çıkartılan 2100 sayılı yasa ile sosyal güvenlik kapsamına alınan sürekli tarım işçileri için ayrıca 1983 yılında 2934 sayılı yasa çıkartılmış ve bunların da mecburi sigorta kapsamında olduğu bu yasa ile bir daha vurgulanmıştır. Bütün bu yasal düzenlemelerle ilk bakışta kırsal kesimde sosyal güvenlik sorununun çözümlendiği izlenimi edinilmektedir. Oysa gerçek bundan çok farklıdır. Herşeyden önce geçici tarım işçilerinin genellikle bu olanaktan haberli olmadıkları, kendilerine açıklandığında ilgi göstermedikleri ve bunun nedeni olarak da prim ödeme güçlüğüntü ileri sürdükleri belirlenmiştir. Zaten 1984 den 1989'a kadar sigortalanan geçici tarım işçisi sayısının ancak 55 300'e erişmesi de bunun bir göstergesidir.

Tarımda kendi ad ve hesabına çalışanların tümünün yasaya göre 1994 yılına kadar mecburi sigortaya alınmaları öngörülmüş, ancak bunu daha önce gerçekleştirme gayreti içine girilmiştir. Yeterli personelin bulunduğu illerde çiftçilerin sigorta kayıtları resen BAĞ—KUR tarafından yapılırken, diğer illerde muhtarlardan köydeki çiftçilerin listeleri istenmiştir. İşte uygulamalardaki ilk aksamalar bu noktada çıkmıştır. Çiftçi emeklilik kavramı hakkında bilinçli olmadığı, köyde örnek olarak alacağı bir emekli kitlesi bulunmadığı, emekli olduğunda alacağı parayı yeterli bulmadığı, ortalama ömür dikkate alındığında, emeklilikten sonra fazla yaşamayacağı düşüncesine kapıldığı, bakımıyla yükümlü olduğu eşine, şimdiye kadar yaşlılara nasıl geleneksel sosyal güvenlik sistemi içinde yakınlarınca bakılıyorsa, gene öyle bakılabileceğine inandığı, hastalandığında sigortadan yararlanamayacağını bildiği için bu mecburi sigorta uygulamasına çok soğuk bakmıştır. Hatta kimi köylerde muhtarların yalnız hasımlarını çiftçi olarak listesine aldıkları veya çiftçi olarak bildirimde bulunulan kişilerin mahalli seçimde muhtara oy vermeyecekleri gibi saptamalar yapılmıştır. BAĞ—KUR sigortalısı olarak kaydını yaptıranların da önemli bir bölümünün sigorta primlerini düzenli ödemedikleri bilinmektedir. Esasen 1989 yılında, beş yıllık bir uygulamaya rağmen ancak 711 bin tarım sigortalısı olması, 3,5 milyon tarım işletmesi olan bir ülkede henüz % 20 oranında bir sigortalı kitle yaratılabildiğini göstermektedir. Ayrıca aktif nüfusun % 59'u tarımda çalıştığı halde çeşitli kurumlara sigortalı olanların ancak % 11'i tarımda çalışmaktadır. Bütün bunlar da yalnız yasa çıkartma ile sorunların çözümlenemeyeceğini göstermektedir.

Bunların dışında kırsal kesimin gereksinim duyduğu belli başlı diğer yasal düzenlemeler arasında Köy Kanunu, Tarımda İş Kanunu, Tarım Ürünleri Sigortası Kanunu sayılabilir. Bu alanlarda da bir aşama kaydedilmemesi nedeniyle, daha önce geçen yıllar gibi, son on yıllık dönem de bir kayıp olarak nitelenebilir.

Avrupa Topluluğu İle İlişkiler ve Uyum Çalışmaları

Türkiye'nin 1980'li yıllarda Avrupa Topluluğu ile ilişkileri birbirinden bir bıçak sırtı gibi ayrılacak şekilde farklı uygulamalara sahne olmuştur. 1978 Ekim ayından sonra Toplulukla dondurulan ilişkiler 5 Şubat 1980'de dondurma kararının geri alınmasıyla yeniden ısınma sürecine girmiştir. 30 Haziran 1980'deki Ortaklık

Konseyinde Türkiye'ye tarımsal açıdan bazı ödümler verilmiş ve Türkiye'den de tarımını ve tarım politikasını Topluluğa uydurması istenmiştir.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra ise bu kez ilişkiler Topluluk tarafından dondurulmuş ve bu durum, 16 Eylül 1986 da yeniden toplanarak ilişkileri normalleştirme kararı alınan Ortaklık Konseyine kadar devam etmiştir. 14 Nisan 1987 de Türkiye tam üyelik başvurusunu yapmış ve Komisyon 18 Aralık 1989 tarihinde bu başvuruya "görüşmeleri başlatmama önerisi" ile cevap vermiştir. Komisyon görüşünde Türkiye ile ilişkilerin ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda geliştirilmesi de önerilmektedir. Bu amaçla da 6 Haziran 1990 da Komisyon ilişkileri canlandırmak için bir öneriler paketi sunmuştur. Bunun içinde tarım, tarım politikaları ve tarım ürünleri ticareti ile ilgili hususlar da yer almaktadır. Bu arada Türkiye'den anlaşmalarla taahhüd ettiği bazı yükümlülükleri de yerine getirmesi istenmektedir.

Herşeyden önce Türkiye 1970 yılında imzaladığı Katma Protokol ve 1980 tarihli Ortaklık Konseyi kararları gereği yapması gereken uyum çalışmalarını başlatmamıştır. Tarımsal yapısı Topluluk'dakinden çok farklı olmasına karşın yapısal değişiklikleri gerçekleştirecek herhangi bir önlem almamıştır. Tarım politikası Topluluğun Ortak Tarım Politikası ile taban tabana zıttır ve seksenli yıllarda uyum amacıyla hiçbir düzenleme yapılmamış, hatta uygulanan politikalar açısından fark büyümüştür. Tarım ürünleri dışalım konusunda Topluluğa bir ödün verilmemiş, gümrük birliği ve Ortak Gümrük Tarifesine uyum gibi yükümlülükler yerine getirilmemiştir. Tarım ürünleri dışalımında uygulanan Fon kesintileri ile Türkiye'nin taahhüdünün aksine gümrük vergileri ile eş etkili yeni vergiler koyduğu iddia edilmekte ve bu uygulamadan vazgeçmesi isteği her fırsatta dile getirilmektedir.

Sonuç

Seksenli yıllarda Türk tarımında ıslah edilmiş tohumluk kullamındaki artışların da eşlik ettiği bir verimlilik artışı gözlenmektedir. Fakat desteklenen ürünlerin yıldan yıla değişmesi, sayılarının azalması ve fiyatların (son yıllarda yüksek tutulan buğday fiyatları istisna edilirse) genelde düşük ve dünya fiyatları düzeyine yakın belirlenmesi üreticinin mağduriyetine neden olmaktadır.

Türkiye büyük bir tarımsal üretim potansiyeline sahiptir. Belli başlı birçok ürünün üretiminde genellikle dünyada ilk yedi içine girmektedir. Örneğin, buğday, pamuk, çay, şeker pancarı, koyun ve kuzu eti, tütün, ayçiçeği, mercimek, fındık, taze ve kuru üzüm gibi. Hatta kimi ürünlerde dünya üretiminde birinci veya ikinci sıraya bile yükselmektedir. Ama bu ürünlerin dünya üretimi içindeki payı fındık, kuru üzüm, mercimek hariç, gene de % 2-5 arasında bulunmaktadır. Üretim sıralamasında ön sıralarda yer almakla beraber, dünya üretimine katkısı fazla değildir. Bunun da ötesinde büyük nüfusu ile kendi ürettiğini yine büyük ölçüde kendisi tüketmektedir. Fındık, üzüm, mercimek dışında Türkiye yukarıda sayılan ürünlerden hiçbiri için dünya

çapında önemli bir üretici, tüketici veya ihracatçı durumunda değildir. Bu ürünler için dünya piyasalarında hiçbir etkinliği bulunmamaktadır. Yalnız tarımsal açıdan kendine yeterli olarak adlandırılmaktadır.

Kendine yeterlilik tüketim talebinin yurtiçi üretimle karşılanmasıdır. Türkiye uzun yıllar boyunca tarım ürünleri dışalımını yasaklayan veya belli kamu kuruluşları ile bu işlemi yürüten bir ülke görünümündeydi. Zaman zaman yetersizliği görülen ürünler dışarıdan alınsa da bu kendine yeterlilik görüntüsünü bozmuyordu. 1983 ve 1984 den başlayarak dış ticaretin liberalizasyonu ile Türkiye gittikçe daha çok tarım ürünü alır duruma gelmiş, 1988'de tarım ürünleri dışatımının % 26,5'i kadar da tarım ürünü dışalımını yapılırken, 1989 da bu oran %48,9'a çıkmıştır. Bu gelişmeyi yalnız o yılki kuraklık veya diğer ülkelerden gelen çeşitli ürünlere karşı tüketici talebindeki artış ile açıklamak doğru değildir, Halkın alım gücü arttıkça bu büyük üretim hacmine rağmen, yeterliliğimiz azalacaktır. Kaldı ki, eğer alım gücü bugün kişi başına son derece düşük miktarlarda tüketilen hayvansal besin maddelerinden daha fazla almayı sağlayacak kadar yükselirse, hayvansal besin maddelerinde hiç olmazsa orta vadede kesin bir açık, mutlak bir kendine yetersizlik olacaktır. O halde kimin tarafından ortaya atıldığı bilinmeyen ve herkesin bir cansimidi gibi sarıldığı "kendine yeterli yedi ülke arasında yer almış olma" görüşü tehlikeye girecek demektir.

Varolan üretim potansiyeline rağmen Türkiye'nin büyük üretici ve ihracatçılar arasında yer almaması, gerek OECD içinde, gerekse Çok Taraflı Ticaret Görüşmelerinde korumacılığın kaldırılması, liberalizasyonun artması yolundaki çalışmalarda Türkiye'nin adının bile geçmemesine neden olmaktadır. Örneğin 1987 yılında yapılan OECD Bakanlar Konseyinde 1980 lerin ilk yarısında ortaya çıkan arz fazlasının giderilmesi için reform çalışmaları yapılması ve tarımsal desteklerin azaltılarak tarım ürünleri ticaretinin artırılması yolunda karar alınmıştır. Bu arada Türkiye'nin bu reform programına katılmayacağı yetkili Bakanımız tarafından bildirilmiştir.

Daha sonraki yıllarda, dünya tarım piyasalarında oluşan ve dünya üretimini yansıtan sinyallerin dikkate alınarak ulusal tarım politikalarının düzenlenebilmesi amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. Büyük üretici ülkelerin ulusal tarım politikalarında uygulanan tarımsal yardımların seyri ve düzeyinin araştırılarak dünya piyasalarında baş gösteren sorunların ortadan kaldırılması için uyumlu ve ortak bir çaba içine girilmiştir.

Bu çerçevede ulusal politikalarla çeşitli şekillerde tarıma verilen subvansiyonların tek bir yöntemle hesaplanması gereği kabul edilmiştir. "Üretici ve Tüketici Yardım Değeri (PSE/CSE)" olarak adlandırılan bir hesaplama yöntemi için OECD ülkelerinde tarıma yönelik korumacılık politikasının çapının ölçülmesine başlanmıştır. Bunun amacı ulusal piyasalarda uygulanan yüksek fiyat politikalarının yarattığı arz fazlasının dünya fiyatlarını düşürücü etki yapmasını engelleyici, fakat aynı zamanda da üretici gelirlerinde ortaya çıkabilecek düşmeleri telafi edici politika alternatiflerini bulunabilmesidir.

Bunun için, 1979-81 döneminden başlayarak 13 tarım ürünü için onbir OECD ülkesinde (AT burada tek bir ülke gibi kabul edilmektedir) Üretici/Tüketici Destek değerleri araştırılmıştır. Türkiye hem bu hesaplamalarda, hem liberalizasyonun gelişmekte olan ülkelere etkisini araştıran model denemelerinde, OECD nin az gelişmiş ülkelerinden bir kabul edilerek dikkate alınmamıştır. Türkiye dışındaki bütün OECD ülkeleri bir ülke grubu içinde modele dahil edilmişlerdir (Frohberg ve diğerleri, 1990).

Üretici Destek Değeri tarım ürünleri tüketicileri ve vergi mükelleflerinden tarım politikaları sonucu çiftçiye transfer edilen meblağlardır. Tüketici Destek Değeri ise piyasa fiyatlarının desteklenmesinin bir sonucu olarak tüketici tarafından ödenen azami bir vergidir ve eğer tarım politikaları gereği, tüketiciye bir yardım yapılıyorsa bu da hesaba katılır. OECD ülkelerinde Üretici Destek Değerleri 1989 yılı içinde en az Yeni Zelanda'da 400 milyon Dolar olmuştur. Bu yardımlar ABD de 32 milyar Dolar, Japonya'da 34 milyar Dolar ve AT de 68 Milyar Dolardır. Gayrisafi tarımsal üretim değerleri içinde bu yardımın payı Yeni Zelanda'da % 5, Avustralya'da % 10, ABD de % 27, AT da % 38, Finlandiya, Japonya, Norveç ve İsveç'de % 72-75 dolaylarındadır (OECD, 1990).

Türkiye'de ise tarım ürünleri fiyatlarının genelde dünya fiyatları düzeyinde olması tüketici destek değerini düşürmekte, tarıma yapılan yardımlar girdi subvansiyonları ile sınırlı kalmaktadır. Bu durumda tarımın desteklenmesi Türkiye'de çok daha mütevazı koşullarda olmaktadır. Türkiye ekonomisi hala tarıma dayalı olduğuna ve büyük bir üretim potansiyeline sahip bulunduğuna göre, bundan yararlanmak için bir üretim planlaması dahilinde alternatif tarım politikası arayışına girmenin vakti gelmiş ve geçmektedir.

KAYNAKLAR

Catherine, Moreddu-Kevin, Paris-Huff, Bruce, Agricultural Policies in Developing Countries and Agricultural Trade. Agricultural Trade Liberalization Implications for Developing Countries, Ed: I. Goldin-O. Knudsen. OECD-The World Bank, Paris-Washington D.C., 1990, (115-157).

Commision of The Erupoean Communities. The Turkish Economy : Structure and Developments. Brussels, 18 December 1989.

Commission of the Erupoean Communities. The Agricultural Situation of the Community. Brussels, 1989.

Council at Ministerial Level, Agricultural Policies, Markets and Trade : Monitoring and Outlook 1990. Summary and Conclusions. C/Min (90) 5., 14 th May 1990.

Eraktan, Gülcan, 1980 Sonrası Tarım Politikası ve AET ye Uyum Olanakları. Tarım Haftası 87. 1980 Sonrası Türk Tarımı, Yapısal Gelişmeler ve Sorunlar Sempozyumu, Ankara, 6-7 Ocak 1987.

Erez, Yalım E., Tarım Sektörü Belirli Bir süre Daha Serbest Rekabetin Çarkları Arasına İtilmemelidir. Hasad, Aralık 1990 sa: 67, s. 7.

FAO, Production Yearbook 1989, Vol. 43. 1990.

Frohberg, Klaus-Fischer, G.-Parikh, K.S. Would Developing Countries Benefit From Agricultural Trade Liberalization in OECD Countries? Agricultural Trade Liberalization... (225-258).

Krissoff, Barry-Sullivan, John-Wainio, John, Developing Countries in an Open Economy: The Case of Agriculture. Agricultural Trade Liberalization... (159-179).

OECD, Agricultural Policies Markets and Trade Monitoring and Outlook 1990.

T.C. Başbakanlık DPT, Çalışma Hayatı ve Sosyal Güvenlik Konularında Veri Tabanının Oluşturulması (Kaynak ve Yöntemler). Sosyal Planlama Başkanlığı, Kasım 1990.

T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ülkemiz Dış Ticaretindeki Gelişmeler (1984-1988).

T.C. Merkez Bankası Yıllık Raporları.

T.C. Ziraat Bankası

Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Zirai ve İktidasi Rapor 1988-1989. Yay. No: 163 Ankara, 18.5.1990.

TARIM ÜRÜNLERİ İÇ VE DIŞ PİYASALARINDAKİ GELİŞMELER

Prof.Dr. Ergün KİP

I. GİRİŞ

Günümüzde bazı iktisatçılar ve özellikle politikacılar tarafından sanayileşme ekonomik kalkınma ile eş anlamda kullanılmakta veya algılanmaktadır. Bunun temelinde, bugünün zengin ülkeler sanayileşmiş, fakir ülkelerinin de tarımsal ürün üreticisi ülkeler olduğu fikri yatmaktadır. Genel olarak sanayileşmiş ülkeler örnek alınırken; sanayileşmeye ekonomik kalkınmanın bir sonucu olarak bakılmayıp nedeni olarak bakılmaktadır. Son yıllarda Türkiye’de de, uygulanan iktisat politikaları aracılığı ile benzer bir eğilime girilerek sanayileşme tarımdan bağımsız olarak ele alınmış ve ekonomik kalkınmanın tek yolu sayılmıştır. Öyle ki, çoğu kez ekonomik kalkınmada sanayileşme ve tarımsal gelişme çabaları hem girdi hemde çıktı bakımından tamamlayıcı ve karşılıklı olarak birbirini destekleyici faaliyetler olarak düşünülmemiş, aksine rakip alternatifler olarak ele alınmıştır. Bu ele alış biçimi içinde de ihmal edilen veya daha hafif bir deyimle daha az ağırlık verilen sektör tarım sektörü olmuştur. Bunu bir sonucu olarak da ekonomide Tablo 1’de canlandırılan yapı değişikliği ortaya çıkmıştır. Tarım sektörünün gayrisafi yurt içi hasıla içindeki payı III. Plan döneminde yılda ortalama % 28.5 iken bu IV. plan döneminde ortalama % 21.5’e düşmüş, 1984 yılından itibaren de sırasıyla 1984 de % 19.6, 1985’de % 18.8, 1986’da % 18.4, 1987’de % 18, 1988 de % 17.5, 1989’da % 16.6 ya düşmüş, 6 beş Yıllık Plan Dönemi sonu olan 1994’de ise 1988 yılı fiyatlarıyla % 13.9 a düşürülmesi hedeflenmiştir. Buna karşılık sanayi sektörünün payı yükselmekte, hizmetler ise yaklaşık aynı düzeyde kalmaktadır. Bu doğal bir süreçtir. Zira, ekonomi büyürken onu oluşturan parçalar farklı hızlarda büyüyorsa, ekonominin yapısı değişir. Bunun anlamı parçaların bütün içindeki ağırlıklarını ya da paylarının değişmesidir. Ekonominin, tablo 1’de görüldüğü gibi, setörel yapısını değişmesi buna örnektir. Ancak durumun pek de böyle olmadığını biraz ileride göreceğiz.

Bugün 28.6 milyon hektar olan işlenen arazinin yaklaşık 6.0 milyon hektarı, gerek teknik gerekse iktisadi nedenlerle, işletilmeye uygun olmayan marjinal arazilerdir. Bu durum, tarımsal üretimin arazi genişletilmesi ile daha fazla artırılamayacağını ifade etmektedir. O halde, tarımsal üretimin artırılabilmesi, ancak yoğun girdi kullanarak birim alandan alınan üretimi artırmakla; bir başka deyişle ekstansif tarımdan entansif tarıma geçişle, mümkün olabilir. Bu da, modern girdilerin daha yoğun kullanımını yanında tarım sektörüne yapılacak yeterli sabit sermaye yatırımları ile sağlanabilir.

Tablo 1. Sektörlerin GSYİH içindeki Payları (Cari Faktör Fiyatlarıyla %)

Sektörler	3.Plan dönemi Ortalam.	4.Plan dönemi Ortalam.	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1994 (1988 Yılı fiyatları ile)
Tarım	28.5	21.5	19.6	18.8	18.4	18.0	17.5	16.6	13.9
Sanayi	20.0	26.1	29.5	31.6	31.9	31.8	32.4	31.3	39.0
Hizmetler	51.5	52.4	50.9	49.6	49.7	50.2	50.1	52.2	47.1
GSYİH (F.F)	100.0	100.0	10.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak : DİE, 1994 hedefi 6.Beş Yıllık Kalkınma Planı.

Oysa girdi kullanımındaki göreceli artışlar karşısında tarımsal üretimdeki mutlak artışlara karşın, tarım sektörü, diğer sektörlerin daha hızlı gelişme ve büyümeleri karşısında, milli ekonominin en önemli sektörü olma özelliğini zaman içinde yitirerek, gayri safi yurt içi hasıla içindeki payı bakımından, bugün hizmetler ve sanayi sektörlerinden sonra üçüncü sıraya düşmüştür. Ancak, bugün 57 milyona yaklaşan nüfusumuzun beslenmesini güvence altına alan, ihracat gelirlerinin önemli bir kısmını teşkil ederek döviz ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılayan ve sanayi kesimine hammadde sağlayan tarım sektörü ekonomik yapı içindeki önemini sürdürmektedir ve sürdürecektir. Zira, 2000 yılında 75-80 milyona ulaşacağı tahmin edilen nüfusumuzun bugünkü standartlarda beslenebilmesi için tarımsal üretimin en az bugünkünün iki katına çıkarılması gerekmektedir. Tarımın imalat sanayii ve hizmetler gibi sektörlerin gelişmesi için dolaylı katkısı da dikkate alınırsa, bu artışın çok daha yüksek olması beklenir. Ancak kalkınma planlarındaki hedefler ve bunların gerçekleşme oranları ile bu düzeye ulaşılması pek mümkün görülmemektedir. Zira, ekonominin bir bütün olarak kalkınmasındaki başarı, sektörler arasında kurulacak denge ile doğru orantılı olmasına karşın, biraz sonra değineceğimiz gibi, ülkemizde son yılların yatırımların sektörler arası dağılımında tarım sektörünün aleyhine bir gelişme gözlenmektedir.

II. EKONOMİK KALKINMADA TARIM-SANAYİ ÖNCELİĞİ

Daha önce belirtildiği gibi, ülkemizde son yıllarda sanayileşme ve ekonomik kalkınma hemen hemen eşanlamda kullanılmakta ve dolayısıyla sanayileşme tarımdan bağımsız olarak ile alınmaktadır. Sanayileşmede öncelik alanlarının isabetli bir şekilde tesbit edilmesi koşuluyla, yaygın bir sanayileşmenin kalkınma için vazgeçilmez bir unsur olduğunu kabul etmekle beraber, ekonominin sağlıklı bir şekilde gelişmesinde sanayileşme ile tarımsal kalkınma arasında küçümsenmeyecek karşılıklı ilişkilerin mevcut olduğu da unutulmamalıdır. (1) Başka bir deyişle, sanayinin, ekonominin geleneksel yapısını değiştirmede önemli bir dinamik etken olduğu inkar edilemez. Özellikle, işlenmemiş ürün ihracatçısı olup da ihracat talebinde tıkanıklıkla karşılaşan ve hızla artan iş gücüne istihdam olanakları arayan ülkeler için sanayileşmenin önemi çok büyüktür. Ancak başarılı bir sanayileşme için tarımsal artışın önemi de

(1) Feyyaz Berker, "Tarımda Sanayileşme ve Plan" Milliyet Gazetesi, (Tarihi tesbit edilememiştir).

(2) Yüksel İşyar, "Ekonomik Kalkınmada Tarım-Sanayi İlişkisi", C.Ü. Zir. Fak. Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 1985.

inkar edilemez. Bu nedenle, denilebilir ki, sanayileşmede başarı tarımsal gelişme ile sınırlıdır (2). Özellikle, dünya gıda maddelerinde son yıllarda ortaya çıkan arz eksikliği ve bunun sonucunda tarımsal ürün fiyatlarındaki artışlar Türkiye'deki tarımsal üretimin en az ülkenin nüfus artışı olan yılda % 2.5-3.0 kadar artmasını gerektirmektedir. Aksi takdirde birçok yapısal nedenlerle kronik açıklar veren ödemeler dengesinin hammadde ve yatırım maddesi ithalatının yanısıra tüketim malları ithalatından dolayı çok daha büyük bir bunalım geçirmesi beklenmelidir. Bir başka deyişle, ekonomide büyüme süreci ile belirli bir gıda maddeleri marjı aşılmadıkça, kaynakların bir bölümü veya tamamının diğer faaliyetlere aktarılması mümkün değildir. Bu nedenlerle bugün olduğu gibi gelecekte de diğer sektörlerin başarısı, tarım sektörünün başarısı ile sınırlı kalacaktır. Zira, bugünün gelişmiş ülkelerinin geçmişteki tecrübeleri, "Sanayileşmeye giden en kısa yol, tarımsal kalkınmadan geçer" tümcesini doğrulamaktadır. Sanayide gelişmiş ülkelerin tarımda da ileri düzeylerde olmaları bu sektörler arasındaki bağların dengeli bir şekilde kurulabilmiş olmasındandır. Japonya ve birçok Batı Avrupa Ülkesi, bunun canlı örnekleridir. Öte yandan, tarım sektörünü tamamen ihmal ederek sanayileşme çabası gösteren birçok Latin Amerika Ülkesi, gıda maddesi fiyatlarının aşırı şükselmesinden kaynaklanarak, önlenemez boyutlara ulaşan enflasyon nedeniyle ekonomik gelişmede başarısız olmuşlardır. Bu nedenle, ülkemizde de hizmetler ve sanayi sektörlerinde (geçmişte) gerçekleşen başarıda tarım sektörünün rolü büyük olmuştur. (3)

Oysa, Türkiye'de son yıllarda sabit sermaye yatırımlarının sektörler arası dağılımında tarım sektörünün aleyhine bir gelişme gözlenmektedir. Tablo 2 den izlenebileceği gibi, tarım sektörüne yapılan sabit sermaye yatırımları 3. ve 4. plan dönemlerinde yılda ortalama % 11.39 ve % 10 gibi düşük oranlarda olmasına ve 3. plan döneminde sırasıyla imalat, ulaştırma ve konut sektörlerinden; 4. plan döneminde ise sırasıyla imalat, ulaştırma, konut ve enerji sektörlerinden sonra yer almasına rağmen, özellikle 1984 yılından itibaren sürekli bir azalma göstererek, 1988 fiyatlarıyla 5. plan döneminde yılda ortalama % 7.24'e düşmüş, 6. plan dönemi sonunda ise % 7.93 olması hedeflenmiştir. GSYİH içindeki payı 3. plan döneminde % 28.5, IV. plan döneminde ise bütün olumsuzluklara rağmen % 21.5 (Tablo 1) olan tarım sektörü yatırımlar bakımından diğer sektörlerin karşısında hak ettiği oranda payını alamamıştır. Böyle bir sektöre, imalat sanayii kadar olmasa bile; enerji, ulaştırma ve konut gibi sektörlerin çok gerisinde yatırım yapılmış olması, ülkemizde yukarıda da belirtildiği gibi, topyekün kalkınma için gerekli olan sektörler arası dengenin kurulamamış olduğunu göstermektedir. Tablo 2'de ilgi çeken bir başka husus da, yine son yıllarda iddia edildiğinin aksine, 1983 yılından bu yana imalat sanayii sabit sermaye yatırımlarının da sürekli bir düşüş göstermesidir.

Tarım sektörünün yatırımlar yönünden, büyüklüğüne ve ülke ekonomisi bakımından önemine uygun olarak, hak ettiği payı alamaması gayet doğal olarak, kendisini sektörel katma değerlerinin büyüme hızlarında da göstermektedir. Tablo 3'den

(3) Yüksel İşyar, "Tarım Sektörünün Aleyhine Bir Gelişme Gözleniyor" Milliyet Gazetesi, 10 Ocak 1986.

Tablo 2. Sektörler İtibariyle Sabit Sermaye Yatırımları (%)

Sektörler	3.Plan Dönemi Ortalaması	4.Plan Dönemi Ortalaması	1984	1985	1986	1987	1988	1989	5.Plan Dönemi Ortalaması	6. Plan Dönemi Sonu Hedefi
Tarım	11.39	10.00	10.6	8.9	6.5	8.0	7.9	6.4	7.24	7.93
Madencilik	3.57	5.35	5.4	5.6	4.4	2.8	2.2	2.4	3.88	3.40
İmalat	30.39	25.62	22.3	19.2	19.6	15.5	14.8	14.0	17.50	20.00
Enerji	7.11	15.25	15.8	14.5	14.3	13.5	12.1	13.0	13.37	10.85
Ulaştırma	19.12	17.95	21.6	26.4	23.8	23.4	21.5	18.3	21.99	19.24
Turizm	0.67	0.61	0.9	1.1	2.7	2.8	3.4	4.3	2.82	4.44
Konut	16.38	15.82	13.7	14.8	15.9	20.9	25.4	28.8	20.75	21.52
Eğitim	3.12	2.36	2.1	2.2	2.2	2.6	3.0	3.2	2.82	3.58
Sağlık	1.04	1.06	0.9	0.8	1.0	1.0	1.1	1.3	1.02	1.57
Diğer Hiz.	7.21	5.98	6.8	6.6	9.6	9.5	8.6	7.3	8.61	7.47
T O P L A M	100.00	100.00	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.00	100.00

Kaynak : DPT, 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler (1972-1983). Ekonomik Gelişmeler,
Haziran 1984, DPT, 1988 Yılı Programı ve 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı.

Tablo 3. GSMH Sektörel Büyüme Hızları / 1968 Fiyatlarıyla (%)

Sektörler	3.Plan Dönemi Ortalaması	4.Plan Dönemi Ortalaması	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	5.Plan Dönemi Ortalaması	1990 (1)
1.Tarım	3.2	2.1	1.7	0.1	6.4	-0.3	3.5	2.4	7.9	2.1	8.0	-11.5	1.6	11.8
2.Sanayi	9.7	1.5	-6.0	7.4	4.9	8.0	10.1	6.3	8.7	9.6	3.1	3.1	6.3	11.6
Madencilik	15.8	-8.0	-4.1	-7.3	-5.5	7.5	7.9	11.9	-6.3	4.2	8.7	-3.7	2.9	3.6
İmalat	8.8	2.3	-6.4	9.5	5.4	8.7	10.2	5.5	9.6	9.9	1.8	3.2	5.9	12.6
Elektrik-Gaz Su	13.4	5.0	-4.5	7.0	11.7	2.2	1.1	7.8	15.5	10.9	9.8	7.1	10.1	9.3
3.Hizmetler	7.9	2.5	0.8	3.7	3.5	3.9	5.3	4.0	6.4	6.8	4.1	4.0	5.0	7.6
GSYİH (Faktör F.)	7.1	2.2	-0.5	3.6	4.5	3.9	6.0	4.2	7.3	6.5	4.7	0.4	5.2	9.4
GSMH (Piy. F.)	6.5	2.1	-1.1	4.1	4.5	3.3	5.9	5.1	8.1	7.4	3.7	1.6	5.2	10.0

Kaynak : DİE. (1) DİE Temmuz 1990 Tahmini.

görülebileceği gibi, tarım sektörünün yıllık büyüme hızı III. Plan döneminde ortalama %3.2 iken, IV. Plan döneminde ortalama %2.1'e düşmekte, 1980'den bu yana ise yıldan yıla büyük dalgalanmalar göstererek bazı yıllar nüfus artış hızını dahi karşılamayacak düzeylere inmektedir. Çiftçilik, hayvancılık ve ormancılık alt sektörlerinde ise bazı yıllar, negatif büyüme hızları ile, mutlak azalma göstermektedir. Buna göre, gerek modern tarım girdilerinin gelişmiş ülkelere göre önemli ölçülerde az kullanılması gerekse sektöre ülke ekonomisindeki yeri ve önemine uygun oranda yatırım yapılmaması sonucu tarım henüz doğa koşullarının etkisinden kurtarılamamış ve dolayısıyla bugüne kadar uygulanan beş plan döneminde de ortalama büyüme hızı plan hedeflerinin gerisinde kalmıştır. Bunun en bariz örneği, iklim koşullarının nisbeten iyi olduğu 1982, 1986, 1988 ve 1990 yıllarında sektörün büyüme hızlarının sırasıyla %6.4, %7.9, %8.0 ve %11.8'e yükselmiş olmasıdır.

Tarım sektörü bütün bu olumsuzluklara rağmen ülke nüfusunun beslenmesini, bilinen belirli bir standart dahilinde, güvence altında tuttuğu gibi, dolaysız ve dolaylı katkıları ile birlikte ihracat gelirlerimizin 1987 yılında yaklaşık %26.2'sini oluşturmaktadır. IV bölümde bu konu ayrıntılı olarak incelenecektir.

TARIM ÜRÜNLERİ İÇ PİYASALARINDAKİ GELİŞMELER

Tarımsal Ürünlerde Fiyat Oluşumu :

Tarımsal fiyatlar, sanayi kesimindeki fiyatların aksine, farklı bir yapı göstermekte, dolayısıyla da özel bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Sanayi kesiminde marjinal maliyet ve marjinal gelir eşitiği ile belirlenen fiyatlar ve üretim düzeyleri, tarım kesimi için uygulamada genellikle tam geçerli olmamakta, geçimlik kesim için yapılan üretimlerde ise bu sapma daha da fazlalaşmaktadır.

Tarımsal ürünlerin arzı, talebi ve pazarlanması sanayi ürünlerine göre farklı bir yapı gösterir. Genellikle sanayi mallarının fiyatları, maliyetlerin itisi ile yukarıdan aşağıya bir bakış ile belirlenirken, tarımsal ürün fiyatları aşağıdan yukarıya doğru tüketici piyasasından başlamak üzere, perakendeci, toptancı ve aracı kanalı ile tarım üreticisi için "veri" olarak oluşur. Başka bir deyişle, tarımsal ürün fiyatları oluşurken üreticilerin ve dolayısı ile de maliyetlerin rolü genellikle kısıtlıdır. Çünkü bir yıla ait tarımsal ürün fiyatlarını, o yılın maliyetleri değil, toplam tarımsal ürün arzı belirler.

Tarımsal ürün fiyatlarının önemli özelliklerinden biri de konjonktür dalgalanmalarına karşı çok duyarlı olmalarıdır. Konjonktürün yükselme dönemlerinde tarımsal ürün fiyatları daha erken ve şiddetle yükselmekte, alçalma dönemlerinde ise en erken düşmektedirler. Özellikle konjonktür alçalma safhası tarımsal ürün üreticilerinin olumsuz yönden en fazla etkilendikleri bir dönemdir. ⁽⁴⁾

(4) Ergün Kıp, "Fiyat Yönünden Tarımsal Üretim Özellikleri, "Tarımsal Ürünlerde Destekleme Fiyat Politikası, Türkiye Ziraat Ekonomi Derneği Ya.No. Ankara, 1975.

Tarımsal Destekleme ve Fiyat Politikası

Yukarıda tarım kesiminin genel ve fiyat oluşumu yönünden bazı özelliklerine ve sorunlarına değindik. Oysa, tarım kesiminin sorunları yalnızca fiyat oluşumu ile sınırlı kalmamakta; üretim, pazarlama ve tarımsal gelirle ilgili daha pek çok sorun bulunmaktadır. Sorunların ağırlığına karşılık, tekil üreticilerin bunları çözmek için alabilecekleri önlemler o kadar yetersizdir ki, devlet bir veya diğer şekilde, bu alanlara müdahale zorunda kalmaktadır. Devletin belirli bir amaçla, bu sorunların çözümü için aldığı önlemlerin tümü. "tarım politikası" nı oluşturur. Tarıma devlet müdahalesi, sadece az gelişmiş değil, sanayileşmiş ileri ekonomilerde de yaygındır; serbest rekabet düzeni ve dış ticareti serbestleştirme girişimindeki Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ya da liberal piyasa düzenine en bağlı ülke (ABD), tarım devlet müdahalesinin yoğunluğu ile göze çarpmaktadır. ⁽⁵⁾

Türkiye'de de tarımın ve tarımsal fiyatların yukarıda belirtilen özelliklerinden dolayı devletin tarım sektörüne müdahalesi zorunlu olmaktadır. Zira sanayi ve hizmet sektörleri gümrük politikaları, teşvik tedbirleri, vergi iadeleri vb. koruma araçları ile korunmaktadır. Tarım kesiminin ise, kendine özgü nitelikleri nedeniyle, daha özel koruma politikaları ile desteklenmesi gerekmektedir. 1930'lardan bu yana uygulanan taban fiyat politikası bu özel koruma politikalarından biridir.

Taban fiyat kavramı, çiftçi gelirlerinin düzenlenmesini, kaynakların rasyonel kullanımını sağlamak, tarımsal üretimi artırmak, şehirleşme politikasını yönlendirmek, tarım ve tarım dışı sektörler ilişkisini düzenlemek gibi amaçları tek veya birlikte içermekte ve ülkenin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak, amaçlarına göre değişik şekillerde tanımlanmaktadır. ⁽⁶⁾

Genel bir tanımlama ile taban fiyat "çiftçiye ürettiği ürünü belirli bir asgari fiyatla, belirtilen alıcı bir kuruluşa satma imkanı ve garantisi veren bir fiyat" olarak tanımlanmaktadır.

Tarımsal üretimin doğa koşullarına bağlı olarak belirsizliği, mevsimlik dalgalanmalar gösterişi, tarımsal ürünlerin arz ve talep esnekliklerinin düşük oluşu, tarımsal ürün üreticilerinin küçük ve çok sayıda birimler oluşu, bunların organize olamamaları, pazarlama kanalında çok sayıda aracılardan oluşu üreticilerin arz cephesini oluşturmada etkili olmalarını kısıtlamaktadır. Fiyat mekanizmasında üreticiler aleyhine olan olumsuzlukları gidermek amacıyla devlet tarım ürünleri piyasasına taban fiyat politikası ile destekleyici olarak girmektedir.

---

(5) Gülten Kazgan, *Tarım ve Gelişme*, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1983, s. 501.

(6) Turan Güneş, "Tarım Ürünlerinin Taban Fiyatlarının Tesbiti Kriterleri ve Metodları ile Bunların Türkiye'de Uygulanması İmkânları", *"Tarımsal Ürünlerde Destekleme Fiyat Politikası"*, Türkiye Ziraat Ekonomisi Derneği Yayını, No. 4, Ankara, 1974.

Öten yandan, Türkiye'de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (I.BYKP)'dan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (6. BYKP) na kadar gerek kalkınma planlarında gerekse yıllık programlarda belirli ve istikrarlı bir destekleme politikasına ulaşamaması yanında uygulamadaki aksaklıklar da dile getirilmekte ve bu duruma neden olan faktörler arasında temelde kapsam genişlemesine, kurumsal örgütlenmenin yaygın ve karmaşık oluşuna ve eşgüdüm noksanlığı nedeniyle göreceli fiyatlar aracılığı ile belirli bir üretim planlamasının gerçekleştirilememesine yer verilmektedir. Öyle ki, bir plan kendinden önceki planı elştirir niteliktedir.

Destekleme Alımlarında Kurum Zararlarının Karşlanması Biçimi, Sübvansiyon Tutarı ve İzlenen Politikanın Enflasyon Yaratma Etkisi

1960 ve 1970'li yıllarda Türkiye'de destekleme faaliyetlerinin birinci finansman kaynağı Merkez Bankası kredileri idi. Zira, ürün fiyat politikasının uygulanmasında (stok birikimi ve stokların maliyet altında satışı, atıl kapasite, pazarlama maliyetinin karşılanması gibi nedenlerle) kurumların uğradıkları zararlar vardır. Kurumlar, T.C. Merkez Bankasından aldıkları kredileri tümüyle geri ödeyemezler; zararlar kredi genişlemesi ile karşılanırdı. Dolayısıyla fiyat politikasından doğan zararların enflasyona yol açma nedeni bu idi.⁽⁷⁾ Türk ekonomisinde bu etkinin ortaya çıkma nedeni, politikayı yürüten kurumların zararlarının kamu vergi geliri yerine kredi genişlemesiyle karşılanmasıydı. Politika kendi içinde enflasyonist olmaktan çok, Türkiye'deki uygulama biçimi bu etkiyi yaratmakta idi. Ayrıca bu etkinin 1970'ler ve özellikle 1980'ler Türkiye'sinde, 1960'lardakiyle aynı olmadığı da bir gerçektir. Yapılan hesaplara göre, 1950-1960 döneminde, T.C. Merkez Bankası kredilerindeki ortalama yıllık genişleme 520 Milyon TL dir; bunun 208 Milyon TL'si, yani % 40'ı tarım ürünleri finansmanından, bunun yanya yakın kısmı da TMO zararlarından doğmuştur. Bu dönemde Ticari Banka kredilerindeki genişleme çok önemli olmadığı için, ürün fiyat politikasının enflasyonist etkisi şiddetli olmuştur. 1960-1970 döneminde, T.C. Merkez Bankasının kredilerindeki ortalama yıllık genişleme 1,371 milyon TL, bunun tarım ürünlerinden doğan kısmı da % 36'sı '490 milyon TL) kadardır. Ne var ki, 1960'lardan sonra, özellikle 1970'lerde (dövizde çevrilebilir mevduat hesaplarının da etkisiyle) ticari banka sisteminin yarattığı kredi genişlemesi o denli önem kazanmıştır ki, ürün fiyat politikasından doğan zararların enflasyon yaratma etkisi önemsizleşmiştir. 1950-1960 yıllarındaki bu etkiyi 1970 (özellikle 1980) yıllarına teşmil etmek artık anlamlı değildir; çünkü, diğer enflasyon kaynakları öncelik almıştır.⁽⁸⁾ Bu durum aşağıdaki Tablo 4'de yakından izlenmektedir. Müdahalenin finansmanı amacıyla verilen krediler 1976 yılına kadar önemli bir pay almakla birlikte, bu pay 1977'den itibaren sürekli düşüş göstererek 1984'de % 5.1'e, 1985'de % 9.5'e, 1986'da % 11.7'ye inmiş, fakat 1987'den itibaren tekrar yükselmeye başlamıştır. Bu azalmada bazı ürünlerin (başta canlı hayvan ve süt olmak üzere) zaman içinde destekleme kapsamından çıkarılmış olmasının rolü olmakla birlikte, temelde iç ticaret hadleri

(7) Gülten Kazgan a.g.e. s.507

(8) Gülten Kazgan, a.g.e. s. 511-512.

incelenirken de görüleceği üzere, 1980'den sonra taban fiyatlarının genel fiyat seviyesinin altında tutulmasından kaynaklanmaktadır.

Sübvansiyon konusuna gelince : Destekleme fiyatları ile alımlara konu olan herhangi bir ürünün üreticilerine bu yolla, pirime benzer bir sübvansiyon intikal edip etmediğini anlamak için bir takım hesaplar yapmak gerekmektedir. Zira bu sübvansiyonlar, eğer veriliyorsa, alım fiyatları içerisinde gizlidir. Onlar bu fiyatlar içerisinden ayıklayıp çıkarmak gerekir.⁽⁹⁾ Bu ise sözkonusu ürünlerin hiçbir devlet müdahalesi olmadan cari arz ve talep koşullarına bağlı olarak oluşan piyasa fiyatlarını gerektirir. Bu fiyatların tesbiti ise çeşitli nedenlerle güçlükler yaratmakta, hatta olanaksız hale gelmektedir. Fakat iç ticaret hadleri bu konuda bir fikir verebilir.

Yukarıda taban fiyat ve destekleme alımları politikasının gerek yapısından gerekse uygulanış biçiminden kaynaklanan sorunların birbirini izleyen beş kalkınma planında dile getirildiğinden hatta bu konuda her kalkınma planının adeta bir öncesinin bir eleştirisi olduğundan ve bizim bu politikada gördüğümüz aksaklıklarla, tarım sektörüne ve dolayısıyla tüm ekonomiye daha yararlı hale getirilmesi için alınması gereken önlemlerden söz ettik. İşte bütün bu aksaklıklar ve sorunlar, tarım ve sanayi sektörleri arasındaki fiyat ilişkilerini yansıtan iç ticaret hadlerinde kendisini göstermektedir.

Tablo 4. Merkez Bankasının Müdahale Kredileri İle Toplam Kredileri Arasındaki İlişki

Yıl	Merkez Bankası Müdahale Kredileri Toplamı (Milyon TL) (1)	Merkez Bankası Krediler Genel Toplamı (Milyon TL) (2)	(1) / (2) %
1975	21522	54756	39.3
1976	38732	96824	40.0
1977	66882	189699	35.2
1978	79483	241586	32.8
1979	119075	382138	31.2
1980	176851	655183	27.0
1981	233800	925480	25.3
1982	203400	910513	22.3
1983	193100	1234079	15.6
1984	45201	879943	5.1
1985	123245	1299640	9.5
1986	213291	1828034	11.7
1987	763300	3438800	22.2
1988	1082100	5142300	21.0
1989	1321900	6699100	19.7

Kaynak : T.C.Merkez Bankası Yıllık Raporları.

(9) Tevfik Pekin, *Türkiye'de Tarım Sektörüne Verilen Sübvansiyonlar*, Ege Üniversitesi İTBP Ya. No. 64/41, İzmir, 1973.

Türkiye’de İç Ticaret Hadleri :

Gelişmekte olan ülkelerde sektörlerarası mal ve hizmet alışverişlerinde kaynak aktarımlarının yönü ve niteliği araştırılırken; iki sektörlü modeller, sadelikleri ve kolay geliştirilmeleri nedeniyle daha çok kullanılmaktadır. Bu modellerde, ekonomideki mal ve hizmet üretim faaliyetleri, geleneksel ve modern sektörler veya tarım ve sanayi sektörleri çerçevesinde ele alınmaktadır.

Tarım ve tarım dışı sektörler arasındaki değişim (mübadele) hadleriyle ilgili bir gösterge olan içi ticaret hadleri, genel olarak tarım ürünleri fiyat indeksi ile sanayi ürünleri fiyat indeksi arasındaki bir oran olarak kullanılır. İç ticaret hadleri çözümlenmesi “Ülkemiz açısından da özel bir ilgi uyandırmaktadır. Bunun nedeni, iktisadi kalkınma teorisinde kaynak aktarımı konusunda ileri sürülen bazı görüşlerin ülkemizde de ne derece geçerlilik taşıdığına ortaya konulması bakımından böyle bir çözümlenmenin ışık tutucu nitelikte olmasıdır. Bilindiği gibi, ülke ekonomisinin geleneksel ve modern sektörler ya da tarım ve sanayi sektörleri şeklinde ele alınıp kaynak aktarımının sorunları incelenirken, tarım kesiminden sanayi kesimine çeşitli yollardan kaynak aktarılabileceği, bir takım iktisatçılar tarafından ileri sürülmüştür. Onlara göre, tarım kesimi sanayi girdisi olan ürünleri ucuz sağladığı takdirde, sanayiciler daha çok yatırım yapabilme olanağına kavuşacaktır. Öte yandan, sanayide çalışan işçilerin tükettikleri tarımsal kökenli gıda maddelerinin ucuzluğu, işçi ücretlerinin düşük olmasına yol açacağından, sanayileşmede bir başka kaynak daha sağlanmış olacaktır.⁽¹⁰⁾ Başka bir deyişle, iç ticaret hadlerini tarım aleyhine çevirerek, vergi etkisindeki bir fiyat politikası ile tarımı vergileme olanağı doğacaktır. Bu açıklamadan iç ticaret hadlerinin tarım ve sanayi lehine dönmesinin bir ülke ekonomisinin gelişme yönü ve/veya derecesi üzerindeki etkisi ve önemi anlaşılmaktadır.

İç ticaret hadleri kavramı belirli bir sosyal sınıfın, özellikle köylü sınıfının, satın alma gücünde ve ekonomik refahındaki değişimleri izlemek amacıyla kullanılmaktadır. Belirli bir temel yıla göre, köylünün yetiştirerek piyasaya arz ettiği ürünlerin fiyatları, bu sınıfın kendi tüketim ihtiyaçları için veya ürettiği malları yeniden üretmek için satın aldığı maddelerin fiyatları ile karşılaştırılmakta ve örneğin köylünün sattığı malların fiyatlarındaki bir düşme görülmüş ise, bundan köylü sınıfının bir gelir ve refah kaybına uğradığı anlamı çıkarılmaktadır.⁽¹¹⁾ Çok çeşitli ve oldukça karmaşık ticaret hadleri tanımlamaları bulunmakla birlikte burada sadece mal değişimine dayanan tanımlamalardan biri olan “net değişim (trampa) ticaret hadleri” üzerinde durulacaktır.

---

(10) D.I.E., Türkiye Ekonomisinde İç Ticaret Hadleri, 1973-1982, Ya.No. 10. Ankara, Temmuz 1983, s.1

(11) Halil Seyidoğlu, “Ticaret Hadleri : Önemi, Çeşitli Tanımları, Doktrin Tartışmaları ve Değerlendirme”, Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Dergisi, Cilt 1, Sayı, s.171.

Net Değişim Ticaret Hadleri : Dış ticarete olduğu gibi, iç ticarete de ticaret hadlerinin en pratik ve yaygın tanımı budur. Çiftçinin yetiştirerek piyasaya arzettiği ürünler karşılığında eline geçen fiyatlar endeksinin çiftçinin kendi tüketim ihtiyaçları veya tekrar üretimde bulunabilmek için satın aldığı girdilere ödediği fiyatlar indeksine oranıdır :

$$N : \frac{P_T}{P_S}$$

N : Net değişim ticaret hadleri
 P_T : Çiftçinin eline geçen fiyatlar indeksi
 P_S : Çiftçinin ödediği fiyatlar indeksi

Çiftçinin sattığı ve aldığı mallar çok sayıda olduğundan, fiyatları ifade etmek için indeks sayıları kullanılır. Formülden anlaşılacağı gibi, çiftçinin ödediği fiyatlar sabit iken çiftçinin eline geçen fiyatlar yükselirse veya çiftçinin eline geçen fiyatlar sabit iken çiftçinin ödediği fiyatlar düşerse ya da iki fiyat indeksi artmakla birlikte çiftçinin eline geçen fiyatlardaki artış daha büyük olursa ticaret hadleri tarımın lehine değişir. Bunun anlamı, fiyat değişmelerinden dolayı, aynı miktar tarımsal ürünün daha fazla sınai mamul satın alabileceğidir.

Bilindiği gibi, iç ticaret hadlerini hesaplabilmek için iki indekse gereksinme duyulmaktadır. Birincisi, çiftçinin eline geçen fiyatları yansıtan indeks, ikincisi de çiftçinin ödediği fiyatları yansıtan indekstir. İç ticaret hadleri indeksini hesaplamak için farklı kurumlar ve araştırmacılar tarafından farklı yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bazıları tarım ve sanayi (veya tarım dışı sektörler) zımni fiyat deflatörleri (indirgeyicileri) ni birbirine oranlamakta; bazıları çiftçinin sattığı ürünler ve satın aldığı mallar (üretim malları, tüketim malları veya her ikisi birden) için ayrı ayrı fiyat indeksleri hesaplayarak bunları birbirine oranlamakta; bazıları ise elde hazır bulunun toptan fiyatları indekslerinden yararlanmaktadır.

Burada, hem basitliği hem de diğer indekslerle yapılan karşılaştırmalarda yaklaşık aynı sonucu vermesi bakımından, toptan eşya fiyatları yaklaşımını kullanılmaktadır. Bu ticaret hadlerini hesaplayabilmek için Ticaret Bakanlığı konjonktür ve Yayın Müdürlüğü'nün (1983'den bu yana Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Değerlendirme Dairesi Başkanlığı'nın) düzenleyip yayınladığı toptan eşya fiyatları indeks sayıları kullanılmaktadır. Uygulamada DİE ve TÜSİAD gibi kurumlar da ticaret hadleri hesabında TEF indekslerini kullanmaktadırlar. ⁽¹²⁾ İncelenen dönem 1963-1990 yılları arası olmak üzere 27 yıldır. Buna üç nedenle gerek duyulmuştur. Birincisi, indeksin kendisi 1963 = 100 bazlıdır, ikincisi ticaret hadleri ortaya çıkan gelişmeleri yansıması bakımından uzun-dönemde daha iyi fikir vermektedir, üçüncüsü 1963 yılı planlı döneme geçişin başlangıç yılıdır. Bu bakımdan, ele alınan önem, planlı dönem içindeki gelişmeleri yansıması açısından da önemlidir.

(12) Bkz. TÜSİAD, *The Turkish Economy 1984* ve DİE, *İstatistik Yılları*.

Bilindiği gibi bu indeksler gıda maddesi ve yem grubu altında toplam, bitkisel gıda maddeleri, hayvanlar ve hayvansal ürünler alt gruplarından; sanayi hammaddesi ve yarı mamulü grubu altında toplam, yakacak, maden, dokuma maddesi, kağıt, sinai ve madeni yağ, yapı maddesi alt gruplarından ve her iki grubu da içine alan, yani ekonomideki tüm fiyatların seyrini gösteren, bir genel indeksden oluşmaktadır. Burada tarım ürünlerinin sanayi malı karşısındaki iç ticaret hadleri konu edildiğinden, bizi bu indekslerden gıda maddesi ve yem grubunun toplam ve alt grup indeksleri ile sanayi hammaddesi ve yarı mamulü grubunun sadece toplam indeksi ilgilendirmektedir. Tablo 5'de toptan eşya fiyatları indeks sayıları verilmektedir.

Şimdi de Tablo 5'de verilen toptan eşya fiyatları indekslerinden, tüm tarımsal ürünleri temsil eden toplam sütunu ile bitkisel gıda maddeleri, hayvanlar ve hayvansal ürünler sütunlarını çiftçinin ödediği fiyatları temsil ettiğini varsaydığımız sanayi hammaddesi ve yarı mamulü sütununa oranlayarak elde ettiğimiz net değişim ticaret hadlerini yakından izleyelim (Tablo 6).

Daha önce de belirtildiği gibi, indeks değerinin 100'ün üstünde olması net değişim ticaret hadlerinin o indeksin temsil ettiği tarım ürünleri alt grubunun lehine, 100'ün altında olması ise o alt grubunun aleyhine olduğunu gösterir.

Tüm ürünler net değişim ticaret haddini yansıtan birinci sütundan görüleceği üzere, net değişim ticaret hadleri, baz yılı olan 1963'den 1969'a kadar tarım lehine, 1970-1974 arasında tarım aleyhine, 1975-1978 arasında, 1978 hariç, tekrar tarım lehine seyretmekte, ancak 1979 yılından başlamak üzere önemli bir düşüş göstererek tarım kesimi aleyhine dönmekte, bir başka deyişle, tarımdan sanayiye kaynak aktarımının hakim olduğu bu dönemde tarım-sanayi fiyat makasının daha büyük ölçüde tarım aleyhine açıldığı anlaşılmaktadır.

Bitkisel gıda maddeleri alt grubunda durum daha da kötüdür. Net değişim ticaret hadleri dönem boyunca tarım aleyhine seyretmekle birlikte bu seyir özellikle 1979'dan itibaren daha da hızlanmıştır. Bunda net değişim ticaret hadlerinin bir çok bitkisel ürünün, özellikle tahıl ve yumru bitkiler gruplarına bağlı ürünlerin, aleyhine gelişmesinin rolü büyüktür.

Canlı hayvanlar net değişim ticaret hadleri dönem boyunca tarım lehine seyretmekle birlikte, en yüksek düzeyine 1975-1978 arasında, en düşük düzeyine de 1980-1985 arasında ulaşmıştır. Hayvanlar net değişim ticaret hadlerinin bitkisel gıda maddelerine göre daha hızlı artış göstermesi son yıllarda hayvansal ürünlere karşı ortaya çıkan talep artışları, hayvancılık kesiminde kullanılan üretim faktörleri arz elastikiyetlerinin düşük oluşu ve teknolojik gelişmenin yavaşlığı ile açıklanabilir.

Tablo 5. Toptan Eşya Fiyatları İndeks Sayıları.

GIDA MADDESİ VE YEM					
YILLAR	TOPLAM	BİTKİSEL GIDA MAD.	HAYVANLAR	HAYVANSAL ÜRÜNLER	SANAYİ HAMMADDESİ VE YARI MAMULÜ
1963	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
1964	100.20	96.20	111.10	102.10	102.70
1965	110.30	104.50	116.70	111.90	107.80
1966	116.30	108.40	126.50	121.70	112.20
1967	124.00	110.60	152.80	138.10	122.30
1968	126.40	113.70	148.30	133.60	128.80
1969	136.60	123.90	155.30	141.60	136.50
1970	141.00	127.00	179.00	150.00	153.60
1971	161.00	138.40	255.10	171.80	182.10
1972	185.40	153.40	331.40	189.80	222.40
1973	225.30	192.10	348.50	226.20	264.70
1974	305.40	281.60	371.00	296.60	322.50
1975	357.90	313.90	444.20	431.80	318.60
1976	411.60	355.40	621.30	452.50	371.60
1977	505.60	410.30	891.40	576.80	469.70
1978	733.70	549.30	1322.50	980.60	779.20
1979	1092.80	816.40	1958.60	1472.50	1460.60
1980	2189.70	1755.50	3805.80	2624.50	3152.10
1981	3100.70	2771.50	4436.80	3245.40	4134.50
1982	3758.60	3303.70	5672.70	4205.20	5386.90
1983	4754.00	3947.60	8374.30	5227.00	7298.00
1984	7669.20	6438.40	12138.20	8447.80	10358.10
1985	10468.30	8918.20	16582.60	11519.80	14938.60
1986	12947.50	10719.50	21763.60	14163.60	19454.30
1987	18117.60	14201.40	36459.70	19925.60	26835.10
1988	26879.90	22699.90	62110.80	25667.90	44925.50
1989	48764.70	44395.20	94250.90	43929.70	73974.50
1990	80897.90	71735.70	150939.90	71918.10	124022.60

Kaynak : Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ve DİE Aylık Fiyat İndeksleri Bülteni.

Hayvansal ürünler net değişim ticaret hadleri yaklaşık olarak tüm ürünler ticaret hadlerindeki seyri izlemiş, ancak lehte seyretme dönemlerinde daha hızlı bir artış, aleyhte seyretme dönemlerinden daha yavaş bir düşüş temposu göstermiştir. Ancak 1979-1985 döneminde önemli ölçüde tarım aleyhine bir seyir göstermiştir. Hayvansal ürünler net değişim ticaret hadlerinin görece olarak yüksek oluşu canlı hayvanlar ticaret hadlerinde sözü edilen nedenlerle açıklanabilir.

Fiyatları tamamen serbest piyasadaki arz-talep koşulları altında belirlenen ürünlerde (yumru bitkiler gibi) tarım-sanayi fiyat makasının zamanla aleyhe dönmesi, hükümetin fiyat politikası yönünden pek önemli olmayabilir. Fakat tahıllar, endüstri bitkileri, yağlı tohumlar ve baklagiller gibi bitkisel üretimde çok önemli yer tutan ve taban fiyat ve destekleme alımları uygulamasına sahip bulunan ürün grupları için son derece önemlidir. Bu, özellikle üretildiği bölgeler itibarıyla (Orta ve Doğu Anadolu gibi) çeşitli ürün yetiştirme alternatifine sahip bulunmayan tahıl çiftçisi yönünden son derece hayati öneme sahiptir.

Daha önce de belirtildiği gibi, iç ticaret hadlerini tarım aleyhine çevirerek tarımı örtük biçimde vergileme olanağı bulunmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus; özel teşebbüsün de yer aldığı bir piyasa içerisinde yapılacak müdahalelerle iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine çevrilmesi durumunda, sağlanan gelir devletin alım-satım tekelleri ile özel teşebbüs arasında paylaşılır. Özel teşebbüs denilince sanayi ve ticaret sektörleri kastedilmektedir. Dolayısıyla, iç ticaret hadlerinin tarım

Tablo 6. Toptan Eşya Fiyatları Net Değişim Ticaret Hadleri.

GIDA MADDESİ VE YEM				
YILLAR	TOPLAM	BİTKİSEL GIDA MAD.	HAYVANLAR	HAYVANSAL ÜRÜNLER
1963	100.00	100.00	100.00	100.00
1964	97.57	93.67	108.18	99.42
1965	102.32	96.94	108.26	103.80
1966	103.65	96.61	112.75	108.47
1967	101.39	90.43	124.94	112.92
1968	98.14	88.28	115.14	103.73
1969	100.07	90.77	113.77	103.74
1970	91.80	82.68	116.54	97.66
1971	88.41	76.00	140.09	94.34
1972	83.36	68.97	149.01	85.34
1973	85.12	72.57	131.66	85.46
1974	94.70	87.32	115.04	91.97
1975	112.34	98.52	139.42	135.53
1976	110.76	95.64	167.20	121.77
1977	107.64	87.35	189.78	122.80
1978	94.16	70.50	169.73	125.85
1979	74.82	55.89	134.10	100.81
1980	69.47	55.69	120.74	83.26
1981	75.00	67.03	107.31	78.50
1982	69.77	61.33	105.31	78.06
1983	65.14	54.09	114.75	71.62
1984	75.04	62.16	117.19	81.56
1985	70.08	59.70	111.01	77.11
1986	66.55	55.10	118.60	72.80
1987	67.51	52.92	135.86	74.25
1988	59.83	50.53	138.25	57.13
1989	65.92	60.01	127.41	59.38
1990	65.23	57.84	121.70	57.90

Kaynak : Tablo 5'in ilk dört sütununun son sütununa bölünmesi ile elde edilmiştir.

aleyhine dönmesinden yalnız sanayi değil, ticaret sektörü de yararlanır. Özellikle ticaret sektörünün sanayi sektöründen daha güçlü olduğu az gelişmiş ülkelerde iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişmesi sonucu yaratılacak kaynaklardan tüccar ve aracı kesiminin daha çok yararlanacağı ve dolayısıyla ticaret sermayesinin artacağı söylenebilir. Ticaret sermayesinin artışı ise yatırımları artırmaz, çünkü ticaretteki karın alışkanlığının gereği olarak cirosu yüksek döner sermaye halinde kullanılması olasılığı fazladır. Bu durumda yatırımların istihdamın ve üretimin arzulan ölçüde artmaması doğaldır. (13)

Tablo 6'ya göre tarım/sanayi iç ticaret hadleri 1980 yılından beri yaklaşık % 70 dolayında seyretmektedir. Bu, tarım sektörünün sadece fiyatlama yoluyla her yıl örtük biçimde % 30 dolayında vergilendirildiği, dolayısıyla tarım sektörünün GSMH içindeki payının da yine yaklaşık bu oranda düşük ifade edildiği anlamına gelmektedir. Bu durum Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7 : Tarımın GSMH içindeki görünen payı ve gerçek (olması gereken payı) (%)

Yıl	Tarımın GSMH içindeki görünen payı (1968 faktör fiyatlarıyla)(1)	Ticaretheadleriyle kaybedilen % 30(2)	Tarımın GSMH içindeki gerçek payı
1980	21.9	6.57	28.47
1989	17.3	5.19	22.49

Kaynak : (1) DİE yayınlarından. (2) ve (3) tarafımızdan hesaplanmıştır.

Nitekim tarım sektörünün yoksullaştırılması Tablo 8'de verilen sektörlerarası gelir dağılımı incelendiğinde de anlaşılmaktadır. Son on yıllık sanayileşme, istihdamın dağılımını büyük çapta etkilemiştir. Tarımdaki istihdamın payı 1980 yılında % 59.9 dan 1988 yılında % 55.1'e 4.8 puan gerilerken, sanayinin payı ;% 11.6'dan % 14.2'ye ve hizmetlerin payı % 28.5'ten % 30.7'ye yükselmiştir. Tarımdaki istihdam azalmasının % 54'ün sanayi ve % 46'sını hizmetler masetmiştir. Öte yandan istihdam oranların sektörlerdeki yurtiçi gelir ile karşılaştırdığımız zaman 1980 yılında kişi başına nisbi gelir Türkiye ortalamasının saniyide 1.871 katı, hizmetlerde 1.898 katı iken tarımda 0.404 katıdır. Başka bir deyişle, kişi başına gelir tarıma göre sanayide 4.63 kat, hizmetlerde ise 4.70 kat yüksektir. Oysa durum 1988'de daha da kötüleşmekte, kişi başına nisbi gelir Türkiye ortalamasının sanayide 2.035 katı, hizmetlerde 1.678 katı iken tarımda 0.356 katıdır. Dolayısıyla, sanayide kişi başına gelir tarıma göre 5.72 katına, hizmetlerde ise 4.71 katına yükselmektedir.

(13) Güneri Akalın, **Tarımımızın Sosyo-Ekonomik Yapısı, Vergileme ve Gelişme**, SBF Ya. No. 384, Ankara, 1975.

Tablo 8: Sektörlerarası Gelir Dağılımı

Sektörler	Gelir (%)	Nüfus (%)	Nisbi Gelir	Tarımsal Nisbi Gelir Sanayi ve Hizmetler Nisbi Gelirleri
1980				
Tarım	24.2	59.9	0.404	
Sanayi	21.7	11.6	1.871	4.63
Hizmetler	54.1	28.5	1.898	4.70
1985				
Tarım	20.4	58.9	0.346	
Sanayi	27.4	11.4	2.403	6.95
Hizmetler	52.2	29.7	1.758	5.08
1987				
Tarım	19.4	56.4	0.344	
Sanayi	28.8	13.8	2.087	6.07
Hizmetler	51.8	29.8	1.738	5.05
1988				
Tarım	19.6	55.1	0.356	
Sanayi	28.9	14.2	2.035	5.72
Hizmetler	51.5	30.7	1.678	4.71

Kaynak : Tarafımızdan hesaplanmıştır.

İç ticaret hadleri tekil ürünler veya ürün grupları itibariyle de hazırlanabilir ve belki de bu ürünlerin üreticileri bakımından daha iyi fikir verebilirdi. Biz, zaman kısıtlaması yönünden bu yola başvurmaktan ziyade, hemen hemen aynı sonucu veren, bazı tekil ürünlerle yaygın olarak kullanılan girdi pariteleri üzerinde duracağız, bir kiloğram tarımsal ürün ile alınabilecek mazot miktarları Tablo 9'da, gübre miktarları Tablo 10'da, ilaç miktarları Tablo 11'de ve tarımsal ürün/faktör pariteleri de Tablo 12'de verilmektedir.

Tablo 9: Tarımsal Ürün ile Alınabilecek Mazot Miktarı.

Yıllar	Ayçiçeği Fıatları TL./Kg.	Buğday Fıatı II. Grup Ekmek. Fıatı TL./Kg.	Soya Fıatı TL./Kg.	Çukurova Pamuğu Destekleme Fıatı TL./Kg.	Mazot Fıatları TL./Lt.	1 Kg. Ayçiçeği ile Al.Mazot Mik. (Litre)	1 Kg. Buğday ile Al. Mazot Mik. (Litre)	1 Kg. Soya ile Al.Mazot Mik. (Litre)	1 Kg. Çukurova Pamuğu ile Al. Mazot Mik. (Lt.)
1980	30	10.25	23	49	26	1.15	0.39	0.88	1.88
1981	40	18.75	40	62	42	0.95	0.45	0.95	1.48
1982	50	23.00	52	75	56	0.89	0.41	0.93	1.34
1983	72	29.00	63	125	72	1.00	0.40	0.88	1.74
1984	110	46.00	95	170	105	0.96	0.44	0.90	1.62
1985	140	62.00	132	217	165	0.85	0.38	0.80	1.32
1986	168	75.00	162	270	202	0.83	0.37	0.80	1.34
1987	202	97.00	192	325	208	0.97	0.47	0.92	1.56
1988	370	174.00	350	840	417	0.89	0.42	0.84	2.01
1989	650	312.00	630	1.510	821	0.79	0.38	0.77	1.84
1990	850	500.00	800	2.050	1325	0.64	0.38	0.60	1.55

Not : Ayçiçeği Destekleme alım fıatları ilk ilan edilen fıatlardır. Buğday fıatları II. Grup ekmeklik buğdaya ait olup ilk ilan edilen destekleme alım fıatlarıdır. Soya Fasulyesi Destekleme alım fıatları ilk ilan edilen fıatlardır. Pamuk Destekleme alım fıatları ilk ilan edilen fıatlardır. Mazot fıatların yıl içerisinde değışen fıatların ağırlıklı ortalamasıdır. 1990 yılı mazot fıatı 10.11.1990 tarihi itibarıyla ortalama fıatdır.

Tablo 10: 1 Kg. Tarımsal Ürün ile Alınabilecek Gübre Miktarı

Yıllar	Ayçiçeği Fıatı TL./Kg.	Soya Fıatı TL./Kg.	Buğday Fıatı TL./Kg.	Kompoze 20.20.0 TL./Kg.	1 Kg. Ayçiçeği ile Al.Gübre Miktarı (1 Kg.)	1 Kg. Soya ile Al.Gübre Miktarı (1 Kg.)	1 Kg. Buğdayı ile Al.Gübre Miktarı (1 Kg.)
1980	30	23	10.25	10.55	2.844	2.180	0.971
1981	40	40	18.75	16.03	2.495	2.495	1.170
1982	50	52	23.00	20.00	2.500	2.600	1.150
1983	72	63	29.00	20.00	3.600	3.150	1.450
1984	110	95	46.00	36.60	3.005	2.596	1.257
1985	140	132	62.00	60.30	2.322	2.189	1.028
1986	168	162	75.00	74.36	2.259	2.179	1.009
1987	202	192	97.00	87.11	2.319	2.204	1.114
1988	370	350	174.00	143.38	2.580	2.441	2.214
1989	650	630	312.00	237.20	2.740	2.656	1.315
1990	850	800	500.00	342.20	2.484	2.338	1.461

Not : Ayçiçeği Destekleme alım fiyatları ilk ilan edilen fiyatlardır. Soya Destekleme alım fiyatları ilk ilan edilen fiyatlardır. Buğday fiyatları II. Grup ekmeklik buğday fiyatları olup ilk ilan edilen fiyatlardır.

– Gübre fiyatları yıl içerisinde değişen fiyatların ağırlıklı ortalamasıdır. 1990 yılı gübre fiyatı 10 aylık ortalamalardır.

Tablo 11: Tütün / İlaç Paritesi ve Buğday / İlaç Paritesi

Yıllar	Tütün Fiyatı TL./Kg.	İlaç Fiyatı TL./Adet	1 Kg. İlaç Al. için Ge.Tütün Miktarı Kg.	Buğday Fiyatı TL./Kg.	İlaç Fiyatı TL./Kg. Lt.	1 Kg. İlaç al. için Ge. Buğday Miktarı Kg.
1980	126.28	376	2.978	10.25	195	19.00
1981	205.80	405	1.968	18.75	282	15.00
1982	286.33	743	2.595	22.95	380	16.50
1983	369.49	914	2.474	26.67	483	16.30
1984	527.00	1.146	2.175	46.83	679	14.50
1985	593.25	1.925	3.245	62.48	864	13.80
1986	1.441.43	3.370	2.338	79.06	1344	16.90
1987	2.846.50	4.880	1.714	96.74	2635	27.20
1988	4.713.80	9.186	1.949	165.37	4293	25.90
1989	7.470.00	15.867	2.124	327.33	8398	25.60
1990	—	—	—	570.00	9207	16.10

Not: Tütün Destekleme Alıma fiyatları Tekel'in ortalama alım fiyatları olup, 1989 yılı ürünü tütün alım fiyatı tahminidir. Buğday fiyatları 1990 yılına kadar T.M.O. ortalama alım fiyatlarıdır. 1990 yılında ise II. Grup Ekmeklik buğday fiyatları esas alınmış olup bu fiyat 22 Ekim 1990 tarihi itibarıyla.

— İlaç fiyatı olarak Propineb (tütünde mantar hasatlığı ilacı) ve 2,4D.Amin (Hububatta yabancı ot ilacı) fiyatları esas alınmıştır.

Tablo 12 : Tarımsal Ürünleri/Traktör Paritesi

Yıllar	Ayçiçeği fiatı TL/Kg	Soya Fıatı TL/Kg	ABuğday Fıatı 2.Grup Ekmeklik TL/Kg	Traktör Fıatı TL/Adet	1 Adet Traktör Al.İçin Gerekli Ayçiçeği Miktarı (Kg)	1 Adet Traktör Al.İçin Gerekli Soya Miktarı (Kg)	1 Adet Traktör Al.İçin Gerekli Buğday Miktarı (Kg)
1980	30	23	10.25	1.350.000	45.000	58.696	131.707
1981	40	40	18.75	1.675.000	41.875	41.875	89.333
1982	50	52	23.00	1.975.000	39.000	37.500	85.870
1983	72	63	29.00	2.550.000	35.417	40.476	87.931
1984	110	95	46.00	3.320.000	30.182	34.947	72.174
1985	140	132	62.00	4.345.000	31.036	32.917	70.081
1986	168	162	75.00	6.226.000	37.060	38.432	83.013
1987	202	192	97.00	9.100.000	45.050	47.396	93.814
1988	370	350	174.000	18.612.000	50.303	53.177	106.966
1989	650	630	312.00	27.307.500	42.012	43.345	87.522
1990	850	800	500.00	50.880.500	59.859	63.601	101.761

Not: Ayçiçeği Destekleme alım fiyatları ilk ilan edilen fiyatlardır. Soya Fasulyesi Destekleme alım fiyatları ilk ilan edilen fiyatlardır.

– Traktör fiyatları 1983 yılı dahil STEYR 768 modele ait olup, 1984 yılından itibaren Traktör fiyatları STEYR 8073 modele aittir.

Bilindiği gibi, tarım sektöründe taban fiyatları küçük çiftçiye çok az yarar sağlamakta, geçimlik kesin hiç yararlanamamakta, oysa ürettiğinin hemen tümünü satan büyük çiftçiye büyük yarar sağlamaktadır. Aslında büyük çiftçilerin destekleme alımı yapan devlet tekellerine gereksinimi dahi bulunmamaktadır. Oysa girdi sübvansiyonları hem verimlilik ve üretimi artırmakta, hem de bu girdileri kullanan çiftçilere kullanım miktarları ile orantılı yarar sağladı için taban fiyatlarına göre daha adil olmaktadır. Ne yazık ki, zaman içinde Türk tarımında girdi sübvansiyonu olarak sadece gübre sübvansiyonları kalmıştır ki bu da Tablo 13’de görüldüğü 11 yıllık bir dönemde sadece yaklaşık 3.7 milyar TL.sıdır. Bu sübvansiyona rağmen, yukarıda da gördüğümüz gibi, ürün/gübre pariteleri ürünler aleyhine seyretmektedir.

Tablo 13. Yapay Güb.relere Uygulanan Sübvansiyon Tutarları (Milyar TL.)

Yıl	Sübvansiyon Tutarı	Yıl	Sübvansiyon Tutarı
1980	38.3	1985	193.9
1981	68.4	1986	240.1
1982	73.3	1987	365.2
1983	126.0	1988	487.3
1984	164.7	1989	980.5
		1990	1000.0 ⁽¹⁾
TOPLAM			3737.7

Kaynak : Ziraat Mühendisleri Odası. (1) 1990 Yılı Tahmini Tutarı.

GSMH’nın yaklaşık % 18-20’sini oluşturan, ihracat gelirlerinin, ileride göreceğimiz gibi, dolaysız ve dolaylı yoldan yaklaşık % 25-30’unu sağlayan tarım sektörüne son 11 yılda toplam olarak sadece 3.7 trilyon lira gübre sübvansiyonunda bulunan ülkemizde son sekiz yıl içinde sadece ihracat şirketlerine (ki bunların ihraç ettiği ürünlerin bir kısmı da tarım ürünüdür) çeşitli teşvikler altında 17.0 trilyon lira akıtılmış bulunmaktadır. ⁽¹⁴⁾

(14) **Milliyet Gazetesi**, Ekonomi Sayfası, “Teşvik Musluğunun Akıttığı Para Korkunç Çıktı : 17 Trilyon Lira,” 22 Aralık 1990.

TARIM ÜRÜNLERİ DİŞ PİYASALARINDAKİ GELİŞMELER

İHRACATTA YAPI DEĞİŞİKLİĞİ

1980 Öncesi :

Türkiye’de gerek 1960 öncesi dönemde, gerekse 1960’tan sonra başlayan “planlı kalkınma” döneminde esas olarak, içe dönük bir kalkınma politikası izlenmiştir. İthal ikamesine ve yerli sanayiın korunmasına dayalı bu politikanın amacı özellikle planlı dönemle tüketim malları sanayii ile birlikte ara ve yatırım malı sanayilerini de kurarak ekonominin dışa bağımlılığını azaltmak olmuştur. Sanayi, ithalatı ikame etmek ve üretimi artırabilmek amacı ile dış rekabete karşı korunmuştur. Sanayiın korunması, yüksek gümrük vergileri, ithalat kısıtlamaları (kotalar) ve iç teşviklerle sağlanmıştır. (15)

Ülkemizde 1970’lere kadar belli bir kalkınma düzeyine ulaşmayı sağlayan bu politika, korumanın ve teşviklerin uzun vadeli bir stratejiden yoksun olarak ve plansız biçimde tüm imalat sanayiine yayılması sonucunda ve dünya petrol krizinin etkisi ile özellikle 1970’lerin ikinci yarısında bir çıkmaza saplanmıştır. Bu yıllarda koruma politikası ile birlikte döviz kurunun da aşırı değerlenmiş tutulması, ithalatın cazibesini artırarak ithal faturasının gelişmesini ve ekonominin dışa açılmasını engellemiştir. Bu süreç giderek çok ciddi bir dış ödeme krizi ile sonuçlanmış ve 1980’den itibaren son çare olarak ekonominin dışa açılmasını amaçlayan bir politikanın uygulanmasını kaçınılmaz kılmıştır. (16)

1980 İstikrar Tedbirleri Sonrası :

1980 yılında uygulanmaya başlayan “ekonomik istikrar tedbirleri” çerçevesinde dışa açılmanın ilk adımları atılmış, döviz kazandırıcı kalemler arasında en sağlıklı sayılabilecek unsurun ihracat olduğu bilinciyile, bir taraftan ihracat artırılırken diğer taraftan ithalatta liberasyona geçiş yolunda bazı tedbirler alınmıştır. 1980 yılında 2.910 milyon dolar seviyesindeki toplam ihracatımızın ilk bir kaç yıl içinde gerek değer gerekse yapı itibarıyla önemli bir gelişme göstermesi karşısında, istikrar programının ilk yıllarında sınırlı tutulan liberasyonda asıl gelişme 1984 yılı başında hızlanarak dış ticaretin ve kambiyo sisteminin liberalleşmesini amaçlayan geniş kapsamlı bir tedbirler paketi yürürlüğe konmuş, 1985-1986 ithalat rejimleri ile de dışa açılma çabaları pekiştirilmiştir.

Bu gelişmeler karşısında 1980’lerin ortalarından beri ülkemizin artık % 80 sanayi ürünleri, % 20 (hatta daha da altında) tarım ürünleri ihraç eden bir ülke durumuna geldiği, dolayısıyla bunun ülkemizin hızla sanayileşmekte oluşunun bir göstergesi olduğu ifade edilmektedir.

(15) TÜSİAD, Dış Ticaret Raporu, Ya.No. T/86.9.91, İstanbul, 1986, s.II.

(16) TÜSİAD, a.g.e., s. III.

İhracat istatistiklerini (daha doğrusu dış ticaret istatistiklerini, zira madalyonun öteki yüzü de ithalattır) herhangi bir analize tabi tutmadan, son derece yüzeysel bir yaklaşımla ortaya atılan bu iddia iki konuyu tartışma gündemine getirmiştir. Birincisi, sanayi mamullerinin toplam ihracat gelirlerinin % 80'ine ulaşması, bir başka deyişle tarım ürünleri ihracatının ihracat gelirleri içindeki payının % 20'nin altına düşmesi gerçeği ne ölçüde yansıtmaktadır? İkincisi, ihracatın değer olarak artışının ve yapı değişikliğinin ekonomiyi maliyeti nedir?

Tarım Sektörünün İhracat Gelirleri İçindeki Payı

İhracatın sektörel dağılımı Tablo 15'de yüzde olarak verilmektedir. Oransal dağılımın yoruma daha uygun düşmesi nedeniyle Tablo 15'i inceleyelim. Tarım ve hayvancılığın (bitkisel ürünler, hayvan ve hayvancılık ürünleri, su ürünleri, orman ürünleri) toplam ihracat gelirleri içindeki payı, bir başka deyişle ihracata dolaysız katkısı, gerçekten de iddia edildiği gibi, 1980'de % 57.44 iken giderek azalmış ve 1989 da % 18.3'e düşmüştür. Bunda tarımsal ürünlerin giderek basit veya karmaşık bazı imalat işlemlerinden geçerek ihraç edilmesinin rolü büyüktür. Ancak burada unutulmuş veya ihmal edilen husus, nasıl bir işlemde geçerse geçsin sanayi ürünü sayılan bu ürünlerin bünyelerinde ham madde olarak tarımsal ürünlerin (bitkisel veya hayvansal) bulunmasıdır. Aslında bunlardan bazılarının sanayi başlığı altında toplanmasına rağmen "tarıma dayalı işlenmiş ürünler" adı verilmektedir ki bunların Uluslararası Ticaret standart Sınıflandırması (SITC) na göre hangi maddelerden oluştuğu ve input-output tablolarındaki imalat sektörlerinden hangilerine girdikleri bilinmektedir. Bunlardan bazıları çok basit değişimlerle sanayi ürünü olabiliyor. Söz gelimi, yumurtanın viyole konularak, çekirdeksiz kuru üzüm ve incirin paketlenerek, pamuğun çırçırılarak ihraç edilmesi onların sanayi ürünü olarak sınıflandırılmasına neden oluyor. Orman ürünleri de bu sınıf içine sokulabilir. Tarıma dayalı işlenmiş ürünlerin 1980—1989 yılları arasında ana gruplar itibariyle sanayi ürünleri ihracat gelirleri içindeki payları Tablo 16'da verilmektedir. Tablodan izlenebileceği gibi, bu ürünlerin sanayi ürünleri ihracat gelirleri içindeki payı 1980-1984 arasında bir miktar yükselmekte, sonra tekrar azalma eğilimi içine girmektedir. Bünyelerinde yine tarım ve hayvancılık ürünlerinin bulunduğu, ancak daha karmaşık (dolaylı) işlemlerden geçerek sanayi ürünü haline gelen diğer ürünler deri-kösele ürünleri, kağıt ve kağıt ürünleri, ayakkabı ve ağıaç mobilya ve mefruşat sanayi ürünleridir.

Bu bakımdan, gerek tarıma dayalı işlenmiş ürünler gerekse yukarıda sayılan sanayi mamüllerinin bünyelerinde yer alan tarım ve hayvancılık ürünlerinin (hammadde) paylarının hesaplanması ve bu payların ihraç edilen sanayi ürünleri oranlarına uygulanarak tarım sektörünün ihracat gelirleri içindeki dolaylı payının elde edilmesi gerekmektedir. Bunun için bu çalışmada tarım sektörünün ihraç edilen tarıma dayalı işlenmiş ürünler ve sanayi mamülleri ihracatı içindeki dolaylı payı Türkiye'nin 1979 Input-Output Katsayıları Tablosundan yararlanılarak hesaplanmış olup, Tablo 17'de verilmektedir.

Tablo 15. İhracatın Sektörel Dağılımı (Yüzde, ABD \$)

Sektörler	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
1.Tarım ve hayvancılık	57.44	47.20	37.28	32.83	24.52	21.00	25.29	18.18	20.07	18.28
A. Bitkisel Ürünler	52.75	40.89	29.58	25.92	19.37	18.11	20.74	14.57	17.05	15.35
-Pamuk	11.09	7.41	5.16	3.43	2.39	2.44	1.86	0.19	-	-
-Tütün	8.03	8.40	6.06	4.15	3.03	4.15	3.62	3.08	-	-
-Fındık	12.02	6.42	4.19	4.29	4.27	3.21	5.07	3.84	-	-
-Kuru Üzüm	4.48	2.77	1.75	1.25	0.87	0.94	1.38	1.06	-	-
-Diğerleri	15.59	15.88	12.42	12.29	8.83	7.35	8.82	6.40	-	-
B. Hayvancılık Ürünleri	3.72	5.49	6.78	6.32	4.53	3.00	3.83	3.05	2.45	2.37
C. Su Ürünleri	0.78	0.56	0.42	0.35	0.28	0.26	0.53	0.44	0.44	0.45
D. Orman Ürünleri	0.20	0.26	0.49	0.24	0.33	0.16	0.18	0.12	0.13	0.10
I. Madencilik ve Taş Ocağı Ürünleri	6.56	4.11	3.05	3.30	3.35	3.06	3.31	2.67	3.23	3.55
I. Sanayii	36.0	48.70	59.59	63.87	72.12	75.32	71.40	79.15	76.68	78.16
A. Tarıma Dayalı Ürünler	7.20	8.76	9.89	11.69	11.33	8.12	8.95	9.36	7.59	7.89
B. İşlenmiş Petrol Ürünleri	1.32	2.28	5.99	4.06	5.73	4.67	2.39	2.28	2.84	2.18
C. Sanayi Ürünleri	27.47	37.67	43.81	48.12	55.05	62.53	60.06	67.51	66.27	68.08
-Çimento	1.36	4.22	3.60	1.41	0.79	0.55	0.36	0.07	0.06	0.28
-Kimya	2.61	1.99	2.57	2.10	2.42	3.37	4.69	5.17	6.30	6.66
-Lastik-Plastik	0.55	1.53	1.05	1.34	1.37	1.32	1.88	2.53	3.02	2.69
-Deri-Kösele	1.70	1.75	1.94	3.55	5.62	6.09	4.63	7.08	4.41	5.19
-Orman Ürünleri	0.15	0.47	0.58	0.76	0.33	1.33	0.69	0.31	0.19	0.14
-Dokumacılık	14.58	17.07	18.38	22.68	26.29	22.48	24.83	26.58	27.45	30.14
-Cam-Seramik	1.23	2.17	1.81	1.89	2.05	2.38	2.12	2.00	2.00	2.22
-Demir-Çelik	1.16	2.13	6.30	7.11	8.08	12.17	10.78	8.36	12.49	11.60
-Demir dışı Metaller	0.63	0.63	0.78	1.38	1.29	1.45	1.49	1.31	1.94	2.29
-Madeni Eşya	0.28	0.43	0.48	0.34	0.23	0.91	0.81	1.05	0.44	0.20
-Makina Sanayii	0.75	1.38	2.01	1.79	1.65	4.74	2.71	6.68	2.85	1.68
-Elektrikli Makina	0.40	0.56	1.31	1.26	1.70	1.49	1.74	2.88	2.52	2.01
-Ulaşım Araçları	1.73	2.50	1.92	2.21	1.89	1.84	1.10	1.08	1.01	1.32
-Diğerleri	0.35	0.9	1.88	1.06	1.75	2.38	2.23	2.41	1.58	1.65
T O P L A M	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.00	100.00	100.00	100.00

Kaynak : TÜSİAD Raporları.

Tablo 16. Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürünlerin Ana Gruplara Göre Dağılımı (Yüzde ABD Doları)

Sektörler	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
- Sanayi Grubu	36.00	48.70	59.69	63.81	72.18	75.33	71.40	79.15	76.70	78.10
- Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürünler	7.20	8.76	9.89	11.69	11.33	8.12	8.94	9.36	7.59	7.89
- Gıda Sanayi Ürünleri	6.50	7.76	8.59	9.34	9.10	6.54	7.10	7.84	6.52	6.72
- Gıda Sanayi Yan Ürünleri	0.00	0.01	0.07	0.11	0.86	0.37	0.42	0.49	0.11	0.09
- İşlenmiş Tütün Ürünleri	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.02	0.02	0.02	0.00
- İşlenmiş Orman Ürünleri	0.18	0.21	0.40	0.40	0.32	0.15	0.12	0.09	0.18	0.18
- Dokumaya Elverişli İşlem Görmüş Elyaflar	0.52	0.75	0.90	1.15	1.14	1.06	1.28	0.92	0.75	0.91

Kaynak : Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Raporları.

Tablo 17'den görüldüğü gibi, tarım sektörünün ihracat gelirleri içindeki dolaysız payı zaman içinde düşmekte (1980'de % 57.4 iken 1989'da % 18.) Ancak, sanayileşme süreci içinde ürünlerin işlenmiş olarak ihraç edilmesi sonucu, dolaylı payı gittikçe yükselmektedir (1980'de % 5.97 iken 1987'de % 8.05 ve 1989'da % 7.31). Dolayısıyla, tarımın toplam payı 1980'deki % 63'lik seviyesinden 1987'de % 26.2, 1989'da % 25.6'a düşmesine rağmen ihracat gelirlerimiz içindeki önemini hala sürdürmektedir. Bu durum, özellikle tarımın ihracat gelirleri içindeki mutlak payı (milyar A.B.D. doları olarak) itibariyle daha da çarpıcı biçimde ortaya çıkmaktadır. Tarımın 1980-1989 döneminde ihracat gelirleri içindeki toplam (dolaysız + dolaylı) payları (%), yıllar itibariyle, toplam ihracat gelirlerine uygulanarak Tablo 17'nin son satırı elde edilmiştir. Görüldüğü gibi, Tarım Sektörünün ihracat gelirleri içindeki payı 1980'de 1.9 milyar A.B.D. Doları iken, tedricen yükselerek 1987'de 2.7 milyar 1989'da yaklaşık 3 milyar A.B.D. Dolarına ulaşmıştır.

Nitekim, bu gözlememiz 1987, 1989 ve 1990 ihracatında (1989 ve 1990 yılları Ocak-Eylül arası) ilk on sırayı alan ürün veya ürün gruplarının ya tarıma dayalı ürünler ya da doğrudan tarım ürünleri oluşu ile de doğrulanmaktadır (Tablo 18).

Tarım sektörünün ihracat içindeki payı gerek sanayileşme süreci içinde gerekse tarım sektörüne hak ettiği oranda verimlilik ve üretim artırıcı yatırımlar yapıldığı sürece artacaktır. Bütün bu verilerin yanısıra, iç talep artışları da hesaba katılırsa tarımsal üretimin daha hızlı artması gereği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Tablo 17. Tarım Sektörünün İhracat Gelirleri İçindeki Dolaysız, Dolaylı ve Toplam Payı (% ve Milyon A.B.D. Doları)

Tarım Sektörünün Yıllar İtibariyle İhracat Gelirleri İçindeki Payları										
Sektörler	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
I. Dolaysız Payı (%)										
A. Tarım ve Hayvancılık	57.4400	47.2000	37.2600	32.8300	24.5200	21.6000	25.2900	18.1800	20.0737	18.2850
1. Bitkisel Ürünler	52.7500	40.8900	29.5800	25.9200	19.3700	18.1100	20.7400	14.5700	17.0554	15.3522
2. Hayvancılık	3.7200	5.4900	6.7800	6.3200	4.5300	3.0600	3.8300	3.0500	2.4524	2.3738
3. Su Ürünleri	0.7800	0.5600	0.4200	0.3500	0.2800	0.2600	0.5300	0.4400	0.4373	0.4558
4. Orman Ürünleri	0.2000	0.2600	0.4900	0.2400	0.3300	0.1600	0.1800	0.1200	0.1286	0.1032
II. Dolaylı Pay (%)										
A. Tarıma dayalı İşlenmiş Ürünler	4.4980	4.4980	4.4980	6.4902	6.3662	4.5502	4.7054	4.6951	3.7744	3.9579
B. SANayi Ürünleri	1.4772	1.7008	1.8450	2.3802	3.0100	2.9161	2.8474	3.3535	3.0059	3.3561
III. Toplam Pay (Dolaysız+Dolaylı) %	63.8303	53.9917	44.3487	41.7004	33.8962	29.0663	32.8428	26.2286	26.8540	25.5990
IV. Tarımın İhracat Gelirleri İçindeki Dolaysız Payı (Milyon ABD Doları)	1.672	2.219	2.141	1.881	1.749	1.719	1.886	1.853	2.341	2.126
V. Tarımın İhracat Gelirleri İçindeki Dolaysız+Dolaylı Payı (Milyon ABD Doları)	1.858	2.539	2.549	2.389	2.418	2.313	2.449	2.673	3.132	2.97

Kaynak : Dolaysız paylar Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Raporlarından alınmış, dolaylı paylar 1979 Input-Output Tablosundan yararlanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

İhracat Artışının ve Yapı Değişikliğinin Ekonomiye Maliyeti

Gerçekten, 1980 sonrası ekonominin tümünde olduğu gibi ihracatta da bir yapısal değişiklik ortaya çıkmıştır. 1980 sonrası uygulanan iktisat politikaları birçok değişkenin yanısıra ihracatıda etkilemiştir. Etkileşim iki boyutta ortaya çıkmıştır. Birincisi, ihracatın hacmi büyümüştür. İkincisi, büyüyen bu hacim içinde kuşkusuz yapı da değişmiştir. Bir arada gerçekleşen bu iki olgu Tablo 15'de açıkça görülmektedir. Söz konusu yapısal değişme bir uyarıcı dürtü sonucu ortaya çıktığı için, uyarılmış bir yapısal değişmedir. ⁽¹⁷⁾ Ancak bu uyarılmış yapı değişiminin gelişme dinamiği ilginç ve karmaşıktır. İhracatın büyümesi uyarılmış ancak yapısı önceden hedeflenen bir yöne yönelmekten çok kendiliğinden değişmiştir.

1980 sonrası İktisat politikalarının düzenlenip, uygulama biçimlerine bakılırsa ihracatın yapısına ilişkin selektif bir yaklaşımın söz konusu olmadığı görülür. Hedef ihracatın yapısını belirli bir yöne yönlendirmekten çok, ne pahasına olursa olsun ihracat gelirlerini artırmaktır. Bu bağlamda uygulanan politika aletleri ise farklı ihracat kalemlerine farklı döviz kuru (katlı kur) nun uygulanmadığı (dolayısıyla selektif bir etki yaratmayan) genel bir aracın yanı sıra her sektöre farklı oranlarda uygulanan vergi iadeleridir. İşte ihracat artışının ve yapısal değişikliğinin ekonomiye maliyeti bu uygulamalarla belirlenmektedir.

İhracatın ekonomiye maliyetinin iki cephesi bulunmaktadır : ⁽¹⁸⁾

- 1) Dış ticaret hadlerindeki azalma
- 2) İhracata ayrılan kaynağın (teşviklerin) finansmanı

1973'e göre ihraç malları fiyatı yüzde 50 kadar düşmüştür.

İhracattaki fiyatlama nedeniyle ekonomi kaynak yitirmektedir. Genel olarak dünyada dış ticaret hadleri eğilimi 1976-1980'de artış, 1982'de ve 1983'de yüzde 2-3 azalış içinde olmuştur. Türkiye ise Tablo 19'da görüldüğü gibi bu eğilimin dışında kalmıştır.

---

(17) Taner Berksoy Ekonomik Değişkenliklerin iki türde yapıya değiştirebileceklerini belirtmektedirler : 1) Doğal sayılabilecek bir değişim süreci: Ekonomik değişken, değişimini belirleyecek bir dış dürtü yoksa, kendi dinamiği içinde yapıya değişir. 2) Uyarılmış değişim: Ekonomideki yoğunlaşma ve merkezileşme (tekeller) ve iktisat politikaları yapıya değişikliğini uyuracak etkilere sahiptir. Çağdaş dünyada ekonomideki yapıya değişimleri doğal değil uyarılmış değişimlerdir, zira günümüz dünyasında müdahalesiz ekonomi yoktur. Ancak, bütünüyle başka bir amaca yönelmiş bir mücadelesi düzenleme, sonuçta hiç de hedeflenmeyen bir yerde yapısal değişimi uyurabilir. Selektif (seçici olmayan aletler kullanan ve genel sonuçlar gözetilen bir iktisat politikası paketinin, hedeflenmeyen yapısal değişimlere yol açması kaçınılmazdır. (Bkz. Taner Berksoy, "İhracatta Yapı Değişikliği", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, SAy 95, Mayıs 1988.

(18) TUSİAD, a.g.e, s. 47.

Tablo 18. 1987 ve 19879-1990 (Ocak-Eylül Arası) İhracatlarında İlk 10 Madde

1987			1989			1990		
Madde Adı	Değer (1000 Dolar)	Genel içinde (%)	Madde Adı	Değer (1000 Dolar)	Genel içinde (%)	Madde Adı	Değer (1000 dolar)	Genel içinde (%)
Örme giyim eşyası	776.036	7.62	Dak.elverişli Mad.ve Mam.	2.627.777	33.07	Dak.elverişli Mad.ve Mam.	2.959.486	34.49
Mensucattan giyim eşyası	767.751	7.53	Demir-Çelik ve Mamül	1.012.214	12.74	Demir-Çelik ve Mamül	1.174.754	13.69
Deri giyim eşyası	689.155	6.76	Tabii Deriden giyim eş.	353.828	4.45	Tabii deriden giyim eş.	439.162	5.12
Fındık-Kabuksuz	389.326	3.80	Makina ve cihazlar	297.856	3.74	Makina ve cihazlar	429.182	5.00
Pamuk İplikleri	340.518	3.34	Tütün	224.995	2.83	Fındık-Kabuksuz	200.554	2.34
Tütün	313.956	3.08	Akaryakıt	186.288	2.34	Baklagil-Kuru	193.714	2.26
Siğir-Koyun-keçi	243.577	2.39	Canlı Hayvan	184.589	2.32	Akaryakıt	166.360	1.94
Baklagil-Kuru sebzeler	234.994	2.30	Fındık-Kabuksuz	168.324	2.12	Tütün	165.608	1.93
Akaryakıt	22.5620	2.21	Suni Plastikler (ham Mam.)	162.691	2.05	Canlı Hayvan	160.408	1.87
Elektrik teli-kablolar	163.257	1.60	Baklagil-Kuru sebzeler	138.791	1.75	Ulaşım Araçları	137.280	1.60
Liste Toplamı	4.143.450	40.66		5.968.053	75.11		6.618.085	77.12
Genel Toplam	10.190.000	100.00		7.945.260	100.00		8.581.665	100.00

Kaynak : Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları.

Tablo 19. Dış Ticaret Hadleri (1973-100)

Yıllar	İhracat Fiyatı		İthalat Fiyatı		Endeks (%)	
	TL.	\$	TL.	\$	TL.	\$
1979	437.5	182.4	605.3	247.5	72.3	73.7
1980	1193.6	215.8	2055.5	379.2	58.1	56.9
1981	1571.9	191.3	2879.7	367.3	54.6	52.1
1982	2129.7	178.9	4168.9	370.3	51.1	49.6
1983	2621.6	158.0	5191.7	323.8	50.5	48.8
1984	4283.1	159.7	7572.3	288.8	56.6	55.3
1985		165.5		308.1		53.7

Kaynak : TÜSİAD, a.g.e., S. 43.1985 Dış Ticaret Hadleri Füsun Balıkcıoğlu, Türkiye'nin Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmeler ve Gelir Etkisi, 1970.-1985, İGEME, Şubat 1988'den,

Nitekim, bir İGEME uzmanı tarafından yapılan bir araştırmada 1980-1985 döneminde ihracatımız 2.910 milyar dolardan 7.958 milyar dolara yükselir, yani 2.73 kat artarken, sadece dış ticaret hadlerindeki kötüleşmeden kaynaklanan gelir kaybı 660.6 milyon dolardan tedricen yükselerek 2.220 milyar dolara ulaşmış, yani 3.336 kat artmıştır. Altı yıllık bu dönem içindeki toplam gelir kaybı 9.464 milyar dolar olup, yıl b.aşına ortalama 1.577 milyar dolarlık bir gelir kaybı düşmektedir. ⁽¹⁹⁾

Öte yandan, 1980'e göre 1990'da ABD doları TL karşısında yaklaşık 31 kat değer kazanmış, dolayısıyla ihracatla sağlanan dövizin maliyeti de 31 kat yükselmiştir (Tablo 20).

Tablo 20. Döviz kurunda değişmeler (1980 = 100)

Yıllar	ABD Dolar Endeksi
1980	100.0
1981	148.2
1982	207.2
1983	313.7
1984	495.8
1985	643.1
1986	846.9
1987	1141.0
1988	2032.3
1989	2587.8
1990 (1)	3069.6

Kaynak : T.C.Merkez Bankası (1) 30.10.1990 tarihi itibarıyla.

1980'den beri uygulanan kur politikası ve ihracatı teşvik tedbirlerinin (ihracat kredileri ve vergi iadeleri) büyük rolü olmuştur. Denebilir ki ihracat, teşvik tedbirlerine yüksek düzeyde duyarlılık göstermiştir. İhracattaki kadar olmasa da, hemen her kesim ve sektör tarafından kullanılan kredileri bir yana bırakarak, sadece vergi iadelerini ele alırsak vergi iadesi-ihracat oranları Tablo 21'de verilmektedir. Tablodan görüldüğü gibi, 1980-1985 yılları arasında en düşük vergi iadesi oranlarına sahip sektör taima dayalı sanayilerdir. Öte yandan, tarımsal ürünlerin ihracatında vergi iadesi bir yana bazı ürünlerde ihraç edilen miktar üzerinden teminat olarak fon kesintileri yapılmakta ve ihracatın süresi içinde gerçekleştirilememesi halinde bu fon ihracatçıya iade edilmemektedir. Örneğin, ihraç edilen 1 kg. başına iç fıındıkta 100,0, kabuklu fıındıkta 50,0, kuru incirde 25,0 ve çekirdeksiz kuru üzümde 8,0 fon kesintisi yapılmaktadır. Dolayısıyla tarımsal ürünlerle tarıma dayalı işlenmiş ürünlere ihracatı teşvik bakımından vergi iadesi yönünden de gereken önemin verilmediği gayet açıktır.

(19) Füsün BALIKÇIOĞLU, a.g.e., s.43.

1980 sonrası uygulanan ihracata yönelik sanayileşme politikaları sonucu ortaya çıkan ihracat artışının ekonomiye maliyeti olarak düşünülebilecek bir başka yönünde bu politikaların teori ve uygulamasında hazırlıksız olunması veya acele karar verilmesi zorunlulukları altında küçümsenmeyecek hatalar yapılması ve aksaklıklar olmasıdır. Örneğin, dışı açılmada bir aşama olacağı zannedilerek bazı tarımsal ürünlerin ve tarıma dayalı sanayi ürünlerinin (et, süt, peynir vs.) iç üretim koşulları dikkate alınmadan acele ithalatına başlanılmıştır. Diğer bilimsel yollar ve çareler araştırılmadan et, süt ve peynir iç üretim maliyetleri ithalat yoluyla disipline alınmaya

Tablo 21. İmalat Sanayi, Vergi İadesi-İhracat Oranları (Yüzde)

Sektörler	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Tarıma Dayalı Sanayiler	3.6	6.1	11.5	11.7	16.5	11.1
Çimento	4.3	18.0	25.1	21.9	17.2	11.9
Kimya	2.9	10.2	13.0	7.6	17.4	11.9
Lastik-Plastik	4.7	6.2	16.1	12.5	18.8	7.4
Deri	3.8	12.3	17.5	22.8	24.3	10.8
Orman	2.2	6.1	14.0	10.8	20.5	13.9
Dokuma	7.9	9.2	16.9	19.7	22.3	12.4
Cam-Seramik	5.3	8.8	19.9	15.2	21.2	13.9
Demir-Çelik	0.2	3.6	13.0	18.6	24.6	16.3
Demir Dışı Met.	20.7	17.2	9.1	20.6	20.4	12.2
Madeni Eşya	6.3	31.7	90.4	84.1	22.0	14.0
Makina	5.0	11.5	15.3	34.5	10.1	15.9
Elektrikli Mak.	5.1	7.8	17.4	20.7	23.5	14.5
Taşıt	13.0	20.9	32.3	17.5	26.2	19.4
Diğer	0.8	0.8	2.8	—	17.0	10.2
TOPLAM	6.0	9.7	15.6	18.1	20.8	12.7

Kaynak : TÜSİAD, a.g.e., s.48.

çalışılmıştır. ⁽²⁰⁾ Öyle ki, bazı araştırmacılar bu tür ithalata "terbiyevi ithalat" adını vermişlerdir. ⁽²¹⁾ Ayrıca bu grup ithalatta AET'de mevcut sübvansiyonlar nedeniyle gizli bir "damping" unsuru olup olmadığı araştırma konusu yapılmamıştır. 1981-1990 yılları arasında ithal edilen tarımsal ve tarıma dayalı sanayi ürünlerinin değer ve oranlar dağılımı Tablo 22'de verilmektedir. Dikkat edilirse, ithal edilen tarıma dayalı sanayi ürünlerinin toplam ithalat içindeki payları yaklaşık olarak aynı ürünlerin ihracatında tarımın dolaylı payına eşit bulunmaktadır ki bu da tarımsal ürünler ihracatının pek de teşvik edilmediğini göstermektedir.

(20) TÜSİAD, a.g.e., s.II.

(21) Birkan, Erdal ve Esin AYANOĞLU, *Türk Dış Ticaretinde Yapısal Değişme (1980-1986)* İGEME, 1987, s.20.

SONUÇ

1980 yılında uygulanmaya başlayan iktisadi politikalar özellikle dış ekonomik ilişkilerde etkili olmuş ve ihracat ve ithalatta önemli ölçülerde değer artışlarına ve yapısal bir değişime yol açmıştır. Bu arada, 1979 yılında yaklaşık %45 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı 1989 yılında %73,7'ye yükselmiştir. Sözü edilen yapısal değişim özellikle ihracat cephesinde ortaya çıkmış, 1980'e kadar ihracat gelirlerimizin büyük bölümünü oluşturan geleneksel tarım ürünlerimizin payı gittikçe azalırken (1989'da %18.3), tarıma dayalı işlenmiş ürünlerin ve sanayi mamüllerinin payı giderek artmıştır (1989'da %78.2).

Ihracat gelirlerimiz içinde sadece geleneksel tarım ürünlerinin payını azalması son yıllarda kamu oyuna ülkemizin hızla sanayileşmekte oluşunun bir göstergesi olarak sunulmaktadır. Bu iddia iki yönlü bir yanılığa dayanmakta ve dolayısıyla iki konuyu tartışma gündemine getirmektedir. Birincisi, Tarım ürünlerinin ihracat gelirleri içindeki payının %18-20 dolayına düştüğü iddiası, bilinçli veya bilinçsiz, tarımın ihracata katkısı bakımından sadece dolaysız (yani işlenmemiş tarım ürünlerinin doğrudan ihracı) payının dikkate alınmasından kaynaklanmaktadır. Oysa tarımın gerek işlenmiş ürünler olarak, gerekse bazı sanayi mamüllerinin (dokumacılık, deri-kösele, ağaç mobilya ve mefruşat, kağıt ve kağıt ürünleri vb.) bünyelerinde yer alması bakımından ihracata dolaylı katkıları bulunmaktadır ki yaptığımız hesaplamalar bu payın pekde küçümsenmeyecek düzeyde olduğunu (1983'de %8.9, 1984'de %9.4, 1987'de %8.1 ve 1989'da %6.8) ve 1989'da bir miktar düşmesine rağmen bir artış eğilimi içinde bulunduğunu göstermektedir.

İkincisi, tarımın ihracat gelirleri içindeki dolaylı payının da tümüyle sanayi ürünlerine katılması halinde bile, 1980'den bu yana izlenen ihracat politikası ne ölçüde sağlıklı ve/veya istikrarlıdır? Yıldan yıla ihraç edilen sanayi ürünleri gözden geçirildiğinde bunların yapısının da genel olarak değiştiği gözlenmektedir. (Bkz. Tablo 15). Bu değişim, tablolardan görülmemekle birlikte, alt sektörler inildiğinde daha da çarpıcı olmaktadır. Örneğin, ihracatın ilk patlama yılı olan 1981'de sürükleyici sektörler hazır giyim, akaryakıt, çimento, cam-seramik ve ulaşım araçları iken; 1982'de el dokuması ipek halı, şeker ve şeker mamülleri, akaryakıt, çimento ve demir-çelik; 1984'de hazır giyim, örme giyim; 1987'de ise kimya, deri-kösele ve makine sanayileri sürükleyicidir. "Görüldüğü gibi toplam ihracat içinde sanayi ürünleri payının artması şeklinde gelişen yapısal değişim belirli bir yol izlememiş, adeta her yıl başka bir sektörün ihracatının artmasıyla gelişmiştir. Bu tür yapısal değişimi bilinçli ve hedefli biçimde uyarılmış bir değişim olarak nitelendirmek olanaksızdır. Hedef ihracatın yapısını belirli bir yöne yöneltmekten çok, ne pahasına olursa olsun ihracat gelirlerini artırmaktadır." (22) İşte, sözü edilen bu ne pahasına olursa olsun yaklaşımı, ülkenin toptan veya dengeli kalkınmasında büyük bir rol üstlenmesi gereken tarım sektörüne sahip olduğu potansiyele uygun bir ağırlık verilmemesi biçiminde ortaya çıkmıştır.

(22) Berksoy, Taner, a.g.e., s.22.

Tablo 22. Tarım ve Hayvancılık Ürünleri ile Tarıma Dayalı Sanayi Ürünleri İthalatı (Milyon dolar ve yüzde dağılım).

Sektörler	1981		1982		1983		1984		1985		1986		1987		1988		1989		1990	
	Milyon \$	%	Milyon \$	%	Milyon \$	%	Milyon \$	%	Milyon \$	%	Milyon \$	%	Milyon \$	%	Milyon \$	%	Milyon \$	%	Milyon \$	%
Tarım ve Hayvancılık	127	1.3	176	1.9	140	1.4	425	3.8	395	3.3	457	4.1	782	5.5	499	3.5	1041	6.6	1064	7.1
Bitkisel Ürünler	73	0.8	122	1.3	57	0.6	319	2.9	242	2.1	241	2.2	334	2.4	174	1.2	769	4.9	762	5.1
Hayvansal Ürünler	52	0.5	53	0.5	81	0.8	99	0.9	105	0.9	153	1.4	320	2.3	212	1.5	205	1.3	202	1.3
Su Ürünleri	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0.0	4	-	8	0.06	4	0.03	3	0.02	7	0.05
Orman Ürünleri	2	-	1	-	2	-	7	-	27	0.2	60	0.5	121	0.9	109	0.8	64	0.4	92	0.6
Tarıma Dayalı İhrac Ürünleri	230	2.5	175	1.9	205	2.2	434	4.0	487	4.3	480	4.3	715	5.1	738	5.1	843	5.3	974	6.5
Gıda San.Ürünleri	-	-	-	-	-	-	-	-	291	2.6	203	1.8	276	1.9	294	2.1	350	2.2	515	3.4
Gıda San.Yem Ürün.	-	-	-	-	-	-	-	-	8	0.07	9	0.08	32	0.2	14	0.1	41	0.3	47	0.3
İşlenmiş Tütün Ürün.	-	-	-	-	-	-	-	-	56	0.5	116	1.0	178	1.3	170	1.2	197	1.2	154	1.0
İşlenmiş Orman Ürün.	-	-	-	-	-	-	-	-	46	0.4	50	0.4	117	0.8	126	0.9	108	0.7	70	0.5
Dokumaya Elverişli Elyaf Ürünleri	-	-	-	-	-	-	-	-	86	0.8	101	0.9	112	0.8	135	0.9	146	0.9	189	1.3
TOPLAM	357	-	351	-	345	-	859	-	862	-	937	-	1497	-	1237	-	1884	-	2038	-
Toplam İthalat ve Toplam İthalata Oran	8.933	4.00	8.843	3.97	9.235	3.74	10.757	7.98	11.344	7.60	11.105	8.44	14.158	10.59	14.335	8.63	15.763	11.95	15.042	13.5
Tarımsal Ürünler İhracatının ne Miktar ve Oranının İthalatlar geri ödendiği	2.631	13.6	2.710	13.0	2.550	13.5	2.558	33.6	2.366	36.4	2.553	36.7	2.850	52.5	3.226	38.3	3.044	61.9	1.873	108.5

Tarım sektöründe gerçekleşen sabit sermaye yatırımları III. plan Döneminde yılda ortalama % 11.4 iken, bu oran özellikle 1983 yılından itibaren sürekli azalarak 1989'da % 6.4'e düşmüş ve böylece imalat, ulaştırma, enerji ve konut sektörlerinin çok gerisinde kalmıştır. Bu olgu, İngiliz miktisatçısı Profesör Geoffrey Maynard tarafından gayet veciz bir biçimde dile getirilmektedir; "1960'lı yıllarda uygulamaya başlanan ithal ikameci ekonomik politika, Türkiye'nin gelişmesindeki gecikmenin, bir nedeni sayılabilir. Türkiye, ithal ikameci politikadan vazgeçip ihracata dönük sanayi yönelme kararını, yaklaşık 20 yıl sonra verdi. Ancak yönetim, ihracata yönelik sanayi finanse ederken, bu kez büyük bir hatayı da peşinden getirdi. Bunu da tarımı sanayiye feda ederek, onu geri plana iterek yaptı. Tarımı ihmal etmenin bir maliyeti vardır. Sanayileşmeye önem verilsin. Ama yeni teknolojilerle, tarımsal üretim de gerektiği düzeyde sürdürülmeliydi." (23)

Sonuç olarak, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulandığı bu günlerde, Türkiye'de büyük bir potansiyele sahip olan tarım kesimine gerekli ve yeterli ölçüde önem ve ağırlık vermek, hem topyekün kalkınma, hem de ihracat gelirlerini daha da arttırmak açısından yararlı bir girişim olacaktır.

---

(23) Geoffrey Maynard, *Hürriyet Gazetesi*, 10 Nisan 1988, 1Ekonomi Sayfası.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Akalın, Güneri, Tarımımızın Sosyo-Ekonomik Yapısı, Vergileme ve Gelişme, SBF Ya.No. 384, Ankara, 1975.

Balıkçioğlu, Füsün, Türkiye'nin Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmeler ve Gelir Etkisi, 1970-1985, İGEME, Şubat 1988.

Berker, Feyyaz, "Tarımda Sanayileşme ve Plan," **Milliyet Gazetesi**, (Tarihi tesbit edilememiştir).

Berksoy, Taner, "İhracatta Yapı Değişikliği," **Mülkiyehiler Birliği Dergisi**, Sayı 95, Mayıs 1988.

DİE, Türkiye Ekonomisinde İç Ticaret Hadleri, 1973-1982, Ya. No. 1035, Ankara, 1983.

DİE, **İstatistik Yıllıkları**.

DPT, 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler (1972-1983) Ekonomik Gelişmeler, **HAZİRAN 1984**.

DPT, 1988 Yılı Programı.

DPT, **6. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994**, Ankara, 1989.

Erdal, Birkan ve Esin Ayanoğlu, Türkiye Dış Ticaretinde Yapısal Değişme (1980-1986), İGEME, 1987.

Güneş, Turan, "Tarım Ürünlerinin Taban Fiyatlarının Tesbiti Kriterleri ve Metodları ile Bunların Türkiye'de Uygulanması İmkânları," **Tarımsal Ürünlerde Destekleme Fiyat Politikası**, Türkiye Ziraat Ekonomi Derneği Ya. No.4, Ankara, 1975.

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Raporları.

İşyar, Yüksel "Ekonomik Kalkınma Tarım-Sanayi İiklemi," G.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 1985.

İşyar, Yüksel "Tarım Sektörünün Aleyhine Bir Gelişme Gözleniyor," **Milliyet Gazetesi**, 10 Ocak 1986.

Kazgan, Gülten, **Tarım ve Gelişme**, 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1983.

Kip, Ergün, "Fiyat Yönünden Üretim Özellikleri," **Tarımsal Ürünlerde Destekleme Fiyat Politikası**, Türkiye Ziraat Ekonomi Derneği Ya. No.4, Ankara, 1975.

Maynard, Geoffrey, **Hürriyet Gazetesi**, Ekonomi Sayfası, 10 Nisan 1988.

Milliyet Gazetesi, Ekonomi Sayfası, "Teşvik Musluğunun Akıttığı Para Korkunç Çıktı : 17 Trilyon Lira," 22 Aralık 1990.

Pekin, Tefik, Türkiye'de Tarım Sektörüne Verilen Sübvansiyonlar, Ege Üniversitesi İTBF. Ya. No. 64/41, İzmir, 1973.

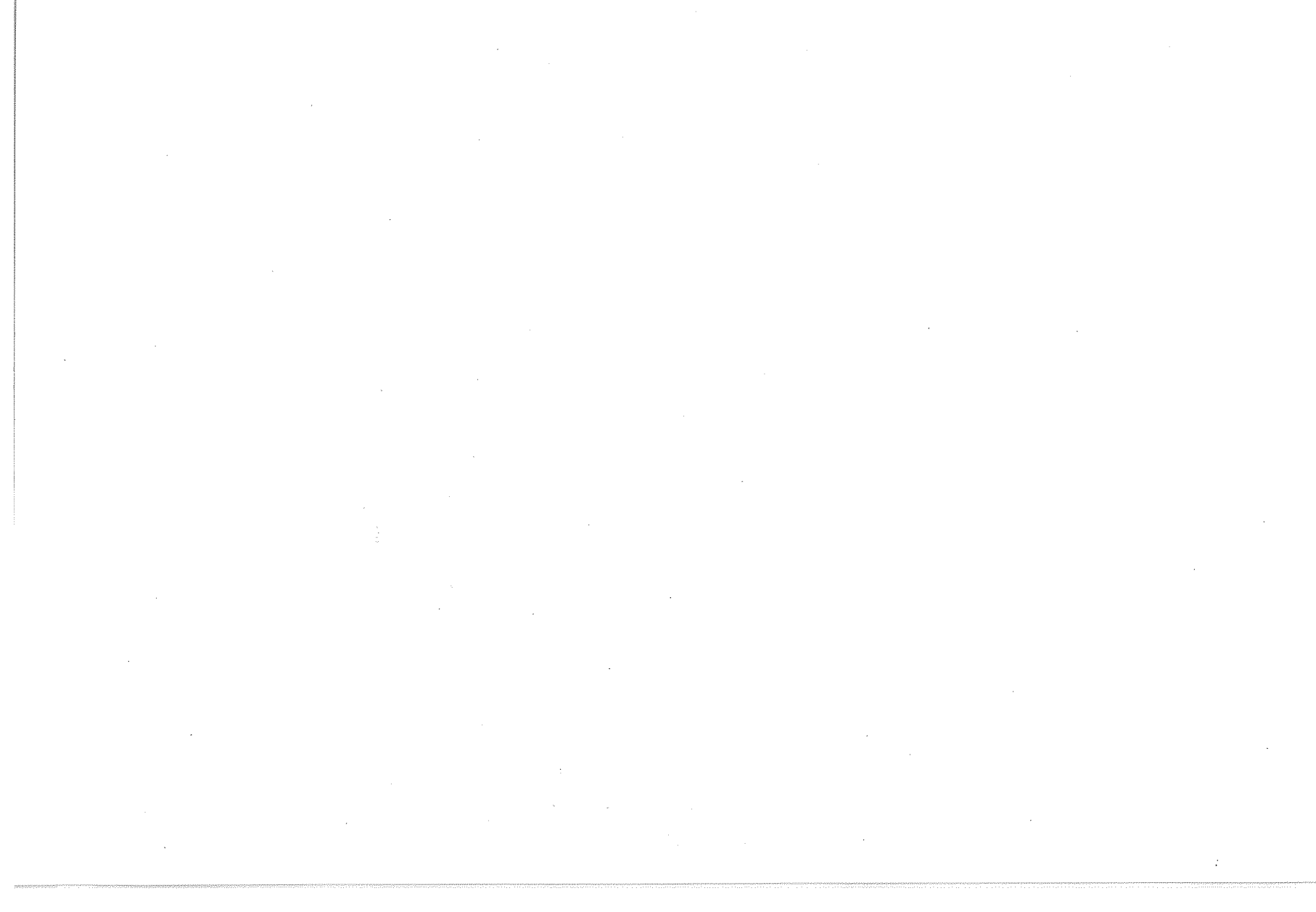
Seyidoğlu, Halil, "Ticaret Hadleri : Önemli Çeşitli Tanımları, Doktrin Tartışmaları ve Değerlendirme," Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Dergisi, Cilt 1, Sayı 1.

T.C. Merkez Bankası Yıllık Raporları.

TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası Kayıtları.

TÜSİAD, **The Turkish Economy 1984**, 1985.

TÜSİAD, **Dış Ticaret Raporu**, Ya. No. T/86.9.91, İstanbul, 1986.

TARTIŞMALAR

Prof.Dr. Asaf Savaş AKAT

Çok teşekkür ederim, Sayın Başkan, değerli konuklar, Ziraat Mühendisleri Odasının değerli yöneticileri. Önce Oda yöneticilerine teşekkür etmek istiyorum; hem beni burada davet ettikleri için, hem de iltifat ederek ünlü bir iktisatçı şeklinde takdim ettikleri için.

Çok değerli iki tebliğ dinledik. Türk tarımının son on yılı ve bugünü ile ilgili sorunları değerli arkadaşlar bize açıklamaya çalıştılar. Benim bir iki tane eleştirim var, onları belki sonraya alırım. Önce birkaç sözcük de ben söylemek istiyorum.

Gerçekten, ister gelişme yolunda diyelim, ister sanayileşme yolunda, ister az gelişmiş diyelim, Türkiye gibi ülkelerin iktisat politikalarında tarımla ilişkileri zor oluyor; tarımsal politikalar öyle kolay bir temele oturmuyor. Çünkü sanayileşmeye başladığınızda, sanayileşmeyi yapabilmemiz için kaynağa ihtiyacınız var. Kaynak deyince, ekonominde bir tek tarım kesiminde sanayileşme için kullanılabilir kaynak olduğunu görüyorsunuz. Dolayısıyla sanayileşmek için, bilerek, bilmeyerek, rastlantıyla bularak, bilinçli bir şekilde yaparak, önemli değil, ama neticede tarımın ürettiğinin bir bölümünü alacaksınız, tarımın elinde kalmasına izin vermeyeceksiniz ve sanayi kesimine yatıracaksınız. Bu politikanın ne ekonomik sistemle ilgisi var, ne sağla, ne de solla ilgisi var. Herkes öyle yapmış, Sovyetler Birliği de böyle yapmış, Japonya da, Türkiye’de böyle yaptı. Sanayileşmenin finansmanının başka yolu yok, varsa bilen gelsin bize söylesin.

Demek ki, atılan nutular işin kamufleji : yok tarımımız çiftçimiz çok önemlidir, yok köylü velinemitimizdir, yok biz tarımcıyı çok destekliyoruz falan filan. İşin özü ise başka. Türkiye’de kaynak yaratabilen, üretim yapabilen bir tek tarım kesimi var, çeşitli yollarla oradan kaynak alacaksınız ve sanayi yatırımları haline dönüştürüleceksiniz; başka çaresi yok bunun.

Tabiki bunu yapmanın bir sürü yolu var. İyi yolu, ekonomiyi bozmayan yolu, Japonya’nın yaptığı gibi, Sovyetlerin yaptığı gibi tarım kesimine açık seçik doğrudan vergi koymak. Türkiye’de ünlü bir Kaldor Raporu vardır. Tarımla ilgilinen bazı arkadaşlar belki duymuştur. 1950’lerde gelmişti Prof. Nicolas Kaldor ve daha sonra ben o raporu “Toplum ve Bilim” dergisinde yayınladım. Arazi vergisi öneriyordu. Açıkça tarım kesimine vergi koyun diyordu. Vergiyi koyarsanız, köylüler vergiyi doğrudan verecekler. Ürün miktarından alınacak 9 aşar vergisi gibi. Biz aşar vergisini kaldırmışız biliyorsunuz. Aşar gibi alırsanız ve o kaynağı sanayiye yatırarsınız, o zaman fiatlarınız, uluslararası fiyatlar düzeyinde kalabilir. Yani, tarıma doğrudan vergi koyunca, fiat sistemini bozmak zorunda değilsiniz.

Yada bu vergiyi koymaya gücünüz siyasi anlamda yetmez. O zaman ne yaparsınız? O zaman fiat makasıyla oynarsınız. Şimdi, diyelim köylü bir ton pamuk üretti ve bir ton pamukla yurt dışından bir tane traktör alınıyor. Yalnız köylü, bir ton

pamuğunu burada satıp traktör almaya gittiği zaman bir de bakar ki bir traktörün dörtte birini ancak satın alabiliyor. Belli ki Türkiye bir ton pamukla bir traktör almış ama bunun sadece dörtte biri köylüye gitmiş, dörtte üçü başkalarında kalmış. Yani tarım-dışı sektörlerde kalmış. İşte fiyat makası böyle işliyor. Demek ki, fiyat makasının zaman serilerinde ölçerken çok dikkat etmek gerekiyor. Çünkü, zaman serisini iyice geriye götürmek lazım. Sayın Yakup Kepenek iyi bilir bu konuları; sanayileşmenin başından beri makas varsa, ki hep vardır, zaman serisi sadece makastaki değişikliği yansıtır. O kadar. Makasın büyüklüğünü bilemeyiz.

Onun hesap yolu başka tür. Eminim tebliğ sunan arkadaşlar da biliyorlardır ama hatırlatmak istiyorum. Türkiye'deki tarım ve tarım dışı fiyatlarını uluslararası düzeyle, diyelim ABD ile karşılaştırmak gerekiyor. Türk köylüsü bir ton pamuğa bir traktör alırken, Amerikalı pamuk üreticisi bir ton pamuğa kaç traktör alıyor? Eğer iki alıyorsa, Türk köylüsü fiyat makası ile ürünün yarısını kaybediyor demektir. Bir de ona baksaydık, yani uluslararası fiyatlarla karşılaştırsaydık eşitsizlik çok daha net bir biçimde ortaya çıkacaktı.

Ancak, bu konu üstünde fazla durmak istemiyorum. Çünkü bu kaynak transferinin zorunlu bir şey, fakat Türkiye açısından artık geçmişte kalması gereken bir şey olduğunu düşünenlerdenim. Ülkelere baktığımızda, tarihe baktığımızda, tarım sanayi ilişkilerinde iki aşama görüyoruz. Birinci aşamada tarımdan kaynak aktarılarak sanayi kuruluyor. Ondandı sonra bütün ülkeler, milletler tarımcıya kefaretlerini ödüyorlar. Yani ikinci aşamaya geldiklerinde, belirli bir sanayi kurulduktan sonra da tersini yapıyorlar. Bu sefer saniyiden kaynak alıp, tarıma aktarmaya başlıyorlar. Sayın tebliğ sahibi hocalarımızın burada bahsettikleri, örneğin Avrupa Topluluğu'nda olanlar, yada Japonya'da olanlar, bu ülkeler ikinci aşamaya geçtikleri için.

Demek ki, buradan hareketle Türkiye için çok önemli bir soru var: Biz hala birinci aşamada mıyız? Birinci aşamada mı olmalıyız? Yoksa Türkiye, ikinci aşamaya geçme noktasına gelmiş midir? Geçmeli midir?

Bu soru bence Türkiye'nin gündeminde 1990 yılında tarım sektörünü ilgilendiren en önemli sorudur. Şimdi cevaplanmıza bakalım. Eğer Türkiye az gelişmiş bir ülkedir diyorsak, birinci aşamada kalmalıdır, tarımı sömürmeye devam etmelidir diyoruz. Yok, Türkiye artık az gelişmişliği bitirmiştir, sanayileşmede ilk dönemi bitirmiştir diyorsak, o zaman ikinci aşamaya geçebilir, yani Türkiye artık sanayiden tarıma kaynak aktarmaya başlayan bir ülke olmalıdır diyoruz. Ben bu ikinci kesimdenim. Ben Türkiye'nin az gelişmişliğini bitirdiğini, artık tarımdan sanayiye kaynak aktarmak değil tam tersine sanayiden tarıma kaynak aktarma döneminin başlaması gerektiğine inanıyorum. Sonuçlarını çok daha net bir şekilde anlatacağım.

Şimdi, tarım kesimi Türkiye'nin sanayileşmesi için geçmişte ne fiat ödemiştir ve bugün ne fiat ödemektedir diye bakalım. Türkiye'de işsizlik sigortası var mıdır? Yoktur diyeceksiniz. Ama yanlış. Vardır ! işsizlik sigortası, tarım kesiminde bir işe

yaramadığı halde tarımcı tarafından mecburen beslenen insanlardır. Tarımda nüfus fazlası dedi konuşmacılar. Ne demek tarımda nüfus fazlası? Bu insanlar iş bulamıyorlar demek; iş bulamadıkları için tarımcıların sırtında yük olarak yemeklerini yemeye, elbiselerini satın almaya devam ediyorlar demektir.

Türkiye’de kentsel kesimde sağlık sigortası vardır, tarım kesiminde yoktur. Emeklilik sigortası, kente vardır, kırdan yoktur. Demek ki toplumu ikiye bölmüşüz. Refah devleti kentlere, refahsızlık devleti kırlara, köylülere, tarıma. İşte şimdi bunun tersyüz etme zamanı geldi derken bunu kastediyorum : Türkiye’nin sanayileşmesinin faturasını tarımcı ödemiştir. O emeklilik sigortası olmayan köylüler sayesinde, emeklilikleri olan kentlilerin, sağlık sigortası olmayan köylüler, tarımcılar sayesinde sağlık sigortası olan kentlilerin (Emekli Sandığı olsun, Sosyal Sigortalar olsun, kentlilerin sağlık sigortaları vardır) biraz fedakarlık edip, “pamuk eller cebe” diyip, elli yıl gibi uzun bir süredir sanayileşmeyi finanse etmiş tarım kesimine geriye doğru kaynak aktarımına başlaması gerektiğini düşünüyorum.

Şimdi sorun, sayın Gülcan Eraktan hocamızın da belirttiği gibi, bunu çok zor bir dönemde yapma zorunda kalmamızdır. Çünkü, gerçekten dünyada bir tarım ürünü fazlası vardır. Türkiye uzun süre tarım ürünü üretmenin önemli bir uluslararası meziyet olduğunu zannetmiştir. Halbuki, tam tersi bir durumla karşı karşıyayız. Geçtiğimiz dönemde herşeye rağmen dünya dış ticaretinde tarım ürünlerini biraz canlı tutan doğu Avrupa ülkeleriydi. Şimdi orda da büyük tarımsal reformlar bekleniyor. Devlet mülkiyetinden özel mülkiyete geçilmesiyle beraber bu ülkeler de net alıcı ülke olmaktan çıkıp satıcı ülke olmaya başlayacaklar, hiç olmazsa tarımsal ürünlerde kendine yeterli olmaya geçebileceklerdir. Dolayısıyla önümüzdeki on yılda tarımsal fiyatlar da, daha da düşüş beklemek gerekir.

Demek ki uluslararası fiyatları düşen bir sektörle karşı karşıyayız. Ve biz bu dönemde artık sanayiden tarıma bir kaynak aktarımı yapacağız. Önümüzde hiç küçümsenmeyecek, bayağı zor bir iş var.

Gelelim çözümlere. Çözüm tabiki çok ama belirgin bir çözüm de yok. Birincisi, tarımdaki fazla nüfusu azaltmak lazım. Yani % 50 den bunu diyelim ki on yıl içinde faal nüfusun % 10’una düşürmeyi hedeflemek lazım. Türkiye’nin böyle cesur bir hedefi kendisine koyması lazım. Konuşmacıların verdiği rakamlara bakarsak, bunu yaptığımız zaman tarımda çalışan nüfus başına katma değeri tarım dışı kesimle bugünkü düzeyde eşitlemiş oluruz. Üç aşağı beş yukarı. Tarım ve tarım dışında kişi başına aynı katma değer üretilse zaten bu milli gelirin ik kat artmasına da tekabül eder. Hiç verim artışı olmaksızın, aynı verim düzeyinden bahsediyorum. Bu durumda belki bir süre içinde tarım sektöründe faal nüfusun % 10’unun milli gelirin % 6 sını veya % 7 sini alması gibi durumda dengeye gelebiliriz.

Bu tabiki kolay bir iş edegildir; bu kadar büyük istihdamın yaratılması. Bunun kentsel kesimde değilde, kırsal kesimde fakat tarım dışında yaratılmasının en ideal olduğunu düşünenlerdenim. Keza bunun Batı'da değilde Orta ve Doğu Anadolu'da mümkün olduğu kadar yaratılmasının iyi olduğunu düşünenlerdenim. Mümkün olduğu kadar kasabalarda yaratılmasının iyi olduğunu düşünenlerdenim. Yoksa karşımıza 15 milyonluk, 17 milyonluk bir İstanbul, 10 milyonluk bir Ankara gibi durumlar çıkacaktır. Böyle iktisadi olarak verimli olan ve içinde yaşanmaz garip metropeller çıkacaktır karşımıza.

Tabiki bu istihdam seferberliğinin sözü edilen süre ve biçimde gerçekleşmesi çözümün büyük ölçüde küçük ve orta ölçekli sanayilerden geçtiğini göstermektedir. Büyük ölçüde tarıma dayalı ya da gıda sanayi gibi tarım girdisinin nispeten yoğun olduğu tür sanayiler desteklenmelidir. Daha ayrıntılı çalışma gerekir bu konuda. Sayın tebliğ sahiplerinin bu konudan biraz daha fazla bahsetmesini bekliyordum. Örneğin tarımda düşük katma değerli sayabileceğimiz ve şu anda hakikaten dünyada üretim fazlasının çok olduğu bitkisel ürünlerden ziyade hayvancılık gibi nispeten böyle daha yüksek katma değerli ürünlere geçme arayışları da aynı şekilde sorunun çözülmesinde yardımcı olur gibime geliyor.

Şimdi, özetlersek benim önerim şöyle: 1990'lardan itibaren, bugünden itibaren tarıma bakışımız tersyüz edilmelidir. Yani biz artık tarımı kaynak çekilen, kaynak alınan bir kesim olarak görmeyelim, kaynak verilen, hiç olmazsa kaynak alınmayan bir kesim olarak düşünelim. Artık Türkiye'nin sanayileşmişliğini, gelişmişliğini, tarım kesimine, o gelişmiş kesimlerden kaynak aktararak tescil etme zamanımız gelmiştir. Bu, evvel emirde tarımsal kesime, tarım kesimi çalışanlarına, kentsel kesimde varolan bütün sosyal ve iktisadi altyapı hizmetlerinin ve bütün sosyal güvenlik kurumlarının getirilmesinden geçmektedir. Yani bu "olmazsa olmaz" gibi bir şey. Hem gelir dağılımı açısından, hem etkinlik açısından son derece önemli. Önlemlerin başında büyük bir istihdam seferberliği olmalı bence. Kırsal kesime yönelik bir istihdam beferberliği sorunların hafifletilmesinde çok yararlı olacaktır.

Bu süreç içinde, kendi siyasi ideolojim çerçevesinde -bir sosyal demokrat olarak - kooperatifçiliğin tarım kesiminde son derece önemli olduğunu özellikle belirtmek istiyorum. Kooperatifler devletten kurtarılmalı, sivil toplum kuruluşları haline getirilmelidir. Sivil toplum kuruluşları olarak da büyük miktarda kamu tarafından kaynakla desteklenmesi, canlandırılması ve teşvik edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bunları yaptığımız takdirde bir kere tarıma yaklaşımımızı değiştiriyoruz. Tarımı kaynak veren değil, kaynak alan bir sektör olarak görme kararını verdik demektir. Bu son derece önemli bir politik iradedir. Kentsel kesimlerin Avrupa Topluluğunda olduğu gibi, Japonya'da olduğu gibi, kentlerde tarımdan artardıkları kaynaklarla yattıkları zenginliği tarım sektörüyle paylaşma iradesini göstermeleridir. Ciddi bir şeydir, öyle az-buz şey değildir. Bunu talep etmemiz gerekiyor.

Ve böylece, dediğim gibi, Türkiye'nin artık az gelişmiş bir ülke olmadığını, yani artık sanayi kesiminden tarım kesimine kaynak aktarımı aşamasına gelmiş bir ülke olduğunu da, sanıyorum ki tescil edebilme imkanımız olur. Yok Türkiye az gelişmiş bir ülkedir diyorsak o zaman başka şeyler önereceğiz: "biz sanayiye tarımdan kaynak aktarmaya devam edeceğiz çünkü, bunun başka yolu yoktur, çünkü sanayileşmek için, tarımdaki kardeşlerimiz şöyle bir 15-20 sene daha sosyal güvensiz, sutsuz, yolsuz idare edersinler... ne olacak yani, bu kadar sıkıntı çektiler, bir 15-20 sene daha sıkıntı çöksinler" diyeceğiz. Bence tarım kesiminin sorunlarına yaklaşımımız bu temel soruya verdiğimiz cevap tarafından belirlenecek.

Prof.Dr. Yakup KEPENEK

Teşekkür ederim Sayın Başkan. Önce bize bu konuda konuşma olanağı sağlayan Z.M.O. Yöneticilerine ve zamanınızı ayırdığınız için siz dinleyicilere teşekkür ediyorum.

Bu tür toplantılarda tartışmacıların, yalnızca sunulan bildirilere bağlı kalmaları, hem tartışmacılara, hem de bildiri sunanlara haksızlık olacağından, ben bu haksızlığı yapmayacağım. Tarım politikalarıyla ilgili bildirilerde değinilemeyen bir kısım konulara da değineceğim.

Sayın KİP, adımdan da söz ederek, ülkemizde sayısal veri eksikliğine değindi. Sözü edilen yazımda sayısal veri eksikliğini vurgularken, sanırım bir nokta gerektiği ölçüde ele alınmamıştı. O da hayvan sayılarıyla ilgidir. Ülkemizde, başka haksızlıklar da oluyor, ancak, hayvanlara büyük haksızlık yapıldığı kanısındayım. Osmanlı'da bile hayvan sayıları saptanırken, ülkemizde, 1984'den sonra, büyük ve küçükbaş hayvan sayıları, artık yayınlanmıyor. Devlet İstatistik Enstitüsü, 1984'de belki o yıllarda hayvan sayılarının hızla azalması nedeniyle, bıçakla keser gibi, veri yayınlamaktan tümüyle vazgeçti. Bildiğim kadarıyla, bir kamu sorumlusu, bu yayınlamaktan vazgeçmenin nedenlerini açıklama gereği bile duymadı; ki asıl üzücü olan, toplumsal saygısızlık sayılması gereken bu tutumdur. Bu ayıptan hem birlikte kurtulmalıyız. Bu ortak ikelliğimizden sıyrılmalıyız. Bu tür ayıplardan kurtulamadığımızda, sonuç kör dövüşü oluyor; birbirimizin dilinden anlamıyoruz. Bu eksikliğimizi gidermek için, Odamız ve öbür sorumluların çaba göstermesi gerekiyor.

Türkiye'nin tarım politikaları üzerinde, bildiri sunan arkadaşlarımızın söylediklerine büyük ölçüde katılıyorum. Sonuç olarak şunu söylemek olanaklı görünüyor : Türkiye'nin, tutarlı, bütüncül ve uzun süreli bir tarım politikası olduğu söylenemez. Bu durum, yalnızca 1980 sonrasında değil, öncesi için de geçerlidir.

Sayın AKAT, 1960'lı yılların başındaki tarımın vergilendirilmesi tartışmalarına değindi. O tartışmalardan geriye ne kadar? Biz daha sonraki yıllarda toprak reformu tartışmaları içinde büyüdük; sonuçta ne yaptık? Urfa'da başladık toprak reformuna, yine Urfa'da bıraktık Urfa'dan bu tarafa bir adım bile gelemedik. Sonuç olarak bizim tarımsal politika anlamında açıkça bir tutarsızlığımızdır var. Bu konuda bir suçlu aranacaksa, belirtildiği gibi, ta Washington'a , IMF'ye uzanılabilir. Ancak biz ulus olarak bu konuda neler yapıyoruz? Asıl tartışılması gereken sorun budur. Dolayısıyla, ben, geçmişle ilgili noktaları bir yana bırakarak, geleceğe dönük bir kısım önermelerde bulunmak istiyorum.

Ancak burada, sosyal demokratların bir görüş farklılaşması olacak da olsa, bir noktaya açıklık getirmeliyiz. Gerçekte bu sosyal demokrasinin bir özelliğidir. Sayın Akat, "Türkiye'yi sanayileşmiş varsayalım" diyor. Akıllıca bir söz, çünkü varsayalım'a dayanıyor. Ben tümüyle tersini söylüyorum.

A.Savaş Akat-Akılın öbür tarafta...

Y.Kepek- Bir dakika, bu tartışma öyle görüldüğü kadar doğrusal değildir. Hemen hepiniz mühendissiniz; bu konuda bire bir bir ilişki kurulamaz. Önce, şu noktayı saptayalım: Türkiye tarımı yıllardır, (burada belki yeri değil ama. Zonguldak madenleri gibi), yatırımlar, verimlilik ve üretim teknolojisi gibi konularda sağlıklı tartışma ve gelişmelere konu olmuştur, denilemez.

İzinizle belirteyim, tarım kesimi yıllarca, "sağmal inek" gibi algılanmıştır. Ancak ineğin sütünü artırmak için gerekli önlemleri aldığımız söylenemez. Sayın Akat "ineği besleyelim" diyor. Ben buna tümüyle katılıyorum. Ancak Türkiye'nin sanayileşmesinde yapılacak daha çok işi var. Bununla birlikte, tarım politikaları konusunda da alınabilecek çok önlem vardır. Bunlara özetle değinmek istiyorum.

Türkiye 1980'li yıllarda, savaş uçakları bir yana en büyük yatırımını GAP'ta yaptı. GAP, denilebilir ki, 1980'li yılların, "alameti farikası" ya da "markası" dır. Sermayeyi, uygun deyimıyla, GAP'a yükledik; ilk öngörülüre göre 1983 fiyatlarıyla 7-8 trilyon liralık bir yatırım söz konusudur GAP'ta. Pek çok üründe, Türkiye'nin üretimini birkaç katına çıkaracak bir proje söz konusudur. Ancak, sokaktaki yurttaş değil, bu işle uğraşanların bile, GAP konusunda "T.C.'nin somut politikası şudur" demeleri olanaklı mıdır? Diyemiyorsak, burada neyi tartışıyoruz?

GAP konusunun çok boyutlu olduğu biliniyor. Bunların sağlıklı bir biçimde tartışılması gerekir. Önce, salt tarımsal üretim açısından, yörede kullanılabilir, ekonomik ve teknolojik üretim açısından, yörede kullanılabilir, ekonomik ve teknolojik anlamda "en uygun" (optimum) işletme büyüklüklerinin tartışılması gerekir. GAP'ı, ABD'den, Japonya'ya uzanan bir dizi büyük sermayedarn "Latifundia" türü çiftlikler olarak bölüşmelerinin önlenmesi ve bu en uygun işletme büyüklükleriyle yöre halkının hizmetine sunulması yoluna gidilmelidir. Gerçekten, bu, çok önemli ve çözümü gerekli ekonomi politikası sorunudur.

Ek olarak, son (1990) genel nüfus sayımı, Güneydoğu Anadolu'da ürkütücü boyutta bir kentleşme olduğunu gösteriyor; bu yörede kentli nüfusunun son beş yıllık dönemde artış oranı, Türkiye ortalamasının iki-üç katı dolayındadır. Bu olguda siyasal etkenlerin rolü olabilir. Ancak kentleşen bu insanlara iş bulmak da bir zorunluluktur.

GAP, ülkenin tarım politikasının ana eksenini olarak, yeni, kalıcı ve başkalarına örnek olacak, çağdaş bir yapılanmanın örneği biçiminde geliştirilemez mi? Türkiye 1980'li yıllarda sanayileşmekten vazgeçti; GAP'ı yaptı, ya da, yapıyor. Bu çok büyük, anlamlı ve görkemli projenin görkemine uygun projeler üretmek zorundayız. Bunu yapamıyorsak, birşeyler eksiktir. Ben örneğin kooperatifçilik konusunda uzman olan Sayın Mülayim'in alanına girmeden, bu eksiğin siyasal boyutuna değinmek istiyorum.

Türkiye'nin bugüne dek izlediği tarım politikaların gelişimi kanıtıyor ki, tarıma verilen, destekleme fiyatı, sübvansiyon ve benzeri "gelir aktarma" süreçleriyle siyasal yapı arasında yakın bir ilişki vardır; birebir bir ilişki saptanabilir. Ne zaman, Ankara'da bulunan hükümetler için genel oy önemli olmuş, o dönemlerde taban fiyatları ve sübvansiyon yüksek tutulmuştur. Biş başka deyişle, genel olarak tarımın desteklenmesiyle demokrasinin işlerliği arasında olumlu bir ilişki vardır. Demokrasinin işlerlik kazandığı yıllarda tarım kesimi destekleniyor; baskı dönemlerinde de tarım üreticisinin alım gücü azalıyor. Gerek 12 Mart 1971 sonrasında, gerek 12 Eylül sonrasında yaşanan baskıcı uygulamalar sırasında tarım kesimi yoksullaşmış bulunuyor.

Bunlardan birincisi "haşhaş yasağı", 12 Eylül sonrasında taban fiyatı ve sübvansiyon politikalar çiftçiyi yoksullaştırma sürecinin somut göstergeleridir. Ancak 12 Eylül sonrası uygulamaları giderek kalıcı bir özellik gösteriyor. Tarım üreticileri, özellikle tütün ve çay'da tekelin kaldırılmasının da etkisiyle, tam bir yoksulluğa sürüklenmiş bulunuyor. Sonuç olarak 1980 sonrasında tarım kesimi görece olarak yoksullaşıyor. Yaratılan fiyat farklılaşmasıyla, daha doğrusu tarım sanayi fiyat makasının tarımın zararına olarak genişlemesiyle, bu olgu sürdürülüyor.

Tarımın yoksullaşması, görece olarak gelir yitirmesi, sanayiye kaynak aktarılmasını sağlamıyor; tarımın gelir kaybı 1980 sonrasında sanayileşmenin ivme kazanmasına neden olmuyor. Bu nedenle, fiyat makasına dayalı politikalar sonucu kaynak aktarılmasıyla, 1980 sonrası tarım dışı sektörlerde görüldüğü gibi, bu sektörlerde üretim olanaklarını genişleteceği biçiminde kesin bir sonuca varılamaz. 1980 sonrasında, tarım yoksullaşıyor, ancak öbür sektörlerin üretim olanağı, üretim temeli genişlemiyor.

Yeniden tarım politikalarına dönersek, sorunun iki boyutu olduğu anlaşılır. Bunlardan birincisi, demokrasidir. Demokrasinin işlerliği, tarım üreticilerinin kendilerinin çıkarlarını korumaları için yeterli oluyor. Bunun son ve çarpıcı örneği, Avrupa Topluluğu ülkelerinin yarım asırlık GATT sürecini yıkım noktasına getiren tutumlarıdır. Avrupa Topluluğu ülkeleri, kendi tarım üreticilerinin çıkarını koruma gerekçesiyle, destekleme politikalarında ısrar ettiklerinden dünya serbest ticareti süreci kesintiye uğruyor. "Serbest ticaret, piyasa koşulları", kamuoyunun, daha doğrusu tarım üreticilerinin örgütlü bir biçimde karşı çıkmaları sonucu işlemez duruma gelebiliyor. İspanya, ya da Fransa'da hiç bir iktidar, örneğin şarap üreticilerine "dünya fiyatlarını" dayatamıyor. Oysa Türkiye de 1980 sonrasında. Ta Ortaasya'dan buyana yüzlerce tür peynir üreten bir halka, peynir ithal edebiliyor. Türkçe'nin yabancı dillere belki tek katkısı yoğurttur; biz neredeyse onu da ithal edeceğiz. Denilebilir ki, peynir, patates vb. ithali salt tüketici açısından yararlıdır. Ancak, biz demokratik süreçleri işleterek, tüketici üretici çıkar dengesini ulusal düzlemde oluşturabilmeliydik; daha doğrusu oluşturabilmeliyiz. Kanımca sorunun özü budur. Yıllardır, Avrupalılara, Amerikalılara kapitalizm dersi vermeye kalktı ülkemizi yönetenler, "kotaları kaldırın, ticaret serbest olsun" dediler. Aldıkları sonuç ortada, o ülkelerin yöneticileri, öncelikle kendi

üreticilerinin çıkarlarını korumak zorundadırlar. Ve bu nokta, ekonomi politikalarının temel belirleyicisidir.

Sorunun ikinci boyutu, bunun “nasıl” sağlanacağına ilişkindir. Açıktır ki, bunun yolu, üreticinin örgütlenmesinden geçer. Ne TBMM kürsüsünden ne üniversite ya da başka bir yirden değil, doğrudan doğruya üreticinin kendi örgütlenmesinden geçiyor. Eğer 1980 sonrasında, örneğin tütün, pamuk ya da çay üreticileri örgütlü olsaydı, hiç bir hükümet bu üreticileri yoksulluğa, açlığa ve yıkıma itemezdi.

Türkiye tarımının yeni politika önermeleriyle gelişmesi konusunun tartışılmasında sanırım birleşiyoruz. Bu noktada, ben, iki ek konuya daha değinme gereğini duyuyorum. Bunlardan birincisi, tarımsal işgücünün niteliğine ilişkindir; ikincisi de buna doğrudan bağimli tarım teknolojisi sorunudur.

Tarım kesiminde verim düşüklüğü sürekli olarak vurgulanıyor. Ancak bunun çok önemli olan “insan” boyutu gözardı ediliyor. Toplam işgücünün en son nüfus sayımı verilerine göre % 20 dolayında bir bölümü okur yazar değilken, bu oran tarım kesiminde % 30’un üzerine çıkıyor. Bir başka açıdan da durum çarpıcıdır: Türkiye ortalaması olarak işgücünün % 6 dolayında bir bölümü fakülte ve yüksek okul mezunudur; ancak tarım kesiminde bu oran % 0,2 dolayındadır. Bu çok önemli sorunun çözümü gerekiyor. Bir yanda, binlerce lise ve fakülte mezunu işsiz, öbür yonde de nitelikli işgücü açığı vardır. Bu tersliğin, dengesizliği giderilmesi gerekiyor.

Son biyo-teknik gelişmelerin inanılmaz hızı, tarımsal üretim için yeni ufuklar açıyor. Türkiye’nin, bu çok hızlı tarımsal teknoloji değişimini izlemesi, özümsemesi ve yakalamaya çalışması gerekir. Bu olgu özel kesime, bilmem hangi toprak ağasına ya da çiftlik sahibine bırakılmayacak kadar önemlidir. Gelişmiş ülkeler, Almanya’dan ABD ve Japonya’ya dek bunu ulusal düzeyde ve kamu eliyle yürütüyorlar. Türkiye’ye hibrit tohumlama, sanırım Tarım Bakanı Ökmen zamanında ve çok geç ve güç getirilebildi. Türkiye, **ulusal bir düzenleme** ile, en son üretim tekniklerini kullanan bir tarımsal üretim yapısını amaçlamalıdır.

Ülkemizde, sermaye birikimine “devletin” geçmişte de günümüzde de çok büyük katkıları olmuştur, oluyor. Oysa gerçekten devletin yardım etmesi gereken kesim, Atatürk’ün “karşısında saygı ile eğilelim” dediği tarım kesimi üreticileridir. Türkiye tarımı, yeni kurumsal düzenlemelerle, çok daha verimli, etkin ve üretken bir yapıya ulaşabilir.

Gerçekte, herhangi bir ekonomi politikasının “başarı ölçütü” üretim olanaklarını ne ölçüde geliştirdiği, ya da genişlettiğidir. Bu yargı bilimsel ve nesnelidir. Bunun, sağcılık ya da solculukla bir ilgisi yoktur. Bunu sağlamanın yolu da olabildiğince çok sayıda kişinin üretim sürecine “beyin gücü” ile katılmasının sağlanmasıdır. Uluslararası yarış, günümüzde bu doğrultudadır. Uluslar, gerçek güçlerini artık, beyin gücüne

dayalı üretimde arıyor; geleceğin ulusal gücünün beyin gücüne dayalı üretimden geçtiği biliniyor kavraniyor. Türkiye, bu gerçeği yakalamalıdır ve bu genel doğru, tarım kesimi için de öncelikle geçerlidir.

Gerçekten, 1989, hızlı değişim açısından çok önemli bir yıldır; tıpkı 1789 ya da 1917 gibi önemlidir. Dünyada, hakların özlemleri artık belirleyici oluyor, silaha dayalı güç anlayışı sona eriyor ve buna koşut olarak beyin gücüne dayalı üretim öne çıkıyor. Hemen tüm büyük ülkeler, silah harcamalarını programlı bir biçimde azaltırken, bunu teknolojik gelişmeye, daha etkin üretime ayırıyorlar. Ulusal teknoloji politikaları oluşturuyor ve tam bir kıskançlıkla geliştirmeye çalışıyorlar. Türkiye, en kısa zamanda bu tür bir sürece girmek durumundadır. Türkiye'nin yarınları bu doğrultuda gelişmesine bağlıdır. Türkiye bu yoldan çağı yakalamak zorundadır. Bunu yapamadığımızda, son yıllarda olduğu gibi, Sultan Süleyman zamanında yapılmış ibrikleri sergilemek durumunda kalırız. Oysa, dünya iplik kullanmayan giyim eşyası yapma yönünde hızlı bir teknolojik dönüşüm sürecine giriyor.

Bilindiği gibi tekstil sanayii, pamuk, yün ve kenevirle, tarıma dayanır. Bu ilişkinin kopmasıyla, tekstil sanayiinin geleceği kadar tarım kesiminin geleceği de yeni biçimler alacaktır. Ulus olarak, yalnızca bunları "izlemekle" yetinmeyiz. Bu sürece yani teknoloji üretimine etkin bir biçimde katılmak zorundayız.

Prof.Dr. Ziya Gökalp MÜLAYİM

Sayın başkan, değerli dinleyiciler geç vakit bana sıra geldi. Bu tartışmalara ben de bazı noktalarda katkıda bulunmak istiyorum. Esasında benim konumu sabahleyin sayın İNÖNÜ'den itibaren devamlı birçok arkadaşlarımız gündeme getirdiler, kooperatifçilik, örgütlenme gibi. Ben, bazı saptamalarla olayı biraz daha kendi bakış açımdan belirtmek istiyorum. Benim görüşüme göre 1980-90 tarımının en önemli üç sorunu var. Veyahut gündemle ilgili olarak belirtilmesi gereken önemli üç konu var. Bunlar :

Bir, tarımın örgütsüzleştirilmesi. İki, tarımdaki toprak dengesizliğinin ve topraksızlığın sürdürülmesi. Üç, çiftçinin fakirleştirilmesi. Ve benim gördüğüm kadarıyla, bu konularda 1980-90 hükümetleri çok bilinçli hareket etmişlerdir. Bu üç sorunu gündemde tutmuşlardır ve ağırlaştırarak devam ettirmişlerdir. Tabii tarımın örgütsüzleştirilmesi ve diğer sorunlar esasında 12 Eylül iktidarıyla gündeme gelmiş. O zaman demokrasinin ortadan kaldırılması bunun içinde örgütsüz bir kitle gerekiyor ve bu nedenle örgütsüzleştirme, toprak reformunun sözkonusu olmaması, biraz daha çiftçinin fakirleştirilmesi. Bunlar 12 Eylül hükümetlerinin, esasında 12 Eylül'ün gündemi. Fakat ondan sonra gelen hükümetler bir nevi 12 Eylül hükümetinin devamı. Belki değişme gerekirdi, birkaç defa seçim oldu. Fakat fikir olarak devam etti ve bu sorunlar gittikçe ağırlaşarak bugüne kadar geldi ve bugünde aynen karşımızda duruyor. Yani 1980'in hemen ihtilalin akabinde bu sorunlar gündeme geldi ve bugünde devam ediyor.

Tarımın örgütsüzleştirilmesi konusu; 1980 öncesine baktığımız zaman tarım, örgütlenmeye başladı. Özellikle kooperatifler, demokratik kooperatifler içerisinde ve aynı zamanda sendikalaşma hareketi var. 1980 sonrasında 12 Eylül'ün ilk yaptığı iş hemen Türkiye'deki bu örgütlerin yöneticilerini tutuklatmak oldu. Yani bilinçli dediğim 12 Eylül hükümetlerinin politikası derken bunu kastediyorum. Yani 12 Eylül'ün ilk yaptığı iş, hemen belki bir hafta sonraydı bu. Köy Kooperatifleri Merkez Birliği yöneticilerini tutuklattı. Yine DİSK'in bütün yöneticileri tutuklandı ve 12 Eylül hükümetinin görüşü, örgütsüz bir toplum yaratmaktı. Çünkü demokrasinin ortadan kaldırılması amaçlanmıştı. Çünkü o zamanki hükümet 1980 öncesi terörün nedeni olarak demokrasiyi düşünüyordu. Arkasından sonradan gördük parlamento ortadan

kaldırıldı ve hatta siyasi partiler kapatıldı. Yani bütün demokratik örgütler daha doğrusu bütün seçim mekanizmaları ortadan kaldırıldı, Üniversite dahil.

Efendim, örgütsüzleştirme olayını 1980'den sonra hemen görüyoruz. Dediğim gibi Köy-Koop'un yöneticileri tutuklandı ve Köy-Koop'un kapatılması için harekete geçildi ve nitekim Köy Kooperatifleri Merkez Birliğinin kapatılması için devlet tarafından mahkemeye müracaat edildi. Bu tabii çok ilginç bir olay. Kooperatifçiliği geliştirmekle sorumlu olan, görevli olan devlet, kooperatiflerin en üst örgütü olan Köy-Koop Merkez Birliğinin kapatılması için mahkemeye müracaat ediyor. Ve sonra Köy-Koop Merkez Birliğini ve hatta Tar-Koop kapatıldı. Her ne kadar tarım satış kooperatifleri güdümlüdür fakat Tar-Ko Merkez Birliği güdümlü değildi, 1163 sayılı yasa göre kurumuştur. Kapatılı ve böylece kırsal alan kooperatifçilik açısından örgütsüzleştirildi. Diyeceksiniz ki; kooperatifler devam etti. Tabii, kooperatifler devam etti fakat 12 Eylül den sonra ve daha sonraki hükümetlerin politikası ülkemizde daha çok aracının, tefecinin, holdinglerin hakim olacağı bir ekonomik düzeni yaratmak idi. Ve buna tarım açısından engel olan örgütler, Tarım Kooperatiflerinin üst örgütleriydiler yoksa birim kooperatifler değildi aksine birim kooperatifler bu tip araçların, tefecilerin ve hatta holdinglerin kazançlarının daha da artmasına neden oluyordu. Kooperatiflerin ve Sendikaların kapatılması, Türkiye'de kırsal alanda köylünün en önemli hak arama aracını ortadan kaldırdı. Her ne kadar bugün sabahtan beri konuşuyoruz burda birçok arkadaşlarımız söylediler köylü sömürülüyor, fakirleşiyor, tamam ticaret artıyor, ihracat artıyor veyahut tarımın payı düşüyor veyahut işte sanayiye aktarılmış gibi geliyor sanki birçok arkadaşımızda o intiba uyandı, sanki kırsal alandan veyahut köylüden alınan para sanayiye aktarılmış gibi. Halbuki 80-90 arasında sanayi de gelişmedi. Gelişen bir zümre var, bir grup var. Geçenlerde hatırla gelir dağılımıyla ilgili gazetelerde gördük bir istatistik yayınlanmıştı. Türkiye'de kar, rant, faizlerin oranı 1980-'den 90'a kadar büyük bir artış sağladı. Yani köylünün elinden alınan para veyahut fakirleşmesi sanayiye gitmiyor zannedildiği gibi. Belki sanayi gelişse ülkede yeni istihdam yaratacak. Belki birçok köylünün kırsal alanda sorunu çözülecek sanayiye gitmiyor, başka aracı zümreye gidiyor. Hakikaten son zamanlarda ihracat gelişti, ihracatın gelişmesinde kar yaratan insanlar, veyahut karlı olan insanlar, araçlar oldu. İşte burada kooperatifler çok önemliydi. Eğer ülkemizde kooperatif üst örgütlerimiz 1980 öncesi hızıyla devam etseydi, kapatılmamış olsalardı, bugün ihracatta birçok tarım ürünlerinin ihracatında, birçok tarım ürünleri sanayinde kooperatifler de pay alacaktı yani ihracatın veya sanayiinin katma değerinden köylü yararlanacaktı. Halbuki bugün bakıyoruz köylü yararlanmıyor, ancak üretimden yararlanıyor. Halbuki tarım sanayiinde tarımın bir parçasıdır. Veyahut ihracat da, tarım ürünlerinin pazarlanması da tarımın tamamen bir parçasıdır, biz sanki tarım ürünlerinin pazarlanması başka bir olaymış gibi tarım ürünlerinin pazarlanmasından bambaşka bir zümre yararlanıyor ki bu 12 Eylül'den sonraki 1980-90 arasındaki ekonomi politikasının temelini oluşturuyordu. Belki kendi açılarından haklılardı. Çünkü siyasal iktidar bu araçlara, bu kitlelere dayanmak istedi ve dayandığı

kitleyi zengin etmek için elinden geleni yaptı. Buna engel olan örgütleri de ortadan kaldırmayı uygun gördü ve görüyoruz nitekim kooperatifler ve sendikalar kitlesel olarak özel sektörün karşısında. Bu kuruluşlar tarıma kaynak aktarmada önemli kuruluşlar olarak görülüyor. Bugün de kırsal alanda sendika yok ama kentsel alandaki sendikaların veya sanayideki sendikalarında bugünkü iktidarın siyasetine ne kadar ters düştüğünü görüyoruz, bugün yaşadığımız olaylarla.

1980-90 arasındaki hükümetin politikasında örgütsüzleştirme açısından yine çok tipik yasalar var. Ki onlar da çok önemli 1984 yılında Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleriyle ilgili iki tane yasa çıkarıldı. Böylece devlet güdümü artırıldı.

Yani, 80-90 arasındaki tarım politikasında kooperatif olmasın denilmiyor, demokratik kooperatif olmasın deniyor. Yani devletin elinde kuruluşlar olsun, devletin elindeki kuruluşları tabi siyasal iktidar istediği gibi çevirecektir. Tabi bugünkü hükümetlerin düşüncesi, kooperatiflerin bir hak arama aracı olarak bulunmamasını istiyor. Nitekim Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin devlet güdümünde köylüyü temsil etmediğini, köylü adına hiç sesini çıkarmadığını görüyoruz. Ve işte istediği zaman diyorki şu ürünleri almayacaksınız çünkü onu tüccarların alması gerekiyor veyahut ihracatı onların yayması gerekiyor. Ve bugün tarım satış kooperatiflerimizin içinde düştüğü çıkmaz gözüküyor. Bu 1980-90 iktidarının demokratik kooperatifçiliğe karşı düşüncesinin en belirgin örneklerinden biriside Tarım Satış Kooperatiflerinin sahip olduğu fabrikaların satışıyla ilgili olarak yasaya koyduğu hüküm, geçici bir madde ile anonim şirkete çevirecekti. Düşününki, kooperatiflerin yıllarca biriktirdiği paralarla satın almış olduğu veya oluşturmuş olduğu fabrikaları anonim şirkete devretmesi ve kooperatifler elinden çıkarılması için yasal bir hüküm getirilmişti. Bu yasa işlememiştir iki sene içerisinde. Fakat bugün bambaşka bir yolla yine bu şekilde bu kooperatiflerin fabrikalarının özel sektöre devredilmesi için birçok oyunların tertip edildiğini görüyoruz.

Yine 1980-90 arasında bir önemli olgu da demiştim. Toprak dengesizliğinin ve topraksızlık olgusunun devam etmesi. Birçok arkadaşlarımız, belirttiler, bugün Türkiye'de toprak dengesizliği var, eskiden de vardı, yok değildi. 1980'den önce ve gündemde önemli bir konu olarak toprak reformu yıllardır tartışılıyordu. Ve topraksızlık konusu. FAO için bir araştırma yapmıştık iki-üç yıl önce, bir milyon aileden daha fazlasının topraksız olduğunu görüyoruz Türkiye'de. Ve bugün GAP bölgesinde %50'ye yakın çiftçi ailesi topraksızdır. Bunlarla ilgili önlemler alınmadığı gibi 1984 yılında "sulama alanlarında arazi düzenlemesine dair tarım reformu" diye bir kanun çıkarıldı. Ve bu kanunla, 1980'den önce kamulaştırılmış ve dağıtılmamış topraklar eski sahiplerine iade edildi. Bu da yine tabi bu 80-90 politikasının çok ters bir görüntüsü.

Düşünün ki, 80'e kadar toprak reformu konusu gündemde, 80'den sonra çıkarılan yasalarla vazgeçtik toprak reformunu kamulaştırılmış olan toprakların eski sahiplerine iadesi yapıldı. Tabi ben burada şunu düşünüyorum. GAP Bölgesi, GAP'ıda

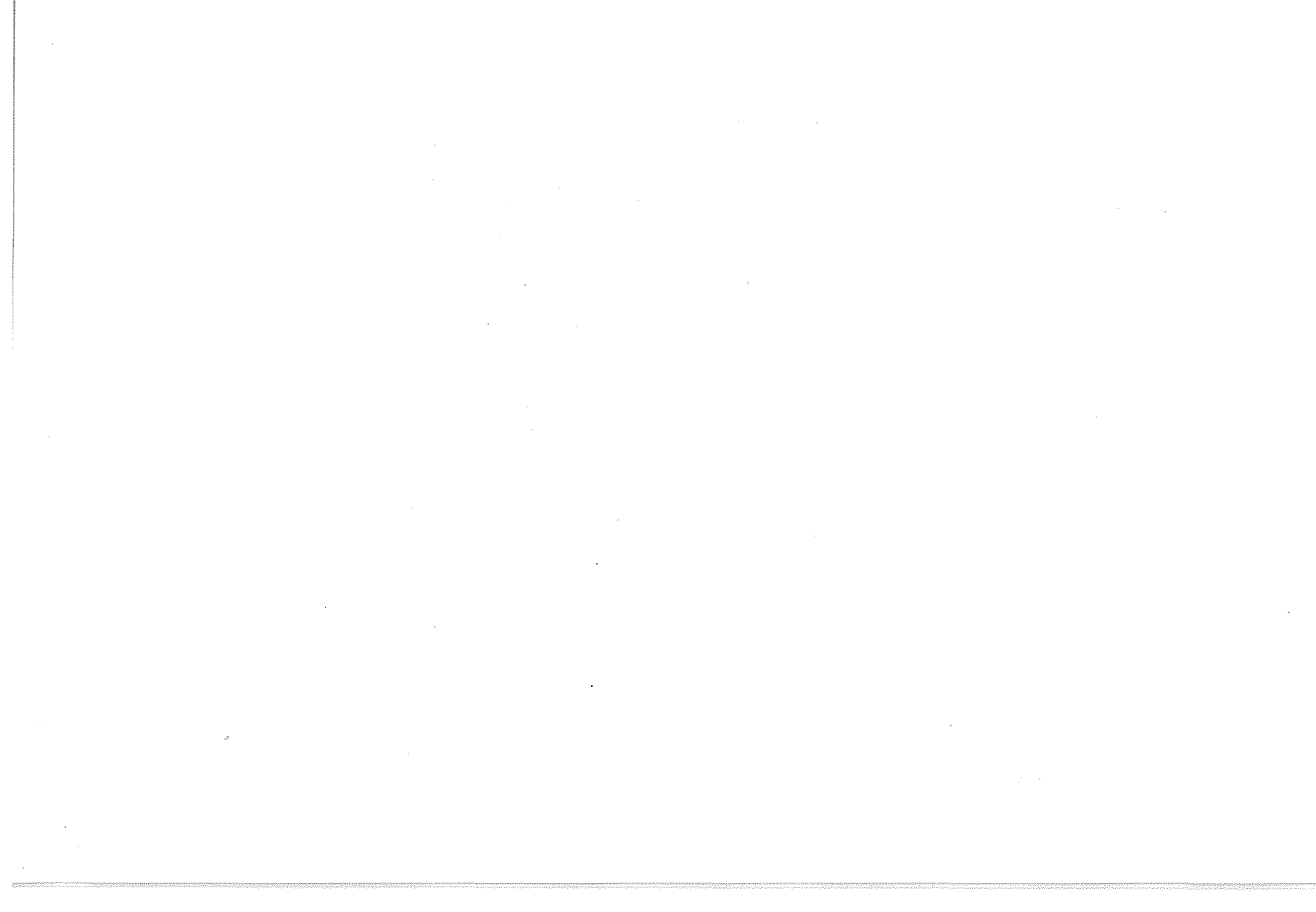
arkadaşlarımız tartışacaklar, GAP iftihar ettiğimiz büyük bir proje. Dünya'nın en büyük yatırımlarından birisi ve yakında sulamaya geçilecek, kabul ediyoruz. Çok güzel fakat bugünkü toprak düzeniyle ki, % 50'si topraksızdır. Eğer sulamaya geçilir ise orda toprak reformu yapılmadan o zaman birçok kimse devlet kesesinden çok haksız kazançlar edinecek ve GAP sulamaya geçtikten sonra o toprakları kamulaştırma imkanı olmayacak veyahut kamulaştırdığınız zaman bugünkünün 10 misli bedel ödeyeceksiniz bu da tabii çok. Bilemiyorum GAP'ın teknik konuları üzerinde hep duruluyor, fakat en önemli sorunlarından birisi olan bu toprak konusu üzerinde durulmuyor. Sanki GAP, toprakla ilgili değil veyahut ordaki insanlarla ilgili değil; sadece barajların yapılması, teknik bir olaymış gibi teknik olay ama bütün teknik olaylar en sonunda insana dönüktür. Yani oradaki insanların mutluluğu, gelirinin artması, gelir dağılımının düzelmesi. Bunun için ülkemizde bir toprak reformu yapılması gerekiyor. Özellikle GAP bölgesinde mutlaka yapılması gerekiyor, sulamadan önce. Aksi halde GAP içinden çıkılmaz hale gelecektir.

Tabii ülkemizde tarımın örgütsüzleştirilmesi 1980-90 arasında çok bilinçli bir şekilde başarıyla uygulandı Ancak Türk tarımının mutlaka bunun altından kalkması lazım, bunu değiştirmesi lazım. Ne kadar tarım nüfusu azalır azalsın. (Türkiye'de % 41'e düşmüş) mutlak tarımsal nüfusumuz artıyor, ve işletme sayısı azalmıyor ve işletme büyüklüğü büyümüyor, küçük işletmeler bugün Türkiye'de % 90'ın üzerinde. Bu küçük işletmeler ancak kooperatiflerle etkili olabilir. Tabii kooperatifler derken dediğim gibi üst örgütleri olacak. Merkez birlikleri olacak, ulusal birlikleri olacak ve demokratik olacak. Ve tabii mevcut Tarım Satış, Tarım Kredi Kooperatifleri de demokratik kooperatif haline dönüştürülecek.

Kooperatif Bankaları olacak, kooperatif okulları olacak, bütün bu düzenlemelerin yapılması lazım. Bunlar tabii devlet politikasıdır ve 1980-90 arasında bu politika bir destek şeklinde değil; bir köstek şeklinde olmuştur ve hep geriye doğru gitmiştir. Bunu görüyoruz ve bugün 80-90 arası en çarpıcı olarak 1980 yılında ithal olduğu zaman Türkiye'de Köy Kooperatifleri Merkez Birliği gibi iki milyon üyeli büyük bir kuruluş var. Tar-Ko gibi bir kuruluş var. 1990 yılı, 10 yıl geçti hatta askeri idare geçti, ondan sonra seçimler oldu fakat 1990 yılında bugün Köy Kooperatifleri Merkez Birliği yok, Tar-Ko yok, Ulusal Birlik yok ve hatta daha da acısı, Köy Kooperatifleri kurulmak için müracaat ediliyor. Tarım Bakanlığına. Tabii Tarım Bakanlığı kendisi Kapatmış olduğu için tekrar kurulmasına da müsaade etmiyor. Hatta Bakanlıkça hazırlanmış olan yeni, bir ana sözleşmeyle Köy Kalkınma Kooperatiflerinin ismini de değiştirmişler ve bu yeni ana sözleşmeyle Türkiye'deki birçok Köy Kooperatifleri münfesi hale getireceklerdir. Bu süre yeni doldu; ondan sonra ne yapacaklar bilemiyoruz tabii. Tarım Bakanlığının ne yaptığı belli değil. Mümkündür ki, bu kooperatiflerin büyük bir kısmını siz ana sözleşmenizi yenilemediniz diye ortadan kaldıracaktır. Yani üst örgütü kaldırdığı gibi. Köy Kooperatifleri Birliklerinin birçokları da yine aynı şekilde bu ana sözleşme değişikliği dolayısıyla çalışamaz hale getirilmiş durumdadır.

Bütün bunların sonucu veyahut esası nedir? Çiftçinin fakirleşmesi, yoksullaşması. Gerek tebliğ sahipleri ve gerekse tartışmacı arkadaşlarımız belirttiler, çiftçi, git-tikçe fakirleşiyor. Tarımdaki gelir payı düşüyor ama bu çiftçinin fakirleşmesindeki ne-den, benim kanaatimce, sadece payın düşmesi değil. Kooperatif üst örgütlerinin or-tadan kalkması, sendikaların olmaması. Çiftçinin gerçekte tanım olan diğer konular-dan pay alamaması da büyük etken. Yani çiftçi üretiyor, üretimden aldığı pay tabii ye-tersiz.

Avrupa Topluluğunda % 50 ile % 100 arasında gerek girdi temini gerekse tarım ürünlerinin pazarlanması, Kooperatiflerden geçer. Yani ürün pazarlandığı zaman çiftçi ondan da pay alır. Veyahut bir girdi temin edildiği zaman ondanda pay alır. Ama Türkiye'de girdi temininde aracılar çiftçinin kat kat üzerinde pay alıyorlar. Ve-yahut bir ürün satıldığı zaman düşünün ki, çiftçi 1000 liraya satmışsa bu tüketiciye üç-bin liraya satılıyorsa iki bin lirayı -masraf çıktıktan sonra- aracı alıyor ve bundan çiftçi-nin hiçbir faydası olmuyor. Tabii bunun çiftçinin alabilmesi için kooperatifleşmesi la-zım. Kooperatif olursa çiftçi bugün 1000 liraya sattığı ürünün pazarlamasını da kendi örgütü vasıtasıyla yapacak ve 3.000.TL. eline geçecektir. Ve bugünkü kadar fakir ol-mayacaktır. Yani bugün rant, kar, faiz dediğimiz % 80'lere varan en önemli paydan çiftçi de pay alacaktır ki, onun önemli bir kısmı esasında çiftçinin hakkıdır, yani bunun için önemli bir ekonomi politikasında çiftçinin hakkı olan kısmının buraya geçmesi lazım. Tabii bunun için gene diyorum örgütlenme, kooperatifleşme gerekli. Bu konu-nun bu şekilde getirilmesini ben 80-90 hükümetlerinin bilinçsiz olarak yaptıkları ka-nısında değilim, büyük bir bilgiyle yapmışlardır. Ve bütün bu olaylar tabii fakirleşmenin ortadan kaldırılması için çiftçinin örgütlenmesi, toprak reformunun, yapılması, koo-peratifleşme, üst örgütler, banka korulması ve aynı zamanda toprak reformunun ya-pılması gerekmektedir. Bütün bu olaylar geliştirildiği zaman çiftçi, tabii bunların hepsi demokratik olarak yapılması lazım , belki bunun içinde bir genel seçim geçirilmesi gerekiyor. Çünkü gözüküyor ki; 1980-90 yılları arasındaki siyasal iktidarların böyle bir olayda çiftçiye bakış açıları çok ters. Daha başka kitlelerin kazanmalarını yeğli-yorlar. Çiftçinin böyle bir olayda, milli hasıladan hak ettiği payını alabilmesi için ilk genel seçimde ağırlığını koyması, kendisine dönük bir politikanın oluşturulmasına katkıda bulunması gerekli. Aksi halde Ülkenin tarımsal yapısındaki bozukluk ve do-layısıyla çiftçinin fakirleşmesi maalesef, sürüp gidecektir.

4. O T U R U M

“TARIM SANAYİ İLİŞKİLERİ”

Başkan : Dr. Namık Kemal KILIÇ

Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müşteşarı

Sunuşlar :

– Makro Ekonomik Yaklaşımlar Açısından
Tarım Sanayi İlişkileri

Prof. Dr. Turan GÜNEŞ

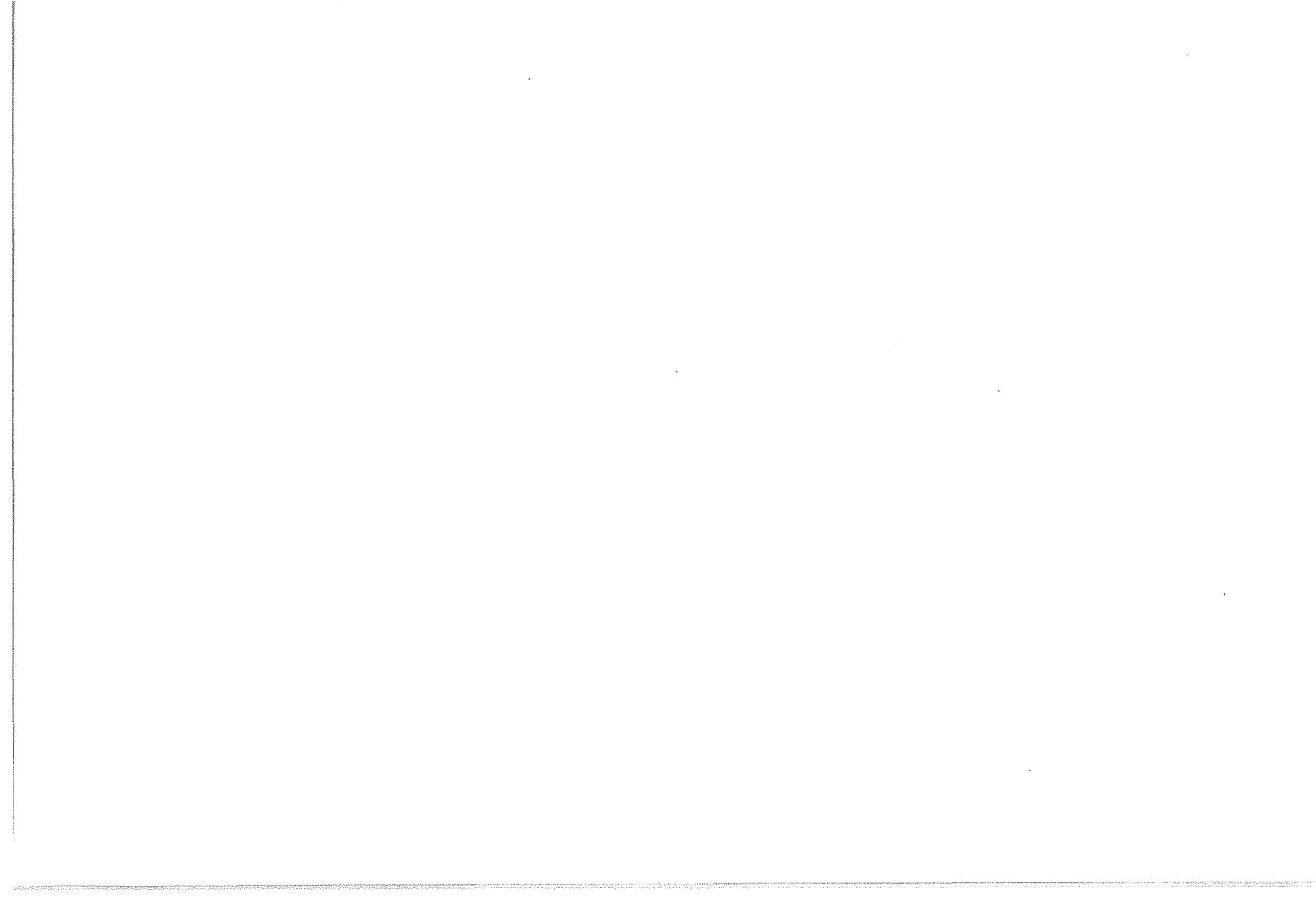
– Tarım Sanayi İlişkilerindeki Gelişmeler

Dr. Meftune EMİROĞLU

Tartışmacılar :

– Aykut GÖKER

– Murat OKTAR

MAKRO EKONOMİK YAKLAŞIMLAR AÇISINDAN 1980 – 1990 ARASI TARIM SANAYİ İLİŞKİLERİ

Prof.Dr.Turan GÜNEŞ

1. GİRİŞ

Makro ekonomik yaklaşımlar açısından son on yılın tarım sanayi ilişkileri, beşer yıllık kalkınma planları hedeflerinin ve plan uygulamaları sonuçlarının incelenmesi bu döneme ait istatistiksel verilerin analizi ile belirmektedir. Burada bir taraftan bu incelemelerin sonuçları ile söz konusu dönemde tarım ve sanayi ilişkileri açıklanırken, diğer taraftan ekonomik kalkınma açısından bu ilişkilerin değerlendirmesi yapılmaktadır.

Konuya önce genel bir şekilde ekonomik kavramlar olarak tarım ve sanayi ilişkileri ile girmekte yarar görülmektedir.

2. EKONOMİK SEKTÖRLER, SEKTÖRLERİN EKONOMİDEKİ YERLERİ VE TARIM-SANAYİ İLİŞKİLERİ

Bilindiği gibi bir ülkenin ekonomisi, farklı ağırlıkta olmak üzere, başlıca üç ana sektörden oluşmaktadır. Bunlar, tarım, sanayi ve hizmet sektörüdür. Bu ana sektörler kendi içlerinde çeşitli alt gruplardan oluşturmaktadırlar. Tarım sektöründe bitkisel üretim, hayvansal üretim, ormancılık ve su ürünleri alt sektörleri meydana getirirler. Sanayi'de; madencilik, imalat sanayii, enerji, gaz ve su sanayi gibi alt sektörler vardır. Hizmetler sektörü, daha geniş olmak üzere, inşaat, ticaret, ulaştırma ve haberleşme, mali müessese hizmetleri, konut sahipliği, kişisel ve mesleki hizmetler, kamu hizmetleri gibi alt gruplara ayrılmaktadır.

Ana ekonomik sektörlerin bu alt grupları da, kendi içinde daha küçük alt gruplara bölünmektedirler. Örneğin sanayiın alt sektörü olan imalat sanayii; tüketim malları sanayii, ara malları sanayii ve yatırım malları sanayi gibi alt gruplara ayrılmaktadır.

Ülkelerin sahip oldukları tabii kaynakları, nüfus miktarları ve girişimci kabiliyetleri onların ekonomik yapılarında çeşitli sektörlerin farklı oranlarda yer almasını yaratmaktadır. Ülkelerin kalkınma çabaları da bu bileşimi zaman içinde değiştirmektedir.

Tüm gelişmiş ülkelerde sanayi, ekonomik bir sektör olarak önemli bir pay almakta, bunun yanında hizmet sektörü de büyüklüğünü korumaktadır. Ancak gelişmiş ve ekonomik olarak ileri gitmiş ülkelerin hepsinde de, tarımın gelişmiş ve ileri bir düzeyde olduğu da görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde, gelişmiş birtarımda, daha az nüfus çalışmakta ve bu nüfus ise daha çok bir nüfus kütleini beslemektedir. Öyleki

ileri ülkelerde tarım nüfusunun toplam nüfustaki payının % 3 lere kadar düştüğü görülmektedir.

Sanayi ve hizmet sektörü gelişen ülkelerde, yüksek GSYİH, tarım sektörünün desteklenmesini kolaylaştırmaktadır.

Gelişmiş ülkeler bu gelişmelerinde birbiriyle sıkı ilişkileri nedeni ile ekonomik sektörleri birbirinden ayırmaksızın, birini diğerine tercih etmeksizin, bir bütün olarak ekonomik gelişmeye önem vermektedirler. Gerçekten gelişme stratejilerinde, sektörlerden birinin ihmal edilmesi, ekonominin bütünlük içinde büyümesini sınırlandırmaktadır.

Türkiye ekonomisinde tarım, uzun bir süre, geniş bir yer almıştır. Tarımın gerek milli hasıladaki ve gerekse toplam ihracat değerindeki nisbi payının 1980'lerden sonra ve özellikle son yıllarda düşmesi, tarımın ekonomideki önemini azaltmamaktadır. Tarım, Türkiye ekonomisinde halen büyük nüfus kütesinin bir hayat tarzı olması ve istihdam alanını oluşturması, halkın beslenme ihtiyaçlarının yurt içinden karşılanması, sanayiye hammadde sağlaması, sanayi mamullerinin önemli bir kullanıcı ve tüketici grubunu oluşturması, milli gelire önemli katkılarda bulunması ve ödeme dengesini lehte oluşmasını hizmetleri ile önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu yüksek tarımsal potansiyeli, milli gelirin artmasında, ihmal edilemeyecek bir kaynaktır. Tarımsal ürünler dış ticaretin geliştirilmesi ile ödemeler dengesi açıklarının büyümesi önlenmektedir. Döviz açısından dışa bağımlılığı fazla olan sanayi ve madencilik sektörlerindeki mevcut işyerinin tam kapasite ile çalıştırılmalarında sürekli döviz sağlanması bakımından halen güçlüklerle karşılaşmaktadır. Tarımın milli gelirdeki ve ihracat içindeki nisbi payı küçülse dahi döviz sağlama yönünden ekonomide önemli tesirleri bulunacaktır.

Bir ülkede tüm ekonomik sektörler birbiriyle karşılıklı ilişkiler içinde ekonomik gelişimi sağlamaktadırlar. Aksi bir durum olarak, bir ekonomik sektördeki sorun, diğer ekonomik sektörler ile, iç içe büyümektedir. Böylece tarımın sorunları da, diğer sektörler ile iç içedir. Bu nedenle tarımın bu kesimlerle ilişkileri gereğince değerlendirip, sorunları ortaya konulmadan, tarımın sorunlarına kat'î bir çözüm yolu bulmak ve kolay değildir. (Açıl, Demirci 1984, s.25). Bunun gibi, sanayi sektöründe meydana gelecek duraklama, tabii olarak tarımı etkileyecek, tarımsal ürün ihracatı artışları planlanan hedeflere ulaşamayacaktır. Bu ise daha uzun sürede tarımsal üretimin artışını sınırlandıracaktır.

Sanayi sektöründeki durgunluğun, tarımda artan nüfusun sanayiye geçişini zorlandıracağı ve işsizliğin büyümesini hızlandıracağı diğer bir olgudur.

Ülke ekonomisine son yıllarda ortalama % 15-20 civarında bir katkıda bulunan tarım sektörü, aynı zamanda sanayi sektörünün de en büyük alıcısıdır. Bu açıdan, yetiştirdiği ve sattığı ürünün karşılığı olarak çiftçinin eline uygun bir fiyatın geçmesi

gerekir. Bu şekilde çiftçi, pazardan ihtiyaç duyduğu tüketim maddelerini alabilecek ve böylece sanayi ve ticaretin canlanmasına yardım edecektir. Aksi takdirde satın alma gücü düşen çiftçi, gerek girdi ve gerekse tüketim maddelerinin mübadele (değişim) hayatına devam edemeyecektir. Sanayi gelişmesinde, çeşitli sanayi ürünlerinin önemli alıcısı olan çiftçinin hayat standardının düşmemesi, bu yönden önem taşımaktadır. Gelişen bir tarım sanayinin gelişmesine yardımcı olurken, büyüyen bir sanayi de tarımı desteklemektedir.

3. 1980'Lİ YILARA GİRERKEN, TÜRKİYE EKONOMİSİNİN VE TARIM VE SANAYİ SEKTÖRLERİNİN DURUMU, STRATEJİLERİ VE POLİTİKALARI

Türkiye 1980'li yıllara büyük iç ve dış sorunların baskısı altında girmiştir. 1980'li yıllar, toplumun bu sorunlara bir çözüm bulma, derlenip toplanma ve ertelenmez boyutlara varan sorunları çözme ile geçmiştir.

1980'li yıllara girmeden beliren güçlükler bir anda doğmamış, bundan önceki alt dönemlerde karşılaşılan zorlukların bir devamı olmuş, fakat bu alt dönemin ilk yıllarında, birden büyüyerek önemli sorunlar yaratmıştır.

1978 sonrası olarak belirlenen bu alt dönem, 24 Ocak 1980'e kadar sürmüştür.

1980 öncesi, 1978-1980 dönemi, ikinci petrol şokunun yaşandığı dönemdir. İkinci petrol şokunun tesiri ile ülkemizin petrol dışalımının ödenmesi gereken döviz miktarı hızla artmış ve döviz stoku açısından önemli bir darboğaz dönemi başlamıştır. Bunun tesirleri ile bu dönemde GSMH'nin büyüme hızının çok düştüğü görülmektedir. 1978 ve 1979'da gerçekleştirilen toplam dışsatım gelirlerinin tamamına yakın kısmını petrol dışalımına ayırmak gerekmektedir. Döviz darlığı, sanayi kullandığı ham maddeleri, ara mallarını ve yeni yatırım mallarını, belirli tarımsal girdileri ve diğer tüketim mallarının dışalımını durdurma düzeyine getirdiği için, bunların fiyatları aşırı bir şekilde yükselmiştir (Tufan, 1988, s.77). Bu koşullarda piyasaya yüksek miktarlarda para sürülmüş ve kredi piyasası da oldukça yüksek düzeyde tutulmuştur.

Bir yandan maliyetlerin yükselmesi, diğer yandan özellikle sanayide üretim sınıktısına rağmen, piyasanın emisyon ve krediyle beslenmesi, satınalma gücünü yükselttiğinden, içi piyasalar aşırı bir biçimde yükselmiştir. Fiyat artışları dış satımı güçleştirmiş, dolayısıyla dış ödeme kaynakları tükenmiştir. Böylece ödemeler dengesi aşırı biçimde bozulmuş, ekonomide durgunluk ve işsizlik düzeyi yükselmiştir (Tufan 1988, s.78). Bu durumda, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin açıklarını azaltarak enflasyonu düşürmek ve ödemeler dengesini iyileştirmek amacı ile KİT ürünlerine zamlar yapılmıştır. Ayrıca dış alımı güçleştirici yasal düzenlemeler ve yapılan devalüasyon ile, dış alım zorlaştırılmıştır.

Bütün bu tedbirlere rağmen 1980'lere girerken, enflasyonun önlenmesinde elde edilen başarılar son derece sınırlı kalmış, döviz sıkıntısı devam etmiş ve döviz fiyatları da devamlı artmıştır.

1980'li yıllara girerken ekonominin karşılaştığı bu olumsuz durum, tarımda girdi sağlama yönünden güçlükler yaratmış ve üretimde olumsuz etkileri görülmüştür. Sanayi ise hem ekonomideki bu olumsuz durumdan etkilenmiş ve hem de tarımın yeter ve güçlü bir talep yaratmamasından etkilenmiştir.

4. 1980'Lİ YILLARDA EKONOMİNİN DURUMU, KALKINMA PLANLARI POLİTİKA VE STRATEJİLERİ

Türkiye 1980'li yıllara önemli bir ekonomik olay olan 24 Ocak 1980 istikrar Tedbirleri ile girmiştir. Bu tedbirler % 100 lere ulaşan enflasyonun durdurulmasını amaçlamış, bunun içinde tüketimi kısıp, fiyatlardaki yükselişi önlemek bakımından, satınalma gücünün şiddetle kısılmasını hedeflemiştir. İstikrar tedbirleri arasında, yüksek oranlı bir devaluasyonun yapılması, Türk Lirasının serbest dalgalanmaya bırakılması, sıkı para politikası uygulanması, KİT ürünlerine yüksek oranda zam yapılması ve sonra serbest bırakılması, faizlerin önce yükseltilerek sonra serbest bırakılması, orta ve uzun dönemli yatırım projelerinin durdurulması da yer almıştır. Dış satımın teşvik edilmesi de bu programın önemli bir parçasını oluşturmuştur. Tarım'da, tarımsal girdilerin subvansiyonunda, dış satımın geliştirilmesinde, dış satıma yönelik satışların finansmanında ve üreticilerin fiyat hareketlerinin korunmalarında kullanılmak üzere, dış satımlardan kilo veya değer üzerinden alınan paralarla oluşturulan "Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'dan" yararlanması getirilmiştir.

1980'li yıllara girerken ekonomide alınan istikrar tedbirleri ve büyük ölçüde dışa açılma uygulamaları (ihracatı teşvik) ilk yıllarda enflasyonu büyük ölçüde düşürmüş (1981 de % 36.8'e ve 1982'de % 25.3) ve dış satımda artışlar sağlamıştır.

1980'li yıllarda ekonominin gelişme hedefleri ve stratejileri, kalkınma planlarında belirlenmiştir.

1980-90 döneminin ilk yarı dönemi, hızlı bir sanayileşmeyi, buna kaynak sağlayacak kurumsal düzenlemeleri ve dış satımda önemli atılımları hedefliyen IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemini içermektedir. Bu dönem, ülkenin bir çok gereksiniminin kendi olanakları ile karşılanmasını ve diğer ülkelerden dış borç alabilecek duruma gelmeyi hedeflemiştir.

Bu dönemde hızlı bir sınıai kalkınma hedeflenmekle beraber, bu kalkınmada kimyasal gübre, ilaç gibi tarıma girdi sağlayan sanayiler ile, bitkisel yağ gibi, gıda sanayiinin geliştirilmesine de özel bir önem verildiği görülmektedir.

Kalkınma planları, ekonomik kalkınmanın başarısını tarımda ve sanayide verimlilik artışına bağlamışlardır. Verimlilik artışı ile, dış satım da sıçramalar yapılacağı beklenilmektedir. Kalkınma planlarının bu gerçekçi düşüncelerine rağmen, tarım ve sanayide verim artışlarının sağlanabildiği ve buna bağlı olarak dış satımın artıp artmadığı önemli bir konudur. Bu konu biraz ilerde ayrıca ele alınacaktır.

1980'li yılların başında ekonomik gelişmede sanayiye büyük önem verildiği görülmekte ve bunun sağlanmasında teknoloji yaratılması üzerinde titizlikle durulmaktadır. Teknolojik aşamaların katedilmesi ile, ileri ve rekabetçi bir sanayiye temelini oluşturulacağına inanılmaktadır. Daha çok ulusal olanaklara dayalı girdiler kullanılarak, ara ve yatırım malları üreten yeni bir sanayileşmenin 1980 li yılların başında hedeflendiği görülmektedir. Ayrıca sağlıklı ve hızlı sanayileşme ile ulusal savaş gücü arasında önemli bir etkileşimin olduğu düşünüülerek, ulusal savunma ihtiyacının karşılanmasında da sanayileşmeye önem ve ağırlık verilmektedir.

1980'li yılların başında, sanayiye geliştirilmesinde, yabancı sermayeden yararlanmanın gereği üzerinde de durulmakta ve bu konu özendirilmektedir. Bu dönemde, yatırım mallarına ağırlık veren bir sınai yapının kurulması hedeflenmiştir. Bu yapıya yönelik ekonomik gelişmenin sağlanması, enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve üretimin artırılmasına özen gösterilmektedir.

1980 li yılların ikinci yarısında, birinci yarıdaki hedef ve stratejilerinin devamına ilave olarak, ekonominin kendi kuralları içinde işlemesine özen verildiği görülmektedir. Ancak, müdahalelerin, makro politika açılara göre ve gereken kollarla kurumsal düzenlemeler yapmak suretiyle yerine getirileceğine işaret edilmektedir. Bu dönemde, özel sektör yatırımlarının payının artırılmasına daha çok ağırlık verildiği görülmektedir. Ayrıca ödemeler dengesinin durumu dikkate alınarak, ithalatta koruma oranlarının kademeli olarak azaltılmasına kayıldığı izlenmektedir. Bu dönem yeni kurulacak sanayilerin gerekli hallerde belirli bir süre makul ölçülerde korunmasını da öngörmektedir.

1985-89 dönemini kapsayan V. Kalkınma Planı döneminde, gelişmenin ağırlıklı sektörü olarak imalat sanayiine alındığı dikkati çekmektedir. Mevcut sanayide teknoloji seviyesinin geliştirilmesi ve kapasite kullanımının artırılması, birinci önceliğe sahip kılınmaktadır. Kamu kesiminde tamamlama ve darboğaz giderme yatırımları ile, maliyetleri düşürücü ve kaliteyi yükseltici yatırımlara önem verilmesi istenmiştir.

Ekonomik ve coğrafi avantajlarımızdan yararlanmayı ve ihracatı artırmayı hedef alan ekonomik ölçekli yeni sanayi yatırımlarının teşviki önemle önerilmiştir. Nitekim imalat sanayi, teşvik belgelerinin dağılımında en yüksek nisbeti almıştır. Teşviklerle yapılan toplam yatırım 1988 de % 49.2 si, 1989 da % 48.3 ü imalat sanayiine aittir. Bu dönemde en az teşvik alan sektörler, tarım, enerji ve maden sektörlerdir. Dağıtılan teşvik belgelerinde Tarımın payı 1988'de % 1.1, 1989 da % 2.6'dır. (TOBB,

1990, s. 154). Diğer taraftan sanayiinin bütün yurda yayılması ve Devlet alt yapı ve hizmet yatırımlarına öncelik verilmesi görülmektedir.

1985-1989 dönemini kapsıyan, V. Kalkınma Planı döneminde tarım için politika olarak, kooperatifçilik, pazarlama ve krediye önem verileceği, ürün deseninin çeşitlendirileceği, GAP'ın entegre bir proje anlamı ile geliştirileceği hususlarına işaret edilmiş, fakat kooperatifçilik ve pazarlama konusunda beklenen ilerlemeler sağlanamamıştır.

80 li yılların ikinci yarısında Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi ile bağlantısının kuvvetlenmesine ağırlık verilmektedir. Özellikle döviz kuru politikalarının, dış rekabet gücünü idame ettirecek ve rasyonel bir teşvik sisteminin oluşturulmasına katkıda bulunacak biçimde yürütüldüğü, tedrici serbest döviz kuru sistemine geçiş ortamının hazırlanmasına özen gösterildiği görülmüştür.

Öz kaynağın sınırlı olması nedeni ile, dış para piyasalarından kredi sağlanması bu dönemin tipik hareketlerindedir.

Yurt içi tasarrufların teşviki ve bunların sanayi yatırımlarına dönüştürülmesi gayreti de, bu dönemin tipik özelliklerindedir. Nitekim tasarrufların hisse senedi, tahvil ve kar ortaklığı gibi menkul değerlere kaydırılmasına, diğer bir ifade ile sermaye piyasasının geliştirilmesine çalışılırken, sınai mülkiyetin yaygınlaştırılmasının temininin hedeflendiği gözlenmektedir.

Bütün bu hedef, stratejiler ve çalışmalar ile 1980'li yıllarda sanayiye daha çok önem verildiği, tarımsal yatırımlara, ileri kısımda sayılarla da açıklanacağı gibi, daha az bir pay verilerek gelişmesinin yavaş tutulduğu görülmektedir. Kaldığı, tüm ekonominin dışa açılması ve liberal politikaya dayandırılarak sanayileşmenin gerçekleşmesini sağlamak düşüncesi de ekonomiyi zora sokan sonuçları doğurmuştur. Selektif bir politika uygulayarak ithal ikamesinin başarılı olduğunu tüketim mallarını sanayiini büyük ölçüde dışa açmak, ara ve yatırım sanayini bir ölçüde korumaya almak olanağı en etkin bir biçimde sağlanabilseydi, bugünkü karşılaştığımız sorunların çapı çok farklı olabilirdi. (Ülken, 1988, s.5).

5.TÜRKİYE'DE 1980'Lİ YILLARDA EKONOMİ İÇİNDE BAŞLICA SEKTÖRLERİN PAYLARI

Türkiye 1980 li yıllara girerken ekonominin genel büyüme hızında bir azalma görülmektedir. Nitekim Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde % 6.4, İkinci Plan Döneminde % 6.8 ve Üçüncü Plan Döneminde % 7.3 olan sabit faktör fiyatları ile ortalama GSYİH deki büyüme hızı, 1978 de % 4.3'e, IV. Plan Dönemi olan 1979-83 yıllarında % 2.5'a düşmüştür. 1980 li yılların içinde de büyüme hızı yavaşlamaktadır. Nitekim 1984 ara yılında bu oran % 6.0 ye yükselmiş ise de, 1985-89 Beşinci Beş

Yıllık Kalkınma Planı döneminde tekrar azalarak ortalama % 4.5 seviyesine gelmiştir (Tablo 1). 1990-1994 Altıncı Plan Döneminde bu nisbetin % 6.9 olması hedeflenmiştir (DPT, ABYKP 1989).

Tarımın ekonomi içindeki nisbi payının da 1980 li yıllara girerken ve 1980 li yıllar içinde giderek azaldığı, sanayi ve hizmet kesimlerinde ise bu oranın giderek yükseldiği görülmektedir (Tablo 2). Nitekim 1963-67 dönemini kapsıyan I.Beş Yıllık Planı döneminde GSYİH'de sabit faktör fiyatları ile tarım % 35,0 bir paya sahip iken bu pay, 1968-1972 yıllarını kapsıyan II.Plan döneminde % 29,5 a, 1973-1977 yıllarını kapsıyan III.Plan döneminde % 24.1'e 1979-83 yıllarını kapsıyan IV. Plan döneminde % 23,4 e, 1985-89 yıllarını kapsıyan V. plan döneminde % 21,1 e düşmüştür (TOBB, 1990). Bu düşmenin önümüzdeki plan döneminde de devam etmesi öngörülmektedir. Nitekim 1989 da (1989 fiyatları ile) GSYİH de % 15,8 olan tarımın payının VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminin sonu olan 1994 de, % 13,9 a düşmesi (Tablo 3) öngörülmektedir (DPT, ABYKP, 1989).

Tarımın gayrisafi yurtiçi hasıladaki payı yıllara göre azalırken, sanayi payı sürekli olarak yükselmekte, hizmet sektörünün payı ise, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planına kadar yükselmekte, V. Planda düşmekte, VI. Planda ise küçük bir nisbete düşmesi öngörülmektedir.

Tarım ve sanayi yönünden 1980 li yılların ilk yıllarına bakılacak olursa (III. Beş yıllık plan) bu yıllarda, tarım sektörünün 1976 fiyatları ile GSMH ve GSYİH içindeki payları, cari fiyatlarla olan paylarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile cari fiyatlardaki değişim, tarımın ekonomiye katkısını azaltmamıştır. Sanayi'de ise durum bunun tam aksidir. Gerçekten bu yıllarda sanayi sektörünün, GSYİH ve GSMH içindeki payları, cari fiyatlarla olan paylarından daha düşüktür (DPT, IV. Plan 1979). Buna göre 1980 li yılların başında sanayi sektörünün ekonomiye katkısı beklenen düzeyde değildir.

Sanayi GSYİH deki payı, sabit faktör fiyatları ile, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde % 17,5, den, diğer plan dönemlerinde sırası ile % 20,9, % 22,7, % 22,6 ve % 25,5 nisbetleri ile V. Plan dönemine kadar artmıştır. Bu artışın VI. Plan döneminde de devam etmesi öngörülmektedir. Nitekim 1989 da, 1988 fiyatları ile GSYİH da % 36,7 olan sanayi payının, 1994 de % 39,0 a yükselmesi hedeflenmiştir (DPT, ABYKP, 1989).

Tarımın ekonomideki yerinin küçülmesi fiziki üretim nisbetlerinde de görülmektedir. 1980 li yılların ilk yarısında 1984'de tarım sektörünün toplam fiziki üretim içindeki % 24,9 payı 1989 da % 20'lere inmiştir.

Konuya üretim değeri açısından bakıldığı zaman da aynı durum görülmektedir.

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde üretim yıllık artış hedeflerine göre tarım sektörünün toplam üretim içindeki payı % 13,2 den, % 11,4 e düşmesi, sanayi

sektörünün payının %46,7, den %49,2 ye yükselmesi, hizmet sektörünün payının ise % 40,1 den , % 39,4 e düşmesi hedeflenmektedir (DPT, VI. Plan 1989).

Ekonomi içinde karşılıklı tesir ilişkisine sahip sanayi ve tarım sektörlerinin bu birbirine zıt gelişiminin ilerde sanayi sektörünü hammadde temini ve sanayi mamulleri satışı yaratmamalıdır. Çünkü kullanıldığı takdirde Türk tarımında potansiyel yüksektir.

6. TÜRKİYE'DE 1980 Lİ YILLARDA EKONOMİNİN BAŞLICA SEKTÖRLERİNİN GELİŞME HIZLARI

Türkiye 1980 li yıllara girerken tarım sektörünün büyüme hızı iklim koşullarına bağlı olarak yıldan yıla önemli ölçüde değişme göstermiştir. Nitekim 1973-1977 yıllarını kapsayan III. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde tarım kesiminin katma

Tablo 1 : Kalkınma Planları Dönemlerinde Sektörlerde Büyüme Hızları.
(Hedefler ve Gerçekleşmeler)

(Sabit faktör fiyatlarıyla, %)

Sektörler	I.Plan Ortalama (1963-67)	II.Plan Ortalama (1968-72)	III.Plan Ortalama (1973-77)	1978 Ara Yılı	IV.Plan Ortalama (1979-83)	1984 Ara Yılı	V.Plan Ortalama (1985-89)	VI.Plan Ortalama (1990-94) (x)
Tarım								
a. Program Hedefi	4.2	4.1	4.6	4.1	5.3	3.5	3.6	4.1
b. Gerçekleşme	3.1	3.5	3.5	2.7	2.2	3.5	1.6	-
Sanayi								
a. Program Hedefi	12.3	12.0	11.2	8.0	9.9	6.6	7.5	8.1
b. Gerçekleşme	10.8	7.8	9.8	3.7	1.8	10.1	5.9	-
Hizmetler								
a. Gerçekleşme	-	-	-	-	-	-	-	6.7
GSYİH (F.F.)	-	-	-	-	-	-	-	6.8
b. Gerçekleşme	6.4	6.8	7.3	4.3	2.5	6.0	4.5	-
GSMH								
a. Program Hedefi	7.0	7.0	7.9	6.1	8.0	5.0	6.3	7.0
b. Gerçekleşme	6.6	7.1	6.5	2.9	2.1	5.9	5.1	-

Kaynak : DPT. (x): 1988 yılı fiyatlarıyla.

Tablo 2 : Sektörlerin GSYİH İçindeki Paylarındaki Gelişmeler.

(Sabit faktör fiyatlarıyla, %)

Sektörler	I.Plan Yıllık Ortalama	II.Plan Yıllık Ortalama	III.Plan Yıllık Ortalama	1978 Ara Yılı	IV.Plan Yıllık Ortalama	1987 Ara yılı	V.Plan
Tarım	35.0	29.5	24.1	22.8	23.4	22.2	21.1
Sanayi	17.5	20.9	22.7	24.1	22.6	24.3	25.5
Hizmetler	47.5	49.6	53,2	53.1	54.0	53.5	53.4
GSYİH	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak : DİE, Milli Gelir İstatistikleri.

değerinin büyüme hızı yılda ortalama -% 10,1 ile + % 10,9 arasında değişmiştir. Bu dönemde tarım sektörünün katma değerinin büyüme hızı % 3,3 olmuştur. Sanayi sektörünün büyüme hızı dönem içinde fazla dalgalanmaksızın ortalama % 9,9 seviyesinde olmuştur. Hizmetler sektörü ise ortalama % 7,9 bir büyüme hızı göstermiştir.

Tablo 3: Ana Sektörler İtibariyle Katma Değer Gelişmesi (1)

(1988 Yılı Fiatlarıyla, Milyar TL)

Sektörler	1989		1994		Plan Döneminde Katma Değer Artışı		
	Katma Değer (2)	GSYİH İçindeki Payı(%)	Katma Değer	GSYİH İçindeki Payı(%)	Yıllık Ortalama (%) Değişme (1989-1994)	Katma Değer	GSYİH İçindeki Payı(%)
I. Tarım	16.469,5	15,8	20.134,2	13,9	4,1	3.664,7	9,0
II. Sanayi	38.378,9	36,7	56.612,2	39,0	8,1	18.233,3	44,7
III. Hizmetler							
GSYİH(P.F.)	104.545,6	100,0	145.317,0	100,0	6,8	40.771,4	100,0
Dış Alım Fak. Gelirleri	-853,6	-0,8	230,2	0,2	104,9	1.083,8	2,7
GSMH(P.F.)	103.692,0	99,2	145.547,2	100,0	7,0	41.855,2	102,7

(1) DİE'nin Milli Muhasebe Sistemine uygun olarak hesaplanmıştır.

(2) Gerçekleşme tahmini.

1980 li yılların ilk yılları olan IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde (1979-83) sektörlerin katma değerlerinin yükseltilmesi öngörülmüştür. Nitekim tarım sektörünün katma değerinin sabit fiyatlarla % 4,1, sanayi sektörünün % 8,1 hizmet sektörünün % 6,7'lik bir hızla artması öngörülmüştür (Tablo 4). 1985-89 dönmini kapsıyan

Tablo 4. Sektörel Katma Değerlerin Yıllık Artış Hızları (%)

(1978 fiyatları ile)

Sektörler	III. Plan	IV. Plan (hedef)	V. Plan (hedef)	VI. Plan (hedef)
Tarım	5.3	5.5	3.6	4.1
Sanayi	9.9	11.7	7.9	8.1
Hizmet	8.5	8.6	6.3	6.7

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı tarım sektörü üretiminin piyasa fiyatları ile yıllık ortalama artış hızının % 3,6 sanayi % 7,5 ve hizmetlerin % 6,4 olmasını hedef almıştır (DPT, V. Plan 1987). 1990-94 yılları arasındaki VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı

döneminde sabit fiyatlarla yıllık ortalama üretim artışı hızı, tarım sektöründe % 4.2, sanayide % 8.4, hizmet sektöründe % 6.9 olarak alınmıştır.

Üretim artışı hızları yönünden konuya bakıldığı zaman tarımın üretim artışı hızı I. Beş Yıllık Kalkınma Planında % 4.7 den II. Planda % 4.0 ve III. Planda % 4.2 ye doğru azalmıştır. Artış hızı IV. Planda % 5.5 e yükselmiş isede, 1980'li yılların ikinci yarısından V. Plan ile, 1985-1989 döneminde yıllık ortalama artışın % 3.6 ile, düşük bir seviyede tutulduğu görülmektedir. Ancak 1990 dan sonra başlayacak VI. Planda % 4.2 lik bir üretim artışı hızı seviyesi ile III. Plan seviyesi korunmak istenmiştir. Buna karşılık sanayide 1985-89 arası % 7.5 lik bir üretim artışı hızı hedeflenmiştir. Bu hedef daha da az bulunarak 1990-94 de % 8.4 olarak benimsenmiştir. Hizmet sektöründe ise hedefler aynı dönemlerde % 6.4 ve % 6.9 dur. Tarım sektöründe üretim artışı hızının düşük tutulduğu görülmektedir. Tarımdaki bu düşük üretim artışı hızının, hem sanayi ve hemde bütün olarak ekonominin büyümesini önleyici olduğu kabul edilmelidir. Türkiye'de tarım sektörünün endüstrileşmeye engel olmaması için, hedeflenen kalkınma hızları ve mevcut nüfusun artışı nisbetleri dikkate alınarak, tarımsal üretimin reel olarak yılda asgari % 5 -% 7'lik bir hızla artması zorunludur.

7. TÜRKİYE'DE 1980'Lİ YILLARDA EKONOMİNİN BAŞLICA SEKTÖRLERİNDE YATIRIMLARIN GELİŞME DURUMU

Bilindiği gibi yatırımlar ülke ekonomisinin üretim potansiyelini harekete geçiren etkin unsurlardır. Bu yönüyle yapılan yeni yatırımlar, yenileme ve iyileştirme yatırımları ekonomiyi canlandırma bakımından büyük önem taşımaktadırlar. Yatırımların sektörler arası dağılımı ise, ekonomide bir taraftan sektörler arasındaki ilişkiyi açıklarken, diğer taraftan bunların canlanma ve gelişmelerini ifade etmektedir.

1980 li yılların ilk dilimi olan IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, yatırım mallarına ağırlık veren bir sanayi yapı oluşturulması hedeflendiğinden, özellikle enerji kaynaklarının geliştirilmesine yönelik yatırımlar ağırlık kazanmıştır. Ayrıca imalat sanayiinin toplam yatırım içinde en büyük payı alması, yatırım ve ara malları sektörlerinin üretim kapasitelerinin artırılmasına öncelik verildiği görülmektedir. İmalat sanayi yatırımlarından ulusal ekonominin öz yeterliliğini ve gücünü artırmak amacı ile, makine imalatı, metalürji, elektronik ve kimya sanayiine öncelik verilmiştir. Ayrıca yatırım malları üreten sanayilere de öncelik tanınmıştır.

Aynı dönemde tarımda verimliliğin ve üretim artışının hızlandırılması için tarımsal alet ve makina yatırımları ile, sulama ve erozyon kontrol yatırımlarının önem taşıdığı görülmektedir. Özellikle Aşağı Fırat projesinin, çok amaçlı bir gelişme projesi olarak hızlandırıldığı gözlenmektedir.

Dönemin ikinci yarısında da aynı hedefler izlenmiş olmakla beraber, yatırımlar da azalma meydana gelmiştir. Bu dönemde genel olarak gerçekleşme tahminleri program hedeflerinin altındadır. Özellikle sabit sermaye yatırımları 1980 li yılların

yılların son iki yılında açıkça gerileme göstermiş, bu da yatırımların GSMH içindeki payının giderek düşmesini yaratmıştır (TOBB, 1990 s. 19). 1987 yılında % 23.1'den % 24.2 ye yükselmiş bulunan bu pay 1988 de % 24.1 e, 1989 da ise % 22.6 ya inmek suretiyle 1986 yılının dahi altında bir yatırım düzeyi hasıl olmuştur. İçinde bulunulan VI. Plan döneminde, V. Plan dönemine göre % 32 lik bir yatırım artışı öngörülmüştür.

Makro ekonomik yaklaşımlar açısından tarım sanayi ilişkilerinin belirlenmesinde tarım ve sanayi sektörlerine yapılan sabit sermaye yatırımlarının gelişiminin incelenmesi önem taşımaktadır. Tüm plan dönemlerinde gerek plan hedefleri ve gerekse gerçekleşen durumlarda tarıma yapılan sabit sermaye yatırımları sanayiye sadece imalat sanayi kolu dahi alınsa, daima sanayi yatırımları nisbetinden düşüktür.

Yurdumuzda Kalkınma Planı uygulamalarının ilk dönemlerinde, tarım, imalat sanayi yatırımlarından sonra ikinci sırada yer almaktadı. Nitekim I.Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, tarımda sabit sermaye yatırımı % 13,9 olarak gerçekleşirken, imalat sanayiinde % 20,4, enerji de % 6,5 ve madencilikte % 5,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu gerçekleşme oranları II. Kalkınma Planı döneminde % 11,1, % 26,8, % 9,0 ve % 3,3 dür (Tablo 5).

Tablo 5 : Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Payı (%) (Gerçekleşme)

Sektörler	I. Plan	II. Plan	III. Plan	1978-82 Dönemi	1983
Tarım	13,9	11,1	11,6	8,7	6,3
Madencilik	5,6	3,3	3,7	4,9	2,4
İmalat Sanayi	20,4	26,7	26,3	25,6	14,5
Enerji	6,5	9,0	7,4	13,6	13,0

III. Plan döneminde tarıma sabit sermaye yatırımları nisbeti % 11,6 iken, imalat sanayiine % 26,3 olmuştur. Bu oran 1980 li yılların ilk diliminde (IV. Plan döneminde) % 10,0 ve % 25,62 dir. 1980 li yılların, ikinci diliminde (V. Plan) bu nisbetler % 11,37 ve % 20,82 olarak hedeflenmiştir. Ancak gerçekleşme bunların çok altında olmak üzere % 7,24 ve % 17,50 olmuştur (Tablo 6).

Sanayiye 1980 li yılların ikinci yarısında baktığımız zaman, 1985-89 döneminde sabit sermaye yatırımları içinde, imalat sanayiinin payının gittikçe azaldığı görülmektedir. Nitekim 1985'de % 21 olan bu pay, 1986 da % 19,8 e, 1988'de % 15,1 e düşmüş, 1989 da ise % 14,5 olmuştur. İmalat sanayiinin bir yandan gelişme hızı yavaşlarken, diğer yandan bazı alt sektörlerde üretim ve kapasite kullanım açısından optimum seviyede görülmektedir. Bu şartlar altında üretimin artırılabilmesi için, kapasitenin artırılması yanında, ek yatırımlara gidilmesi gerekmektedir. Dünyada süratli yeni teknolojiler geliştirilip kullanılırken, Türkiye'de imalat sanayiinin bazı sektörlerinde kullanılan teknolojiler eskimektedir. Dış ekonomiler ile rekabet imkanlarının

artırılabilmesi için, yeni teknoloji transferi, geliştirilmesi ve kullanılması zorunludur (TOBB, 1990, s. 143).

Sabit sermaye yatırımlarının sektörleri itibariyle gelişme durumu, kamu kesimi ve özel kesimde oldukça farklılık göstermektedir. Son dönemde sabit sermaye yatırımları içinde özel kesimin payı % 52,4 den % 55,7 ye yükselmiştir. Bu artışta, kamu yatırımlarının % 10,2 oranında gerilemesi etkili olmuştur (TOBB, 1990).

1980 li yılların sonuna doğru yatırımlardaki sektörel görünüm, ekonomiyi sürükleyici esas üretken sektörlerin önümüzdeki yıllarda gelişmelerini yavaşlatıcı etkileri itibariyle büyük önem taşımaktadır (TOBB, 1990). Dönemin sonu olan 1989 yılı yatırımları, ekonominin uzun dönemli beklentileri açısından yeterli seviyeyi ve sektörlerarası dengeli dağılım özelliklerini göstermemiştir (TOBB, 1990, s. 22). Bu yılda tarım sektöründeki sabit sermaye yatırımları bir önceki yıla göre % 14,4 azalariken imalat sanayiindeki azalma % 7,2 olmuştur. Madencilikte bu azalma % 19,4 seviyesini bulmuştur.

1989 da tarım sektöründeki bu azalmada özel sektör yatırımlarının zalmasının (% 28,0) rolü büyük olmuştur. Madencilik ve imalat sanayiinde ise kamu sektörü yatırımlarının azalmasının (% 26,6 ve % 17,4) da büyük etkisi görülmektedir (Tablo 7). Bütün bu tesirler ile 1980 li yılların sonu olan 1989 da tarım sektörü toplam sabit sermaye yatırımlarının % 6,3 ünü, imalat sanayi % 14,5 ini oluşturmuştur. 1980 li yıllar boyunca tarımdaki sabit sermaye yatırımları nisbetinin gerek hedefler ve gerekse gerçekleştirmeler olarak azalması, tarımın büyümesini büyük ölçüde sınırlandırmıştır. Buna rağmen VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde de tarıma yapılacak yatırım nisbetlerinin düşük düzeyde tutulduğu görülmektedir.

Nitekim IV. Plan döneminde gerçekleştirilmesi hedef alınan toplam sabit sermaye yatırımları içinde başta gelen sektörler sırası ile % 21,5 lik payla konut, % 20 lik payla imalat sanayi ve % 19,2 lik payla ulaştırma ve haberleşme'dir. Enerji sektörünün payı % 10,9, tarım sektörünün payı ise % 7,9 olacaktır (DPT, VI. Plan 1989 s. 10).

1980 li yılları tarımda ve sanayide, yabancı sermayeli yatırımların geliştirildiği bir dönemdir. 1980 ve onu takip eden yıllarda yabancı sermayeye tanınan teşvik ve kolaylıklar yabancı sermaye miktarını olumlu yönde etkilemiş ve önemli ölçüde artmasını ve 1989 da 1,5 milyar dolara yaklaşmasını sağlamıştır. Yabancı sermaye imalat sanayi sektöründe yoğunlaşmış, bunu hizmetler, tarım ve madencilik sektörleri izlemiştir. Toplam yabancı sermaye yatırımları içinde imalat sanayiinin payı 1980 den 1989 a kadar % 68 ile % 51 arasında değişmiş ve 1989 da % 51,2 olmuştur. Toplam yabancı sermaye içinde tarım sektörüne yapılan yatırım aynı dönemde % 5,5 ile, %1,9 arasında değişmiş ve 1989 da % 2,7 olmuştur. Türkiye'ye, gerek imalat sanayi ve gerekse tarıma yabancı sermaye girişi, alt yapı sorunu, ekonomik ve politik

istikrarsızlık teknik işgücü ve üretim girdileri noksanlığı ve bürokratik engeller sebepleri ile yavaş olmuştur. Diğer taraftan bu dönemde gerek tarım ve gerekse sanayiye gelen yabancı sermaye ile, yeni yatırım, yeni teknoloji, yeni istihdam olanaklarının yeterince sağlandığını ifade etmek mümkün olmamaktadır.

Tablo 6: Sektörel Sabit Sermaye Yatırımları Nisbetleri (Gerçekleşme)

	III.Plan dönemi	IV.Plan dönemi	V.Plan dönemi (Hedef)	Gerçekleşen	Endeks oranı=100	VI.Plan dönemi (Hedef)	Endeks (V.Plan dönemi=100)
Tarım	11,6	10,0	11,37	7,24	154,7	5,76	144,7
Madencilik	3,6	5,35	6,12	3,88	155,8	1,93	115,7
İmalat	26,3	25,62	20,82	17,50	111,1	27,96	151,1
Enerji	6,8	15,25	14,89	13,37	132,8	3,29	107,3
Ulaştırma	21,6	17,95	18,57	21,99	140,7	13,70	115,6
Turizm	1,1	0,61	0,86	2,82	190,7	6,22	207,8
Konut	17,9	15,82	15,20	20,75	130,7	34,78	137,0
Eğitim	3,4	2,36	2,36	2,82	135,7	0,63	168,1
Sağlık	1,2	1,06	1,00	1,02	128,7	0,70	203,5
Diğer Hizmetler	6,5	5,98	8,71	8,61	198,2	5,03	114,7
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	136,0	100,0	132,2

Kaynak : DPT, V.Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1987.
DPT, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1989.

8. TÜRKİYE'DE 1980'Lİ YILLARDA SANAYİN TARIM ARAZİLERİ VE TARIMSAL ÇEVRE İLE İLİŞKİLERİ

Ekonomik kalkınmayı sağlamada, sanayi geliştirilmesinin herkes tarafından kabul edildiği bilinen bir olgudur. Ancak sanayi gelişmesinin, ülkeye her yönden fayda sağlayan bir plan içinde yapılması gerektiğini de kimsenin inkar edemez. Yurdumuzda, sanayinin geliştirilmesi, plansız bir şekilde yapıldığından, arkasından kontrol edilemez bir şehirleşmeyi sürükülmekte ve bu iki olgu, bir taraftan hava ve su kirliliği, diğer taraftan geniş ölçüde değerli tarım topraklarının sanayileşme ve şehirleşme etkileri ile elden çıkması sonuçlarını yaratmaktadır.

1979-1983 dönemini kapsayan IV. Beş Yıllık Kalkınma Planında, verimli tarım alanlarını, özellikle sulama alanlarının sanayi arazisine dönüştürülmesine engel olunacağı ifade edilmesine rağmen, 1985-1989 yıllarını kapsayan V. Kalkınma Planı döneminde, "Sanayinin, özel haller hariç, verimli tarım alanlarına, özellikle sulama alanlarına yayılması önlenemez" ifadesi ile, sanayinin, verimli tarım alanlarına kayması, özel haller ifadesi ile bir kapı aralanmış ve adeta kolaylık sağlanmıştır.

Tablo : 7. Sektörler İtibariyle Sabit Sermaye Yatırımları.

(1988 Yılı Fiyatlarıyla, Milyar TL.)

Sektörler	Sabit Sermaye Yatırımları									Toplam İçinde Sektör Payları (%)		
	Toplam			Kamu Kesimi			Özel Kesim			Toplam	Kamu	Özel
	1988	1989	Değişim (%)	1988	1989	Değişim (%)	1988	1989	Değişim (%)			
Tarım	1.727,1	1.477,7	-14,4	1.046,2	987,4	-5,6	680,9	490,3	-28,0	6,3	9,6	3,8
Madencilik	689,5	555,4	-19,4	510,4	374,5	-26,6	179,1	180,9	1,0	2,4	3,6	1,4
İmalat San.	3.652,5	3.389,5	-7,2	677,9	560,0	-17,4	2.974,6	2.829,5	-4,9	14,5	5,4	21,8
Enerji	3.253,7	3.025,4	-7,0	3.080,0	2.887,8	-6,2	173,7	137,6	-20,8	13,0	27,9	1,0
ulaştırma	4.762,5	4.296,7	-9,8	3.420,7	3.054,9	-10,7	1.341,8	1.241,8	-7,5	18,4	29,6	9,6
Turizm	788,2	984,6	24,9	180,6	151,9	-15,9	607,6	832,7	37,0	4,2	1,5	6,4
Konut	6.348,8	6.899,8	8,7	208,2	216,5	4,0	6.140,6	6.683,3	8,8	29,6	2,1	51,4
Eğitim	708,4	742,2	4,8	653,7	666,9	2,0	54,7	75,1	37,3	3,2	6,5	0,6
Sağlık	260,6	313,6	20,6	204,7	232,7	13,7	55,9	80,9	44,7	1,3	2,3	0,6
Diğer Hizmetler	1.974,5	1.650,9	-16,4	1.527,9	1.200,6	-21,4	446,6	450,3	0,9	7,1	11,5	3,4
Toplam	24.165,8	23.335,5	-3,4	11.510,3	10.333,1	-10,2	12.655,5	13.002,4	2,7	100,0	100,0	100,0

Kaynak : DPT.

1980 li yıllarda tarım alanlarının, tarım dışı amaçlarla kullanılmasını önleyici hiç bir yasal düzenleme getirilmediği gibi, çıkartılan imar afları ile, yapılan hatalar örtlümüştür. Bu uygulamaların sonucu olarak 1980-1990 döneminde verimli tarım alanlarının tarım dışı sanayileşme ve şehirleşme alanı olarak kullanımı artmıştır. Aynı yatırımların verimsiz topraklarda yapılması imkanı olmasına rağmen, verimli topraklar ülkenin geleceği düşünülmeden, bir defa daha elde edilemeyecek şekilde, tarım dışı alanlara terk edilmiştir. Bu uygulamalarla verimli tarım arazileri olarak Çukurova'da 20 bin hektardan fazla, Trakya'da 25 bin hektardan fazla, Bursa'dan 10 bin hektardan fazla değerli toprak varlıklarımız elden çıkmıştır. Öteki kentlerimizde de benzer olumsuz örnekler meydana gelmiştir.

Sanayiın iyi bir planlaması yapılmadığından, belirli merkezlere toplanarak verimli arazi kayıpları yanında, hava kirliliği ile tarım ve orman büyük tehdit altına sokulmuştur. Uludağ ormanlarının asit yağmurlarının tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı, birçok fabrika bacalarının tarımsal örtüyü zarara soktuğu bilinmektedir.

Diğer taraftan tarım ve sanayiın karşılıklı tesirleri dikkate alınarak, sanayii mümkün olabildiği ölçüde ülke düzeyine ve kırsal kesime yaymak suretiyle hem bir merkezde toplanmanın tehlikelerini azaltmak ve hem de tarım kesimine iş gücü ve hareket sağlamak imkanı yaratılmalıdır.

9. TÜRKİYE'DE TARIM VE SANAYİİN GELİŞMESİNDE BİLİM, ARAŞTIRMA VE TEKNOLOJİNİN DURUMU

Türkiye 1980 li yıllarda hem tarım ve hem de sanayide dışa açılma yollarını aramış ise de, genelde daha çok iç pazara yönelik küçük ölçekli birimlerden oluşan, yüksek maliyet, düşük kalite ve verimlilik ile nitelendirilen bir yapıdan daha ileri bir aşamaya geçememiştir. İşletmelerin büyümeleri sanayide, tarıma göre daha fazla olmuş, tarım küçük, parçalanmış işletme özelliğini devam ettirmiştir. Tarımda küçük işletme yapısı, gelişen tarım tekniklerini kabullenmekte sınırlılıklarla karşılaşmıştır. Sanayide ise önemli teknolojik gelişmeler olmasına karşın, sektör kendi teknolojisini üreten ve geliştiren bir düzeye ulaşamamıştır.

Tarım ve sanayi dahil olmak üzere tüm ekonominin gereksinim duyduğu teknoloji, transfer yolu ile karşılanmıştır. Teknoloji transferinin üretime geçişte bir aşama olan teknoloji özümsemesi, konuda 1980 li yıllarda çeşitli girişimler de bulunmakla beraber, yeterince hızlı ve kapsamlı olamamıştır. Sanayi sektörü teknoloji transferinde tarıma göre nisbi olarak ilerleme göstermiş, tarımda teknoloji transferi daha yavaş olmuştur. 1990 lı yıllara girerken toplumun bilgi ve teknoloji kullanan bir hale gelmesi önemli bir gereksinim olarak belirmektedir. Bu düşüncelerle VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı ekonomik sektörlerde üretim ve kalitenin artırılarak, dış pazarlarda rekabet gücünün kuvvetlendirilmesi amacı ile, ileri teknolojilerin transfer yolu ile sağlanmasını, teknoloji üretimine geçilmesini ve elde edilen bilgi ve teknolojinin yaygınlaştırılmasını temel ilke olarak almaktadır (DPT VI. Plan 1989 s. 30 a).

Türkiye’de tarımın ve sanayiın karşılıklı ilişkileri içinde geliştirilmesinde teknoloji gelişiminin sağlanması gereklidir. Bu konuda özel kesim, kamu kuruluşları ve üniversitelerin daha sıkı bir işbirliğine gereksinim vardır.

10. TÜRKİYE’DE TARIM VE SANAYİ ÜRÜNLERİ TİCARETİ VE İÇ TİCARET HADLERİ

1980 li yıllardan önceki yıllarda, II ve III. Kalkınma Planı dönemlerinde tarım ürünleri iç ticaret hadleri (çiftçi eline geçen fiyatların, çiftçinin ödediği fiyata oranı) indeksi, tarım lehine olmuştur. Buna göre bu dönemlerde tarım dan sanayiye iç ticaret hadlerindeki değişimler yoluyla kaynak aktarılmadığı anlaşılmaktadır (DPT, IV. Plan, s. 8). 1980 li yıllarda ise, çiftçi eline geçen fiyatların, ödediği fiyatlardan düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca bu dönemde tarım ürünlerinde desteklemelerin azaldığı da görülmektedir. Örnek olarak 1986 da 14 ürün desteklenirken 1989 da desteklenen ürün sayısı 10 a düşmüştür (TOBB 1990 s.9).

Bütün bunların sonucu olarak, 1980 li yıllarda çiftçinin eline geçen fiyatlar, satın aldığı malların fiyatlarının altında kalmıştır. Bu durum kırsal yerler tüketici fiyatlarının, deflate edilmiş çiftçi eline geçen fiyat indeksleri ile mukayesesinden de görülmektedir. Nitekim kırsal yerler tüketici fiyat indeksi ile deflate edilmiş buğday çiftçi eline geçen fiyatların mukayesesi, çiftçi eline geçen fiyatın düştüğünü açıklamaktadır. Örnek olarak, sert buğdayda çiftçi eline geçen fiyat, kırsal yerler tüketici fiyatlarına göre 1987 de % 10,69, 1988 de % 19,44 ve 1989 da % 8.84 noksan olmuştur. Bu durum yumuşak buğdayda da görülmektedir. Ayçiçeğinde dönemin ilk yarısında çiftçi eline geçen fiyat indeksi, kırsal yerler tüketici fiyat indeksinden oldukça yükseklerde iken, dönemin ikinci yarısında düşme göstermiş, hatta 1988 de % 6.79 daha düşük düzeyde oluşmuştur. Şeker pancarında çiftçi eline geçen fiyat indeksi, kırsal yerler fiyat indeksinin 1989 yılı hariç, daima altındadır. dönemin ikinci yansında fark büyümüş ve 1988 de % 19.58 e ulaşmıştır. Pamukta yıllara göre indekslerde, büyük dalgalanma vardır. 1987 de çiftçi eline geçen fiyat indeksi, kırsal yerler tüketici fiyat indeksinin % 33,86 üzerinde iken, 1988 de % 13,24 altına düşmüştür. Tütünde ise çiftçi eline geçen fiyatların, kırsal yerler tüketici fiyat indeksi ile deflate edilmiş indeks sayıları 1987 den itibaren düşmektedir. Çay’da genellikle çiftçi eline geçen fiyatlar, kırsal yerler tüketici fiyat indeksinin altındadır.

Sanayi ve tarım ürünleri ciro’ları da, iç ticaret haddindeki gelişmeleri açıklayan önemli bir göstergedir. Ancak bunlara ait yeterli istatistiksel bilgiler mevcut değildir. Buna rağmen üretimdeki artış ve eksilmelerden, ticaretin olumlu veya olumsuz geliştiği hakkında bazı ip uçları çıkarmak mümkün olmaktadır. 1980 li yıllarda tarımsal üretimdeki vasat artışlar, ticareti geliştirmekle beraber, bu dönemin sonlarında 1989 da, tarımsal üretimde % 10,5 oranında gerileme, tarım ürünleri ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir. Buna karşılık ithalatın % 10 artışı, ticaret sektörü üzerinde

olumlu etki yapmıştır. 1980 li yılların son üç yılında toplam sanayi sektörünün % 2,1 lik reel artış gösterdiği nazara alındığında, ticaret sektörünün sanayi üretimden etkilene durumu bu oranda olduğu söylenebilmektedir (TOBB, 1990 s. 166).

Tarımda ve sanayide koruma oranlarının 1980 den sonra düştüğü de görülmektedir. 1980 yılına kadar içe dönük kalkınma stratejisi izleyen Türkiye, 1980 den itibaren dışa açılma sürecine girmiştir. İthalat üzerindeki miktar kısıtlamaları, 1981-84 döneminde kaldırılırken, 1984 den itibaren gümrük vergileri kademeli olarak aşağıya çekilmeye başlanmıştır.

Ötedenberi dış ticaretin serbestleştirilmesi çabaları dışında tutulan ve ticareti GATT çerçevesinde sınırlı bir şekilde ele alınan tarımda, serbestleştirilmeye meyil ile, koruma oranları düşmeye başlamıştır. Nitekim bitkisel üretimde 1984'de % 35,9 olan efektif koruma oranı, 1989 da % 31,8 olmuştur. Hayvansal ürünlerde ise oran % 18,5 den % 16,3 e inmiştir.

Sanayi de koruma çeşitli alanlara göre farklıdır. Tarıma dayalı sanayi de mez baha ürünleri, şeker ve tütün dışında efektif koruma oranları oldukça yüksek kabul edilebilir. Ancak bunlarda da dönem içinde genellikle büyük düşmeler olmuştur. Mesela meyve ve sebze işleme sanayiinin 1984'de % 2.128,8 olan efektif koruma oranı 1989 da % 68'e, un ve mamullerinin 1984'de % 121,1 olan koruma oranı 1989 da % 315,1 e inmiştir (TOBB, 1990, s. 99).

Tarımın ve sanayii üretim ve ticaretinde serbest ekonomi uygulamasının gelişmesi, bunlar arasındaki ilgiyi ve ilişkiyi daha sıkı bir duruma getirmiştir.

11. TÜRK TARIMINDAKİ YATIRIM, GELİR VE PRODÜKTİVİTE DÜŞÜKLÜĞÜNÜN EKONOMİYE VE ÖZELİKLE SANAYİ SEKTÖRÜNE TESİRLERİ

Bilindiği gibi tarımda gelişmenin en iyi ölçülerinden biri, girdi kullanımındaki artışlar ile, bunlar arasındaki dengenin kurulmasıdır. Türk tarımının sanayi sektöründen satın aldığı tüm üretim faktörleri, gerek geçmiş dönemlerde ve gerekse 1980-89 döneminde belirli ölçüde artmaktadır. En dikkat çekici gelişmeler gübre ve traktör kullanımında olmaktadır (Tablo 8). Ancak bu değişmelere eşlik eden sabit sermaye yatırımlarında bir durgunlaşma gözlenmektedir. 1965-75 döneminin ilk yarısında yılda % 5,1, ikinci yarısında % 10,6 artan reel tarım yatırımları, 1975-85 de ve günümüzde gerileme eğilimi göstermektedir. Bunun başlıca sebebi, gerek 1980 öncesi ve gerekse sonrası, gelişme politikalarında, tarım dışı sektörlerle "aşırı" bir öncelik tanınarak, yatırım tahsislerinde tarım yatırımları payının düşük tutulmasıdır. Bundan başka tarım işletmelerinin tasarruf seviyeleri genellikle düşük olduğundan bunlarda sermaye birikimi ağır olmaktadır ve bu durum tarım işletmesinin kendi kendine yatırım yapmasını sınırlandırmaktadır.

Tablo 8: Tarımın sanayiden Girdi Talepleri (Kullanılan Miktarlar)

	1962	1967	1972	1977	1983
Kimyasal gübre (bin ton)	295	1.535	3.284	6.577	12.325
Traktör (bin adet)	44	75	136	325	584
Biçerdöver (bin adet)	6	8	9	20	24
Mibzer (bin adet)	55	84	101	140	200

Türk tarımında 1965-75 döneminde gübre kullanımı yılda % 16,3 sulanan alanlar % 5,3 ve traktör varlığı % 16,1 nisbetinde artmıştır. Buna karşılık emek kullanımı son derece zayıf bir hızla (% 1,8) büyümüştür. Buna göre Türk tarımında, faktör birleşiminin modern ekipman ve teknoloji kullanımı lehine bir değişim mevcuttur. Bu değişim 1980-89 döneminde de devam etmekle beraber, önceki kadar süratli değildir. Hatta 1965-75 dönemlerinde başlamış görünen daha etkin üretim teknolojilerine doğru yönelme, 1980 li yıllarda bir duraklama safhasına girmiş bulunmaktadır. Aynı duraklama tarımsal üretimde de görülmektedir. Tarımsal üretim artışı 1965-75 de yıl itibarıyla % 3,4 iken, 1975-84 de % 2,4 e düşmüştür. Son yıllarda üretim artışı daha da yavaşlamıştır (1980-84 de % 2,1). Araştırma sonuçları Türk tarımında genel olarak faktör birleşiminde etkinliğin sağlanamadığını göstermektedir. Bunların sonuçlarına göre Türk tarımı süratle modernleşmemekte ve etkin metodların kullanım çok ağır seyretmektedir bu eğilimin tarımımızın temel sorunu olduğunu belirtmek gerkenlidir (DURA 1987 s.78). Bu durum kuşkusuz sanayiinin gelişimini de engelleyici bir unsur olarak değerlendirilmelidir.

Türkiye’de tarımsal faaliyet, girdi kullanımı bakımından tam olarak düzenlenmediği için, gelişmeler tam olarak sağlanamamakta ve tarım, tüm ekonomik gelişmeye yeteri katkıda bulunamamaktadır. Tarım sektöründen esirgenen her kaynak, besin, piyasa, sermaye, döviz katkıları yolu ile ekonomiye başka kaynaklardan yoksun bırakılmaktadır.

Türk tarımı 1980 li yıllara girerken, gıda üretimini talepteki büyümeye paralel olarak artırmak suretiyle, ücret hadleri, sinai karlar ve yatırımlar üzerinde aşırı baskılar oluşmasını önlemekte ve Türkiye’nin ekonomik gelişmesine olumlu ve çok önemli katkıda bulunmaktaydı. Ancak 1980 sonrasında gelişmeler, bu katkı bakımından bir dönüm noktasına işaret etmekte ve tarım sektörünün besin arz ve talep dengesini sağlamakta artık zorlanmaya başladığını göstermektedir (DURA, 1987, s.23).

Tarımın gelişiminde çiftçi reel gelirlerinin artırılması ve buna paralel olarak girdi kullanımının ve yatırımların geliştirilmesi önemli bir faktördür. Yapılan çeşitli çalışmalar son yıllarda çiftçi reel gelirlerinin azaldığını göstermektedir (LAY 1985, CELASUN 1986, DURA 1987). 1975-85 döneminde tarımsal reel gelir yılda % 2,4 lük bir büyüme kaydederken, bu dönem içinde 1980-85 arasında, aynı oran % 2,1 e

düşmüştür. Oysa tarım sektörü geçmiş dönemlerde % 5,4 (1950-60) ve % 3,8 (1965-75) gibi nisbeten daha yüksek büyüme hızları kaydetmiştir (DURA 1987, s. 21).

Diğer taraftan 1980 li yıllarda tarım ürünlerinin artan fiyatlarından üreticilerin plan hedeflerine rağmen, kendi pazarlama örgütlerini kurarak fiyatlardan kendilerine geri dönüşleri sağlanamadığından, bundan ticaret kesimi yararlanmış, bu yönde de çiftçi geliri yükselmemiştir. Buna göre tarım, artan hasıladan dah az pay almaya başlamış, gelir yaratma gücü nisbeten zayıflamış üreticilerin eline geçen para ve reel gelir artışları yavaşlamıştır.

Tarım sektöründe çalışmaların sektörel gelir dağılımından giderek daha az bir pay aldıkları DPT araştırmalarında da görülmektedir. DPT nin sektörel gelir dağılımı çalışmalarına göre, Türkiye ortalaması olarak işçi başına katma değer 1,00 kabul edildiği takdirde, tarımda çalışan kişi başına oransal katma değer 1962 de 0,54 ve 1972 de 0,44 iken, 1984 de 0,33 e düşmüştür. 1989 da ise 0,31 olması öngörülmüştür (Tablo 9). Sanayide ise 1980 li yıllar boyunca kişi başına oransal katma değer 2,41-2,31 arasında değişmiştir. 1984 de bu değer 2,43, dür. İnşaat ve hizmet sektörlerinde aynı yıl, 1,82 olarak hesaplanmıştır. Buna göre tarım sektöründe kişi başına gelir, ülke ortalaması olarak kişi başına milli gelirin 1/3 sanayii sektöründeki kişi başına gelirin ise 1/7 si kadardır (Tufan 1988).

Tablo 9: Sektörel Gelir Dağılımı Gelişmeler (1962-89)
(görelî sektörel VA/L değerleri) *

Türkiye ortalaması : 1,00

İşçi Başına Oransal Katma Değerler

Sektörler	1967	1972	1983	1984	1989
Tarım	0,54	0,44	0,33	0,33	0,31
Sanayi	2,06	1,92	2,44	2,43	2,31
İnşaat ve Hizmet	2,83	2,36	1,85	1,82	1,62
Toplam	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00

Kaynak : DPT, V. BYKP, S. 129-130

* - VA : Katma Değer L : İstihdam VA/L : İşçi başına katma değer

Günümüzde tarımın gelir yaratma gücünün zayıflaması, ona bir yönden kendi içinde girdi sağlamakta zorluklar hasıl ederken, öbür yönden sanayi sektörü ve tüm ekonomi ile meydana getirmesi gerekli bütünleşmeyi de ancak ağır bir tempo ile oluşturması durumunu yaratmaktadır. Daha çok kendi içine kapanık bir sektör özelliğini koruyan tarımın sanayi sektörlerinden girdi talebi hayli yavaş büyümektedir. Bu nedenle tarım, gerek satıcı sektörde ve gerekse tüm ekonomide dikkate değer derecede üretimi hızlandırıcı bir etki yaratmamaktadır. Ekonomik gelişme

politikamızda ve yatırım tahsisinde tarıma son dönemlerde olduğundan daha fazla ağırlık verilmez ise, bu durum büyük bir ihtimalle gelecek yıllarda da devam edecektir.

Türkiye'de üretilen tarımsal ürünlerin pazarlanan nisbetleri 1980 den itibaren artmış ise de, bu artış genellikle düşük seviyede bulunmaktadır. Diğer taraftan sanayi için hammadde temininde tarım, tam başarılı olamamıştır.

Hammadde yetersizliği gıda sanayiinin düşük kapasitede çalışmasını sağlayan başlıca faktörler arasında bulunmaktadır. Nitekim bu sanayi in 1983 yılı ortalama kapasite kullanım oranı tartışız % 59,2 tartılı % 73,9 dur (İstanbul Sanayi Odası 1983, s. 14). Buna göre Türkiye'de tarımın sanayi in hammadde ihtiyaçlarını da büyük ölçüde göz önünde tutması ve gıda sanayiinin bölgesel özelliklerine göre tarımda üretim artışı sağlanması gereklidir. Bunun da üretim planlamasına önem verilmesi ile sağlanabileceği kuşkusuzdur.

İşgücü verimliliği tarımsal gelişmenin ölçülmesinde önemli bir göstergedir. Buna göre nisbeten normal olan ekonomik şartlarda, tarım sektöründeki produktivite artışı, sınıı produktivite artışının altında bir seyir izlemektedir.

Tarımsal işgücü produktivitesi 1975-85 döneminde, 1965-75 dönemine göre yükselmekle beraber (% 1,9 dan % 3,0 e yükselme), 1980-85 döneminde bu artış önemli ölçüde (% 2,2) zayıflamıştır. Türk tarımındaki işgücü produktivitesi (işçi başına üretim) 1960 da 6,1 iken, 1980 de, 12,7 olmuştur. Ancak bu seviye gelişmiş ülkelere oranla son derece düşüktür. Gelişmiş ülkelerde produktivite 20 yılda 3 kat artarken, Türkiye'de sadece 2 kat artmıştır.

Türk tarımında işgücü produktivitesinin düşüklüğü bu sektörün ürünün pazarlanması ve sektörün ileri doğru bağlantı etkisini zayıf tutmaktadır. Bu durum tarımın sanayi ile gerek ham ve gerekse mamül madde bağlantılarını da zayıflatmaktadır.

12. TARIM VE SANAYİ ÜRÜNLERİ DİŞ TİCARET, POLİTİKALARI VE TESİRLERİ

1980 li yıllarda, hem sanayi ve hemde tarım ürünleri dış satımının artırılmasına büyük önem verilmiş ve bu yönde teşvik görmüştür. Bu ürünlerin ithalatında da önemli kolaylaştırıcı tedbirler alınmıştır.

Tarım ve Sanayi ürünleri dış alımı 1980 li yıllar boyunca artmaktadır. Tarım ürünlerinin dış alımının toplam ithalat değeri içindeki payı dönem başlarında % 1 civarında iken, dönem sonunda % 6,6 ya yükselmiştir. İthalat değeri 1 milyar dolara ulaşmıştır. Sanayi kesimi dış alımın toplam dış alımdaki payı yıllara göre değişik olmak üzere % 75 civarında seyretmekte ve büyümektedir. Madencilik ithalatında bir düşme görülmektedir (Tablo 10).

1980 li yıllarda toplam dışsatamın artırılması yanısıra, dış satım yapısında da sı-
nai ürünler lehine bir gelişme sağlanması amaçlanmıştır. Toplam dışsatamın artırıl-
ması sanayi ürünleri dışsatamının tarım ürünlerinden daha hızlı gelişmesi ve sanayi
ürünleri dışsatımı içinde ara ve yatırım malları dış satım payının yükseltilmesi ile sağ-
lanmasına çalışılmıştır.

Tarımda dış satım payı azalırken, imalat sanayi dış satımında artış sağlanması
için çalışılmış ve bunda da bir ölçüde başarı sağlanmıştır. imalat sanayi üründe mey-
dana gelen dış satım artışının önemli bir bölümünü dokuma, giyim ve gıda maddeleri
gibi tarım hammaddeli ürünler olduğu da dikkati çekmektedir.

Sektörlere göre ihracat durumu Tablo 11 de verilmiştir. Tarım ürünleri ihracatı-
nın toplam ihracattaki payı 1980 li yıllarda giderek azalmaktadır. 1984 de % 24,5,
olan pay 1989 da % 18,98'a düşmüştür. Sanayide ise yükselme vardır. 1984 de %
72,1 olan pay, 1989 da % 78,2 ye yükselmiştir. Sanayiın bu nisbeti içinde yıllara göre
değişmekle beraber % 7-11 nispetinde tarıma dayalı sanayi ürünleri bulunmaktadır,
tarıma dayalı sanayi ürünleri payı dönem içinde azalmaktadır. 1980 li yılların ikinci
yarısında, 1984-89 arasında, tarımsal ürün ihracatında yıllık ortalama % 9,13 ora-
nında, sanayi de ise % 10,98 oranında değişme olmuştur.

İhcaratın üretime oranı hem tarımda ve hem de sanayide giderek artmaktadır.
Dönem başında tarımsal üretimde ihracatın payı % 4,40 iken, bu oran 1983 de %
6,96, 1984 de % 7,05 olmuştur. 1989 hedefi % 9,14 dür. Sanyide ise ihracatın üretime
oranı dönem başında % 6,13 dür. Bu değer 1983 de % 10,77 ve 1984 de % 12,76 dır.
1989 da % 14,93 hedef alınmıştır.

Tablo 10: Sektörler İtibariyle İthalat

(Milyon S)

	1987		1988		1989		1989/88 Değişim %
	Toplam Değer	İçindeki Payı %	Toplam Değer	İçindeki Payı %	Toplam Değer	İçindeki Payı %	
Tarım ve Hayvancılık	790,6	5,6	507,4	3,5	1.047,4	6,6	106,4
Madencilik ve Taşocakçılığı	3.034,0	21,4	2.857,0	20,0	2.902,4	18,4	1,6
Sanayi Kesimi	10.333,2	73,0	10.971,0	76,5	11.812,8	74,0	7,7
Genel Toplam	14.157,8	100,0	14.335,4	100,0	15.762,6	100,0	10,0

Kaynak : DİE.

Tablo 11: Sektörlere Göre İhracaat

	1984		1985		1986		1987		1988		1989		1989/88	
	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değer	Pay (%)	Değişim (%)	
Tarım Ürünleri	7.133,6	24.5	1.719,5	21.6	1.885,6	25.3	1.852,5	18.2	2.343,1	20.1	2.126,5	18.3	-9.2	
Madencilik ve Taşocakçılığı	239,8	3,4	243,8	3,1	246,9	3,3	272,3	2,7	377,2	3,2	413,2	3,5	9,6	
Sanayi Ürünleri	5.144,6	72,1	5.994,8	75,3	5.324,3	71,4	8.065,2	79,1	8.943,5	76,7	9.087,6	78,2	1,6	
a) Tarıma dayalı														
Sanayi Ürünleri	(808,3)	(11,3)	(646,6)	(8,1)	(666,7)	(8,9)	(953,9)	(9,4)	(884,7)	(7,6)	(817,0)	(7,0)	(7,7)	
b) Sanayi Ürünleri	(4336,3)	(60,8)	(5348,2)	(67,2)	(4657,6)	(62,5)	(7111,3)	(69,7)	(8058,8)	(69,1)	(8270,6)	(70,9)	(2,6)	
Toplam	7.133,6	100,0	7.958,1	100,0	7.456,7	100,0	10.190,0	100,0	11.622,3	100,0	11.627,3	100,0	-0,3	

Kaynak : DİE.

Türk tarımının gelişmesinde onun ekonomiye ihracat katkısı önemli bir göstergedir. Türkiye gibi gelişen bir ekonomide tarım uzun bir süre, bu gelişimin gerektirdiği ithalatı karşılayacak döviz gelirlerin kaynağı olmuştur. Sanayi geliştikçe tarımsal ürün dış satım gelirleri nisbetinin düşmesi tabii olmaktadır.

Bununla beraber Türkiye’de halen tarım ve tarıma dayalı sanayi ürünlerinin ihracat gelirleri, geçmişte tuttuğu büyük yeri halen korumaktadır. Gerçekten, ihracat kaynaklı döviz gelirlerimizin 1970 yılına kadar dörtte üçünden, 1975 ve 1980 e kadar da yarısından fazlasını tarım sektörü tek başına sağlamıştır. Ancak 1980 den sonra gelen yıllar bir dönüm noktası olmuş, tarımın nisbi döviz katkısı dönem içinde süratle gerilerek 1984 de beşte bire kadar düşmüştür. Bu değişimde son yıllardaki “Dışa Açık Büyüme” ve sınai üretimin dünya piyasalarına yönlendirme politikasının şüphesiz büyük rolü olmuştur. Türkiye’de tarım ve tarıma dayalı sanayi ürünlerinin ihracat dövizlerine katkısının son yıllarda % 30 lara düşmesi, uluslararası ihracat yapıları bakımından halen yüksek bir katkının devam ettiğini göstermektedir.

Tarım ve tarıma dayalı ürün ihracatındaki yıllara göre önemli bir diğer gelişme, tarım ürünü ihracat değeri ile, tarım ve tarıma dayalı ürünün toplam ihracat değeri arasındaki farkın büyümesidir. Buna göre tarımın piyasaya katkısı giderek artmakta, tarım, sanayi yapısının gelişmesine yardımcı olmakta, ihracatı çeşitlendirmekte, daha fazla ve istikrarlı döviz gelirleri sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Tarımsal gelişme dışsatımda çeşitlenme ile de izlenmektedir. Geçmişte belirli sayıda tarım ürünleri üzerinde yoğunlaşmış bir ihracat yapısına sahip Türkiye’nin 1980 den itibaren bu yapıyı değiştirdiği görülmektedir. Gerçekten 1980-83 gibi kısa bir dönemde ihracatta yoğunlaşma katsayısı 0.275 den 0.193 e düşmüştür (Dura 1987, s. 73). Bu değişiklik, Türk ihracatının çeşitlenme bakımından 1950 lerdeki gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşmış olduğunu göstermektedir. Tarım sektöründeki daha hızlı gelişmenin, bu fonksiyonu daha çok hızlandıracağı kuşkusuzdur.

13. SONUÇ

Türkiye’nin sanayisinin geliştirilmesinde ve ekonomik kalkınmasında tarımın geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Gelişmiş bir tarım aynı zamanda sanayiye dah ileri gitmesine, sanayiden daha fazla girdi talep etmesine ve daha çok tüketim malı talebi yaratılmasına imkan verecektir. Tarımın geliştirilmesi, kalkınma planlarında genel olarak yer almaktadır. Uygulamalar ile tarımda sulama alanları ve girdi kullanımının artırılmasına çalışılmaktadır. Ancak alınan sonuçlar yeterli değildir. Tarımda bütün olarak produktivite artışı düşük seviyededir.

Diğer taraftan sanayi iyi planlanmadığı ve tarımla entegre edilmediği için geniş ölçüde verimli tarım arazileri, kaybolmakta ve sanayiye bitki örtüsüne zararı kontrol edilememektedir.

1960 yıllara doğru görüyoruzki tarım sanayii artık çiftçi grupları tarafından anlaşılmıştır. Tarımsal verimlilik entansif hesapları rasyonelite gibi kavramlar çiftçiye kadar ulaşmıştır. Gene yanı dönemlerde görüyoruzki Türkiye de hummalı bir toprak haritası yapma faaliyeti, yani gübrelemenin temeli atılmıştır. Zirai sulamanın önemi anlaşılmış, 70 li yıllardan sonra 65 lerde başlayan Zirai sulama en yüksek değerlerine vasil olmuştur.

1974 Petrol krizi ile Dünya da büyük bir ekonomik değişim olmuştur. Türkiye önce farkına varmayarak, sonrada acı tecrübelerle bu krizin bilincine varmış, kendine düşen payı menfi, müsbet biçimlerde almaya başlamıştır. Bu dönemlerde tarım sanayiinde pazar olmasının farkına varılmıştır. Tarımsal mekanizasyonda içerde yapmak yanısıra dışarıya satmak temayülü başlamıştır. Gübre fabrikaları tam teşekküllü olarak meydana gelmiş, hammaddesi ithalde olsa, mevcut fabrika kapasitesi ve kalitesi dış ülkelere gübre ihraç edebilir duruma gelmiştir. Biyolojik güçte aynı dönemlerde, incelediğinizde fazla faaliyet olmadığını görürüz. Anadolu topraklarının bize hediye etteğininie, Türk çiftçisinin yıllardır üstünde çalıştığı bazı dallardaki, örneğin; elmada, zeytinde tektük fide veya çelik satışı görülmüştür. Aynı dönemlerde Türkiye kendi şartları ile biyolojik güçte yetinmeye başlamıştır. Ve bendeniz bunu yanlış bir politika olarakta yorumluyorum. Ekonominin milliyeti olmaz. Sadece doların rengi ve gücü olur. Bu gün Türkiyede hala pek çok insanın, hala neden dışardan tohum alırız, neden dışardan bazı teknolojileri alırız, şeklinde sıkıntıya düştüğü görülmektedir. Bendeniz izninizle buna katılamayacağım. Çünkü Ortak Pazar ve Birleşik Devletler tarımda en ileri, ekonomide en ileri, sanayide en ileri; bu ülkeler % 70 dolayında birbirleriyle biyolojik güç takası ve ücretli satışını yapmaktadırlar. Ancak burada dikkati çeken bir konu vardır. Elalemin tohumuna hangi güçtedir, veya kendi gösterdiğinin aynımıdır, hiçbir deney yapmaksızın, Anadolu topraklarına veya trakya topraklarına uyumunu tetkik etmeksizin, bende yetiştirdim teorisi, Türkiyede ilerde, çok ilerki yıllarda göreceğimiz bir karmaşalara meselelere ve üstün bazı özellikleri olan yerli çeşitlerimizinde kaybolmasına neden olacaktır. Biyolojik güçte bu dönemde 80'e kadar olan dönemde, Türkiye kendi kendi şartları ile kavrulmaya başlamıştır. Sulamanın, deminde arzettiğim gibien aktif dönemi oluşmuştur.

1980'li yılların başı, demokrasinin inkitaya uğradığı ve insanların, kitlelerin sessiz kaldığı bir dönemdir. O anda çiftçi veya tanım sanayicisi bir tek şeyi tartışır olmuştur; Sadece fiatı. Ortada olmayan bir pastadan kimler ne kadar çok dilim alabilecektir, bunun hesabı, bunun savaşı ve fiatla ilgili konuların çok ön plana geçtiğini görürüz. Bütün bu süreçlerde Türk tarımında verim açısından aralıksız bir artış gözlenmiştir. Ve günümüzdede bu artış devam etmektedir. Türk tarım sanayii buna paralel olarak, ürününün paralelinde ve bazı tarım girdilerinin iyi para etmesi nedeniyle yavaş yavaş devlet tekelinden sıyrılmaya başlamış ve özel kesimlerinde üretim dalları haline gelmiştir. Bu arada bir tohum politikasını devletin, olumsuz görmek mümkün olmamaktadır. Çünkü Türkiye tohuma başlarda çok kuşku bakarken, bugün bunun iyi

meyvelerini toplamıştır. Dünya da bir ülke yoktur, Dünyada bir tarım durumu yoktur ki, 1923 lere başlasın 1990 lara kadar verim artışına devam etsin. Azalan hasıla kanununa göre, Türkiye marjinal noktaya gelmemiştir. Bu bizim hem çok büyük talihi-mizdir, yani tarıma hizmet veren sanayimizin daha yapılacak işleri var demektir. Bu bizim için birazda üzücü bir konudur. Üç kuşak marjinal noktaya gelememekte, tarım sanayimizin güçsüzlüğünü veya tarım politikalarımızın olmayışının bir kanaati şeklinde olmaktadır.

Türk Tarımının son onyılı içinde ilk başlarına baktığımızda, yeterli bir kararlılığın olmadığını görürüz. Ne yapılacaktır, ne yapılması gerekmektedir. Herkes şiişsel olarak tarımdan bahsetmektedir. Ve tarihi bir vebalim olarak görüyorum. 1986 öncesi devrin bir tarım bakanına bir açış konuşması esnasında kendini doyuran 7 ülke kavramını atma günahında bugün benim çekmem gerekir. Ve bu teoriye can kurtaran simidi gibi, Türk siyasi hayatı sarılmış, ve servetlerimiz sayılırken, yapılanlar sayılırken kendini doyuran 7 ülkenden kopamamışızdır. Bu yeterli değildir, bu sadece kendi kendini kandırmadır. Amaç kendini doyurmak değildir. Türkiye, maalesef birinci teknoloji devrimini kaçırmıştır. İkinci teknoloji devrimi için herhangi bir hazırlıklarının veya büyük faaliyetlerinin olmadığı görülmektedir. Ögleyse, Türkiye doğanın kendisine bahsettiği bazı şeylerle dünya ticaretine hakim olacak kadar ve inanarak inançla ve pazar şartlarında izleyerek tarımsal üretim yapması lazımdır. Bir yerden birşeyler yapması lazımdır. Dünyanın en uygun yerinden, adeta tarım için çok müsait bir bahceden, çok yüksek tarım topraklarını, eğer bu gayretsizlikle, bu politikasızla gider isek bize bırakmazlar. Bu acı hakikatleri kabul etmek gerekir. Dünyada 57 milyonluk bir toplum nereye gidebilir diye aklımıza gelebilir. Dünyanın, parçalamak için çok değişik metotları vardır. İnsanların kafalarına etnik, dinsel, ırksal birtakım şeyler sokulmak suretiyle kendi kendini içerden insanlar çeşitli devletlere bölebilirler. Teknoloji devrimlerini, bilinç çağlarını ne yazıkki kaçırmışız. önümüzdekilerden ümidimiz var. Ama doğanın bize bahsettiklerinin en iyi kullanmak suretiyle bu tabiat parçasına mutlak sürette sahip olmak gerekir.

Çok çarpıcı bulduğum bir olayı sizlere burada mutlak suretle arz etmek istiyorum. Ülkemize son 7-8 yıldır bir büyük yanlış yapılmaktadır. Biz, büyük ekseriyetimiz kırsal kökenli olduğu için, tevazu sahibi insanlar olduğumuz için, günahımızda kabul ediyorum, bunu durdurmuyoruz. Tüm tarım mühendisi camiasından istirhamım şudur ki bunun acilen durdurulması lazımdır. Nedir bu? Tarım bir fakirlik aracıdır! Ekonomik gerilik unsurudur! Devlet büyüklerimiz, milli politikalarımız yazılırken, çizilirken, konulurken tarımı azaltık övünçesile cümlelerle başlamaktayız. Bunu derhal durdurulması lazımdır. Hiç kimsedende bir ihtar gelmemektedir. İhracatta tarımımız şu miktarda iken şu kadar azaldı, bu ilerlememizin simgesi. Yurt içi Gayrisafi hasılda veya üretimlerde, tarımın payını şuraya indirdik şeklinde. Tarım servettir, servetlerin enbüyüğüdür. 21. yüzyıla girerken stratejik silahların önündedir. Her konuşmamda, beni zamanında dinleyen olmuşsa, bu meslek bana çok şeyler

vermiştir. Son 15 yıldır konuşma imkanı en fazla tanınanlarınızdan biri benim. Belki sizlerin haklarını bile yiyorum. Ancak her konuşmamda, 21. yüzyılda, sıcak savaştan daha önemli stratejik bir silahtır cümlesini kullanır idim. 3-4 aydır Dünyaki oluşumu izlemektesiniz. Tarım utanç değildir. Ülkelerin servetidir. Coğrafyanın uluslara büyük hediyesidir. Ve 21. yüzyılın savaş metağdır.

Gene ayrı bir teori işlendiğini görüyoruz. Tarım plantasyon tarımı ile karıştırılmaktadır. Siyahı işçi işçi tarımı hüdayinabit tarımı ile karıştırılmaktadır. Tarım günümüzde doğrudan doğruya sanayiidir. Tarımsal üretimi gerçekleştirebilmek için tarımsal üretime girdiveren sanayiler olaki tarımsal üretim yapabilesiniz. Tarımdan elde ettiğiniz ürünler gene aynı biçimde işleyenler olaki, onu işleyip satabilesiniz. Tarımı sanayiden doğrudan doğruya yalıtılmak mümkün değildir. ama biz, ta başlarda, cumhuriyetin ilk yıllarında, 1'e 4 veren sistemlere tarım deniyor ise, tabi onlara, şunu öğretmek lazım, eski lokamatif müzeleri gibi, o tarıma müze yapmak lazım, onları zaman zaman gidip ziyaret etmek lazım, nereden nereye geldiğimizi öğrenmek lazım. Tarımın bu durumunu, bu terminolojik kullanımının, bu ekonomik kullanımının, kaldırılmasında lütfen elbirliğiyle, dil birliğiyle son on yılın en yanlış oluşumlarından bir tanesi budur. Birde ikincisi vardır. Bunun engellenmesi gerekmektedir. Birde bunun sosyo-psikolojik yönü vardır. Hiç kimse bunun farkında değildir, bilmiyorum. Yani uğraş dalınız azaltıldı siz azaltıldınız, 100 insandan 40 insana, aktif çalışan nüfustan 100 insan dan 50 insana aleni hakaret edilmektedir. Varlığımız miktarımız azalmıştır. Biz, gittikçe zenginleşmekteyiz, siz azaldıkça şeklinde. Buna asla katılmıyorum. Ve tüm tarım ordusu bu işe bir tür görevlidir.

Birdiğer yanlış olgu, biz galiba ihracat rakamlarımıza, ürün sınırlamalarımıza hata yapmaktayız. Bu ne tür bir hatadır? Normal sanayi ürünü ile tarım sanayii ürünü arasında bir duvar çekememekteyiz. Eğer mutlak sureti oranlarla konuşacak isek, hammadesi tarımsal olan sanayii ayırarak konuşmamız gerekmektedir. Bendeniz zaman zaman hesaplamalar yapmaktayım, şahsi bir merak değil bu, tabi bir şeye bağlı hesaplamalar yapmaktayım. Bu hesaplamalarım esnasında görmekteyim ki, Türkiyede bugün halen ihracatın % 60'ı tarım elindedir. Ham tarım ürününü doğrudan doğruya tarım kabul ediyoruz. İşlenmiş tarım ürününü doğrudan doğruya sanayii kabul ediyoruz. Böyle bir düzenleme mümkün değildir. Azaldı, azaldı yok oldu, fakirlikten kurtulduk, biz sanayileştik. Neyle? O giden kalemlerin tek tek dökümü yapılır ise bunların hepsinin, hepsinin demiyelim % 60 ının tarımsal ürün işleri şeklindedir.

Bir diğer, gene herkes rakamlardan bahsetmekte, bu üç gün içerisinde bunlara çok değinilecek, ben çarpıcı bulduğum şeyleri sizlere arz etmeye çalışıyorum. Bir diğer olay gen 1986 lı yıllarda başladı. Devlet başkanlığı seviyesinde, Ziraat Mühendislerinin tarlaya gitmesi istendi. Türk tarımının geriliğinde yegane nedeni bu bulundu. Cümleyi konuşurken terminolojik hata yapılıyordu. Ziraat Mühendisliği mesleği, mühendis laboratuvardadır.

Mühendis masanın başındadır. Hesaplama yapın inandır. Biz gene aynı tevazu ile başımızı önümüze eydik ve sustuk. Türkiyenin geri kalmışlığı, metropolitenlerde öbeklenmiş Ziraat Mühendislerine bağlanmıştır. Türkiyede Ziraat Mühendislerine bağlanmıştır. Türkiyede Ziraat Mühendisinin tarlaya gitmemesine bağlanmıştır. Ziraat Mühendisi teknoloji transferi yapan tarıma, bir mühendislik dalıdır. Tarım işçisi ile, ziraat Teknisyeni ile, çiftçi ile karıştırılmaması gerekmektedir. Devlet başkanlığı seviyesinde bu yapılmıştır. Ülkenin geri kalmışlığında bu gerekçe gösterilmiştir. Klasik bir fıkra vardır. Elma ağacı, armut ağacı o zaten elma ağacı değildir. Ziraat fakültelerinde böyle dersler okunmamaktadır. Biz bunlardan utanarak ağaç ezberlemeğe çalışmışsınız. Konuk gittiği evde size saksıyı sorarlar. Katiyen cevaplamayınız, böyle bir bilgiye sahip değil ise; biz o işlerin mühendislik dallarını bilmekteyiz. İllaki Ziraat Mühendisleri: çok şükürdürki 4-5 senedir bu teori ortadan kalktı. Metropolitendeki Ziraat Mühendisi Türkiyenin fakirliğinin nedinidir gibi, çok büyük kavram kargaşası yaratan meslekleri ayıramayan zihniyetlere hayır diyoruz. Biz mühendisiz masaların başında çalışabiliriz, esas çalışma yerlerimiz laboratuvarlardır. Tarım işçisini, çiftçiyi, ziraat teknisyenini, ziraat mühendisinden yalıtılmak gerekir. Hocalarımızdan bu savaşı devam ettirmelerini, meslek örgütlerimizden bunlara cevap vermelerini, bu saatten sonra istiyoruz.

Tarım sanayini kim üretecektir. Buna dikkat etmek lazım. Mühendis tarımcılar üretecektir. Türkiye hiçbir yere bağlı olmaksızın kendi öz varlığı ile, 70 li yıllarda traktörünü yapmıştır; ilgili bir kurum vasıtasıyla. Gene Türkiye, daha önce % 3 üni- 4 üni işlediği tarım ürünlerinin % 20 ye yaklaşan ürünlerini kendi sanayii tesislerinde işlemeğe başlamıştır. Eğer tekstile dayalı hammadde kökenlerini de alırsanız bir % 30 dolayında da oradan gelecektir. Türkiye bu gün dorudan doğruya ham ürün yerine, ham tarım ürünü yerine, işlenmiş tarım ürünü yapmaktadır. Tarım sanayiinde tarım ürünü işleyen tesisler maalesef arzu eden büyüklükte görünmemektedir. Çünkü sanayinin diğer kollarından yalıtılmayacak, büyük sorunlara sahiptir onlarda aynı biçimde. Ve 1990 a girip 2000 li yıllara girilir iken, dünyanın en büyük tarımsal üretim potansiyeline sahip olan Türkiye, bir de insan gücü ile GAP eklendiğinde, bu tarımsal sanayinin, üretime kanalize edilecek sanayinin, yeni mekanizasyon, yeni biyolojik güç, yeni tarımsal gübrenin yetip yetmeyeceği konusunda şimdiden büyük sorunlar vardır. Yetmeyeceği kesindir. O denli duruma ama bunların nasıl realize edileceğine dair hiç bir faaliyet bahse konu değildir. Elde edilen bu ürünler, bu aşamayı geçtiğimizi düşünelim, ikincisinde elde edilen bu ürünler nerelerde işlenecek dünyanın nerelerine salınacaktır. Türk tarım politikasının özeti veya tek kelimeyle karşıtı politikazıllık esasına dayanmaktadır. Dünya pazarları çok iyi tetkik edilmelidir. Nelere ihtiyaç vardır, nelerin istikbali vardır? ve tarım sanayiinde odalara destek ve teşvik verilmelidir. Ayrıca 57 milyon Türk insanı ne ile beslenmelidir. Çünkü beslenme politikamızda yoktur. Son yıllarda kültür sığırcılığına verilen önem bizleri sevindirmektedir. Özellikle 20 yıšana kadar olan kitlelere kırmızı et ve hayvansal ürünlerin yararı tartışılmaz gayet açıktır.

Bunda başarılı olunmuştur olunmamıştır başlangıcının yapılması bile yeterlidir. Bundan ümitli olmak istiyoruz. Yani milli bir beslenme politikası, dünya pazarlarındaki yerimiz ne olacaktır. Ondan sona içerde bunlara cevap verecek sanayileri kurmak gerekmektedir.

Sayın başkan benim hesabımdan bana daha az bir süre tanıdığı için ben burda kesmek durumunda kalıyorum, hepinize saygılar sunuyorum.

TARTIŞMALAR

Aykut GÖKER

Teşekkür ederim. Ben, Sayın doktor Emiroğlu'nun değindiği bir noktayı ele alacağım. Sayın Emiroğlu, teknolojik devrim konusuna değindi ve bunu kaçırmamamız gerektiğinin altını çizdi. Sonra da, Sanayi kesiminden gelmiş bir insan olarak sonuna kadar sahip çıkacağım bir saptamada bulundu ve dedi ki; " Tarım, doğrudan sanayi-dir". Ben sayın Dr. Emiroğlu'nun bu yaklaşımında, dünü değerlendirirken geleceğe yönelik dinamikleri içeren, yeni kavramlardan oluşmuş bir perspektif, bir çerçeve görüyorum ve bunun önemini vurgulamak istiyorum. Gerçekten de çağımızda bilim ve teknolojiye meydana gelen çok hızlı değişimler yalnızca sanayinin kendisini değil, ekonominin bütün alanlarını son derece derinden etkiler hale gelmiştir. Bu değişimdir, kaçınılmaz olarak, tarım kesimini de niteliksel olarak değiştirmekte ve bu değişim sonucu tarımın kendisi de artık tamamen bir sanayiye dönüşmektedir. Ve tarımla sanayi arasındaki o eski niteliksel farklılık ortadan kalkmakta, tarım ve sanayi bir tek entite haline dönüşmektedir.

Tarım, artık, bir sanayidir. 21. yüzyılda tarımın niteliği bu olacaktır. Bilim ve teknolojiye değışmeler nasıl bir etki meydana getiriyor da tarım ve sanayi tek bir bütün haline geliyor? Çok kısa olarak söylemeye çalışacağım.

Sanayi ve tarım arasında ayrım yapmamıza neden olan şeydu; Sanayi, bizim doğa güçlerine daha çok egemen olabildiğimiz bir alandı; tarımsa doğa güçlerinin egemenliğini daha çok kabullendiğimiz bir alan. Bilim ve teknolojiye gelişmeler şimdi bize tarım alanında da doğa güçlerine daha çok egemen olma ve giderek bütünüyle egemen olma olanağını getirmektedir. Bunun en çarpıcı örneği "gen teknolojisi" dir. Gen teknolojisi 21. yüzyıla biçim verecek teknolojinin adıdır ve ilk etkilerin de tarım setöründe gösterecektir. Gen teknolojisinin sağlayacağı en önemli olanak, tarımda doğa güçlerine egemen olabilmeyi, doğayı denetleyebilmeyi mümkün kılmasıdır. Hepinizin benden çok daha iyi bileceğiniz bir örnekle ne demek istediğimi açarak geçeceğim. Biliyorsunuz, belki bir genetik hatası dolayısıyla pek çok bitki aminoasitleri yapabilmek için gereksindiği azotu kendisi sağlayamıyor ve bu nedenle, çok büyük miktarda azotlu gübre kullanmaya gerek oluyor. Ama yine biz biliyoruz ki, doğada bir kısım bitkiler-baklagiller-rhizobium bakterilerinin yardımıyla azot gereksinimlerini karşılayabilmektedirler. (Bu bakteriler bitkiden beslenirken karşılığında bitkiye azot vermektedirler.) Gen teknolojisi şimdi rhizobium bakterilerine benzer bakterileri tasarımlama yolundadır.

Bu tasarımlama başarıldığında yeni teknolojiye dayalı olarak üretilecek bakteriler, baklagiller dışındaki bitkiler için de böylesi bir olanak yaratacak ve bu bitkiler de azotu kendileri temin edeceklerdir. Ve böylece azotlu gübrelere geresinim ortadan kalkacaktır. (Azotlu gübreler ABD’de 1 milyar dolarlık bir piyasayı temsil etmektedir.) Gen teknolojisi, 21. yüzyılda, buradan bitkilerin kendilerini tasarımılayabilme noktasına gelecektir ve bugün doğada olmayan yeni bitkiler ortaya çıkartacaktır. Ve tarım, Sayın Demirel’in başlangıçtaki konuşmasında belirttiği, “bir açık fabrika olma” durumundan da artık çıkacaktır. Neredeyse kapalı fabrika durumuna gelecektir. Bugün çok ilkel biçimlerini gördüğümüz seralar, yarının çok katlı bitki-üretim fabrikalarının küçük örnekleridir ve ebu çok katlı fabrikalarda geceleri de belki, yer yörüngesine yerleştirilmiş çok büyük canlı yansıtıcılardan sağlanacak 100 Dolunay şiddedindeki güneş ışığından yararlanmak mümkün olacaktır.

Şimdi, eğer bilim ve teknolojideki gelişmeler-ben spekülasyon yapmıyorum tamamen başlamış çalışmalardan size söz ediyorum bu mertebeye gelmişse ve bilim ve teknoloji tarım bu denli gündemine almışsa burada son derece önemli niteliksel değişimler var demektir. Eğer, dünyanın bir yerlerinde bu değişme başlamışsa biz bunlara gözlerimizi kapatamayız. Ve bunu görmemezlikten gelerek ne dünümüzü ne de bugünümüzü anlayabiliriz.

Evet, 1980-1990 arasını değerlendirelim. Bugünü de değerlendirelim. Ama bir şeyi daha görelim. Dünya’da birşeyler değişiyor. Bilim ve teknolojide ekonominin bi-ütün aktivite alanlarını etkiyene değişimler oluyor. Biz, bu değişimi yakalayamaz isek, geleceğe dönük hiçbir ciddi adım atamayız. Bu tartışmada belki tarım-sanayi ilişkini değerlendirirken, kendimize yeni bir perspektif, yeni bir değerlendirme çerçevesi çizmenin tam zamanıdır, diyorum. Bu ilişki, çünkü iki ayrı şeyin ilişkisi değil, sanayinin iki dalı arasındaki ilişkiye dönüşmek üzeredir. Biz, her şeyden önce bu dinamığı yakalamak zorundayız.

Vaktinizi fazla almamak için ben söyleyeceklerimi burada kesiyorum. Ancak, yine sayın Dr. Emiroğlu’nun ilk başta söylediği bir şeyle sözlerimi noktalamak istiyorum: Sayın Dr. Emiroğlu dedi ki; “Ekonominin milliyeti olmaz”. Çok doğru. Ekonominin milliyeti olmaz. Ama ulusal stratejiler olur; ulusal ekonomi stratejileri olur; ulusal tarım stratejileri olur; ulusal bilim, teknoloji, sanayi stratejileri olur. Tarım, bu son üçlü stratejinin içerisinde, dışında değil. Çok teşekkür ederim.

Murat OKTAR

Değerli konuklar, sayın meslektaşlarım;

Şinasi Ertan'ın uçağının sis dolayısıyla Esenboğa Hava Limanına inememesi dolayısıyla oda yönetimimiz beni buraya sizlerin karşısına Tarım-Sanayi Sektöründe konuşmacı olarak getirdi. Yapabildiğim kadar size bazı görüşlerimi, senelerden gelen deneyimlerimi aktarmak istiyorum.

Benden evvelki konuşmacıların bu konuda verdiği tebliğ ve görüşlere aynen katılıyorum. Ancak bir şeyi de ifade etmek istiyorum ki, burada, Tarım-Sanayi sektörü ilişkilerinde insan faktörü ve tarım sektöründe çalışan Ziraat Yüksek Mühendisleri, Ziraat Mühendisleri ve bunların geliştirmiş olduğu eğitim tecrübelerinden pek fazla bahsedilmedi. Ben onu bir defa daha sizlere hatırlatmak istiyorum.

Bu meslekte eğitim veren kuruluşlarda ve devlet sektöründe çalışmak zorunda kalan meslektaşlarımızın çoğunun görev yaptığı Tarım Bakanlığı Türkiye'nin genelinde Milli Savunma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığından sonra yurt dışına en çok eleman göndermiş, ve yurt dışında eğitim sağlamış bir bakanlıktır. O arkadaşlarımızın yurt tanımına, (Sayın Emiroğlu'nun açıklaması ışığında ve bazı politikacılarımızın masa başında oturma suçlamasına rağmen) pek çok katkıları olmuştur. Nitekim, artan nüfusumuzun doyurulması ve çeşitli zamanlarda, çeşitli şekillerde soframıza gıda maddeleri getirilmesi, gerek çiftçimizin gerekse bu çiftçiye bilgiyi aktaran bu meslektaşların birer katkısıdır. Ancak bu eğitim düzeyine ulaşmış olmamıza ve devlet sektöründe çalışma zorunda kalmamıza rağmen, maalesef bizlerin bir hatası var. Biz, kamuoyu yaratmasını bilen bir meslek grubu değiliz. Yeterince kamuoyunu yaratmıyoruz. Kendimizi tanıtamıyoruz, iyi bir medya yaratarak propagandamızı yapamıyoruz. Bunları yapamadığımız sürece de yeterli destek sağlamak için bunların önemini, mesleğimizin gerektirdiği işleri göreceli olarak, kamuoyuna anlatamıyoruz. Nitekim, politikacılarımız hala bir tarım kavramı içinde bitkisel üretim, hayvansal üretim, ormancılık, balıkçılık gibi kendi içinde bazı palanlamacı arkadaşlarımızın bazı nedenlerle yaptıkları bölünmeleri halen devam ettiriyorlar. İlla tarım, illa hayvancılık, illa ormancılık, illa balıkçılık gibi, tarım dışında mütala edilmesi gereken bir sektörler parçasıymış gibi takdim etmeye devam ediyorlar. Bu gibi bölüşümler, her ne kadar birimlerin kendi disiplinleri içinde ihtisaslaşma çok önemli ise de gene de tarım bir bütün içinde bakmak gerekiyor. **Tarım bir alt sektör olarak ekonominin ve bir ülkenin en kritik motorudur.** Bu motorun haretete geçirilmesi, bu motorun alım gücünde olması, bu motorun üretkenliğinin devam etmesi hiç kimsenin kara göze için olmaz. Doğrudan doğruya insanların, bu sektörde çalışan insanların alın teriyle olur. Bu sektörde disiplin getiren, felsefe üreten, teori geliştiren işlevleri katı surette uygulamak zorundayız. Bu nedenle tarım sektöründe çalışan meslektaşlarımızın eğitimleriyle ilgili olarak zannediyorum ki gerek üniversitelerde sayın hocalarımız, gerekse yurt dışında bizlere eğitim veren diğer bilim adamları ve bizlerin eğittiği, bugün

görevde olan arkadaşlarımızın katkıları hiçbir zaman yadsınmamalıdır. Ancak, bu yatırımı almış bu bilgi düzeyine ve bu tecrübeye gelmiş olan kişilerin, ekonominin ve bugün moda olan pazar ekonomisinin gereği olarak, pazarlanmasına baktığımız zaman, meslektaşlarımızın sanayi sektöründe çalışan yöneticilerden, teknik elemanlardan, teori geliştirenlerden, bilim adamlarıyla aynı düzeyde yerlerini bulamadıklarını, örneğin bir banka müdürünün bir bankadan başka bir bankaya transfer edilirken aldığı yüksek transfer ücretlerini kullanamadığını, bunlardan yararlanmadığını görüyoruz. Yani kendimizi iyi pazarlayamıyoruz. Öyleyse, demin bahsetmeye çalıştığım medyaları tanıyarak; bir ziraat mühendisinin, bir bilim adamının bu ülkeye neler getirebileceğini, neler üretilebileceğini hep beraber, elbirliğiyle omuz omuza ve gerekirse cebimizden parasını da vererek bir medya yaratmak, bir tanıtım, bir reklam, bir promosyon sistemini hepimizin getirmesi lazım. Odamızın son iki senedir yaptığı çalışmalarda bu yaklaşıma zannediyorum çok katkıları olmuştur. Bunu da hiçbir zaman küçümsemeyin.

Ve bir şeyi daha dile getirmek istiyorum, gene bizim bir zayıf tarafımız-bazende bu espri halinde anlatılır. Zannediyorum 60 ihtilalinden sonra tarım bakanı kim olacak diye sorulduğu zaman bir ziraatçi çağırışlar şu olsun mu? demişler, o da meslekdaşını tenkit etmiş. Lütfen birbirimizi peşinen tenkit etmeyelim. önce herkese bir şans verelim, bir makama, bir sandalyeye oturan arkadaşımız, ona izin verelim çalışsın, üretkenliğini göstersin. Eksiklerini düzeltmek için yardımcı olalım, ama yaptığımız ikazlara rağmen hala düzelmeyorsa ve sistemler iyiye gitmiyorsa, o zaman elbirliğiyle onu indirelim ve yerine daha iyi bir arkadaşımızı getirelim.

Şimdi de bazı ekonomik faktörlere dönelim. Yabancı sermayeye de hizmet veren, danışmanlık yapan bir bürom var. Yabancı sermaye girişlerinde zannediyorum tarım sektörü payı % 5 ten az. Gelen yatırımcı, karşısında kendisi kadar tecrübeli, Türkiye'nin köylüsünü bilen, Türkiye'nin tarım pazarını bilen, Türkiye'nin dağıtım kanallarını bilen tarımcıyla işbirliği yapmak istiyor. Ama maalesef, bu yatırımcıların karşısına Türk tarımcı yatırımcısını çıkaramıyoruz. Niye? Nakit para tasarrufu yoktur. Kim çıkıyor karşısına? Müeahhitler gurubu çıkıyor. Hukukçular grubu çıkıyor, tüccarlar grubu çıkıyor. Adam geliyor, bu tüccarlar, bu müeahhitleri görünce, bunların öğretim eğrisinin bedelini ödemek suretile yatırım yapmam diyor, adam çekip gidiyor. O bakımdan Türkiye'deki üretim yapan çiftçimizin dolaylı vergilerden dolaylı şekilde sanayiye 50 seneden fazla süredir aktarılan kaynaklardan gazgeçilmesi belki de dün Yakup Kepenek'le Akat'ın tartışmasında bazı enterasan projeler vardı, o yönlerde biraz daha kafamızı çalıştırıp biraz daha deneyimimizi geliştirip; tarımın isminin ne şekilde konulacağını, öncelik sırasının nereye verileceğini biran evvel saptamamız ve sanayiden tarıma eğer kaynak aktarımı zamanı geldiyse bunu bilimsel verilerle ortaya koyup; bunun propagandasını yapıp bastırmamız gerekiyor. Başka türlü tarımda ilerlememizin imkanı yoktur.

Bir son not olarak bir kaç toplantıda daha önce de ifade etmeye çalıştım, çok kritik bir noktadır, bazı konuşmacılarda benden evvel ifade ettiler. Bu ülkenin çiftçisi küstürülür ve üretmezse, üretken olmazsa kimse bizim kara gözümüz için bize ne ekmek verir, ne et verir, ne başka bir gıda verir. Bunun için bir ülke her zaman benzinsiz yapabilir. Bir ülke yönetimi bazı zamanlarda silahsız da ülkeli yönetebilir, ama aç kalmış bir ülkenin aç insanların ne yapacağını tahmin edebilecek bir yönetici ben tanıyorum.

Oturum Başkanı Dr. Namık Kemal KILIÇ'ın konuşması

Başkan-Sayın Oktar'a çok teşekkür ederiz. Esasında başında söylediğim gibi konumuz tarım-sanayi ilişkileri. Bunun öğeleri ve parçaları idi. Ben buraya yine dönmek istiyorum, çünkü burdan uzaklaşıyoruz gibi geliyor bana. Ve esas sorunları da saptayamıyoruz. Bu, nedense bir alışkanlık. Kamuoyunda bazen çok laf edip çok az şey söylemek gibi. Fakat konuşmacılarımız esasında sektörün genel boyutlarıyla resimlerini çizdiler. Ben ama uygulamaya dönük tarım, sanayi ilişkisindeki temel sorun nedir? veya öğeleri nedir? sorunları nasıl özetleyebiliriz?

Bakıyorum, bir fiat politikası fiat politikasında sayın hocamız gayet güzel geçmişi ve son yıllara kadar getirdi olayı. Tarımda fiat politikası. Tarımda artık dünyadan izole edilmiş bir fiat politikası uygulanamaz, uygulanmamalıdır, bu; politikamız olmalıdır. Bunu yapamayız zaten, bunun aksini de yapamazsınız. Bu dünyada yaşamak istiyorsak şayet uluslararası örgütlerin üyesi isek Uruguay Raund son toplantısını Brüksel'de bitirilemedi ama önümüzdeki aylarda bitecek, bitmek zorunda. AET'nin katı tarım politikası uygulamasına ABD'nin verdiği cevap; Buğday fiatlarının yarı yarıya düşürülmesidir. Çok kısa bir zaman içerisinde 1990 yılının Haziran ayından itibaren buğday fiatlarını- dünya piyasasında- yarı yarıya düşürmesidir, 155 dolarlardan hiç aşağıya inmeyen buğday fiatları, ilk defa 70 dolarlara düştü, temmuz ayında. Ve AET hemen kendine geldi. Bunu, soyada da yapabilir, bunu başka şeyde de yapabilir. Güçlü çünkü. Dolayısıyla Dünyada fiat politikasını izole etmemiz, ayırım yapmamız imkansızdır. Türkiyede de şu anda tarımda uygulanan fiat politikaları dünya fiat politikalarına paralel olması lazım.

Şimdi gelelim destekleme politikası. O, ülkedeki politik tercihlere bağlı olmak üzere destekleme politikalarının alternatifleri var. Destekleme politikasını siz ürün fiyat bazında mı yapmak istiyorsunuz, yoksa girdi bazında mı yapmak istiyorsunuz, yoksa girdilerin teminindeki kredi finansmanı mı yapmak istiyorsunuz? Birçok alternatifiniz var. Hangi alternatifini hem uluslararası kamuoyunda yankı yaratmayacak şekilde hem uyumlu olacak şekilde hemde verimli, gerçek çiftçiye kaynak transferinde en ideal yaklaşımı hangisi ise onu seçeceksiniz. Bu da bir politik tercihtir.

İkinci önemli konu. Tarım sektöründe yatırım teşvikleri. Tarım sektörü ihmal mi edilmiştir? İhmal edilmesi mi gerekiyor? Hayır. Bilakis yatırım teşvik politikasında tarım politikası bilhassa selektif tarım politikası, tarım yatırımları entegre tarım yatırımları, öncelikli tarım yatırım kapsamına alınmıştır. Yani, Türkiye'de bir elektronik sektörü en fazla teşvik ettiğimiz sektör nelerden istifade ediyorsa entegre tarım yatırımlarında teşviklerden istifade edilecek düzeye getirilmiştir 1980'lerde. Bunun yatırım indirimi, uygulaması, kredi, özkaynak oranı, kaynak destekleme fonundan istifade etmesi, aynı paralelde uygulanmaktadır, uygulamaya devam edilecektir, edilmelidir. Bunu da meslek olarak, sektör olarak istemek hakkımız.

Gelelim ihracat teşvik politikasına, Tarım, tarım ürünleri, tarım sektörüne dayalı ürünler az mı teşvik ediliyor? Bir ayrıcalık mı var? Hayır! Bilakis, direk tarım ürünleri bugün ihracatta en fazla teşvik alan ürünlerimizdir. Belki bir kısım arkadaşımız farkında, bir kısım arkadaşımız farkında değildir. Bugün destekleme ve fiyat istikrar fonundan yaptığımız pirim ödemesinde döviz getirisinin % 20, yani % 10'un üzerinde sanayi ürünü alamaz. Birtek demirçelik ürünleri ve tarım ürünleridir % 20. Her getirdiğiniz 100 dolara 20 dolar verdiğimiz fon cebinize 20 dolar koyuyoruz. Tarım ürünlerinde veriyoruz bunu, en yüksek prim. Dolayısıyla orda da gerek ihracat destekleme tedbirleri yönünden gerekse teşvikler yönünden orada bir ayrıcalık konusu yoktur.

Geliyoruz kredi politikasına. Kredi politikası yıllardır Türkiye'de oturmuş ve faturası da çok yüksek olan bir kredi politikası, Ziraat Bankasının en böyle çıkmazlarından bir tanesidir. Ama çiftçiye verilen kredilerle tarımsal sanayiye verilen kredileri ayırmamız lazım. Tahmin ediyorum, birkaç yıl öncesinden beri, öncesi Ziraat Bankası ilk defa entegre tarım yatırımlarına özel, bilhassa kontak kurmayıda içine alacak şekilde özel kredi politikası işletmeye koydu. Belki bunun gelişmesini uygulamasının kolaylaşmasını sağlamak ve teşvik etmemiz gerekiyor.

Ben tarımda sanayileşmede en önemli öge olarak bunu görüyorum. Ana sorunların, tarımda sanayileşmenin en büyük sorunu; tarımda müteşebbis ruhunun az oluşu. Yani tarıma dönük sanayinin, sanayileşme müteşebbüsünün az oluşunu gösterir. Bir çok müteşebbüs tarımdan kopmuş. Sayın hocamızın da dediği gibi sanayi aşamasına geçtikten sonra tekrar tarıma dönmemiş. Bugün sanayiciyle tarıma yatırım yaptırmak oldukça zor. Tarım onun için uzak. Tarımdan kopmuş. Tarımın potansiyelini de bilmiyor dolayısıyla tarıma dayalı yatırımları yapacaklar gene tarımı bilenler olmalıdır. Ben burda meslek mensuplarımızın müteşebbüs ruhlarının teşvik edilmesi, müteşebbüs olmaları yönünde ne yapabiliriz, belki bu tartışılmalıdır.

Tarımda teknoloji, bence bu konu tartışmacılarca işlendi bunun üzerinde daha fazla tartışmak istemiyorum ve özetlemek gerekirse; Ziraat Mühendisleri ve tarımda çalışan tüm diğer meslek mensuplarının, odanın katkısıyla bir artık dünyadan izola edilemeyeceğimize göre globalleşme dediğimiz yeni sanayi ve ticaret politikaları çerçevesi içinde Türk tarımında ayak uydurabilmesi için neler yapmalıyız? Mevcut düzen içinde. Mevcut düzene ilave neler yapmalıyız belki bunları araştırmamız lazım. Bunlara çözüm bulmamız lazım. Mesleğimizdeki arkadaşlara, meslektaşlarımıza müteşebbüs olabilmeleri için mevcut imkanların tanıtılması, yeni imkanların yaratılması içinde arayış içine girmeliyiz, diye düşünüyorum ve tüm arkadaşlarıma gerek konuşmacılara gerek tartışmacılara gerek dinleme lütfunda bulunan sizlere teşekkürlerimi arz ediyorum. Ben, başka bir toplantıya katılmak üzere ayrılmak zorundayım, Sayın hocamız soruların tartışılması için başkanlık yapmak üzere, sayın hocamız Prof.Dr. Cemal TALUĞ'u kürsüye davet ediyorum.

5. O T U R U M

“TARIM KESİMİNDE DEĞİŞİM”

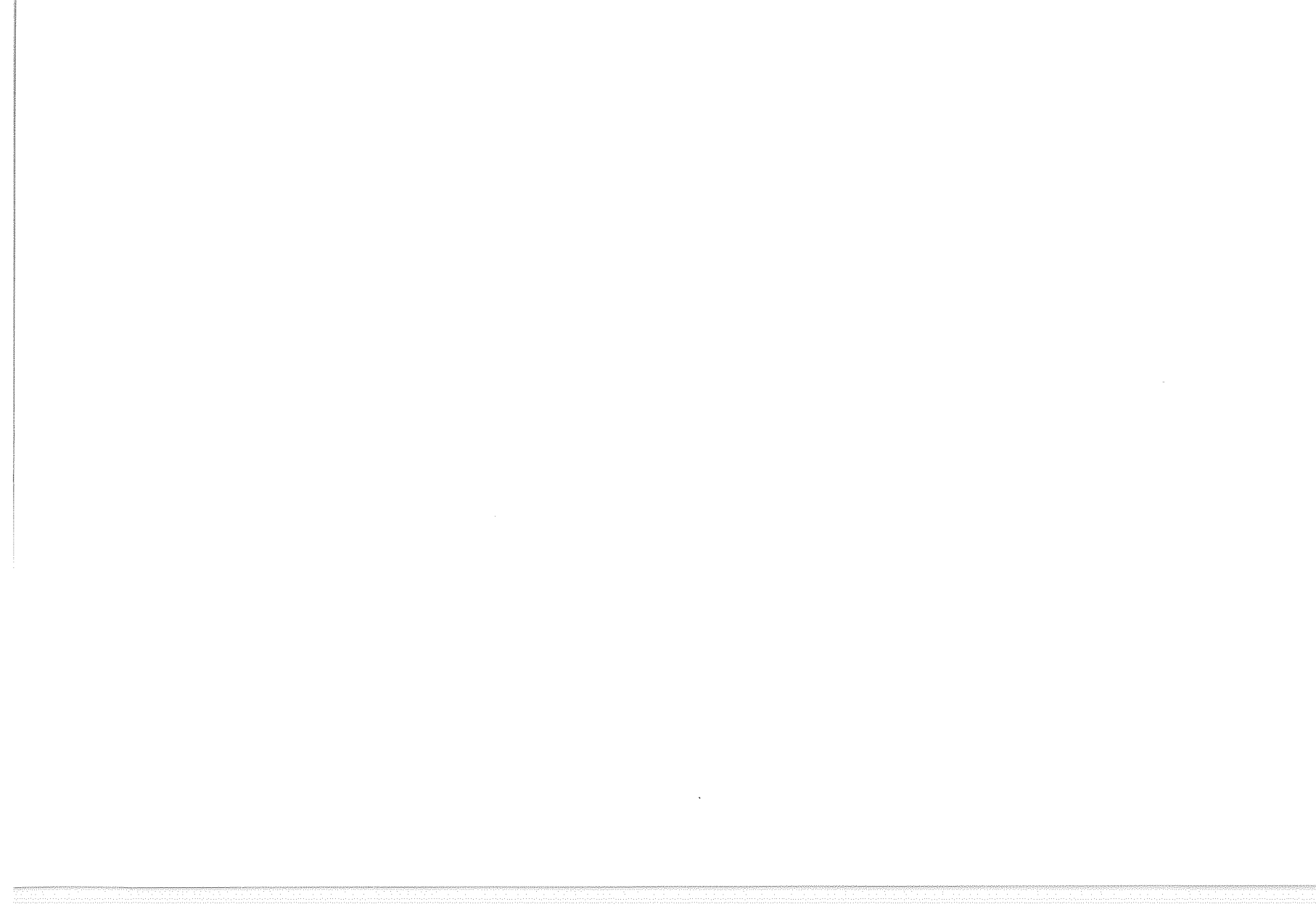
Başkan : Prof.Dr. Aydın Güven GÜRKAN
SHP Kurucu Genel Başkanı

Sunuşlar :

- Tarımda Yapısal Değişim
Prof. Dr. Metin TALİM
- Tarım Kesiminde Gözlenen Toplumsal Değişim
Prof. Dr. Nurettin YILDIRAK
- Türk Tarımında Yapısal Değişme
Prof. Dr. Gülten KAZGAN

Tartışmacılar :

- **Prof. Dr. Suat AKSOY**
- **Prof. Dr. Korkut BORATAV**

Oturum Başkanı Aydın Güven GÜRKAN'ın konuşması

Çok değerli konuklar, ZMO'nun düzenlediği Tarım Haftası çerçevesi içinde yapılan sempozyumun ikinci gününün öğleden sonraki oturumunu açıyorum. Bu oturumda iki sunuşumuz, iki tartışmacımız söz alacak, Sayın Prof.Dr.Metin Talim, "Tarımda yapısal değişim" konusunda sunuş yapacak ve Sayın Prof.Dr. Nurettin Yıldırak'da "Tarım kesiminde gözlenen toplumsal değişim üzerinde sunuş yapacak. Bu sunuşlara Sayın Prof.Dr. Suat Aksoy ve Prof.Dr.Korkut Bortav tartışmacı olarak katkı sağlayacaklar. Programda öngörüldüğü halde Sayın ve sevgili hocamız Gülten Kazgan şuna kadar katılamadı. Aldığımız bilgilere göre Ankara - İstanbul arasındaki uçak seferlerinin düzensizliği buna neden oldu. Dört tane çok değerli bilim adamımızın sunuş yapacağı konuda, sunuşu yapanlar kadar, çekici... Değişim, gelişme ve yenilenme sanıyorum. Türkiye, toplumunun bugün temel gündem maddesini oluşturmak durumundadır. Var olan yapıları, anlayışları, politikaları, kurumları, işleyişleri ve kadrolaşmaları aynen korursak, Türkiye'nin çözmek zorunda olduğu sorunlarını çözebilmek başarısını göstereceğimize inanmıyorum. Bu nedenle gerek konuşmacıların kişiliği ama en az onun kadar önemli olmak üzere gerekse de konunun kendisi, yani yenilenme ve değişme bana olağanüstü çarpıcı geldi. Aslında, aktif politika yapmış biri olarak sayın hocalarımızın birazdan söyleyeceklerine hiç değilse bir parça politik açılım sağlayabilmek amacıyla ve sempozyumun bugüne kadar uygulanmış olduğu geleneğin dışına da taşınarak birkaç cümlede ben katmak ihtiyacındayım, izin verdiğinizde inanıyorum.

Önce, ekonomik gelişme üzerinde birkaç söz söylemek istiyorum. İsterseniz 1924 yılını isterseniz 62, 63'ü yani planlı döneme geçtiğimiz tarihi başlangıç alın, bir gerçeği saptamamız lazım. Türkiye'nin bu güne değin sağlamış olduğu ekonomik gelişme hızı, nitelik açısından da nicelik açısından da yetersiz kalmaktadır. Bununla geçmişte hep birlikte toplum olarak; politikacımızla, partilerimizle, mühendislerimizle, emekçilerimizle, çiftçilerimizle almış olduğumuz mesafeyi küçümsemiyorum ama ulaşmak zorunda olduğumuz hedefler açısından bunun yeterli olmadığı düşüncesini taşıyorum. Eğer 1960'lı yılları başlangıç alarak, 1989'a kadar gelirsek, Türkiye, kişi başına GSMH'sını ortalama % 4 oranında arttırabilmiştir. Aslında her yıl ürettiğimiz mal ve hizmetlerin parasal değeri % 6,5 civarında artmıştır ama yıllık nüfus artışını % 2,5 kabul edersek - kişi başı hasılamızı, 40 yıl içinde ancak % 4 oranında arttırabilmişiz. Nicelik açısından bunu yeterli saymamız bence mümkün değil. Bir kaç nedenle değil. Birincisi, 1950 yılında Türkiye ile aşağı yukarı eşit gelişmişlik düzeyinde bulunan yani kişi başına eşit GSMH'laya sahip Yunanistan, Portekz, İspanya gibi hatta biraz daha ilerde ama çok yakınında İtalya gibi, Japonya gibi, Kore gibi ülkeler bu

geçmiş 40 yıllık süre içinde Türkiye'den çok daha hızlı bir gelişme hızını sağlayabilmişler ve bugün 1950'lerdeki eşit gelişmişlik konumuzun çok ötesine geçerek kimi 2 kat kimi 3 kat daha yüksek bir GSMH - kişi başına - rakamına ulaşmışlardır. Bu nedenle yetersizdir. Bunun dışında, ulaşmak ereğinde olduğumuz gelişmiş Avrupa ülkelerine yahut ABD'lerine ya da yeni çekim odağı olarak pasifik ülkelerine ulaşabilmek açısından da son derece yetersizdir. Geçmiş 40 yılda sağlayabildiğimiz % 4'lük büyüme hızını aynen bundan böylede korursak, bununla yetinirsek, ancak 100 yılı aşkın bir sürede AET'ye yada ABD'ye yada pasifik ülkelerinden, Japonya'ya yetişebilme şansını yakalayabiliriz. Onlar bizden daha yavaş yaklaşık % 3 gibi bir hızla gelişiyorlar. Türkiye geçmiş 40 yılda % 4 dolaylarında gelişmiştir ama aradaki fark o kadar küçüktür ki; Bu büyüme hızıyla onları yakalayabilmemiz çok on yıllarla ifade edilebilecek bir süreyi gerektirecektir. Onun için nicel olarak büyüme hızını artırmamızda zorunluluk vardır. Geçmişte sağlamış bulunduğumuz ortalama % 4'lük bir net büyüme hızıyla yetinmemiş durumda olan bir toplumdur. Eğer, tabii çok sözü edilen AT'ye, ABD'ye, Japonya'ya vs. yetişmeyi içtenlikle hedef almışsak... Eğer böyleyse bu bugüne kadar uygulaya geldiğimiz, koruya geldiğimiz tüm kurumsal yapıları, tüm işleyişleri, tüm ekonomik ve politik yöntemleri, tümünden ve köktenci bir biçimde gözden geçirmemiz gerekecektir. Değişimi ve yenileşmeyi aynen geçmişteki hızıyla korursak ancak o düzeyde bir değişim ve yenileşmeyi gelecekte de uygularsak; o zaman istediğimiz hedefe ulaşmamız mümkün olmayacaktır. Geçmişte sağlanmış bulunan net % 4'lük büyüme hızı nicel bakımdan ne ölçüde yetersiz ise nitel bakımdan da bence aynı ölçüde yetersizdir. Bu süreç içinde, Türkiye, çok dengesiz bir konuma savrulmuştur. Coğrafik dengeler yani ülkenin bölgeler arasındaki dengeleri ekonomik gelişmenin çok doğal süreci içinde daha dengeli hale gelmek yerine aksine bozulmuş ve yıpranmıştır. Toplumsal katmanlar arasındaki gelir bölüşümü, gelişen bir ekonominin doğal süreci içinde daha adil, daha eşitcil hale getirilmek yerine, aksine daha adaletsiz, birbirinden daha uzaklaştırılır bir konuma itilmişlerdir. Yaşam, kalite kazanamamıştır. Tarihi ve doğal çevre, zayıf bir sanayi temelinde ve çok hızlı olmayan bir büyüme, temposuna rağmen kabul edilebilir sınırların çok ötesinde yıpratılmış ve yok edilmiştir. Kentler çok sağlıksız insan ve emek depolarına dönüşmüşlerdir. Eğer bugüne kadar sağlamış olduğumuz gelişmeyi yeterli görmüyorsak, toplum olarak siyasi partileri, üniversiteleri, odaları, sendikaları ile yeni kurumlar, yeni yaklaşımlar, yeni yapılar, yeni çerçeveler, yeni kadrolar, yeni politikalar, yeni işleyişler üzerinde düşünmek zorundayız.

Türkiye'nin on yılda gelişmiş Avrupa ülkelerine yaklaşacağı iddialarını geçmişte de çok dinledik. Bu hiç bir bilimsel temeli olmayan, sadece toplumda yarın bugün gelecekle ilgili iyimser beklentiler yaratmaya yönelik bir safstadan ibarettir. Saniyorum, pek çok noktada Türkiye'yi yenilemek zorundayız. Ve en az yaptığımız şey

düşünüyorumki; yenileme. Çok muhafazakar bir toplumuz bence. 1920'lerde kurduğumuz bir devlet ve toplum yapısını işleyişleri, kurumları ve anlayışları çok az değiştiriyor, çok az yeniliyoruz ve onun için de istediğimiz ölçüde önümüzü açamıyoruz. Devlet yapısından tutun, sağlık düzenine; sağlık düzeninden tutun hukuk düzenine; Hukuk düzeninden tutun çevre anlayışına; Oradan kalkın, eğitim öğretimin kurumlaşmasına, teknolojinin gelişmeyi nitel ve nicel olarak iyileştirebilecek pek çok alanda yapmak zorunda olduğumuz yenileşmeleri ve iyileşmeleri yapmadığımız düşüncesindeyim. Çok eski yapılar, çok eski işleyişler, çok eski anlayışlarla yaşamı döndürmeye ve geleceği yakalamaya çalışıyoruz. Özellikle burada politikacı kimliğimle; politik yapıların, politik işleyişlerin, politik kadroların, politik anlayışların da çok eskidiğini ve mutlaka yenilenmesi gerektiğini ifade etmek istiyorum.

Türkiye'de aslında söylenmedik hiç bir şey kalmadı. Türkiye'nin tarımda dahil her alanındaki, her sosyal kesimindeki sorunlar çok iyi biliniyor, yanıtları da yaklaşık olarak kestirilebiliyor. Ama bu sorunlara yanıt verecek, bunları giderebilecek bilimle, bilgiyle, toplumsal istemle politik kararları birbirine bağlayacak mekanizmalar yeterince çalışmıyor. Genellikle politik kararlar gerekli akılcılık temelinden gerekli bilimsellik temelinden hatta gerekli halk istemleri temelinden uzak, çok yüzeysel, çok popülist, çok kolaycı, çok bugünden yarına işi anlayan, kavrayan, döndüren bir yaklaşımla oluşturuluyor. Türkiye'de irdelenmiş sorunlar ve bu sorunların karşısında oluşan yanıtları yaşama geçirecek Türkiye'nin sorunlarını hafifletecek, Türkiye'nin yenileşme yolunu açacak, politik irade genelde eksik oluşuyor. Burası apayrı bir dünya politik kararlarının alındığı yer, apayrı bir dünya, Üniversiteler apayrı bir dünya. Bunlar arasında da gerekli iletişim ağı, gerekli etkileşim sağlanamıyor. Ve dolayısıyla yapılaşmasında çok büyük zorunluluk olan yenileşmeler, yeni açılımlar, yeni kurumlaşmalar, yeni yapılanmalar gündeme getirilemiyor. Biraz önce de değindiğim üzere iletişim sisteminden üniversitelerinden, eğitiminden, öğretiminden, hukuk düzeninden, çevreye bakış açısına ve devlet yapısına değin Türkiye artık daha rasyonel bir birlikte yaşamının, daha rasyonel bir toplulaşmanın ve daha rasyonel bir devletleşmenin yollarını bulmak zorundadır. Bu, yapılmadığı sürece büyümenin ve gelişmenin nitel ve nicel olarak bizi doyurması mümkün hale gelmeyecektir.

Tarım kesiminde değişim ve gelişim ve yenilenme gerekleri üstünde sanıyorum konuşmacılar yeterince konuşacaklardır. Orada da aynı şey vardır. Türkiye'nin toprak düzeni eskimiştir. Yenilenmesi lazımdır, bunu herkes söylüyor. İşletme büyüklükleri yetersizdir, dağımıktır. Toprağı sürekli olarak çok çeşitli nedenlerle eskimekte, yitirilmiştir. Giderilmesi lazımdır. Eğitim düzeni çok yetersizdir. Kelimelerle anlatılamayacak ölçüde yetersizdir. Giderilmesi lazımdır. Tarımın örgütlenme düzeyi, var olan örgütleri Z.M. Odamızı, Ziraat Odasını, Kooperatifleri küçümsemek yada yetersizlikle itham etmek anlamında söyleyemiyorum ama, ihtiyaçlara yanıt vermeyecek bir düzeydedir. Yenilenmeleri, bunlara yenilerinin katılması lazımdır. Tarım, çok büyük bir örgütsüzlük içindedir. Teknoloji, rastlantısal olarak sızmaktadır. Mekanizmas-

yonda ve girdi kullanımındaki birazda siyasi amaçlı iyileşmelere karşın; Sulamada ki büyük açık, girdi kullanımındaki ve mekanizasyondaki iyileşmeden sağlanması gereken verimin elde edilmesini önlemektedir. Türkiye'nin ormanları gitmektedir, meraları gitmektedir, doğru dürüst kadastrası yoktur ve bütün bunlar yapılması gerekli şeylerdir. Bunlar yapılmadıkça, ne tarımın önünü, ne ekonominin önünü ne de onlarla birlikte toplumun önünü açmak mümkün değildir. Tüm bunlar biliniyor, söyleniyor fakat bunları yapacak, onları yaşama geçirecek siyasi irade bir türlü oluşmuyor. Küçük seminer odalarında çok saygın insanların ürettikleri şeyler kaybolup gidiyor. Bunlara talep gösteren, bunlara ihtiyaç duyan bunları kullanma kararlılığını vermiş politik kadro, politik anlayış, politik açılım, politik yapı oluşmuyor. Birbirinden kopuk dünyalar halinde yaşıyoruz. Politika beslenmiyor ve Türkiye politik planlamasını ve onun ayrılmaz bir parçası olarakda ekonomik, sosyal planlamasını yapmıyor. Geleceğine egemen olmak, geleceğini belirlemek, geleceğini rastlantılara değil; Kendisinin bugünden alacağı önlemlere dayatmak, temellendirmek, yasandırmak yolunda hiçbir irade geliştirmiyor. Değişimin, gelişmenin ve yenilenmenin planlanması Türkiye'nin gündeminde yok. Elden ağıza yaşayan bir toplum görünümündeyiz. Bir rüzgar savurup duruyor, ama onun karşısında önlemler almak iradesini oluşturamıyoruz.

Bugün dinleyeceğimiz sunumların ve tartışmacı arkadaşlarımızın yapacağı katkıların gelecekte daha iyi olacağını umduğum politik yapılar içinde açık kulak bulmasını onu beslemesini ve politikanın daha akılcı ve bilimsel temeller üzerine oturtulmasına, katkı sağlamasını umuyorum. Çok taze politikadan gelmiş ve aktif politikadan ayrılmış bir insan olarak her sefer buralarda üretilen bilginin, heyecanın, coşkunun, çözüm isteğinin, çözüm bulma kararlılığının politikaya yeterince yansımıyor olmasının acısını duymuşumdur. Ama, yılmamak lazımdır. Yolları zorlamak, karar odaklarına, politik karar odaklarına buralarda oluşturulan akli, bilimsel yanıtları iletebilmek çabısını göstermeniz lazım. Bu yolda bilinçli bir çaba içinde olan ve çok değerli politikacılarımızı da buraya davet ederek dün ve bugün sabah oturumunda bilimle politika arasında bir köprü kurma gayretini gösteren odamıza, başkanına, yöneticilerine ve böyle bir ortamın oluşmasının en vazgeçilmez unsuru olan sizlere teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum ve sözü konuşmacı arkadaşımız Sayın Prof.Dr. Metin TALİM'e bırakıyorum.

TARIMDA YAPISAL DEĞİŞİM

Prof.Dr.Metin TALİM

1. GİRİŞ

Türkiye'de sanayileşme yolunda önemli ve ciddi adımların atıldığı, ekonomide belirgin gelişme ve yapısal değişmelerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Örneğin Gayri safi yurtiçi hasılda (GSYİH) tarımın payı % 20'nin altına düşmüş (1989 da % 15,8), sanayinin payı ise % 30'u aşmıştır (1989'da %36,7) Altıncı plan dönemi sonunda 1994 yılında GSYİH içinde tarımın payının % 13,9'a düşeceği, sanayinin payının % 39'a çıkacağı tahmin edilmektedir. Bu arada dış satımda tarımın payı 1988 yılında % 20'ye düşmüş, sanayi mallarının payı ise % 76,7'ye çıkmıştır. (TOBB, 1989) Bu birkaç rakam, Türkiye ekonomisindeki yapısal değişme eğilimini ana hatlarıyla göstermektedir. Bu arada sanayileşme sürecine geçişte, birçok sanayi alt sektörü modern bir yapıya ve gelişmiş bir teknolojiye kavuşmuşlardır.

Ancak tarım sektörünün gerek yapısal gerekse işleyiş yönünden ekonominin diğer sektörleriyle bir bütünlük ve denge sağlayacak şekilde ne ölçüde gelişme gösterdiği tartışmaya değer bir konudur. Gerçekte tarımsal üretimde belirgin bir artış sağlanmış ve temel besin maddeleri bakımından Türkiye kendine yeterli bir ülke olmuştur. Üretim artışının sağlanmasında verim artırıcı girdilerin (traktör, gübre, sulama... gibi) kullanımındaki artışlar belirleyici bir rol oynamıştır. Bununla beraber tarımsal üretimde yıllık değişmeler çok önemlidir ve bazen % 10'u aşmaktadır. Örneğin sabit fiyatlarla tarımda büyüme hızı 1989 yılında % 11,5 dir ve 1990 yılında % 11,3 olacağı tahmin edilmektedir (İş bülteni 1990/3), Tarım sektörü gerçekte köklü ve karmaşık sorunlar içinde bir çıkış yolu aramaktadır. Başta tarımsal yapıdaki olumsuzluklar gelmektedir. Tarımsal nüfusla, üretimde en önemli faktör durumunda olan toprak arasındaki dengesizlik, fiziksel ve kurumsal yapı bozuklukları, tarımsal kaynakların verimli ve dengeli kullanılmasını güçleştirmekte, böylece prodüktivite ve gelir düşüklüğü devam etmektedir. Nitekim aktif nüfusun ortalama gelirinin, 1983 yılında Türkiye ortalamasının üçte biri olduğu belirtilmektedir (V. B.Y.P. Tablo 88).

Gerçekte sadece ekonomik nedenlerle değil, aynı zamanda sosyal ve hatta politik nedenlerle, tarımsal sorunlara çözüm bulmanın, sağlıklı ve dengeli bir ekonomik gelişmenin gerçekleşmesi için gerekli bulunduğu açıktır.

Ancak, tarımın gelişmesi ve kalkınması çok yönlü karmaşık bir konudur ve tarımın yanında tarım dışı kuvvetlere de büyük ölçüde bağlıdır. Örneğin arazi dağılımı ve kullanımı, mevcut tarımsal sistem yanında nüfus miktarı ve dağılımı, tarım dışı faaliyetlerde istihdam olanakları, diğer sektörlerin gelişme derecesi, sosyal değerler (örf ve adeler) ve politik yapı bunlar arasında sayılabilir. Bununla beraber tarımsal yapıdaki bozukluklar ve aksaklıklar, tarımın gelişmesini sınırlandıran faktörlerin en başta gelenidir. Bu nedenle önce bu yapının iyileştirilmenin önemi büyüktür.

Bu bildiride Türkiye tarımının yapısal durumu incelenecek ve mevcut sorunların bir defa daha hatırlatılmasına çalışılacaktır. Bu arada son yıllarda uygulanan ekonomi politikasının bu yapı üzerindeki etkilerine olanaklar ölçüsünde değinilecektir.

2. TÜRKİYE'DE TARIMIN YAPISINA GENEL BAKIŞ

Türkiye tarımının bugünkü yapısı gerçekte uzun bir tarihsel geçmişin kalıntısı ve uzantısıdır. Ancak konunun tarihsel gelişim içinde ele alınması bu incelemenin sınırlarını aşmaktadır. Burada sadece mevcut durumun yansıtılmasıyla yetinilecektir.

Yapılacak analiz ve değerlendirmelerin gerçeği yansıtır, sağlıklı ve anlamlı olabilmesi, bunların doğru, ayrıntılı ve yeterli istatistiksel verilere dayandırılması ile bağımlıdır. Oysa ülkemizde özellikle bu konudaki istatistiksel veriler yetersiz olup doğruluğu tartışılabilir nitelikte bulunmakta hatta veriler arasında uyumsuzluk ve çelişki görülmektedir.

2.1. Arazi Varlığı Kullanış Şekli ve Üretimin Bileşimi

2.1.1. Arazi Varlığı ve Kullanılışı

"Türkiye Geliştirilmiş Toprak Haritası Etütleri" sonuçlarına göre (Topraksu 1978) su yüzeyleri ve yerleşim yerleri dışında kalan alanın 27,7 milyon hektarı (% 36,1'i) işlenen arazi, 21,7 milyon hektarı (% 28,3'ü) çayır-mer'a arazisi, 3,8 milyon hektarı (% 5'i) diğer araziler olarak belirlenmiştir. İşlenen arazinin % 81,7'si kuru tarım, % 10,8'i sulu tarım, % 3,8'i bağ-bahçe ve % 3,7'si de özel ürün yetiştiren arazilerdir. 1966-1971 arazi etüt yıllarına ait olan bu değerler, gerçekte bugünkü durumu da yansıtmaktadır. Örneğin 1987 yılında işlenen alan 27,9 milyon hektardır (DİE, 1988), Mevcut arazinin 16,8 milyon hektarı nadaslı kuru tarım, 5,8 milyon hektarı nadassız kuru tarım arazisidir. 3 milyon hektarı da sulu tarım arazisidir. 3 milyon hektarı da sulu tarım arazisi karakterindedir (Topraksu 1978). Arazinin 8,5 milyon hektarı teknik ve ekonomik açıdan sulanabilecek bir durumda olmasına karşın, 1980'li yıllarda ülkemizde toplam sulanan alan miktarının 4,0 milyon hektara ulaştığı (Korukçu, A. Belli, E. 1981) ve 2000 yılında sulanacak alanın 6,0 milyon hektara ulaşacağı (Balaban, A. ve diğ., 1981) ifade edilmektedir. Ayrıca işlenen arazilerin % 82,8'i zorunlu koruma tedbirlerini gerektiren sorunlu arazilerdir (Topraksu, 1978). Bu arada arazi kabiliyet sınıfları itibarile Topraksu'nun yaptığı değerlendirmeye göre (Topraksu, 1978) işlemeye elverişli arazi. 7.2 milyon hektarı kısıtlı işlemeye elverişli olmak üzere 26,5 milyon hektardır. Bu miktar 1987 yılında işlenen alan olan 27.9 milyon hektardan yaklaşık 1,5 milyon hektar daha azdır. Buradan tarıma uygun toprakların sınırının aşıldığı sonucuna ulaşılabilir. Bu arada ülkemizde yanlış bir arazi kullanma sorunu olduğu (Uslu, S., 1981) da vurgulanmaktadır. İşlenen alanın 1988 yılında 5,2 milyon hektarı hala nadasa bırakılmaktadır.

2.1.2. Üretim Bileşimi

Türkiye’de tarımsal üretimin bileşimide bitkisel üretim baskın durumdadır ve 1989 yılı rakamlarıyla üretimin yüzde 55,6’sını oluşturmaktadır. Hayvansal üretim yüzde 32,8’lik bir oranla ikinci sıradadır. Bunları da sırasıyla yüzde 6,8 ve 4,8 lik oranlarla ormancılık ve balıkçılık faaliyetleri izlemektedir. Ekili alanların 1980 yıllara kadar yüzde 80’i tahıl üretimine ayrılmış (Küm, E., ve diğerleri, 1981), olup yakın yıllarda tahıl ekilişinde kısmen nisbi bir azalma meydana gelmiştir. Ancak yine de tahıl ekilişi toplam ekiliş alanı içinde yüzde 75 dolayında bulunmaktadır. 1980-1988 dönemi itibariyle yapılacak bir değerlendirmede, tahıl, endüstriyel bitkiler, yağlı tohumlar ve yumru bitkiler ekilişlerinde mutlak değer olarak pek önemli bir değişimin meydana gelmediği ancak baklagil ekilişlerinin üç kate çıktığı gözlenmektedir ki, bunda nadas alanlarının azaltılmasının rolü bulunduğu bir gerçektir.

Aşağıda yakın tarihlerdeki tarla ürünleri ekilişleri verilmiştir.

Çizelge 1 : Tarla Ürünleri Ekilişlerindeki Gelişmeler (1980-1988)

Ürün Grupları	Bin Hektar								
	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Tahıl	13.292	13.636	13.422	13.322	13.403	13.845	13.781	13.846	13.827
Baklagiller	732	749	1.205	1.367	1.345	1.434	1.723	2.059	2.248
Endüstriyel Bitkiler	1.226	1.249	1.334	1.325	1.469	1.258	1.177	1.281	1.285
Yağlı Tohumlar	1.362	1.274	1.237	1.282	1.494	1.490	1.501	1.629	1.547
Yumrular	268	269	266	270	279	304	280	278	282

Kaynak : DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, 1988

Öte yandan önemli tarımsal ürünlerin üretim miktarlarında meydana gelen gelişmeler dikkati çekici sonuçlar ortaya koymaktadır. Üçer yıllık ortalamalar olarak 1970, 1980 ve 1987 verilerinin karşılaştırılmasında tütünün 1980 li yıllardaki durumu hariç ele alınan tüm ürünlerin üretim miktarlarının arttığı görülmektedir. Ancak 1980-1988 yılları arasında ortalama yıllık patates pamuk ve ayçiçeğinde,, 1970-1980 dönemine göre daha fazla iken, diğer ürünlerdeki artış daha azdır. Tahılda, özellikle buğdayda yıllık artış oranının düşüklüğü dikkat çekicidir. V.BYP’da tahılda öngörülen yıllık % 3,1 artış bu plan döneminde ancak % 2 olarak gerçekleşebilmiştir. (VI. BYP.s.53).

Çizelge 2: Seçilmiş Bazı Bitkisel Ürünlerin Üretim Miktarlarındaki Gelişmeler (1970-1988)

	1969-1971	1979-1981	1986-1988	Yıllık Artışlar (%) 1970-1980	1980-1988
	Bin Ton				
Tahıl	17 927	25 106	29 703	3,43	2,43
Buğday	11 333	17 000	19 467	4,14	1,94
Sebzeler	8 331	12 246	15 169	3,93	5,20
Patates	1 984	2 957	4 257	4,07	5,20
Şeker Pancarı	4 522	8 897	11 638	7,00	3,91
Tütün	157	204	187	2,68	-1,23
Pamuk (saf)	441	488	568	1,03	2,20
Ayçiçeği	383	638	1 063	5 23	7,56

2.2. Nüfus ve İşgücü

Devlet İstatistik Enstitüsü rakamlarına göre (DİE, 1988) 1985 yılında 50,7 milyon olan ülke nüfusunun 26,9 milyonu (% 53'ü) şehirlerde, 23,8 milyonu (% 47'si) bucak ve köylerde yaşamaktadır. İktisaden faal olan nüfusun da % 59,8'i tarım kesiminde bulunmaktadır. Bu arada oransal olarak aktif tarım nüfusunda 1960-1980 arasında % 74,94 den % 59,95'e düşme (DİE, 1985) gibi belirli bir azalma gözlenirken, 1980-1985 yılları arasında durumun pek değişmediği (sırasıyla % 59,95 ve % 58,95 olduğu) görülmektedir (DİE, 1988). Bu arada yine aynı dönemde iktisaden faal tarım nüfusu, mutlak olarak azalma bir yana 11,1 milyondan 12,1 milyona çıkmıştır. Sektörde istihdamın 9,4 milyon olduğu (DPT, 1985) dikkate alınacak olursa halen 2,7 milyon (% 22 dolayında) işgücü fazlası bulunduğu ortaya çıkar. Dikkati çeken bir başka husus, mesleği tarımcı olan 12,1 milyon nüfusun % 54'ünün kadın oluşudur. Bu durum tarımda çalışanların yarıdan fazlasını kadınların oluşturduğunu göstermektedir.

Öte yandan tarım kesimde iktisaden faal nüfusun % 4,3'ü ücretli, % 0,06'sı işveren, % 25,4'ü kendi hesabına çalışan ve % 70,2'si ücretsiz aile işçisi durumundadır. O halde tarımda faal nüfusun yaklaşık yüzde 96'sı fiilen kendi veya aile işyerinde çalışmaktadır. Bu arada ortalama olarak tarımda aktif nüfus başına 23 dekar işlenen arazi düşmektedir. oysa 30 yıl önce aktif tarım nüfusuna Fransa'da 78, Federal Almanya'da 36, Hollanda'da 31 dekar işlenen arazi düşüyordu (Malgrain, Y., 1965).

2.3. Tarım İşletmeleri ve Özellikleri

2.3.1. Tarım İşletmelerinin Büyüklükleri

Ülkemizde, çeşitli tarihlerde yapılan tarım sayımları, tarım işletmelerinin büyüklük itibarıyla durumlarını ve zaman içindeki değişme ve gelişmeleri ortaya koymaktadır. Durum Çizelge 3'de yansıtılmıştır. Son olarak 1980 yılında yapılan tarım sayımı sonuçlarına göre ülkemizde 3,5 milyondan fazla tarım işletmesi bulunmaktadır. Bu işletmelerden % 99 500 dekardan küçük ancak % 0,8'i 500 dekardan büyüktür. İşletmelerin % 28'den fazlası 20 dekardan, yüzde 61'i 50 dekardan daha

küçüktür ve bunlar işlenen toprakların % 20'sini işlemektedir. 100 dekardan küçük işletmeler % 82 oranındadır. İşletmelerin % 0,9'unu oluşturur 500 dekardan büyük işletmeler işlenene arazinin % 12'sini işlemektedir. 50-91 dekarlık işletmeler grubunda ise işletme yüzdeleri ile işlenen arazi yüzdeleri arasında büyük bir paralellik vardır.

Bu rakamlar Türkiye tarımını küçük ve hatta marjinal işletmelerin karakterize ettiğini ve tarımda dengesiz bir toprak dağılımının bulunduğunu göstermektedir.

Çizelge 3: Tarım İşletmelerinin Büyüklük İtibariyle Dağılımı (1950-1980)

Toprak Dilimleri (Dekar)	1952 (%)		1963 (%)		1970 (%)		1980 (%)	
	İşletme Sayısı	Toprak	İşletme Sayısı	Toprak	İşletme Sayısı	Toprak	İşletme Sayısı	Toprak
1-20	30,6	4,3	40,9	6,9	44,2	10,4	28,4	4,1
21-50	31,6	14,3	27,9	16,9	28,7	16,8	32,7	15,9
51-100	21,8	20,7	18,1	23,3	15,6	21,0	20,8	21,3
101-200	10,3	19,3	9,4	23,2	7,8	21,0	11,8	23,8
201-500	4,2	16,6	3,2	16,6	3,1	19,6	5,4	22,7
501	1,5	24,8	0,5	13,1	0,6	11,2	0,9	12,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Miktar (000)	2527,8	19451,9	3100,9	17142,8 Ha.	3058,9	17065,0 Ha.	3558,8	22764,0 Ha.

Kaynak : DİE, Genel Tarım Sayım Sonuçlarına dayanarak hesaplanmıştır.

Çizelge 4: Tarım İşletmelerinin Büyüklüğündeki Değişmeler

Toprak Dilimleri (Dekar)	1950		1963		1970		1980	
	Ortalama İşletme Büyüklüğü (Dekar)	Ortalama İşletme Büyüklüğü (Dekar)	Endeks 1950-100	Ortalama İşletme Büyüklüğü (Dekar)	Endeks 1950-100	Ortalama İşletme Büyüklüğü (Dekar)	Endeks 1950-100	
1-20	10,8	9,3	86,1	13,1	121,3	9,3	86,1	
21-50	35,0	33,6	96,0	32,7	93,4	31,0	88,6	
51-100	72,7	71,1	97,8	75,0	103,2	65,5	90,1	
101-200	144,6	136,2	94,2	150,0	103,7	128,7	89,0	
201-500	301,0	284,8	94,6	350,0	116,3	268,2	89,1	
500	126,6	1458,3	116,1	1090,8	86,8	903,4	71,9	
Genel Ortalama	77,3	55,3	71,5	55,8	72,2	64,0	82,8	

Kaynak : DİE, Genel Tarım Sayımları Sonuçlarına dayanarak hesaplanmıştır.

İşletme sayı ve genişliklerinde zaman içinde birtakım değişimler olmuştur. Gerçekten ülkemizde 1950 yılında 2,5 milyon dolayında tarım işletmesi varken, 1963'de işletme sayısı 3,1 milyona yükselmiş, 1970 yılında yaklaşık olarak aynı düzeyde kalmış ve 1980 de dikkati çekici bir artışla 3,5 milyonu aşmıştır. Görülüyorki, otuz yıllık bir süre içinde ülkemizde tarım işletmeleri sayısında yüzde 40 dolayında bir artış meydana gelmiştir. Bu arada küçük işletmelerin yoğunluğunda bir değişme olmamıştır. Örneğin 1950 lerde sırasıyla % 62 ve % 83 oranında bulunan 50 dekar ve 100 dekar küçük genişlikteki işletmelerin bu oranlarını 1980 yılında da korudukları görülmektedir. Ancak 500 dekar ve daha fazla genişlikteki işletmeler 1950 de % 1,5 iken 1963 de % 0,5'e düşmüş ve 1980 de % 0,9'a çıkmıştır. Kısaca bu genişlik dilimindeki işletmeler 1963-1980 arasında hem sayıca artmış ve hem de bunların işledikleri alan büyümüştür. Ancak alan artışı, görece olarak sayısal artışa göre düşüktür. Bu arada 200-500 dekar genişlik grubundaki işletmelerin özellikle işlenen tarım alanı miktarı ve yüzdesinde belirli bir artış gözlenmektedir ki, bu durumu toprak toplulaşması olarak nitelleyenler (Akşit, B., 1988, Varlier, O., 1978) görülmektedir.

Zaman içindeki gelişmeler, tarım işletmelerinin ortalama genişliklerinin belirgin olarak azalması sonucunu vermiştir. (Çizelge 4). Örneğin 1952 de ortalama 77 dekar olan işletme genişliği, 1980 yılında 64 dekara düşmüştür. Aynı şekilde her işletme genişlik diliminde ortalama büyüklüğün % 22 ila % 10 sınırları arasında azaldığı gözlenmektedir.

Bütün bu sonuçlar, Türkiye'de tarım topraklarının parçalanmakta oluşunu, işletmelerini daha da küce ve küçük aile işletmeleri haline geldiğini göstermektedir. Oysa gelişmiş ülkelerde, tarımda işletme sayıları azalırken işletme genişlikleri artmakta ve işletmeler modern teknolojinin uygulandığı verimliliği yüksek üretim birimleri haline gelmektedir.

Örneğin AT ülkelirende 9'larda 200 dekar küçük işletmeler 1960-1970 döneminde yaklaşık 1,6 milyon (% 22) ve 1970-1975 döneminde de % 12 azalmıştır (EUrostat, 1974; The Agricultural Situation in the Community 1979, Report). 1980-1985 yılları arasında yine Dokuzlarda işletme sayılarındaki azalış oranı % 40 dır (Bergmann, D., 1989).

2.3.2. İşletmelerde Parçalılık

Türkiye tarımını karakterize eden küçük ve küce işletmelerin bir diğer özelliği de çok parçalı oluşlarıdır. Bu durumu tarım sayımı sonuçları açıkça ortaya kıymaktadır. Örneğin 1980 yılı tarım sayımı sonuçları, arazisi köy sınırları içinde bulunan işletmelerde ortalama parsel (parça) sayısını 5 ve ortalama arazi parça genişliğini 10,1 dekar olarak göstermektedir. Ancak işletme genişliği arttıkça ortalama parça genişliği de artmaktadır (Çizelge 5). Bununla beraber işletmelerin üçte ikisinden fazlasını

Çizelge 5: Tarım İşletmelerinin Genişlik ve Parça (Parsel) Sayısına Göre Dağılım

İşletme Genişliği (Dekar)	İşletme Sayısı (%)	Parsel Sayısı (%)	Ortalam Parsel Genişliği (Dekar)
10 dan küçük	14,4	5,4	2,1
10-19	15,2	9,7	3,4
20-49	32,8	31,2	5,3
50-99	20,2	26,0	8,3
100-199	11,3	17,0	14,0
200-499	5,3	9,1	25,4
50-999	0,7	1,4	56,1
1000 den fazla	0,1	0,2	238,3
Toplam	100,0	100,0	10,1

Kaynak : DİE, 1980 Genel Tarım Sayımı Sonuçları, Yayın No : 1028, Ankara, 1980, s. 96.

oluşturan 50 dekardan küçük işletmelerde ortalama parça genişliğinin ancak 5 dekar dolayında bulunuşu dikkati çekicidir. Bununla beraber zaman içinde tarım işletmelerinin parçalılık durumunda görelî bir iyileşme eğilimi görülmektedir. Örneğin 1950-1980 döneminde tek parçadan oluşan işletmeler % 5,5 den % 9,5'e, 2-3 parçalı işletmeler % 22,6 dan % 26,2'ye çıkmıştır. Ancak Türkiye'de tarım işletmelerinin küçüklüğü yanında çok parçalı oluşları ve dolayısıyla bu parçaların rasyonel olarak işlenmeye elverişli olmaması kronik bir sorun olarak önemini korumaktadır.

Türkiye'de tarım arazisinin küçük parçalara ayrılmasının nedenleri olarak başta veraset kanunu olmak üzere, hızlı artan nüfusun baskısı ve spekülâtif faaliyetler sayılabilir.

2.3.3. Arazi Mülkiyet ve Tasarruf Şekli

Ülke tarımının yapısal durumunu belirlemede bir diğer gösterge arazi mülkiyet ve tasarruf şeklidir. Bu konudaki değerlendirmelere (DPT., 1979; Varlıer, O., 1978) göre 1973 yılında çiftçi ailesi başına düşen mülk arazi genişliği 57 dekardır. 20 dekardan daha küçük topraklara sahip yaklaşık 1,3 milyon çiftçi ailesi, tüm toprak sahiplerinin % 45'ini oluşturmaktadır. 10 dekardan daha az toprağa sahip ailelerin oranı ise tüm ailelerin dörtte birisi kadardır. Ailelerini binde 8'i 500 dekardan daha fazla toprağa sahiptir ve toprakların yüzde 14'ünü ellerinde tutmaktadır. O halde ülkemizde küçük ve cüce mülk sahipliği yaygındır.

Öte yandan gelişmeler, bir yandan küçük toprak sahipleri sayısının ve oranının arttığını diğer yandan bunların sahip oldukları toprakların oranının düştüğünü ve böylece küçük mülk topraklarda bir parçalanma ve ufalanma olduğunu göstermektedir. Yirmi yıllık (1960-1980) bir dönem dikkate alınarak yapılan bir değerlendirilmede (Kepenek, Y., 1987) de 50 dekadardan az mülklerde toprak dağılımındaki eşitsizliğin arttığı ve 50 dekadardan büyük mülklerde ise eşitsizliğin gittikçe azaldığı sonucuna varılmıştır. 1963-1973 dönemi içinde benzer sonuçlar (Demirci, R., 1981) elde edilmiştir.

Arazi tasarruf şekline gelince Türkiye’de tarım işletmelerinde arazinin doğrudan doğruya sahibi tarafından işletilmesi en yaygın işletmecilik şeklidir. Örneğin 1980 tarım sayımı sonuçlarına göre işletmelerin % 91 i kendi mülk toprakları üzerinde çalışmaktadır. Ancak 1000 dekadardan daha büyük işletmelerde sadece kendi mülk arazisi üzerinde çalışanların oranı % 77 dir (DİE, 1983). Bu arada kendi mülk arazisi yanında dışarıdan ayrıca arazi tutan işletmeler % 7,6 kadardır. 1000 dekadardan büyük işletmelerde ise bu oran yükselmektedir. (% 10,6). Yalnız kira ile arazi tutan işletmeler % 0,8; yalnız ortakçılıkla arazi işleyenler % 0,4 oranındadır. Görülmüyorki kısmen veya tamamen kiracılık ve ortakçılık yapan işletmeler % 9,4 oranındadır. Bu işletmelerin işledikleri topraklarda, tarım alanının % 13’ünü oluşturmaktadır. Oysa 1970 sayımı sonuçlarına göre kira ve ortakçılıkla arazi işleyenler % 14 oranında bulunuyordu. Bu arada 1980 ve 1970 tarım sayımları veriler karşılığında yalnız kira ve ortakçılıkla arazi işletenlerin sayısı 91 593 den 43 000’e düşmüştür. Buna paralel olarak kira ve ortakçılıkla işletilen arazi miktarında 5,4 milyon dekadardan 2,3 milyon dekara azalmıştır.

Gerçekte Türkiye’de kiracılık ve ortakçılıkla arazi işletilmesi pek büyük boyutlu değildir. Örneğin Fransa’da kiracılık yolu ile arazi işletilmesi gittikçe artarak 1985 de % 52 ye çıkmıştır. ancak ortakçılıkla işletilen arazi % 1 kadardır. (Tournier, J., 1989).

2.4. Sermaye Durumu

Tarımsal gelişme potansiyelini ve üretim gücünü belirlemede en önemli ilkelerden biri sermayedir. Ancak tarımda sermaye durumunun doğru ve gerçeğin ortaya konulabilmesi için, ayrıntılı ve sistematik olarak toplanmış istatistikî verilere mutlak zorunluluk vardır. Ne yazık ki bu konudaki istatistikler ülkemizde son derece yetersizdir ve sağlıklı bir incelemeye olanak verecek nitelikte değildir. Bununla beraber varolan veri ve bilgilerin ışığında konuyu sektör bazında ve işletme bazında ele alıp genel bir değerlendirme yapmak mümkün olabilir.

Tarım sektöründeki sermaye oluşumuna yatırımlar yoluyla yaklaşımda bulunabilir. Beş yıllık planlarda (IV. Plan hariç) tarım için öngörülen sabit sermaye yatırımlarının oransal olarak devamlı azalan bir seyir izlediği, ayrıca gerçekleşme durumunda III. Plan dışında, daima planlananın altında kaldığı dikkati çekmektedir. V.BYP’de toplam yatırımlar içinde % 11,37 olarak öngörülen tarım sektörü sabit

sermaye yatırımlarında gerçekleşme ancak % 7,24 olmuştur (V.BYP.s. 10 ve VI.BYP. s.12).

Bu arada yapılan bir incelemede tarım sabit sermaye yatırım hızları dönemsel olarak hesaplanmış ve 1965-70 ve 1970-75 yılları arasında sırasıyla % 5,1 ve % 10,6 lık bir yıllık artış olmasına karşın, 1975-80 ve 1983-85 yılları arasında sırasıyla % 3,3 ve % 3,0 oranında yıllık azalmalar olduğu belirlenmiştir (Dura, G., 1987). Bu göstergeler tarımda sabit sermaye yatırımlarında 1975 den sonra belirgin bir gerilemeyi yansıtmaktadır.

Tarım işletmeleri açısından sermaye durumu ele alındığı takdirde şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır. Tarım işletmelerimizde toprak, bina, toprak ıslahı ve bitki varlığının oluşturduğu arazi sermayesinin eğermen bulunduğu ve işletme sermayesinin toplam sermaye içindeki oranının çok düşük olduğu çeşitli zamanlarda ve yerlerde yapılan araştırmalarla belirlenmiştir. Örneğin son olarak Ege bölgesinde yapılan bir araştırmada (E.Ü. Zir.Fak. Tarım Ekonomisi Bölümü, 1988) Küçük Menderes ovasındaki ova köylerinde tarım işletmelerinde arazi sermayesinin işletme tiplerine göre değişmekle beraber ortalama % 83 oranında bulunduğu ve sadece toprak varlığının ortalama % 75 olduğu ortaya konmuştur. Başka incelemelerde de (Talim, M., 1973; Demirci, R., 1981) benzer sonuçlar vurgulanmıştır. Bu durum Türkiye'de tarımsal üretimde doğal faktörlerin rolünün büyük olduğunu ve işletmelerde ekstansif bir üretim sisteminin uygulandığını göstermektedir. Bu arada işletme sermayesinin oransal olarak düşüklüğü yanında mutlak değer olarak da düşük bulunmaktadır. Ayrıca işletme sermayesi içinde döner sermaye payı da çok düşüktür. Tarım işletmelerinde sermaye noksanlığının temel nedeni olarak tasarruf düzeyinin düşüklüğün sermayeye birikimine olanak vermemesi (Demirci, R., 1981) ileri sürülebilir. Ancak maddi olanaklara sahip olunan işletmelerde de işletmelerin yoğun seraya kullanımı yoluna gidilmemektedir. Bu durum tarımda modern işletmecilik anlayışının pek yerleşmemiş olmasına atfedilebilir.

Burada ayrıca değinilmesi gereken bir diğer önemli husus işletmelerde borçların aktif varlığa oranının % 10'un bile altında oluşudur. Yani işletmelerde ofofinansman % 90' üzerindedir. Düşük düzeydeki borçlanma durumunda çiftçilerin mali bir güçlükleri bulunmadığı ve dolayısıyla krediye geresinimleri olmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Yeterli kredi temin etme olanaklarının sınırlılığı yanında, işletmecilerin borçlarını ödemeyeme endişesi içinde bulunmaları bu konuda en önemli etken durumundadır.

2.5. Tarım Tekniği ve Girdi Kullanma Düzeyi

Ülkemiz tarımında verimi arttırıcı girdilerin yoğun bir şekilde kullanımına 1950 li yıllarda başlanmıştır. Başlangıçta mekanik nitelikteki teknolojik gelişmeyi 1960 lı yıllardan itibaren kimyasal /biyolojik nitelikleri ağır basan bir teknolojik gelişme

izlenmiştir. 1950-1960 arasında traktör sayısında 2,5 kat bir artış olmuş ve bunun sonucunda da işlenen alana 14,5 milyon hektarda 23,3 milyon hektara çıkmış yani % 60 artmıştır. Ancak 1960'lı yılların başında tarım alanlarının hemen hemen doğal sınırlarına yaklaşılmıştır. İşte bu yıllardan itibaren modern girdi kullanımı büyük gelişme göstermiştir. Örneğin 1960-1980 yılları arasında işlenen alan hemen hemen değişmediği halde, traktör sayısı 10 kat, yapay gübre kullanımı 56 kat, sertifikalı tohumluk kullanımı yaklaşık 3 kat ve tarımsal mücadele ilaçları uygulaması yaklaşık 2 kat artmıştır. Bu arada sulama alanları da yine yaklaşık 2,5 kat genişlemiştir. 1980 sonrasında yine gelişmeler devam etmiştir (Çizelge 6). 1980-88 arasında gübre kullanımı % 40; sulama alanları % 34 traktör parkı % 50 oranında genişlemiştir. Bununla beraber son yıllarda özelliği gübre kullanımında belirgin bir artışın olmadığı hatta bazı yıllarda bir gerileme olduğu görülmektedir.

Girdi kullanımındaki bu denli gelişme doğal olarak bir üretim artışına neden olmuş ve ülkenin temel tarımsal ürünlerde kendine bazı dalgalanmalar dışında kendine yeterli olmasını sağlamıştır. Ancak bu girdilerin tam bir etkinlik sağlayacak şekilde her zaman tekniğine uygun olarak kullanıldığını ileri sürmek güçtür. Bugün ülkenin gelişmiş yörelerinde bile bilgisiz gübre kullanımına bilinçsiz ve gelişmiş güzel tarım ilacı uygulamaları görülmektedir. Bunun yanında sayısı 700 bine yaklaşan traktörlerin, azımsanmayacak bir oranda tarım dışı faaliyetlerde, taşımacılıkta ve inşaat sektöründe kullanıldığını da burada belirtmek yerinde olur.

Öte yandan verim arttırıcı girdilerin kullanımındaki önemli gelişmeler yanında tarım sektöründe hala 1984 rakamlarıyla 1.3 milyon dolayında çift hayvanı ve 1983 rakamlarıyla 500 bini aşkın karasabanın bulunması ve tarımda istihdamın 9.4 milyon olarak on yıldan beri devam etmekte oluşu, 1990 lı yıllarda Türk tarımının özelliğini sergilemektedir. Kısaca, bölgesel farklılıklar ve teknik, bilgi noksanlığı yanında, tarımsal yapıdaki bozukluklar nedeniyle ileri teknoloji uygulamasının verimlilik üzerindeki etkisi sınırlı kalmıştır.

3. MEVCUT TARIMSAL YAPIDAN KAYNAKLANAN SORUNLAR

Türkiye'de varolan tarımsal yapı, teknik, ekonomik ve sosyal nitelikli çeşitli sorunlar ortaya koymakta ve birtakım sorunlara neden olmaktadır. Bunlar ana hatlarıyla şöyle özetlenebilir;

Çizelge 6: Tarımda Başlıca Girdilerin Kullanımındaki Gelişmeler (1980-1988)

Yıllar	Tarım Alanı		Göbre Kullanımı		Sulanan Alan		Traktör	Tarımsal Mücadele İlacı		
	(100 Hektar)	Endeks	(000 Ton)	Endeks	(1000 Hek- tar)	Endesk		(Ton)	Endeks	
1980	28.478	100	5.967	100	2.791	100	436.369	100	41.800	100
1981	28.513	100	6.686	112	--	--	458.714	105	33.695	81
1982	26.891	94	7.452	125	--	--	491.001	112	36.586	87
1983	26.618	93	8.402	141	--	--	513.516	118	43.245	103
1984	27.313	96	8.198	137	3.209	117	556.781	128	47.808	114
1985	27.530	97	7.252	121	--	--	583.974	134	36.662	88
1986	27.483	97	7.691	129	--	--	612.731	140	39.115	94
1987	27.892	98	8.977	150	--	--	637.449	146	32.957	79
1988	27.763	98	8.114	136	3.657	134	654.636	150	34.152	82

Kaynak : 1) DPT, V.BYKP ve VI. BYKP.

2) TOBB İktisadi rapo 1990, Ankara 1990.

3) DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, çeşitli yıllar ve Tarım İstatistikleri özeti 1988.

4) T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor, çeşitli yıllar.

1) Tarımda işletmelerin yaklaşık üçte ikisinin 50 dekarдан küçük oluşu, özellikle kuru tarımın uygulandığı yörelerde, verimli çalışmayı önleyen temel öge durumdadır. Mevcut tarım işletmelerini büyük çoğunluğu, verimli işletilmeyen ve işletilmesine de pek olanak bulunmayan ve ancak çiftçi ailesine asgari bir geçim sağlayan küçük ve dağınık parçalar halindedir. İşletmelerin dörtte birinden fazlasının ortalama genişliğinin ancak dokuz dekar kadar olduğu ve 600 bin dolayında işletmenin 10 dekarдан küçük olduğu bunlara sadece ekonomik açıdan değil teknik açıdanda işletme demenin ne derece doğru olduğu tartışmaya değer bir konudur. Nitekim artık uluslararası istatistiklerde tarım işletmeleri için 10 dekarın üstündeki büyüklükler (Eurostate, 1974-1984) dikkate alınmaktadır.

2) İşletmelerin büyük çoğunluğunda toprak emek ve sermaye gibi üretim faktörleri arasında tam bir denge kurulamamıştır. Bu nedenle işletmeler verimli işletilebilecek bir organizasyona sahip değildir. Üretimde asıl rol oynayan topraktır.

3) Tarım işletmelerinin küçüklüğü yanında dağınık parsellerden oluşması, rasyonel makina kullanımına olanak vermemektedir. Traktörle işlemeye uygun arazi parçasının asgari 20 dekar olması (Uçucu, R., 1976) gerektiği dikkate alınırsa 1980 tarım sayımı sonuçlarına göre, yaklaşık 1,1 milyon işletmenin ve mevcut arazi parçalarının % 90 kadarını traktörle işlemeye elverişli bulunmadığı ileri sürülebilir. Netice olarak küçük ve dağınık parseller, maliyetleri düşürücü verimi arttırıcı ve ileri teknolojiye uygun bir tarım tekniğinin uygulanmasını sınırlandırmakta ve güçleştirmektedir. Bu arada makinalı tarım yer verilen işletmelerde, makinalaşma, teknik açıdan yetersiz bir düzeyde bulunmasına karşın ekonomik bakımdan ağır bir yük getirmektedir.

4) Türkiye'deki ölçülere göre orta ve büyük olarak nitelendirilen işletmeler arasında, çağdaş teknolojiden büyük ölçüde yararlanan ve modern tarım tekniğinin uygulandığı işletmelerde bulunmaktadır. Bu işletmeler belirgin bir tasarruf eğilimine sahip olmaları ve daha elverişli koşullar altında (görel olarak ucuz ve yeterli) kredi (Tatlım, M., 1963) ve üretim faktörü (Arioba, C., 1988) elde edebilmeleri nedeniyle sermaye birikimine sahip olabilmektedir. Neticede bu işletmelerin ürün miktarı ve verimi yüksek bulunmakta ve uygulanan fiyat politikasından bunlar daha fazla yararlanmakta ve dolayısıyla daha yüksek bir gelir sağlamaktadır. Bu arada büyük işletmeler arasında verimli olarak çalıştırılmayanlar da vardır. Birçok büyük mülk sahibinin şehirlerde oturmayı yeğleyerek ve başka işlerle uğraşarak arazisini ya kendi adına ekstansif bir şekilde işletmesi veya ortakçı yada kiracılar eliyle çalıştırma yoluna gitmesi, üretim ve verimin düşmesine, toprakların bakımsız kalmasına, düşük gelir elde edilmesine, sermaye birikiminin sağlanamamasına neden olmaktadır.

5) Türkiye'de arazi mülkiyet ve tasarruf durumuna ilişkin tapu ve kadaströ kayıtlarının yeterince sağlıklı bulunmaması, hatta bazı toprakların yasal bir bölgeye dayanmaksızın iktisap ve tasarruf edilmekte oluşu, tarım arizelerinde mülk

güvencesini azalmasına ve çok sayıda toprak anlaşmazlığına yol açmaktadır. Dolayısıyla çok uzun yıllar süren sayısız toprak davaları sürüp gitmektedir. Bu durumda topraklar ya boş kalmakta, ya da kapkaç tarıma sahne olmaktadır. Böylece verimsiz bir şekilde kullanılmakta, veya bakımsız kalmaktadır.

6) Ülkede orman içi ve çevresinde 17 bin dolayında köy bulunmakta ve 9 milyonu aşkın köylü nüfus orman içinde yaşamaktadır. Devlete ait ormanla özel mülkiyete ait tarım arizisi iç içe girmiş olup, orman içinde birçok mer'a ve otlaklar yer almaktadır. Kırsal kesimin en fakir bölümünü oluşturan ve çok sınırlı tarım ve orman dışında başka bir gelir kaynağı bulunmayan orman köylüleri de ormandan yarar sağlama yoluna gitmekte ve verdikleri zararlar nedeniyle hukuken suçlu duruma düşmektedir. Böylece oluşan yüzbinleri aşan orman suçu dava dosyaları mahkeme kararlarından çok zaman zaman çıkartılan af yasaları ile ancak azaltılabilmektedir. (Arikökoğlu, Z., 1981).

7) Mer'a arazisi Türkiye'de an sorunlu arazi durumundadır. Mülkiyeti hazineye ait olmakla beraber bakımı ve işletmesi sorumlu bir kuruluşa verilmemiştir. Mer'alarından hiçbir rasyonel işletmecilik önlemi alınmadan tam birtahrip sistemi ile yararlanılmaktadır. Gittikçe verimsizleşen ve fakirleşen mer'alar ayrıca su rejiminin bozulmasına, toprak aşınımının hızlanmasına ve ülkenin çoraklaşmasına neden olmaktadır (Arikökoğlu, Z., 1981).

8) Türkiye'de kiracılık yada ortakçılıkla arazi işletilmesinde, tarafların hak ve hukukunu koruyucu ve toprağın verimli işletilmesini sağlayıcı nitelikte yasal esaslar yoktur veya uygulamada yer olmamaktadır. Genel olarak yöresel koşullara, örf ve adetlere göre yürütülen ortakçılık kiracılık ilişkileri çoğunlukla kiracı ve ortakçıların aleyhine olmaktadır. Genelde bir yıl süreli olan ve sözlü anlaşmalara dayanan bu işletmecilik şekillerinde toprak sahibinin ileri sürdüğü koşulları, karşı taraf hemen kabul etmek zorunda kalmaktadır.

Öte yandan ortakçılık ve özellikle kiracılık yolu ile işletilen tarım topraklarında ilgili taraflarca gerekli bakım ve özen gösterilmeyip, topraklardan kısa vadede azami faydanın sağlanmasına çalışılmaktadır. Böylece zaman içinde bu toprakların verim kabiliyeti düşmektedir.

9) Kıyı bölgelerindeki ihtisaslaşmış sebze ve meyve işletmeleri hariç, küçük köylü işletmelerindeki yoğun nüfus (Kazgan, G., 1983) önce çiftçi ailesi temel besin gereksinimini ön planda tutan bir üretim desenini, adeta empoze etmektedir. Bu durumda pazara arz edilen ürün miktarı düşük bulunmakta ve dolayısıyla fiyat destekleme politikasından küçük çiftçilerin yararlanma oranı da düşük olmaktadır. Nitekim yapılan bir araştırmada (Varlier, O., 1978) buğday üreten 20 dekarın altındaki işletmelerde toplam üretimden satışa arz edilen ürün miktarının % 5 20-50 dekar arasındaki işletmelerde % 12 dolayında iken 100 dekarın üzerindeki işletmelerde bunu % 75'i aştığı belirlenmiştir. Küçük işletmelerin görece olarak gelir düşüklüğünün nedenlerinden biri de budur.

10) Çok küçük ve dağınık haldeki işletmelerin yöneticilerinin üretim tekniği, işletme yönetimi ve pazar koşulları hakkında bilgi edinmeleri ve bunlardan uygulamada yararlanmaları son derece sınırlıdır veya mümkün olamamaktadır. Bu durum toprakların ilkel teknik bilgilerle işletilmesine, kaynakların etkin olarak kullanılmamasına yol açmaktadır. Bunun yanında tarımsal yayım kuruluşları ve öğretim kurumlarıyla devamlı ilişki halinde olan, yenilikleri izleyerek uygulayan, hatta bazı teknik konularda yurt dışından bilgi sağlayan orta ve büyük işletmeler de mevcuttur ki bu işletmelerin başındakilerin çoğu da tarım dışı teknik veya mesleki eğitim görmüş olan kimselerdir.

11) Tarımda yeterli toprağa dolayısıyla gelire sahip olmayan yada şehir yaşamının çekiciliğinin kapılan çok sayıda çiftçi nüfus, sadece ekim ve hasat zamanlarında köyde bulunacak şekilde büyük şehirlerde kapıcıl

Kapıcılık, odacılık, seyyar satıcılık ve benzeri uğraşlarla yaşamlarını sürdürmektedir. Çeşitli nedenlerle topraktan kopmayan bu kimselerin topraklarının ekstan-sif bir şekilde şiletilmesi, bakımsız kalması verimin düşmesine ve zamanla toprakların verim gücünün dah da azlamasına neden olmaktadır. Bununla beraber kente, özellikle yurt dışına güçten ailelerin köydeki topraklarını düşük fiyatla kiraya veya ortağa vermeleri, bir ölçüde bu yörelerdeki işletmelerin büyümesi yönünden olumlu etki yaptığı (Akşit, B., 1988) ileri sürülebilir.

12) Büyük sulama yatırımlarının yapıldığı birinci sınıf tarım toprak alanının, tarım dışı amaçlarla kullanımı gittikçe yaygınlaşmakta ve hız kazanmaktadır. Örneğin, DSI tarafından sulamaya açılan alanlardan 1976 da % 3,8 i 1983 de % 4,4 ü ve 1985 % 4,7 sinin tarım dışı amaçlarla kullanıldığı belirlenmiştir. Sadece bu üç yıla ait verilerin değerlendirilmesi sulama yatırımlarının yapıldığı 110 bin hektara aşkın bir alanın başka amaçlarla kullanıldığını göstermektedir. İç ve dış ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişmesinin devamlılık kazanması halinde bu olumsuz sürecin daha da hızlanması olasılığı ve tehlikesinin bulunduğuna ilişkin görüşe (Kazgan,G., 1983) katılmak mümkün değildir.

13) Türkiye’de tarım sektörü, kendi dışındaki sektörlerin baskısı ve hakimiyeti altında varlığını sürdürmektedir. Çiftçilere ürün ve girdi piyasasında bir rekabet ve paarlık gücü kazandıracak şekilde tarımda etkin bir örgütlenmeye gidilememiştir. Ayrıca tarım mali yönden de bağımlı bir sektör durumundadır. Tarımda yaratılan tasarruflar, çeşitli yollarla (fiyatlar, yüksek faiz hadleri vb.) tarım dışına akmakta böylece tarımın kendisinin gereksinme duyduğu kaynaklarından dışarıya bir transfer olmaktadır. Transfer edilen bu kaynakların ne ölçüde prodüktif amaçlarla kullanıldığı ise ayrı bir tartışma konusudur.

4. TARIMSAL YAPININ İYİLEŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLER

4.1. Tarımsal Yapıyı İyileştirmeye Yönelik Genel Yaklaşım

Yüzyılımızda pekçok ülkede tarımsal yapılara doğrudan veya dolaylı müdahaleler olmuştur. Başlangıçta, gelişen ülkelerde daha çok politik ve sosyal amaçları yönelik olan politika ve uygulamalar bugün yerini ekonomik kalkınmanın hizmetinde uyumlu ve etkili bir tarım sektörünün yaratılmasını hedeflemektedir. Neticede bunun zorunlu olduğu anlaşılmıştır.

Günümüzde gelişmiş olarak nitelendirilen ülkelerde de ikinci Dünya Savaşından ve özellikle 1960 lı yıllardan sonra, tarımda yapısal iyileştirmelere yönelik önlemler alındığı görülmektedir. Bu ülkelerde, fiyat politikasının tek başına tarımda yeterli gelir ve dengeli gelir dağılımı sorununa bir çözüm getiremediği hatta yüksek düzeyde fiyat politasının yapısal iyileştirmeleri geciktirdiği ve ayrıca bu amaçla kullanılacak finansman kaynaklarını azalttığı gözlenmiştir.

Yakın zamanlardaki politikalar, yaşlı çiftçilerin ve küçük işletme sahiplerinin tarımı terketmelerinin teşviki ve toprak arzının artırılması üzerinde yoğunlaşmıştır. Böylece işletmelerin büyümeleri, ekonomik bakımdan yeterliliğe ve teknik bakımdan etkinliğe ulaşmaları öngörülmüştür. Kısaca, gelişmiş ülkelerde, gittikçe daha fazla gerekli olan modern tekniği uygulamaya elverişli işletmelerin kurulması veya geliştirilmesi, bunların yeterli bir gelir elde etmeleri ve gelecek için bir gelişme potansiyeli sağlayacak işletmelere ilişkin önlemlerin alınması, uygulanan politikasının esasını oluşturmaktadır. Kuşkusuz alınan önlemlerin niteliği ve kapsamı ülkelerin doğal, sosyal ve politik koşullarına bağlı olarak az veya çok farklılık göstermektedir. Ancak tarımsal yapıya müdahalenin zorunluluğu noktasında batı Avrupalının gelişmiş ülkelerinin hemen tamamında fikir birliği vardır.

4.2. Türkiye’de Tarımsal Yapının İyileştirilmesi

Türkiye’de tarımsal yapının iyileştirilmesindeki amaç, ekonomik kalkınmayı hızlandırıcı ekonomik kalkınmadan diğer kesimler ölçüsünde pay almaya elverişli bir yapının yaratılması şeklinde olmalıdır. Bu amaca yönelik olarak tarımsal yapı ekonomik ve teknik bakımdan kendine yeterli üretim birimlerine dayandırılmalı, ancak bu üretim birimleri varolan koşullara göre şekillenmelidir. Bu arada zorunluluk gösteren yöreler için (Güneydoğu Anadolu gibi) bölgesel kalkınma programları çerçevesinde daha köklü önlemlerin alınması yoluna gidilmelidir.

Önlemler şöyle sıralanabilir :

1) Çiftçi nüfusun üretici olarak teknik ve ekonomik açıdan yönlendirilmesi konusu öncelikle ele alınmalıdır. Tarımda halen çok düşük olan çiftçinin yönetim yeteneği ve becerisinin iyileştirilip geliştirilmesi ile fiziki yatırımlarda çok daha yüksek bir

ürün alınması olasılığı büyüktür. İnsan faktörü üzerinde durmak ve insanı en verimli yatırım kaynağı olarak değerlendirmek gereklidir. Ancak bütün çiftçiler aynı yetekte olmadıkları gibi aynı sınırlılıklar karşısında da değildirler. İşte bütün bu hususları dikkate alarak tarımsal yapıyı oluşturan farklı nitelikteki işletmeler için uygulanabilir paket programlar geliştirilmelidir Şöyleki :

a) Marjinal (geçimlik) işletmeler

Bu işletmeleri ekonomik bakımdan etkin kılmak pratik açıdan hemen hemen olanaksızdır. Bu grubu geliştirmeye yönelik mali ve ekonomik kolaylıkların etkisi son derece sınırlıdır. Küçük bir hasıla artışı ancak çok büyük maliyetlerle karşılanabilir. En fazla yardıma gereksinime duyan bu grubun gözardı edilmesi düşünülemez. Bu işletme sahiplerinin bir program dahilinde ekonominin diğer kesimlerine aktarılma şansı da çok sınırlıdır. Bu nedenle bu tip işletmelere yönelik pek yüksek olmasada belirli düzeyde gelir sağlayan düşük maliyetli programlar hazırlanıp uygulanabilir. Örneğin ıslah edilmiş bir ürün varyetesi, emek yoğun bir üretim tekniği bu çiftçilerin gelirlerinin artmasına yol açabilir. Burada kısmi tarımsal işletmecilik sistemi, üzerinde durulması gerken bir konudur.

b) Yarı geçimlik işletmeler

Bu grubu, yine genelde geçimlik olma durumunu koruyan, ancak düşük maliyetli programlarla teknik ve yönetsel yönden sınırlı gelişme olanakları içinde bulunan işletmeler oluşturmaktadır.

Bu işletmeler arasında belirli toprağı bulunan ve bunu pazara dönük tarla tarımı hayvancılık faaliyetleri ile verimli olarak işletilme ve geliştirebilme yeteneğinde olanlar, kısmi ticari işletme durumuna gelebilirler. Bu tip işletmelerin destek hizmetlere gereksinimi vardır. Entegre bölgesel kırsal kalkınma programları bu işletmeleri çok daha etkin kılabilir.

c) Kısmen Gelişmiş ve Daha Gelişme Potansiyelinde

Olan Orta Boy İşletmeler

Yeterli miktarda toprağı olan genç, zeki, yeniliğe yatkın ve çalışkan çiftçilerin yönetimindeki işletmeler bu grubu meydana getirmektedir. Bu işletmelere kontrollü, kredi, pazarlama programları arazi düzenlemeleri gibi hizmet ve kolaylıklar yanında, mesleki eğitim ve örgütlenme olanakları ile bunlar ticari tipte aile işletmeleri durumuna gelebilirler.

d) Geniş ve Modern Ticari İşletmeler

İleri tarım tekniği uygulayan ve modern işletmecilik ilkelerine uygun olarak yönetilen bu işletmeleri korumakta ve bunların devamını sağlamakta büyük yarar

vardır. Ancak bu işletmeler için istihdam yaratıcı ve tasarruflarını yatırıma dönüştürücü bir politikanın izlenmesi gereklidir.

e) Geniş Fakat Verimli İşletilmeyen İşletmeler

Çoğunlukla işletme sahibinin işletmecinin başında bulunmadığı, büyük kentlerde ikamet etmeyi yeğlediği ve işletmenin ekstansif bir şekilde çalıştırılması durumunda bu işletmeleri verimli kılıcı özel önlemler (mali ve yaptırımcı) alınması düşünülebilir.

Kısaca farklı sosyo-ekonomik özellik gösteren işletmeler için farklı teşvik ve geliştirme programları uygulanması yoluna gidilmelidir.

2) Yasaya dayalı bir arazi ofisi kurulmalıdır. Bu ofis satışa sunulan toprakların satın alınımında öncelik hakkına haiz olmalı ve elindeki toprakları, modernleşmeye veya ekonomik bir birim olmaya elverişli işletmelere uygun koşullarla vermelidir. Böylece toprağın belirli ellerde toplanması ve verimsiz çalıştırılması kısmen önlenmelidir.

3) Az sayıda küçük çiftçinin mülkiyet haklarını ve öz varlıklarını koruyarak faaliyetlerinin birleştirilmesine dayanan grup tarımının veya ortak tarımın teşvik edilmesi ve yasal esaslara bağlanması küçük işletmeler için bir başka çözüm yolu olarak düşünülebilir. Fransa, Belçika ve İspanya'da bu sistemin başarılı sonuçları olduğu görülmektedir.

4) Kiracılık ve ortaklıkla arazi işletilmesi durumunda, tarafların haklarını koruyucu ve toprağın verimli çalıştırılmasını sağlayıcı yasal önlemler alınmalıdır. Kira ve ortaklık süreleri üç yıldan az olmalı, kira bedelleri ve ortaklık payları ile ödenen arazi vergisi arasında bir bağlantı kurulmalıdır.

5) Devlete ait bulunan ya da köy orta malı olan çayır, otlak ve yaylakların tasarruf ve işletilmesi ile bunların korunması teknik ve ekonomik ilkelere uygun bir şekilde yasal olarak düzenlenmeli ve bunlardan yararlananlara yasal sorumluluk yüklenmelidir.

6) Çok sorunlu tarımsal yörelerin kalkınma ve geliştirilmeleri entegre kalkınma programları çerçevesinde ele alınmalıdır. Çorum-Çankırı projesi buna bir örnektir.

7) Tarımda ortak makina kullanımını sağlayıcı yasal, kurumsal ve mali düzenlemelere gidilmelidir. Bazı Avrupa Topluluğu ülkelerinde (Fransa gibi) bu alandaki uygulamalar küçük işletmelerin makinalaşma sorununun çözümlenmesinde önemli derecede etkili olmuştur.

8) Su kaynağından mümkün olduğu kadar çok sayıda çiftçinin yararlanması, suyun teknik ve ekonomik açıdan en verimli şekilde kullanılması sağlanmalıdır.

Bunun için devletçe büyük yatırımlarla gerçekleştirilen sulama tesislerinin bulunduğu topraklarda gerektiğinde mülkiyet ve tasarruf rejimini düzenleyici, toprağa sahip olanlara toprağın ve verimli kullanılması ve korunması yolunda sorumluluklar yükleyici yaptırım ve yönlendirmeler yasaya bağlı olarak uygulanmalıdır. 3038 sayılı yasa ile bu konuda bazı önlemlere değinilmekle beraber sınırlı uygulama olanağına sahiptir.

9) Tarım işletmelerinin bütünlüğü korunmalı ve belirli bir genişliğin altına düşmemeleri için parçalanmayı önleyici yasal ve kurumsal düzenlemeler uygulamada yer almalıdır.

10) Tarımsal kooperatiflerin (tedarik, üretim, satış) yaygınlaştırılması ve güçlendirilmesi konusunda devletçe her türlü teknik ekonomik ve kurumsal yardım yapılmalıdır.

11) Geri kalmış tarımsal yörelerde, tarım ürünleri işleyen veya tarıma girdi sağlayan sanayinin kurulması devletçe teşvik edilmeli ve ilk girişimler için devlet öncülük etmelidir.

12) Çiftçilerin sosyal güvenliğe kavuşturulması çalışmalarını genişletilmeli ve belirli bir yaşın üstündeki işletme sahiplerinin işletmelerinin genç kuşaklara devredici yasal ve kurumsal esaslar getirilmelidir.

13) Çiftçi çocuklarının tarım ve tarım dışı mesleki ve teknik eğitimlerine büyük önem verilmeli ve onlara sağlam bir mesleki formasyon kazandırılmalıdır.

5. SONUÇ

Türkiye’de hızlı ve dengeli bir ekonomik gelişme gereği tarımın, öngörülen hedefler (yüksek produktivite, nüfus artışının üzerinde bir üretim artışı ile yeterli ve dengeli bir gelir dağılımı....) çerçevesinde ve ekonominin diğer sektörleriyle bir bütün ve uyum sağlayacak şekilde etkin kılınması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu hedefe ulaşabilmek ise ancak tarımsal yapının teknik ve ekonomik bakımdan bir bütün arzedecek şekilde kendine yeterli üretim birimlerine dayandırılmasını gerektirmektedir. Çiftçiyi geçinemeyeceği bir toprak parçasına bağımlı kılmak ekonomik ve sosyal gerçeklerle bağdaştırılamaz. Ancak şu hususu da vurgulamak yerinde olur ki, toprak üzerinde nüfus baskısı arttığı veya yoğunluğunu sürdürdüğü sürece tarım işletmelerinin bütünlüğünü, mülkiyetin güvenli ve sürekli olmasını sağlamak son derece güçtür. Ayrıca tarımsal yapıdaki bozuklukların zamanla kendiliğinden düzelmesini beklemek son kırk yıldaki gelişmeler karşısında aşırı iyimserlik olacaktır.

Bu nedenle tarımın topyekün kalkındırılmasının bir devlet politikası çerçevesinde ele alınması ve bunun temel ilkelerinin yasal olarak belirlenmesi son derece yararlı olacaktır. **Tarımın iyileştirilmesi ve Yönlendirilmesi** adı verilebilecek böyle bir yasa, hükümetlerin tarıma ilişkin politikalarına ışık tutmaktan başka çiftçileri de genel ekonomik hedefler ve politika çerçevesinde yönlendirme etkili olacaktır. Uygulanmakta olan serbest piyasa ekonomisi koşullarına uyumlu ve rekabet gücüne sahip bir tarım sektörünün yatarılmasında bütün ülkenin yararı bulunacağı açıktır. Kaldığı Avrupa Topluluğuna girme çabalarının yoğunlaşmasıyla, bu konu daha da önem kazanmış bulunmaktadır.

KAYNAKLAR LİSTESİ

AKŞİT Bahattin. "Kırsal Dönüşüm ve Köy Araştırmaları (1960-1980)" Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000) Yurt Yayınları 18. Türkiye Araştırmalar Dizisi : 17, Yurt Yayınevi, Ankara, 1988, s. 179.195.

ARIKÖKOĞLU Ziya. "Tarımın Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi", Türkiye 2. İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliğleri, DPT, Ankara, 1981, s. 57-77.

ARUOBA Çelik. "Tarımda Teknolojinin Değişmesinin Gelir Dağılımına Etkisi" Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000) Yurt Yayınları 18. Türkiye Araştırmalar Dizisi 17, Yurt Yayınevi, Ankara 1988, s.197-207.

BALABAN Ali, YEĞİN Hüseyin, BENLİ Erkan ve YAVUZ Osman. "Türkiye'de İklim, Toprak, Su, Bitki ve Hayvan Varlığı Potansiyeli", Türkiye II. Tarım Kongresi, 19-22 Ekim 1981, Ankara, Tarım ve Orman Bakanlığı, 1981 s.37-52

Commission Of The European Communities, The Agricultural Situation in The Community, 1979 Report, Brussels-Luxembourg 1980.

_____. The Agricultural Situation in The Community, 1988 Report, Brussels-Luxembourg 1988.

DEMİRCİ Rasih. "Tarımın Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi", Türkiye 2. İktisat Kongresi, Tarım Komisyonu Tebliğleri, DPT, Ankara, 1981, s.859-889.

DİE. 1950 Ziraat Sayımı Neticileri, Ankara, 1956.

– . 1963 Tarım Sayımı Örnekleme Sonuçları, Ankara 1966.

– . 1970 Tarım Sayımı Sonuçları, Ankara, 1970.

– . 1980 Genel Tarım Sayımı Sonuçları, Ankara, 1980.

– . Türkiye İstatistik Yıllığı, 1989, Ankara, 1989.

– . Türkiye İstatistik Cep Yıllığı, 1988, Ankara 1989.

DPT. Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl 1973-1977, Ankara, 1973.

– . Kırsal Refah Politikaları, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 1979.

– . Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979-1983, Ankara, 1979.

– . Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985 - 1989, Ankara, 1985.

–. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994, Ankara, 1990.

EUROSTAT. (Statistical Office Of The European Communities) Yearbook Of Agricultural Statistics, 1974.

_____. Statistiques De Base De la Communaute, 1983.

E.Ü. Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, Küçük Menderes Hazasında Tarım İşletmelerinin Halihazır Kaynak Kullanma Durumu ve Kaynakların Daha Etkin Kullanma Olanakları Üzerine Bir Araştırma, Çoğaltma, Bornova 1988.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. Planlama Araştırma ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Tarımsal Girdiler ve Fiyatları 1963- 1979, Yayın No: 66 Ankara Mart 1979.

KAZGAN Gülten, "Tarım" Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. İletişim Yayınları, Cilt 9, s. 24-12-2429.

KEPENEK Yakup. Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi, Üçüncü Yayın I. Baskı, Teory, Ankara, 1987.

KORUKÇU, Abdürrahim, Erkan BENLİ. "Türkiye'de Sulama", Doğumunun 100. Yılında Tarım Semineri, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, 12-16 Ekim 1981, s. 83-95.

Köyşleri ve Kooperatifler Bakanlığı. Topraksu Genel Müdürlüğü, Türkiye Arazi Varlığı : Kullanma, sınıflar, sorunlar, Ankara, 1978.

KÜN Ekrem, GENÇ Bekir, AKAR Yılmaz, DOĞAN Orhan, İZGİN Nadir, "Nadas Alanlarının Azaltılması Olanakları" Türkiye II. Tarım Kongresi, 19-22 Ekim 1981, Ankara, Tarım ve Orman Bakanlığı, 1981.

MALORAİN, Yves. Intergration Agricole de L'Europe Des Six, Edition Cujas, Paris, 1965.

TALİM Metin. "Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Durumu", Türkiye Tarımında Sermaye ve Kredi Sorunları Paneli, Türkiye Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği 34. Genel Kurul, Ankara.

_____. Menemen Ovasında Kesikköy ve Civarı Orta Bünyeli Topraklarda, Sulu Ziraat Şartlarında Bazı Münavebe Şekillerinin Ekonomik Etüdü, E.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 77, İzmir, 1965.

Tarım Bakanlığı. Planlama, Araştırma ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Tarımsal Girdiler ve Fiyatları 1960-1973, Yayın No. 52, Ankara, Mart 1973.

TOURNIER Jean. Les Bases Economique et Hubaines de l'Activite Agricole, Technique et Documentation-Lavoisier, 1989 Paris.

Türkiye İş Bankası, İktisadi Araştırmalar Müdürlüğü, İş Bülteni 21990/3 Ankara.

UÇUCU Rauf. Ein Beitrag Zur Ermittlung des arbeitszeitbedarfes und der Arbeitsleistung beider Bodenbearbeitung einschliesslich der Aussaat und der Wirkung der Wichtigsten agrarstrukturellen Einflussgrössen unter Berücksichtigung der Jährhaltnisse in der West Türkei, Diss. Ciessen, 1976.

USLU SELMAN. "Türkiye'de Tarım Alanları ve Ormanlar Arasındaki İlişkilere Genel Bir Bakış" Türkiye II. Tarım Kongresi, 19-22 Ekim 1981, Ankara, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ankara, 1981.

VARLIER Oktay, Türkiye Tarımında Yapısal Değişme, Teknoloji ve Toprak Bölünüşü, DPT, Ankara 1978.

TARIM KESİMİNDE GÖZLENEN TOPLUMSAL DEĞİŞİM

Prof.Dr.Nurettin YILDIRAK

1. GİRİŞ

Tarım kesiminde yıllardan beri oluşan toplumsal gelişmeleri ve değişimleri bu kısa süre içinde tümüyle sergilemek oldukça zor hatta olanaksızdır. Çünkü konuyu diğerlerinden yani yapısal ve buna bağlı ekonomik değişikliklerden soyutlamak oldukça zordur. Bu nedenle incelememiz daha çok kalın çizgilerle olacaktır.

Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede toplumsal değişim süreklilik gösterir. Yani başlangıç noktasını da sonucunu da saptamak oldukça zordur. Bu nedenle le incelememizde toplumsal gelişmelerden bazen yorum yapmadan kesitler vermekte yetineceğiz.

Genelde Türkiye'de ve özellikle tarım kesiminde toplumsal gelişmeyi verirken bazı saptamalar yapmak zorundayız. Bu saptamalar gelişmelerin yönü ve ivmesi bakımından bilgi verdiği gibi, olayların nedenlerine de ışık tutabilir. 1980-1990 yılları arasındaki sürede tarım kesimindeki toplumsal değişimi daha iyi anlayabilmek için bugün ortaya çıkan değişikliğin köklerini geçmişte aramak zorundayız. Çünkü tarım, doğası gereği bugünden yarına değişmez. Tarımdaki değişimleri oluşturan etmenler bazen çok uzun bir geçmişte saklı olabilir. Bu nedenle de Türk toplumsal yapısına kısa bir göz atmak istiyorum.

Türkiye, 1920 lere kadar topluma egemen olan kültür ve yönetim biçimini bu tarihlerden sonra değiştirme girişimini başlatmış, o zamana değin Osmanlının sahip olduğu dinsel - geleneksel yönetim biçimini Cumhuriyeti ilan ederek laik - halk egemenliğine dönüştürülmüştür. (Kongar 1985- 918).

Bu tür tepeden inme bir hareketle kabul ettirilmeye çalışılan laik-halk egemenliği 1923 yılından günümüze değin ancak yönetimde etkili olmuş ve fakat halkın dinsel ve geleneksel yapıyı terketmesine yetmemiştir. Çünkü 600 yıllık imparatorluk ve yaklaşık 400 yıllık hilafet toplumda silinmesi çok zor izler bırakmıştır. Yaklaşık 70 yıldan beri topluma giydirilmeye çalışılan laik-halk egemenliği elbisesi, acemi bir terzinin yapıtına benzemektedir. Aslında terziden çok bu biçim bir elbiseyi yüzyıllar boyu giymeyen bir toplumun elbiseyi benimsemesinde bir acemilik var ve bu da kaçınılmazdır.

Türk toplumuna 19. yüzyıldan beri kendi arzu ve gereksinmelerine pek uymayan ve fakat alması gerekli davranış biçimleri kabul ettirilmek istenmektedir. Halkın gereksinmelerine dayalı olarak girişimleri ile gerçekleştirmediği için bu davranışlar sürekli olamamıştır. Çünkü yızyıllar boyu karşı karşıya bulunduğu yönetim biçimi

toplumun girişimciliğini törpülemiş, onu söndürmüştür. Ayrıca sahip olduğu sosyal değerler nedeni ile, yaşamındaki tüm değişimleri iki ölçüte göre değerlendirmiştir. Bunlardan önem sırasına göre birisi din, diğeri de geleneklerdir. Dinsel ve geleneksel kurallara uyman hiçbir girişim kalıcı olamamıştır. Değirmeden edemeyeceğim diğer bir nokta ise, Türk toplumuna, akıl ve sağduyu gereği sunulmak istenen değişimler tepeden inme olsa bile bunu inatla sürdürecektir, halka benimsetecek ve ona sahip çıkacak lider kadro bulunamamıştır. Bu saptamaları yaptıktan sonra konumu özetlemeye çalışacağım.

2. Toplumsal Değişim Kavramı ve Yönü

Toplumsal değişim, temelinde teknolojik değişimin yarattığı insanlararası ilişkilerin değişmesidir (Kongar 1985, 23). Konuyu biraz daha açarsak, toplumsal değişimin ; yeni hizmete sokulan teknoloji ve ürünlerinin insanın yaşamında dünya görüşünde, ilişkilerinde ve davranış biçimlerinde oluşturduğu farklılaşma ya da başkalaşma olduğu anlaşılır.

Burada sözünü ettiğimiz davranış değişiklikleri her zaman toplumsal bir değişmeye neden olup olmayacağı toplumun yapısal ve kültürel özelliği ile yakından ilgilidir. Aslında davranış değişikliği toplumsal değişimin hem bir ürünü hem de bizzat kendisidir. Fakat onu belirginleştiren, ortaya çıkaran toplumun yapısal ve kültürel özelliğidir.

3. Tarım Kesiminde Toplumsal Değişmeyi Oluşturan Yapısal Değişimler

1980-1990 döneminde tarımımızda gözlenen toplumsal değişimleri daha iyi kavrayabilmek için İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan diğer değişimleri vermek yerinde olur. İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllar tüm dünyada olduğu gibi Türk toplumsal ekonomik ve politik yaşamında çok önemli bir başlangıç simgeler. Bu nedenle de tarım kesimindeki toplumsal değişmeyi gündeme getiren olgulara sırasıyla değinmek istiyorum.

1. Bilinçli bir ekonomi politikasından çok, dış yardımların ülkeye benimsetmeye çalıştıkları bir oldu-bitti ile, 1940 lı yılların sonundan başlayarak 1960 lı yıllara kadar olan 10-12 yıllık bir sürede azmanın koşulları içinde tarımda çok büyük boyutlarda makinalaşmaya neden olmuştur. Traktörün tarımda kullanımı, üretim ilişkilerini etkileyerek, tarımın içinde bulunduğu Asya tipi üretim biçiminden, kapitalistleşmeye yönelmesine neden olmuştur.

2. Gariptir ama, traktör sayısının çok hızlı bir biçimde arttığı 1948-1960 yıllarında traktör kadar olmasa bile çeki hayvan sayısında da artış olmuştur. Bu durum hayvan sahiplerinin henüz toprak işlemeye başlayıp hayvanları elden çıkarmaya başlamaları ile açıklanabilir.

3. 1964'te hayvanla işlenen arazi miktarının yaklaşık 20.000.000 ha iken 1972 de 15 000.000 hektara 1980 li yılların sonunda 6-7 milyon hektara kadar düştüğü tahmin edilebilir. Buna karşılık traktörle işlenen arazi miktarı aynı tarihler itibariyle 3.883.000 hektardan 1972 de 10.179.000 hektara 1980 li yılların sonunda da 20 000.000 hektara kadar bir yükselme göstermiştir.

4. Bu durum tarımda çeki hayvanı ve işgücü talebinin önemli ölçüde düşmesine ve bunun sonucunda özellikle tarım sektöründe sosyal-erozyonu, kente göçü gündeme getiren işsizliğin ve gizli işsizliğin artmasına neden olmuştur.

5. Tarımda ters yönlü iki gelişme olmuştur. Birincisi makinalaşma ile yeni yeni açılan verim açısından marjinal alanlar ekstansif bir tarım tekniğine yönelmeye, diğer taraftan tarımda çalışan birey başına düşen toprak miktarının giderek azalması, mevcut toprakların emek yoğun (entansif) bir şekilde işlenmesine neden olmuştur. Bu da toprağa yönelik yükü arttırmıştır. (Borotaw 1981)

6. 1950-1963 yılları arasında tarımsal işletmelerin giderek küçükdüklerini ve 1963-1980 arasındaki 17 yıllık sürede de 1950 yılı düzeyine gelecek şekilde bir düzelleme olduğunu D.İ.E'nün verilerinden izlemek olasıdır.

7. 1960 lı ve 1970 li yıllarda devletin çeşitli destek ve koruma önlemleri ile tarım sektörü en iyi yıllarını yaşamıştır.

8. 1980 den sonra Türkiye ekonomisinde köklü değişimleri gerçekleştiren liberalleşme hareketi tarımın unutulmasına devlet desteğinden yoksun kalmasına ve ürettiği yarattığı kaynakların kendi dışındaki sektörlere aktarılmasına neden olmuştur.

Yukarıda 8 madde halinde özetlenlemeye çalıştığım tarımdaki yapısal değişiklikten kaynaklanan toplumsal değişikliğe ek olarak 2 önemli olgudan da söz etmek durumundayız. Bunlardan birincisi kırsal kesimdeki demografik hareket; ikincisi de ekonemik yapı ile çok yakın ilişkisi bulunan kültürel değişimlerdir.

4. Tarımda Görülen Demografik Değişmeler

Türkiye 2. Dünya Savaşını sona erdiği 1945 yılından başlayarak günümüze değin giderek hızlanan iki ayrı demografik olgu ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bunlardan birincisi alınan sağlık önlemleri nedeniyle ölümlerin sayısal ve oransal olarak azalması, ikincisi de artan nüfusun çok çeşitli toplumsal ve ekonomik nedenlerle kentlerde yoğunlaşmasıdır. Gerçekten de 1960 yılında 6,9 milyon (% 25,2) olan kentli nüfus, otuz yıllık bir aradan sonra hemen hemen dört kat artarak yaklaşık 34 milyona (% 60 a) ulaşmıştır. Ülkemiz geçmişinde ilk kez 1980 li yıllarda kentli nüfus köylü nüfusu sayı ve oran olarak geride bırakmıştır. 1990 yılı nüfus sayımının geçici sonuçlarına göre, köylü nüfus bir önceki sayım sonuçlarına oranla sayısal olarak da

azalma göstermiştir. Kırsal nüfus 1985 yılında 23 798 000 iken 1990 da 23 302 000 e düşmüştür. (D.İ.E.nün çeşitli yayınları). Bu olgu sanıyorum tarihimizde ilk kez gerçekleşmiştir. Kırsal nüfusta görülen çok az bir düşmeye karşın toprağa yönelik nüfus baskısı had safhada sürmektedir. Çalışan kişi başına düşen toprak miktarı bugünkü koşullarda o kişiyi ailesiyle doyurmaktan uzaktır.

5. Kırsal Kesime Yönelik Altyapı Değişimi

Kırsal kesimde altyapı çalışmaları çoğu kez ulaşım, haberleşme su ve aydınlanma amacına yönelik olmuştur. Genellikle ulaşım olanaklarının iyileştirilmesi, iyi bir haberleşme ağını kurulumunu da beraberinde getirmiştir. Kırsal yerleşimlerde yukarıda anılan altyapı çalışmaları ile birlikte eğitim ve sağlıkla ilgili hizmetlerinde kamu kesimince yapılması öngörülmüştür.

Tüm bu hizmetler yerleşim biçimine, yerleşim yerinin topoğrafik yapısına göre değişiklik göstermiştir. Köylere götürülen hizmetler açısından ülkenin batı ve doğu bölgeleri arasında görmezlikten gelemeyeceğimiz kadar uçurum farkları vardır.

5.1 Köy Yolları

Türkiye'de karayolu yapımı, 1950 li yıllarda alınmaya başlanan dış kaynaklı yardımlarla başlar. 1950-1960 arası 10 yıllık süre genellikle kentleri birbirine bağlayan karayolu yapım devresidir.

Köye yönelik planlı ve bilinçli hizmetlerin 1960 lı yıllarda kurulan Köy İşleri Bakanlığı ile başlandığına tanık olmaktadır. Köy kalkınmasının ancak köye çeşitli hizmetlerin ulaşması ve köy kent arasında köprü görevi yapacak ulaşım ağının kurulması ile mümkün olduğunu gören zamanın yöneticileri köye ulaşılmadıkça sorunlarının çözümünün olanaksızlığı varsayımı ile köy yollarının yapımını başlatmışlardır. Planlı devreye geçildiği bu yıllarda köy yolları yapımı da belirli bir düzen ve plan çerçevesinde yapılmaya başlanmıştır.

Gerçekten de 1963 yılında uzunluğu sadece 13011 km olan toplam stabilize köy yolu uzunluğu 1986 yılında yaklaşık on kat artarak 138.723 km ye ulaşmıştır. Bu süre içinde yalnızca yılın bazı mevsimlerinde motorlu araçlarla ulaşılabilen ve diğer mevsimlerde ulaşılamayan yerleşim yerlerinin sayısı 17.393 ten 1.476 ya düşmüştür. Yine o yıllarda köyleri köylere ve kentlere bağlayan asfalt yol bulunmazken 1986 yılında 14.947 km asfalt yolun yapımı tamamlanmıştır.

Devlet kurumlarının gayretli çalışmalarına karşın, bugün bile kırsal yerleşim yerlerinin ancak % 50'ye varacak bir bölümü her mevsimde ulaşım için tutulabilecek nitelikte yollara sahiptir. Kırsal yerlerin % 25'inde kış mevsiminde dış dünya ile bağlantılar tamamen kesilmektedir. Genellikle akarsular dereler ve nehirler ulaşımında en büyük engel oluşturmaktadır. Bu nedenle de 1976 yılından 1987'ye kadar ulaşım faaliyetlerinde ağırlık bu engellerin kaldırılmasına yönelik olmuş ve yılda ortalama olarak 680 köprü ya onarılarak ya da yeniden yapılarak hizmete sokulmuştur.

Köy yollarının durumunu, işlevini bu şekilde özetledikten sonra kırsal yerleşimlerde bulunan motorlu araçları da vererek koruya bağlamak istiyorum.

Çizelge 1 incelendiğinde görüleceği gibi motorlu araç sayılarında 1965-1981 yılları arasında baş döndürücü bir hızla artış olmuştur. Ne varki köy yollarının yapımı, taşıt araçlarının çoğalması kırsal yerlerin geliştiğini göstermeye yetmez. Bu araçlardan genellikle kimler yararlanmakta ne kadar yoğunlukta yararlanılmakta olduğunun bilinmesine de gerek vardır. Gözlemlerimize dayanarak diyebiliriz ki, köylü dün bir kg buğdayını satarak gidebildiği yere, bugün 3 veya 4 kg buğday satarak ulaşabilmekte, buğday ürünü 4 kat artmayan köylü önceki yıllara oranla ya 4 kat daha az kente gitmek zorunda kalmaktadır, ya da başka harcamalarından kısıp ilişkilerinin aynı yoğunlukta tutmayı denemektedir.

5.2 Su Durumu

Türkiye su kaynakları açısından zengin sayılabilecek durumda olmasına karşılık, yerleşim yerlerinin zaminin koşullarına göre, seçilmemesi yüzünden bugün bile kırsal yerleşimlerin azımsanmayacak bir bölümü susuz bulunmaktadır. Çizelge 2 den de izlenebileceği gibi 1985 yılı itibariyle mevcut 78.740 yerleşim yerinin 42.296 sında su sorunu tamamen, 12.304 ünde ise kısmen çözümlenmiş olmasına karşılık 24.140 yerleşim yeri bugün bile susuz bulunmaktadır. Yaklaşık % 30 dolayında da bu yerleşim yerlerinde içme suyu çok zor koşullarda sağlanabilmektedir. Bu köylerde kırsal nüfusumuzu yaklaşık % 18 i yaşamaktadır. Kişi başına tüketilecek su miktarı 60 litre olduğu takdirde yeterli sayılmaktadır.. Konu bu açıdan incelendiğinde köylerimizin ancak % 39 ununu yeterli suya sahip olduğu anlaşılır. Konuyu köyde mevcut koşullar açısından incelersek eski Yol Su Elektrik Genel Md. lüğü ve Köy Envanter Etüd Çalışmalarına ilişkin verilere göre konutların % 49'u yeterli % 17 si yetersiz, % 34 ü de susuz bulunmaktadır.

Köylerimizin % 79 u kendi sınırları içinden, % 13'ü akarsu ve göllerden su gereksinmesini sağlamaktadır. Yine köylerimizin % 1'i su gereksinmesini sarnıçlardan, % 9'u ise çeşitli uzaklıktaki kaynaklardan taşımak suretiyle sağlamaktadır.

Suyun bulunması her zaman onu tam olarak kullanma veya ondan gerğince yararlanma anlamına gelmez. Suyun kullanımı da bir kültür sorunudur. Suyun bulunması temiz olmak için önkoşul olmasına karşılık, her su olana yerde de temizlikten söz etmek pek olası değildir. Yapılan çeşitli araştırmalarda köylülerin sadece temizlik amacı ile ortalama olarak ayda 2-3 defa yıkandıkları saptanmıştır. Bu sıklıkta yıllar itibariyle pek bir değişiklik bulunmamaktadır.

Elektrik genellikle yaşamı daha kolay hale getiren bir araç niteliğindedir. İnsan yaşamına egemen olan bu sihirli güç insanların ekonomik gelişmesi ile doğru orantılı olarak geniş kullanma alanı bulur.

1960 lı yılların sonlarına değin Türkiye'de elektrik olan köy sayısı 700 dolayında bulunmaktaydı. Kırsal yerleşim yerlerinin elektriğe kavuşturulması çalışmaları 1978-1979 yıllarında hazırlanmıştır. Elektrik alan yerleşim yeri sayısı, 1975 yılında 7500 iken 1979 da 15500 e 1983 yılında da 38.9384e yükselmiştir. Her ne kadar ilgililerce 1989 yılında elektriksiz köy kalmadığı açıklanmış ise de, köylere bağlı mezra ve mahallelerin tümüyle elektriğe kavuşmadığı da bir gerçektir.

5.3. Elektrik Durumu

Köylerde elektrik genellikle aydınlatma amacı ile kullanılmaktadır. Henüz köylünün tarımsal işletmesinde ve evinde aydınlanma dışında elektrikten yararlanıldığı pek söylenemez. Köylü aydınlatma enerjisi dışında da elektriği kullanacak düzeye geldiğinde ancak elektrikten tam olarak yararlandığı varsayılır. Ayrıca elektririk sayesinde köylünün dış dünyaya açılması mümkün olur. Kırsal kesimde birey başına elektrik tüketimi oldukça düşüktür.

**ÇİZELGE : 2- TÜRKİYE'DE KÖY YOLLARI, İÇME SUYU VE ELEKTİRİFİKASYON
DÜZEYİNİN YILLAR İTİBARI İLE GELİŞMESİ**

KÖY YOLLARI	1963	1967	1972	1976	1981	1986
Asfalt, Kap.Kg.	-	-	-	-	-	14947
Stab.Köp.Km.	13011	33055	69750	94829	12729	138723
Tavsiye Km.	9694	7842	28587	41515	37925	61900
Ham Yol Km.	139350	121158	63718	35759	103200	45988
Toplam Km.	162055	162055	162055	162055	268817	261558
İÇME SULARI						
Sulu Ün.	14777	23683	43196	48779	58458	42296
Su. Yeter	21847	17669	10534	21661	16661	12304
Susuz Ün.	28655	24025	11547	18413	13427	21240
Toplam	65279	65277	65277	88553	88553	78740
ELEKTRİK						
Elektrikli Köy Sayısı, Yerleşim Yerleri	236	906	4295	9199	20829	29
Elektrikli Ün.	35919	35149	31760	27011	15626	-
Toplam	36155	35055	36210	36210	36155	29

KAYNAK : T.O.K.B. Kayıtlarından alınmıştır.

ÇİZELGE : 1- TÜRKİYE'NİN KIRSAL YERLEŞİM YERLERİNDE BULUNAN MOTORLU
ARAÇLARIN CİNSELERİNE GÖRE DAĞILIMI

Motorlu Araçların Cinsi	Sayısı		1981 de Köyler ve Merkezi Yerler Arasında Çalışanlar
	1965 (1)	1981	
Otobüs	2.966	4.148	3.325
Minibüs	1.941	25.213	21.916
Otomobil (Binek Arabası)	1.708 (2)	59.600	27.371
Jeep	2.118	5.070	4.252
Kamyon	1.435	54.080	34.430
Pikap	1.393	19.045	8.728
Traktör	53.533	391.755	83.561
Motosiklet	5.286	36.676	5.436
Diğerleri	500	6.052	801
	83.880	602.639	190.820

Kaynak : Başbakanlık DİE 35074 Köyümüzün Envanter Etüdleri, 1981, Tab. 24, Ankara 1985.
Köy İşleri Bakanlığı Yayınları, Köy Envanter Etüdlere Göre, Tab. 8- 1962-69

(1) Bursa İli dahil değildir.

(2) 52 taksi dahil.

5.4. Haberleşme Sorunları

Türkiye gerek topoğrafik yapı, gerek değişik kültürü nedeniyle çok çeşitli bir yerleşim yapısı sergiler. Halen yaklaşık 36.000 dolayında bulunan muhtarlık ve buna ilaveten 50.000 e yakın mahalle, mezra ve oba gibi birkaç konutu içeren yerleşim üniteleri fiziki olarak haberleşmeyi güçleştirmektedir. 1980 li yıllarda çok çeşitli nedenlerle uygulanmaya konulan her muhtarlığa bir telefon projesi ile kısa sürede köylerimiz muhtarlık olarak % 90 a yakın bir bölümüne telefon ağı örülmüş ve bunlar PTT yönetiminde, işletilmeye başlanmıştır. Büyük köylerde bir posta memurluğunun sorumluluğunda yapılan telefon bağlantıları küçük köylerde muhtarlara bırakılmıştır. Daha çok köyün güvenliği ile ilgili konularda hizmete sunulan telefon, acil durumlarda halkın gereksinmelerini de karşılamaktadır. Henüz otomatik bir biçimde işlev sahibi olmasa bile köyün haberleşme konusundaki önemi de yadsınamaz. Köyleri eskiden 15 gün veya bir haftada tarayan PTT dağıtım hizmetleri 1980 li yıllarda köyün konumuna ve ulaşım olanaklarına göre haftada bir iki ye kez bu hizmetlerini yinelemektedirler. Çoğunun temelinde politik yatırım yönünün ağırlıkta olduğu bu hizmetlerin köy yaşamına olumlu etkisi tartışılmaz. Haberleşmede radyo ve TV de önemli bir işleve sahip bulunmaktadır.

6. Kırsal Kesimde Sağlık Sorunları ve Değişim

Kırsal kesimde sağlıkla ilgili sorunları iki ayrı yönden ele alıp inceleyeceğiz, bunlardan birincisi kırsal kesime sağlık hizmetleri götürülen örgüt açısından, diğeri de köylünün sağlıkla ilgili davranışları açısından.

Türkiye’de sağlık kurumları daha çok büyük ve merkezi yerleşim yerinde kümelmiştir. Sağlık hizmetleri genellikle sağlık ocağı, sağlık evi ve köy grup ebeliği kanalı ile köye ulaştırılmaktadır. 1981 verilerine göre köylerimizin % 5 inde sağlık ocağı, % 6 sında sağlık evi ve % 14 ünde de köy ebeliği görev yapmaktadır. 1989 ve rilerine göre mevcut sağlık ocaklarının % 38 inde hekim, sağlık evlerinin % 54 ünde ise gerekli sağlık personeli, köy ebeliklerinin % 17 sinde de ebe bulunmamaktadır. İşlevsiz eli kolu bağlı sağlıkla ilgili kurumların kırsal kesime pek yararı bulunmamaktadır.

Sağlıkla ilgili sorunlarında köylünün duyarlı olduğu pek söylenemez. Köylü kendi olanakları ile iyileşmeyen ve iyileşmesi ancak bir sağlık uzmanı veya kurumunca mümkün olabilecek hastaları doktora veya sağlık kurumuna götürmektedir. Köylünün sağlık kurumlarına yönelik tam bir güveni bulunduğu da söylenemez. Sağlık kurumlarını para tuzağı olarak algılayan köylü pratisyen düzeyindeki deneyimsiz doktorun kendisine yardımcı olabileceğine de pek inanmamaktadır.

Ayrıca dinsel ve geleneksel nedenlerle kadınların erkek doktorlar tarafından muayenesi de henüz pek mümkün olamamaktadır.

Bu konuda yapılan araştırmalar kadınların erkek doktorlara muayene ve tedavilerine ilişkin tutumlarını çok net biçimde ortaya koymaktadır. Araştırma kapsamına alınan çeşitli bölgelerden seçilmiş 42 köyden 420 kadına yöneltilen, Hastalandığınızda erkek doktora muayene ve tedavi olmadaki bir sakınca görürmüsünüz? sorusuna kadınların %46'sı herhangi bir sakınca görmediklerini, %43'ü sakıncalı bulduklarını belirtmişlerdir. Geri kalan %11'i ise henüz böyle bir durumu yaşamadıklarını belirtmişlerdir.

Köylerimizde uzun süre değişmesi beklenmeyen bir durumda halkın hijyen kurallarına yönelik davranış biçimi ve tutumudur. Halkımızda sistemli ve bilinçli bir biçimde hijyen kurallarına uyma oranı oldukça azdır. Sağlığa aykırı koşulların ve çevrenin düzeltilmesine yönelik halkta bilinçli bir eğilimden söz etmek pek olası değildir. Uzun yılları gerektiren bir eğitim çalışması sonucu ancak halkta arzu edilen davranış değişikliği yaratılabilir. Bizce sağlık sorunlarının çözümünde en önemli araçlardan birisi belki en önemlisi eğitim çalışmaları olacaktır.

Kırsal kesiminde sağlık sorunlarında 1980'li yıllardan itibaren bozulan ekonomik koşullara paralel bir durum yaşanmaktadır. Özellikle 1982 yılından bu yana kırsal kesimde sıtma ve verem tehlikeli boyutlarda artış göstermiştir. Beslenme ve hijyen kurallarının uygulanması ile yakın ilişkili olan verem hastalığının artışı toplumun ekonomik yaşamında çöküşü simgelemektedir. Sağlıkla ilgili olarak sosyalizasyon çalışmaları da pek yarar sağlamamıştır.

7. Kırsal Kesimde Öğretim Sorunları ve Değişim

Kırsal kesimde öğretim sorunları ilkokulla ilgili sorunlarla eşdeğerdir. Ülkemizde 63 yılı aşkın bir süreden beri latin alfabesinin kabul edilmesine karşın henüz ilkokulun yabancı bir kurum gibi görüldüğü yerler vardır. Köylünün bugün bile ilkokulu ve öğretim kurumlarına karşı olması ve onu yabancı kurum olarak görmesine neden olarak ilkokul öğretiminin çocukları tarımsal işlerden alıkoyması, ek bir gidere neden olması, laik köy okulunda öngörülen öğretimin köy gerçekleri ile pek bağdaşmaması, eğitim programlarının dinsel ve geleneksel değerlerle çelişkili bir durum yaratması ve gerici güçlerin sürekli ve sistemli bir biçimde laik öğretime karşı çıkmaları ve öğretmenlerin köye özgü değer yargılarını tanımadan köy halkı ile bütünleşmeden öğretimle ilgili yeniliklere kalkışmaları ve sonuç olarak ilkokul eğitiminin köyde fonksiyonel ekonominin yeni ilkokulu bitirenle bitirmeyenlerin kırsal ve tarımsal uğraşlar açısından pek büyük bir fark yaratmaması öğretim kurumlarının benimsenmemesine neden olmuştur.

Köy okulunun arzu edilen etkinliği gösterememesinin bir nedeni de, köy halkınca okuldan beklenilenle, köy okulunun çocuklara öğrettikleri arasında farklılıkların bulunmasıdır. Köy halkı okul eğitiminden okuma yazma öğreniminin dışında çocuğa daha başka şeyler vermesinin de beklemektedir. Okul özellikle işleri hafifletmeli, düzenlemeli işlerin verimini arttırmalıdır. Ayrıca tarım mesleği dışında çocukların başka meslekler edinmelerinde yardımcı olmalıdır.

1980 li yıllarda benimsetmek istenen temel görüş ise, ilkokul eğitimi çocuklara herşeyden önce verileni yapacak, haksızlıklara baş kaldırmayacak, çevrede olup bitenle ilgisi bulunmadan ve etliye sütlüye karışmadan yaşamını sürdürecektir doğrultuda olmuştur. 1980 öncesi anarşi ve terör sorumluları olarak Üniversite öğretim üyesi yanısıra öğretmenler ön sıralarda sayılmış ekomornik güçlüklerine ilaveten öğretmenler için toplumda tehlikeli insanlar imajı yaratılmak istenmiştir.

İlgililerin öğretim açısından övündükleri konu her zaman kantitatif özelliklerle ilgilidir. Gerçekten 1980 li yılların sonunda ilkokul bulunmayan köy sayısı 100'e kadar düşürülmüştür. ama bölgelerarası eşitsizlikleri ortadan kaldıracak herhangi bir girişim pek söz konusu olmamıştır. Yine doğu bölgelerinde 5 sınıflı ilkokullarda bir tek öğretmen öğretim etkinliklerini sürdürürken diğer bölgelerde en az iki bazen de her sınıfta aynı bir öğretmen görev yapmaktadır.

Tarımsal kesimde ilkokul öğretimi işlevinin giderek yitmektedir. Köylü otoriter ve angaryalarla dolu bu öğretim sistemi yerine, yaşamında o'na kolaylık sağlayacak işlerinde yol gösterecek, belirli bir iş için daha az para ve zaman harcayacak plan yapmaya yarayan ve çocuğa ileride iyi bir iş ve kente yerleşme olanağı sağlayacak öğretim biçiminden yana olduğunu belirtmektedir.

Yaşları 60 ın üstünde olanlar ilse ilkokulul çocukların tarım mesleğinden kurtulmaları için sıçrama tahtası olarak görmektedirler.

Sanıyoruzki, 1960 lı yıllarda kırsal halkta egemen olan çocuğun çevresini tanıması ve dört işlemi yapması için ilkokulu bitirmesi gerektiği düşüncesi yerini, bugün, çocuğun kente yerleşmesi, tarım dışı bir meslek edinmesi için onu sıçrama tahtası yapması düşüncesine terketmiştir. Çok gariptirki okul çocuklarının büyük bir kısmı ilkolulu okuma nedenleri % 23,8 i (araştırma yaptığımız 42 köyde) ileride kendisine kente yerleştirecek olanaklar hazırlayan meslek mensubu olmak için okuduklarını belirtmişlerdir. Bence bu çok çarpıcı bir değişimi simgelemektedir. Çünkü tarımda bugün bie yatırım eğitimden çok teknolojiye dönük olmaktadır. Böyle eğilim ise arzu edilen gelişme düzeyine ulaşmada çeşitli engeller yaratmıştır. Çünkü teknolojiyi kullanacak insan çalıştığı uğraşı alanına uygun eğitilmedikçe arzu edilen başarı sağlanamaz. 1980 li yıllarda eğitimde din etmeni ağırlıkla olması planlanmış ve bu amaçla da 1982 Anayasasınının 24. maddesi gereğince ilk ve orta okullara din derslerinin zorunlu olarak okutulması öngörülmüştür. Bu gönüşün bir uzantısı olarak da Çizelge 3 de görülebileceği gibi imam hatip okullarının açılması 1980 sonrası daha da hızlanmıştır.

Çizelge 3 : Türkiye’de Din Okullarının 1978-79 ve 1986-87 Yıllarındaki Durumu

Yıllar	Okullar	Öğretmenler			Erkekler	Kızlar
		Erkek	Kadın	Toplam Öğrenci		
1978-1979	506	4.682	607	148 690	137 639	11.001
1985-1986	717	9.347	2092	238 025	201 295	36.370
Artış (Sayısal) Oransal (Artışlar)	211 + 41,7	4.665 + 99,6	1485 + 244,6	89 335 + 60,1	63 656 + 46,2	25.729 + 233,9

Kaynak : DİE Türkiye İstatistik Yıllığı s. 123.

Sözlerime başlarken belirttiğim gibi 1980 generalleri halkın uslu olmasını ve verilen buyrukları yapmalarını istiyorlardı. Bunun da yolu İmam Hatip okullarının açılması ve kır kökenli halk çocuklarının burada eğitilerek arzu ettikleri bir halk tipi yaratmaktı. Bundanda başarılı oldukları pek yadsınamaz.

8. Kırsal Kesimde Kooperatifçilik

Ülkemizde devlet önderliğinde ve yönetiminde kurulan ve kooperatif ilkeleriyle zaman zaman çelişen tarım kredi ve tarım satış kooperatiflerini 1988 yılında sayıları sırasıyla 2 397 ve 424 olarak saptanmıştır.

Son yıllarda sayısal gelişme gösteren kooperatifler arasında Pancar üreticileri istihsal, toprak su, kooperatiflerinin saymak mümkündür.

Sayısal açıdan sürekli artış gösteren kooperatiflerin, kooperatiflerin yapması gerekli işlevleri yerine getirdikleri pek söylenemez (Mülayim 1990, 12). Yapılan araştırmalarda kooperatifçiliğimizdeki gelişmenin kalite yönünden de yeterli olmadığı, hatta kurulmuş birçok kooperatife gerçek anlamda kooperatif bile denilemeyeceği saptanmıştır. Çünkü bir kooperatifi kooperatif yapan sadece adı değil Uluslararası Kooperatif Birliğinin kabul ettiği 6 kooperatifçilik ilkelerini uygulayıp uygulamadığıdır.

Yapılan çeşitli araştırmalar Türk kooperatifçilik hareketinin bütün sayısal artışlara karşın, ülkenin ekonomik ve toplumsal gelişmesinde başarılı olamamasının asıl nedeni, kooperatifçiliğin temel sorunu olarak finansman, üst örgütlenme, eğitim-araştırma ile ilgili sorunların çözülmemiş olmasına bağlamaktadırlar.

1980 yılı ve sonrası kooperatiflerin ağır suçlamalarla karşı karşıya kaldığı kaybedilmiş yıllardır. Bireylerin yalnız başlarına yapamayacakları işleri en iyi şekilde ve maliyet fiyatına yapmak üzere dayanışma suretiyle ekonomik güçlerini biraraya getirerek aralarında örgütlenmeleri ile oluşan kooperatifler nedense bazı çevrelerce tehlike kaynağı olarak görülmüştür. Ülkede kooperatifçiliğin gelişmesinden sorumlu kişiler çoğu zaman kooperatife karşı bir tutum sergilemişlerdir. O nedenle bu konuyu inaçla sürdürmeleri oldukça kuşkulu görünmektedir.

Kooperatifçilikte bir başka sorun da, halkın mantalitesidir. Tarım kökenli bireyler genellikle kendi başlarına buyruk bir yapı gösterirler. Bu kişilerin kooperatif ilkelere uyabilmeleri uzun bir eğitimi zorunlu kılar.

9. Kırsal Ailenin Değişimi

Aile kırsal kesimin temel öğelerinden biridir. İş, yaşam, üretim ve tüketim birliği olan bir sosyal ünitedir. Kırsal kesimde bir aile başlıca 3 temel öğeden oluşur. Bunlardan birisi ailenin işletme yanı, diğeri girişim yanı ve üçüncüsü de hane yanıdır. Aile bu sayılan üç öğeyi birbiriyle uyum içinde bütünleştirdiği ölçüde sağlıklıdır. Ailenin erinci, bu üç öğenin denge içinde olması ile mümkündür. Bunlardan birisinde görülen bir aksaklık diğeri öğeleri de etkiler. Söz gelimi risk olasılığının fazlalığı ailenin girişimini, girişim eksikliği işletmeyi, işletmenin iyi görünmemesi de haneyi etkileyerek dengeyi bozulmasına neden olur.

Kırsal aile, 1980 li yıllarda genellikle girdi fiyatlarında görülen olağanüstü artışlar nedeniyle girişimini kısmak, nisbeten korunmak istemişti. Bu eğilim işletmenin tam kapasite ile çalışmamasına neden olmuştur. Tam kapasite ile çalışmayan işletme oradan geçinmek durumunda olan haneyi zor durumda bırakmış ve iç çatışmalara neden olmuştur. Bu çatışmalar bir kaç çekirdek aileden ya da bir çekirdek aile ve yakın kan akrabalarından oluşan geniş aile biçimini sarşmış ve hanenin çekirdek aile biçimine dönüşmeside etkili olmuştur.

Aslında ekonomik düşünceye ters gibi görünen bu yaklaşım ailenin kollektif yaşamdan bireysel yaşama geçişi ailenin giderek güncel düşünceye yönelmesinden başka bir şey değildir. Geniş aileden kopan çekirdek ailenin tarıma bağımlılığı da azalmakta, aileden bazı kişileri tarım dışında çalıştırmak suretiyle hem haneden ayrılma ile oluşan dezavantajı gidermek, hemde tarımdan kaçışa olanak hazırlamak amacına yöneliktir. 1980 sonrası hızlanan hanenin parçalanma ve çekirdek aileye dönüşme eğilimleri yalnızca ülkemize özgü bir durum değildir.

10. Tüketim Eğilimlerinde Görülen Değişimler

Tüketim alışkanlıklarında görülen değişim genellikle 1950 li yıllarıdan sonra başlar. 1950 li yıllarda başlayan karayolu yapımı, dolaylı olarak köyün dışı açılmasına yardımcı olmuştur. Bu durum ise kırsal kesimde üretim ve tüketim eğilimlerini

değiştirmiştir. Bu tarihlere kadar kendi gereksinmelerini gözönünde bulundurarak üretiminde biçim ve yön veren üreticiyi bir yandan pazar'a açılmaya ve pazar gereksinmelerini gözönünde bulundurarak üretimde bulunmaya, diğer yandan da, tüketimine dönük üretimini de pazara yöneltmeye zorlamıştır.

Tüketim eğilimlerindeki değişimler hiç kuşkusuz yalnızca kırsal halka özgü olmamıştır. İlk kez bu yıllarda başlayan dış yardımla anımsadığımız kadarı ile süt tozu, kaşar peyniri margarin köy ve kentli tüm okul çocuklarına dağıtılmaya başlamıştır. Ama sözünü ettiğim gıda maddeleri kente oranla köylerde daha az tanınıyor ve biliniyordu. Önce bu kanallarla köye giren yeni gıda maddeleri çok geçmeden aranır duruma geldi. Tüketim alışkanlıkları konusunda 1969 yılında Muş köylerinde yapılan bir araştırmada çok ilginç sonuçlar elde edilmiştir. Ele alınan 377 denekten 1949 yılında hiçbiri margarin kullanmadığını, makarna yemediğini, % 98'i sabahları kahvaltıda çay içmediklerini belirtmişlerdir. 1969 da ise deneklerin % 74,7 si margarin kullandıklarını % 30'u makarna tükettiklerini ve % 52 si de sabahları kahvaltıda genellikle çay içtiklerini belirtmişlerdir.

1980 li yıllarda Türkiye'nin dışı açılma politikası içinde dışsatımda olduğu gibi dışalım da küçümsenmeyecek atılımlar gerçekleştirilmiştir. Bu atılımlar içinde artık vitrinlerde dış kaynaklı peynirlerden sigara içki v.b. her türlü gıda ve diğer tüketim mallarına rastlamak mümkün olmuştur. Bu durum köylüye iki türlü etki yapmıştır. Bir yandan lüks tüketim maddelerine eğilimi kamçılarken, diğer yandan kendi ürettiği ve fakat dışalımla gelen mallarla rekabet gücü bulunmayan malların öz tüketimini arttırmış, arta kalan kısmını da yok pahasına elinden çıkarmasına neden olmuştur. Bu durum özellikle et, peynir, pirinç ve muz gibi tarımsal ürünlerde ve sigarada çok etkin olmuştur.

11. Toplumsal Değişmeyi Oluşturan Toplumsal ve Ekonomik Etmenler :

1960 yılından itibaren tarımda makinanın giderek artan ölçüde insan işgücünün yerine kullanılması, mevcut işsiz sayısını arttırmış ve işletmedeki gizli işsizlik oranını daha da yükseltmiştir.

Bu duruma ilaveten 1980 li yıllarda kırsal kesime yönelik ulaşım ve haberleşme olanaklarındaki artışlar köy ve kent toplumlarının birbirlerini daha iyi tanımalarına ortam hazırlamıştır. Hele bu yıllarda hizmete sokulan birkaç kanallı ve renkli televizyon yayınları, kırsal halkın içinde bulunduğu kötü koşulları daha iyi tanınmasına yardımcı olmuştur. Dış kaynaklı yayınlarda sergilenen kent yaşamı, abartılı ve gerçek dışı olaylar köylünün huzursuzluğunu daha da arttırmıştır.

Bunlara ek olarak birey başına düşen tarımsal gelirin tarım dışı sektörlere oranlı sürekli azalma göstermesi de ayrı bir etmen olarak sayılabilir.

Tarımda çalışan kişi başına düşen gelir 1950 yılında, tarım dışında çalışan kişi başına düşen gelirin % 23'ü iken 1960 da % 23,5'e 1975 te % 19,'a 1985 te ise % 14'üne kadar düşmüştür (Anonymous 1987,51). 1990 yılında bu oranın tarımın zararına daha da bozulduğu kestirilebilir. Gelirde görülen bu uçurum farklılığı, kırsal kesimin ulaşım, haberleşme, eğitim, sağlık ve daha bir çok alandaki güçlükleri, dezavantajları da katılırsa kırsal kesimden kente yönelen göçün ve kırsal mesleklere yönelik değer yargılarındaki olumsuz değişimin nedenleri daha iyi açıklanmış olur (Kazgan 1990).

11.1. Kırsal Mesleklerin Geçerliliklerini Yitirmeleri :

Kırsal alanlarda yaşayan tüm toplumun bu açıdan eğilimlerini yansıtacak bir araştırma bulunmadığından, bilimsel açıdan ülkeyi temsil edebilecek nitelikte olmasa bile genel eğilim ve tutumlar hakkında bilgi vermesi nedeniyle spesifik bazı araştırmalardan yararlanarak durumu yansıtmaya çalışacağız.

Bildiğimiz gibi ülkemizde kırsal kesimde yaşayan toplum için tarım, en önemli uğraş alanları içinde yer alır. Ormana yakın yerlerde ormancılık, kıyı köylerinde ise balıkçılık ön plana çıkar. Yani toplum ya da birey genellikle mikro çevre olanaklarına göre uğraş alanını seçmek ve belirlemek durumundadır. Kırsal kesimde anılan bu meslekler artık kırsal kesimde yaşayanların bile ilgisini çekmemektedir. Çok çeşitli nedenlerle oluşan bu tutum köy çocuklarında ve aile başkanlarında benzer eğilimlere neden olmuştur. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden seçilmiş 42 köyde 7-14 yaşlarında erkek köy çocuklarına uyguladığım bir anket çalışması sonuçlarına göre çocukların en fazla arzu ettikleri meslekler olarak, öğretmenlik, muhtarlık, jandarma, imam, elektrik teknikeri, sağlık memuru, kamyon şoförü ve biçerdöver sürücülüğü saptanmıştır (Yıldırak 1990 s. 173). Aynı yaşlardaki kızlar ise genellikle tarla ve ahır işlerinden soyutlanmak istercesine öğretmen, ebe, hemşire, halı ve kilim dokumacılığını tercih etmektedirler. Ülke çapında yaptığım bu araştırmanın sonuçlarına göre köy çocuklarının yaşlarının doğası gereği meslek eğilimlerini tam olarak belirtmediklerini saptamış bulunmaktayım. Daha çok hayalle karışık bir karakter gösteren meslek arzuları çoğu kez mevcut olanakları ile ilişkili değildir. Çocukların buldukları toplumla pek ilgisi bulunmayan ve arzularının ön planda olduğu meslekler ile çeşitli kaynaklardan duydukları, çoğu kez kitle iletişim araçlarının etkisiyle bazı mesleklere eğilim gösterdikleri görülmüştür.

Kırsal kesimde yaşayan erkek ve kız çocukların meslek istemleri Çizelge 4 de ayrıntılı bir biçimde gösterilmiştir.

Çizelge 4 incelendiğinde görüleceği gibi, erkek çocuklarının meslek arzularını yansıtan sütunda % 3 oranıyla nisbeten realist meslekler bulunmakta, bunlar arasında köy halkı için en kolay edinebilen çiftçilik de yer almaktadır.

Çizelgeden de çıkarılabileceği gibi elde edilen verilerin çoğu dikkate değer özellikler içermektedir. Erkeklerle ilgili mesleklere yönelim Türkiye'de genel eğilimi yansıtmaya yönünden önemlidir. Erkek çocukların ülke koşullarında geçerli meslekleri seçmeleri ilginç bir değişim olarak nitelenebilir, ikinci önemli nokta ise çocukların yönelmek istedikleri mesleklerin hemen hemen çoğunun köyle ilgisi bulunmasıdır. İl-gimizi çeken çok önemli bir başka nokta ise; çocuklardan 9'u pilot, ikisi uçak mühen-disi, beşi vali, üçü de herhangi bir kurumda genel müdür olmak istedikleri halde hiçbi-rinin herhangi bir spor dalında şampiyon, film yıldızı ya da müzisyen olmak isteme-meleridir.

Görüldüğü gibi çocukların mesleki eğilimleri daha çok sosyal açıdan yükselme amacı ile oluşmuştur. Kırsal kesimde çocukların yönelindikleri uğraşların mesleki fonksiyonundan çok, sosyal açıdan yükselmeye yönelik olduğu söylenebilir. Bu du-rum çocuklarda olduğu gibi yetişkinlerde de aynı çizgiyi izlemektedir. Bu durum ço-cuklarda olduğu gibi yetişkinlerde de aynı çizgiyi izlemektedir. Aile başkanı statüsün-de olup çocuğu bulunan 588 deneye yöneltilen sorularda erkek ve kız çocukları için öngördükleri meslekler aşağıya çıkarılmıştır.

Çizelge : 4 - Çocukların Cinsiyetlerine Göre Meslek Edinme Arzuları

Arzu Edilen Meslek	Erkek Çocuklar (%)	Kız Çocuklar (%)
Öğretmenlik	25	40
Doktorluk	15	14
Subay, Polis ve Jandarma	12	3
Hemşire	—	14
Ev Hanımı	—	9
Mühendis	5	1
Çeşitli Sanat Sahibi (El Sanatları)	5	1
İmam yada din hocası	3	1
Çiftçilik	3	—
Pilot	3	—
Bakkal yada Seyyar Satıcı	3	—
İşçi (Fabrika)	3	0
Yönetici	3	0
Hukukçu (Hakim,Avukat)	2	2
Sporcu, Sanatçı	2	0
Şoför	1	0
Memur	1	0
Diğer meslekler	8	1
Yanıtsız	6	14
Toplam	100	100

Kaynak. Yıldırak 1990.

Çizelge : 5. Babaların Oğulları İçin Öngördükleri Meslekler, Oğulların Yaş Sırasına Göre Dağılımı

Meslek Çeşitleri	1.oğlan %	2.oğlan %	3.oğlan %
Memurluk (Öğretmenlik Dahil)	30	41	41
Sanatkâr (El Sanatları)	24	23	23
Doktor yada Hukukçu	18	16	12
Mühendis ve diğer akademisyenler	8	6	6
Çiftçi	5	5	5
Tüccar	3	3	3
Muhtar	1	3	6
Köy Hocası	1	2	2
İşçi	1	1	2
Toplam	100	100	100

Kaynak : Yıldırak 1990.

Çizelge 5 incelendiğinde görüleceği gibi baba statüsünde olan deneklerin 1., 2. ve 3 cü erkek çocuklar için istedikleri meslekler benzerlik göstermektedir. Babaların öngördüğü meslekler içinde % 5'le çiftçiliğin yer alması, kırsal kesimde oluşan kırsal mesleklere karşıt bir görüşü yansıtmaları açısından ilginçtir. İlginç olan diğer bir durum ise aile başkanlarının köy gerçekleri içinde memurluğu bile tercih etmiş olmalarıdır. Oysa memurluk kentlerde gerek ekonomik gerek sosyal, gerekse prestij açısından iflas etmiş meslekler arasında yer almaktadır. Yine seçilen deneklerin kızları için uygun gördüğü meslekler arasında tarımla ilişkili olanalar % 3'ü geçmemektedir. Araştırmada elde edilen bu sonuçlar bize kırsal halkın tarımı gözden çıkardığını ve tarımla ilgili mesleklerin hiçbirinin dikkat çekmediğini açık seçik ortaya koymaktadır. böyle bir tutum ve eğilim sürerse tarımsal yapının büyük değişikliklere sahne olacağını şimdiden belirtmek zor olmasa gerek. Bu değişikliklerden en önemlisi işletme büyüklüğünün giderek artması ve tarımda noskan her birey başına düşen toprak miktarında zamanla bazı artış olacaktır.

11.2. Toplum İlişkilerinin Değişimi

İnsan için, içinde yaşadığı fiziki çevre çok önemlidir. Çünkü o'na biçim ve can veren en önemli öğeler bu çevreden kaynaklanır. Çevre, insanın fizyolojik yapısını etkilediği gibi onun toplum ilişkilerini de yönlendiren bir konuma da sahiptir. Çünkü

bu çevre sürekli olarak insanın yarattığı kültürel yapılarla biçimlenir. Bu nedenle de toplumsal değişimleri incelerken, kültür ve fiziki çevrenin bir ürünü olan ilişkileri de vermek gerekmektedir. Kırsal kesimde ilişkilerin ağırlık merkezinin komşu ve akrabalarla olanlar oluşur.

11.2.1. Akrabalık ve Komşuluk İlişkilerinin Değişmesi (*)

Kırsal toplulukların en güçlü bağılılığı ve dayanışma şekli akrabalık kurumunda biçimlenir. Akrabalık, kırsal kesimde "kan birliğin veya aynı aileden olma anlamına geldiği için etkileri genellikle köy sınırlarını, bazı durumlarda ise İl ve ulusal sınırları aşabilecek düzeyde olabilir. Kırsal kesimde uzak ve yakın kavramları kullanılmaksızın 9. ve 10. babada birleşenler bile birbirlerini yakın akraba olarak görmektedirler. Akrabalık kurumunun işlev sahibi olduğu işler genellikle düğün, sünnet, hastalık, kavga, ölüm, hayvan telefı, işsizlik, kredi alma, üretim araçlarının verilmesi gibi işlerdir. Akrabalık, aileyi ilgilendiren çeşitli sorunların çözümünde bireylerin başvurdukları en önemli kurumlardan biridir. (Yıldırak 1982, 106).

Kırsal kesimde bireyin ve ailesinin en çok ilişkide bulunduğu kişiler akrabalarıdır. Anadolu köylerinde sık rastlanan bir durum ise hemen hemen her köyde oturan kişilerin yarıya yakın bir bölümünün birbirlerine kan bağları ile bağlı akrabalar olmasıdır.

Akrabalar kederde, tasada, sevinçte ve kıvançta birbirlerinin yanında olma, birbirlerine destek olan, birbirlerini koruyan kollayan insanlardır. Bu yakın ve dostça ilişkiler hem kırsal kültürün bir parçası, hem de kırsal yaşamın gereğidir. Akrabalar birbirlerini ziyaret eder, yatılı kalır, ekonomik yönden yardımlaşır, kavgada ve benzeri tehlikelerde dayanışma içinde olurlar. Akrabalık kurumunda olan değişmeyi daha iyi yansıtabilme amacı ile 1976 yılında Keban Barajının yapımı nedeni ile göl alanında kalan köylerle yaptığım bir araştırma ile 1987 yılında köy çocukları üzerine yaptığım bir araştırmanın akraba ilişkileri ile ilgili sonuçlarını vermek istiyorum.

Çizelge 6. Akrabalar arası ilişkilerin 1976-1987 yılları arasındaki değişimi

İlişki biçimleri	1976 (1)	1987 (2)
	n = 371	n = 588
	%	%
Şık ziyaret	72	48
Ziyaret (ara sıra)	17	29
Seyrek Ziyaret	11	20
Borç para verme	96	67
Kavgada taraf tutma	79	34
Karşılıksız yardım	81	42

(*) Köylerde komşular genellikle akrabalarından oluşur, böyle olmasa bile komşular çoğu kez akrabalık ilişkisi içinde algılandığından ayrıca komşuluk ilişkileri verilmemiştir.

Kaynak : N.Yıldırak tarafından 1976 ve 1987 yılında yapılan iki ayrı araştırmadan derlenmiştir.

Çizelge 6 incelendiğinde görüleceği gibi 1976-1987 yılları arasındaki 11 yıllık süre de akrabalar arasında önemli sayılabilecek değişimler olmuştur. Nedenleri çok çeşitli olan bu durum bizim gözlemlerimize ve tahminlerimize göre 1980 yılında başlayan ve toplumun ahlak-namus anlayışına yeni boyutlar getiren bir görüşün, düşüncesinin ürünüdür. 1980 li yıllara gelinceye kadar tinsel değerlerin yaptırım gücünün bazen özdeksel güçlere eşdeğer, bazen de ondan daha üstün olmasına karşılık, 1980 li yıllardan sonra gerek resmi gerek özel yollarla topluma şıranga edilmek istenen “gemisini kurtaran kaptan” anlayışı bu yüce değerleri erozyona uğratmıştır. Bireyi önce ve sonra kendisi için çalışmaya ve kendisini düşünmeye itmiştir. Burada bir saptama yapmak istiyorum: Toplumla ister doğrudan, ister dolaylı olarak benimsetilmeye çalışılan bu davranışın biçimi, kitle iletişim araçlarından çok çarpıcı bir biçimde etkilenmiştir. Çok değişik etmenlerin yanında 1970 li yıllarda düzenli yayım yaşamına başlayan televizyon, toplumu kendisine tutsak kılmış, akrabalarla ilişki yoğunluğunu düşürmüştür. Akrabalar arası ilişkilerde önemli bir değişime de borç verme ve borç alma işlemlerinde olmuştur. 1980 li yıllara değin akrabalar arası paranın değer kaybetme durumuna bakılmadan yapılan borçlanmalara bu tarihten sonra bir sınırlama getirilmiş, verilen borçlar ya ağırlığı belli bir altın bilezik külçe altın yada yabancı paralar üzerinden verilmeye başlanmıştır. Böylece işin ekonomik yanını değil toplumsal yanını düşünen köylü yavaş yavaş ekonomik yanını da düşünmeye başlamış ve paranın değer kaybetmesindese, akrabalık ilişkilerinin değer kaybetmesine göz yummuştur. Kırsal kesimde akrabalık ilişkilerinde önemli bir değişime de kan bağıllığının oluşturduğu ve kökleri en ilkel aile olan toteme kadar dayanan taraf tutma da meydana gelmiştir. Kırsal kesimde sık rastlanan anlaşmazlıklarda başvurulan kaba kuvvet uygulamalarında da önemli ölçülerde değişimler olmuştur. Eskiden her koşulda ki kavgalarda akraba yanında yer alma eğilimleri oldukça gevşemiştir. Eskiden akrabalarla olan içiçe yaşam yavaş yavaş biçim değiştirerek herkesin kendi yaşamına dönmesini gündeme getirmiştir. Artık her aile kendi sorunlarını tüm akrabaların katıldığı bir topluluk'ta çözmeye yerine daha küçük çevrede çözmeye yeğlemektedir. Aile yaşamında olanaklar içinde akrabalarından soyutlanma, kendi kabuğuna çekilme evresi yaşanmaktadır. Anılan iki araştırmada akrabalar arasında borç para verme konusunda elde edilen veriler, akraba ilişkilerinin dah çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır.

Çizelge 7. Akrabalarına borç para verenlerin 1976-1987 yılları itibariyle % de dağılımları

	1976	1987		
	Türk Parası	Altın Karşılığı	Döviz Karşılığı	Toplam
1976	62	12	—	74
1987	20	7	15	42

Kaynak : N.Yıldırım tarafından 1976 ve 1987 yıllarında yapılan iki ayrı araştırmadan derlenmiştir.

Çizelge 7'de görüldüğü gibi 1976 yılında ele alınan deneklerin % 74'ü akrabalarına borç para verdikleri halde bu oran 1987 de % 42'ye kadar düşmüştür. Akraba ilişkilerinde bu değişme, akrabalık anlayışındaki başkalaşmadan olabileceği gibi zor ekonomik koşullardan da kaynaklanabilir. Bu eğilim insanların giderek yalnızlaşmaya başladığına tanıklık yapmaktadır.

11.2.2. Tanıdık Dost ve Arkadaş İlişkileri

Köylü iş aylarında oldukça az olan zamanını yalnızca kendisi ve ailesi için çalışarak geçirir. İşin az olduğu kış aylarında da iklim koşullarının elverişliliği oranında eş dost arkadaşlar aranır ve onlar ziyaret edilir. Köylünün dostluğu, arkadaşlığı onun sahip olduğu boş zamanı kadar, ekonomik durumu ile de ilişkilidir.

Tanıdık dost ve arkadaş çevresi, köy insanının bütünleyicisi, tamamlayıcısıdır. Dost ve arkadaşlık köylü gözünde kutsal bir bağlılığın ve birbirine düşkünlüğün, yardımlaşmanın simgesidir. Bu bağlılık maddi varlıklarla ölçülemeyecek kadar soyludur. Dost ve akraba çevresine yönelik yakınlığın 1980 li yıllarda da sürdüğü pek söylenemez. Tarım kesimine yönelik politikalar ve 7 yıldır yeniden hortlayan ve halkı ezen enflasyon arkadaş ve dost ilişkilerini de etkilemiştir. Birey ekonomik yönden güçsüzleştikçe, zorluklarını başkalarının yardım ve katkılarıyla yeneceğine, kendi kabuğuna çekilme eğilimi içinde bulunmaktadır. Bu durum psikolojik olarak bireyin yılgınlığını ortaya koymaktadır.

Kırsal kesimde görülen bu yılgınlığın diğer bir nedeni de, 1980-12 Eylül ile başlayan ve tüm yasaları buldukları koşullar ve kendi mantık ve eğilimlerine göre yapan yaptıran generaller dönemidir. Bu dönem de ana erek, halkı politika düşünmeden yaşamaya alıştırmaktı, depolitize yapmaktı. Halk üretsin, tüketsin ama yönetimi katılmasın bu işi devletin yurt savunmasını emanet ettiği generallere bıraksın veya barıkmalı.

Ülkede 3 yıl gibi bir süre tüm hakların askıya alındığı bir devrede, köylü çeşitli ekonomik, toplumsal ve politik risklerden korunmak için kendisine sunulan kurallara boyun eğip istemeyerek depolitize oldu. Düşüncelerini belirtemez, savunamaz duruma geldi. O yıllarda içine düşülen sessizlik, yılgınlığın izlerini köy toplumunda bugün bile görmek olasıdır. 7 yılı aşkın bir süredenberi sivil hükümetlerin işbaşında olmasına karşın, köylü bu durumu pek normal saymamaktadır. Askeri yönetimin bittiğine bir türlü inanmamaktadır.

Sonuç

Tarımda daha doğru kırsal alanlarda aşağıdaki toplumsal değişme yaşanmıştır.

1. Tarım kesiminde giderek düşen gelir ve yükselen masraflar, işsiz, az topraklı ve orta tabakadaki ailelerin durumlarını olumsuz etkilemektedir. Bu tehlikeli gidiş durdurulmadığı takdirde, çözümü çok zor sorunlar doğurmak eğilimindedir.

2. Enflasyon ve pahalılık tarımsal işletmelerde mevcut iş güçlerinin bir kısmını tarım dışı alanlarda çalışmaya zorlamakta, iş gücü arzına neden olan bu durum ücretlerin daha da düşmesine neden olmaktadır.

3. Kırsal kesime sunulan telefon, elektrik ve benzeri olanaklardan eşit bir biçimde yararlanma olanağı bulunmamaktadır. Ekonomik ve kültürel açıdan engeller vardır.

4. Sağlık hizmetleri göstermelik olmaktan pek ileriye gidememiştir. Doktorsuz sağlık ocağı ve evinin, ebesiz ebeliğin köylüye pek yararı olmayacaktır.

5. Kentlerde daha çok etkin olan dış kaynaklı ve dışalımla ülkeye getirilen tüketim maddeleri halkı bu maddelere bağımlı yapmakta giderek daha fazla istenir bir durum getirmektedir. (Malboro sigarasında ve bazı gıda maddelerinde olduğu gibi) Bu durum köyü de giderek etki alanına almaktadır.

6. Ailede ekonomik bütünlük bozulmakta, çekirdek aileye yönelik bir eğilim oluşmaktadır.

7. Akrabalık, dostluk ve arkadaşlık bağları gevşemekte, tinsel değerler yerini yavaş yavaş özdeksel değerlere bırakmaktadır.

8. Tarım mesleği artık hiçbir kimes tarafından benimsenmemekte ve yeni kuşağın korkulu rüyasını oluşturmaktadır.

9. Köylerde ortak iş yapma eğilimleri bireysel girişme dönüşmekte ortaklıklar bozulmakta, kooperatifçiliğe yönelik eğilimler giderek sönmektedir.

Çözüm, tarımsal üretim garanti altına alacak koruma ve destekleme girişimlerinin yeniden başlatılması, her alanda ve destekleme girişimlerinin yeniden başlatılması, her alanda ve özellikle tarımsal üretimi gerçekleştiren işgücünün nitelleştirilmesi için eğitimin bir araç olarak çağın gereksinimleri ölçüsünde kullanılması sağlanmalıdır. Halkta daha iyi bir yaşam için gereksinme yaratılmalı ve gereksinmelerinin karşılanmasında ekonomik ve toplumsal açılardan desteklenmelidir.

Kaynakça

Akalın G. 1975 Tarımımızın Sosyo-Ekonomik Yapısı ve Gelişme A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 384.

Anonymous, Her Çiftçi Ailesi İçin, Ekonomik Bakımdan Yeter Gelirli Modern Tarım İşletmeleri, Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayınları No. 76.

Anonymous, 1985 Türkiye'de Ailenin Değişimi Türk Sosyal Bilimler Derneği

Anonymous, 1987-1980 Sonrası Türk Tarımının Yapısal Gelişmeler ve Sorunlar, TMMOB. Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Haftası 87

Anonymous, 1988, Tarımın Bugünkü Durumu ve Çiftçi ile ilgili olarak Başbakan'a sunulan Rapor. Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayınları No. 159.

Boratav, K. 1981, Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm, Onur Matbaası Ankara

Eraktan G. Yıldırak N.1990. Kırsal Kalkınma Politikaları ve Stratejileri. Friedrich Ebert Vakfı Yayınları.

Kongar, E; 1985 Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği; Remzi Kitabevi Yayınları. Dördüncü Basım 1985.

Kazgan, G.; 11 Aralık 190 tarihli Cumhuriyet Gazetesi Sayı 23817

Mülayim, Z.G. 1990 Türk Kooperatifçiliğinin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri Friedrich Ebert Vakfı

Özankaya, Ö. 1982 Toplum Bilime Giriş S. Yayınları Ankara

Tufan A. 1988 Türkiye Ekonomisinin Kaynakları ve Genel Ekonomik Gelişme Sürecinde Tarım Kesiminin Durumu A.Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları 1102

Yıldırak N. 1982 Keban Barajının Yapılması Nedeniyle Göl Alanından Göç Eden ve Devlet Eliyle Yerleştirilen Aileler Üzerinde Bir Araştırma (Basılmamış Doçentlik Tezi) 1982.

Yıldırak, N., 1990 Toplumsal - Ekonomik Durumları ve Sorunlarıyla Türkiye'de Köy Çocukları Ankara 1990.

TÜRK TARIMINDA YAPISAL DEĞİŞME

Prof.Dr. Gülten KAZGAN

1. 1980'li yıllara kadar yapısal değişme :

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde ve kuruluşu izleyen yıllarda olduğu gibi 1980'li yıllara kadar da , tarım, çeşitli biçimlerde yapısal değişim ve dönüşüme tanık olmuştur. Bunda, bir yandan Kurtuluş Savaşı'nın yarattığı göçler, hükümetlerin hazine arazisini dağıtması, kentleşmenin yarattığı iç göçler, hızlı nüfus artışı, daha önce ekimi elverişli olmayan toprakların yeni yatırımlarla kullanıma açılması, mer'aların tarla arazisine dönüştürülmesi, traktör kullanımının yayılması, ara girdi kullanımının yayılması gibi karmaşık sosyo-ekonomik süreçler etkili olmuştur. Bir yandan iktidardaki hükümetlerin tarım üretimini teşvik etmek ve tarım piyasalarını düzenlemek için yarattığı yeni örgütler ve kurumlar ile ürünlere girdilere uyguladığı fiyat destekleri devreye girmiştir, öyle ki, 1930'lu yıllardan itibaren başlatılan bu süreç, ister liberal ister orta-sol hükümetler iktidarda olsun, 1980'li yıllara kadar kesintisiz gitmiştir. 1930'lu yıllarda Toprak Mahsulleri Ofisi'nin, Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatiflerinin kurulmasından 19940'lı yıllarda Zirai Donatım Kurumu'nun devreye sokulmasına ve Çiftiyi Topraklandırma Kanunu'nun yürürlüğe girmesine kadar, ya da 1950'li yıllarda tarımsal destekleme politikasının yaygınlaştırılmasından 1960'lı yılların sonundan itibaren (Yeşil Devrim'i Türkiye'ye aktaracak biçimde) yaygın kimyasal gübre kullanımını destekleyen yada traktör kullanımını yaygınlaştıracak politikalara, 1970'li yıllarda tarımda destekleme politikasının iyice yaygınlaştırılmasına kadar yeni kurumlaşmalar ve politikalar gündemden hiç düşmemiştir.

Tarımda yapısal dönüşüm ve gelişme, tabii, aynı zamanda ekonomideki hızlı sayılabilecek yapısal dönüşüm ve gelişmeden piyasa koşulları yoluyla etkilenmiştir. Sanayileşme-kentleşme süreci ve çeşitli hizmetlerdeki gelişme, ihracatın artması bu arada sayılabilir. 1950'den 1970'li yılların son çeyreğine gelinceyedek dünya ticaret hadlerinde tarım ürünleri aleyhine önemli bir olumsuz trendin ortaya çıkmaması, hükümetlerin dış ticaret koruması yoluyla tarıma destek vermesine ve tarım piyasalarını düzenleyen kanu kurumlarının girişimlerine eklendiğinde iç ticaret hadleride önemli bir olumsuz trendin ortaya çıkması sözkonusu olmamıştır.

Nihayet, her dönemde tarımda gelişme ve yapısal dönüşümün temel şartı olan alt-yapının oluşturulması da gündemden hiç düşmemiştir: Köy yolları ve anayolların yapımı, köy elektrikleştirilmesi, sulama için barajlar ve su kanallarının yapımı bunun fiziksel temelini oluştururken köylere okul götürülmesi, tarım teknisyenleri ve mühendislerinin yetiştirilmesi, kurslarla üreticilerin eğitilmesi vb. alt-yapının insani temelini oluşturmuştur. Demokrasinin yerleşme sürecinde tarım sorunlarının çözümünün kolaylaştırıldığını ayrıca vurgulamak gerekir.

Yarım yüzyılı aşkın bir sürede çok sayıda etkeni karşılıklı etkileşimi sonucunda, tarımda ortaya çıkan başlıca yapısal dönüşüm şöyle özetlenebilir :

I) 1940'lı yılların sonuna kadar çok yaygın olan geçimlik kesim giderek daralmış, 1970'li yılların sonuna gelindiğinde buğday, süt gibi temel birkaç gıda maddesi dışında geçimlik üretim hemen hemen kalmamıştır. Tarım, böylece, büyük çapta piyasalaşmış ve ekonominin geri kalan kısmıyla bütünleşmiştir.

II) Bu süreç, Doğu-Güneydoğu Anadolu dışında da yaygın olan beyağa ve top-rağa bağlı ırgat yerine, bağımsız çiftçi ailesinin oluşturduğu bir üretici sınıfının ortaya çıkmasıyla birlikte gitmiştir, ancak, sözkonusu iki bölge, sosyo-politik etkenlerin de karışmasıyla, henüz bu süreci tam yaşayamamıştır. Bağımsız çiftçi aileleri, piyasa göstergelerine göre ürün birleşimini, girdi birleşimini, girdi/ürün yoğunluğunu düzenleyen, teknolojik atılım yapmaya hazır, kârlılık ilkesini kollayan yeni bir sınıf olarak ortaya çıkmıştır.

III) Bununla birlikte tarım nüfusu içinde 50 ve daha az dönüm işleyen aileler ezi-ci çoğunluğu oluşturmaya devam etmiştir: 1952, 1963, 1970 ve 1980 sayımlarına göre, bunlar, toplam üretici ailelerin % 62-72 arasında bir oranı oluştururken tarım topraklarının % 20-25 arasında bir bölümünü kullanmıştır rakamların güvenilirliği bir yana, 1952'ye oranla bir belirgin trend ortaya çıkmamıştır. Buna karşılık, 200 dönüm den daha fazla toprak kullanan işletmelerin kapsadığı toplam alanın payı, 1963-80 arasında % 28'den % 35'e çıkarak, küçük de olsa bir artış göstermiştir.

IV) 1950'li yılların sonuna kadar (ekstansif marjda) toprak genişlemesiyle artan üretim, 1960'lı yılların ikinci yarısından 1970'li yılların sonuna kadar toprak veriminin artması yoluyla üretim artış sürecine yerini bırakmıştır. Gerçi girdi-çıkıtı tabloları bunu tam yansıtmamaktadır: Buna göre, bitkisel üretimde 1968'de 0.2537 olan geriye bağlantı katsayısı, 1973'de 0.2485'e, 1979'da 0.2099'a düşmüştür; aynı yıllarda, hayvancılıkta katsayılar, sırasıyla 0.4177, 0,3494, 0.3963 olmuştur. Ne var ki, 1969'da 2.5 milyon ton olan kimyasal gübre tüketimi 3 katından fazla artarak, 1979'da 7.7 milyon tona, ilaç tüketimi de 62 bin tondan 82 bin tona çıkmış bulunuyordu. Yani, üretimin entansif marjda, girdi yoğunluğu artışıyla yükseldiği bir sürece girdiği görülebilmektedir. Diğer yandan, makineleşme hızlanarak sürmüştür: 1950'den önce sayıları ikibini dahi bulmayan traktörlerin kullanımı yayılmış, sayılan 1969'da 96.4 bine, 1979'da 402.8 bine çıkmıştır. 1969-70 arasında üretimin % 40 artmasına karşılık kimyasal gübre tüketiminin 3 kat, traktör sayısının 4 kat artmış olması, üretimin ara-girdi ve sermaye yoğunluğundaki artışa tanıklık etmektedir.

V) Gıda sanayiinin ve tarımsal ürünleri girdi olarak kullanan diğer sanayilerin kurulması, tarımın piyasa ekonomisiyle bütünleşmesini tamamlamıştır. Bu süreçte, ileriye doğru bağlantı katsayılarının da yükselmiş olması beklenir; oysa, girdi çıktı tablolarından bu sonuç çıkmamaktadır.

Vİ) Bu dönemde tarım katma değerinin birleşiminde gözlenen olgu hayvancılığın nispi payının önce giderek gerilemesi, ancak 1970'li yılların sonunda, eski düzeyini bulabilmesidir. 1930'lu yılların ikinci yarısında % 39 olan bu pay, 1967'de % 35.7'e düştükten sonra, ancak 1978'de eski düzene yaklaşabilmiştir (% 38.3). Hayvan ürünleri tümüyle sürekli artış gösterememiş, bir 10 yıllık dönemde süt, izleyen 10 yıllık dönemde et üretimi olmak üzere, almasıklı bir artış görümü vermiştir. Bunda, tahrip olan mer'aların yerine yeni bir üretim düzeninin getirilmemiş olmasının payı vardır.

Kısacası, 1980'li yıllara kadar geçen yarım yüzyıllık sürede tarım örgütlenme biçiminden sosyal düzenine, teknolojisinden piyasa düzenine kadar çok boyutlu bir değişim geçirmiştir. Bu değişimde, hükümetlerin tümünün bilinçli bir geliştirme ve geliştirme politikası izlemelerinin önemli payı vardır.

2. 1980-90 döneminde yapısal değişme :

2.1 Tarıma yaklaşımdaki değişme :

24 Ocak 1980 programının yürürlüğe girmesiyle birlikte iktidardaki hükümetlerin tarım kesimine yaklaşımında bir değişiklik ortaya çıkmış, fark 1984 başından itibaren belirginleşmeye başlamış, dönemin sonuna doğru iyici keskinleşmiştir. Aynı zamanda Türkiye'ye kredi veren uluslararası kurumların koyduğu koşullar da iktidardaki hükümetin yaklaşımını keskinleştirmiştir. 1970'li yılların sonundan itibaren dünya piyasalarında tarım ürünleri aleyhine gelişen dış ticaret hadleri de bunlara eklendiğinde, tarım kesimi ve üreticiler, daha önceki yıllardan çok farklı bir ortama itilmişlerdir.

Dönemin ikinci yarısında iyice belirginleşen yaklaşım farkı şöyle özetlenebilir : Bir kere, tarıma karşı "koruyucu ve düzenleyici" devlet tavrı değişmiş, tarım üretiminde piyasa koşullarına tabi olmasını sağlayacak bir politika değişikliği ortaya çıkmıştır. Dış ticaret korumacılığı çok azalmış, girdi sübvansiyonları -kimyasal gübreye verilen küçük bir sübvansiyon dışında- kaldırılmış, ürün fiyat desteği neredeyse son bulmuş ve kapsamı daraltılmıştır. İkinci olarak, tarım piyasalarını düzenleyici kamu kurumları, dönemin sonuna doğru daha önce sahip oldukları - başta kredi avantajları olmak üzere- avantajlarını yitirmiştir; diğer kamu kurumları gibi bunların da özelleştirilmesi gündeme gelmiş, bazılarının sahip oldukları "tekel" gücüne son verilmiştir. Üçüncüsü, daha önce yabancı sermayeye kapalı olan "tohum" olayı iç ve dış sermayeye neredeyse tamamiyle açılmış ve kamunun buradaki işlevine son verme eğilimi bu yeni girişimle tamamlanmıştır. Nihayet, tümüyle dış rekabete açılan ekonomide imalat sanayii ve hizmetlerin rekabet gücünü artırmak için tarımı araç olarak kullanmak eğilimi belirginleşmiştir. Gıda maddeleri fiyatlarının düşük kalması yoluyla ücret artışlarını sınırlamak, sanayiin girdi olarak kullandığı tarım ürünleri fiyatlarını düşük tutarak maliyet artışlarını önlemek bu eğilimin başlıca nedenidir. Hatta, 1980'li yılların enflasyon kaynakları arasında yerleri olmayan tarım piyasalarını

düzenleyici kamu kurumlarının kredileri de, enflasyon hızının azaltılmasına bir araç haline getirilmiştir; öyle ki, örneğin TMO alımlarını TC Merkez Bankası son iki yıldır kredileriyle karşılamamakta, bu kuruluş dış borçlanmayla bu gereksinimini karşılamaktadır.

Açıktır ki, ekonomi politikalarının, iç ve dış ticaret hadlerinin tarım aleyhine bu denli değiştiği bir dönemdeki yapısal değişim, daha önceki 50 yıldan çok farklı olacaktır.

2.2. 1980'li yıllarda yapısal değişmeye ilişkin göstergeler :

1980'li yıllardaki yapısal değişimi irdeleyecek yeterli ve güvenilir veriler henüz elde bulunmadığı gibi, bazı hallerde de veriler birbiriyle çelişir niteliktedir. 1990'da bir tarım sayımı yapılmamıştır; henüz 1990 nüfus sayımına ilişkin veriler yayınlanmadığı için tarım nüfusuna ilişkin sayım rakamları mevcut değildir; DIE 1984 yılından bu yana hayvancılık kesimine ilişkin rakam yayınlamayı (bilmediğimiz bir nedenle) durdurmuştur; yıllardır, başta buğday ve diğer tahıllara ilişkin rakamların şişirilmiş olduğuna dair belirtiler sürüp gitmektedir. Kısacası, 1980'li yıllardaki yapısal değişme eldeki sınırlı veriler ve edinilen izlenimlere göre yapılmak zorundadır. Bu kayıtlar çerçevesinde ve "ihtiyat" kaydıyla, gözlemlenen başlıca dönüşümler, aşağıda belirtilmiştir.

2.2.1. Tarımın Girdi Yapısındaki Değişme :

1980'li yıllarda tarım üretimi, daha önceki yıllarda süren "yoğun tarıma geçiş" sürecinden uzaklaşmış gözükmektedir. Bir yandan kimyasal gübre, ilaç gibi verimi artırıcı girdilerin kullanımı duraklarken, bir yandan nadasa bırakılan toprakların ekime açılması yoluyla üretim artışı daha geniş bir toprak yüzeyini artan makineleşmeyle ekme yoluyla sağlanmış, hektar verimindeki artış duraklamaya girmiştir. 1979 yılında 7.7 milyon ton olan kimyasal gübre tüketimi, 1980'li yıllarda ortalama 8 milyon ton civarında kalmış, ilaç tüketimi ise aynı yıllarda 82 bin tondan ortalama 40 bin tona düşmüştür. Diğer yandan, nadasa bırakılan topraklar 1979'da 8.4 milyon hektarlık sürekli azalarak 5.2 milyon hektara düşmüş, buna karşılık ekilen alan 16.6 milyon hektardan 18.84 milyon hektara yükselmiştir. Ekilen yüzeyin artışı makineleşmenin sürmesini açıklayan başlıca neden olmak gerekir. Aynı yıllar arasında traktör sayıları 402.8 binden 652.4 bine yükselmiştir. Yani, değişim süreci, daha yoğun tarıma geçiş yerine, daha yüzeysel tarıma geçiş biçimindedir.

Tarım nüfusuna ilişkin rakamlar ise DIE ve DPT verileri arasındaki büyük farkları ortaya koymaktadır : Birinciye göre, 1980 Nüfus sayımına göre tarım kesiminde iktisaden faal nüfus 11.1 milyon iken 1985'de 12.1 milyon çokarak 1 milyonluk artış göstermiş, bu artışın çok büyük kısmı ücretsiz çalışan nüfustan oluşmuştur. DIE verileri tarım nüfusunda 1 milyon kişilik artış gösterirken, aynı yıllar arasındaki DPT verileri küçük de olsa bir azalış göstermektedir; öyle ki, tarımdaki iktisaden faal nüfus 9.52 milyondan 9.42 milyona inmiştir, ve bu iniş dönemin ikinci yarısında süratlenerek sürmüştür; 1988'de 8.37 milyon kadardır.

Nüfus rakımlarındaki bu güvensizliğe rağmen, girdi yapısındaki değişme kuşku ya yer bırakmayacak kadar açık biçimde gerçeği yansıtmaktadır.

2.2.2. Tarım Üretimini yapısındaki değişme

1980'li yıllarda tarım üretiminin artış hızı daha önceki dönemlerdekini altında kalmıştır. 1950'den önceki yıllarda bu hız % 3.5 civarındadır, öyleki, yıllık nüfus artış hızını (% 2.5) karşıladığı gibi beslenme düzeyinin iyileşmesi ve ihracatın artırılabilmesi için bir "fazla"nın oluşmasına olanak vermiştir. Oysa, 1980'li yıllarda yıllık artış hızı, tarım katma-değeri zircirleme endeksine göre, yılda % 2.6'dır ve ancak nüfus artışını karşılayabilmektedir. Kaldı ki, bu dönemde özellikle hayvancılık kesimine ilişkin bir kısım rakamlar yayınlanmamakta, yayınlananlarda ise kuşkuyu çekici noktalar bulunmaktadır. Bu kuşku noktalar gözönünde tutulduğunda ve eldeki sınırlı verilere göre, (tavukçuluk ve balıkçılık dışındaki) hayvancılık kesiminde gerileme vardır. Buna göre, tarım üretiminin bileşiminde hayvansal üretimin payı giderek azalmakta, bitkisel üretimin payı artmaktadır. Üretimdeki artışın sadece bitkisel üretimden kaynaklandığını söylemekte bir hata olmayacak kanısındayız.

DİE 1984 yılı itibariyle hayvan sayısı, sağılan hayvan sayısı ve süt üretimi rakamlarını durdurmuştur. 1984 yılına kadar bulunabilen veriler şöyle bir gelişim gösteriyor: 1979'da yılda 220.8 bin ton olan et üretimi 1984'de 363.9 bin tona çıktıktan sonra sürekli gerileyerek 1988'de 272.2 bin tona inmiştir. Ancak, DİE tarafından istatistik bültenlerinin giriş kısmında yapılan açıklamaya göre "kesilen hayvan sayıları ve et üretimi 1982 yılına kadar belediye mezbaha ve kombinalarında kesilen hayvan sayılarına bağlı olarak bulunurken, bu yıldan itibaren... % 10 kaçak kesim kabul edilerek kesilen hayvan sayılarına, et ve deri üretimine ilave edilmiştir." Ayrıca, Türk Hava Kurumu kesimleri için de bir ilave yapıldığı belirtilmektedir. Yani, 1982 ve sonraki yıllardaki rakamlarda varsayımsal bir artırma söz konusudur. Buna göre, 10 yıllık sürede et üretiminde hiçbir artış yoktur. Diğer yandan, 1979'da 38.3 milyon ton olan sağılan hayvan sayısı ve 5.4 milyon ton olan süt üretimi, sırasıyla, 1984'de 31.4 milyon adet ve 4.4 milyon tona inmiştir süt üretiminde 1 milyon ton yani, beşte bir oranında bir düşüş vardır. DİE'nin 1984 sonrası yıllarda bu konuda niçin rakam yayınlamadığına dair bir açıklamaya hiçbir yerde raslamadık. Ancak, açıkça ortaya çıkan olgu, 1984'e kadar olan yıllarda süt hayvanlarının kesime gittiği ve bu yoldan et üretiminin arttığı, bundan sonra ise gerilemenin başladığıdır. Hayvancılığın çökmesi, tabii, son derece ciddi bir olaydır. Hem ileri ve geri bağlantıları dolayısıyla, bu üretim kesiminin yeni üretim alanlarını geliştirici etkilerinden ekonomi yoksun kalmaktadır; hem, gelir esnekliği katsayısı yüksek olduğu için kişi başına gelirin arttığı bir büyüme sürecinde ithalat gereksinimi yaratmaktadır, hem de, aile işletmelerinde yıl boyu istihdam ve gelir kaynağı yaratabilecekken aileler bundan yoksun kalmaktadır. Bu bakımdan hayvancılığın çöküşü, 1980'li yıllarda tarımın geçirdiği "trajik" bir yapısal değişme olarak gözükmektedir. Bu alanda tek artış (aynı dönemde) % 65 gibi bir oranla yumurtadadır. Gerileyen hayvancılık üretimine arıcılık ipekböcekçiliği gibi, tarımsal işletmelere yan gelir sağlayan diğer alt-kesimler de eklenmelidir.

Bitkisel üretim alanında, kaydadeğer artış sağlayan alan sebze ve (üzüm hariç) taze meyvedir. Bu görünüme göre, Türkiye toplam tarım üretiminde giderek bitkisel üretimin, bitkisel üretimde de baklagiller, sebze-meyve üretiminin ağırlığının arttığı bir yapısal değişmeyi 1980'li yıllarda yaşamıştır.

2.2.3. Net tarımsal ihracatın azalarak ithalatçı ülke olma yolunda bir değişme

1980'li yıllarda tarımda gözlenen duraklama ve bazı alt-kesimlerde ortaya çıkan gerileme, tarımsal ihracata yönelebilecek fazlayı azaltırken ithalat gereksinimini artırmaya başlamış, 1980'li yıllarda ve daha önceki dönemde sözkonusu olmayan bir durum 1990'da ortaya çıkmıştır. Bu da, tarım ürünleri artı tarıma dayalı ürünler ithalatının bu kalemlerin ihracatını aşmasıdır.

Türkiye'de politikacılar ve bazen de akademisyenler, Türkiye'nin kendi kendini besleyebilen dünyadaki az sayıda ülkeden biri olduğunu geçmişte olduğu gibi bugün de tekrar etmektedir. Oysa unutulmaz nokta, bu olgunun doğanın Türkiye'ye bağışladığı olanaklar kadar cumhuriyet kurulduğundan 1980'li yıllara kadar tarımı desteklemek için uygulanan politikalardan kaynaklanmıştır. Nitekim bu politikalar değişip tarıma verilen destekler bir yandan azalırken bir yandan da tarım dünyadaki olumsuz fiyat değişmelerine açık hale getirilince, durum tersine dönmeye başlamıştır.

1976'dan 1983'e kadar geçen dönemde net tarımsal ihracat (tarım ürünleri artı tarıma dayalı ürünler ihracatı eksi bunların ithalatı) iki katından fazla artmıştır: 1976'da 1.13 milyar dolardan 1982'de 2.31 milyar dolara çıkmıştır. 1983 yılıyla birlikte başlayan azalma 1987'de 1.41 milyar dolarla bir dibe vurmuştur. 1988 ve 1989'da - izlenen ihracat politikalarının etkisiyle - tekrar 2 milyar dolar civarına yükselmiştir. Oysa 1990 (Ocak-Eylül) rakamlarına göre, net ihracat (-158.6) milyon dolardır yani, ithalat ihracatı aşmıştır; Türkiye salt tarım ürünlerinde 200 milyon dolar kadar fazla vermeye devam etsede tarıma dayalı ürünler ithalatı 360 milyon dolar kadar açık vermiştir. Zaman içindeki artış hızına bakıldığında gerek tarımsal ürünler, gerek tarıma dayalı ürünler ithalatında bunun pek farklı olmadığı görülüyor: 1976-7 ortalaması itibarıyla her ikisi de yılda 100'er milyon dolardan, 1990 (Ocak-Eylül) verilerine göre bir'er milyar dolara çıkmıştır; 1980'li yılların ilk yarısında bu iki kalemin toplam ithalatı 500 milyon doların atında kalırken 1989'da 1.9 milyar dolara, ve son yılın ilk dokuz ayında da 2.04 milyar dolara çıkmıştır. Buna karşılık sözkonusu iki kalemin toplam ihracatı 1983'e kadar sürekli yükselmiş ve bundan sonra dalgalı bir seyir izlemiştir.

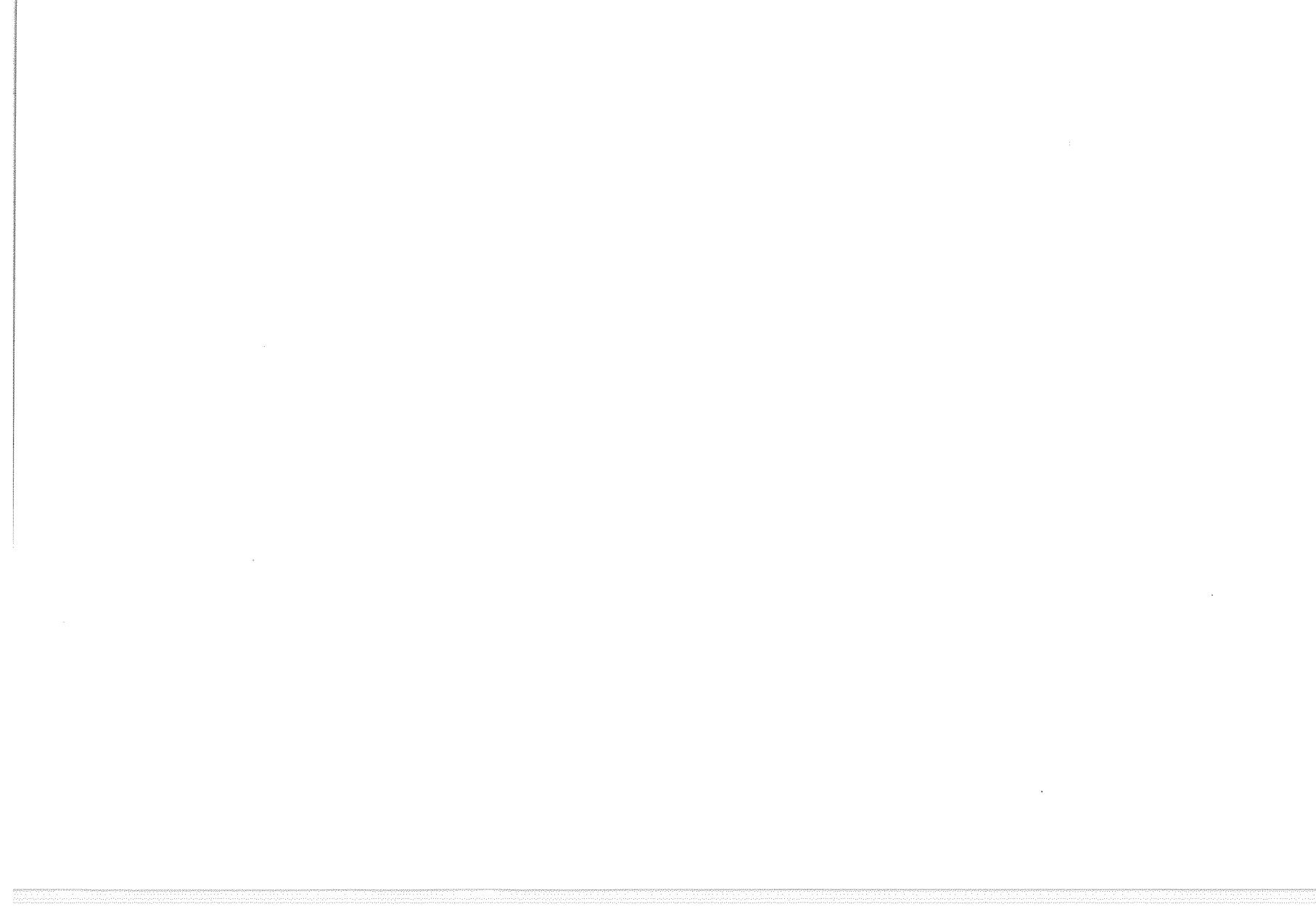
Bu görünüme göre, 1980'li yılların tarımda yapısal değişmesi 1990'lı yıllar için ciddi bir tehlikeyi ortaya çıkarmıştır. Bu da, Türkiye'nin net tarım ürünü ihracatçısı bir ülke olmaktan çıkıp net tarım ürünü ithalatçısı bir konuma girmesidir.

Sonuç :

1980'li yıllarda tarım kesiminde yapısal değişme, tarımın ilerlemesine değil, aksine gerilemesine dönük oluşumlar yaratmıştır. Girdi birleşimindeki yapısal değişme yoğun tarımdan giderek uzaklaştığı ve verim artışının durakladığı, hatta gerilediği yolundadır; ürün birleşimindeki değişme, hayvancılıkta trajik bir çöküş olduğu ve bunun sonucu olarak da bitkisel ürünlerin toplam içindeki ağırlığının arttığı yolundadır; net ihracattaki azalış ise, 1980'li yıllardaki üretim artışı yavaşlamasının doğal bir sonucudur ve aynı gidiş sürdürüldüğü takdirde, Türkiye'nin tarım ürünü ithalatçısı konumuna girebileceğine işaret etmektedir.

1980'li yıllarda tarım, gelişmesine dönük bir yapısal değişmeyi yaşamamıştır; ne önemli teknolojik değişmelere olmuş, ne herhangi bir alanda olumlu bir atılım yapılabilmıştır. Serbest piyasa ekonomisi politikası, dünyada olumsuz giden dış ticaret hadlerine eklendiğinde, Türk tarımında tehlike çanları çalmaya başlamıştır.

TARTIŞMALAR

Prof.Dr. Suat AKSOY

Teşekkür ederim efendim. Z.M.Odasına da bana burda konuşma olanağı sağladığı için teşekkür ediyorum. Konumuz, tarımda yapısal değişim. Kardeşim Metin Talim'de tabii bu yapının çok uzun zamanlardan, eskiden geldiğini söyledi. Ben de onun için izin vererseniz eskiye dönüp genel olarak tarımda yapısal değişim nedir? nasıl oluyor? kısaca elimden geldiğince özetlemeye çalışacağım.

Tarımda yapısal değişimi tarımın kapitalistleşmesi olarak anlıyorum. Nasıl kapitalist bir tarıma geçilecek? Eski, geleneksel yapılardan kapitalist bir tarıma nasıl geçilecek? bunun tabii her ülkede çeşitli yolları olmuştur. Çok örnekleri var ama biz bunları şöyle kabaca iki grup altında toplayabiliriz.

Birisi, bu kapitalist tarıma bir toprak reformuyla geçen ülkeler. Yani eski geleneksel yapının yıkılıp küçük mülkiyet düzeninde yeni bir yapıya kavuşturulması. Bunun en iyi ve en klasik örneğini Fransız Devriminde görüyoruz. Bildiğiniz gibi 1789 Fransız Devriminde bu şekilde köklü bir toprak reformu yapılmış ve bundan sonra tarımda kapitalistleşme süreci hızlanıyor ve daha da önemliisi ülkede, demokratik bir ortam yerleşiyor. Bu demokratik ortamda yeni bir yapı oluşacak, küçük mülk işletmeler düzeninde. Sonradan, bu mülk işletmeler yoğunlaşmayacak mı? Belki bazı topraklar belirli kişilerin elinde toplanmayacak mı? Toplanacak. Fakat bu, hem tarımda kapitalistleşme sürecini hızlandıracak hem de ülkede demokrasinin köklü bir şekilde yerleşmesine olanak sağlayacak.

İkinci tip dediğimiz tip, böyle bir reform olmadan tarımın değişmesi. Tabii bu durumda gene bir kapitalist tarıma geçiliyor. Geçilmiyor değil, hepsinde geçilecek. Biz de geçeceğiz, bütün ülkelerde böyle bir tarıma geçecek, kapitalist tarımın gelişeceği her ülkede. Fakat bu şekilde bir toprak reformu yapılmadan eski toprak ögelerinin burjuvalamasıyla yapılan gelişme, ağır, aksak, köylü kitleleri için, geniş köylü kitleleri için zahmetli, çekilemez bir durumda gerçekleşiyor. Tabii kapitalist tarım gene gerçekleşiyor. Buna da "Alman Tipi" diyorlar. Hatta Alman militarizmine atfen "Jünkers Tipi" diyorlar. Orada da tarım kapitalistleşiyor. Fakat eski geleneksel kurumları muhafaza ederek, koruyarak, kapitalist bir tarıma geçiliyor. Ama ülkede demokratik bir ortam yerleşmiyor. Almanya- ben size söyleyebilirim-bir burjuva devrimi yapamamanın sıkıntılarını asırlar boyunca çekmiştir. Ama bugün orda da görüyoruz; Gayet ileri bir kapitalist tarım gelişmiş, oturmuş.

Biz buna bir kere teşebbüs ettik. Bu reformu gerçekleştirmeye ciddi olarak bir kere giriştik. 1945 yılında çiftçiyi topraklandırma kanunuyla. Bu zaten daha önce de büyük Atatürk'ün öngördüğü reformdu. Onun ölümünden ve araya 2. Dünya savaşının girmesinden dolayı gecikti. 1945 yılında biliyorsunuz "Çiftçiyi topraklandırma Kanunu" uzun, o zamana kadar hiç görmediğimiz uzun tartışmalardan sonra kabul edildi vehatta gene bildiğiniz gibi biz de tek partili dönemden, bu yasa dolayısıyla, çok partili döneme geçtik, hayırlı ve uğurlu bir şekilde. 1945 tarihli

“Çiftçiyi topraklandırma Kanunu” ülkede demin anlattığım birinci tip bir gelişmeyi öngören yani bir toprak reformuyla bu yapısal değişmeyi öngören bir yasa idi. Bir toprak reformunu gerçekleştirmek amacıyla idi bu olmadı. Biliyorsunuz bunu gerçekleştiremedik. Tabii bundan da bazı dersler edindik; yani demek ki bir yasanın çıkması yeterli olmuyormuş. Aynı zamanda bunu uygulayabilmekte gerekiyormuş. Bu deneyimi kazandık. Ondan sonraki yasayı bir toprak reformu girişimi olarak saymayacağım izin verirseniz. Çünkü 1973 tarihli yasanın böyle bir neyeti olduğundan çok kuşkuluyum. Yani 1757 sayılı “Toprak ve Tarım Reformu Yasası”nın böyle bir toprak reformunu öngördüğünden çok kuşkuluyum. Son olarak çıkan 3083 sayılı yasanın da artık üzerinde durmayacağım. Zaten bana öyle geliyordu ki bu konuda yani sözlerimin başında anlattığım birinci tip tarımın kapitalist bir gelişme konusunda biz treni kaçırdık. İkinci tip tarımın kapitalistleşmesi yolunda gelişme biçimiyle ağır aksak gidiyoruz. Geniş köylü kütleleri için çok zahmetli bir yolda yürüyüp gidiyoruz. 1980 sonrasında -konumuz olan 80 sonrasında - bu açıdan bir değişiklik olduğunu sanmıyorum. Hatta, bu yolun daha da ağırlaştırdığını söyleyebiliriz. Çünkü 80’den sonraki iktidarın emek karşıtı bir politikası var. Çiftçiler de emekçi kütlelerdir. Tabii bunların lehinde bir tutum beklemek biraz fazla iyimserlik oluyor. Bu da tartışma konusu oldu. Genellikle konuşanlar bunun bilinçli bir şekilde yapıldığı kanısında. Bu politika bilinçli bir şekilde uygulanıyor yani tarımdan, sanayiye kaynak aktarımı -sanayi kesimine gidip gitmediğini de bilmiyorum. Belki Korkut arkadaşımız bunu bize açıklar ama buradan, tarımdan birşeyler gitmektedir. Evet bunu gözleyebiliyoruz. Çiftçilerin fakirleşmesi, yoksullaşması, yönünde bir politika izlendiğini saptayabiliyoruz.

Şimdi burada bir konuya değinmek istiyorum. Yani bu kadarla kesecektim sözlerimi. Ancak bir konuya daha değinmek istiyorum. Bu küçük işletmeler konusu tarıma bu küçük işletmeler egemen. Bunlar da teknik tarım yapılamaz, verimli olamazlar, vb. deniliyor. Vallahi, bunların da bu kadar karşısında olmayalım. Şunu demek istiyorum. Bir kere bu küçük işletmelerde birim alan başına elde edilen tarımsal gelir fazla. Bizde araştırmalar yapılıyor, tabii ben teknik tarafını pek bilemiyorum, fakat bu küçük işletmelerde tarımsal gelir daha yüksek çıkıyor. Düşük olan nedir? Emek verimidir. Bizde emek verimliliği düşük. Biz de zaten bu emeği başka yerde pek kullanmıyoruz. Bunları başka kesimlere aktaramadığımızı göre küçük işletmeler üzerinde düşük verimle çalışmalarının da o kadar sakıncalı olmamaları gerek. Şimdi, burda bir ilginç taraf var: bunlar makinalı tarıma elverişli değildir deniliyor. Vallahi ben sanmıyorum, çünkü bizde hayvanla tarlasını süren kalmadı. Dağ başında varsa bilmiyorum var, ormanlarda filan. Traktörün giremediği yerde makinalı tarım yok, ama traktörün girebildiği yerlerde tarlasını hayvanla süren kalmadı. Bundan şu konuya gelmek istiyorum. Kapitalistleşme sürecinde şimdi yeni bir ortakçılık şekli çıktı. Traktörü olmayanlara zaten bizde ortakçı denmiyor. Yani bu ortakçılar, bizim o eski bildiğimiz hımbıl adamlar değil. Cebinde para, efendim sermayesi olan, altında traktörü. Bunlar ortakçı ve bunların - bilmiyorum - istatistiklerde görülenlerden de daha büyük önemi

olduğunu sanıyorum. Bundan başka küçük mülk sahipleri de tarlalarını parayla sürdürüyorlar. Yani çiftçi gidip hayvanla sürmüyor. Ondandır da biçerdöğeri gelip topluyor. Özellikle de buğday tarımında, hububat tarımında. Yani makinalı tarım yapılıyor, makinanın girmedığı yer yok. Girmedığı yer makinanın ulaşamadığı yer, tü-tün tarımı gibi makinanın henüz giremediği tarım. Gerisi makinalı. Şimdi burada, işte yeni bir ortaklık tipiyle karşılaşılıyor. Bunların artık adı ortakçı fakat kendilerinin o eski ortakçıyla adından başka benzer yanı yok. Gasparin diye ünlü bir ekonomist var. "Noksan sermaye ile Tembel işin ortaklığı" diyor. Ortaklığı, böyle tarif ediyor. Yani eski tip ortaklığı. Geniş mülkleriniz olacaktaki bunları parçalayıp böleceksiniz, ortağa vereceksiniz. Bu tip ortaklık çok nadir, kalmadı. Şimdi ne yapıyorsunuz? Ortaklık yapıyorum. Nasıl? Ortağı tutuyorum diyor. Onun adı da ortakçılık. Ama sermayesi var, hatta tarla sahibine gereğinde avans veriyor. Bu yolla da bir çeşit toprak toplulaştırmasını da işletmeler açısından gerçekleştiriyor. Ama adı ortakçı. Buna aldanmamak gerek. Bunlar, kendi topraklarından fazla toprak tutuyorlar. Küçük tarla sahipleri kendi işlemedikleri veya işletmeye değer görmedikleri toprakları bu suretle bu traktör sahiplerine, ortağa veriyorlar. O artık bilemiyorum bir çeşit kiracılık şeklinde oluyor. Sadece ürünlerin paylaşılması açısından ortakçılık diyoruz. Bunlar müteşebbis adamlar. Küçük mülk sahipleri topraklarını bunlara bile vermezse, toprağı traktöre sürdürüyor yani parayla sürdürüyor sonra da biçerdöğeri gelip topluyor. Böylece bu küçük işletmelerin makinalı tarıma söylendiği kadar, engel olmadığını görüyoruz. Şimdi ben bir daha sizleri yormamak için -afedersiniz- burada ben daha konuşmadan gelen bir soruyu yanıtlamak istiyorum.

Toprak reformuyla ilgili ne gibi çalışmalar yapılmaktadır? Konu ile ilgili hükümetin bir yasa çalışması var mı? Mustafa Torun soruyor. Şimdi izin verirseniz başkalarını...

Başkan - Tabii tabii

Suat Aksoy - Şimdi toprak reformuyla ilgili çalışmalar biliyorsunuz Şanlıurfa ilimizde yapılıyor. Şanlıurfa daha önceki toprak reformu yasasında da var, toprak reformu bölgesi ilan edilmişti. Bu yeni yasayla da toprak reformu bölgesi ilan edildi. Bu yasa çalışması var mı yok mu bilmiyorum, sadece şimdi yürürlükte olan 1984 tarihli 3083 sayılı bir "Sulama alanlarında arazi düzenlemesine dair tarım reformu kanunu" diye, oldukça uzun isimli bir yasa var, yürürlükte. Bu yasaya dayanılarak da Şanlıurfa ili "toprak reformu bölgesi" ilan ediliyor. Çalışmalar yapılıyor mu? Bundan söz açmayacaktım ama madem soruldu, söyleyeyim. Şimdi bu çalışmaların bir kısmını şöyle biliyorum. 1757 sayılı yasayla 1.6 milyon dönüm toprak kamulaştırılmıştı. Bunlar dağıtılmadı, daha doğrusu 1/8 kadarı dağıtıldı. Bu da tabii o yasanın uygulanmasına aykırıydı. Topraklar dağıtılmak için kamulaştırılmıştı. Elinizde tutmak için değil. Neyse yasa iptal edildi vs. dendi. Bunlar devletin elinde kaldı. Bu son çıkan yasanın geçici maddesine bir madde kondu. Bu yasa, kamulaştırma sınırını eski yasadaki daha yüksek bir yere çıkarmıştı ve orda deniliyordu ki, aradaki farkı eski toprak sahipleri altı ay içerisinde başvurlarsa geri alabilirler. Ve bunlar fiilen almışlar bildiğim kadarıyla. Eski kamulaştırılan toprakların 2/3 üne yakın bir bölümü bu eski sahiplerine geri verilmiş, işte toprak reformu çalışmasının bir yönü bu. Yani kamulaştırılan topraklar geri veriliyor. Kalan çalışmalar da bildiğim kadarıyla özellikle toplulaştırma üzerine o bölgede.

Prof.Dr. Korkut BORATAV :

Teşekkür ederim Sayın başkan, değerli Konuklar. Ben 1980'li yılların tarım kesimi ve dolayısıyla Türkiye çiftçisi ve köylüsü bakımından özellikle bölüşüm ilişkileri açısından neler getirdiğini, neler götürdüğünü tartışacağım ve tartışırken de benden önce katkı yapan sayın profesör meslektaşlarım Sayın Talim, Yıldırak ve Aksoy'un deşindiğı birkaç konuya da değinme fırsatı bulacağım.

Türk kamuoyunun 1980'li yılların gelir dağılımı değişmeleriyle ilgili doğru bir teşhisi var. Suat Aksoy arkadaşım kısaca değindi. Bu, gelir dağılımının önemli ölçüde bozulduğu teşhisidir. Gelir dağılımının bozulduğundan ne anlıyoruz ? Kamuoyumuz, genellikle bunu bölüşümün emek gelirleri aleyhine veya eşitsizlikleri artıran bir şekilde gelir değişmesi olarak anlar. Ancak bu teşhis genellikle emek gelirlerinden ücretli ve maaşlı kesimi anlama biçiminde ortaya çıkıyor. Bu yorum, bu toplulukta bulunan değerli dinleyiciler için geçerli değil. Çünkü bu topluluğun tarıma ilgi duyan meslektaşlar, uzmanlar ve ilgililerden oluştunu tahmin ediyorum. Genel olarak kamuoyunda gelir dağılımında son 10-12 yılda meydana gelen bozulmaların sadece işçi, memur, emekli gibi esasta ücrete bağlı gelir sahibi olan grubu ilgilendirdiğı şeklinde bir anlayış vardır. Genellikle gözden kaçan husus bu dönemin aynı zamanda çiftçi ve köylü bakımından da çok önemli bir bölüşüm bozuşmasını yansıttıdır. Öyle sanıyorum ki, dünkü toplantıda bu konuda tartışmalar ve katkılar yapıldı. Ben, burda bulunanların bir bölümünün sabrına sığınarak -belki tekrar olacağını düşünerek- sözlerime devam edeyim. Türkiye tarımı büyük ölçüde - Suat Aksoy arkadaşımın da belirttiğı gibi bir küçük ve orta köylü tarımı olduğı için, çiftçinin eline geçen fiatlarla çiftçinin ödediğı fiatlar arasındaki ilişkiyi belirleyen görelî fiat hareketi yani fiat makası; farklı bir ifadeyle tarımın ticaret hadleri, bazen de iç ticaret hadleri dediğimiz gösterge en aslı, en önemli bölüşüm göstergesidir. O kadar önemlidir ki; Köylümüz bunu bazen siyasetçi ve uzmanlardan daha iyi bilir. Biraz önce verilen örneği hatırlayalım. Köyünden Rize'ye giden çiftçi tereyağı fiatıyla yol, otel, lokanta, kahve masrafları arasındaki fiat makasının nasıl açıldığını gayet iyi biliyor. Onu izleyerek biz bazı saptamalar yapıyoruz. Dün herhalde tartıştı arkadaşlarımız, ben bu saptamaların en genelini söyleyeceğim. En genel, en sentetik olan saptama, tarım ticaret hadlerinin milli gelir serilerinden türetilenidir. Yani milli gelirin zımnî deflatöründen hesaplanan sanayinin ve tarımın fiatları arasındaki ilişkiden söz ediyorum. Tarım ve sanayi sektörlerinin zımnî deflatörlerinin 1977 ile 1989 arasındaki seyrine bakacak olursak

1977'de indeks 100'dür. 1989'da 50.1 dir. Yani, 13 yıl boyunca tarım fiatları, sanayiye göre % 50 oranında gerilemiştir. Ben Cumhuriyet tarihi boyunca iç ticaret hadlerinin seyrini inceleme imkanı buldum. Büyük buhran yıllarında son yıllara benzeyen bir gerileme vardır. Fakat bu boyutta değildir ve bu kadar uzun süreli olmamıştır. Dolayısıyla, Türk çiftçisi, cumhuriyet tarihi boyunca karşılaşmadığı boyutta bir fiat şoku ile karşı karşıya bulunuyor. Şimdi sorun şu: Bu büyük fiat şoku 1930'lu yıllarda olsaydı, sonuçları çok vahim olabilirdi. Fakat nispeten geri kalmış bir tarımsal yapı üzerine öyle bir şok gelseydi, doğal sonucu çiftçinin içine kapanması, piyasadan kopması ve dolayısıyla, tarımsal ürün akımının kentlere dönük yönü bakımından büyük kopukluklar ve arz düşmeleri olması beklenebilirdi. Fakat 1980'li yıllara gelindiğinde Suat Aksoy arkadaşımın vurguladığı ve daha önce Sayın Talim'in tebliğinde saptadığımız bazı öğeler var. Küçük çiftçi ve köylü tarımı Türkiye'de ikinci dünya savaşından, 1980'e gelinceye kadar kendisine oldukça sağlam bir taban oluşturmuştur ve yine Aksoy'a katılarak söylüyorum; Küçük işletmenin verimli olabileceği, ulusal ekonomiye önemli katkılar yapabileceği Türkiye deneyiminde kanıtlanmıştır. Türkiye, küçük ve orta çiftçilik tabanı üzerinde üçüncü dünya'nın en başarılı tarımsal performanslarından birini ortaya koymuştur. Dolayısıyla 80'li yıllarda oldukça gelişkin bir konum üzerinden bu fiat şokunu yiyor, Türk çiftçisi. Buna karşı ne türden savunma ve uyum mekanizmaları kullanıyor? Bu bana göre ilginç bir konu ve bunu incelemek lazım. İktisatçıların, sosyologların, ziraat mühendislerinin ve politikacıların incelemesi lazım ve inceliyorlar da. Nitekim Sayın Yıldırım bununla ilgili sosyolojik ve iktisadi bazı göstergeleri ilginç bir şekilde ortaya koydu. Benim bir iki saptama yapmama fırsat verirsiniz şunu söyleyeceğim: Sayın Talim'in tebliğinde de ortaya çıktığı gibi olumsuz fiat hareketlerine rağmen çiftçinin tepkisi, üretkenliği artırmak doğrultusunda oldu. Bunu nasıl sağladı? Bu nasıl oldu? Aşağı yukarı görüyoruz ki, 1980'li yıllarda hem emek hemde toprak verimi, ılımlı fakat pozitif artışlar göstermiştir. Faal nüfus başına tarımsal verim, 77-85 arasında yıllık ortalama olarak % 2.8 artmıştır. 85'ten sonrakini bilmiyorum. Çünkü faal nüfusun son rakamları 1985. Bu, şu anlama geliyor; fiatları gerilemiş; ama çiftçi, daha yüksek emek verimi sağlayarak, fiat bozulmasının etkisini telafiye çalışmıştır. Ama buna rağmen yine göstergeler gösteriyor ki; tarımsal hasılanın reel alım gücü, bu düzeltme çabasına rağmen gerilemiştir. Yani çiftçinin tarımsal üretimden elde ettiği gelir, işletme başına, hane başına düşmüş ve gerilemiştir. Toprak veriminde de artışlar var. Aşağı yukarı bir iki istisna dışında bütün ürünler için, bitkisel üretimde ılımlı fakat pozitif artışlar var 80'li yıllarda. Bu nasıl mümkün oluyor? Bozulan fiat ilişkilerine rağmen, çiftçinin bu durumu gerçekleştirimesinin tek olanağı aile tüketiminden kısarak cari girdilerini yani işte gübre, ilaçlama, sulama türü girdilerin akımını sürdürmeye, yükseltmeye çalışmak. Nitekim girdi kullanımıyla ilgili bulgular bunu doğruluyor. Buna mukabil sabit sermaye yatırımlarından büyük bir

gerileme olmuştur. Ortaya çıkan tablo şu: çiftçi, tüketimini kısıyor, cari gidileri kullanmaya devam ediyor, hatta tempoyu yükseltmeye devam ediyor fakat sabit sermaye yatırımlarını eski düzeyde sürdürmeye imkan yok. 87 fiatlarıyla özel sektörün tarımsal yatırımlarını 1977'yi 100 kabul edersek, 1989'da 44'tür. Tarımsal sabit sermaye yatırımlarında anormal bir düşme vardır, buna mukabil cari girdilerdeki tempoyu sürdürmeye çalışıyor, Tabi, bir başka savunma mekanizması da emek girdisini daha yoğun kullanmak, Aile emeğini daha fazla sömürmek kısacası, şimdi, savunma mekanizmaları budur. Benim tahminime göre, bunun sınırına gelinmiştir. Nitekim bitkisel üretimde değil ama hayvancılıkta olumsuz göstergeler işlemeye başlamıştır, bildiğim kadarıyla. Konunun uzmanları herhalde daha iyi bilirler Türkiye'de büyükbaş hayvan sayısında azalma 80'li yıllarda başlamış, dolayısıyla kesim ve et tüketimi ve üretimi artmıştır ama hayvansal verimde büyük düşme vardır. Payvan başına et verimi 1980'i 100 kabul edersek 1987'de koyun, sığır ve danada 86' ile 96 arasında düşme gösteriyor sanıyorum, süt veriminde de benzeri düşmeler var. Bunu şunun için söylüyorum: Hayvancılıkta gözlenen bu gelişme, eğer bu fiat ilişkileri devam ederse bitkisel üretimde de en geç işleyecektir. Bir başka mekanizmada şudur: Bunu, sanıyorum Yıldırak arkadaşım vurguladı. Varlıklı, orta ve daha zengin çiftçi tarımda kazancın ve istikbalin olmadığını gördüğü için kaynaklarını tarım dışına aktarıyor. Yani imkanı olduğu halde tarıma yapacağı yatırımı tarım dışına kaydırıyor. Yıldırak arkadaşımın söylediği, köy çocuklarının, köy kızlarının şehire taşınma vs. istekleri toplumsal bir istek haline dönüşüyor. Bunun gibi traktör yerine minibüs alıp minibüsçülük yapıp kasabaya taşınma; traktör almaktansa, yine kasabada bir bakkal açmak, bir kat satın alma şeklindeki davranışların bir veya iki sosyolojik çalışmada ortaya çıktığını gözleyebiliyoruz.

Bu kadar önemli fiat bozulmalarının arkasındaki etken nedir? Kendiliğinden süreçlerle olacak bir iş değildir. Benim görüşüme göre iktisat politikalarında, hani serbet piyasa tutkusu varya, bunun en az uygulanması gereken bir saha, tarımdır. 1980'li yıllarda Türkiye tarımına lüzumundan fazla girmiştir. işin tuhafı, bölüşüm ilişkilerinde ücretlerin yüksek olduğuna ve dolayısıyla işgücününü disiplin altına alınmasına ilişkin bir talep Türkiye toplumunun sermaye sınıflarından gelmiştir. 1970'li yıllar bittiğinde sermaye sınıfları ücretler üzerine bir operasyon istiyorlardı. Ama çiftçi geliri ve tarımsal fiatlar üzerinde, belki tekstil sanayicileri gibi 2-3 grup dışında, böyle bir talep yoktu. Tarımsal destekleme politikaları Türkiye toplumunun 30 yılda geliştirdiği ince, etkili politikalarlardır. Bu politikaların etkisi yavaş yavaş tasfiye edildi. Sanıyorum bu da dün tartışılmış olabilir, tekrarından ötürü özür dileyip, fazla uzatmadan şu saptamayı yapmakla yetineyim: Yetmişli yılların sonuna doğru destekleme alımları için harcanan para, tarımsal katma değerın % 20'si dolayındaydı. 80'li yılların ortalaması ise % 12 dolayındadır. Yani tarımsal destekleme için ulusal kaynaklardan ayrılan payın aşağı yukarı yarısı, tasfiye edilmiştir. Akrağaşlar bu, boşa akıtılan bir para değildir. Bu politikaların katkısıyla ki; demin söylemeye çalıştığım gibi Türkiye tarımının başarılı performansı sağlanmıştır. 1950'den hatta 1930'dan bu yana

kendimize özgü yöntemlerle hiçbir yerden ithal etmeden, Türkiye’de siyasi iktidarlar el yordamıyla ve bir noktadan sonra da köylü kitlesinin oy potansiyelini gözetmek ihtiyacı duydukları için tarımsal destek politikalarını geliştirmişlerdir. O halde bu, “tarımı bırakalım kendi haline destekleme politikalarını yavaş yavaş azaltalım” şeklinde yeni görüşler, destek politikaları sıfırlanmadı, ama büyük ölçüde azaltıldı. Bu, bana göre Türkiye toplumunun iktisat politikalarına egemen olan dış reçetelerden kaynaklanıyor. Özellikle Dünya Bankasının tüm 3. dünya ülkelerinde tarımı serbest bırakma, devlet politikasını tarıma sokmama şeklinde kuvvetli savları var. Hatta, son yıllarda çok sınırlanmış destek politikalarını bile fazla buldukları ve bunun tasfiyesi için siyasi iktidarın üzerinde etki ve kredilere bağlı olarak baskı yaptıkları da basın haberlerinden okunuyor. Arkadaşlar, gelişmiş batı ülkelerinden kaynaklanan bu tez, son derecede iki yüzlü, çift standartlı bir yaklaşımdır. 1980’li yılların sonlarına yaklaştıkça Amerika, Ortak Pazar ve Japonya gibi üç bloktan her biri kendi çiftçilerine aşağı yukarı Türkiye milli gelirinin yarısına yakın miktarda, yıllık sübvansiyon vermişlerdir. Ve 1990 yılının sonlarında GATT bünyesinde yapılan ticareti serbestleştirme pazarlıkları Avrupa Topluluğunun tarım sübvansiyonlarını fazla kısmamak için yaptığı direnme sonunda ertelenmiştir. GATT görüşmelerinin pek çok noktasında anlaşma sağlandığı halde, tarıma dönük sübvansiyonlar ve devlet müdahalelerinin kaldırılması talebini reddeden AT, görüşmelerin kısmi çöküşüne yol açmıştır.

Bize, “tarımsal sübvansiyonları kaldırın, tarıma devlet müdahalesini asgariye indirin” tavsiyesinde bulunan batı, önce bu tavsiyeleri kendi metropollerine dinletsin; ondan sonra sıra bize gelir. Özetle şunu söylüyorum. Tarım, dünyanın her yerinde konunan, devlet müdahalesine ihtiyacı olan bir sektördür. Serbest piyasa denen şey burada sökmeyi, sökmeyi. Niye sökmeyi? yüzbinlerce ve milyonlarca tarım üreticisi vardır. Piyasayı serbest bırakırsanız bunu karşısına az sayıda oligopol biçiminde örgütlenmiş olan tarımsal ürünleri pazarlayan çok uluslu şirket ve tarımın ihtiyacı olan girdileri üreten sanayi holdingleri ve tekelci şirketler çıkar. İşte bunun içindir ki çok sayıda üreticiden oluştuğu için müdahale ve devlet koruması olmadığı takdirde çökecek bir sektör olduğu için tarım, her yerde desteklenmiş ve korunmuştur. Bu silahı, bu aracı T.C. Hükümetlerinin tasfiye etmeye hakkı yoktur. Ben, bununla sözlerime son vermek istiyorum.

SORULAR VE CEVAPLAR

Prof Dr. Metin TALİM.

Teşekkür ederim sayın dostlar, bana yöneltilen herhangi bir soru alamadım şu ana kadar. Yalnız sayın Prof. Dr. Aksoy'un değindiği bir konu var, efendim, küçük işletmelerden daha fazla tarımsal gelir elde ettikleri hususuna müsadenezle açıklık getirmek istiyorum. Onların daha fazla tarımsal gelir elde etmeleri gibi bir durum bahis konusu değil; zannederseniz değişik açıdan değerlendirme sözkonusu. Birim alanına daha fazla üretim değeri elde etme bahis konusu olabilir.

Prof.Dr. Suat Aksoy- Tabi, tabi birim başına, dekar başına

Prof.Dr.Metin Talim : Yalnız bu işletmelerin tasfiye olmayışlarında başka tarımda hala hakimiyetlerini sürdürür bir durumdadırlar. Başka yapacak işleri imkanların, olanakların olmayışına bağlamak mümkün değil. Çok düzeyde de olsa marjinal düzeyde de olsa geçimini sağlamak mecburiyetindedir onun dışında başka alternatifleri yoktur. Sayın Boratav'ın görüşüne katılıyorum. Gerçekten bende bunlara değinmeye çalıştım. Hakikaten önemli olan hususlardan bir tanesi tarım sektöründen dışarıya çeşitli yönlerde sermaye kaçışının olması, tarımın kendisinin buna gereksinmesi var ve uygulanan politikalarda bunu hızlandırmaktadır. Son olarak bir hususa değinmek istiyorum, bundan on-onbeş gün kadar önce bir çiftçi geldi, konuşmam oldu. Kendisi İzmir civarında Kemal Paşa yolu üzerindeki arazisini 300 milyon liraya satıyor. Bir sanayi kuruluşuna. Neden böyle yapıyorsun? dedim. O kadar doğru yaptımki dedi, ben bunu satmakla dört tane apartman dairesi aldım. Ondan sonra işte bakkal dükkanı açtım, araba aldım falan ve eskiden hiçbir şeyim yoktu. Daireleri beşyüzbin liraya kiraya da verdim ayda ikimilyon lira kazanıyorum. Hayatımda, hayalimde görmeyeceğim imkana kavuştum, dünya varmış diye de şükür ediyorum dedi. Efendim tekrar teşekkür ediyorum. Saygılarımla efendim.....

Başkan-Teşekkür ediyorum sayın Talim. Sayın Yıldırak buyrun efendim...

Prof.Dr. Nurettin YILDIRAK

Efendim bana birkaç soru var önce soruyu okuyacağım sonrada yanıtlamaya çalışacağım.

Tarım kesiminde çalışan nüfusun azaltılması, gizli işsizliğin önlenmesi, ücret durumu ile ürünlerinin satış fiyatının düzenlenmesi ve iyileştirilmesi için ne gibi çalışmalar yapılmalıdır. ?

Bu konuda tabii gerek Bakanlık düzeyinde, gerekse çeşitli çiftçi örgütlerinde bazı çalışmalar yapılmaktadır. ama bunların sorunları çözebilecek düzeyde olduğuna da pek inanmıyorum. Bu gün için teknik işler ve yayım çalışmaları iyi bir örgütlenme, iyi bir yönlendirmeye tahmin ediyorum ki bu sorunları çözebilecek duruma getirilebilir.

İkinci soru, köyden kente göçün önlenmesi ve kırsal kesimde yeni istihdam olanaklarının yaratılmasıyla tarımdaki fazla nüfusun, buralarında değerlendirilmesi için ne gibi çalışmalar yapılabilir ?

Bu sorunu çözen çok çeşitli ülke vardır. Bizim kendi olanaklarımızla transfer etmek, uydurmak uyum sağlamak koşuluyla bunu biz yapabiliriz. Özellikle bölge bazında, bir bölgenin tarımsal olanakları ve tarımsal ürünlerin işlenme olanakları değerlendirilir onagöre küçük sanayi ünitelerini kurmak koşuluyla bu bölgelerde tarımdan dışta kalan nüfusa iş sağlanabilir. Tabii bu, makro düzenlemelerle mümkün ve genel politikalarla da ilgilidir.

Üçüncü soru, tarım kesimindeki örgütlenmenin düzenli şekilde yapılabilmesi ve çiftçinin teknik bilgilerden haberdar edilmesi ve eğitilmesi için neler yapılabilir ?

Bizce bu konuda tarımsal yayım çalışmalarıyla kooperatifleşme ama demokratik kooperatifleşme devlet kooperatifleşmesi değil.

Diğer bir soru, geleneksel aile tipi tarım işletmelerinde otomasyon ve teknik bilgi ile donanmış işletmelere geçiş için ne gibi işler yapılabilir ?

Bence, arazi toplulaştırılması şu anda aldığımız gelen. Ancak arazi toplulaştırmasıyla daha optimum bir işletme haline getirilebilir.

Diğer bir arkadaşın iki sorusu var. Bunlardan birisi kırsal kesim insanların din, görenek ve çıkarlarına göre davranışlar geliştirmek zorunda bırakıldığını, köylüden bu güne kadar hiçbir tepki gelmediğini, köylünün gelen aşam giden paşam demeye alıştırıldığını söylediniz. Köylüyü, kısa ifade ile kırsal kesim insanını yukarıda ifade edilen kaderci durumdan kurtarmanın başlıca yolları ve yöntemleri nelerdir. ?

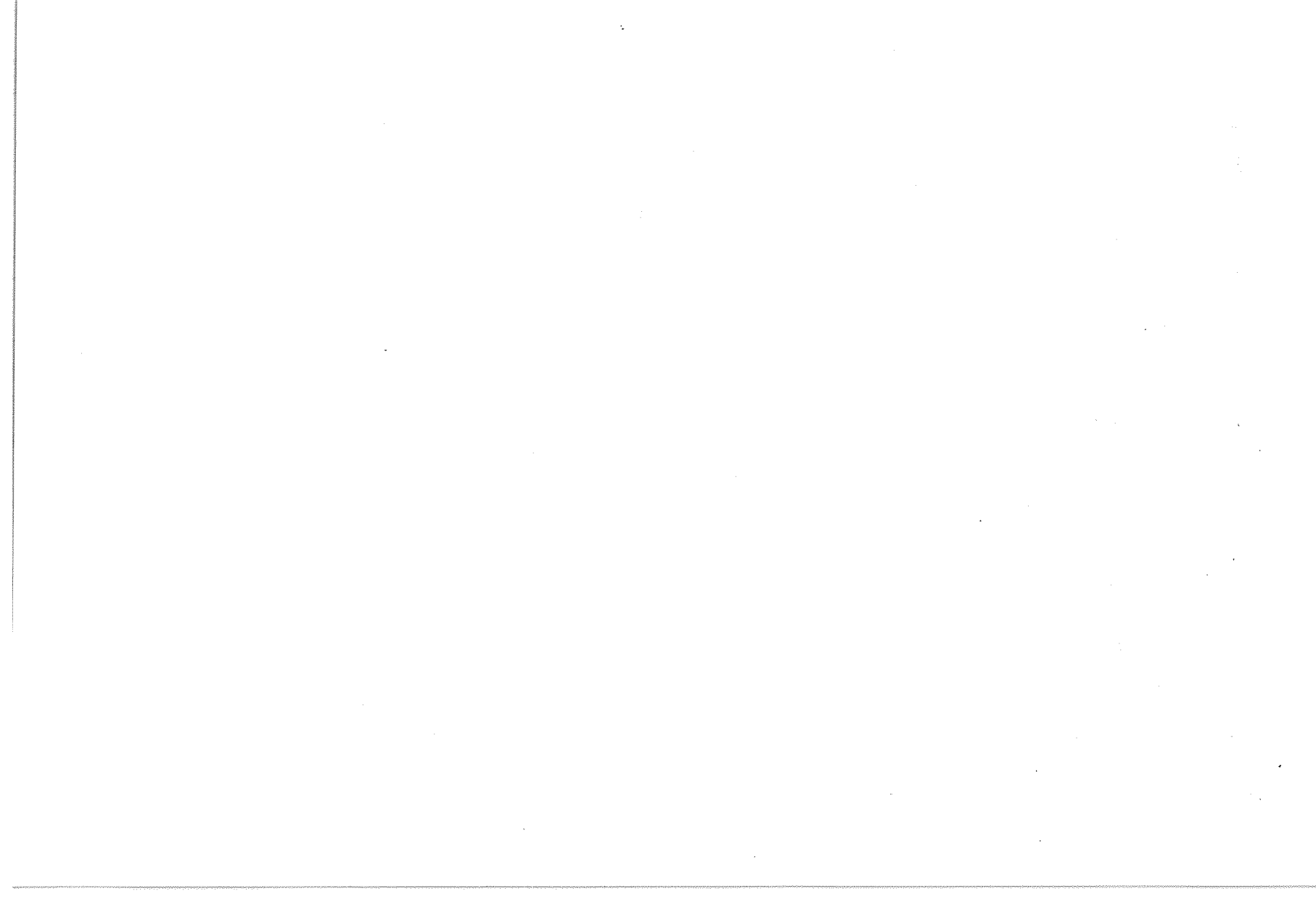
Değerli arkadaşım, kırsal kesime nitelikli eğitimle gidersek ve genelde demokratik bir düzene alıştırsak birbirimizi dinleyebilirsek, birbirimizin çıkarına ters düşse bile birbirimize iyi bir şekilde daranırsak tahmin ediyorum bu sorun çözümlenebilir. Eğitim, Eğitim, Eğitim... ve demokratikleşme tabii.

Diğer bir soru, bu yolları ve yöntemleri sizce nasıl bir yönetim sistemi gerçekleştirebilir ?

Bu günkü siyasi patilerden hangisi bu özlemleri gerçekleştirebilecek yapı ve yaklaşıma sahiptir, açıklarmısınız? saygılarımla.

Ben, bunu açıklamayacağım kusura bakmayın, teşekkür ediyorum, sağolun.

Başkan- Evet sayın konuklar, bir öğleden sonra oturumunu da böylece bitirmiş olduk. Sayın Talim'e, sayın Yıldırak'a, sunuşları nedeniyle, sayın Aksoy'a, sayın Boratav'a sunuşlara yaptıkları katkılar nedeniyle ve siz sayın konuklara da dikkatleri, sabırları ve ilgileri için teşekkür ediyor ve size iyi akşamlar diliyorum.

6. O T U R U M

“GAP’TA TARIMSAL ALT YAPI”

Başkan : Prof.Dr. Cevat GERAY

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Sunuşlar :

– **Dr. Hürrman OCAKLI**
GAP İdaresi Başkanlığı

– **Özden BİLEN**
DSİ Genel Müdürlüğü

– **Erdoğan YÜCEL**
Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

– **Dr. Ahmet SAYLAM**
Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

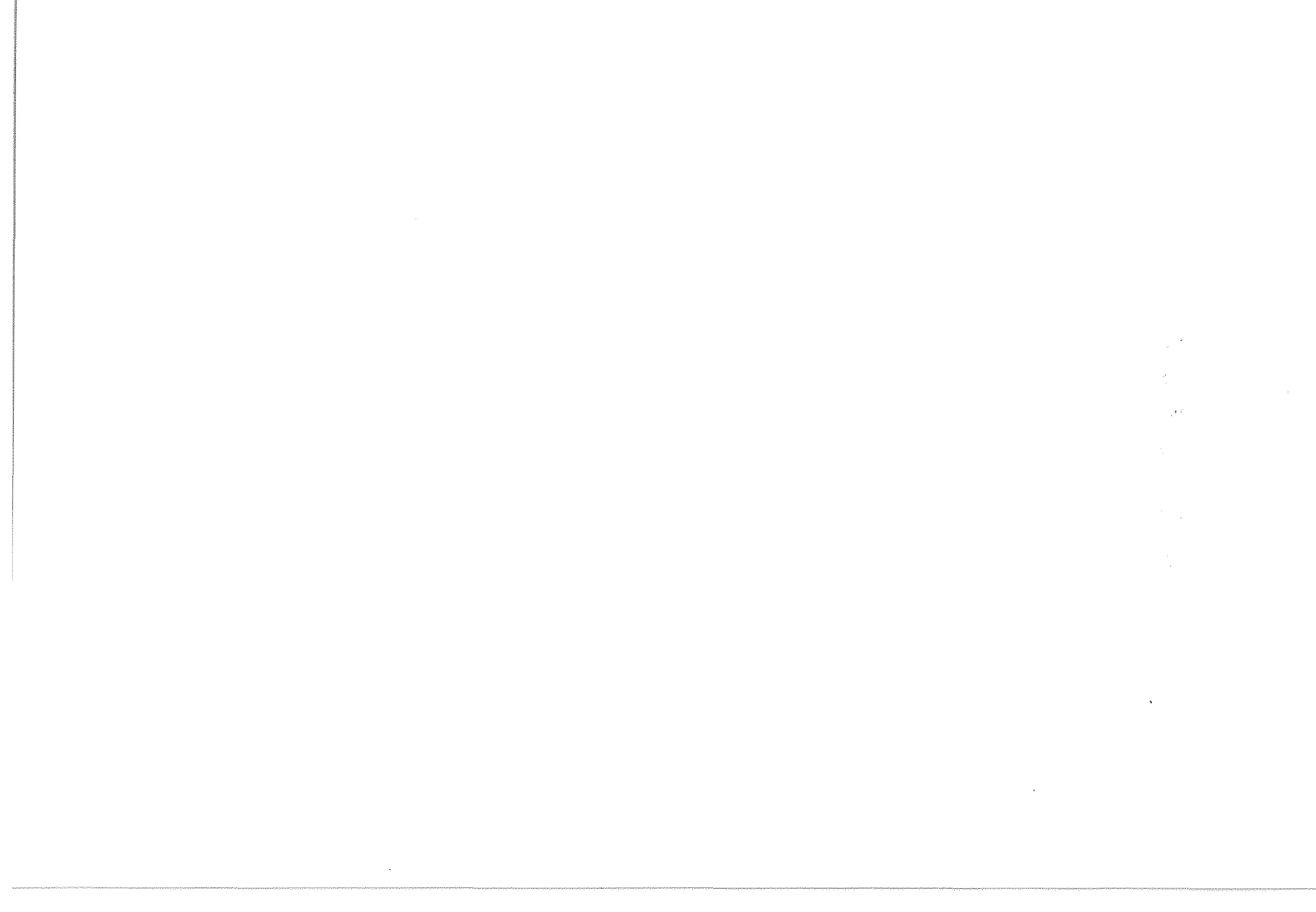
– **Prof. Dr. Osman TEKİNEL**
Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi

Tartışmacılar :

– **Prof. Dr. Ali BALABAN**

– **Prof. Dr. Aytakin BERKMAN**

– **Prof. Dr. Duran TARAĞLI**

Oturum Başkanı Prof.Dr. Cevat GERAY'ın Konuşması

GAP'ta, tarımsal alt yapı konusunun özellikle, bu konuyu ele alınmış olmasını; bu gerçeği vurguladığı ve geleceğe yönverici boyutu olduğu da açıktır. Çünkü, öyleki; büyük enerji ağırlıklı yatırımlar sürerken asıl beklenen tarımsal gelişmeye ilişkin kolaylıklar, alt yapı ne durumda? nasıl planlanmış? bu konuda yatırımlar hangi aşamada? ve nasıl biran önce tarımın yapısını değiştirecek alt yapının kurulması nasıl mümkün olacak? bütün bu konular herhalde şimdiden tartışılması, düşünülmesi, muhakkak düşünülüyordur ve politikaların bu açıdan geliştirilmesi zorunluluğuna inanıyorum. Çünkü, eğer GAP, amaçlarına ulaşacaksa, bu kuşkusuz o bölgede ve hatta Türkiyede Türkiye ölçeğinde de sonuçta yarar getirecek bir tarımsal yapı değişikliğine yönelmek zorundadır. Bu beni alan dışından saymıyorum tabi kendimi-tarımsal politikalarla uğraşyoruz ama biraz siyasal yada sosyal bilimci olarak konulara bakıyoruz. Bu nedenle, bu GAP bölgesi ile ilgili olarak değerli konuşmacılar onbeşer dakika en çok olmak üzere bu alt yapıya ilişkin, GAP'ın çok çeşitli boyutları var. Bunun hepsine girmemize olanak yok ama tarımsal alt yapıya ilişkin çalışmalar ve tutulabilen politikaları anlatacaklar sonra da çok değerli bilim adamları arkadaşlarımız, meslektaşlarımız, ziraat fakültesinden Prof.Dr. Ali Balaban, ODTÜ'de şimdi görevli bulunan Prof.Dr. Aytekin Berkman ve yine ODTÜ'den tanıdığımız ve kooperatifçi yanı olan ve Köyişleri eski Müsteşarlığında yapmış olan eski Bakanında yanında oturan değerli bilim adamı Prof.Dr. Duran Taraklı. Değerli sözcükleri tabi diğer konuşmacılara da olacak ama en sonunda söylediğim için yalnızca Duran Taraklı arkadaşımız için değil. Ben tartışmacı arkadaşlarımızıda lütfen benim yanımda yer almak üzere buraya çağırıyorum. Sayın Balaban, Sayın Berkman, Sayın Taraklı lütfen efendim.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

Dr.Hürman OCAKLI

1- GİRİŞ

GAP, temelde Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden geçen Fırat ve Dicle nehirlerinin su potansiyelini elektrik üretimi ve sulama suyu olarak değerlendirmek suretiyle bölge'nin kalkındırılmasını amaçlayan bir "Entegre Bir Bölgesel Kalkınma" projesidir. Sulamanın ortaya çıkaracağı katma değer, bölge'nin genel refah düzeyini yükseltecek, kişi başına geliri artıracak ve ekonominin diğer sektörlerinde yapılacak yatırımlara kaynak sağlayacaktır. Bu nedenle projenin başarısı, DSİ tarafından yapılan barajlarda toplanan ve sulama kanalları ile tarlalara kadar ulaştırılan suyun en etkili ve ekonomik şekilde kullanılmasına bağlıdır.

Bölge'nin tarımsal üretiminde en önemli kısıtlayıcı faktör olan suyun tarla başına kadar getirilmesine rağmen verimin maksimize edilebilmesi, suyun sulu tarım tekniklerine uygun kullanılmasına, gerekli tarla içi geliştirme hizmetlerinin yapılmasına ve su ile birlikte diğer temel üretim girdilerinin (kaliteli tohum, gübre, tarımsal mücadele, tarımsal mekanizasyon, kredi vb.) sağlanmış olmasına bağlı olacaktır.

2. BÖLGE'NİN MEVCUT DURUMU

GAP Bölgesi, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak'ın tamamını içine alan yaklaşık 7.3 milyon hektar yüzölçümüne sahip bir bölgedir. Bu alan Türkiye yüzölçümünün yaklaşık % 9.5'ine tekabül etmektedir. (Tablo - 1) Bölge nüfusu 1990 nüfus sayımına göre 5.3 milyon olup, Türkiye toplam nüfusunun % 9.2'si kadardır.

2.1. ARAZİ KULLANIMI :

Toplam 7.3 milyon hektarlık yüzölçümüne sahip olan bölge içerisinde % 42.2'lik bölümü işlenen araziler oluşturmaktadır. İşlenen arazilerin % 85.3'ünü kuru tarım arazileri, % 14.7'sini ise sulu alanlar, bağ-bahçe ve özel ürünlerin ekildiği alanlar kapsamaktadır. (Tablo - 2)

2.2. BİTKİSEL ÜRETİM :

Bölge'de halen yürürlükte olan kuru tarım sistemi altında ekonomik açıdan önemli ürünler olarak buğday, arpa, mercimek, K.fasulye ve susam gibi tarla ürünleri ile antepfıstığı ve üzüm gibi bağ-bahçe ürünleri yetiştirilmektedir. Bölge'de sulu koşullarda üretimi yapılan bitkiler ise buğday, pamuk, pirinç, kavun, karpuz, domates, biber, patlıcan ve salatalıktır. (Tablo-3) Bölge, bazı ürünler itibariyle Türkiye toplam üretiminin önemli bir kısmını sağlamaktadır. (Tablo - 4).

2.3. HAYVANCILIK :

Bölge'de sosyo-kültürel yapı ve iklim şartları nedeniyle göçer-konar hayvancılık ağır basmakta ve buna bağlı olarak da koyun ve keçi yetiştiriciliği önem kazanmaktadır (Tablo - 5) Et ve süt verimleri oldukça düşüktür. Bölgesel süt veriminin % 75-80'i üreticiler tarafından tüketilmektedir.

Bölge'de gerek doğal gerekse yapay tohumlama çalışmaları, dağınık yerleşim yapısı, hayvan ıslahı konusunda eğitim ve bilgi yetersizliği, özendirme eksikliği ve tesis yetersizliğine bağlı olarak çok sınırlıdır.

Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından yürütülen koruyucu aşılama çalışmaları ile bölge hayvanları için tehdit oluşturan hastalıkların yayılması kontrol altına alınmıştır.

Bölge'de 8 adet yem fabrikası bulunmakta olup, bu fabrikalar bölge'nin yem ihtiyacını karşılamaktadır.

2.4. DESTEKLEME SİSTEMLERİ :

Tarımsal yayım hizmetleri il, ilçe ve köy düzeyinde TOKB elemanları tarafından yürütülmektedir. İl ve ilçe düzeyinde ziraat mühendisi ve yüksek mühendisleri, köy düzeyinde ise ziraat teknisyenleri bu görevi üstlenmektedir.

Bölge'de halen tohum ve fide dağıtımı, TMO, TZDK, Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri ile Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır. Bölge çiftçilerinin çoğu şeker pancarı ve pamuk dışında, kendi ürünlerini tohum olarak kullanmakta, doğal olarak tohum kalitesi düşük olmaktadır.

Gübre dağıtımı son yıllarda devlet tekelinden çıkarılmış olmakla birlikte tavan fiyatları hükümet tarafından ilan edilmekte ve sübvansiyon uygulanmaktadır (Tablo - 6). TZDK, Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri, Türkiye Şeker Fabrikaları gübre dağıtımından sorumlu temel kuruluşlardır.

Ziraai mücadele ilaçlarının temini ve dağıtımı ise özel sektör tarafından yapılmaktadır.

T.C.Ziraat Bankası Bölge'deki tek tarımsal kredi kuruluşudur. Bankanın her il ve ilçe merkezinde en az bir tane olmak üzere çok sayıda şubesi bulunmaktadır. Tarım Kredi Kooperatifleri çiftçilere kendi kaynaklarından ve Ziraat Bankası kaynaklarından kredi verirler ve aynı zamanda üyelerinin tarımsal girdi, diğer makina ve ekipman ihtiyaçlarını aynı olarak karşılarlar.

Bölge'de kullanılan tarım makina ve ekipman sayıları çok yetersizdir. Bölge'de uygulanan kuru tarım sistemi, mekanizasyon düzeyinin düşük olmasının nedenlerinden birisidir. Bunun yanında parçalı arazi sahipliliği ve arazi mülkiyeti ile çiftçilerin tarımsal kredi kullanımını konusunda karşılaştıkları zorluklar, düşük mekanizasyon düzeyinin diğer nedenleridir.

Bölge'de TOKB'na bağlı 5 adet Araştırma Enstitüsü, 9 adet Üretim İstasyonu, ile 1990 yılından itibaren araştırma fonksiyonu da üstlenen 1 adet Tarım İşletmesi

bulunmaktadır. Bu kuruluşlar bölge’de üretimi yapılan tüm ürünlerin yetiştirme teknikleri ile hastalık ve zararlılara karşı mücadele yöntemleri üzerindeki araştırmalar ile çiftçilerin ihtiyacı olan canlı materyal üretimi çalışmalarını sürdürmektedirler.

2.5. ÇİFTÇİ BİRLİKLERİ :

Bölgede yasal statüye sahip çiftçi birlikleri yalnızca Ziraat Odaları’dır. Bölge’deki bazı odalar mali sorunlar nedeniyle aktif değildir.

3. TARIMSAL KALKINMA AMÇLARI VE STRATEJİSİ

Bölge’de gözlenen mevcut şartlara göre tarımsal kalkınmanın önünde bir dizi darboğaz mevcuttur. Bunlar;

a) Toplam yağışın az olması ve düzensiz dağılımı, yaz aylarındaki çok yüksek sıcaklıklar ve kurak dönemin uzun olması,

b) Sınırlı girdi kullanımı ve pazara yönelik üretimin sınırlı olması ile verimliliği düşük tarımsal teknolojilerin hakim olması,

c) Tarımsal mekanizasyon ve modern alet ekipman kullanımının sınırlı olması,

d) Okullaşma ve okur-yazarlık oranının düşük olması,

e) Topraksız ve az topraklı çiftçilerin mevcudiyeti,

f) Pazarlama sistemlerinin yetersizliği, ve

g) Tarımsal Yayım ve diğer destek hizmetlerinde, kısmen dağınık yerleşim düzenine bağlı olarak eksikliklerin bulunmasıdır.

Tüm bu darboğazları aşmak, bölge’nin mevcut potansiyelini en iyi şekilde değerlendirmek ve tarımsal kalkınmayı sağlamak için temel olarak bir dizi kalkınma amacı tesbit edilmiştir. (Tablo - 7) Bunlar;

a) Kırsal kesimde gelir seviyesini artırmak,

b) Bölge’de kurulacak tarımsal sanayilere yeterli girdiyi sağlamak,

c) Kırsal bölgelerden dışarıya göçü asgariye indirmek amacıyla istihdam imkanlarını artırmak,

d) İhraç edilebilir ürünlerin, iç pazar ihtiyacının üzerinde üretilmesine katkıda bulunmaktadır.

Tarımda verimliliğin artırılması, tarımsal kalkınmanın yukarıda belirtilen amaçlarına ulaşmada en önemli anahtar olacaktır. (Tablo - 8). Verimliliği artırmak için gerekli strateji ise şöyle özetlenebilir :

a) Olumsuz agro-ekolojik şartların giderilebileceği yerlerde sulama imkanlarını sağlamak,

b) Gübre, tarım ilacı ve suyun uygulanması ile uyum sağlayacak şekilde mekanizasyonu geliştirmek,

c) Tarımsal girdileri zamanında, yeterli miktarda ve kalitede sağlamak ve dağıtmak,

d) Geçmiş tarım reformu tecrübelerini de dikkate alarak arazi mülkiyet sistemini iyileştirmek,

e) Çiftçilerin daha fazla üretimini teşvik için fiyatlandırma ve pazarlamayı iyileştirmek.

Bunun yanında, üretimin artırılmasında sulamanın etkili olacağına anlaşıldığı alanlarda, yukarıda tanımlanan strateji çerçevesinde birçok önlem alınması gerekmektedir (Tablo - 9). Bu önlemlerin alınmasında şu hususlar önem kazanacaktır :

a) Pazarlanabilirlik ve ihracata yönelik olarak işlenebilirlik açılarından değerlendirilmek suretiyle, stratejik ürünlerin belirlenmesi ve teşviki,

b) Sulu tarıma uygun ürün deseni/rotasyonu oluşturularak yüksek ürün yoğunluğunun teşviki, sulama yatırımlarının etkinliğinin maksimizasyonu için su ücretlerinin ayarlanması,

c) Erozyon, arazide su birikmesi, tuzlanma ve diğer sorunların minimize edilmesi için sulu alanlardaki çiftçilerin su kullanımı açısından teşkilatlandırılması.

4. TARIMSAL GELİŞME SENARYOLARI

Kısa ve orta dönemde bölge'de kuru tarım olmaya devam edecektir. Bu nedenle, kuru tarımda verimliliğin artırılması büyük önem arz etmektedir. Ancak, GAP Bölgesi'nde tarımın uzun dönemli gelişmesi büyük ölçüde sulama projelerinin uygulanmasına bağlı olduğundan dolayısıyla bölge tarımının gelişmesine ilişkin senaryolar sulamanın gelişmesi üzerine yoğunlaştırılmalıdır.

DSİ'nin planladığı sulama gelişme hızı 2005 yılına kadar yaklaşık 1.7 milyon hektarı kaplayan sulama ağının tamamlanmasını öngörmektedir. Bu da DSİ'nin yılda 100.000 hektarın üzerinde bir alanda sulama çalışmalarını tamamlanması demektir. GAP projesinin bugünkü durumu ve DSİ'nin mevcut kapasitesi dikkate

alındığında, yeterli finansman desteği ile bunun gerçekleşmesi mümkündür. Ancak Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün mevcut yapısı ve finansman durumu ile, tarla içi geliştirme hizmetlerini buna paralel bir hızda tamamlaması oldukça güç olacaktır.

Bölge tarımının, bugünkü kuru tahıl ve baklagiller tarımından asgari miktarda nadas kullanan entansif sulu tarıma dönüşmesi tarımsal yayım hizmetlerinin, araştırma faaliyetlerinin ve yeni teşviklerin geliştirilmesini gerektirmektedir.

Bölge'de şu anda uygulanan ve gelecekte de uygulanacak olan ürün deseni içinde hakim ürünler tahıl, baklagiller ve pamuktur (Tablo- 10-11). Türkiye'de şu anda mevcut ham yağ üretim açığını azaltmak ve ihracata katkıda bulunmak üzere bölge'de yağlı tohum üretimine önem verilecektir. Susam, yarfıstığı, mısır yağı, soya fasulyesi, ayıçiçeği, kolza ve aspr yetiştirilecek ürünlerdir.

Üretilecek diğer ürün grupları meyve ve sebzelerin ile yem bitkileri ve yemeklik dane baklagillerdir.

Bölge'de sulu tarımda ürün rotasyonu konusunda sağlıklı araştırma sonuçları çok sınırlıdır. Şu anda bölge'de tek örnek olarak iki cırcıp sulama alanı bulunmaktadır. Buradaki uygulamalarda dikkate alınarak beklenen ürün deseni ve ürün yoğunluğunun şu şekilde olacağı hesaplanmaktadır (Tablo - 12-13).

Bu ürün deseninin gerçekleşeceği varsayımı ile elde edilecek olan bitkisel ürün miktarları ise şöyledir :

5. KAYNAK GELİŞTİRME :

Bölge'de Fırat ve Dicle olmak üzere iki önemli nehir sistemi bulunmakta olup, su topsiyeleri Türkiye'nin toplam su potansiyelinin %28'ini oluşturmaktadır (Tablo- 14). Bu iki Nehir sistemi üzerinde planlanan 13 adet su kaynağı geliştirme projesi ile yaklaşık 1.7 milyon hektar alan sulamaya açılacaktır.

Türkiye'de mevcut sulanan tarım alanı miktarının 3.5 milyon hektar olduğu dikkate alınırsa, GAP'ın önemi çok daha iyi anlaşılır (Tablo - 16).

GAP kapsamındaki sulama projelerinin halihazır durumları ile fiziki gerçekleştirmeleri şu şekildedir (Tablo - 17).

GAP kapsamındaki su ve toprak kaynaklarının bölgesel gelişmeye ve dolayısıyla ülke ekonomisine kısa sürede kazandırılmasına büyük önem verilmektedir. Bunun göstergesi olan tarım sektörü sabit sermaye yatırımları, yıllar itibariyle tabloda verilmiştir. Bu rakamlar yalnızca spesifik projeler bazında DSİ, KHGM, Tarım Reformu ve Orman Genel Müdürlüklerine ait değerlerdir. Kuruluşlara bütçeden tahsis edilen toplu ödeneklerden ayrılacak paylarla ve ek ödeneklerle, tarım sektörü sabit sermaye yatırımları 1-2 puan daha yüksek olarak kabul edilebilir. (Tablo- 18)

6. KURUMSAL TEDBİRLER

GAP'ta tarımsal kalkınmanın gerçekleşmesi bir dizi kurumsal tedbirin alınmasını gerekli kılmaktadır. İşletmeleri temel olarak 3 farklı büyüklük grubundadır. Bunlar 1-5 hektarlık, 5-50 hektarlık ve 50 hektardan büyük işletmelerdir. Her 3 grup için de alternatif işletme modellerinin uygulanması gereklidir.

KHGM'nin teknik ve mali kapasitesi DSİ'nin her yıl sulamaya açacağı alanlarda tarla içi geliştirme hizmetlerini yapabilecek seviyeye getirilmelidir. Bu husus aynı zamanda ziraat mühendisi ve yüksek mühendisi istihdamına da önemli katkı sağlayacaktır.

Fırat ve Dicle nehir sistemleri herne kadar büyük bir su potansiyeline sahip ise de su bölge'de en önemli kısıtlayıcı faktör olma özelliğini sürdürecektir. Bu nedenle. Halen uygulanmakta olan sulama metodu gözden geçirilmeli, sulama projeleri yeniden değerlendirilerek bu değerlendirmede hem bölgede büyük potansiyel olan yeraltı suları dikkate alınmalı, hem de su tasarrufu sağlayan sulama metod ve teknolojilerinin uygulanması sağlanmalıdır.

Bölge'de halen uygulanmakta olan TYUAP Yayım sistemine sistemin gerektiği dinamizm kazandırılmalıdır.

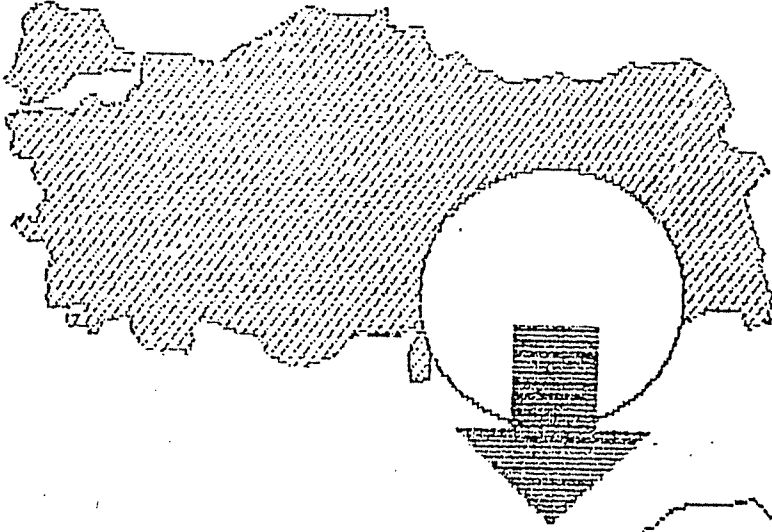
Araştırma çalışmaları, yeni tür ve çeşitlerin adaptasyonu, ürün rotasyonları ve sulu şartlardaki yetiştirme teknikleri üzerinde yoğunlaşmalıdır.

Bilindiği gibi Atatürk Baraj Gölünde su tutulması işlemi başladıktan sonra su seviyesi hızla yükselmektedir. 1990 yılı sonu itibarıyla su kotu yaklaşık 450 m'ye ulaşmıştır. Bu seviyenin 1991 yılı sonu itibarıyla 520 m'ye çıkacağı hesaplanmaktadır. 1991 yılı sonunda bu hesaba göre 31 yerleşim yerinin su altında kalması söz konusudur. (Halen 18 yerleşim yeri). Bu 31 yerleşim yerine 1992 yılında 26 köy daha ilave olacaktır. Bu nedenle, söz konusu yerleşim birimlerindeki halkın en kısa zamanda yeniden iskanı zorunludur.

Çiftçilerin T.C. Ziraat Bankasından kredi almadaki güçlüklerinin ortadan kalkacağı bir kredi sistemi geliştirilmeli ve yeni kurulmuş bulunan T.C. Ziraat Bankası GAP Kredileri Müdürlüğü etkin hale getirilmelidir.

Sulu tarıma geçilmesiyle birlikte ortaya çıkacak olan tohum, fide, fidan, gübre, zirai ilaç, tarım alet ekipmanı gibi girdi ihtiyaçlarının temini ile yetiştirilecek ürünlerin gerek iç, gerekse dış pazarlarda değerlendirilmesine yönelik pazarlama sistem ve modellerinin geliştirilmesi çalışmalarına şimdiden başlanması gerekmektedir.

GAP BÖLGESİ
VE ÜLKEMİZİN
YERİ

ADIYAMAN
GAZİANTEP
ŞANLIURFA
DİVARBAKIR
HATAY
HARDIN
SIIRT
ŞANLIURFA

TABLO 2 :

GAP BÖLGESİ MEVCUT ARAZİ KULLANIMI (ha)

İŞLENEN ARAZİ	3,081,170
ÇAYIR-MERA	2,427,229
ORMAN VE FUNDALIK	1,439,327
YERLEŞİM ALANLARI	25,561
DİĞERLERİ	268,334
TOPLAM	7,295,624

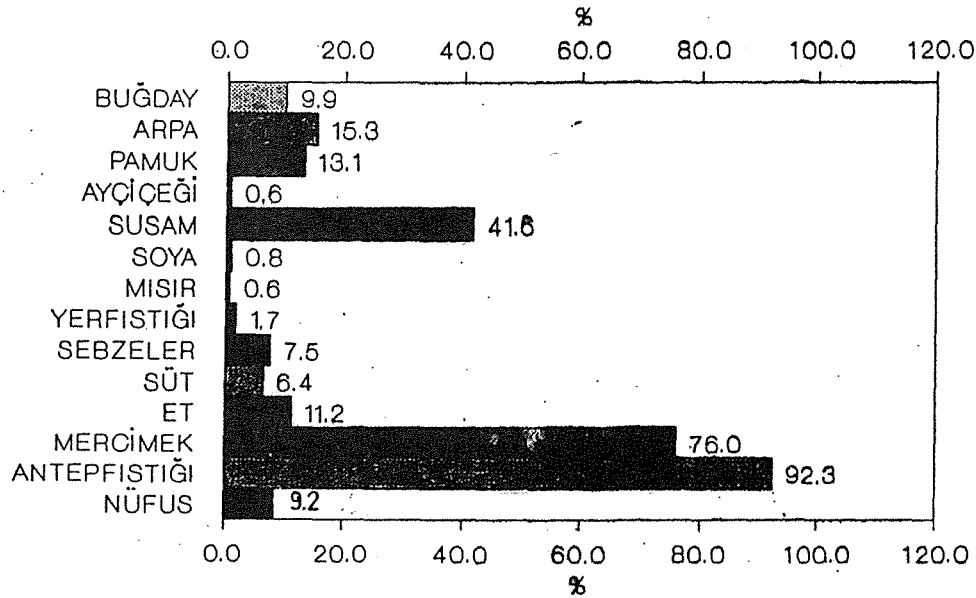
TABLO 3 :

MEVCUT ÜRÜN DESENİ

	(%)
✓ Buğday	36.0
✓ Arpa	19.0
✓ Mercimek + Kuru Fasulye	13.2
✓ Pamuk	2.7
✓ Çok Yıllıklar	9.2
✓ Mısır ve Yem Bitkileri	0.2
✓ Ayçiçeği	0.2
✓ Susam	1.6
✓ Sebzeler	2.2
✓ Diğerleri	4.5
✓ Nadas	11.2
TOPLAM	100.0

TABLO 4:

GAP BÖLGESİNDEKİ BAZI ÜRÜNLERİN ÜLKE ÜRETİMİNDEKİ PAYLARI

TABLO 5:
GAP BÖLGESİ HAYVAN VARLIĞI
(1985)

(000 Adet)

Tür	Sayı	Türkiye'deki Payı (%)
✓ Koyun	5.010	11.7
✓ Keçi	2.152	19.3
✓ Tiftik		
Keçisi	190	8.8
✓ Sığır	831	6.5
✓ Manda	15	2.7
✓ Tavuk	3.538	6.1
✓ Hindi	412	12.8
✓ Arı Kovanı	80	3.1

TABLO 6 :

GÜBRE TÜKETİMİ

		(Ton)	
Tür	Miktar	Türkiye'deki Payı (%)	
✓ Azot (% 21 N)	382.406	8.0	
✓ Fosfor (% 17 P ₂ O ₅)	218.194	6.5	
✓ Potasyum (% 50 K ₂ O)	1.616	2.5	

TABLO 7:
TARIMSAL KALKINMA
AMAÇLARI

- (1) TARIMSAL VERİMLİLİĞİN ARTIRILMASI VE ÇİFTLİK FAALİYETLERİNİN ÇEŞİTLENDİRİLMESİ YOLUYLA KIRSAL GELİR DÜZEYİNİ YÜKSELTMEK
- (2) BÖLGEDE KURULACAK OLAN TARIMSAL SANAYİLERE YETERLİ GİRDİYİ SAĞLAMAK
- (3) İSTİHDAM OLANAKLARINI ARTIRARAK KIRSAL NÜFUSUN DIŞA GÖÇ ETME EĞİLİMLERİNİ EN AZA İNDİRMEK
- (4) İHRAC EDİLEBİLİR ÜRÜNLERİN İÇ PAZAR İHTİYACININ ÜZERİNDE ÜRETİLMESİNE KATKIDA BULUNMAK

TABLO 8:
TARIMSAL KALKINMA
STRATEJISI
(GENEL)

- (1) OLUMSUZ AGRO EKOLOJİK ŞARTLARIN
GİDERİLEBİLECEĞİ BÖLGELERDE SULAMA
OLANAKLARININ SAĞLANMASI
- (2) GÜBRE, KİMYASAL MADDELER VE SUYUN
UYGULANMASI İLE UYUM SAĞLAYACAK
ŞEKİLDE MEKANİZASYONUN GELİŞTİRİLMESİ
- (3) TARIMSAL GİRDİLERİN, ZAMANINDA VE YETERLİ
NİTELİK VE MİKTARLARDA SAĞLANMASI VE
DAĞITILMASI
- (4) ARAZİ MÜLKİYET SİSTEMİNİN
İYİLEŞTİRİLMESİ
- (5) ÇİFTÇİLERİN DAHA FAZLA ÜRETİMİNİ
TEŞVİK İÇİN, FİYAT VE PAZARLAMANIN
İYİLEŞTİRİLMESİ

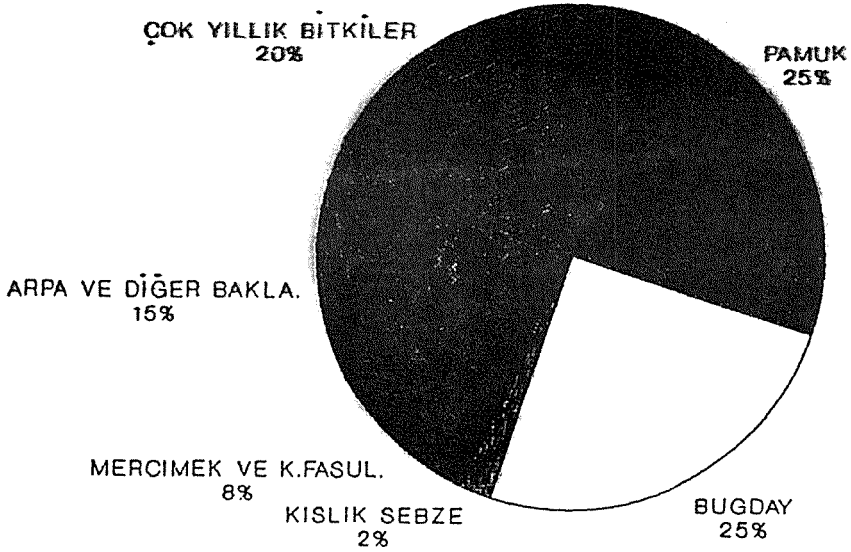
TABLO 9:
S U L A M A N I N   G E L İ Ő T İ R İ L M E S İ
S T R A T E J İ S İ

- (1) AGRO EKOLOJİK KOŞULLARLA BİRLİKTE PAZARLANABİLİRLİK VE İHRACATA YÖNELİK OLARAK İŞLENEBİLİRLİK AÇILARINDAN DEĞERLENDİRİLEREK STRATEJİK ÜRÜNLERİN BELİRLENMESİ VE TEŞVİKİ

- (2) SULU TARIMA UYGUN ÜRÜN DESENİ/ROTASYONU OLUŞTURULARAK YÜKSEK ÜRÜN YOĞUNLUĞUNUN TEŞVİKİ, SULAMA YATIRIMLARININ ETKİNLİĞİNİN MAKSİMİZE EDİLMESİ İÇİN SU ÜCRETLERİNİN AYARLANMASI

- (3) TOPRAK EROZYONU, ARAZİDE SU BİRİKMESİ, TUZLANMA VE DİĞER SORUNLARIN MINİMİZE EDİLMESİ İÇİN SULU ALANLARDAKİ ÇİFTÇİLERİN SU KULLANIMI ACISINDAN TEŞKİLATLANDIRILMASI VE BU ÇİFTÇİLERİN YAYIM HİZMETİNDEN YARARLANACAK DURUMA GETİRİLMESİ

TABLO 10 :

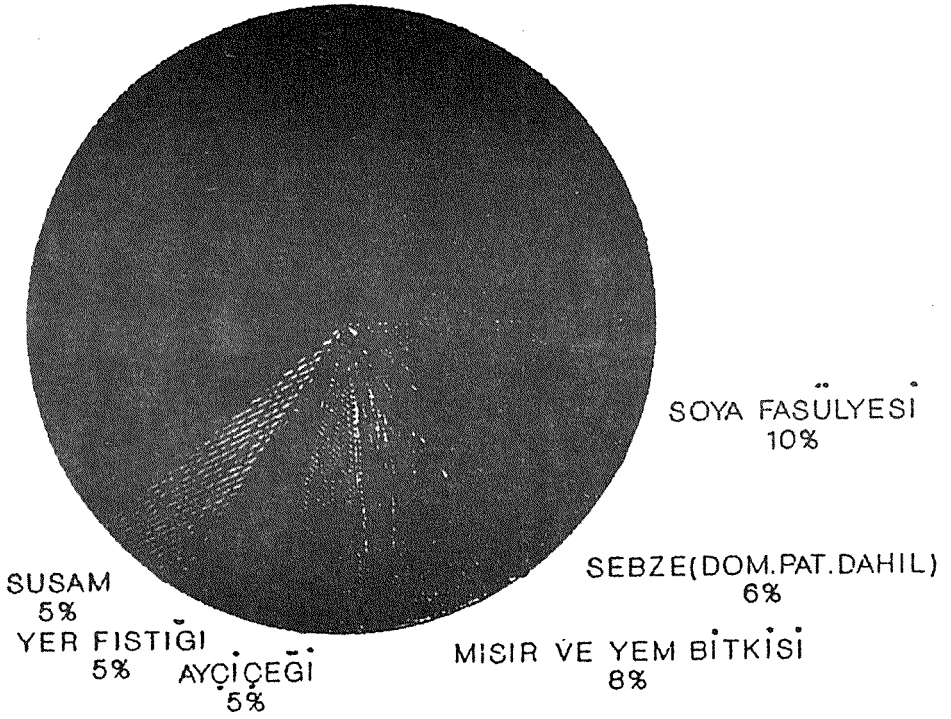
BEKLENİLEN ÜRÜN DESENİ VE ÜRÜN YOĞUNLUĞU

ANA ÜRÜNLER % 95

TABLO 11 :

İKİNCİ ÜRÜNLER: % 39

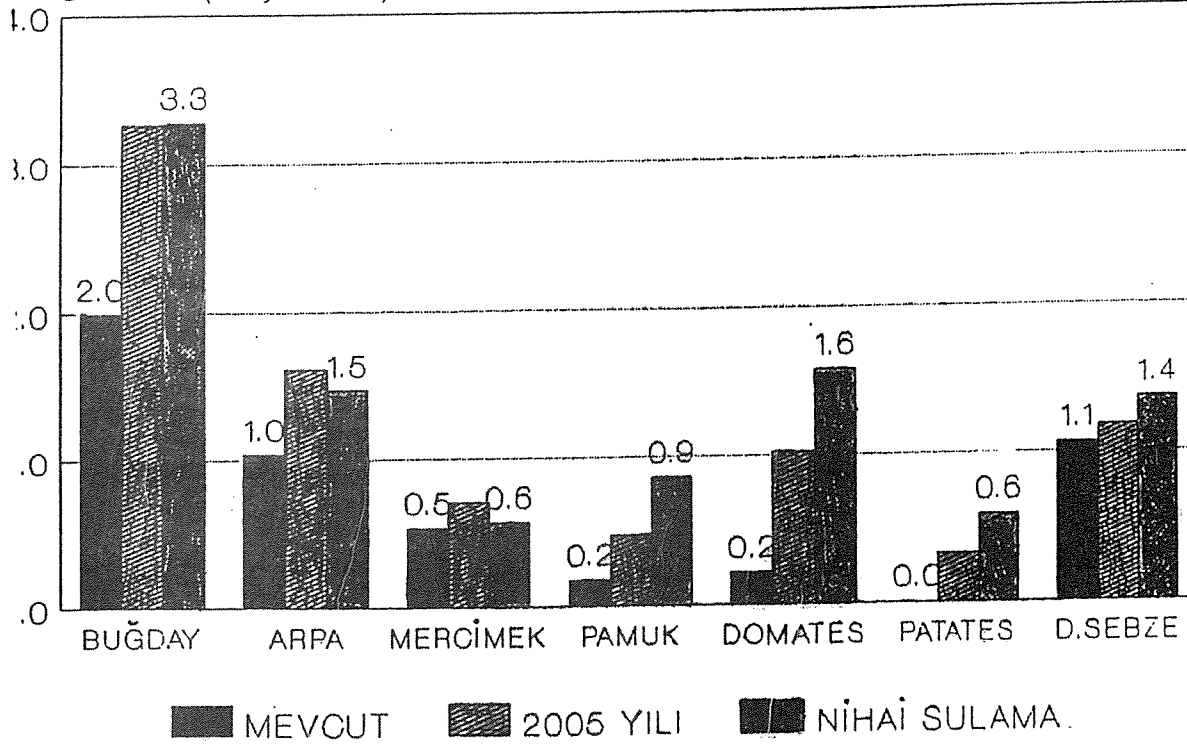

ÜRÜN YOĞUNLUĞU: % 134

TABLO 12 :

GAP'TA BİTKİSEL ÜRETİM MİKTARLARI

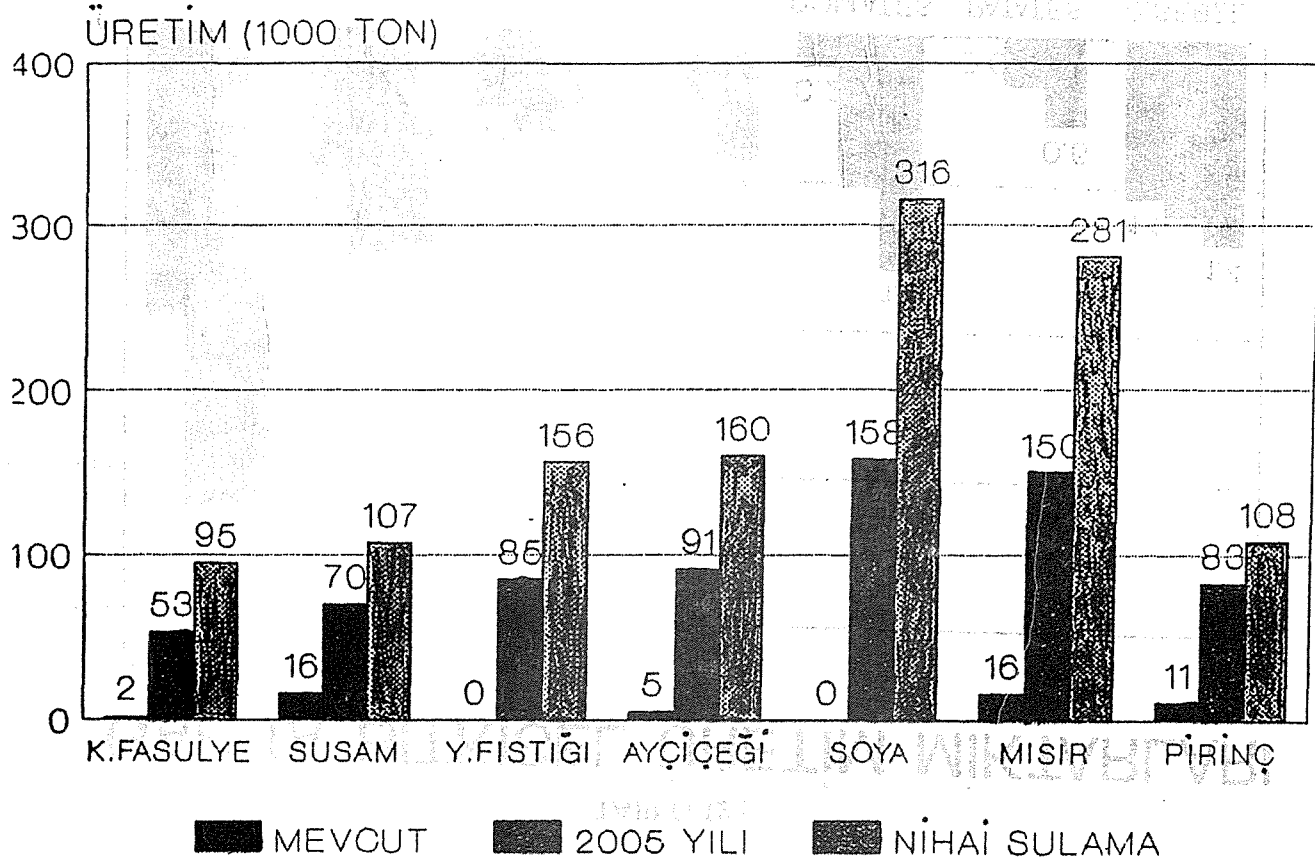
ÜRETİM (milyon ton)

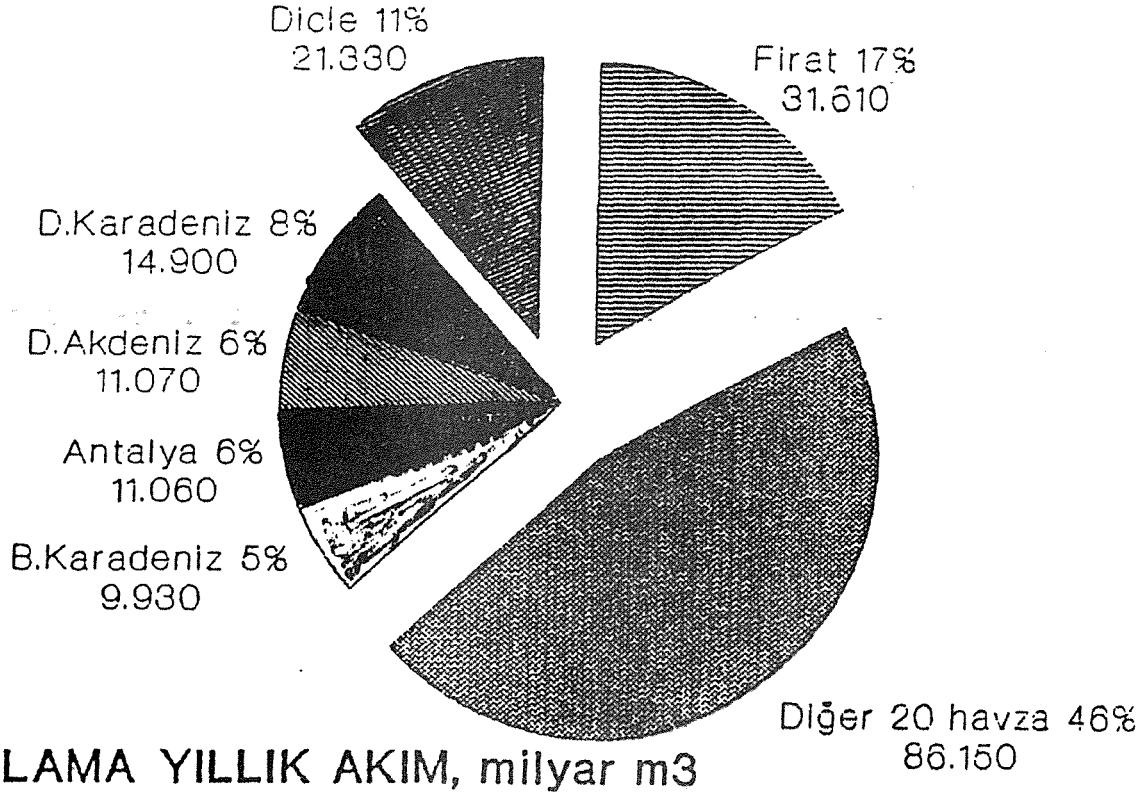

TABLO 13 :

GAP'TA BİTKİSEL ÜRETİM MİKTARLARI

TABLO 14 :
BÜYÜK DRENAJ SAHALARI BAKIMINDAN
HAVZALARA GÖRE SU POTANSİYELLERİ

ORTALAMA YILLIK AKIM, milyar m³

TABLO 15 :

GAP SU KAYNAKLARI GELİŞTİRME PROJELERİ

FIRAT HAVZASI

- 1.KARAKAYA
  - 2.AŞAĞI FIRAT
  - 3.SINIR FIRAT
  - 4.SURUÇ-BAZIKI
  - 5.ADIYAMAN-KAHTA
  - 6.A.-GÖKSU-ARABAN
  - 7.GAZİANTEP
- MÜNFERİT PROJELER
-

14 Baraj, 11 HES

GÜÇ : 5,319 MW
ENERJİ: 20,100 GWh
SULAMA: 1,126,643 ha

DİCLE HAVZASI

- 1.DİCLE-KRALKIZI
- 2.BATMAN
- 3.BATMAN-SİLVAN
- 4.GARZAN
- 5.İLİSU
- 6.CİZRE

MÜNFERİT PROJELER

-----

8 Baraj, 8 HES

GÜÇ : 2,155 MW
ENERJİ: 7,244 GWh
SULAMA: 627,386 ha

TABLO 16 :

TÜRKİYE İŞLENEBİLİR TARIM ALANLARI VARLIĞI

26.574.000 Ha.

EKONOMİK SULANABİLİR TARIM ALANI VARLIĞI

8.500.000 Ha.

TÜRKİYE MEVCUT SULANAN TARIM ALANI VARLIĞI

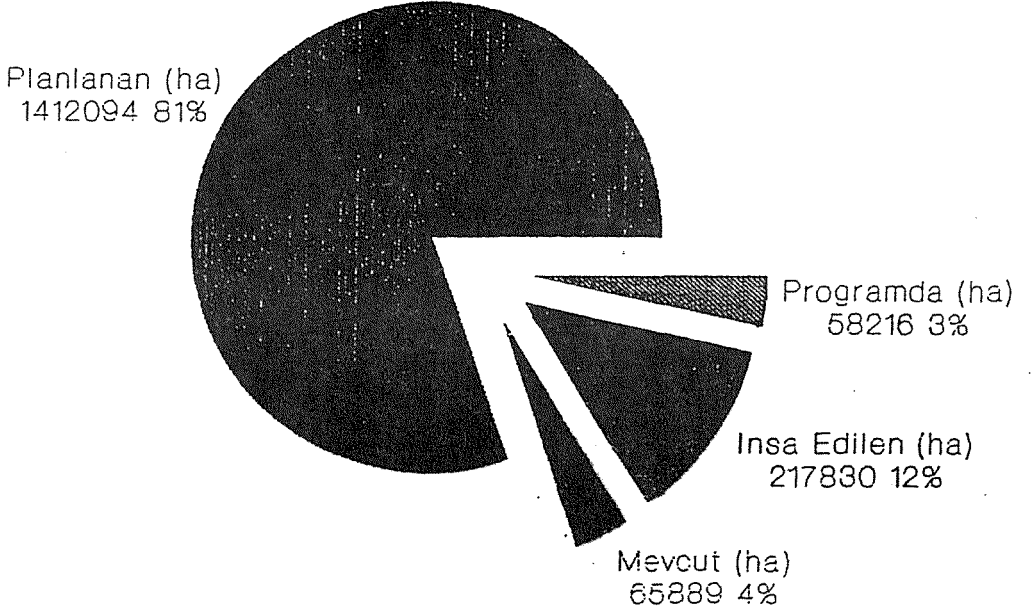
3.500.000 Ha.

GAP KAPSAMINDA SULAMAYA AÇILACAK TARIM ALANI

1.700.000 Ha.

TABLO 17 :

GAP SULAMA PROJELERİNİN HALİHAZIR DURUMLARI

(31 Aralık 1990)

TABLO 18:
TARIM SEKTÖRÜ
SABİT SERMAYE YATIRIMLARI

(Cari Fiyatlarla Milyar TL)

Yıllar	Türkiye	GAP(*)	(%)
1985	245,4	14.0	5.7
1986	346,9	22.3	6.4
1987	526,9	37.8	7.2
1988	1.116,9	106.0	9.5
1989	1.771,4	200.0	11.3
1990	2.645,2	270.0	10.2
1991	3.890,5	360.0	9.3

(*) DSİ, KHGM, TRGM ve Orman Gn.Md.'ne ait proje spesifik değerlerdir.

DSİ Genel Müdürlüğü

Özden BİLEN

Sayın Başkan, Değerli Konuklar,

Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında DSİ faaliyetleri hakkında özet bilgiler vermek üzere huzurlarınızda bulunmaktayım. Tarımımızın çeşitli konularını tartışıldığı sempozyuma Devlet Su İşleri olarak katılmaktan büyük bir mutluluk duyduğumuzu ifade eder, Ziraat Mühendisleri Odasına teşekkürlerimi sunarım.

Fırat üzerinde, Keban Barajını mansabından başlamak üzere, Fırat-Dicle nehri havzasında, Anti-Torosların oluşturduğu yaygın güneyinde kalan, Suriye ve Irak sınırlarına kadar uzanan genelde az engebeli ovalık sahalar Güneydoğu Anadolu proje sahası olarak tanımlanır.

Bu bölgede, yerüstü su kaynağını teşkil eden Fırat ve Dicle'nin toplam su potansiyeli 53 milyar m³ olup, 185 milyar m³ 'lük ülkemiz potansiyelinin % 29'unu teşkil eder. Söz konusu potansiyelin enerji üretiminde ve tarımda kullanılmasını sağlamak üzere, DSİ'nce 13 adet proje geliştirilmesi ön görülmüştür.

Projelerden bazıları çok maksatlı (Sulam, Enerji ve Taşkın Koruma) bazıları ise sadece enerji maksatlıdır. Onüç proje ile 27 milyar kWh enerji üretilmesi ve 1,7 milyon hektar arazi sulanması planlanmıştır.

DSİ faaliyetleri yönünden, GAP'ni oluşturan 13 proje ayrı gelişme aşamaları içinde bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile bazı projeler veya proje kapsamındaki üniteler bitirilmiş ve işletmeye alınmış (örneğin Karakaya barajı, Gaziantep projesi içinde Hancıoğlu barajı ve sulaması gibi), bazıları inşa halinde (7 adet baraj, 170 000 ha. sulama), bazılarının ise Etüd-Fizibilite çalışmaları yürütülmektedir.

Tüm bu faaliyetler projenin büyüklüğü gözönünde bulundurulduğunda, belirli bir zaman dilimi içerside geliştirilecek çalışmalardır.

DSİ'nin GAP kapsamında sulama alt yapısı ile ilgili çalışmaları 2 sahada yürütülmektedir.

– Etüd-Fizibilite-Proje Faaliyetleri

– İnşaat Faaliyetleri

Fiziksel yapı olarak ortaya konulan her sulama tesisinin meydana getirilmesinde, yoğun bir veri toplama toplanan verilerin değerlendirilmesi ve alternatif arama çalışması vardır. Bu çalışmaların "Multi - Dicipinary" bir yaklaşımla yürütülmesi gerekir. Genel Müdürlüğümüz bünyesinde çok değişik konularda ve meslek gruplarında uzmanlar yer almıştır.

Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında, Devlet Su İşleri tarafından “**Sulu Tarıma Yönelik Ekonomik Arazi Sınıflandırma Etüdü**”, 2 milyon 600 bin hektar da tamamlanmış ve haritalaması yapılmıştır. Sulu tarım arazi sınıflandırma çalışmaları yanında, ayrıca drenaj etüdüleri de planlama aşamasından önce yapılmaktadır. GAP kapsamında yaklaşık 900 000 ha. alanda drenaj etüdüleri tamamlanarak raporları hazırlanmıştır. Muhakkak ki drenaj etüdüleri işletme aşamasında da devam edecektir.

Güneydoğu Anadolu Projesi içinde kapsamlı zirai ekonomi çalışmaları yapılmış ve devam etmektedir. Bu çalışmalar sonucunda, mevcut ve projeli şartlarda bitki deseni, verim, proje ekonomisinin tesbitinde en önemli faktörlerden biri olan tarımsal gelir artışları; sosyal çeşitli parametreler tesbit edilmektedir.

Uzman ziraat mühendislerince yürütülen faaliyetler, diğer meslek gruplarının çalışmaları ile bütünleştirilerek barajlara ve sulama şebekelerine dönüşmektedir. Örneğin topografya, toprak bünyesi, toprak kalınlığı, bitki deseni, sosyal şartlar, maliyetler göz önünde bulundurularak, yüzyüsel veya basınçlı sulama sistemlerine karar verilmektedir.

Üniversitelerimiz ve çeşitli kuruluşlarca yapılacak çalışmalarda bu verilerden faydalanılabilir ve bazı sahalardaki çalışmalarda dublikasyonlar önlenabilir.

Gerek GAP çerçevesinde gerekse ülke çapında sulama alt yapısında en önemli sorunlardan birisi, sulama götürülen bazı sahaların düzensiz şekilli çok ufak parsellerden oluşmasıdır. Böyle bir yapı üzerinde teşkil edilecek sulama projesinin maliyeti yükselecektir. Örneğin 1990 yılı fiyatları ile; sulama şebeke maliyeti hektar başına 6 milyon olup, 10 000 ha. sahada tesis maliyeti 60 milyar’dır. Topplulaştırma yapılması halinde % 25 tasarruf yani 15 milyar ekonomi sağlanabilir.

4.3- Tarla İçi Geliştirme Hizmetleri

	Tesviye (Ha.)		T.İ.G.H. Drenaj ve Top.Isl.(Ha.)		Arazi Toplulaştırma (Ha.)	
	Proje	Saha	Proje	Saha	Proje	Saha
Türkiye Geneli	417	669.828	1045	297.329	149	89.686
Gap illeri	17	12.405	2	140	—	—
Gap'ın Türkiye Geneli İçindeki % si	% 04	% 02	% 002	% 001		

4.4- Toprak Muhafaza

	Proje Adedi	Saha (Ha.)
Türkiye Geneli	1435	318.391
Gap İlleri	171	100.211

4.5- Yerüstü ve Yeraltı Sulamaları

	Yer Üstü		Yer Altı	
	Proje Adedi	Saha (Ha.)	Proje Adedi	Saha (Ha.)
Türkiye Geneli	11.777	711.120	1.247	231.180
Gap İlleri	844	42.453	34	5.796
Gap'ın Türkiye Geneli İçindeki % si	% 07	% 06	% 03	% 03

4.6- Araştırma Hizmetleri

	Tamamlanan Proje Adedi	Devam Eden Proje Adedi
Türkiye Geneli	1081	276
GAP İlleri	21	24

Halen GAP yöresinde DSİ Genel Müdürlüğü dışındaki hizmet veren yatırımcı kuruluşların hemen hemen hepsi, 5 yıllık Kalkınma Programlarının öngördüğü Yıllık Yatırım Programları çerçevesinde Bütçe ile kendilerine ayrılan ödenekler ölçüsünde GAP hudutları içindeki 8 il'e hizmet götürmektedirler. Yalnız DSİ GAP'ın esasının oluşturan Fırat ve Dicle nehirlerindeki su kaynaklarının değerlendirilmesi çalışmalarına devam etmektedir. Ancak belirli bir program disiplinine sahip diğer yatırımcı kuruluşlara da öncelikleri belirtilen gerekli hedefler verilmiş olsaydı, anılan bölgede şimdiye kadar konularıyla ilgili istenen merhalelere ulaşabilirlerdi.

Nitekim konuya yaklaşım, hala kurumlar arasındaki tartışmalardan ileri geçememekte, su kaynaklarıyla ilgili yapıların neredeyse bitimine yaklaştığı şu günlerde dahi yapılan toplantılar, verilen birfingler ve neşriyat dikkatte incelendiğinde su kaynaklarıyla ilgili yapılaşmalardan hemen sonra, tarımsal alt yapı (Tarla İçi Geliştirme Hizmetleri, Toplulaştırma gibi) sosyal alt yapı, ulaşım, kentsel yerleşim v.b.; bitki üretim planlaması, pazarlaması gibi tarımsal yatırımlar halen kağıt üzerinde mütalaa edilmekte uygulamaya geçememektedir. Son günlerde ihalesi yapılan Harran Ovası 80.000 ha.lık arazi düzenleme projesi ise yalnızca parsel düzenlemesi ve zemine işaretlenmesi (ve tapuya tescili) işi olup tarla içi geliştirme hizmetleri yapılmadığı için ileride büyük sıkıntılar yaratacak bir uygulamadır. Ayrıca yörenin toprak etüdü de henüz tamamlanmadığı için tarım arazilerinin tarım dışına çıkması da söz konusudur.

Bu itibarla DPT ve GAP Bölge İdaresi vakit geçirmeden kanunlarla kendilerine verilen "YATIRIM PROGRAMLARINI YÖNLENDİRİCİ, YOL GÖSTERİCİ" yetkilerine dayanarak GAP entegre projesinde ÖNCELİKLERİ tesbit etmeli ve bu önceliklere göre ilgili kuruluşların programların ve gereken koordinasyonu sağlamalıdır.

Böylece işin önemi kendiliğinden ortaya çıktığı için, öncelikle yörenin TOPRAK KAYNAKLARININ etüdü ile ilgili neler yapılması gerekiyorsa geç kalınmadan ele alınmalıdır. Zira Ülkemizde bugüne kadar çeşitli gayelerle yapılmış toprak etüdü ve bu etüdlere dayalı toprak haritaları bulunmaktadır. Ancak, bu bilgiler istikşafi mahiyette oldukları için detaylı etüdlere ihtiyaç vardır. Halihazırda; GAP alanına giren 8 İl'de Mülga TOPRAKSU Genel Müdürlüğü'nce 1966-1971 yılları arasında yurt düzeyinde gerçekleştirilen Türkiye Geliştirilmiş Toprak Etüd Haritası ve Raporları bulunmaktadır. 1/25000 ölçekli topoğrafik haritalar üzerine istikşafi düzeyde yapılan bu etüdler sonunda, diğer illerimizle birlikte söz konusu iller içinde birer Toprak Kaynağı Envanter Raporu hazırlanarak 1/100.000 ölçekli toprak haritaları ile birlikte yayınlanmıştır.

İllerimizin toprak potansiyelini, mevcut arazi kullanma şeklini ve arazi kullanma kabiliyeti sınıflarını ortaya koyan bu rapor ve haritalar, halen ülkemizde Makro düzeyde yapılacak tarımsal planlamalarda kullanılan yegane kaynak niteliğindedir.

Ancak, takdir edersiniz ki, söz konusu etüdlerin yapılmasından bu yana geçen yaklaşık 20 yıllık bir süre içerisinde, Kamu Kuruluşlarınca yurt düzeyinde uygulanan çeşitli sulama ve arazi geliştirme projeleriyle, çiftçiler tarafından yapılan bilinçli veya bilinçsiz müdahaleler ve doğal yollarla, toprak özelliklerinde ve arazi kullanma şekillerinde oldukça önemli değişikliklerin meydana geldiği, ayrıca yerleşim ve sanayi ile ilgili alt yapı hizmetlerinin tarımsal potansiyeli yüksek arazilerde yoğunlaşması nedeni ile yapılaşmalarında aynı alanlarda yaygınlaşması sonucu, tarım arazilerinde miktar itibarıyla büyük ölçüde azalmalar olduğu, dolayısıyla bu rapor ve haritalarda yer alan bilgilerin değerini yitirdiği bir gerçektir.

Mülga TOPRAKSU Genel Müdürlüğü, bu gerçekten hareketle, 1982 yılında toprak özelliklerinde ve arazi kullanmada meydana gelen söz konusu değişiklikleri tespit etmek, ayrıca tarım arazilerinin aleyhine gelişen tarım dışı amaçlı arazi kullanılmalarını; potansiyeli düşük tarım arazilerine yönlendirebilmek amacı ile "Türkiye Toprak Potansiyeli Etüdü ve Tarım Dışı Amamçlı Arazi Kullanımı Planlamaları Projesi" edüt çalışmalarını 1982-1984 yılları arasında tamamlamış bulunmaktadır. Halen etüdlerin değerlendirme çalışmalarına devam edilmektedir. (Tablo 1-2 GAP Bölgesi AKK Sınıfları Dağılımı)

Reform Bölgesi olan Ş.Urfa'da Mülga TOPRAKSU Genel Müdürlüğü'nce 1974-76 yıllarında (TİGEM arazileri hariç) detaylı dağıtım ve toplulaştırmaya esas endeks etüdü yapılmıştır. Daha sonra 1987-1988 yıllarında Çuruova Üniversitesince uzaktan algılama metodu ile bu etüdlerin doğruluğu kontrol edilmiş ve ayrıca TİGEM arazilerinin etüdü de tamamlanmıştır. 1990 yılında ise KHGM'nün talebi üzerine yine Çukurova Üniversitesi Adıyaman ve Gaziantep'te 40.000 ha.lık arazinin uzaktan algılama metodu ile detaylı temel toprak etüdlerini yapmıştır.

1991 yılında ise KHGM'ce 20.000 ha.lık sahanın etüdü için ödenek ayrılmış bulunmaktadır. Ancak bugüne kadar toplam 7.275.000 ha.lık alanın %20'nin etüdü tamamlanabilmiştir. Bu yörede kurulacak sanayi iskan, ulaşım, vb. kullanmaların ihtiyacı olan alanların tefriki için; tarım dışı arazilerin belirlenmesi ve tarım alanlarının sulama ve tarım teknikleri yönünden ayrılabilmesi detaylı toprak etüdlerinin biran önce tamamlanmasına bağlıdır.

Ülkemizde yatırım konularında gözardı edilen ve hala gerekli önemin verilmediği diğer bir konuda "ARAZİ TOPLULAŞTIRMASI" dır. Arazi Toplulaştırması ile ilgili işlemleri yapmadan kırsal kesimde tarımsal ve sosyal alt yapı tesisleri yapımına gidilmektedir. Oysa AT ülkelerinin birçoğunda 1600'li yıllardan başlayarak, Japonya gibi gelişmiş ülkelerde ise özellikle II. Cihan Harbinin akibinde, Arazi Toplulaştırma hizmetlerine başlanmıştır. Böylece hem sınırlı ölçülerde bulunan tarım arazilerinin elden çıkması önlenmiş ve hemde Arazi Toplulaştırması ile fiziksel alt yapı tesislerinin boyutlarında azalma sağlanmış ve kamulaştırma asgari düzeye indirilerek yatırımlarda önemli ölçülerde tasarruf temin edilmiştir.

TABLO – 1
İLLERDE ARAZİ KULLANMA KABİLİYETİ SINIFLARI DAĞILIMI (ha)

İLİN ADI	İşlemeli Tarıma Uygun Arazi				İşlemeye Kısıtlı Uygun Arazi IV. Sınıf	İşlemeli Tarıma Uygun Olmayan Arazi				Tarım Dışı Arazi VIII. Sınıf
	I. Sınıf	II. Sınıf	III.Sınıf	TOPLAM		V. Sınıf	VI. Sınıf	VII. Sınıf	TOPLAM	
ADİYAMAN	21928	58258	64432	144618	56733	1456	88383	430493	520332	36616
DİYARBAKIR	150765	225104	180031	555900	140468	–	260965	520185	781150	52728
GAZİANTEP	80753	122939	76224	279916	86572	218	90564	298935	389717	6910
MARDİN	181598	137788	120367	439753	95518	–	189277	451213	640490	55169
SİİRT	22489	39698	41939	104116	37702	–	94243	776015	870258	84163
Ş.URFA	454219	234903	249572	938694	239998	39	134005	654693	698737	19204
TOPLAM	911752	818690	732565	2463007	656991	1713	857437	3131534	3900684	254790

İşlemeli Tarıma Uygun Arazi : 2.463.007 ha. (I-II-III.Sınıf)

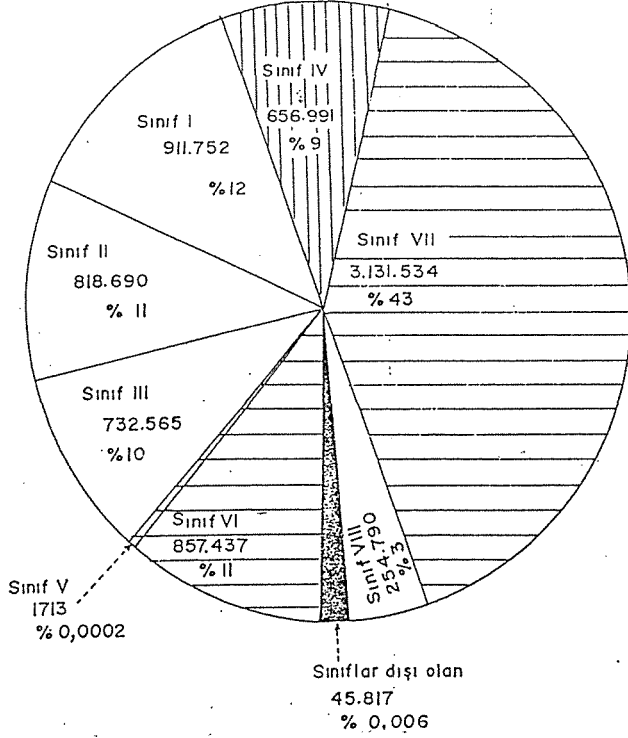
İşlemeye Kısıtlı Uygun Arazi : 656.991 ha. (IV. Sınıf)

İşlemeli Tarıma Uygun Olmayan Arazi : 3.900.684 ha. (V-VI-VII. Sınıf)

Tarım Dışı Arazi : 254.790 ha. (VIII. Sınıf)

TOPLAM: 7.275.472 ha.

TABLO -2
İLLERDE ARAZİ KULLANMA KABİLİYETİ SINIFLARI DAĞILIMI (ha)

	İşlemeli Tarıma Uygun Arazi	: 2.463.007 ha. (I-II-III.Sınıf)
	İşlemeye Kısıtlı Uygun Arazi	: 656.991 ha. (IV, ")
	İşlemeli Tarıma Uygun Olmayan Arazi	: 3.900.684 ha. (V-VI-VII. ")
	Tarım Dışı Arazi	: 254.790 ha. (VIII. ")
	TOPLAM	: 7.275.472 ha.

Bu görüşten hareketle 1989'dan başlayarak İcra Planlarına "Arazi Topplulaştırması" ile ilgili bir tedbir konulmuştur. Sayın DPT yetkilileri konunun yakın takipçisi olurlarsa, önümüzdeki yıllarda kırsal kesime götürülecek yatırım hizmetlerinde öncelikle Arazi Topplulaştırmasının yapıp yapılmadığına bakarak hem yatırıma ayrılan kaynaklarda büyük ölçüde tasarruf sağlayacaklar ve hemde kısıtlı olan tarım arazilerinin elden çıkmasını önlemiş olacaklardır.

Nitekim, konunun sağlamış olduğu yararları yakından takip eden DSİ Genel Müdürlüğü yeni tesis edilecek Devlet Sulama Şebekelerinde, öncelikle Arazi Topplulaştırma yapılmasını şart koşmakta ve her sene ortalama 50.000 ha.lık sahada toplulaştırma hizmetleri yapılmasını Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nden talep etmektedir. Diğer taraftan Arazi Topplulaştırma konusu ile ilgili uygulamanın aynı Bakanlık bünyesinde iki ayrı Genel Müdürlükte ayrı ayrı kanun, yönetmelik veya tüzüğe göre yapılması üzerinde düşünmek ve bu yetkinin tek bir birimde toplanmasını sağlamak daha uygun olacaktır.

Yürürlükteki Tarım Reformu Kanununa göre; parsel yolları, tarla başı kanalları kamulaştırma ile alınarak inşa edilmektedir. Çok geniş yatırım hizmeti götürülen GAP yöresinde bu uygulama devlet bütçesine getirilen büyük bir yükürdür. Ayrıca yeni arazi sahplerine haksız bir kazanç getireceği için zaman içinde büyük sürtüşmelere sebep olacaktır.

Halbuki toplulaştırma espirisine göre yapılacak uygulamalarda, ortak kullanım için gerekli arazi % 10'a varan oranlarda uygulama sahasının tümünden temin edilebilmektedir.

Tarımsal alt yapı konularında muhtelif müesseseler, çeşitli yatırımlar yapmışlardır. DSİ'nin sulama-drenaj yatırımları, Karayolları ve Beden Terbiyesinin drenaj yatırımları, Ormanın Toprak Muhafaza yatırımları gibi. Ancak toplulaştırma konusunda bugüne kadar Mülga TOPRAKSU Genel Müdürlüğü ve onun devamı olan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nden başka uygulama yapan kuruluş yoktur. 1961 yılından bugüne kadar yaptığı uygulamalarla hem kendi elemanlarını yetiştirmiş, hemde kırsal kesime hizmet götüren diğer yatırımcı kuruluşlara faydalılığını ispat etmiştir. Böylece konuyu en iyi şekilde bilen ve gelişen teknolojiyi de takip edebilen bir kuruluş dururken GAP'ta bu konudaki uygulamayı başka kuruluşlara teslim etmek, zaman kaybı ve uygulamanın başarısızlıkla sonuçlanması olacaktır.

GAP'ın başarıya ulaşabilmesi için, Topplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetlerinin bu konularda şimdiye kadarki uygulamaları ile tecrübe kazanmış, teknolojik gelişmeleri takip eden ve Türk toplumuna adapte edebilen elemanları halen istihdam eden kuruluşa yaptırılması şarttır. Aksi takdirde; 400-500 m. sulama uzunluğu verilerek geçirilen tersiyer kanallar altında kalan arazinin her tarafına, her bölgede bitkilerin ihtiyaç duyduğu kadar sulama suyu vermek mümkün olmayacaktır.

Bitkinin istediği suyu vermek için yapılacak çalışmalar ya toprağın yapısını bozacak tuzluluk-alkalilik doğuracak veya yeni masraflarla Devlet bütçesine yeni külfet getirecektir. Bu noktada araştırma hizmetlerinin önemi ortaya çıkmaktadır.

K.H.G.M. GAP'ın uygulanacağı 8 ilde görev yapmak üzere 1975 yılında Şanlıurfa'da Araştırma Enstitüsü kurmuştur. Şanlıurfa'da idare merkezi, lojmanlar, atölye ve laboratuvar binaları ile enstitü 1977 yılı sonunda hizmete girmiştir. Araştırma çalışmalarını 500 Dekarlık Harran-Koruklu, 150 Dekar Ceylanpınar II. Cırcıp, Urfa Tektek istasyolarında yürütmektedir.

Enstitüsü, Harran Ovasında yetiştirilecek ana ürünler ile ilgili 47 araştırma projesini sonuçlandırmış, yayımını tamamlamış, çiftçilere yönelik broşürlerini hazırlamış, ayrıca her yıl demostasyonlarla çiftçilerin sulu ziraatı öğrenmelerine yardımcı olmaktadır.

Bu nedenle Mülga TOPRAKSU Genel Müdürlüğünde çalışanlar uzun yıllar boyunca yaptıkları araştırma ve uygulamaları sonucu elde ettiği tecrübelerle ve Türkiye Sulama Sistemlerinde getirdiği yeniliklerle GAP'tada başarılı olacaklardır.

Bilindiği gibi GAP 13 büyük proje olup, 16 ayrı ekolojik bölgeye hitap etmektedir. Her bölgede uygulanacak sulama sisteminin birbirinden büyük farklılıkları olacaktır. Çünkü her bölgenin toprak yapısı topoğrafyası ve iklim özellikleri farklı olup, bunlara bağlı olarak ekilecek bitki çeşidi de birbirinden farklıdır. Bu kadar çok değişen optimal faydayı temin edecek seviyede birleştirilip, projeyi detaylandırabilmek için, bu konularda uzmanlaşmış olmak, yani toprağı, suyu ve bitkiyi çok iyi tanımak gerekir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında Güneydoğu Anadolu Projesinin başarısı için konu ile ilgili şu önerileri sıralamak isterim :

– Bölgesel olarak öncelikle çiftçilerin sulama ve diğer tarım teknikleri konusunda çok etkili olacak bir yayım hizmetinin sağlanması; su gelmeden önce çiftçiye bu konuda bilinçlendirerek aşırı ve tekniğe uygun yapılmayan sulmaların ileride ne gibi sorunlar doğuracağı, bölge topraklarının çoraklaşarak elden çıkacağı ve su sıkıntısının olabileceği konusunda çifti çok iyi bir şekilde eğitilmelidir.

– Halihazırda çiftçi yeni sulama tekniklerini ve sulama sistemlerini benimsemektedir. (Yağmurlama sistemini kullanması gibi) bu durumda çiftçinin eğitim durumu ve tarım teknikleri konusunda bilinçlenmesiyle paralellik gösterecektir. Dolayısıyla farklı sulama sistemlerinin başarısı çiftçinin eğitim durumuyla doğrudan ilgili görünmektedir.

Ürünlerin bölgeye uyum durumları iyi incelenmelidir. Bunun için; bölgenin hemen hemen her yerinde adaptasyon ve çeşit geliştirme çalışmalarına ağırlık

verilmelidir. Bölgenin ekolojik şartlarını iyi değerlendirebilecek tür ve çeşitler bir an önce belirlenmelidir. Bunun yanında, bölgeye uyum belirlenmiş yeni ürün ve çeşitlerin, ekim nöbeti içerisinde birbiri arkasına dizilmesi ve birbirleri üzerindeki etkileri, dolayısıyla, bölgede uygulanabilecek ekim nöbeti sistemleri ortaya konulmalıdır.

Bölge topraklarının organik madde yönünden fakir oluşu nedeniyle, organik madde oranını artırıcı, aynı zamanda hayvansal üretim için kaba yem kaynağı baklagil ve buğdaygil yem bitkileri yetiştiriciliği özendirilmelidir.

– Sulama sistemlerinde çok iyi bir organizasyon yapılarak şimdi Devlet desteği ile yürütülen sulamaları, gelecekte çiftçinin kendi olanakları ile kullanması için sulama birlikleri veya kooperatifleşme yoluna gidilerek sulamanın etkinliği ve kontrolü artırılabilir.

– Hedeflenen bitki deseninin uygulanabilmesi için, Devlet tarafından gerekli yaptırımcı ve destekleyici tedbirler alınmalıdır. Örneğin, Akçakale sulamasında olduğu gibi ekiliş alanlarının büyük bir kısmı pamuk bitkisine ayrılmaktadır. Pamuk'la birlikte bitki deseninde yer alan diğer ürün fiyatlarının da artırılması veya azaltılması yoluyla da bu bitki deseni kontrol altında tutulabilecektir.

– Akçakale ve inşaatı devam eden Harran Ovası sulamasında sulama modülü 1.1 lt/sn/ha olarak alınmıştır. Yukarıda açıklandığı üzere bitki deseni içerisinde pamuk, yaklaşık % 70-80'lik bir pay aldığı ve alacağı da düşünülürse, pamuk bitkisi için sulama modülünün de 1.53-2.22 lt/sn/ha (Şanlıurfa Köy Hizmetleri Araştırma Enstitüsünün yapılan araştırmalar sonucu) arasında olduğundan gelecekte söz konusu arazilere ulaşacak sulama suyunun bu durumda yetmeyeceği söylenebilir. Bitki desenine uyulması konusunda sulayıcı birlikler etkin bir şekilde rol almalıdır.

Güneydoğu Anadolu Projesi, tüm ekonomik sektörleri kapsamı, bölgesel karakterli olmasına rağmen ülkemiz ekonomisine yapacağı katkı nedeni ile önemini her geçen gün artıran, entegre bir proje paketi hüviyetini devam ettiren ülkemizdeki en büyük projedir.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü bu projenin gerçekleşmesi için, Kuruluş Kanununun kendisine verdiği görevleri ve yatırım hizmetlerini 15 yıllık bir yatırım projeksiyonuna bağlayarak 1990 yılı birim fiyatlarıyla toplam 6,786 Trilyon TL., her yıl için ortalama 600 Milyar TL.lık yatırım yapmayı planlamış bulunmaktadır.

Bu Uzun Vadeli planlama çalışması ile GAP illerinin tamamının :

- Detaylı toprak etüdlerinin 2001 yılına kadar,
- Yukarı Havza Gölet projelerinin 2000 yılına kadar,

- Taşlı arazi ıslahı ağırlıklı toprak muhafaza tedbirlerinin 2000 yılına kadar,
  - Sulama açılacak alanların Arazi Toplulaştırılmalı, Tarla İçi Geliştirme Hizmetlerini 2005 yılına kadar,
  - Köy yolları Hamyol-tesviye-stabilize ve sınıai yapılarını 2000 yılına kadar,
  - Sulamaya açılacak alanlarda kalan köy yollarını asfaltlamayı 2005 yılına kadar,
  - Tüm kırsal yerleşim alanlarına içmesuyunu 2000 yılına kadar.
  - Tüm kırsal yerleşim alanlarının kanalizasyonunu 2005 yılına kadar yapmayı,
- Yıllık dilimlere ayırarak uzun vadeli yatırım projeksiyonuna bağlamış bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün GAP'ta kırsal alana götüreceği hizmetler sosyal altyapı ve tarımsal alt yapı hizmetleri başlığı altında 2 ana gruba ayrılmaktadır.

Bunlardan köy yolu ve içme suyu gibi sosyal hizmetler taliplisi ve takipçisi fazla olan hizmetlerdir. Dolayısıyla Genel Müdürlük taşra ve merkez teşkilatlarında bu hizmetler ön plana geçmekte, tarımsal alt yapı hizmetleri ise geri planda kalmaktadır.

Öte yandan GAP su kaynaklarının etkin ve randımanlı kullanılması, su tasarrufu sağlayıcı tedbirlerin güncelleşmesi, yeni sulamaya açılacak alanlarda Arazi Toplulaştırılmalı Tarla İçi Geliştirme Hizmetlerini (Arazi tesviyesi, drenajı, arazi ıslahı, tarla içi sulama kanalları) götürmeyi zorunlu kılmaktadır.

Bu durumda Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün bu yatırımları gerçekleştirilmesi için GAP illerinde mevcut taşra teşkilatı dışında yeni bir yapılanmaya ihtiyacı vardır.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün GAP illerinde mevcut taşra teşkilatı yalnız sosyal ağırlıklı alt yapı hizmetlerini yürütecektir. Arazi Toplulaştırılmalı Tarla İçi Geliştirme Hizmetleri önemine binaen oyalayıcı olması ve muhtelif kuruluşlarla koordineli çalışmayı gerektirmesi vatandaşın mülkiyet hakkıyla uğraşması gibi sebeplerle ayrı ve bağımsız bir ünite kurulmasını zaruri hale getirmektedir.

Kurulması teklif edilen yeni üniteler ;

DSİ Genel Müdürlüğünün sulamaya açacağı proje alanları ve Master Planlarına paralellik sağlayacak şekilde Şanlıurfa ilinde tüm GAP proje alanında görevli "Köy Hizmetleri GAP Proje Merkezi" ile görev alanı sulamaya açılacak alanlarla sınırlı 12 adet "Köy Hizmetleri GAP Proje Müdürlüğü" kurulması planlanmış bulunmaktadır.

Konu ile ilgili olarak DPT ve Devlet Personel Dairesinin olumlu görüşleri alınmış olup, müşterek kararnamenin çıkması için kararname Başbakanlığa gönderilmiş bulunmaktadır.

SONUÇ :

Kısa vadede; GAP'ta Reform Bölgesi ilan edilen alanlarda daha önce yapıldığı gibi Tarım Reformu Genel Müdürlüğünün koordinatörlüğünde ve finansörlüğünde DSI Genel Müdürlüğü sulama şebekesini, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü de bölgede Proje Müdürlükleri kurmak suretiyle toplulaştırma ve Tarla İçi Geliştirme Hizmetlerini en ekonomik şekilde ve bir bütünlük içerisinde süratle tamamlayabilecektir.

Orta vadede; Reform Uygulama Bölgesi ilan edilmeyen sahalarda toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetleri Genel Müdürlüğümüz tarafından yürütülmelidir. Bunun için işlerde gereken süratin sağlanması ve kanuni boşlukların doldurulması için ivedilikle Toplulaştırma Kanununun çıkartılması, proje için öngörülen ödeneğin zamanında ve istenen miktarda verilmesi ve bu sahalarda yalnız, toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetlerini yürütecek Köy Hizmetleri Proje Müdürlüklerinin kurulması şarttır.

Yukarıda açıklamalardan anlaşılacağı üzere önümüzdeki birkaç yılda çekilmesi muhtemel sıkıntıları ortadan kaldırmak için, bu teklifler yapılmaktadır. Ancak gelişen teknoloji, illeri ülkelerdeki uygulamalar ve zaman içinde tarımsal alt yapı hizmetlerine yeterli kaynak bulunamaması sıkıntılarını ortadan kaldırmak için köklü tedbirler alınması gerekmektedir. Buna bağlı olarak ülkemiz toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesinde etüd, araştırma, plan, proje, tarla içi geliştirme hizmetleri (arazi tesviyesi, tarla içi yolları, tarla içi drenajı, arazi ıslahı v.b.) arazi toplulaştırması, işletme, bakım ve onarım işlemleri gibi zirai üretimin artırılmasına yönelik bütün alt yapı hizmetlerinin çeşitli kuruluşların alt birimleri tarafından yürütülmeye çalışılmasının getirdiği sıkıntıları ortadan kaldırmak, koordineli, tekniğine uygun bir hizmetin götürülebilmesi için bu hizmetleri yürüten birimlerin uzun vadede müstakil ve Tarım Bakanlığı bünyesinde tek bir çatı altında toplanarak gerekli yasal düzenlemelerle desteklenmesi uygun görülmektedir.

Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

Dr. Ahmet SAYLAM

Sayın Başkanlık, değerli dinleyiciler,

Hepinizi şahsım ve teşkilatım adına hürmetle selamlarım. Efendim, üç gündən beri devam eden bu toplantıların birçoğunda Tarım Reformu konusu, ya meselenin politikası açısından veya tekniği açısından dile getirilmiş bulunmaktadır. Zira Türkiye'nin geneli için söylenen tarımdaki bünye eksiklikleri, noksanlıkları, aksaklıkları, tabiidirki, GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) alanı içerisinde daha fazlasıyla mevcuttur, barizdir, giderilmeye acilen giderilmeye daha fazla muhtaçtır.

Tarımda bünye olarak tarif ettiğimiz müteşebbis, sermaye ve toprak bileşenlerini ve bunların bir araya getirilmesi suretiyle (ister ülke içinde, ister ister dünya çapında) rekabet edebilir fiyatlarla ürün ortaya çıkarabilmesi meselesini bu bölgede çok daha dikkatli incelemede fayda vardır.

GAP illerinin bazı rakamlarına kısaca bakacak olursak, işletmeler çok küçük; bütün Türkiye çapında olduğu gibi. İşletmelerin % 50'si civarı 50 dönümden daha az toprağa sahip. Toprak mülkiyetindeki dengesizlik, ülke ortalamasından dah bariz; 50 dönümün altında araziye sahip olan işletme sayısı % 50 iken, sahip olduğu toprak oranı % 7,2. Toprak dengesizliğini ifade etmek için kullandığımız gini konsantrasyon katsayısı, Türkiye çapında 0,59 iken bölgede 0,70. Henüz tapu ve kadastro işlemleri doğru dürüst bir şekilde tamamlanmış bile değil.

GAP alanı içerisinde Tapu Kadastro işlemlerinin bitirilme oranı % 68 civarında, ama daha önce tamamlanmış olan Şanlıurfa ili % 100 rakamını çıkardığımız takdirde bu oran % 56'ya kadar düşmekte, Siirt ilinde mesela % 32. İşletmelerimiz çok parçalı, yine Türkiye'nin genelinde daha fazla. İşletmelerin % 9'unun arazisi 10'dan fazla. % 23'ünün arazisi ise 6 ve daha fazla parçalı olduğunu görüyoruz.

Nüfus fazla, nüfus baskısı devam ediyor. Hem teknik açıdan sayın hocalarımızın tarım politikası yönüyle, hem sayın Bakanımız için politikası açısından ifade ederlerken bir dilenmeye, tarım açısından bir ikileme dikkatimizi çekmişlerdi. Burada da mevcut, hem nüfus baskısı fazla hem işletmelerin toprağı az. O halde bazı tedbirler alınmalı. Önerilmiş idi, AT örnek gösterilmiş idi. Ona vaktim olursa-riyasetten bir ihtar yemeden değineceğim ama bu arada..

Başkan-Ümit ediyorum ki bir ihtara gerek kalmayacak efendim. Siz zamanında bitireceksiniz.

Ahmet Saylam-Dikkat etmeye çalışıyorum.

Efendim... ama bu, biraz evvel ifade etmeye çalıştığım ve kaba hatlarıyla toparlamayı denediğim politikalar veya problemlere 3083 sayılı kanun ve bunu tamamlayıcı 3155 sayılı teşkilat kanunumuzla büyük ölçüde, büyük oranda cevap verilebileceği kanaatindeyiz.

Nedir 3083 sayılı ve 3155 sayılı kanun getirmiş olduğu imkanlar, fırsatlar veya bunlarla yapılabilecek olan düzenlemeler? Her ne kadar sayın hocamız özellikle Prof. Sayın ERAKTAN ve Prof. Sayın TALİM ismini ve kanun numaralarını söylemek suretiyle birer konuda atıf yapmış olsalar bile haklı olarak bütünü üzerinde pek fazla duramadılar.

Efendim biz bu kanunla, girdiğimiz alanda, yani Bakanlar Kurulu tarafından herhangi bir bölge, Tarım Reformu alanı ilan edilebildiği takdirde buraya özellikle dikkatinizi çekiyorum- burası, yani bu Kanunun uygulanması ancak Bakanlar Kurulu'nun, yani siyasi tercihin elindedir.

... Girilen bölgelerin tapulaması, kadastro ve bu arada mülkiyetinin ayrılması ifrazı, herkesin arazinin bilenebilmesi netleştirilebilmesi mümkündür. Elinde toprağa olmayan veya az toprağı olan vatandaşa mevcut hazine arazisi veya elde edilebilecek kamulaştırmayla elde edilebilecek arazi ile arazisinin tamamlanması yani topraklandırılması mümkündür. Dolayısıyla, küçük işletmeleri de öncelikle belirli miktarda ve yeterli bir toprağa kavuşturmak mümkündür.

Verilen toprağın takibi sözkonusudur, verimliliğın korunması, parçalanmasını önlemek açısından takibi, aksi halde elinden alınması mümkündür. Çiftçi kütüklerinin tanzimi suretiyle bunların devam ettirilmesi, zaman içerisinde takibi mümkündür. Toplulaştırmaya müsaade ederseniz biraz sonra geleyim.

Başkan- 5 dakikanız kaldı.

Ahmet SAYLAM- Tabii efendim.

Arazi kullanım palanlaması yapılması suretiyle reform bölgesinde imar, ihya, ıslah edilecek, çayır-mer'a şeklinde kulanılabilecek araziye eski kadim düzeni yok farzedip, teknik ve ekonomik gereklere göre yeniden düzenlemek mümkündür. Tarım dışına- pek şikayet edilen konu- kaçan, giden başka sektörlerin talebine alternatif alanlardan karşılamak mümkündür. Dolayısıyla sulanan değerli toprağı korumak mümkündür.

Bütün bunların yanında yine bu kanunların verdiği yetkilerle bölge planlaması esaslarına göre bölgenin geliştirilmesi için her türül plan ve projeyi yapmak, yeni yerleşim yerleri kurmak veya mevcut yerleşim yerlerini düzenlemek mümkündür. Köy imar planlarını yapmak, yaptırmak, aplane etmek mümkündür.

Toplulaştırma derken biz bunu tek başına bir toplulaştırma şeklinde almıyoruz. Adına "Tarım Reformu Projesi" diyoruz. Benden önceki sayın meslekdaşım T.C. tarihinde büyük toplulaştırmaların yapıldığını söylediler. Haklıdır cidden devam ediyor. Biz de toplulaştırma şeklinde Tarım Reformu ilan edilen alanlarda bu kanunların verdiği şetkiye dayanarak... toplulaştırma demiyorum. tekrar dikkatinizi çekiyorum,

biz, Tarım Reformu Projesi diyoruz. Çünkü bu projeye tapulamasını ve haritasını tamamlıyor. Arazi mülkiyet etüdüne dayalı olarak arazinin dağıtımını, toplulaştırılarak belirli parselasyon ve blokların içine oturtulmasını bir tek proje içerisinde yürütüyoruz. Ve konuda şu anda üçüncü projeyi uygulamaya koymuş durumdayız. Şanlıurfa il merkezinin hemen altından Suriye hududuna kadar olan 1 milyon 200 bin dönümün üzerindeki arazide bu projeler şu anda devam ediyor. Bu miktar şimdiye kadar ülkemizde gerçekleştirilen, toplulaştırma çalışması yapılan alanın toplamının tam iki mislini buluyor.

Bir handikapımız var. Eskiye, söküğü dikip yeniden yapmak, yeniyi biçip dikmekten çok daha zor oluyor. Şanlıurfa'nın daha önce bir geçmişi vardı, Toprak Tarım Reformu açısından. 1986'da yeniden ilan edildi. 89'a kadar eski hizmetlerle ilgili işler bitirildi. 89 yılından itibaren 3038 sayılı kanun uygulamaları başladı. 89 ve 90 yıllarından itibaren biraz evvel ifade etmeye, kısaca toparlamaya çalıştığım hizmetleri yürütme gayreti içindeyiz.

Hedefimiz, ihtiyaçların da gereği, GAP alanına dahil diğer illerin de Tarım Reformu uygulamalarına sahne olması. Bu illerde de mülkiyet düzeninin iyileştirilmesi çalışmalarına bir an önce başlanmasına ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz. Zaten ülke çapında yaptığımız öncelik çalışmalarının sonuçları da aynı kaanati teyid etmektedir.

En önemli üretim faktörü olan suyun, ana kaynak olan toprakla, düzenlenmiş mülkiyet rejimi içinde, eğitilmiş çiftçi vasıtasıyla buluşturulmasından sonra GAP'ta tarımsal üretim patlamasını yapacağı günü bekleyebiliriz.

İki dakikam kaldı ama onu kullanmak belki bir konuya daha girince zamana tevavüz etmiş olurum. Ama lütfen Başkanlık Divanından ve sayın dinleyicilerden rica ediyorum. Konu hakkındaki düşüncükleri, sormak istedikleri, tereddüt duydukları bir şeyler varsa, bu konularda, kendilerini aydınlatmaya amade olduğumu arz etmek istiyorum.

Saygılarımla.

Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi

Prof.Dr. Osman TEKİNEL

Giriş

Toprak özellikleri ve ekolojik koşulların uygunluğu yönünden çeşitli ürünlerin yetiştirilebileceği, bitkisel ve hayvansal üretim potansiyeli çok yüksek olan GAP Bölgesinde, halen bitkisel üretimde daha ziyade nadas-buğday veya son yıllarda yağışın uygun olduğu yörelerde, mercimek-buğday üretim sistemi ile hayvansal üretimde çoğunlukla mera ve anıza dayalı ekstansif koyun yetiştirme sistemi uygulanmaktadır. Bitkisel üretim sisteminde aynı alanda ya iki yılda bir defa buğday veya bir yıl mercimek ürünü alınmaktadır. Bu ürünlerden elde edilen dekara verim ise çoğu GAP Yöresinde Türkiye ortalamasının altındadır. Meyve ve sebze üretimi son derece sınırlı ve düşük olup ancak, akarsu kenarlarında ve çok az miktarda yapılmaktadır. Bağcılık, belli yörelerde eski yöntemlerle uygulanmaktadır.

Hayvancılık daha ziyade verimi düşük dejenere olmuş mer'aralarda, nadas alanlarında veya hububat anızlarında hayvanların otlatılması şeklinde yapılmakta ve ana yem kaynağı olarak mera ve anıza ilave olarak tahıl ve mercimek samanı kullanılmaktadır. Göçer koyunculuk bölgede çok yaygındır. Bölgede yetiştirilen yerli hayvanların süt, et ve yapağı verimleri çok düşüktür.

Tarımsal diğer üretim dalları ise bölgede hemen hemen hiç bilinmemektedir. Tarımsal ürünlerin değerlendirilme ve pazarlanması, asırlardan beri oluşmuş geleneksel görgü ve bilgi düzeyine bağlı kalmıştır. Tüm tarımsal üretim kasıtalayan faktörler, sulama suyu, modern üretim teknikleri ve eğitim noksanlığıdır.

GAP'nin uygulanması ile entansif tarıma geçildikten sonra, hektar başına birim alandan sağlanan işletme gelirlerinin 10-15 kat artabileceği tahmin edilmektedir.

GAP uygulaması sonucu bölge tarımında entansifleşmeye gidilerek, eskiden iki yılda bir ürün alınan alanlarda, iki yılda üç veya yılda iki ürün alınabilecektir.

Fakültemiz, geniş ve deneyimli bilim adamı kadrosu, benzer ekolojide çok iyi teçhiz edilmiş araştırma ve uygulama çiftliği ve kuruluşumuzdan bu gün Çukurova Bölgesinde gerçekleştirdiği yoğun araştırmaları ile, GAP Bölgesinde de Çukurova'dakine benzer şekilde geliştirdiği araştırma istasyonunda suyun gelmesi sonucu uygulanabilecek tarımsal üretim çeşitlerini ve tekniklerini ortaya koymak amacıyla-
dır.

Bu çalışmalarını GAP Bölgesi teknik personeli ve çiftçisine yararlı olması en büyük dileğimizdir.

Tarımsal Araştırma Projelerinin Tanımı :

Ç.Ü. Ziraat Fakültesi ile Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı arasında imzalanan ve 20.12.1987 tarihinde yürürlüğe giren Tarımsal Araştırma, İnceleme, Geliştirme, Danışmanlık Hizmetleri Sözleşmesi; bir kısmı Şanlıurfa'da

Tarım Orman ve Köyİşleri Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Şanlıurfa Koruklu Çiftçi Eğitim Merkezi'ne bitişik ve bu teşkilatça tahsis edilen 276 dekarlık bir arazide kurulan Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Koruklu Araştırma İstasyonu'nda, bir kısmı Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü Ceylanpınar Tarım İşletmesi'nde ve bir kısmı da GAP bölgesinin tümünde sürdürülecek olan;

İş tanımı I. Entegre Tarımsal Araştırma-Geliştirme Proje Paketi (31 Proje)

İş tanımı II. Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Şanlıurfa Koruklu Araştırma-Deneme İstasyonunun kurulması ve Yönetimi,

İş tanımı III. GAP Bölgesi'nde Tarımsal Konularda Veri Bankası (Data Bank) Oluşturulması,

İş tanımı IV. Uzaktan Algılama Merkezi'nin Kurulması ve Yönetimi faaliyetlerini içermektedir.

Bu iştanımlarını kısaca açıklamak gerekirse :

İş Tanımı I. Entegre Tarımsal Araştırma-Geliştirme Proje Paketi :

Bu paket 7 ana projeden oluşmaktadır.

1. Bahçe Bitkileri Çeşit-Verim Adaptasyon Projesi (7 proje bileşenli),
2. Tarla Bitkileri Çeşit-Verim Adaptasyon Projesi (8 proje bileşenli),
3. Bitki Su Tüketimi Araştırmaları Projesi (3 proje bileşenli),
4. Bitki Koruma Araştırmaları Projesi (2 proje bileşenli),
5. Toprak Kaynaklarının Temel Özelliklerinin Belirlenmesi Projesi (2 proje bileşenli),
6. Hayvancılığın Geliştirilmesi Projesi (5 proje bileşenli),
7. Ekim Nöbeti Sistemlerinin, Üretim Tekniklerinin Geliştirilmesi ve Pazarlama Projesi (4 proje bileşenli).

Ana Projelerin İçerdikleri Proje Bileşenleri ise şunlardır :

Proje Adı : Bahçe Bitkileri Çeşit-Verim Adaptasyon Projesi

Proje Bileşenleri :

1. GAP Bölgesine Adapte Olabilecek Şeftali, Badem ve Nektarin Çeşitlerinin Saptanması

2. GAP Bölgesinde Değişik Nar Çeşitlerinin Adaptasyonu
3. Ülkemizde Yetiştiriciliği Yapılan Çilek Çeşitlerinin GAP Bölgesine Adaptasyonu
4. GAP Bölgesine Uygun Pikan Cevizi Çeşitlerinin Saptanması
5. Doğal Olarak Yetişen Çok Yıllık Soğanlı Yumrulu-Rizomlu Süs Bitkilerinin Tarlada Üretim Olanaklarının Araştırılması
6. Sulamanın GAP Alanında Yüksek Verim Sofralık ve Şaraplık Üzüm Çeşitlerinin Verim ve Kalitelerine Etkileri
7. GAP Alanında Sebzeçiliğin Geliştirilmesi.

Proje Adı : Tarla Bitkileri Çeşit, Verim Adaptasyon Projesi

Proje Bileşenleri :

1. GAP Bölgesinde Yüksek Verimli, Lif Teknolojik Özellikleri Üstün Pamuk Çeşitlerinin Saptanması Üzerinde Araştırmalar
2. GAP Bölgesinde Sulu Koşullara Uygun Yemlik ve Biralık Arpa Çeşitlerinin Tesbiti Üzerinde Araştırmalar
3. GAP Bölgesine Uygun Kolza ve Ayçiçeği Çeşitlerinin Saptanması
4. GAP Bölgesinde Sulu Koşullara Uygun Ekmeklik ve Makarnalık Buğday Çeşitlerinin Tesbiti
5. GAP Bölgesine Uygun Çeltik Çeşitlerinin Tesbiti
6. GAP ABölgesinde Yem Bitkileri Adaptasyonu Üzerinde Çalışmalar
7. GAP Bölgesinde Sulu Koşullarda Yetiştirebilecek Yonca (Medicago Sativa) Çeşitlerinin Saptanması
8. GAP Bölgesinde Birinci ve İkinci Ürün Olarak Yetiştirilebilecek Sorgum ve Mısır Tür ve Çeşitlerinin Saptanması.

Proje Adı : Bitki Su Tüketimi Araştırmalar Projesi

Proje Bileşenleri :

1. Harran Ovası Koşullarında Pamuk Sulamasında Sulama Aralığı ve Su Tüketiminin Belirlenmesinde Açık Su Yüzeysel Buharlaştırmadan Yararlanma Olanakları

2. Harran Ovası Koşullarında Ayçiçeği Sulamasında Sulama Aralığı ve Su Tüketiminin Belirlenmesinde Açık Su Yüzeysel Buharlaştırmadan Yararlanma Olanakları

3. Harran Ovası Koşullarında Açık Su Yüzeysel (Class-A Pan) Buharlaştırmadan Yararlanılarak İkinci Ürün Soya İçin Sulama Programlarının Geliştirilmesi.

Proje Adı : Bitki Koruma Araştırmaları Projesi

Proje Bileşenleri :

1. GAP Bölgesinde Plot Bitki Koruma Kliniklerinin Kurulması
2. GAP Alanında Zirai Mücadele Politikasına Esas Teşkil Edecek Hastalık, Zararlı ve Yabancı Otların Saptanması.

Proje Adı: Toprak Kaynaklarının Temel Özelliklerinin Belirlenmesi Projesi

Proje Bileşenleri :

Mardin-Ceylanpınar Ovaları Toprak Kaynaklarının Temel Özellikleri ve Dağılımlarının Belirlenmesi ve İdeal Arazi Kullanım Planlarının Hazırlanması

2. Harran Ovasındaki Önemli ve Yaygın Toprak Serilerinin Sulama Başlamadan önceki Strüktür ve İnfiltrasyon Özellikleri ile Alkaleleşme Olasılıklarının Araştırılması.

Proje Adı : Hayvancılığın Geliştirilmesi Projesi

Proje Bileşenleri :

1. GAP Bölgesinde Entansif Süt Sığırcılığının Geliştirilmesi için Uygulanabilecek Islah Organizasyon Modelleri
2. Kilis Tipi Güney Kırmızı Sığırların Yayılış alanları Performansları ve GAP Bölgesi için Bu Sığırlardan Yararlanma Olanakları
3. GAP Bölgesinde Yetiştirilen İvesilerin Süt, Döl, ve Et Verimlerinin Islahında Egzotik Irklardan Yararlanma Olanakları
4. GAP Bölgesinde Çeşitli Bal Arısı (Apis mellifera) Irklarının Performanslarının Saptanması ve Bölgedeki Arı Irklarının Islahı Olanakları
5. GAP Bölgesinde Entansif ve Yarı Entansif Koşullarda Hindi Yetiştiriciliği.

Proje Adı: Ekim Nöbeti Sistemlerinin, Üretim Tekniklerinin Geliştirilmesi ve Pazarlama Projesi

Proje Bileşenleri :

1. GAP Bölgesinde Sulanabilir Koşullarda Uygulanabilecek Ekim Nöbeti Sistemleri Üzerinde Araştırmalar.

2. İkinci Ürün Dane Mısır Yetiştirmede Farklı Toprak İşleme Yöntemlerinin Teknik ve Ekonomik Yönden Karşılaştırılması

3. Plastik Örtülü Seralarda Bitki Yetiştirme Ortamının Sağlanması için Isı Örtüleri ile Nemlendirme Sistemlerinin Kullanılması ve Enerji Desenin Belirlenmesi.

4. GAP Alanında Tarım Ürünleri Pazarlama Yapısı ve Geliştirilmesi.

İş Tanımı II. Koruklu Araştırma-Deneme İstasyonunun Kurulması ve Yönetimi:

Araştırma-Deneme İstasyonunun kurulması ve yönetimiyle ilgili çalışmalara, sözleşmenin yürürlüğe girdiği 29.12.1987 tarihinden itibaren başlanmıştır. Bu amaçla Fakültemize Şanlıurfa'ya 35 km. uzaklıkta Akçakale ilçesi, Koruklu köyü civarında Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Tarım Reformu Bölge Müdürlüğü Çiftçi Eğitim Merkezinden 276 dekar arazi geçici olarak tahsis edilmiştir.

Bu istasyonda GAP Bölgesine suyun gelmesi halinde tarım arazilerinin işlenmesi için gerek duyulabilecek sulama sistemine ilişkin şartlar diğer bütün alt ve üst yapı şartları ile birlikte Fakültemizce hazırlanmıştır.

İş Tanımı III. GAP Bölgesinde Tarımsal Konularda Veri Bankası (Data Bank) Oluşturulması :

Türkiye'de tarımsal araştırma yapma sorumluluğu üstlenen kamu kuruluşları, kendi sorumlulukları içerisinde çalışmalarını sonuçlandırmakta ve yayınlamaktadır. Çoğu zaman bu kuruluşların değişik bakanlıklara bağlı olması nedeniyle de aralarında koordinasyon ve bütünlük sağlanamamakta ve bazen de çalışmalarında dublikasyonlar meydana gelebilmektedir. Ayrıca, her kuruluştaki araştırma çalışmalarının basım ve yayımını gerektirdiği şekilde yapılacak birimler bulunmadığı için konu ile ilgili kuruluşlar birbirlerini çalışmalarından haberdar olamamaktadır.

Gerek koordinasyonsuzluk, gerek yetersiz basım ve yayım nedeniyle bu güne kadar belli bir formata göre düzenlenip arşivlenmesi mümkün olmayan GAP bölgesi ve benzeri koşullarda yapılan tüm tarımsal araştırmalar bu iştanımı ile derlenerek DBASE bilgisayar diliyle yazılmış olan bir program yardımı ile bilgisayara

girilmektedir. Kurulacak sistem uzun dönemde Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Bilgi İşlem Ünitesine dolayısıyla da Birleşmiş Milletlerin Roma'daki AGRIS tarımsal dökümantasyon merkezine bağlanacaktır. Toplanan bilgiler her altı ayda bir çıkarılan Ç.Ü.Ziraat Fakültesi GAP Bölgesi Tarımsal çalışmalar Dökümantasyon Broşüründe neşredilmektedir. Bütün dökümanın toplanması tamamlandıktan sonra ayrıca bir dökümantasyon kataloğu da yayınlanacaktır.

İş Tanımı IV : Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Uzaktan algılama Merkezinin Kurulması

Güney Doğu Anadolu Projesi gibi çok geniş alan kaplayan bölgelerde, gerek hızlı ve sağlıklı olarak temel verilerin toplanmasında, gerek bunların değerlendirilmesinde yeni metod ve teknolojilerin kullanılması zorunlu bulunmaktadır. Bu iştanımı ile GAP alanı topraklarının temel özelliklerinin ayrıntılı olarak incelenmesi ve ideal arazi kullanım planlarının hazırlanması, bitki deseni ve bunun değişiminin izlenmesi, sulama sonucu ortaya çıkabilecek drenaj ve tuzluluk sorunun gözlenmesi, belli başlı bitkilerin alan ve ürün tahminlerinin uydu verileriyle saptanabilmesini mümkün kılmak üzere Ç.Ü. Ziraat Fakültesi bünyesinde bir Uzaktan Algılama Merkezi kurulmaktadır.

Projenin İzlenmesi ve Denetlenmesi :

Yukarda dört iştanımı başlıkları altında belirtilen Tarımsal Araştırma Projeleri ile diğer iş ve hizmetlerin öngörülen bilimsel yöntemlere ve zamanlama çizelgesine göre yürütülmesini, ara ve sonuç raporlarının zamanında verilmesini araştırmaların sağlıklı şekilde yürütülmesine engel olabilecek sorunlara karşı önlemler alınmasını sağlamak ve Dekan adına hertürlü izleme ve denetim görevlerini yerine getirerek D.P.T.'na karşı sözleşme hükümlerine göre Fakülte adına kolektif sorumluluğu taşımakla görevli ve yetkili Proje Yönetim-izleme ve Denetleme Komisyonu (GAP Komisyonu) kurulmuştur. (Şekil 1.)

Sonuç :

Bitkisel üretimle ilgili proje bileşenleri Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Şanlıurfa Koruklu Çiftçi Eğitim Merkezine bitişik 276 dekarlık arazide fakültemizce kurulan araştırma istasyonunda uygulamaya konmuştur.

Hayvansal üretimle ilgili Araştırmalar ise Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü ile yapılan protokol anlaşması gereği Ceylanpınar Tarım İşletmesinde yürütülmektedir.

1988 de başlayan ve 4 yıl sürecek olan bu çalışmaların GAP kapsamındaki Şanlıurfa, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep ve Siirt illerinin tarımına önemli katkılar sağlaması beklenmektedir.

Çukurova üniversitesi Ziraat Fakültesi
Şanlıurfa-Koruklu Tarımsal Araştırma ve
Geliştirme İstasyonu Hakkında Kısa Bilgiler

1. Bu istasyon, Fakültemiz ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı arasında 27.12.1987 tarihinde imzalanan ve Sayıştay Başkanlığınca 29.12.1987 tarih ve 5270-7872 sayılı yazı ile tescil edilen "Tarımsal Araştırma-İnceleme-Geliştirme Danışmanlık hizmetleri Sözleşmesi gereğince, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Şanlıurfa Koruklu Çiftçi Eğitim Merkezine bitişik 276 dekarlık arazide kurulmuştur.

2. Arazinini etrafı 3000 metre uzunluğunda 2 metre yüksekliğinde beton direkli örme kafesli telle çevrilmiş telin alt kısmı betonlanarak arazi araştırmalar açısından güvenlik altına alınmıştır.

3. Arazinin istasyonda yürütülecek bitkisel üretimle ilgili araştırmalar için parselasyonu yapılmıştır.

4. Tarla içi servis yolları stabilize edilmiş ve büzlü geçişler tamamlanmıştır.

5. İstasyonda Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 15. Bölge Müdürlüğüne 320 metre derinliğinde 50 lit/sn lik bir su kuyusu açtırılmıştır.

6. Açılan kuyuya motopomp satın alınarak montajı yapılmıştır.

7. Suyun kuyudan basılması için gerekli elektrik enerjisi getirilmiş ve trafo takılmıştır.

8. Suyun kuyudan alınıp araştırma parsellerine taşınması için gerekli ana borular, hareketli yağmurlama laterali, başlıklar, sulama yapılarının gerektirdiği diğer parçalar alınıp döşenmiş, pompa bağlantıları tamamlanmıştır.

9. Açılan yeni kuyu, halen Koruklu Çiftçi Eğitim Merkezinde mevcut 183 metre derinlikte 50 lit/sn su kapasiteli kuyu ile irtibatlandırılarak uyumlu ve yedekli çalışır hale getirilmiş, bu amaçla Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Koruklu Çiftçi Eğitim Merkezi kuyusunun bakım ve onarımı yapılmıştır.

10. Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Koruklu Çiftçi Eğitim Merkezinde mevcut ve hizmet dışı 95 kw gücündeki jeneratörün sulama amaçlı elektropompasının, zaman zaman meydana gelebilecek elektrik keintisi dönemlerinde devreye girerek sulamanın aksamadan yürütülmesini sağlaması amacıyla bakım ve onarımı yapılmıştır.

11. Araştırma İstasyonuna giriş ve çıkışları kontrol etmek üzere bir bekçi kulübesi, çalışan yevmiyeli personelin iş arası dinlenme ihtiyaçlarını sağlamak üzere bir sundurma ve malzeme-onarım odası yapılmıştır.

12. İstasyonun makine ve ekipman parkının donanımı için gerekli alımlar yapılmıştır.

13. Her biri yüzer metrekairelik 2 cam sera inşaatı tamamlanmış ve elektrik donanımı çekilmiştir.

14. Bağcılık araştırmaları için gerekli yüksek terbiye sistemi beton direkler dikilmiş teller gerilmiştir.

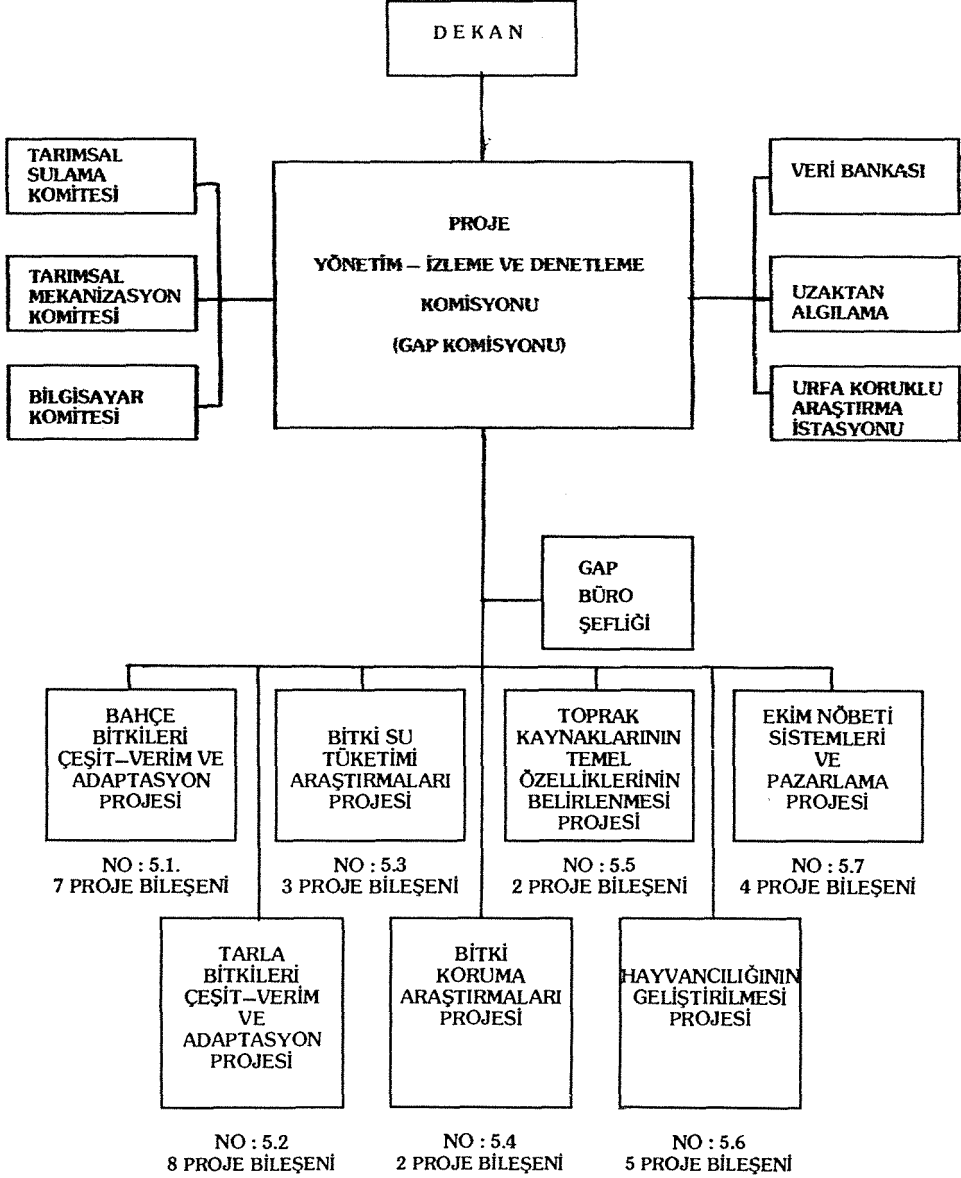
15. Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Şanlıurfa-Koruklu Çiftçi Eğitim Merkezi idari binasında tahsis edilen mekanlarda araştırma istasyonunun gerekli idari örgütlenmesi tamamlanmış, bir müdür, Bahçe Bitkileri, Tarla Bitkileri araştırmaları ile sulama işleri için birer Ziraat Mühendisi ile yeteri kadar işçi istihdam edilmiştir.

Ayrıca kuruluşca tahsis edilen bir hangar, depolama yönünden çalışmalara büyük kolaylık sağlamıştır.

Teşekkür :

Fakültemiz gerek istasyonun kurulması ve gerekse hizmet verdiği sürece gösterdikleri büyük katkı ve destekleri nedeni ile Tarım Reformu Genel Müdürlüğü ile bu Genel Müdürlüğe bağlı Şanlıurfa Bölge müdürlüğüne ve Koruklu Çiftçi Eğitim Merkezi yöneticileri ve teknik elemanlarına, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Urfa İl Müdürlüğü ile Araştırma Enstitüsü Müdürlüğüne, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 15. Bölge Müdürlüğüne, içten teşekkürlerini sunar.

Ç.Ü. ZİRAAT FAKÜLTESİ
GAP TARIMSAL ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME PROJE PAKETİ
YÖNETİM, İZLEME VE DENETİM ORGANİZASYONU

TARTIŞMALAR

Prof.Dr. Ali BALABAN :

Sayın Başkan, Değerli dinleyenler,

GAP'ın 21 baraj, 17 Hidroelektrik santrali, büyük ölçekli su iletim ve dağıtım sistemlerinden oluşan su kaynakları sistemi için öngörülen yatırımın Türkiye'nin yaklaşık bir yıllık bütçesine denk. Bu yatırımların % 40'ı enerji amacına, % 60'ı ise sulama altyapısının oluşturulması amacına yöneliktir. O bakımdan, GAP'ta tarımsal yapı dediğimiz zaman en ağırlıklı konu, sulama altyapısıdır. Bukadar büyük emek ve harcamalarla gerçekleştirilmekte olan bu altyapının; Bölgede yaşayan halkımızın refahına ve ülkemiz ekonomisine katkısının en üst düzeye çıkarılması hepimizin özlemidir. Bu özlemin, Dünya deneyimine baktığımız zaman (Hindistan dan başlayarak ABD'ye kadar) öyle kolay gerçekleşmediğini görürüz. Aslında, bu büyük altyapıyı yapmak gerçekleştirilebiliyor da, bunun tarımsal yapıyla bütünleştirilmesi (entegrasyonu) ve bu altyapı üzerinde yüksek verimli bir tarım sisteminin kurulması kolay kolay gerçekleştirilemiyor. Bu nedenle Dünya'da bütün projelerin başarılı örneklerinden daha çok, başarısız örneklerini görüyoruz. O bakımdan bizim, çizmek mecburiyetinde olduğumuz çok önemli bir problemdi. Bu entegrasyon ve sulama altyapısı üzerinde yüksek verimli bir tarım sisteminin gerçekleştirilmesi. Ben, değerli kuruluşlarımızın, değerli temsilcilerinin konuşmalarını dikkatle dinledim. Özellikle Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Sayın Dekanı'nın gösterdiği slaytlar aşağı yukarı benim konuşmamın bazı olacak. Ben bu fırsatı daha çok konuşmacıların değinmediği, çok ciddi bir planlama ve uygulama isteyen altyapı ve bunun üretimle entegrasyonu açısından değerlendireceğim.

Sayın Tekinel'in slaytları gösteriyorki; Bölgenin potansiyeli çok yüksek, çünkü güneş enerjisi oldukça iyi, ama yağışın son derece sınırlı olduğunu görüyoruz. Bu yağış eksikliğini sulamayla giderip ve üzerine yüksek verimli tarım teknoloji eklendiği takdirde deneme parsellerinde neler olabileceğini gördük. Aslında entegrasyon dediğimiz. Bu deneme parsellerinde gördüğümüz yeşillığe dayalı yüksek üretimi tüm GAP sulamalarında görebilmeye mücadelesidir.

Sulama altyapısına ilişkin entegrasyonda iki grup probleme değineceğim. Biri si daha çok su mühendisliği sorunları. Diğeri ise daha çok tarım boyutuyla ilgili

sorunlar. Yapılmakta olan tesisler, bugüne kadar alışlagelmiş ve ülkemizde işletmeye şoktuğumuz sulama altyapısının çok üzerinde boyutlardadır. Bu şebekelerimizde özellikle işletme, organizasyon, yönetim ve entegrasyon yönünden önemli eksiklerimiz vardır, GAP'ta, bu eksiklikleri ortadan kaldırmak zorundayız.

En önemli gördüğümüz sorunlardan birisi, bu dev sulama tesislerinin özellikle işletme organizasyonu ve yöntemidir. Yani tüm proje alanının bu entegrasyona nasıl yöneltileceği, yıllık sulama mevsimi boyunca su arz ve taleplerinin nasıl dengeleneceği, hangi sulama programlarına ve bu sulama programlarının hangi veriler üzerine oturtulacağı, ne tür bir otomasyona gideceğimiz, modern yöntemlere ne derece yer verdiğimiz; ciddi sorunlarımızdır. Bu DSI'nin ilgi alanına giriyor. İkinci çok büyük bir sorun, Sayın Tekinel'in Çuruova örneğinde belirttiği drenaj sorunudur.

Sayın dinleyiciler, Harran ovasından başlayarak büyük ölçüde bir drenaj sorunumuz var. Çıkış ağı kısıtlı yada yok gözüküyor. Fakat burada çözüm alternatifleri var. Ama bütün bu çözüm alternatifleri mutlaka sulamada kullanılan, sulama kullanımında ortaya çıkan tuzlu drenaj suyunun minimuma indirilmesini gerektiriyor. Bu minimuma indirmeyi hangi sulama teknolojileriyle yapacağız? Bu fevkalade önemli bir konu. Çözüm alternatifleri mühendislikte sonsuzdur. Bu alternatifler, tuzlu suların kullanılması olabilir, seyreltilmesi olabilir veya evaporasyon alanlarında buharlaştırma olabilir. Ama, bütün bunlara temel olabilecek gerçek arazi verilerinin araştırılmasına ve çok iyi değerlendirilmesine gerek var.

Uygulayacağımız tekniklerin, sulama teknolojileri açısından verime etkisi ne olacak? Özellikle toprak tuzlanmasına etkisi ne olacak? Bu iki konuyu özellikle en büyük mühendislik sorunu olarak görüyoruz. Diğer bir konu, sulama altyapısına yönelik sulama destek hizmetleridir. Bu destek hizmetleri, nasıl götürülecek ve çiftçi katılımı nasıl sağlanacak? Bu, fevkalade önemli bir konu. Çiftçi örgütlenmesi nasıl olacak ? Bunun dışında önemli gördüğümüz noktalar zaten çoğu konuşmacı arkadaşlar tarafından dile getirildi. Tarımın modernizasyonuna dönük girdiden, krediye, pazarlamaya kadar olan sorunlar bütün gün burada tartışıldı. Ben bunlara değinmeyeceğim. Ancak; bu entegrasyonun başarılıp, yüksek verimli bir tarım siteminin oluşturulmasında fevkalade önemli bir üçgen vardır. Bu üçgen, teknoloji, genel eğitim-bölgede-ve tarımsal yayım üçgenidir. Bu üçgen, en etkili biçimde nasıl kurulacak? Önerilecek teknolojiler hangi seviyede olacak? Ne tür teknolojiler olacak? Dünya deneyiminden edindiğimiz bir gerçek var. Çiftçinin benimseyemediği, öğrenemediği teknolojileri götürmekle bir yere varılamıyor.

Teknolojinin kaynağı ise araştırmadır. Bugün için, Çukurova Üniversitemizin mütevazı bir başlangıcı vardır. Fakat bu projenin araştırma ihtiyacı, sürekli dir. Dinamik ve çağdaş ölçülere uygun bilgi ve teknoloji üreten bir sistemin kurumsal yapısının en kısa zamanda burada oluşturulması gerekir. Bu tür araştırma çalışmaları, bu işi başarıyla yürüten ülkelerde en az, projenin ele alınmasından 20 yıl önce başlatılıyor. Bu hususu özellikle dikkatlerinize sunmak istiyorum. Bu konuda biz, birtakım şeyler yapmışızdır fakat önemli ölçüde de vakit kaybımız var. Vakit kaybımızı mutlaka telafi etmek durumundayız. Bölgenin koşullarının biliyoruz. Modern teknolojinin altyapısı yok denecek kadar azdır. İlkel teknolojiyle bir yere varılamaz. Birinci kuşaktaki sıkıntılarımızı mutlaka ikinci kuşakta gidermek durumundayız. Diğer bir konu; bölgede mademki topraklandırma çalışmaları da yapıyor, ve bazı ülkelerin Mısır dahil başarıyla uyguladığı bir yöntem var; Bu topraklandırmalarda yüksek teknoloji odaklarının yaratılmasına yönelik olarak iyi eğitim görmüş, modern çiftçi olabilecek özellikle tarımla ilgili dallarda öğrenim görmüş insanların topraklandırılması alternatifini burada yüksek huzurlarınıza sunmak isterim.

Bir başka önemli bir konuda projenin yürütülmesidir. Bugün bu projeyi biz, özel bir GAP örgütü olmasına rağmen büyük ölçüde koordinasyonla yürütüyoruz. Böyle çok büyük boyuttaki bir projenin sadece koordinasyona dayalı bir uygulama ile başarıya ulaşan örneğini bulmak güçtür. Genelde parola “otobüsün direksiyonuna tek sürücünün oturtulmasıdır”.

Planlamayı ve uygulamayı ve yaptığı uygulamaları izleyerek değerlendirdikten sonra; geri besleme mekanizmasını işletebilecek bir yöntem örgütüne ihtiyaç vardır. Özellikle GAP idaresini temsil eden arkadaşlarımız bu konuda ne ölçüde başarılı olduklarını iyi değerlendirmeleri ve ileriye dönük dinamik yönetim modellerini geliştirmek durumundadırlar. Denediğimiz modeller eğer işlemiyor ise bunları mutlaka değiştirmek mecburiyetindeyiz. Konuşmamı burada noktalıyorum.

Teşekkürler, saygılar.

Prof.Dr. Aytekin BERKMAN :

Sayın Başkan, Sayın Konuklar...

Söylenmemiş şeyleri söylemek gerekiyor tabii bu on dakika içerisinde... GAP'ı değişik yönleriyle tanımladı, ilgili kuruluş yetkilileri ve başka arkadaşlarımız. İşte 1.6 veya 1.8 milyon hektar alan sulanacak, 26 milyon KW saat elektrik üretilecek, 13 tane proje. Bunun içerisinde 17 hidroelektrik santrali, 21 baraj olacak...

Türkiye'ye ne getiriyor yada ekonomik büyüme olarak ne getirecek sorusunun cevabını arayalım: Sulama alanı olarak Türkiye'de ekonomik olarak sulanabilecek 8.5 milyon ha. alanın % 19-20'si burada sulanacak. Yani 1/5'i GAP'ta sulanacak. Türkiye'de ekonomik olarak üretilebilir 128 milyar KW saat hidroelektrik enerjisinin % 22'si yani 1/5 kadarı burada üretilecek. Elbetteki, bu rakamlar büyük bir ekonomik büyüme göstermektedir. Eğer üzerine sosyo-ekonomik amaçlı bir planlama oturtmazsanız ekonomik büyüme var, Fakat sosyo-ekonomik amaçlı bir kalkınmayı gerçekleştirmek istiyorsanız mutlaka entegre, çok kapsamlı, çok sektörlü bir planlama yolu bulmamız lazım. İşte 1968 lerden veya 67'lerden beri DSİ içerisinde büyük bir özveriyle, büyük bir ciddiyetle geliştirilen fiziki altyapının üzerine bir sosyo-ekonomik plan kılıfının oturtulması ve sosyo-ekonomik bir planlamaya yönelik çalışmaların başlanması ancak 1986'da gerçekleştirilebildi. DPT içerisinde küçük bir birim, Şanlıurfa'da görev yapan bir proje yönetim birimi tarafından ilk çalışmalar başlatıldı.

Şimdi, geri kalmışlık dediğimiz şey bu aslında! olması gereken, belki sosyo-ekonomik amaçlı bir kalkınmanın gerektirdiği sulama projelerini, hatta barajların nerede ve nasıl kurulacağını bile içine alması gereken bir planlama olması gerekiyor iken; önce fiziksel planlamalar başladı, üstüne biz şimdi, bir sosyo-ekonomik plan oturtuyoruz. Yapılan Master-Plan çalışması da budur. Bundan sonra yapılması planlanan çalışmalar da bunlardır. Yalnız, yine gözden kaçırılan bir durum var. Ana hatlarını belirtmekte çok büyük önem görüyoruz: Bu sosyo-ekonomik kalkınma planının temelinde sulanacak alanlardan ortaya çıkacak katma değer ve kaynak artışı vardır; Başka hiçbir şey yoktur. Neden dersiniz; Keban Barajı'nın yapılmasıyla, ekonomimize giren elektrik enerjisi şeklindeki katkı, bölgeye hiçbir şey vermemiştir. Çünkü Keban Barajı'nın bitişiinde 16 sene sonra bile hala elektrige kavuşturulamamış "Keban Köyleri" vardır. Bunlar elektrige kavuşturulduğunda da elektrige Erzurum üzerinden almışlardır, Keban'dan değil... Öyle ise, hidroelektrik barajların eğer sulama bileşeni yoksa ve sulamanın üretimde yarattığı 3-4 kat bir üretim fazlası yok ise, o bölgeye verebileceği refah artışı da olmayacaktır. Dolayısıyla, GAP projesi ile ortaya çıkacak olan ister tarıma dayalı sanayilerdeki gelişmeleri, ister kent sektöründeki gelişmeleri, ister ulaşımdaki gelişmeleri dikkate alın; hepsinin temelindeki asıl itici güç ve temel kaynak, 1.6 veya 1.8 milyon ha. alanda yapılacak sulamanın yaratacağı tarımsal ürün artışıdır ve bölgedeki tarıma dayalı sanayideki gelişmeler de, kentsel gelişmeler de mutlak suretle buradan kaynağını alacaktır. Öyleyse, bunu maksimize

etmek aklın yolu ve mantığın gereği olmaktadır. Ve öyleyse, ona bağlı olarak tarımsal altyapıyı geliştirmek içinde en az barajlara harcanan para kadar, en az ana sulama kanallarına harcanan para kadar para harcanması lazımdır.

Ama demin gördük; Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından (büyük bir gelişme olarak ifade edilmiş olmasına rağmen) 1989 ve 90 yıllarında, tarımsal altyapıyı geliştirmek üzere ayrılan gerek para gerek işgücü % 8-9 ve ödenek olarak % 12-13 düzeyindedir ki; zaten GAP bölgesi dediğimiz bölge, Türkiye'de gerek nüfus olarak gerek alan olarak zaten bu paya sahiptir. Demek ki; Payını yeni almaya başladı... Bu nedenle, bunun üzerine bizim ilerdeki gelişmeler için, yani tarımdan çıkacak üretim artışını maksimize etmek için, bu projenin itici gücü olarak bu kaynakları kullanmak için, tarımsal altyapıyı mutlak suretle ve en kısa zamanda geliştirmeniz gerekiyor.

Nedir tarımsal altyapı? Kırsal yerleşim yerelerindeki her türlü fiziksel altyapı artık kırsal altyapı kavramları içerisine giriyor. Yani, köy imar planları da dahil olmak üzere tarla içi geliştirme hizmetleri, arazi mülkiyet sisteminin geliştirilmesi, arazi toplulaştırılması; tarımsal üretimin ve verimliliğin artırılması için gerekli girdilerin sağlanması ve dağıtım organizasyonu; Tarımsal araştırma geliştirme -yani hizmetleri; Tarımsal kredilerin, destekleme politikalarının, pazarlamanın organizasyonu; özet olarak tarımsal üretimin artırılmasına ve kırsal alanda yaşam düzeyinin yükseltilmesine yardımcı olacak her türlü kurumsal düzenleme, uygulama, yatırım ve hizmetlerin bütünü, kırsal altyapı faaliyetleri yada kırsal altyapıyı geliştirme faaliyetleri olarak tanımlanmak zorundadır. Ve bunun için de mutlak suretle çok acil ve çok hızlı bir çalışmaya gerek vardır. Neden acil, neden hızlı yapmak zorundayız? Birkere yine mantık gereği, gerek Atatürk Barajı'na gerekse tünellere yaptığımız yatırımları eğer maksimize etmek istiyorsanız veya onlardan tam bir randımanla bir katma değer, bir geri dönüş değeri almak istiyorsanız; bu yatırımların amaçlarına uygun olarak yapılacak sulama sistemlerini hazırlamak zorundasınız; bu bir. Çünkü tünelleri yaptınız, eğer Harran Ova'sı hazır değilse, yani söylendiği gibi tarla içi hizmetleriyle çok önemli bir sorun olarak karşımıza çıkacak olan (ben de vurgulamak istiyorum sayın Balaban gibi) drenaj sorunları çözülmemiş olarak sulamaya açacak isek; ve bunu da (1992'dir zaten hedef, suyun Harran Ova'sına tünelden suyun akması) 92'ye kadar yapmayacak isek, o zaman ya tünelden su getirmeyeceksiniz; sulamaları bir süre geciktireceksiniz; veyahut da sulamaya başlarsanız ilerde çok daha büyük masraflarla çözebileceğiniz sorunları da peşinen kabul etmiş oluyorsunuz demektir. Yani aciliyet de burada. Öyleyse ne yapmalı? Her şeyden önce sorunun boyutları nedir, onun araştırılması gerekir. GAP İdaresi burada sorumludur. Eğer Türkiye'de yada GAP'da ulaşım yada mekansal altyapıyı geliştirme problemleri, tarımsal altyapıyı geliştirme sorunlarından daha öncelikli ise ve daha önce onun çalışılması gerekiyorsa o başka. Ama mutlak surette bu konularda derhal bir çalışmaya başlanması gerek. Bunun sonucunda sorunun boyutları nedir, sorumlu kurum ve kuruluşlar hangileri olacaktır? Yeni model ve yeni kurumlaşma gerekiyor ise bunları kim yapacaktır? Bunlar belirlenmiş olacaktır. Bunun sonucunda nasıl bir tarımsal altyapıyı, ne kadar bir zamanda, kimler ve hangi kuruluşlar, kamunun hangi kesimi kuracaktır? Bu soruların cevabının bulunması, bu arada da acil işlerin, yani Harran Ovası'nda drenaj, tesviye, toplulaştırma gibi acil hizmetlerin yerine getirilmesi lazımdır. Teşekkür ederim, Saygıları sunarım.

Prof.Dr. Duran TARAKLI

Teşekkür ederim.

Efendim, herşeyden önce sözlerime isterseniz bir sloganla başlayayım. Yahut slogana benzeyen bir cümleyle. "Ne mutlu Türk Ulusuna ki, GAP gibi bir projesi var, Ne mutlu Türk ulusunun şimdiki nesline bugün bu projeyi bitirme aşamasına getirebilmiştir."

Gerçekten GAP denilince ilkokulda sınava giren çocuk gib heyecanlanıyorum. O kadar duygulanıyorum. Sevinç gözyaşları dökmek istiyorum, hala kendimi heyecanlanmaktan alıkoyamıyorum. O bakımdan biraz heyecanlanırsam lütfen beni maruz görün. Ama buna rağmen GAP'ta hataya tabi bu kadar titrediğimiz için hiçbir şekilde tahammül edemiyorum. Zannediyorum sizlerde benim gibi hissediyorsunuz. Benden evvelki konuşmacılar altyapı konusundan bahsettiler. Şimdi ben bir takım değişik konulara gireceğim ama, benim ki de altyapı değilmi? Bunların en önemlisi pazarlama konusu. Müsade ederseniz sizlere biriki tane göze çarpıcı rakam vereceğim. Türkiye'nin bugünkü süt üretimi, 4,5 milyon ton diye veriliyor, fert başına düşen süt tüketimi 84 kg. civarında. Batı Avrupa ülkelerinde bu 880 kg.ın üzerinde GAP'ta bir planlama verisine göre, 5.1 milyon ton daha süt üretimi yapabilirsiniz. Bununla ancak Türkiye'deki fert başına süt tüketimimiz. 140-150 kg. a çıkabiliyor. Yine de Batı Avrupa ülkelerinin düzeyine çıkamıyorsunuz. Rakam olarak veriyorum sadece, bugün Türkiyedeki kışlık sebze üretimi ve tüketimi 1.2 milyon ton civarında, son sayıları belki 100 bin filan eksik olursa lütfen özür diliyorum. % 60 oranında ikinci ürün olarak kışlık sebze GAP'a soktuğumuzda 14-17.5 milyon ton daha kışlık sebze üretiminin yapılması mümkün. Türkiyede bugün kütlü pamuk üretim 1.5 milyon tondur. Sadece GAP'ta bugünkü gidişata göre alanın 1/4 ünü pamuğa ayırsak 4.5 milyon ton daha yani 3 misli daha kütlü pamuk üretilebilecektir, bunlar sadece potansiyel. Bunların hepsini biraraya getirdiğiniz zaman pazarlanabilir gelir olarak GAP'tan artışı- nız 17 mislidir diyoruz. Üretim potansiyeli olarak bunların hepsi doğrudur. Şimdi eksik olanı nedir? Yapılmayanı nedir? Efendim biz hiçbir şekilde maliyet ve gelir elastikiyeti diye birşeyin üzerinde durmuyoruz. Düşük olan tüketim kalıpları üzerinde duruyoruz. Bugün Türkiyede 84 kg. süt tüketimi var derken, karaborsası var mı süt ürünlerinin? Yok. Ama 13.000 T.L. ya peynir yiyecek yeterince adamınız yok. Gelir elastikiyetiyle beraber süt üretimi 2 den daha yukarıya katladığınız zaman beyaz peyniri bugünkü birim fiyatlarına göre, 20.000 liraya, 22.000 liraya satmanız gerekecektir. O zaman kim yiyecek 20.000 liraya? Ben yediremiyorum. Sonuçta, gelir elastikiyeti diye bir konu gündeme geliyor. Benim toplumumdaki insanların geliri nereye varacak? Hangi fiyata kadar süt ürünlerini onlara yedirebileceğiz meselesini ortaya koymak lazım. O da yetmiyor, GAP'ın öylesine büyük potansiyeli varki; sadece Türkiye'nin kendi iç tüketimine göre yapılacak bir planlama kesinlikle yeterli sonuç veremeyecektir. Çünkü, dış tüketimi de, dış pazarlamayı da düşünmek zorundayız.

bugün Türkiye, takılmış gidiyor; AT, AT. AT'da acaba tarımsal ürün bakımından siz ne gibi bir sans görüyorsunuz ki, AT'ın peşine takılıyorsunuz? Peki, bunun karşılığında acaba Türkiye dış pazar olarak bir Afrika pazarını, bir Arabistan pazarını, bir Rusya'yı, bir Doğu Avrupa'yı incelemiş midir? izlemekte midir? Ve bunlardaki tüketim desenleri nereye gidiyor ki, biz hangi malımızı nereye, ne kadar fiyatla satacağız konusunda birtakım kestirmeleri şimdiden yapabilelim. Peki bunları yapmazsak ne olur? Hesaplarımız gösteriyor, 17 misli geliriniz artmaz orada. 3 misli artar, 3,5 misli artar. İşte buda Türk ekonomisinin, Türk toplumunun kaybı olur. Aynı zamanda da ayıbı olur. Ama bu ayıp, hiçbir zaman ne yöre çiftçisinin ne de Türk çiftçisinin ayıbı olur. Bu ayıp bizlere aittir. Faturası, bize çıkacaktır. İşte bu nedenle şimdiden dikkatinizi çekiyorum diyorum ki, bu konuda henüz herhangi bir adım atılmamıştır. GAP idaresi diyecektir ki "Efendim ihale ettik. Bir proje yapılacak. İşte İtalya Hükümetinden de bağış alıyoruz, bunu yapacağız". Yapacaksınız ama onunla ancak master plan yaparsınız. O kadar çok değişkenleri var ki; bu bilgi akımının sürekli olması ve sürekli değerlendirilmesi gerekiyor. O nedenle sizin ihale ile bu işi çözümlenmesi mümkün değil. Hiç bir ülkede de böylesi sürekli bir konunun, bir kuruluş oluşturulmadıkça üstesinden gelinmesi mümkün değildir. O zaman çözüm nedir? GAP İdaresinin bugünkü kuruluşuyla bu işi yürütmesi mümkün değil. Bu iş, sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın işide değildir. Çünkü ben, pazardan almış olduğum verileri değerlendireceğim ve sonuçta bunu çiftçiye uygulatacağım. Üretici ben değilim, çiftçi. Karşındaki GAP'daki sayısı 220-250.000 olan çiftçidir. O halde bunu kim yapacak? Tarım Bakanlığı yapacak. Bunu yeri de, adresi de açıkça Tarım Bakanlığıdır. Tarım Bakanlığı nerede? Hala bundan 50 sene önceki yerde. Kusura bakmasınlar. Kişileri tenkid edelim, kuruluş olarak Tarım Bakanlığına söylüyorum, "ya bu yapılır! ya bu yapılır!" Başka türlü seçeneği yoktur, bunun yeri de Tarım Bakanlığıdır. Her pazarlama noktasından teleksle, faksla en kısa zamanda bilgiler akacaktır. Siz bunları günü gününe değerlendireceksiniz. İleriye dönük kestirimler yapacaksınız.

Şimdi, burada ikinci bir olay daha var: GAP'la birlikte bugün doyum noktasına gelmiş olan bir iki tane ürünümüz var. Batı Anadolu, Güney Anadolu ve Çukurova'da pamuk var. Pamuk üretimini GAP'a kaydirdiğiniz zaman hiç kimse düşünüyormu acaba? Çukurova'daki çiftçi ne yapacak? Güney Anadoludaki çiftçi ne yapacak? Batı Anadoludaki çiftçi ne olacak? 1.5 milyon ton kütlü pamuk üritiyoruz. En azından yarım milyon çiftçi ailesini ilgilendiren bir olay. Peki bunların alımlarını ben nasıl keseceğim? Pamuk elimizde kaldığı zaman, on sene sonra GAP devreye girdiği zaman, "Tütünü yakıyoruz efendim, pamuğu da zaten yakacağız onun için düşük tuttuk fiyatını" demeye hakkımız var mıdır? Bundan dolayı Türk çiftçisini bundan suçlu olarak meydana çıkarmaya hakkımız var mıdır? Bu soruyu sormaya hakkımız yok. Bu günden söyleyin yarın çok geç olacaktır. Üretim değişecektir, artacaktır. Sizin iç ve dış talebiniz 1.5-2 milyon tona, o kadar da tutun. Bu ise emirle değil, ekonomik tedbirlerle olur, bilgiyle olur. Yeni bir örgütlenmeyle olur, teşekkür ederim.

Ben, sayın başkandan zaman tanınmasını rica ediyorum. Bir, iki tane soruya cevap vereceğim.

Başkan - Buyrun, tabii.

Duran Taraklı

Bir tanesi, sayın Cemali GÜRBÜZ'e ait. Zirai yayım konusunda sorusu var. Zirai yayım çalışmaları, özellikle hangi kuruluş tarafından yapılacaktır? GAP bölgesindeki zirai yayım elemanlarının hizmet içi eğitimleri yapılmış mıdır? Çiftçi eğitim merkezleri kurulmuş mudur? ve yeterli eleman var mıdır? Yayım hizmetini götürecek kimsele rin araçları var mıdır? gibilerden beş tane sorusu var.

Bu da bir yürek yararı. Yani bunu hemen şöyle söyleyeyim. Bu konudaki çalışmalar göstermeliktir, kağıt üzerindedir, yetersizdir. Böyle bir hizmet ne vardır, ne de Tarım Bakanlığı, bunu yeteri kadar yapacağını gösteren bir ışık gösterebilmektedir bize. Dışarda duran bir insan olarak söyleyeyim, bundan da Tarım Bakanlığı sınıfta kalmıştır.

İkinci bir soru da sayın Nejat ÖZALP'ın. Kuruluşundan itibaren Türk çiftçisine büyük hizmet vermiş bulunan Toprak-Su Genel Müdürlüğünün görevine son verildikten sonra bu yönde, sözkonusu genel müdürlüğün öngördüğü hizmetlerde bir gerileme olmuş mudur? Olmuşsa hizmetlerin yeniden hızlandırılabilmesi ve Toprak-Su Genel Müdürlüğünün yeniden kurulması düşünülmekte midir? Toprak etüdleri arazi toplulaştırması, sulama ve benzeri konularda neler düşünülmektedir.

Doğal olarak bu soruların doğrudan doğruya adresi ben değilim. Hiç olmazsa şu son paragrafın. Efendim, örgütlenme deyince Türkiye'de bir şey var. Kutuların adını değiştiriyorsunuz, kutu kutu oynuyorsunuz; Bu durumun adı örgütlenme oluyor. Tarım kesiminde 1983'te yapılan son örgütlenme de kutu kutu oynanmıştır. Hani çocukken "Amiral Battı" veya "Kutu Kutu" oynardık ya, inanin o kadar basit, o kadar Türkiye'nin birikimlerinden -bugüne kadar olan birikimlerinden- uzak ve kapalı kapılar ardında kendisini dahi zanneden insanlar tarafından yapılmıştır. Türkiye'ye yapılan en büyük kötülüklerden birisidir. Bunlardan bir tanesi de Toprak-Su teşkilatının kapatılmasıdır. Bu örgütün geliştirilerek devam etmesi lazımdı. Toprak-Su örgütü, Türkiye'nin 1960'lı yıllardan beri tarım kesiminde verdiği başarılı kuruluşlardan bir tanesiydi. Bugün bu açıklamalarımın sonra diyebilirim ki; Toprak-Su'nun bırakıldığı boşluk hala doldurulmamıştır. Teşekkür ederim.

Başkan- Şimdi çok soru var. Bir onbeş dakika içinde sorulara yanıt verme olanacağını izin verirseniz sağlayalım ve en çok soru sorulan bir kişi olarak sayın GAP İdaresi temsilcisi arkadaşım buraya buyurun. Sayın OCAKLI, lütfen ben beş dakika dedim ama, siz kısa konuşunuz.

Dr. Hürman OCAKLI

Sayın başkan, sorular biraz tabi özel sorular. Fazla genel değil ama... sorunun bir tanesi, uygulanmakta olan yayım sistemini alternatif bir sistem düşünülmüyor mu? konusunda.

Şimdi, hasbelkader projenin yada uygulaması düşünülen sistemin hazırlığında görev almış bir kişi olarak şunu ben gözlüyorum; bu sistem henüz uygulamaya geçmediği için yararlı mı? zararlı mı? tesbit edilmiş değil. O nedenle alternatif üzerinde düşünmek bence gereksiz. Hani sistem, çok yönlü. Çiftçi, araştırmacı ve yönetici arasındaki ilişkiyi aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağıya sağlayabilecek bir sistem. Ancak, çalışmadığı için ne şekilde sonuç vereceğini tesbit etmek mümkün değil. O nedenle ben bu sistemi mümkün olduğunca uygulanabilmesinin ve ondan sonra değerlendirme yapılmasını düşünüyorum. Onun için de benim şahsi görüşüm, alternatif bir sistem düşünmek gerekmiyor.

Bir diğer soru, önceki yıllarda Köy İşleri Bakanlığı'nın bulunduğu yıllarda bazı örgütlenmelerinden, toprak dağıtımından bahsediliyor. Bu uygulamalar ne durumda diye soruluyor. Tabi o günkü uygulamalar, o günün şartları için geçerliydi sanıyorum. Bugün, reform bölgesi ilan edilen Şanlıurfa'da toprak dağıtımı işleri sürüyor. Topraksız çiftçi sayısı oldukça fazla. O nedenle oradaki topraksız çiftçiyi topraklandırabilirsek bu bir başarı olacak sanıyorum. Ancak diğer çiftçi örgütlenmeleri konusunda, bizim özellikle üzerinde durduğumuz husus var. O da su kullanıcılarının örgütlenmesi. Demin bahsi geçti, sulama yatırımlarının maliyetlerini kendi ölçülerinde çiftçiden alınabilmesi için bir çalışma yapmamız gerekiyor. Bu da tabi, çiftçiden ücretini geri alırsak; çiftçinin suyu daha ekonomik kullanmasını sağlayıcı bir sistem. Onun için öncelikle su kullanıcılarını örgütlemek düşüncesi var kafamızda.

Bir diğer soru, kolza'nın bölgede yerleştirilmesinin gerekli olup olmadığı konusunda. Bazı toksit etkilerinden bahsediliyor. Ancak sayın hocamızın sunuşunda gördük, kolza o bölgede çok büyük potansiyel gösteren bir bitki. Ancak tabi, buna karar verecek; yine idaremi değil, pazarlama ilişkisini kuracak teknik kuruluşların, üniversitelerin, bakanlığın vereceği bir karardır. Sadece pazarla ilişkisini araştırmakla sorumluyuz. Ancak, potansiyel olarak yetiştirilebilecek bir bitki olarak görünüyor bize.

Bir diğer soru, emekli ve serbest Ziraat Mühendislerinin GAP Bölgesi'nden arazi tahsisı düşünülüyor mu? diye bir soru. Bu tabi çok geniş düşünülecek, konuşulacak bir soru. Ancak bu bölgede şu anda oldukça büyük sayıda topraksız çiftçi var. Biz o topraksız çiftçiyi topraklandırabilirsek ve topraklandırma'da tabiki işletmeleri optimum büyüklükte tutarak topraklandırmaktır şeklinde olmalı, o sanıyorum bizim için önemli. Ondaki artacak araziler olursa; tabi kırsal nüfusu'da mümkün olduğunca azaltmak suretiyle bunu uzun dönemde sağlamak mümkün, o zaman düşünülecek bir konu gibi geliyor bana.

Başka bir konu, GAP'ta ilerde birinci, ikinci ürün olarak hazırlık yapılan ürünleri dikkate alarak pazar açısından çalışma varmı? deniyor.

Sayın Taraklı'da belirtti. Pazar çalışması hakikaten en büyük eksik olarak şu anda bizim de gündemimizde. Nedenlerini açıklamak tabi şu anda gerekmiyor. Ancak bizim gündemimizde olan çalışmada bir dinamik pazar modeli hazırlanması söz konusu. Bu önlem, sürekli değişen şartlara, değişen konjüktüre göre verilerle desteklenerek güncelleştirilecek ve ona ilişkin teşvik önlemleri de alanıcaak diye düşünüyoruz. Tabiki bu teorik bir düşünce. Uygulamada neyle karşılaşacağımızı söylemek her halde doğru olmaz.

Bir diğer soru, drenaj sorunuyla ilgili. Sayın Berkman'da konunun üzerinde durdu. Bu konuda bizim öncelikle üzerinde durduğumuz konu, drenaj sorununu yaratmayacak sulama teknolojilerini orada yerleştirmek. Bunun için de ilgili kuruluşlarla bir hazırlık içerisindeyiz. Sanıyorum bu yıl içerisinde en uygun sulama teknolojilerini o bölge için tesbit etme çalışmasına gireceğiz. Ondan sonra yine bu sorun ortaya çıkacak olursa tabi çarelerini sizden düşünmüyor değiliz. O da düşünülüyor ilgili kuruluşlarca. Ama şu anda üzerinde fazlaca durulduğunu ben de söyleyemeyeceğim. Değişik alternatifler var, drenaj sorunun çözümü için, o alternatifler üzerinde bizim dışımızdaki ilgili kuruluşlar duruyorlar.

Burada sayın başkan izin verirsiniz...

Başkan : lütfen, süreniz doldu. Belki ekleyeceğiniz şeyler olabilir ama zamanınızı kısıtlamak zorunda kalıyorum, lütfen bir cümleyle toparlayın.

Sayın Balaban'la sayın Berkman'ın konuşmalarından not aldığım iki husus var. Ona izin verirsiniz değinmek istiyorum. Bir tanesi bizim idaremizin fonksiyon olarak koordinasyonla görevlendirildiği ve bazı sorunların üstesinden gelemeyeceği şeklinde. Bizim idaremiz kurulalı daha bir yıl olmuş değil. Bu nedenle henüz daha tam olarak oturmuş ve işin üzerine gidilebilmiş değil. Ancak bu konuda, koordinasyonun ötesindeki görevlerimizi yürütmeye yönelik bazı düşüncelerimiz, çalışmalarımız var. Bu da tabi uygulamaları her türlü verilerini güncel olarak temin etmemiz, bunları değerlendirmemiz ve uygulamaları yönlendirmemiz konularındaki bir çalışmadır. Ancak, önümüzdeki günlerde devreye sokabileceğimiz bir çalışma. Bugün için o nedenle, fonksiyonumuzu tam olarak yerine getiremiyor gibi görünebiliriz, buna değinmek istedim.

Bir de sayın Berkman'ın değindiği bir konu var. Biz bir master plan çalışması yaptık. Bu, çok makro ölçekte bir çerçeve belirleme çalışmasıydı. Amacımız, sürenin kısıtlı olmasını en ekonomik şekilde kullanıp, öncelikle çerçeveyi belirleme ve önümüzdeki günlerde de bu çerçevenin içerisinde eksik olan konuları, eksik olan

konuları, eksik olan sektörlerdeki çalışmaları monte etmek idi. O kapsamda da bugün uygulamaya koyduğumuz bir "Mekansal değişme ve ulaşım alt yapısı" çalışması yürütüyoruz. Bunda, tabiki tarım ürünlerinin, artan üretimin değerlendirilmesine yönelik olarak faaliyetlerin mekanda dağıtımı, sanayinin yer seçimi ve buna bağlı olarak da, bölgesel ulaşım planının yapılması bizim için önem arz ediyor, planlama açısından. Tabi bu demek değildir ki; tarımsal alt yapının planlamasını düşünmüyoruz. Ancak biz, görevimiz icabı, biraz daha makro ölçekte olaya baktığımız için tarımsal altyapı kalkınma hedeflerini ve stratejisini ortaya koymuşuz zaten. Be hedefler ve stratejiler doğrultusunda ilgili kuruluşların bu ayrıntılı planlama çalışmalarını yürütmesini bekliyoruz. O nedenle belki o çalışmalarda eksiklik var. Yada biz bu konuda gereken ağırlığı koymuyoruz gibi görünebilir.

Çok teşekkür ederim.

Başkan - Çok teşekkür ederim. Efendim, Tarım Reformu Genel Müdürlüğünden Sayın Ahmet Saylam, buyurunuz.

Ahmet SAYLAM :

İki soru var elimde veya iki konuyla ilgili soru. Bir tanesi sayın başkan tarafından bana havele edilmiş veya bana havale edilmesi uygun görülmüş.

GAP alanı içinde kaç hektar arazi toplulaştırması yaptınız. Bu çalışmalar yeterince gerçekleşmediyse nedeni nedir?

Biz, GAP alanı içerisinde sadece Şanlıurfa ilinde sadece şu anda çalışıyoruz. Çünkü, Bakanlar Kurulu tarafından tarım reformu bölgesi ilan edilmiş olan yegane il, Şanlıurfa'dır. Şu ana kadar biz orada herhangi bir güçlükle karşılaşmadık. Karşılaştığımız güçlük; Bir Kanada'lı uzmanın bana söylediğini hiç unutmuyorum: "Sizin işiniz çok zor, dünyada eşi yok. Bu teknolojiyi kullanacak kadar ilerisiniz ama bu problemleri çözecek kadar da tarım bünyeniz geri." Bizim sıkıntımız, bizim problemimiz bu. Onun ötesinde teknik açıdan v.s. bir problemle karşılaşmıyoruz.

Bir diğer soru, tarım dışı amaçla tarım arazilerinin kullanımını önlemek için yasadan söz ettiniz. Oysa Şanlıurfa Ziraat Fakültesi birinci sınıf tarım arazisi, Harran Ovasında kurulmuş. Binalarda kurulmaya devam etmektedir. Havaalanı'nda aynı şekilde birinci sınıf arazidedir. Bu konuda ne düşünüyorsunuz.

Kara kara düşünüyoruz. Yapacağımız bir şey yok. Daha öncesine ait bizim kanunumuz ilan edilen alanların şehir, imar veya belediye mücahir alanlarını ihtiva etmiyor. Onun dışına aitiz. Orda, tarımın muhtelif kullanma şekillerini ve bize tarım dışından gelen taleplerinden alternatif daha az tarıma uygun olan yerlerini göstermek şeklindedir. Yaptığımız çalışmalar bitmiştir. Kullanıcı daireleri'de ayrıca fikirlerini almak üzere göndermiş durumdayız. Bununla ilgili gelişmiş sempozyum'da ilerde olacak bunun içinde bazı çalışmalar olacak. Çok teşekkür ederim efendim.

Başkan

Sağolun efendim. Özen Bilen'in konuşması açık, çok açık olduğu için kendisine soru gelmedi.

Sayın Erdoğan Yücel'e yöneltiliyor sorular. Lütfen çok kısa olarak, yani aslında daha önce sorulmuş soruları size sorulmuş, buyrun...

Erdoğan YÜCEL

Teşekkür ederim, muhterem başkanım.

Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı eski planlama kurulu üyesi Satılmış Çağlar beyin bir sorusu var. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak, Bu günkü yapımız; statümüz ve yüklediğimiz hizmetlerin üstesinden gelinebilmesi bakımından her birisi birer dev genel müdürlük statü ve gücünde bulunan dört eski genel müdürlüğün, daha doğrusu bir bakanlığın birer daire başkanlığı statüsüne dönüştürülmüş olmasını ve bu vesileyle Köy hizmetleri açısından bir kısım tereddüt ve kargaşanın doğduğuna inanıyor musunuz? Böyle bir durum mevcutsa, bunun üstesinden nasıl gelinebileceğine inanıyormusunuz ?

Şimdi efendim, bu dört ayrı kuruluş, bir tanesi Orman Genel Müdürlüğü...

Başkan -Tabi, bu aynı zamanda yanıtını içeren bir yorumlu soru.

Erdoğan Yücel - Efendim, benim yorum yapmam mümkün değil, bu bir siyasi tercihtir. Bende daha önce bu kuruluşlardan bir tanesinde 9 yıl bölge müdürlüğü yapmıştım. Yeni kuruluşta da 5 yıla yakın bölge müdürlüğü yaptım, taşrada. Her iki yapıyı yakinen biliyorum, ancak bizim bu kuruluşlar içerisindeki görevimiz - devlet memuru olarak - devletin zamanının ve parasının en iyi bir şekilde, en üst bir şekilde kullanılmasına yardımcı olmalıdır. Bununla ilgili bir yorum, benim devlet memurluğuyla belirlenmiş olan statümü aşacağı için daha ötesinde bir şey söylemek istiyorum.

Başkan - Çok teşekkür ederim. Yani biz burda bürokratlarız. Sıkıştırmak için birbirimize düzenleme yapmadık. Kişisel görüşünüzü söyleyebilirsiniz her zaman.

Şimdi, Sayın Yücel;

Bu GAP alanı içinde daha önce sayın Saylam'a da yöneltilmiş soruydu. Toplu-laştırma yapabildiniz mi ? Yapabildinizse ne kadar? Yapamadınızsa neden ? Bu konudaki görüşünüzü de bir kesit...

Erdoğan Yücel - Tabi efendim, GAP alanının içerisinde biz toplulaştırma yapmadık. Şundan yapmadık; Çünkü, GAP'ta Şanlıurfa İli tarım reformu bölgesine girmektedir. 3083 sayılı kanuna göre reform, tarım reformu ilan edilen bölgelerde

toplulaştırma yapma yetkisi, Tarım Reformu Genel M¼d¼rl¼ğ¼ne verilmiştir. Bizim 100.000 hektar olarak ifade ettiğimiz toplulaştırmayı devlet sulama şebekelerinde ve tarım reformu b¼lgeleri dişında yaptık.

Başkan - O zaman benim bir sorum var. Konuyu bilmediğim için l¼tfen,

B¼ylece, acaba Tarım Reformu Genel M¼d¼rl¼ğ¼'n¼n b¼lgesel kuruluşlar bilgi, beceri, deneyim ağısından bunları... bir t¼r anlaşmazlık deyin, yetki, g¼revsizlik, boşluk gibi bir durum var mı? Bunu yanıtlamak zorunda değılsiniz. Ama, bilimsel olarak bizim burada öğrenmemiz gereken bir şey var. şu ana kadar yapılagelen bir toplulaştırmadan sorumlu deneyimli birikimi olan bir örg¼t var. Fakat, Tarım Reformu Genel M¼d¼rl¼ğ¼ bunun genel ilkelerini yapmak için daha çok hazırlıklı iken, acaba K¼y İşleri Bakanlığına bağılı bu genel m¼d¼rl¼ğ¼n¼z¼n devre dışı bırakılması ne kadar uygun olmuştur? Bende soruyu y¼neltirken yorum soruyorum.

Taraklı arkadaşımız da belirtti. Size doğırudan doğıruya değılde ortaya y¼neltilecek, tartışılması gerektiğı ağık.

Deneyimli, birikimli, işleyen birimlerden biri idi benim bildiğim kadar. Hala da başka yerinde T¼rkiye'nin s¼rd¼r¼yorsunuz toplulaştırma ağışmalarını. şimdi belki Saylam'a aynı soruyu sormak gerekirdi. Ben ona da y¼neltmiř olayım. Efendim, hazırlıkları ve örg¼tlenmesi Tarım Reformu Genel M¼d¼rl¼ğ¼'n¼n bunu y¼r¼tmeye yeterli mi? Burada bir boşluk var gibi geliyor bana yada "D¼ner Selv-i İtilaf" derler buna eskiler. Her iki örg¼t¼nde g¼ndemi içine, g¼revleri içine giriyor, giriveriyor. Onun için de toplulaştırmaya yeterince zaman ve dikkat toplanmıyor gibi geliyor bana. GAP b¼lgesinde. Ben, konunun dışında biriyim. Yoksak kişiliğimizi de biliyorum ama kişisel g¼r¼ř¼n¼z¼ bilmek isterdim.

Erdoğın Y¼cel - Muhterem hocam tabi, hemen arzedeiyim. Bir defa Tarım Reformu Genel M¼d¼rl¼ğ¼yle, K¼y Hizmetleri Genel M¼d¼rl¼ğ¼, T.O.K. Bakanlığının ağıatısı altındaki iki ayrı genel m¼d¼rl¼ğ¼m¼z¼d¼r. Biz de ¼teden beri s¼yledik, burada da arzettim. Topplulaştırma konusu 60'lı yıllarda o zaman ki Toprak - Su teşkilatı b¼nyesinde başlamış ve o teşkilat içerisinde gelişmiş, b¼y¼t¼lm¼ř bir konudur. Bug¼n de K¼y Hizmetleri teşkilatı içerisinde aynı boyutlarda mevzuat eksikliklerine rağımen kaynak yetersizliklerine rağımen tamamıyla bu konuya adapte olmuş, her yeniliğe adapte olmuş bilen ve isteyen bir heyet tarafından ki; - bu konuda ağıışan elemanlarımız y¼z¼n ¼zerindedir, T¼rkiye genelinde- g¼t¼rmektedirler. Daha ¼nce s¼yledim; Bizden başka herhangi bir kuruluş toplulaştırma yaptığını s¼leyemez. Tarım Reformu Genel M¼d¼rl¼ğ¼m¼z daha ¼nce DPT tarafından ihalesi yapılan fakat DPT tarafından y¼r¼t¼lemediğı için ve bir ifadeye g¼re - o zaman ben burada değıldim, K¼y Hizmetleri teşkilatının herhalde yeni organize olduğı d¼nemlerde olacak - K¼y Hizmetleri teşkilatı tarafından da ifade edildiğıne g¼re, onu antiparentez ifade

ediyorum, sahiplenilmediği için bu Ş.Urfa'daki toplulaştırma projesi ki, ihaleyle götürüyor zaten, üstlenmiş durumdadır. Şimdi o projenin bu sene içerisinde tamamlanacak şimdi isimlerini hatırlayamayacağım bazı köylerimizin toplulaştırılmış parselasyon, plan ve bize intikal ettiği taktirde bizim yapacağımız bir uygulama vardır. Ve o uygulamaya dönük de yatırım programlarımıza konulmuş üç milyar lira da ödememiz bulunmaktaydı. Ancak, toplulaştırma yapılmış parsel planları Tarım Reformu Genel Müdürlüğümüz tarafından yılı içerisinde bize intikal ettirilmediği için biz bu üç milyarlık tarla içi gerçekleştirme hizmeti yatırımlarımızı gerçekleştiremedik ve yakın bir zamanda da bize intikal edeceğini sanmıyoruz. Üstelik yazılı yazışmalar yapılmasına rağmen.

Ben kişisel görüşlerimi daha önce belirttim. Türkiye'nin bazı konularda yavaş ilerlemesinin sebebi, yıllarca yapılmış ve artık el yordamıyla yapılmış duruma gelen işlerin başka teşkilatlar tarafından yapılmasına sebep aranması, başka sahipler bulunmasına gayret gösterilmesidir. Bu konuda, her yönüyle teşkilatlanmış, bilgili, bilinçli bir kuruluş varken; toplulaştırma konusuna Köy Hizmetleri dışında ve bu işe sıfırdan başlayacak olan, siz yeni baştan başlayacak olan sahipleri aramaya bence gerek yoktur. Bunu da burda açıklıkla ifade ederim.

Başkan - Çok teşekkürler, sağolun.

Erdoğan Yücel - Ben teşekkür ederim.

Prof.Dr.Cevat Geray ile Ahmet Saylam arasındaki tartışma.

Başkan -Efendim, galiba sizde ihale yoluyla yürütüyorsunuz toplulaştırma işini.

Ahmet Saylam -Eğer sizi çok ilgilendiriyorsa sayın hocam...

Başkan -Evet ayrıca görüşünüz...

Ahmet Saylam -Hayır! Burda görüşülmesi gerekir. Çünkü bu konuya bu şekilde getirmeniz gerekirdi.

Başkan -Peki, buyrun o zaman bir cümleyle...

Ahmet Saylam -Bir cümleyle ben bu konuyu nasıl anlatırım beyfendi.

Başkan -Efendim. Ben bütün yaşamımı bütün bilim yaşamımı bu konulara verdim.

Ahmet Saylam -Beyfendi verilen görev budur.

Başkan -Görev odur, ama ben soruyu öyle bir usüllü biçimde sormaya çalıştım ki; kişisel olarak burda bir boşluk var. Bunu yoksa ben kişisel görüşümü söylersem

yansızlığım bozulur, o zaman siz tepkinizi gösterirsiniz.

Ahmet Saylam - Pazartesi günü saat beşte lütfen buyrun...

Başkan-Niye beşte? Benim o gün imtihanım var belki.

Başka bir gün, başka bir saatte gelirim efendim. Ben öğrenirim. Yalnız benim öğrendiğim bir şey var, Devletin örgütlerinin yıllarca birikimi varken bu ihale yoluyla özel kesime yaptırma gibi birşey var. Bunu söyleme fırsatını verdiniz bana.

Başkan-Bir cümleyle yanıt verirseniz, lütfen efendim.

Erdoğan Yücel-Zir.Yük.Müh. Sayın Ersin ÖZBEY'in bir sorusu var. Toprağın çoraklaşmasına neden olan aşırı ve bilinçsiz sulamanın GAP alanı topraklarında görülmemesi için ne gibi önlemler alınmaktadır? Bu konuda...

Başkan-Çok teknik ve sayın BALABAN açıkladığı ve değindi. Efendim bir cümleyle...

Erdoğan YÜCEL-Efendim, şöyle arzedeğim ben yani bi konuda da gerek sulamayı yapan teşkilatlar olarak DSİ'nin çok büyük deneyimi vardır. Çoraklaşmanın önlenmesi düşüncesiyle bizim Ş.Urfa'da bu konuda ve sulamayla ilgili bütün konularda araştırma yapacak 1977'de kurulmuş bir araştırma enstitümüz vardır. Bu araştırma, enstitüsünün çoraklaşmayı önleyici sulama metodlarıyla ilgili 47 yayımı içerisinde hatırladığım kadarıyla 10-11 tane bu konuda yayınları vardır. Bunlardan yararlanabilir, yani Köy Hizmetleri teşkilatı çoraklaşma yapacak sulama yöntemlerinin ne olduğunu bilmektedir. Bununla ilgili tedbirleri de alabilecek durumdadır. Şayet DSİ teşkilatımız bu konuda bizimle olan koordinasyonunu daha da artırırsa bu sulama planlarını araştırma enstitülerimizin, enstitümüzün verilerine göre birlikte yaparsak böyle bir problem yaratılmayacağına inanıyorum teşekkür ederim.

7. O T U R U M

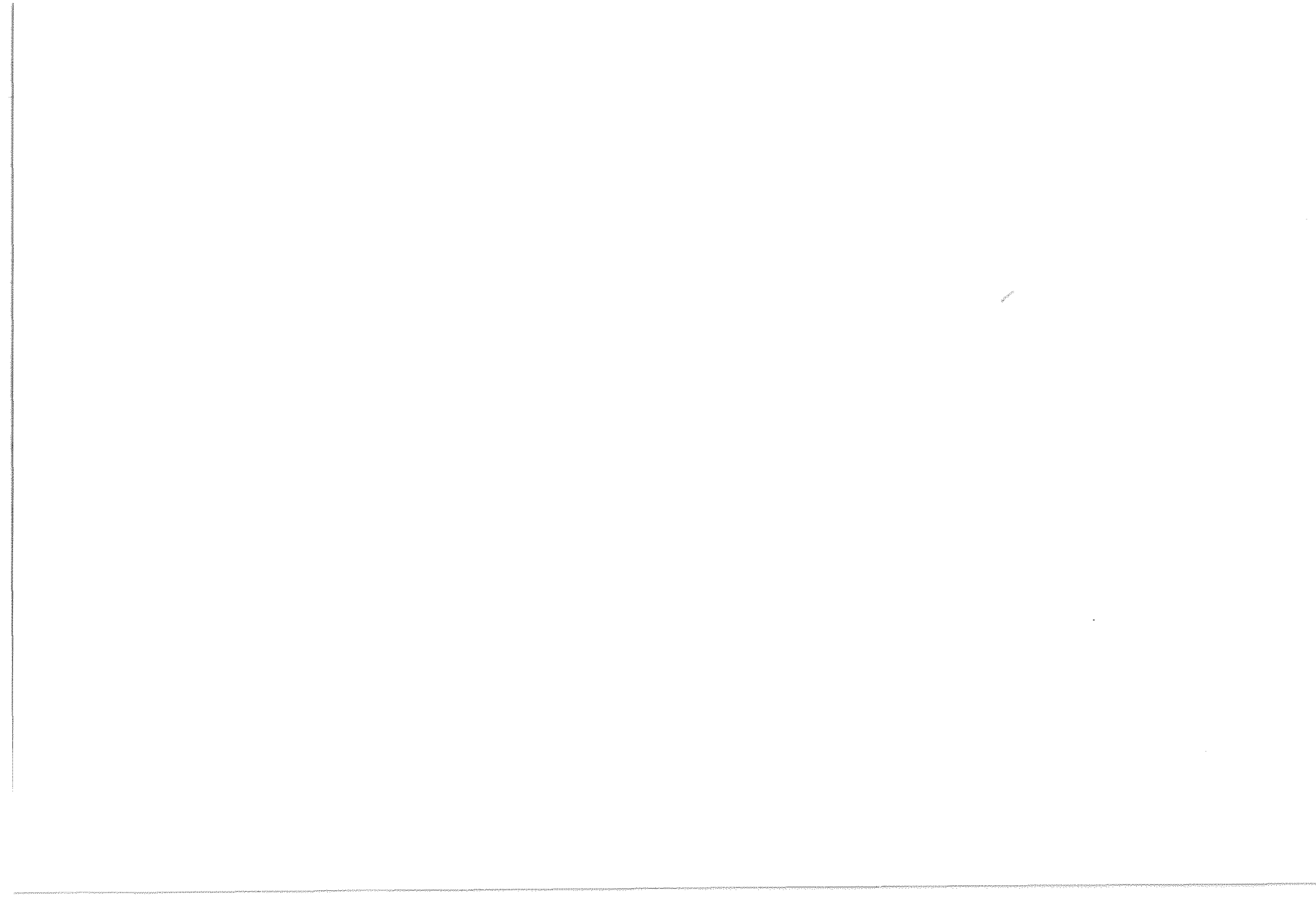
“DÖNEMİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE TÜRKİYE TARIMININ GELECEĞİ”

Başkan : Prof.Dr. Doğu ERGİL

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Katılanlar :

- **Metin GÜRDERE**
ANAP Genel Başkan Yardımcısı
- **Prof. Dr. Abdülkadir ATEŞ**
SHP Genel Sekreter Yardımcısı
- **Prof. Dr. Tansu ÇİLLER**
DYP Genel Başkan Yardımcısı
- **Ahmet AKIN**
DSP Merkez Kurulu Üyesi
- **Fehim ADAK**
RP MKYK Üyesi

Oturum Başkanı Prof. Dr. Doğu ERGİL

Değerli konuklar, Ziraat Mühendisleri Odasının düzenlediği Tarım Haftası 1991 Sempozyumunun son oturumuna hoş geldiniz. Daha önce birçok yetkin uzman Türk tarımının genel yapısını, evrimini ve sorunlarını içeren içerikli bildiriler sundular. Bu oturumda siyasal partilerimizin değerli temsilcileri hem kişisel, hem de partisel görüşlerini aktaracaklar. Onları tek tek kürsüye davem ediyorum. Sayın Metin Gürdere, Anvatan Partisi Genel Başkan Yardımcısı. Sayın Abdülkadir Ateş, Sosyal Demokrat Halkçı Parti Genel Sekreter Yardımcısı. Sayın Tansu Çiller -belirtildiği gibi bir miktar gecikmeli gelecekler- Sayın Ahmet Akın, Demokratik Sol Parti Merkez Danışma Kurulu Üyesi. ve Sayın Fehim Adak, Refah Partisi MYKY üyesi ve eski Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı.

Efendim, konuşmanın akışını takdim sırasına göre düzenlemeyi düşünmüştüm. Tansu Hanım yetişirse bu sırayı izleriz; ama, yetişmezse kendisini sonra değerlendirmelerini sunmak için ricada bulunuruz.

Yöntem üzerinde de bir kişi şey söyleyeyim. Her konuşmacı iki kez konuşma olanağı bulacak. İlk sunuş 20'şer dakika olacak. Bu 20 dakikanın 10 dakikası tarımımızın genel durumunun değerlendirilmesi, ikincisi de ileriye yönelik değerlendirme şeklinde düzenlenecek. Umarım, öyle olacak.

İkinci bölümde de 15'şer dakikalık konuşma hakları olacak; hem eksik bırakmış oldukları bilgileri aktaracaklar, hem de birbirlerinin görüşlerine ve önerilerine karşı kendi görüş ve önerilerini sunacaklar.

Değerli katkılarını rica etmeden önce, sayın konuşmacıların özellikle şu noktalara açıklık getirmelerini istirham ediyorum : Türk tarımı bugün ikili bir yapı arz ediyor. Bir yandan teknoloji ve modern girdiler kullanan, pazar için üretim yapan işletmeler veya üreticiler; diğer yanda daha küçük birimlerde, az tüketim endişesiyle üretim yapan küçük işletmecilik yanyana yaşıyor. Üstelik Türk tarımı ikincisinin ağırlığını özellikle hissediyor veya taşıyor.

Bu sorun nasıl aşılacaktır.? Tarım kesimi toplam nüfusun yüzde 41'ine, çalışan nüfusun da yarısına, hatta yarısından biraz fazlasına iş sağlar durumdadır. İstihdam ve genel ekonomik kalkınma politikaları içinde bu göstergelerin daha modern bir sosyal ve ekonomik toplum yapısı doğrultusunda nasıl dönüştürülmesi öngörülebilir? Türkiye gıda üretimi açısından kendisine yeten nadir ülkelerden biri olarak yüceltilmektedir. Bu ne oranda doğrudur. Söz konusu yeterliliğin sınırları nelerdir? Çünkü, 1980'de temel besinler açısından Türkiye'nin yüzde yüz kendisine yeterli olduğu söyleniyordu. Bugün ülkemiz gıda ithal eden bir ülke konumunda mıdır ve niçin?

İç fiyatları denetlemek ve stokçuluğu önlemek için yapılan ithalatın yararları ve tarımsal üretimimize önceden düşünülmemeyen zararları olmuş mudur? Bunlar nelerdir? Tarımdan sanayiye kaynak aktarımı ne oranda olmuştur.? Daha sağlıklı işleyen

mekanizmalar konusunda neler düşünölmektedir. Tarımın sanayileşmesi için sanayi kesiminden tarıma kaynak aktarılmakta mıdır? Ne oranda? Tarımsal alanlarda ulusal ve uluslararası metropollere geniş çapta bir nüfus kayması olgusu yaşamaktayız. Kimi kırsal yörelerde yaşlılara terkedilen köyler dikkati çeker hale gelmiştir. Bunun nedenleri konusunda neler söylenebilir? Bu olgu üretimin çapını ve artış hızını etkilemekte midir? Acaba, köylüleri açısından tarımsal üretim için özendiriciler mi azalmıştır. Destekleme politikalarının durumu ve ıslahı konusunda partilerimiz ve buradaki temsilcileri neler düşünmektedirler ve artık anlaşılmıştır ki, 21 inci Yüzyılın eşğinde Türkiye tarımı geleneksel yapısını daha fazla sürdüremeyecektir, sürdüremez. Çünkü, tarımın geri kalmışlığı, ülkenin geri kalmışlığını, sanayileşmenin ağır aksak gitmesini getirmektedir. Bu durumda, üyesi olmak istediğimiz gelişmiş ölkeler topluluğuna katılmamız olasılığı azalmaktadır.

Tarımda geri kalınarak, ekonomisi ileri giden bir öлке tarihinde pek görölmemiştir. Bu konuda, bu büyük dönüşümü yapmak ve sanayii beslemek konusunda ya da tarımı sanayileştirmek konusunda partilerimiz ne düşünmektedirler? Değerli bilgilerini hep beraber izleyeceğiz.

Bu konuda ilk sözü Sayın Metin Gürdere'ye veriyorum.

Metin GÜRDERE

ANAP Genel Başkan Yardımcısı

Sayın Başkanım, değerli arkadaşlarım; seçkin topluluğunuzu saygılarla selamlıyorum.

Hocama, terini silerken dikkat ediniz, öyle zor sorular sordu ki, kendi bile terledi. (Gülüşmeler) İnsanlar herhalde yaptıkları işin tesirinde kalıyorlar. Ben kendimi bir imtihanda hissettim. Hocam, elimden geldiği kadar sorulara cevap vermeye çalışıyordum. Eğer ki, bu cevapları yeterli bulmazsanız, arda kalan 15 dakikada bütünlüme imtihanına girmeye hazırım. Sizi o zaman cevaplandırmaya çalışayım.

BAŞKAN- Teşekkür ederim.

Metin GÜRDERE (Devamla)— Değerli arkadaşlarım ben, partimin araştırma ve politika tesbit başkanımıyım. Bu görevim gereği, bu tip toplantıları sürekli takip ederim, katılırım ve açıkca söylemek gerekirse, çok da istifade ederim. Bu toplantıyı da elimden geldiği kadar takip etmeye çalıştım.

Tarımımızın meseleleri burada enine boyuna konuşuldu. Değerli bilim adamları çalışmalarını, hazırlıklarını ileri sürdüler; bizlere açıkladılar. Fakat, konuşulanları devamlı takip eden arkadaşlarımız farkındadır; konuşulan konular daha ziyade bizim tarım konusunda ne kadar başarısız olduğumuz, tarımı ne kadar kötüye götürdüğümüz, tarım kesiminde çalışan insanlara ne kadar zarar verdiğimiz konusunda top lanıyor. Herkes insafına, meşrebine veyahut işte ölçüsüne göre, bizi bu konuda eleştirdi, suçladı; kimisi yerden yere vurdu. Bazan eleştirilerin dozu o kadar ileri gitti ki, ben bile kendime “Biz neymişiz be abi?” diye sormak zorunda kaldım.

Değerli arkadaşlarım, bu tip toplantıların kaderidir. Biz alışkınız buna, çoğu zaman, maalesef bu tip toplantılarda konuşulan konu bir kenarda kalıyor, o konuşulan konu üzerindeki bizim başarısızlıklarımız ve yetersizliklerimiz gündeme getiriliyor. Eee, Sayın Bakan bugün de öğleden önce, daha ziyade politikacı arkadaşlarımıza, Sayın Genel Başkanlara cevap verdi. Aslında bana göre Sayın Genel Başkanlarımız çok insafli ve ölçülü eleştiriler yaptılar. Söylediklerinin aşağı yukarı yüzde 90'ına ben de imzama atarım. Onların dışındakiler o kadar ileri gittiler ki, aklıma annemin sözü geldi. Anem derdi ki, “Kurtun adı yavuz, baş kesiyor” derdi. Şimdi öyle eleştiriler, öyle noktalar oldu ki, demin de dediğimiz gibi, ben de tereddüte düştüm. Zaman zaman “Biz niye bu kadar tenkitçiyiz, biz niye bu kadar tenkit yaparak veya karamsarlık yaparak bu tip konuları işleriz?” diye de düşünürüm. Şimdi, kendi kendime sorduğum soruya verdiğim cevap şudur: Türk Kültürünün esaslı Bozkır Kültürü. Bozkır Kültürünün kökeni de zaten başkaldırı, isyana dayanıyor. Nitekim, bu sebepleri taa Oğuz Boylarına hepimizin de bildiği gibi- gerek Anadolu Selçuklulara, gerek Osmanlı İmparatorluğunu bir arada tutmamıştır; ama, bunun değişik yerlerine dağılmıştır. Mesala; Kınık, Tokat'ta vardır, Çorum'da vardır. İzmir'de vardır. İşin esası burada. Ee, biraz da demokratik hayata geçince 600 yıl yönetimlerin... Gene kimse fikrini söylememiş. Demokratik hayata geçtikten sonra da, yaklaşık 25-30 yıl kimse fikrini söylememiş. Ee çok partili hayata geçtiğimiz zaman, insanlar yönetimle ilgili fikrini söylemeye başlayınca ileri gidiyorlar. Hele de böyle demokrasinin kesintiye uğradığı dönemlerden sonra -12 Eylül döneminde bir kesintiye uğradı biliyorsunuz- ondan sonra böyle fırsatlar geçtiği zaman insanlar yönetimleri acımasız bir şekilde eleştiriyorlar. Tabii ki, bunları saygıyla karşılıyoruz. Bu demokrasinin lüksü. Askeri yönetimler hakkında kimse bu fikirler söyleyemez; ama, burada aklıma şu soru geliyor : Acaba, bu insanları veya da yönetimleri eleştirmekte biraz ileri gitmiyor muyuz? Karamsarlığın hudununu biraz aşırıyormuyuz? Çünkü, değerli arkadaşlarım karamsarların dünyada önemli bir iş başardığı görülmemiştir. Biraz da, hep eleştirmekten ileri çözümler üretmek durumunda değil miyiz? Ben de bu toplantıya özellikle çözüm konusunda faydalı olabileceğini düşünerek geldim. Aklımdaki sorular, ben tarımcı değilim, ben inşaat mühendisiyim, şuydu: Tarımın en önemli meseleri nedir? Bu önemli meselelerin sebep-sonuç ilişkileri nedir? Bu meseleleri nasıl bir öncelik sırasına dizebiliriz? Bu meseleleri çözmek için hangi yollara başvururuz?

Şimdi, benim elimde rakamlar var. Sizlerin takdirine ve tenkidine sunuyorum: 1980 yılında köylerde yaşayan nüfusumuz 25 milyon, 1983 yılında 24 milyon 840 bin, 1990 yılında da 23 milyon 302 bin. Yani, kırsal kesimde yaşayan nüfusta bir gerileme var, hafif bir gerileme var. Biz bunu gerileme değil de, yerinde sayıyor kabul edelim. Kırsal kesimi, mutlak değer oranı olarak değil de, mutlak olarak, mutlak rakam olarak yerinde sayıyor kabul edelim.

Aynı yıllarda ürün artışı olduğunu ve verimlilik artışının olduğunu da arkadaşlarımız da kabul ettiler. Bu nasıl gerileme? Yani, nüfus aynı olacak, ürün artacak, verimlilik artacak, gerilemeden bahsedeceğiz. Buna bir açıklama şöyle getirilir: Ticaret hadleri köylünün aleyhine işledi. Ticari hadleri ile ilgili değerleri arkadaşlarımız, hocalarımız burada alıştırmalarını söylediler. Evet ticaret hadleri köylünün aleyhine işledi. Köylünün aleyhine işlediği takdirde, müsaade ederseniz, böyle bir durumda ben size rakamları söyleyeyim : Tarımın 1980 yılındaki katma değeri sabit fiyatlarla 45,3 milyar, 1990 yılında 60 milyar; aradaki fark 14,8 milyar, sabit fiyatlarla, 1968 fiyatlarıyla yüzde 32'lik bir artma. Bu nasıl iş? Acaba bu rakamlar demin dediğim seçmenin, sizin açıklamadığınız tepkisini izah etmiyor mu, bir yere kadar? Yoksa, benim anlamadığım bir incelik mi var? Yani, ben soruyu kendime de, size de soruyorum. Bunu beraberce irdeleyim, beraberce değerlendirelim.

Değerli arkadaşlarım, en çok konuşulan konulardan biri de burada sübvansiyonlardı. Sübvansiyonlarda geri kaldığımız, işte yapmadığımız tarzında... Sayın Bakan sübvansiyonlar konusunda açıklamalar yaptı. Ben bu konuya fazla girmek istemiyorum. Yalnız, burada bir konuya dikkatlerinizi çekmek isterim. İşte, bizim haklılığımız orada değerli arkadaşlarımız.

Bakın, netice itibarıyla ekonomiden bir kaynağı kırsal kesime ve köylüye götürmek değil mi? Bizim farklılığımız şu: Biz bu kaynağı, ekonomiden ayırabileceğimiz kaynağı köylüye, fiyata sübvansiyon yaparken, orada girdilerine sübvansiyon yaparak vermekten ziyade, hizmet olarak götürmeyi tercih ettik. Bu çok önemlidir. Nitekim, bakın sabahleyin burada GAP'la ilgili olarak arkadaşlarımız açıklama yaptılar. Son 4 yılın ortalaması Türkiye'deki sabit sermaye yatırımlarının yüzde 10'u Güneydoğu Anadolu Projesine yapılmıştır; hatırlarsınız. Başka örnekleri de bu şekilde size vermem mümkün. Yani, ne yaptık biz netice itibarıyla, sulama yaptık. Sulamadan olan artışları Sayın Bakanımız da geldi söyledi. Başka, sosyal altyapı konusunda arkadaşlarımız bu hususları bildiklerinden tekrar tekrar söylemek istemiyorum.

Değerli arkadaşlarım, işte bizim asıl farklılığımız ve seçmenin olumlu tepki gösterdiği budur. Netice itibarıyla, tarıma bir kaynak ayıracaksınız bunu sübvansiyon olarak da götürebilirsiniz, bu bir yoldur ve sübvansiyon olarak götürdüğünüz o rakamlar tüketilir biter; hizmet olarak götürürsünüz, özellikle sulama, prodüktif bir yatırım olarak götürürsünüz ve insanlar sürekli onun olumlu sonuçlarıyla durumlarını iyiyeye götürürler.

Acaba seçmenin bize, demin dediğim tarzda gösterdiği olumlu tepkide bunun bir tesiri yok mudur? Son olarak bir şey diyorum... Tabii, yani olumlu tepkinin de sonsuz olmadığı ortada; belli olumsuz tepkileri de var, yani oy oranımız da nitekim, yani son olayları da esas alsak bir yerde...

Şimdi, değerli arkadaşlarım, siyasi iktidarların başarabileceği, takdir ederseniz ki, verimliliği artırmaktır veya hizmeti götürmektir. Ticaret hadlerinde tarımda bir gerileme olduğunu ben de kabul ediyorum; ama, bu bizim problemimiz değil, dünyanın problemi. Aynı yıllarda dünyada tarımdaki, ticaret hadlerindeki gerilemenin yüzde 50 olduğunu, yanılmıyorsa, yine buradaki değerli hocalarımız ifade ettiler. Dünyada bu genel inişe de bağlı olarak, böyle bir izlenim vardır; ama, genelde köylünün durumunun felakete gittiği ve o sebeple de olumsuz tutumlar içinde olduğu veya olabileceği ile bu meseleyi izah etmek pek mümkün değilmiş gibi geliyor.

Değerli arkadaşlarım, bu sorulara, bu toplantılarda 3 gündür ne derece cevap verildiğini ben sizlerin takdirine bırakıyorum. Aklımdaki soruların büyük bir kısmına cevap bulamadığımı da ben ifade etmek durumundayım. Neyse, kismetse inşallah bu yöntemler değişir, çözümler üretmeye başlarız, o toplantılar da olur.

Değerli arkadaşlarım, bize yöneltilen tenkitleri saygıyla karşıladığımızı ifade ettim. Daha da ileri gidiyorum, haklı olabilecekleri noktasından hareket ediyorum. Burada onlara cevap yetiştirmek gayreti içinde değil de, sesli düşünme çabası içinde olacağım. Yani, ileri sürülen tenkitleri sizlerin huzurunda sesli düşünerek, "Acaba?" sorusunu sorarak değerlendirmeye çalışacağım. Önce, demin de dediğim gibi, bizim tarımı geriye götürdüğümüz, çiftçiye geriye götürdüğümüz, bu konuda olumsuz tavırlar içinde olduğumuz, hatta katı fikirde olduğumuz hemen herkes tarafından paylaşıldı. Şimdi benim aklıma şu soru geliyor: Peki, biz tarımı kötüye götürüyoruz; ama bunu, eğer ülkede tarımı geriye götürdüysek, yaşadığımız hayatta hissetmemiz gerekirdi.

Değerli arkadaşlarım, eğer 1980-1990 arasını nazari itibara alırsak, 1980'de nüfusumuz 44 milyon 7000 küsür bin, 1990'da 56 milyon 969 bin. 1980-1990 arasında, isterseniz 1983'de alabiliriz, orda da yaklaşık nüfusumuz 12 milyon artmış. Bu nasıl ülkeyi, tarımı kötüye gidiyor, nüfusu da 12 milyon arttığı halde, o insanların hepsini beslemekte de bir problem çıkmıyor. Size göre burada bir terslik yok mu? Hatta daha iyi standartlarda besliyor; kabul edelim ki, daha iyi standartlarda...

Değerli arkadaşlarım, siz de bilirsiniz ki, biz 1983'lerde turfanda domates yiyemiyorduk. Bugün artık 4 mevsim turfanda domates yiyoruz. Yani, bir örnektir, her şeyi tarif etmez; ama... Bakın, değerli hocalarım belki farkındadır, galiba güneyden gelen hocalarımız da var. Türkiye'de "Çiçekçilik" diye tarımda yeni bir iş kolu ortaya çıktı. Yani, insanların geçimini sağladığı, hatta ihracat yaptığımız bir iş kolu çıktı. Burada size göre bir terslik yok mu? Yine düşünmeye devam ediyorum. Değerli arkadaşlarım, biz eğer ki, sizin veya değerli konuşmacıların çoğunluğunun ortaya koyduğu şekilde, ki arada olumlu şeyleri ortaya koyanlar da oldu; onlara da huzurunuzda teşekkür ediyorum; biz köylüye, çiftçiye bu kadar olumsuz tavır içinde olsaydık, bu kadar onu müşkül durumda bıraksaydık, işte, geçimini geriye götürseydik, bunun siyasete yansımaları gerekmez miydi arkadaşlar? Diyeceksiniz ki, "Yansıdı ya 26 Mart"; ama, 26 Mart'tan sonra özellikle kırsal kesimlerde yapılan seçimler var, değerli arkadaşlarım.

Şimdi, benim elimdeki rakamlara göre, 26 Mart'tan sonra yapılan seçimlerde -ki, bunlar hatırlarsınız, epeyce, büyük bir kısmı kırsal kesimde oldu- biz 61 yerde kazandık; SHP 19 yerde, DYP 6 yerde, DSP 2, Refah Partisi 5 yerde, MÇP 1 yerde. Oy oranlarımız da, bizimki 31.62, SHP'nin 21.33, DYP'nin 15.17, DSP 14 küsür. Refah 11.88. Ya bu insanlar seçmeyi bilmiyorlar, ya bu söylenen değerlendirmelerde bir hata var. Kırsal kesime bu kadar olumsuz bir tavır içindeki bir iktidarın; onun karşılığında bir tepki almayı düşünmek nasıl mümkün olacaktır?

İkinci açıklanması gereken, benim de bir türlü açıklayamadığım sorunun cevabını zannediyoruz arkadaşlarımız burada vereceklerdir.

Değerli arkadaşlarım, tabii sorunların cevabını "Acaba, neden öyle değil?" diye vermek mümkün mü? Müsaade ederseniz, kendi yaklaşımıma, yine de arkadaşlarımızın eleştirilerine açmak üzere burada söyleyeceğim. Yani, eğer demin dediğimiz gibi değilse, bunun başka bir açıklaması olması gereklidir. Yani, biz bu tarıma, çiftçiye bu kadar kötülük ettiysek, buna rağmen oy alıyorsak, burada bir terslik var. Acaba nedir o terslik?

Şimdi, değerli arkadaşlarım, burada kısmen konuşuldu. Değerli bir hocamız tarımda verim artışı olduğundan bahsetti; ama, bunu "Anavatan Partisi yaptı" demedi de, "Emeğin zorlanarak, verimliliğinin artırılması sayesinde tarımda bir artış olmuştur. O artış sayesinde tarım içeriden kendini yemiştir ve ondan bir patlama olmamış, durumu düzeltilmiştir veya işte tepki göstermemiştir." Acaba öyle mi?

Değerli arkadaşlarım, iki tane değerli konuşmacının buradaki şeylerine örnek olmak üzere söyleyeceğim; cevap değil de, yani bir yaklaşım olarak...

Şimdi, burada bir kooperatiflerle ilgili olarak - o sayın hocamız burada mı, değil mi bilmiyorum- bir değerlendirme yaptı. Bizim kooperatiflere karşı olduğumuzu, bunu kasıtlı, bilinçli, isteyerek yaptığımızı; çünkü, bizim siyasi tercihimizin geniş kitlelerden yana değil de, bir cüzi azınlık, aracıdan, tefeciden yana olduğunu söyledi.

Şimdi, değerli arkadaşlarım, ben partimin ilk kurulduğu günden beri üst kademe yönetimlerindeyim. Benim bulunduğum hiçbir üst kademe yönetiminde, böyle bir değerlendirme hiçbir gün yapılmamıştır. Yani yapılsa, ee takdir edersiniz benim duymamam mümkün değildir. Ben Sayın Turgut Özal'ın da, Sayın Yıldırım Akbulut'un da yardımcılığını yaptım. Arkadaşlar, yoktur böyle bir şey. Haa, siz dersiniz ki, "Ee, canım böyle bir değerlendirme vardı da, sen gelip bunu bize mi söyleyeceksin?" Ee, herhalde bu değerlendirmeyi bana yapmazsınız; çünkü, kamuoyundan takip edenler bilirler ki, zaten benim başına ne geldiyse, doğruları söylediğimden geldi. Yani, ben doğruları saklamam; böyle bir şey varsa, ben de tepki gösteririm.

Değerli arkadaşlarım, yani şu bir bilimsel değerlendirme olarak ortaya getirilebilecek bir konu mudur? Yani, herkes akıllı da biz akılsız mıyız?

Nüfusun yarısını ihmal edeceğiz, seçmenin yarısını ihmal edeceğiz; onun yerine azınlıkta, ne bileyim, işte böyle çok az bir nüfusa hitap eden ekonomik politikalar takip edeceğiz... Yani, oy almakta olan bir siyasi parti böyle bir değerlendirme yapar mı? Değerli arkadaşlarım, izinizle buna da katılmadığımı söylemek durumundayım.

"Bizim siyasi tercihimizde, hizmetler var" dedim. Yani mesela, "icraatın içinden" yapmak istemiyorum da, konuşulmayan konulara dikkatinizi çekmek isterim. GAP'ı söyledik. Onun dışında başka büyük sulama alanları var.

Bir başka konuya dikkatinizi çekmek isterim. Özellikle, değerli arkadaşlarım Doğu Anadolu'da bizim dönemimizde, bakın, Kırşehir, Sivas, Yozgat, Çorum, Kars, Van, Ağrı şeker fabrikaları, bizim zamanımızda başladı. Şimdi, bunları şeker fabrikaları olarak görmek doğru değildir.

Başkanım devam edeyim mi?

BAŞKAN- Lütfen...

Metin GÜRDERE (Devamla)- Sayın Çiller hoş geldiniz.

Tansu ÇİLLER- Sağolun.

Metin GÜRDERE (Devamla)- Biz de sizin yokluğunuzda atıp tutuyorduk.

BAŞKAN- Efendim bir hanımın tabloyu nasıl değiştirdiği görüyorsunuz değil mi?

Erkeklerin de sesleri kesiliyor, görüyorsunuz.

Efendim, Ziraat Mühendisleri Odası siyasetleri görünce koltuk koymuş, görüyorsunuz; halbuki küçük iskemleler koysa, daha rahat sığar. Ama, iktidar koltuğu, biliyorsunuz, hep dardır, fazla kişiyi içine almaz.

Metin GÜRDERE (Devamla)- Ben hanımların ne kadar etkili olduğunu, evde kaynanamdan ve eşimden biliyorum, yani onu söylemeye gerek yok.

Devam edebilir miyim?

BAŞKAN- Lütfen efendim.

Metin GÜRDERE (Devamla)- Değerli arkadaşlarım, bir sayın hocamızın da burada bir değerlendirmesini dile getirmek istiyorum veya bu konudaki düşüncelerini, aklıma gelen soruları ithaf etmek istiyorum.

Şimdi, Sayın Işın Çelebi'nin rakamından, 1982'den itibaren ihracatta 17 trilyon sübvansiyon yapıldığını, buna karşılık da sayın hocamızın kendi hesaplamalarına göre, 3 trilyon tarıma sübvansiyon yapıldığını ifade ettiler. Şimdi, tabii bu gene ilk bakışta çok haksız bir rakam gibi geliyor. Bir an için için bu rakamın doğruluğunu

kabul edelim. O konuda tereddütüm var da; çünkü, benim sık sık başıma geliyor; bizim söylediğimiz şeyler, bir de bakıyorsunuz ki, hiç ilgisi olmamış bir şekilde gazetelerde yer alabiliyor. Bu biraz da, belki bizim de kusurumuz olarak da... Şimdi, bu rakamın doğruluğunu varsaysak bile, aklıma şu sorular geliyor: Şimdi, biz eğer Türkiye’de ihracata sübvansiyon yapıldıysa, tarım ürünleri yüzde 20 idi, 17 trilyonun bir kere yüzde 20’si direkt olarak tarım ürünlerine yapılmış bir sübvansiyondur. Artı, sayın hocamızda, kendi hesaplarına göre, sanayi mamulü olarak yapılan ihracatın da içinde yüzde 63’lere varan tarım ürünlerinin varlığını söyledi. Ee, o sanayi ürünlerinde yapılan sübvansiyon bir noktada yine tarım ürünlerine yapılan sübvansiyondur. Ee, tarım ürünlerinde ihracatın artması, sizler de bilirsiniz ki, tarım ürünlerinin fiyatını olumlu yönde etkileyen bir faktördür, bunu bu manada olumsuz bir gösterge olarak pek değerlendirmemek gerekir gibi geliyor. Artı, değerli arkadaşlarım, bu bir şeyin bedelidir. O da şudur: Şimdi, biz Türkler, tarih boyunca çiftçi ve cengaver bir milletiz. 1950 ve 1960 yılları arasında, özellikle tarım ürünlerini öğrendik. 1960’lı yıllardan sonra, 1980’li yıllara kadar daha ziyade sanayide emekleme ve çıraklık dönemleri geçirdik.

Değerli arkadaşlarım, 1980, özellikle 1983’lü yıllar, 1983’ten sonra gelen yıllar, Türk milletinin tarihinde ilk defa tacir olduğu yıllar; ticarete ilk defa ilgi duyduğu yıllardır. Bu çok önemli bir dönüşümdür. Yani, o yıllardan önce ticaretimizin gayri müslimlerin elinde olduğunu, bizde rağbet görmediğini sizler de kabul edersiniz. Yani, bir milletin ticarete bu kadar ilgisiz kalması, ticarete bu kadar ilgisi göstermeden ilerleyebileceğini, kalkınacağını düşünmek mümkün müdür? Bir noktada o düzeni, bu manada da ticarete dönüşlerin, transformasyonun bedeli olarak değerlendirmek lazım.

Sayın Başkanım kaç dakikam kaldı?

BAŞKAN- İki dakikanız var efendim.

Metin GÜRDERE (Devamla)- Evet, iki dakita içinde de ben o zaman hiç olmazsa...

BAŞKAN- Geleceğe yönelik bir küçük değerlendirme yaparsanız, sonra devam edersiniz ikinci turda isterseniz.

Metin GÜRDERE (Devamla)- Şimdi değerli arkadaşlarım, geleceğe yönelik değerlendirilmede şu dikkati çekiyor: Şimdi tarımın bizde yapısal problemleri var; tereddütüm burada. Yapısal problem nedir? Hepimiz burada aşağı yukarı, kurul tarafından ortaya kondu ki, tarımda çalışan nüfus fazla. Tarımda çalışan nüfusu, oradan almamız, hizmetlerde yahut sanayi sektöründe çalıştırmamız. İşte, yapısal problemi burada ortaya çıkıyor.

Değerli arkadaşlarım, peki biz, bunun sonucunu nasıl alacağız? Bir yandan tarıma kaynak aktarırken -ki, hocamın soruları içindeydi- sanayiden esirgelediğimiz kaynaklarla bu insanların sanayiye geçmesini, sanayide yeni iş alanları bulmasını nasıl çözeceğiz? Bakın, bu çok önemli bir konu.

Tarımda geleceğe dönük iki tane endişem daha var. Bunlardan biri, bakın bugün, pek çok il Doğu Anadolu'da, Güneydoğu Anadolu'da göç eden iller olarak tanımlanıyor; hakikaten de öyle. Ama, sebep-sonuç ilişkileri üzerinde durulmuyor. Bana göre sebep şu: İleri tarım usullerinin uygulandırmaya konulması, verimliliği artırıyor. Verimlilik, tabii takdir edersiniz ki, taban arazilerde yahut işte, birinci sınıf arazilerde kendini hissettiriyor. Ee, verimlilik arttığı zaman, fiyatlara da bir tesir oluyor. Kıraç arazilerde, Doğu ve Orta Anadolu'nun kıraç arazilerinde aynı verim artmayınca, orada Faraza diyelim, dekera 200 kilo alan çiftçi; Çukurova'da, Trakya'da veyahut da başka yerlerde dekera 600 kilo alan çiftçiyle rekabet edemez hale geliyor. İleri tarım usullerine geçmenin ve kullanmanın önümüze getirdiği önemli bir açmaz var; bunu nasıl açacağız? Aynı problemi GAP için de görüyoruz.

Değerli arkadaşlarım, GAP, burada bugün açıklandı, tabii üretimde büyük artışlara sebep olacaktır. O büyük artışlar, tabii fiyatlara da düşme yönünde veya yeteri kadar artmama yönünde tesir edecektir. Bizim, kendi seçim bölgem olduğu için, Doğu ve Güney Doğu Anadolu yahut Güney Doğu Anadolu'da giriyor da, Doğu ile Orta Anadolu, Karadeniz'de, verimliliğin düşük olduğu yerlerde büyük bir problem ekleyecektir.

BAŞKAN- Bir cümle ile toplar mısınız?

Metin GÜRDERE (Devamla)- Hükümet... Son cümlem: Teşekkür ediyorum Sayın Başkanım.

BAŞKAN- Sağolun.

Metin GÜRDERE (Devamla)- Biz söyler gideriz yani, öyle gördüğünüz gibi değil biz, Sayın Başkanım.

BAŞKAN- Sayın Gürdere, genelde bir karamsarlıktan söz ediyor. Bir yoruma göre de "Karamsarlar, ihtiyatlı iyimserlermiş." Bir de öyle bakılabilir tabii. Ondan sonra, eleştirinin çok genel olduğundan, çok yaygın olduğundan söz ettiler.

Geçenlerde bir televizyon programında, kaçak et kesen bir vatandaşla konuşuluyordu. "Niye kesiyorsun kardeşim?" diye sordu röportajcı. "Alışkalık abi" diye cevap verdi.

Şimdi, bütün ülke nüfusunun çoğunluğu muhalefetli olunca, tabii muhalefette eleştiri yaptığı için, eleştirinin yaygın olması bir alışkanlık olacaktır. Bağışlasınlar beni.

Metin GÜRDERE- Değerli arkadaşlarım, bir yanlışlık olmasın; muhalefet, sadece eleştiri yapmak için değil, çözüm üretmek için de gereklidir, görevi odur aslında.

BAŞKAN- İzah edeyim, kendisine yönelik bir şey değildi.

Prof.Dr. Abdülkadir ATEŞ

SHP Genel Sekreter Yardımcısı

Sayın Başkan, her şeyden önce teşekkür ediyorum. Özellikle Ziraat Mühendisleri Odasına böylesi anlamlı ve güzel toplantılar düzenlemesi nedeniyle ve bu toplantıda da yine, biz siyasiler için ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti için de çok önemli sonuçlar çıkarabileceğimiz doyurucu toplantılar için, ayrıca teşekkür ediyorum.

Değerli izleyiciler, Sayın Gürdere ile biz zaman zaman böyle panellerde bir araya geliyoruz ve durumunun ne kadar zor olduğunu da ben takdir ediyorum, sizlerin de etmekte olduğunuza inanıyorum; özellikle son konuşmasından sonra.

Şimdi, her şeyden önce, Sayın Gürdere bir inşaat mühendisi olduğunu söyledi. Kendisi, değerli bir inşaat mühendisidir ve bu nedenle de hep "Çözüm yerine eleştiri getirildi" dendi ve ben buradaki hocalarımdan, ziraat dalında emek veren, dirsek çürüten, düşünce üreten insanlardan özür dilemek istiyorum. 1987 yılında kadar, 1980-1987 arası Türkiye'den ben ayrı kalmıştım; o günkü rejim nedeniyle ayrı kalmıştım ve o döneme kadar Türkiye'de hakikaten tarım alanında bazı çalışmalar vardır; ama, son bir-iki gündür elime geçen yayınları inceleme sonucunda şuna vardım ki, bugün Türkiye'de gerçekten tarım sorunlarını bilen ve çok olumlu, Türkiye sorunlarına çözüm getirebilecek araştırmalar; üniversitelerimizce, ziraat mühendislerimizce önceki dönemlere nazaran kat kat fazla yapılmaktadır. Bu nedenle de, şahsım adına Odanıza ve tüm ziraat mühendislerine ve hocalara teşekkür etmek istiyorum.

Küçük bir inceleme, kütüphanede gidip bir kaynak taraması yapmak, Sayın Gürdere'nin söylemekten çekinmediği eleştiride, ne kadar haksız olduğunu göstermeye apaçık bir kanıttır. Türkiye'de artık input-output tabloları var; geriye doğru, ileriye doğru ilişkileri irdeleyen çalışmalar var. Seriler çıkarılıyor. Bütün bunları bir tarafa iterek, "Türkiye'de olumlu şeyler yapılmamıştır" demek, bence haksızlıktır.

Hemen şunu da ilave etmek istiyorum: Muhalefet olarak tabii görevimiz, kötü olan yönleri eleştirmektir; ama, Sayın Gürdere tarım politikasıyla ilgili SHP programını okuduğunda, ne kadar tutarlı, Türkiye gerçekleriyle uyum öneriler getirdiğimizi de görür. Bunlar eleştiri değil, öneridir ve yararlanmalarını isterim; ama olmadı.

Diğer bir konu: Tabii Türkiye'nin, artık turfanda sebze vesaire yediğinden bahsediyor; doğrudur. Son günlerde, özellikle İran'dan, Ürdün'den, Güney'den gelen domatesler, patlıcanlar vesaireler pazarımızı doldurdu. Turfanda sebze yiyor Türk halkı; ama, nasıl yiyor? Bunun karşılığında alternatif maliyetleri kim ödüyor? Tabii bunları düşünmüyor; bu iktidarın düşünmesi de mümkün değildir.

Yine, siyasete yansımaları. “Biz bu kadar kötüsek, niye bizi halk seçiyor.?” Sizi halk seçmiyor; siz, bugün 21.8 çoğunluğun hükümetisiniz. (“Hayır, hayır” sesleri). Yani, daha doğrusu çoğunluk demiyorum, azınlığın hükümetisiniz. Halk, sizi seçmemiş, “Gidin” diyor. Siz “Hayır, biz gitmeyiz” diye direnmekte devam ediyorsunuz. Yani, bu da yanlış; çok yanlış. İşte, bu kafa değişmeden siz Türkiye’nin diğer bazı konularında ve kurumlarında da sırf kalabilmek nedeniyle büyük tahribatlara yol açıyorsunuz. Anayasa Mahkemesi ve diğer kurumları....

BAŞKAN- Sayın Ateş, Lütfen biraz daha...

Abdulkadir ATEŞ (Devamla)- Biliyorum...

BAŞKAN- Ama, bu şekilde bir cevap değil; daha konuya bağlı kalarak cevaplayınız.

Abdulkadir ATEŞ (Devamla)- Efendim, bana tavır tutulduğu için bu fırsatı şüphesiz değerlendirmemiz lazım.

Şimdi efendim, bir de “Biz, tarım kesimine; evet, gübreye veyahut da faiz oranlarına vesaire destek vermiyoruz; ama, hizmet gönderiyoruz” diyor. Hemen vurgulamak istiyorum, birazdan geleceğim; 1983 yılından 1989 sonuna kadar; örneğin, Türkiye’deki toplam yol yapımı, asfalt, stabilize dahil olmak üzere 1 000 kilometredir. Açın Devlet Planlama Teşkilatının Beşinci ve Altıncı Yıllık Kalkınma Planlarını, burada göreceksiniz. Şimdi, hangi altyapıdan bahsediyorsunuz? Bugün, Doğu ve Güneydoğu Anadolu köylerinin yüzde 40’ının üzerinde sağlıklı içme suyu yok. Yol olmadığını biraz önce söyledim. Sağlıktan, eğitimden zaten bahsetmiyorum. Bugün, kapalı okullar var Doğu’da ve Güneydoğu Anadolu’da. Yani, bu da doğru değil; “Efendim, biz hizmet götürüyoruz da onun için, diğer destekleri yapmıyoruz” falan gibi kimse-nin bilmediğini zannettiğiniz rakamları burada varmış gibi göstermek yanlışır.

Şimdi efendim, ben sizlere birtakım serilerden bahsedebilirim, rakamlardan da bahsedebilirim, edeceğim birazdan; ama, her şeyden önce, üç günden beri Sayın Gürdere’nin de yakındığı üzere Türkiye’de tarım çok kötüye gitmektedir. Köylü yoksullaştırılmış, gözden çıkarılmış durumdadır. Ben, bunun nedenini veyahut da nasıl olduğunu açıklarken, gübre fiyatları ne kadar arttı, sübvansiyonlar ne kadardı veya mazot ne kadar arttı, sübvansiyonlar ne kadardı veya mazot ne kadar arttı, bir traktör için ne kadar?... Bunları vermek istemiyorum, hepiniz biliyorsunuz. Uzman bir dinleyici kitlesi karşısındayız. Onun için bana göre, Türkiye’de tarımın bu kadar aciz duruma düşürülmesinde, yoksullaştırılmasında iki ana neden vardır. Bunlardan bir tanesi : ANAP’ın, daha doğrusu ANAP’tan önceki dönemde, 1980 yılının başından bu yana kadar uygulanmakta olan, ısrarla ve inatla, tüm yanlışına rağmen uygulanmakta olan “Serbest piyasa düzeni” dediğimiz düzendir; ana nedenlerinden bir tanesi budur. Yani, 1980’li dönemi değerlendirdiğimizde tarımın kötüye gitmesindeki ana nedenlerden bir tanesi budur.

İkincisi de: 12 Eylül sonrası çıkarılan yasalar ve kabul edilen 1982 Anayasası ile insan hak ve özgürlüklerinden demokrasiye kadar birçok konuda sınırlamalar getirilmiş olmasıdır. Bu, dolayısıyla, çoğulcu, katılımcı, örgütlenmiş toplum yapısını engelleyici gelişmelerdir. Tarım kesimi ise örgütlenme, katılım, hak arama konusunda Türkiye’de en zayıf kalmış kesimimizdir. Bu nedenle 1980-1990 arasında çiftçi yoksullaşmıştır, hakkını arayamamıştır. Birtakım diğer mülahazalarla “Neden seçim kazanıyoruz, yüzde 50 nüfusu niye...” Birtakım başka yollarla onların kafalarını çeldiniz ve çelmeye devam ediyorsunuz. Mesela, çiftçinin, dini inaçlarını istismar ederek, birtakım konularda onu kullanarak, geçici seçim başarıları elde ettiniz; ama, bunun uzun süreli olacağını zannetmiyorum.

Bu seçim kazanmakla ilgili, ikinci bir konu : Türkiye’nin geleceğini ipotek ederek, geçici bir refah düzeyi yarattınız Türkiye’de; ama, bunun sonu geldi, deniz bitti. Bugün, 50 milyar doların üzerinde dış borç, 70-75 trilyonluk iç borç duvarına gelmiş, sınırına gelmiş bir ülkeyiz. Borçlanmak demek, geleceği ipotek altına almak demektir. Onun için de, daha önceleri pek neticeleri ortaya çıkmadı; ama, şimdi bıçak kemiğe dayandı. Onun için bundan sonra da, pek seçim alacağınızı zannetmiyorum.

Şimdi efendim, tabiatıyla bu durumu, söylediğim iki nedeni biraz daha açmak istersek: “Serbest piyasa üzerine” dedim, özellikle 1980-1990 döneminde bu politika, piyasa uygulaması, maalesef, yanlış işletilmiştir. Bizim tarım yapımıza uygun bir ekonomik sistem de değildir; çünkü tarım sektörünün bazı özellikleri vardır. Bunlardan bir tanesi, her şeyden önce doğa koşullarına açıktır; ona karşı korumasızdır.

İkinci bir neden: Bu kesimde çalışanların örgütsüzlüğü; başta da söylediğim gibi.

Üçüncü bir neden: Ekonomi Kuramında da vurgulandığı gibi, tarım ürünleri fiyatlarının oluşumu, diğer mal ve hizmetlerin fiyat oluşumuna kesinlikle benzemez. Mesela, tarım ürünleri fiyatlarındaki değişme; ancak bir yıl sonraki üretim miktarını etkiler. Biz buna ekonomide “Örümcek Ağı Kuramı” deriz. Bu nedenle de “Serbest piyasa” dediğimiz; ANAP’ın şimdi ne olduğu belirsiz, uygulamaya çalıştığı piyasa sistemi, bu sektöre büyük sorunlar getirmiştir.

Ayrıca, üretici, gelecek yıl fiyatları konusundaki beklentisine göre üretimde bulunma durumundadır. Halbuki, diğer sektörlerde öyle değildir. Beklenti ve öngörü ise; bilgi gerektirir, yaygın bir iç ve dış piyasa izleme mekanizması gerektirir. Oysa, ülkemizde çalışan nüfusun yaklaşık 1/3’ünü oluşturan kısım, okur-yazar değildir ve bunun çok önemli, ağırlı bir kısmı tarım kesimindedir.

Şimdi, tüm bu nedenlerle, dünyanın hemen hemen hiçbir ülkesinde, tarım kesimi, serbest piyasanın vahşi kurallarına, bizim Türkiye’de olduğu gibi bırakılmış değildir. Amerika Birleşik Devletleri ve AET ülkeleri de dahil olmak üzere, buralarda

serbest piyasa ekonomisinin uygulanmadığını görmekteyiz- devlet müdahalesi had safhadadır ve bundan da vazgeçmek istemiyorlar. Ancak, her ne hikmetse bazı akıllı -hem elektrik, hem ekonomiden anlayan- insanlar, Türkiye’de bu sistemi uygulamak; özellikle, tarımda sonuç almaya doğru gitmişlerdir. Sonuç; yok olan, tükenen bir Türkiye tarımı ile bizi karşı karşıya getirmiştir.

Şimdi, değerli arkadaşlarım, bazı rakamlar üzerinde, daha doğrusu tarım sektörünün sorunlarının inceleyebilmek için, her şeyden önce o sektörü ciddi bir şekilde mikroskop altına yatırmak lazım. Bunun içinde fiyatlama politikalarına bakmak lazım; bunun için, iç ve dış ticaret haddlerine bakmak lazım; bunun için, nispi gelir değişimlerine bakmak lazım; bunun için, ileriye ve geriye doğru bağlantılı ilişkilerine bakmak lazım diğer sektörlerinin. Tüm bunları burada anlatmam, geriye kalan sürem içerisinde mümkün değil; ama, hemen şunu söylemem gerekir ki, her şeyden önce fiyatlama politikası, daha doğrusu serbest piyasanın monoterist yaklaşımı doğrultusunda fiyatlama politikası, Türkiye’de çok kötü bir biçimde uygulanmıştır ve 1980 sonrasında tarım kesimi, fiyatlama yoluyla kaynak getirmektedir, kanamaktadır, kan kaybetmektedir. Bunun sonuçlarından birisi ise, sektörde çalışan insanların fakirleşmesi, ülkemizde gelir dağılımının bozulmasıdır. Tarım kesimi bir bütün olarak 1980-1990 döneminde, geliri en çok azalan sektör olarak karşımıza çıkmıştır. Tarım kesiminin kendi içersinde de gelir dağılımı giderek kötüleşmektedir. 1980 sonrası, fiyatlama yoluyla tarım kesiminden sanayi kesimine kaynak artarılmaya çalışılmaktadır. Bu, doğaldır. Tarım kesiminden sanayiye kaynak aktarılması, gelişme, dengeli bir gelişme için gerekli olabilir; ancak, gördüğümüz kadarıyla, çeşitli yollarla 1980-1990 döneminde, -10 yıllık geçmiş dönemde tarımdan, tarım dışına aktarılan kaynaklar sanayinin gelişmesi için kullanılmamıştır; çünkü, sanayinin gelişmesi... Buradaki sabit sermaye yatırımlarının miktarlarını hepimiz biliyoruz. Nereye gitmiştir? Çok fazla üretken olmayan spekülatif alanlarda; tarımdan başka sektörlerle ayrılan pay, buralarda kullanılmıştır. Sorunumuz odur bugün Türkiye’de. Eğer ki, gerçekten sanayiye gitseydi, o dönüşüm içerisinde tarımın yeniden faydalanması mümkün olabilecekti; ama, bu böyle olmamıştır.

Şimdi, başka bir deyişle, 1980’li yıllarda, bir yandan tarım dışı sektörlerle kaynak aktarılmış, diğer taraftan da beklenen sanayi yatırımları gerçekleşmemiş, sanayi üretim olanakları genişlememiştir. Bu süreçte, tarımdan gasp edilen kaynak, biraz önce de söylediğim gibi, üretkenliği çok düşük spekülatif alanlara doğru kaymıştır. 1980 sonrası ANAP ekonomi politikaların en önemli özelliği, bence budur. Bu nokta, gerek yatırımların sektörel dağılımında, gerekse diğer parasal değişkenlerden kolayca görülebilmektedir.

Birde, başta da söyledim; şunu da bir kere daha vurgulamak istiyorum: Yasal ve hukuksal düzen olarak, siyasi rejim olarak, demokrasi açısından, tarım kesiminin kötü durumda olduğunu söylemiştim. Türkiye’de tarım kesiminde çalışan insanlarımız, ne zaman biraz canlanır gibi olduğu dönemler varsa; o dönemlerde tarım kesimi,

maalesef, zayıflamış, büzülmüş, yoksullaşmıştır. 1980-1990 dönemi de işte, böylesi bir dönemdir; demokrasi açısından, siyasi rejim açısından da talihsiz bir dönemdir. Onun da fiyatını, onun da yükünü, cebelesinin en fazla ödeyen kesim tarım sektörümüz olmuştur.

Değerli Başkan, bu konularda söyleyebilecek daha birçok şey var; özellikle, rakamlar var; Türkiye tarımının içerisinde bulunduğu sorunları anlatan rakalarımız var. Toprak dağılımından...

BAŞKAN- Sayın Ateş, bin de geleceğe yönelik birtakım...

ABDULKADİR ATEŞ (Devamla)- Geleceğe yönelik de var efendim.

BAŞKAN- Onunla başlayalım. İsterseniz ikinci turda devam ederiz; çünkü, daha hala 3 dakikanız var.

ABDULKADİR ATEŞ (Devamla)- 3 dakikam var... Peki efendim.

Şimdi, kırsal kesimde girdi fiyatlarının ne kadar arttığına falan değenmeyeceğim demiştim, onları bir tarafa bıraktığınız takdirde; gelirden ne kadar düşüklükler olduğu ve rakamların ne kadar ters olduğunu söyledikten sonra, şunu vurgulamak istiyorum: "Tarım, ülkemizin temel sektörüdür" diyoruz biz Sosyal Demokratlar olarak. Bu setördeki dengesizlik, diğer sektörlerle ve tüm ekonomiyi de çok yakından etkilemektedir ve olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, liberal politika olduğu iddia edilen günlük politikalar, politika saçmalıklarına artık, bir an önce son verilmelidir ve bugün geçiş Batı ülkelerinin yapmış olduğu uygulamalar da göz önüne alınarak, Türkiye'de yeni bir tarım politikası oluşturmak gerekmektedir. Bu doğrultuda bizce, yapılması gereken ve demokratik olan da, çok yakın bir zamanda katılımcı bir tarım konseyinin gündeme getirilmesidir Türkiye'de.

Gelecekte ne olmalıdır? Her şeyden önce, tarım kesiminin ve diğer sektörlerin Türkiye'de kuruluşu, başta da söylediğim gibi temel yapılması gereken işlerden bir tanesi; demokrasini, tüm kurum ve kurallarıyla yeniden Türkiye'de işler hale getirmesidir. Çiftçinin, tarımla uğraşan insanların örgütlenmesine, özgürce örgütlenmesine yeniden izin verilmelidir. Hak arayışları, hak arama girişimleri kanunlarla yasaklanmamalıdır. Diğer sektörler için de geçerli bu. Her şeden önce, bunu çözmemiz lazım Türkiye'de, bunu değiştirmemiz lazım; çünkü, o zaman Sayın Gürdere'de etkileyecektir. Önemli olan, o zaman genel oy sayısı ve bu genel oy sayısını memnun etme kavfasının, siyasi partiler verecektir.

Seçilmesi lazım gelen, bağlıyorum Sayın Başkan, seçilmek isteyen bir milletvekili, temsil edeceği yöredeki çiftçinin sesine kulak vermek durumunda kalacaktır; ama, atamayla gelen, merkez yoklamayla tespit edilen ki, demokrasinin eksikliklerinden bir milletvekilin veya milletvekilleri gruplarının, bu konulara önem

vermesi, çiftçinin, yoksul, örgütlenmemiş, zayıf kesimlerin sesini dinlemesi mümkün değildir. Çünkü, demokrasinin işlenemediği yerlerde tekeller, iç ve dış tekeller hakimdir. Bunların iradesiyle, politik yapılar ve süreçler oluşur; bunu hepimiz yaşıyoruz, görüyoruz. İşte onun için diyorum ki, birinci koşul: Demokrasinin, ileriye yönelik, Türkiye tarımını ve sanayisini ve diğer sektörlerini geliştirmek istiyorsak, yeniden Türkiye’de demokrasiyi, tüm kurum ve kurallarıyla yerleştirmemiz lazım; işletmeye başlamamız lazım.

Konuşmamın ikinci bölümünde de tarımla ilgili daha detaylı, bunun ötesinde neler yapılacağını sizlere sunmaya çalışacağım.

Teşekkür ediyorum

BAŞKAN- Teşekkür ederim.

Efendim, Sayın Abdulkadir Ateş’i dinlediniz, “Ateş, düştüğü yeri yakar” derler, 1980’den beri bütün iktidarları yaktı görüyorsunuz kendisi.

Özellikle konuşmacılardan rica ediyorum, bir siyaset kürsüsünde değil, önünde uzmanların bulunduğu bir kürsüden konuştuklarını, lütfen akıldan çıkarmasınlar ve bu arada, biz hocaların da sıkıntısını görüyorsunuz, öğrencilere laf anlatmanın ne kadar güç olduğunu.

Takdir edersiniz, Türkiye’nin en güzide insanlarına sadede bağlı kalsınlar diye, bir çevre, bir çevre sundum. Sadade bağlı kalmadılar; ama, biz onları dinlemek saadetidine eriştik efendim.

Şimdi, Sayın Tansu Çiller’den kendisinin ve partisinin görüşlerini istirham ediyoruz ve kendisi geç geldiği için de hoş geldiniz diyoruz efendim.

Prof.Dr.Tansu ÇİLLER DYP Genel Başkan Yardımcısı

- Ziraat Mühendisleri Odasını, gerçekten Türkiye'nin geleceği en parlak olması gerektiğine inandığım, sadece kişisel olarak değil, partim olarak da inandığım, bu tarım kesimine ilişkin düzenledikleri panel için kutluyorum. Ayrıca, bize bu fırsatı verdikleri için teşekkür ediyorum.

Bugün ben, farklı bir şey konuşmaya gelmiştim; ancak, hoca hocanın halinden anlar. Bana söylenen ve elime uzatılıp, "Bunları söyleyeceksin" denen bir konuda konuşmaya çalışacağım, suallere bağlı kalmaya çalışacağım.

Bu çerçeveye içerisinde, şöyle bir yaklaşımda bulunmayı düşünüyorum; onu size bir özetleyeyim. Sonra, beraberce onu, yavaş yavaş açarız çözümler kısmında; eğer vaktimiz yetmezse, daha sonraki 15 dakikaya da taşarız diye düşünüyorum. İlk önce, ilk yapacağım şey: Çok kısa olarak Türk tarımının ilk 10 yılına ve sonra da son yılına çok kısa olarak bakmak istiyorum. Ben burada değildim; ama, zannediyorum ki, olağan bir biçimde, tahmin ettiğim gibi ayrıntılara inildi. Bu konuda birtakım sıkıntılar dile getirildi; ama yine de, son 10 yıldaki Türk tarımını görel olarak bir görelim, son yıla bir bakalım diyorum ve onun hemen arkasından, ikinci bir düğüm olarak, dünyadaki gelişmelere bakmak istiyorum.

Şimdi, dünyadaki gelişmelere global bakmak istiyorum. "Ne ilgisi var?" diyeceksiniz. "Ne ilgisi var tarımla birlikte global değişmelerin?" Çünkü, ben, çözümlü globalleşmede, dünyayla bütünleşmede görüyorum ve bunun ayrıntılarına da ineceğim daha sonra.

Dünyada çok önemli iki gelişmenin ve özellikle petrole ilişkin, petrol krizine ilişkin gelişmenin, Saddam'ın dışında, Körfezin dışında, dünyayı bekleyen bir petrol krizine değinmek istiyorum ve bunun yüklerine kısaca bakmak istiyorum. Daha sonra da, genel dünyada, özellikle son katmanlaşmadan evvel, Amerika'da ve Avrupa'da süregelen mücadeleyi ve yakın dostluklar, biliyoruz, Amerika'nın koruyuculuğunu yapıyor; bu konuda çok önemli şeyler oldu birkaç hafta evvel orada. Türk tarımını gerçekten yakından ilgilendirecek olaylardır bunlar. Buradaki korumacılıktaki ilişkiyi, daha doğrusu korumacılığa ilişkin gelişmelere kısaca bir değinmek istiyorum, bunun neler getireceğine kısaca değinmek istiyorum.

Daha sonra, üçüncü bir bölümde, Sayın Başkanın önerdiği gibi, çözümlere ve geleceğe bakmaya başlayacağım ve bunun ayrıntılarına gireceğim. Tabii, dündüm baktım, bu arada yetmeyecek; dolayısıyla, orda kesip, daha sonraki 15 dakikada da bunu tamamlamaya çalışacağım.

Evet, başta kısaca tarıma bir bakış; daha sonra, globalleşmenin gereği olan dünyadaki önemli konulara da çok kısaca bir özümleme; daha sonra, tarımda çözümler, tarımın geleceği.

Türkiye'ye baktığımız zaman, farkındasınız Türkiye'nin tarımı, Türk insanının olduğu gibi, Türk insanı gibi tarım ve özellikle tarım, silindir gibi üzerinden geçilmiştir. Şöyle ki, rakamlara bakıldığı zaman bunun çok berrak bir biçimde görmek mümkün. "Nasıl mı?" diyeceksiniz.

İlk başta, görel olarak Türk tarımının milli gelirden aldığı oranın yüzde 25'lerden 1978'lerde, 1980'de yüzde 21 civarında yavaşça 16'lara kaydığını

görüyorsunuz, yani bir olay olabilir; bütün dünya böyle. Yavaş yavaş, daha aza doğru iniyor; ama, unutmamak lazım ki, Türkiye’de istihdamı, asgari yukarı yüzde 49’un biraz üzerinde, başka araştırmalara göre de 50’nin biraz üzerinde; ama, ortalama 50 diyelim, diğer bir kısmı, aşağı yukarı yüzde 16’lık bir milli gelire bağımlı kılaktasınız. Bu oran, diğer ülkelerde yüzde 6, yüzde 2 oranlarında görüyor istihdam oranı olarak gelişmiş Batı ülkelerinde. Baktığınız zaman, bunu da siz sağladınız. Elbette ki normal gelişme düzeyinin ve hızının altında bir büyüme. Nedir bu büyüme? Bu büyüme,

gayet açık olarak ilk başta, ikinci dönemde, yani plan döneminde 1.6’larda yavaş yavaş, çekile çekile en son bir anda 1.8’lere kadar inmiş bir büyüme hızı. Bu büyüme hızı ortalama olarak tutturulmuş ve diğer büyümelerin altında. Peki, ne olmuş, yatırımda herhangi bir değişim, gelişim var mı? Hayır.

Son 10 yıl içerisinde, hiç kuşkusuz Türkiye’de en yüksek enflasyonun, en düşük büyüme hızıyla ve en düşük sermayenin artış hızıyla, yani yatırım hızıyla birleştiği bir dönemdir ve ben, en fazla satan birtakım gazetelerin başyazarlarının bilmediğini fark ettim. Televizyon, Türkiye’nin beynini böylesine yıkamıştır. Rakamlara bakarsanız eğer, son 20 yılda Türkiye’deki enflasyon yüzde %17 idi. 1980’lere gelene kadar. Bu, yüzde 4.9’luk bir kişi başına büyüme hızıyla birleşmiştir; yüzde 10’luk imalat sanayii artışıyla ve bunun ötesinde yüzde 5’lere varan bir imalat sanayii yatırım artışıyla. Bu yıllara geldiğiniz zaman, 1980 yıllarına, o halde çok kötü görünen, “Büyüme, enflasyonu körüklüyor” denen olayın iç yüzüne baktığımız zaman, gördüğümüz şey şu ki, büyüme, bu defa çok daha düşük, çok daha düşük : 2.9 kişi başına. Bu, enflasyon yüzde 50 ile bütünleşmekte, tüm sabit sermaye yatırımlarındaki büyüme 10’lardan 4’lere düşmekte, imalat sanayiindeki yatırım buna yakın olmakta. Bu düşen imalat sanayiini bir kenara bırakın; biraz daha yavaşça büyüyen tüm sabit sermaye yatırımları içerisinde, tarımın görece payı da giderek düşmekte. Yani sabit sermaye düşüyor, onun içinde para da daha da düşüyor. Nerelerden düşüyor? Ta 1960’ların yüzde 10’larından yavaş yavaş, ite kaka yüzde 20’lere, en sonunda da yüzde 6’ların biraz üzerine çekiliyor.

Evet, daha sonra ne oluyor? Bir 10 yıl perspektif içine bakarsak eğer, ihracat-yatırımı bıraktık- ihracat daha acıklı; çünkü, kaçırılmış bir fırsatın altını çiziyorum. Nedir bu? 1983 yılına baktığımız zaman, aşağı yukarı 5 milyarların biraz üzerinde olan toplam ihracat içerisinde, paranın payı 1.9, yaklaşık 2 milyar ediyor; 5 milyarların içinde 2 milyar. Daha sonra ne oluyor? 12 milyara artan ihracatın içinde tarımın yeri, gene 2 milyarda : 2.1 Demek ki, yaklaşık büyüyen ihracatın içerisinde giderek yok olan bir tarım ihracatı var ve Türkiye, kendini besleyebilen 7 ülkeden biri. Ona rağmen, düşen bir ihracat...

Bugün, birazcık bana karşı hoş görülü olacaksınız, gripten kalkıp geldim. Sesim zaman zaman aksayacak; ama, ben dayanacağım, siz dayanırsanız.

Şimdi, durum eğer böyleyse; demek ki, ihracatta böylesine düştü ise, son yıl itibariyle ne olacaktır? Son duruma baktığımız zaman, bu durumun acıklılığı devam etmekte. Girdilerdeki fiyat artışı aşağı yukarı yüzde 80, ortalama biliyoruz bunu. Dünyayla bütünleşme diyoruz. Dünyayla bütünleşmeye geleceğim, dünyayla ilgili rakam vereceğim biraz sonra. Dünyayla bütünleşmede, şu anda, yüzde 80’lik bir girdi artışı, aşağı yukarı 15-16 temel maldaki yüzde 40’a yaklaşan bir enflasyon yüzdesi... Yani üretim fiyatları bu kadar artarken, girdi fiyatları bu kadar artıyor. Sadece o değil, on yıl içerisinde bütün girdilerde düşme olmuş. Mesela, tekstile, traktöre baktığınız

zaman, yüzde 5.8'lik bir büyüme var gibi geliyor; ancak, bu bir evvelki on yılın beşte biri. Bu kadar bir büyüme hızı. En acıklısı ilaçta. Burada gerçek bir düşüş var. Gübrede 2.8'lik bir düşüş, bir evvelki 10 yılın beşte biri. Gübre kullanımında Türkiye, dünya ortalamalarının altında, değil yükselmekte olan ülkelerin; aşağı yukarı 70 kilogramın altında, -78 civarı- bu rakama baktığınız zaman, 80'e yaklaşıyor. 78 civarı, dünya ortalaması. Gelişmekte olan ülkelerde 200'ü çok aşıyor, Türkiye'nin 3-4 misli. Buna rağmen, kendi kendine yetebilen 7 ülke arasına girebilmiş bir Türkiye'de, gübre alınmıyor. Bu yıl, yüzde 90'ının üzerinde bir fiyat artışı. Bütün bunlar, sadece, şöyle bir esinti. İşin analizine girmiyorum, çok uzun sürer, şöyle bir esinti oluyor.

Şimdi, Avrupa'daki ülkelere bakalım; öbür tarfta dünya da ne oluyor; ona kısaca bakalım.

Dünyada hiç kuşkusuz 1990'larda petrol krizi gelmektedir. Bu petrol krizinin Saddam'la vesaireyle ilişkisi yoktur, Körfezle ilişkisi yoktur. Bu olay, 1970-1973 arası, 1980-1981 ve nihayet de 1990'ların başlarında... Bunu dünya biliyor idi; bunu geliştirmekte olan ülkeler biliyorlar idi. Nereden geliyor bu?

OPEC'in üretimi, aşağı yukarı tek düze gidiyor, düşme yok. OPEC dışı üretimde düşme var. Kanada'nın üretiminde düşme var, OPEC dışı üretimde düşme var. Fiyat artışı ile birlikte, bu konuda çok iyi araştırmacı uzman Fehleger, Matyus gibi iktisatçılar -ki, bunlar petrol enstitülerinin başlarındadırlar- bunlar, birtakım projeksiyonlarını verdiler 1990'lar için. Buna uyarak da petrol kullanımını, geliştirmekte olan ülkeler toplamı yüzde 65'lerden yavaş yavaş yüzde 57'lere yüzde 56'lara doğru çekti. Bu arada geliştirmekte olan ülkeler, -ki, biz bunun içine düşüyoruz- toplam kullanım içerisindeki paylarını, maalesef, yüzde 30'lardan yüzde 40'lara kadar yükselttiler. Dünyanın bir numaralı kullanıcısı Amerika, ikincisi Japonya, üçüncüsü Almanya; bu üçünün içerisinde Avrupa, bugün geliştirmekte olan ülkelere az petrol kullanıyor. Yani, bir petrol krizi olduğu zaman, Avrupa daha az etkilenecek. Amerika, artı, Avrupa paylarını yavaş yavaş düşürdüler. Geliştirmekte olan ülkelerin payları yükseldi. Sovyet Bloku -yeni olarak ortaya çıkıyor- ve Doğu ülkelerine beraberce baktığımız zaman; mesela, bir Japonya'nın 2 mislini kullanıyor; mesela, bir Almanya'nın 5 mislini kullanıyor. Kullanım demek ki, genelde Sovyet Bloğunda ve geliştirmekte olan ülkelere. Bunların hepsini bir araya kattığınızda ve projeksiyonlarınızı yaptığınız zaman, 1990'ların başlarından itibaren, bu 1992 diye düşünülüyordu, Saddam olayı biraz daha öne çekmiştir petrol fiyatlarındaki artışı; ama, beklenen arz ve talep dengesi 24 dolarla 26 dolar varil başına olacak idi. Bugün 53 milyon varil kullanılıyor, aşağı yukarı 5,5 milyon varil günde Irak ve Kuveyt ve ondan etkilenebilecek bir bölgede oluşmakta. Bu, 40 dolara kadar çıkmasının nedeni teknik bir mesele, Saddam olayıyla değil. Petrol şirketleri Last in First Out, LİFO sistemi kullanmakta, ileriye dönük bir takım alıntılar yapmaktalar ve bu alıntılar, belki bir kriz olur da hesabı olarak yapıldığı için ve en son aldığı rakamlar üzerinden muhasebesini petrol şirketleri yaptığı için, dalgalanmalar oldu, 40'lara kadar yükselttiler. Türkiye bundan kaygılanıp, fazla

olan ve adeta terör haline gelen “Özal Devletçiliği” bir miktar daha yükselterek, bundan faydalanıp, hem vergileri artırmıştır, hem çok büyük ölçüde fiyatları artırmıştır; gelen hibeleri, ki bu hibelerin bir kısmı özellikle meyve, yaş meyve ticaretinden dolayı ziraat kesiminin üstüne binmiştir, bunlara verilmeden, gizli biçimde hibe olarak bütçe kapatılması için kullanılmıştır. Türkiye’deki petrol fiyatlarının yükseltilmesi, dünya fiyatlarının çok üstünde olmuştur. Ne kadar? Bugün gümrüksüz olarak gelen petrol fiyatı, aşağı yukarı 2,5 misli fazlalştırılarak -yüzde 2,5, yüzde 25, yüzde 50 demiyor, “Yüzde 250” diyor- nihayet satılır bir hale gelmektedir. Ee, eylül, ekim, kasım itibariyle petrolün litresi 1 000 Türk lirasına satılırken, Türkiye’de 2 500 lira idi. Demek ki, bütün bunlara baktığımız zaman, Türkiye’deki yapay yükseltmelerin, bir vergi salınması niteliği olduğunu görüyoruz. Dünyadaki petrol fiyatlarının yükseltilmesi, Saddam’dan dolayı geldi; ancak, bir petrol krizi zaten kapıda. Bunu bir kenara koyalım. Yani petrol fiyatları yükselecek. Bunun anlamı ne? Ortadoğu’ya gelir transferi olacak. Nerelerden olacak? Özellikle, Japonya’dan olacak, gelişmekte olan ülkelerden olacak, gelişmekte olan ülkelerin petrol üretmeyenlerinden olacak -çok büyük ölçüde- bir miktar da Avrupa’dan olacak. Amerika’nın istediği de bu zaten. Amerika, hem Almanya’yı, hem Japonya’yı büyük bir kaynak transferine zorlamak istemiştir. Bunun, bir süre panellerini yapmıştır, planlarını yapmıştır, bunun uluslararası düzeydeki toplantılarını yapmıştır; başaramamıştır. Petrol krizinin gündemde olduğu bir yerde fiyat artışlarını Saddam’la birlikte biraz daha öne çekebilmiştir. İşine de gelmiştir bu. Böylece, Gorbacov’a aşağı yukarı 40 milyar dolar bir kaynak transfer etmiştir. Gorbacov, aksi takdirde Amerika’nın yükümlülüğü idi. Gorbacov’un Rusya’ya yaptığını, Amerika Rusya’ya yıllardır yapamadı.

Dolayısıyla bu denklemleri, dünya denklemlerini kısaca vermek istedim. Bunu bir kenara koyalım. Onun yanında ne oluyor? Onun yanında bir iş daha oluyor. O da şu...

Sayın Başkan ne kadar kaldı?

BAŞKAN- 5 dakikanız var.

Prof.Dr. Tansu ÇİLLER (Devamla)- Şu anda bir başka iş daha oluyor. Nedir bu? Bu da, GATT’taki -son birkaç hafta öncesinde izlemiştinizdir- Amerika ile çok büyük ölçüde Avrupa’nın kapışmasıdır. Korumacılık düzeyinde kapıştılar. İki nedenle kapıştılar. Bir tanesi, finans teknolojisindeki... “Karşılık istiyorum” diye çıktı Amerika. Bunun anlamı şu idi: Japonlar büyük ölçüde Amerika’ya geliyorlar ve Amerika, Japonya’dan bankacılık sisteminde karşılık istiyor. Birinci neden bu idi. İkincisi, “Macrofibrel” dediğimiz, tekstille ilgili idi. Üçüncüsü, tarımla ilgiliydi. Amerika, hiç şaşmadan, hiç ödün vermeden bir konuyu diretti, dedi ki, “Bakın, sizin Avrupa’da bu orta politikanız, tarım politikanız artık gitmez. Dünyada petrol krizi de var; yavaş yavaş bunlar içerde de azalacak, siz bu işi bir rayına oturtun” dedi. Bugün itibariyle, ortalama olarak 30 milyar dolar yıllık, tarıma destek vermekte devlet Avrupa’da, AT’de; 27-28

milyar lira aşığı yukarı destek vermekte Amerika'da. Bunların her ikisi devletten bu kesime aktarılan rakamlar. Amerika "Bunlardan arınalım" diyor, Avrupa'nın son kararı çok netti, "Hayır" dedi.

Demek ki, sübvansiyonlar, bizim bütünleşmeyi düşündüğümüz Avrupa'da sürececek, uzunca bir süre sürececek. Amerika ne yapacak? Gene 1960-1970'lerde yaptığını yapacak; birtakım sübvansiyonları artırarak Mısır'a girmeyi, Fas'a girmeyi deneyecek; ama, önümüzdeki konum bu.

Peki, bu böyleyse ise eğer, biz Türk tarımında ne yapacağız? Biz Türk tarımında, ilk başta, genel olarak Türkiye ekonomisinde yaptığımızı yapacağız. O da nedir? Dünyayla bütünleşeceğiz. Türkiye'nin dünyayla bütünleşmesinden başka hiçbir çaresi kalmamıştır. "Olmalı mıydı, olmamalı mıydı?" ayrı bir olay, ama, kalmamıştır. Neden kalmamıştır? Türkiye, 13 milyar dolarla aldığı dış borçlarını, bugün bir rivayete göre 40 milyar, diğer bir rivayete göre 50 milyarın üzerine çıkarmıştır. Bunu ödeyeceğiz. Bunu bir türlü ödeyeceğiz. Bunu ödemek için bizim ihracat yapmamız lazım. Kaldı ki, "dünya ile bütünleşme" dediğimiz zaman, mademki nihai fiyatlarıyla bütünleşiyoruz, o zaman katma değerın içerisindeki ücretleri, faiz oranları ve görelı dağılımıyla, gelir dağılımıyla, her şeyiyle bütünleşmemiz gerekir ve onların gittiğı yolda adımlar atmamız gerekir. Yoksa, bir yanda dünya ürünlerinin fiyatlarını alacaksın dünyayla rekabet ediyorum diye, diğer yandan, dünya girdi fiyatlarının, aynı rekabet eden fiyatlardan veriyorum derken, aynı sübvansiyonu vermediğın tarıma, "Rekabet" diyeceksin. Bunu bankerlere de yapmışlardı, hatırlayın. O sıralarda da birkaç banka batmıştı böylece. Çünkü, bir yerde bankalar serbest munzam karşılıkları alınıyor, diğer taraftan bankelerden ne alınıyordu? Hiçbir şey alınmıyordu. Birinin ayağına zincirleri, topuzu bağlayacaksın, öbürünün ayağını serbest bırakacaksın; "Serbest rekabet, serbest piyasa koşulları" diyeceksin. Biz serbest piyasadan yanayız, biz gerçek rekabetten yanayız, hiç kuşkunuz olmasın; ama, gerçek rekabette bir eşitlik ilkesi vardır. O eşitlik ilkesini korumazsan, birinin ayağını bağlar, öbürününkünü serbest bırakır, "Şimdi koş, dünyayla rekabet et" dersen, buna eşitlik denmez; buna basbayağı insan ezme denir. Tarım kesimi böyle ezilmiştir. Biz dünyayla bütünleşeceğiz diyoruz, biz liberal ekonominin yanındayız, biz bundan şaşmamız mümkün değil; ama, öyle ise eğer nelerden başlayacağız? Öyleyse ise eğer, dünyayla bütünleşmenin ana hatlarından başlayacağız; ama, tarıma geleceğiz. Ana hatları nedir? Bugün Türkiye'de, ben yurt dışında bunları söylediğim zaman inanmıyorlar, inanmıyorlar efendim. Maalesef, Türkiye'de bugün tarım kesiminin milli gelirden aldığı pay 1978 yılında -çünkü ulaşmıştı oraya, niye 1978 diyecekler hemen- bir kere bir şeye ulaştınız mı, oradan geriye dönüşte başlırsınız siz hep geri ona. Verin çocuğunuzun eline günde 5 bin lira harçlığı, bakın yarın 3 bin lira verdiğiniz zaman ne diyor? Benim var. Benim 9 yaşında, Allah bağışlasın, oğlum var. Fire vermem mümkün değil; fire verdim mi, orada duracağım, aksi takdirde geri verdiğimi hemen hisseder.

Milli gelirin içerisinde yüzde 30 kadar alan tarım yüzde 15'e düşmüştür. % 30 alan işçi % 15'e düşmüştür. Yüzde 40'larda olan kar ve faizler, bugün yüzde 60'lara çıkmıştır. Bunu düzeltmekle başlayacağız.

Zannediyorum sözümü keseceksiniz, ben de burada tamamlıyorum.

BAŞKAN- Efendim, Sayın Tansu ÇİLLER'e bu özlü konuşması için ve vaktinde bitirdiği için teşekkür ediyorum.

Yoğun bir süre gezide Tansu Hanımla beraber olmuştuk. O kadar yorgunluk verici bir geziydi ki, uçaktan inip de otobüse bindiğimizde, kemer bağlamaya çalışıyorduk, olmayan kemerleri bağlamaya. Ve o zaman konuşurduk, işte yolculuk sırasında, "Bizim gibi akademisyenler siyasete girmeliler mi?" diye. Kendisinin aktif siyasette o zaman bir ilgisi yoktu; fakat, kendi okulundan, üniversitesinden genç bir öğretim üyesi bakan olmuştu ve çok seviniyordu, "Bunun gibi uygar ve bilgili insanlarda aktif siyasete giriyorlar" diye. Kendisini, bu cesaretli kararı vermiş olmasından ötürü kutluyorum ve görüyorsunuz yetkin bilgileriyle de inşallah sadece partisine değil, bütün ulusa yararlı olmasını diliyorum.

Teşekkürler.

Ahmet AKIN

DSP Merkez Danışma Kurulu Üyesi

Evet, biz Meclis dışıyız; ama, burası Meclis değil, Ziraat Mühendisleri Odası, ben de bir ziraat mühendisiyim, onun için burada herhalde burada daha rahat konuşma imkanını bulabileceğiz.

Sayın Başkan, değerli siyasi parti temsilcileri, değerli meslektaşlarım, çok değerli konuklar; sizleri partim ve şahsım adına sevgi ve saygıyla selamlanm.

Üç gündür ilgi ile izlediğimiz ve bize büyük katkı sağlayan böyle bir sempozyumu düzenleyen, başta Ziraat Mühendisleri Odası Yöneticilerine ve tüm emeği geçenlere saygılarımı sunarım.

Değerli izleyenler, şimdi üç gündür burada olayı her boyutuyla, üniversitedeki bilim adamı, hocalarımız, onun dışında siyasi parti liderlerinin vermiş olduğu sözlü bilgilendirmelerle belli bir yere geldik. Yalnız, benim kaçırdığım bir nokta vardı dün, Sayın Süleyman Demirel konuşurken, iki şey; biri kelime, biri harf kesinlikle kullanmadı. Biri 24'dü, biri Ocak'tı. Acaba vaz mı geçtiler, yoksa hala 24 Ocak Kararları için -İşte bir ara söylüyorlardı- işte onlar Çemişgezek Bandosu, biz Berlin Orkestrası; yine aynı düşüncedeler midir, bilemiyorum. Dün bir ara, eğer öyleyse, dün bir ara gözlerimi kapadım; o sesi başka türlü yorumlamaya çalıştım, sanki Demokratik Sol Partinin işte bu konularda araştırma yapılan komisyonadaki bir toplantıda gibi hissettim. Yani Süleyman Demirel 10 yılda bize epey yaklaşmış. Aslında bu sevindirici bir olay; ama, bu olayın gerçekleşebilmesi için bazı olaylar da var. Öncelikle özel işleri de yapabilmek lazım. 24 Ocak kararlarına karşı olduğunu Sayın Demirel, hata olduğunu ve Türkiye'nin başına ne geldiye, 24 Ocak Kararlarından başlayarak geldiğini kabul ediyorsa, ondaki gelişmeyi saygıyla karşılıyorum; ama, bunlar zaman içinde çok değişik yorumlanabilir. 10 yıl sonra, yine dün dündür, bugün bugündür diyebilir insanlar. Onun için, bu konuda onun düşünceleri nedir; onu bilmek isterdim.

Aslında, 1970'li yılların sonlarında ulusal gelirden meydana gelen düşüşler, 1980'li yılların başında -sözüm ona- istikrarlı büyüme, dışa açılma, serbest piyasa sistemleri ile 24 Ocak Kararları adı ile anılan ekonomik politika demetinin uygulanmaya sokulmasında önemli bir gerekçe oluşturmuş; işte, o dönemin Başbakanı "Başka yapacak bir şey yoktu" gibi, gerçekçi olmayan bir düşünce yapısı ortaya koyarken, bundan daha sonraları 2 Kasım 1981 İkinci İktisat Kongresi sonrasında, zamanın Devlet Bakanı Sayın Özal, yanlış anlamalara mahal verilmesin diye, İktisat Kongresinden bir gün sonra, "Çok düşündüm, bu politikanın başka alternatifi yoktur" diyecekti. Sonraki yıllarda da bu düşünce yapısı devam ediyor. Oysa, çok partili demokratik rejim bir alternatifler, seçenekler rejimiydi. Tek yolcu zihniyetle demokrasi bağdaşamazdı.

Sizleri, bundan bir 10 yıl önceye, -Çünkü, bu dönemin başlangıcı içinde Sayın Süleyman Demirel'in de bir en azından on ay kadar icratı da var - 16 Şubat 1980'e götürmek istiyorum. Genel Başkanımız o dönem Ana Muhalefet Lideri, bütçe görüşmelerinde şunları söylüyor : "Bu, yapan yapsın, geçen geçsin diyen bir politikadır. Ezen ezsin, ezilen ezilsin, diyen bir politikadır. Kapan kapsın, batan batsın diyen bir politikadır. Çağımızda hiçbir devlet, 'Batın batsın, kapan kapsın; ezilen ezilsin, ezen ezsin' diyemez; ama, yeni ekonomik politikalarla böyle bir devlet oluşturulmaktadır Türkiyemizde" diyor, bundan tam 10 yıl önce. Buradaki bazı konuşmacı

Bunları uzatmak mümkün. Yani, o bütçe görüşmelerinde, işte, "Küçük Amerika büyük Amerika; ancak, Güney Amerika olur bu modellerle" diyor, işte, Güney Amerika da olduk zaten. Arkasından. Aslında zaman da çok kısa...

24 Ocak 1980 Kararları -Bülent Bey'in o söylediklerinin çoğu biliniyor diye, söylemiyorum -300 gün sonra, rengini ve kendisini siz söyleyin, çıplaklıktan kurtarılmış, iyice bildirilmiştir. İlk icraata başlanmıştır; Meclis kapanmış, Anayasa askıya alınmış, siyasi partiler zararlı ilan edilerek faaliyetleri de durdurulmuş, başta sendikalar ve kooperatifler olmak üzere, tüm demokratik hizmetteki sektörleri susturulmuş, devamlı Anayasa da isteğe uygun hale getirilmiş, eski MESS Başkanı, müsteşar, devlet bakanı, başbakan, cumhurbaşkanı; görev işi böyle tamamlanıyor günümüze kadar.

Tarımdaki olayların -biraz evvel SHP temsilcisi arkadaşım da söyledi- demokrasiyle direkt ilişkisi vardır. İnsanların özgürlükleri, hak arama özgürlükleri kısılmışsa, onların ekonomik özgürlükleri kısılmışsa, çokça bir yere varabilmeleri, demokratik olmayan kurallar içinde mümkün değil. Son 10 yıllık, 1980-1990 arası değerlendirme, üç gündür burada, gereğince, fazlaca, tekrar tekrar edilerek yapıldı. Nispi olarak tarım fakirleşmiştir; herkes buna katılıyor, sadece, işte iktidarın ücretli çalışanları dışında, tüm siyasi parti temsilcileri, üniversitelerin çoğu, bu konudaki konuyu -her ne kadar iktidar kabul etmese de- bu şekilde belirlediler. Üreticinin satın alma gücünü etkileyen en önemli unsur; girdi fiyatları, ürün fiyatları, sosyal harcamalar için kullanılan malların fiyatlarındaki gelişmelerdir. Ülkemizde çiftçinin gelir düzeyinin artmasına neden olan gelir fiyatlarındaki artışlar, her geçen gün, aradaki farkı biraz daha üreticinin aleyhine kaptırmaktadır.

Bir başka deyişle, genel bir değerlendirme yapıldığında, 1983-1989 döneminde, ürün fiyatları 12 kat artarken, girdi fiyatları 15 kat artmış; enflasyondaki artış ise 14 kat olmuştur. Çokça görülüyor, işte, yine 1980 yılında 2,3 kilogram buğday ile 1 litre mazot alınırken, bugün 3,4 kilogram buğday ile; 1980'de yine 1 000 dekar araziye sulayabilmek için, 1,9 kilogram pamuk satarken, günümüzde 3,4 kilogram; 1980 yılında asgari ücret ile çalışan bir işçinin günlük ücreti 58 kilogram şeker pancarı gerekirken, 1989 yılında 92 kilografa yükselmiş; bunları da ayrıca artırmak mümkün.

Çiftçinin alım gücü düşmüş. Bu da ihraç edilmediği durumlarda sanayinin tıkanmasına neden olmuştur. Örneğin, 1983-1988 yılları arasında, gübre kullanımında yıllık 4.2 oranında azalma vardır. Tarım kesiminde belirgin bir büyümeyi sağlanamamıştır. Devlet Planlama Teşkilatı tarafından, 1985 yılı içinde, tarım kesiminde 1968 yılı fiyatıyla 2.7'lik bir üretim artışına ulaşıldığı belirtilmektedir. Yine, aynı kuruluşun verilerine göre, bazı önemli tarımsal ürünlerin bir önceki yıla göre ya hiç artmamış ya da azalma göstermiştir. Bu ürünlerdeki azalmalar da şöyledir: Buğdayda 1.2, şeker pancarında 9.9, pamukta 10.3, tütünde 5.2, pamuk çekirdeğinde 13.8 naranciyede 21.1, fındıkta 40, sütte 13.5, -bu 1984 Türkiye'de- azalma olmuş, mercimek ve elma üretimi ise değişmeden kalmış. Durum böyle iken, 1985 yılı için hesaplanan tarımsal üretim artışının gerçekçi olduğu kuşkuludur.

Tarımsal kökenli mal ithalatı büyük ölçüde serbest bırakılmış, bu da, tarımın, özellikle Anadolu kesiminin kapalı bir ekonomiye dönüşmesini başlatmıştır. Örneğin, süt hayvancılığı kendine yeterli bir üretime dönme süreci içine girmiştir. İzmir ilinde 5 ve 5'ten fazla süt ineği bulandıran işletmelerin, Mayıs 1990'daki durumu 1989 yılına göre şöyle tespit edilmiştir. İşletmelerin yüzde 26.9'u hayvan sayısını

arttırırken 46.2'si hayvan sayısını azaltmış. İşletmelerin 26.9'u işletme faaliyetini durdurmuş, toplam inek sayısı 29.2 azalmış. Faaliyetini durduran işletmelerin yüzde 82.8'i ekonomik nedenlerle, fiyatların maliyetleri karşılamadığı gerçekçesiyle, faaliyetlerini durduklarını açıklamışlardır.

Şimdi, burda ilk dört konuşmacı, özellikle iktidar yönetim kademesinde bulunanlar, AP'ye dahil olanlar, "Hayvanlar için destekleme fiyatı yapalım" filan diye spekülasyon yapabilirler; ama, biz yapamayız. "Kaynağı nereden bulacağız?" gibi olayları gündeme getirirler. Sayın Bakan da özellikle, kaynak konusunda, işte, "Para nerede, para nerede?" gibi... Para var aslında; nereye gittiğini onlara sormak lazım. İthal süt inekleri için, onlarca, binlerce para veriliyor. Güneydoğu Anadolu'da, yıllardır korucular hangi gerekçelerle; nedir, ne değildir? Milyarlarca para oraya aktarılıyor. İthal sigaraya veriliyor. Bunları çoğaltmak mümkün. İşte, kaynaklar bunlar. Siz elinizdeki kaynakları çarçur ediyorsunuz zaten.

Şimdi, bir de bu et, özellikle 1986'da Avrupa Topluluğunda tereyağ stokları 1 milyon 580 bin ton, süttozu stoğu 956 bin ton, sığır eti stoğu 730 bin tonu aştığı, bunların toplam değeri 8,5 milyar -yekünü budur- tespit edilmişken; 1990 başlarında, yine et boykotu adı altında Papatyaların -Özellikle, Papatyaların başı da oradaydı- tüketici derneklerinin desteğiyle, eylem "Coca Cola" boykotuyla eş anlama getirildi.

BAŞKAN- Sayın Akın, lütfen biraz daha konuya ilişkin değerlendirmeler yaparsak...

Ahmet AKIN (Devamla)- Sayın Başkan söylediğim olaylar konuyla direkt ilgilidir. Bura et boykotundan bahsediyorum.

BAŞKAN- Tamam da. Tarımda papatyaları bir bitki olarak değerlendirmek başka. Bir de siyasal simgeler açısından değerlendirmek başka. Biraz daha uzmanca bir değerlendirmeyi istirham ediyorum.

Ahmet AKIN (Devamla)- Efendim, herkes nasıl anlarsa... Ben bu tabiri çok değiştirim. Burada üç gündür, hatta bazı görüşmecilerin konu (A) olmasına rağmen, yüzde 80'nin çok daha değişik noktalara taşıdıklarını gördük ve bu söylediklerim de pek o kadar konunun dışında değil; et boykotundan ve Türkiye'deki et üreticisinin durumundan bahsediyorum ve uygulanan bir eylemin de, bizzat o günlerde basına yansıyan bir eylemin de sonuçlarını aktarıyorum. Bu kadar bundan sizlerin özellikle etkilenmesinin bir anlamı yok.

BAŞKAN- Ben alınmıyorum efendim. Odalar Birliği bu işin sorumluluğunu aldığı için, onlara töhmet altında bırakmalım.

Ahmet AKIN (Devamla)- Olabilir efendim.

BAŞKAN- Teşekkür ederim.

Ahmet AKIN (Devemla)- Şimdi, aslında artık... Yani, yıllardır süttozu dedik, tereyağı dedik, işte yakılması gereken etleri getirdik... Aslında AT; AT ülkelerinin üreticileri bizden çok daha iyi durumda, Türk köylüsü bu zor duruma rağmen, bu kötü duruma rağmen, onlar için katkı sağlamış, hatta sağlattırılmıştır, sadece sağlamış değil.

İlk gün sempozyumun akşamında, saat sekiz haberlerinde televizyonu izliyorum; tarım konusu ne derece önemlidir, TRT'ye ne derece yansiyacak... Haberlerde sempozyumla ilgili tek bir kelime yok. Belli bir süre sonra, bir sergiyle ilgili -haberi değeri açısından karşılaştırıyorum- "Bırakınız Öyle Kalsın" adlı sergi veriliyor, sempozyumla ilgili tek bir kelime yok. Arkasından bir reklam; Türkiye Ziraat Bankası, işte "Tarımımız şöyle, tarımız böyle 60 litre süt veren damızlık inekler de artık elinizin altında" diyor. Soruyorum, -ben bir ziraat mühendisiyim, zooteknistim; hocaların hepsi burada -60 litre süt veren ineği besleyebilecek Türkiye'de, yani 60 litre süt verebilecek ineği besleyecek ne kadar çiftçi var eğitilmiş; ne kadar çiftlik var veya bunun alt yapısına yem sağlayabilecek ne kadar fabrika var?... işte, köylünün açıktan açığa, üreticinin açıktan açığa bir banka, -adı ne, yazık ki Ziraat Bankası- kandırılmasının önüne geçilmek zorundadır. Günde 60 litre -bahsettikleri gibi süt veren inek zaten yoktur; Türkiye'ye geldiğinde 40'a, 30'a, 30'tan 25'e, arkadan da doğru kesime gider.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN- Sayın AKIN'a çok teşekkür ederiz.

Burada biliyorsunuz, sadece parlamentodaki partiler değil, dışındaki partiler de temsil ediliyor. Kendilerinin, şimdiki konuşmacının ve bundan sonraki konuşmacının partilerinin de Mecliste yer aldığı günleri ve tabii Türk demokrasininin tabanının enişlediği günleri özlemlerle bekleyerek, şimdi, Fehim ADAK Beye söz vereceğim. Yalnız, daha önce bir ufak değerlendirme yapmak istiyorum.

Biliyorsunuz, bazı ülkelerde siyasal partilerin amblemleri hayvanlarla gösterilir. Bu konuşmadan sonra birden aklıma geldi; şöyle iri memeli, kocaman bir ineği bir parti amblem alsın, acaba daha bereketli ve umutlu bir tarımsal geleceği simgeleyebilir mi diye. Partilerin düşünmesi dileğiyle...

Efendim, Sayın Fehim ADAK burada Refah Partisini temsilen bulunuyor; sadece partisinin değil, tabii kendi görüşlerini de dile getirecek. Kendisi bu konuda uzmandır; çünkü, daha önceki hükümetler döneminde Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı yapmıştır.

Fehim ADAK

Refah Partisi Temsilcisi

Efendim, bu sempozyumu tertip eden Ziraat Mühendisleri Odasına candan, partim ve şahsım adına teşekkürlerimi sunarım.

Muhterem dinleyenlerim, bir çözüme gidebilmek için, önce tarımımızın durumu, problemlerini; ondan sonra da, bu problemlerin sebeplerini, daha sonra da, bu sebeplerin giderilmesinin yollarını araştırmamız lazım. Bendeniz, bu silsile içinde takdimimi yapmaya çalışacağım.

Muhterem arkadaşlarım, hepiniz için uzmanısınız ve gayet iyi bilirsiniz ki, kaynaklarımız bugünkü nüfusumuza fazlasıyla yetmekte, hatta dünyadaki bugünkü teknik seviye şayet bizde olsa, bugünkü üretim seviyesi şayet bizde olsa, nüfusumuzun 2,5-3 misli daha insanı besleyebilecek potansiyelimiz mevcuttur. Bu potansiyel, hepinizin bildiği gibi kısaca; 27-28 milyon hektar tarım arazisi; 7 milyon hektar ormanlık ve buna ilaveten; 65 milyon küçük-büyükbaş hayvanımız; büyük su ürünü potansiyelimiz. Üç tarafımız denizle çevrili, 4 500 kilometre uzunluğunda akarsularımız, tabii ve suni göllerimiz mevcut. Ancak maalesef, hemen belirtmek mecburiyetindeyim ki, tarımdaki verimimiz, ileri Avrupa ülkeleri veriminin üçte biri mertebesinde; ormandaki verimimiz ise onbeşte biri, yirmide birinden söz edebiliriz. Su ürünlerine gelince, bu da dörtte bir, beşte bir mertebesinde dir.

Muhterem arkadaşlarım, yani bizim kabiliyetimiz mi yoktur? Biz acaba ötekilerin seviyesine, özendiğimiz Garblıların seviyesine neden çıkmadık? Senelerden beri, onları takip ettiğimiz söyledik, onların yoluna gittiğimizi söyledik; ne yazık ki, bugün vardığımız nokta pek iç açıcı değil. Ben, biraz daha işin içine girmeye gayet edeyim müsaadenizle.

Kendisine yeterli 7 tarım ülkesinden biriyiz; ama, maalesef, 1987'de 780 milyon, 1988'de 500, 1989'da 812 ve 1990'da muhtemelen 2,5 milyar tarım ürünü ithal ettik. Niçin bu ithal ediyoruz? Gelip bir taraftan "Kaynaklarımız bizim 2,5 misli insanı besleyebiliyor" diyoruz; öbür taraftan da çok zor imkanlara, çok zor şartlara, hatta bağımsızlığımızı ipotek altına alma pahasına elde ettiğiniz dövizleri, maalesef, üretmeniz mümkün olan tarım ürünlerine heba ediyoruz. Bunun sebebi nedir? Herhalde bizim insanımız kabiliyetsiz değildir. Bunun sebebi açıktır: Tatbik ettiğimiz politikalar yanlış. Siyasi kuruluşlarımızın, siyasi partilerimizin bugüne kadar tek başına iktidara gelmiş olan, bugüne kadar tek başına bu milleti idare etmiş olan siyasi iktidarılarımız, yanlış tarım politikaları takip etmektedir. Demektedir ki, "Efendim, biz ithalatı piyasa düzenini korumak için, tüketiciyi korumak için, aşırı fiyat artışlarını yok etmek için yaptık." Bir an için bu doğru kabul edelim. O zaman ithal ettiğiniz malın fiyatının, hiç değilse içerdeki üretim fiyatının üstünde olması lazım veya dengi olması lazım. Eğer sizin içerdeki üretim fiyatınız, ithal ettiğiniz maldan daha yukarı ise, bu ithalat, tanzim değil, yok etme politikası için yapılmıştır; bizim üretimimizi yok etme politikası için yapılmıştır.

İki misal vereyim müsaade edersiniz: Biri, canlı hayvan ithalatıdır. Canlı hayvanı, biz 1,85 Deutsche Marka İstanbul destini ithal ediyoruz; 1,85 Deutshe Mark. Bu aşağı yukarı 3 bin 700 lira ediyor canlı kilo. Canlı hayvanın canlı kilosu 3 bin 700 lira. 3 bin 700 liraya ithal ediyoruz. Fon koymuşuz; 300 dolardı, 600'e çıkarmışız, düne kadar 300 dolardı, 300 dolar fonla 900 lira ediyor. 3 bin 700 liraya 900 lirayı eklediğiniz zaman, 4 600 lira ediyor. Peki, içindeki üretimi kaç mal olur? Yani, bu ithalatı yapacak olan bir siyasi kuruluş, buna karar veren bir siyasi kuruluş, içindeki üretimin kaç olduğunu bilmeden mi ithal ediyor? İçindeki üretimi ben size söyleyeyim; 7 bin lira günlük hayvan ihtiyacı vardır sadece yem olarak. Bunun bakımını amortismanı her şeyini bir kenara bırakıyorum, 7 bin lira güne. Bizdeki canlı hayvan besiciliğinde bir günde canlı hayvanın aldığı gram 900'dür, 900 gram alır toplam. O halde kaç geldi bu? 9 bin liraya geldi. Üreticimiz 9 bin liraya mal edecek, siz Avrupalının sübvansiyeye ettiği, bana pahalı makina satarak, aradaki farktan meydana getirdiği paralarla sübvansiyeye ettiği hayvancılığını getireceksiniz, benim buradaki çiftçimi öldüreceksiniz, benim buradaki tarımımı yok edeceksiniz; böyle bir şey olmaz, böyle tarım olmaz.

Bir başka misal vereyim. Bugün süt ineççiliğinde -sizler uzmansınız, benden daha iyi bilirsiniz- bu verdiğim 7 bin lirak günlük masrafın çok çok üstünde masraf yapmamız lazım. Onun yemi özeldir, onun yemi en aşağı yüzde 20, yüzde 30 daha pahalıdır, 10 bin lira verirsiniz süt ineççiliğine. Bizde ortalama süt ineççiliğinin yıllık üretimi 1 200 kilodur; istatistiklerde belli, 1 200 kilodur senede. 300'e bölerseniz günde 4 kilo, 5 kilo olsun 5 kilo üretmek için 10 bin lira masraf yapıyorsunuz. O halde kilosunu kaç mal ettiniz? 2 bin liraya mal ettiniz. Reva mıdır 600 dolardan, 500 dolardan süttozu ithal etmek, günah değil midir, Allah'tan korkmak lazım değil mi? Bu ne biçim politikadır? 4-5 kilo süttten 1 kilo süttozu elde ediliyor. Kim alacak bu sütleri? Bunun neticesi ne olmuş? 13 tane devletin süt fabrikası işlemez hale gelmiş, 2 bin 400 tane mandıra kapanmış; bu mudur tarım politikası muhterem arkadaşlarım?

Halbuki, fiyatın yüksek oluşunun başka nedenleri var. Nedir o nedenler? Tarım girdisi pahalıdır, gübre pahalıdır, mazot pahalıdır, tohum pahalıdır, traktör pahalıdır vesaire vesaire. Tarım girdileri pahalıdır, finansman pahalıdır. Bugün, kendini ayakta tutamayan bir sektöre yüzde 36-45 arası bir faiz tatbik etmek günahdır, bu sektörü yok etmektir. Teknik, gereği kadar bizim üreticinin ayağına götürülememiştir. Üretim planlaması yapamamışızdır, daha yapamamışızdır, yapmak imkanı bulamamışızdır. Dış ülkelerin sömürüsü ve tasallutu altına bırakmışız bu sektörü. Demin verdiğim rakamları, demin verdiğim misalleri fazlasıyla artırmak mümkündür. Nasip olursa, çözüm önerlerin içinde bu dış sömürüye ağırlık vereceğim. Maalesef, tarihinde sömürgecilik olmayan, tarih boyu insanları sömürerek, rahat geçinen Avrupa ve Amerikalıların biz de içine gireceğiz, bizi orada helalarında çalıştırıyorlar, affedersiniz, paspas temizletsinler. "Onlarla entegrasyon yapacağız" diyor bizim partilerimiz; ama, bunlar Meclis içindedirler, bizler de Meclis dışındayız, seslerimizi duyuramıyoruz.

Muhterem arkadaşlarım, biz acaba sanayi ülkesi miyiz? Yani, olabilir ki, tarımı ihmal etmişiz; sanayi ülkesi olduğumuz için, olabilir, bir mantıktır. Uluslararası standartlarda göre bir ülkenin sanayi ülkesi olabilmesi için, ihracatının yüzde 75'ninin sanayi ürünü olması lazım. İkinci faktör: Tarımda çalışan istihdamın, toplam istihdamın yüzde 25'inden aşağı olması lazım. İki tane faktör tespit etmişler. Şimdi, bizim yıllık ihracatımız var. Almanya 330 milyar ihracat yapıyor, biz 11 milyar etmişiz 1988'de. 11,85 milyarlık ihracatımızın içinde aşağı yukarı yüzde 20 tarım, yüzde 40 da tarıma dayalı sanayi ihraç etmişiz, yani un ihraç etmişiz, makarna ihraç etmişiz, efendim, işte sanayiye dayalı ne biliyorsanız- bulgur ihraç etmişiz, irmik ihraç etmişiz, işte bisküvi ihraç etmişiz. Yüzde 60. Ee, o halde birinci faktör tutmuyor; biz sanayici değiliz. Ee, ikinci faktöre bakalım. İkinci faktör de, "Efendim, istihdamın yüzde 25'ten aşağı olması lazım." Bizde istihdamın yüzde 50'si tarımda, -yüzde 25 değil- yüzde 50'si tarımda. Avrupa ülkelerinde bu rakam, diyelim ki, Almanya'da yüzde 5'tir, bir Fransa'da yüzde 7'dir, bir Amerika'da yüzde 3'tür; bizde yüzde 50'dir, bir Yunanistan'da yüzde 29'dur. Demek ki, biz sanayi ülkesi falan da değiliz. Ee, peki, tarımımıza destek vermiyoruz, balta vuruyoruz; sanayi ülkesi de değiliz, ne olacağız? Fakir yaşayacağız. Transfer yapacağız. Bu fakir milletin paralarını zengin milletlere ihracatın karşılığı olarak transfer edeceğiz; bizden onlara transfer, yardım edeceğiz onlara

Muhterem arkadaşlarım, gayri safi milli hasıla bakımından bizi bu Ortak Pazar Ülkeleriyle -Ortak Pazar'a demiyeceğim, Avrupa Topluluğu; çünkü, bu entegrasyondur. Onu da pazar şeklinde tatlı tatlı başlattılar, sonra da entegrasyon olarak ortaya çıkardılar- yani entegrasyona gireceksiniz; sizin milletiniz yok olacak, inançlarınız yok olacak, efendim, istiklaliniz yok olacak; ne olacak? Ekonomimiz belki kurtulacak. Eh belki, göreceğiz onu da.

Almanya'da gayri safi milli hasıla, 1 trilyon 208 milyar dolar, 1988 yılı, şimdi belki 1,5'lara vardı. 1 trilyon 208 milyar dolar; fert başına 19 bin 737 dolar düşüyor. Fransa'da 1 trilyona yakın. İtalya'da gene öyle. Amerika'da 4,8 trilyon 5 trilyon dolar; fert başına gene 19 bin 750. Japonya'da 2 trilyon 859 milyar dolar; fert başına 23 bin 319 ve biz Türkiye'de 71 milyar dolar -1988'i anlatıyorum bir mukayese yapabilmek için, 1988'i alıyorum - fert başına 1 305 dolar. Yunanistan'da 52 milyar dolar gayri safi milli hasıla ve fert başına 5 bin 200 dolar düşüyor. Yunanistan gibi bir ülkenin fert başına bizim 4 mislimiz fert başına milli geliri vardır. Peki, fert başına milli gelirimiz bu : 1 305 dolar. Ee, tarım bunun yüzde ne kadarına sahip? Yüzde 15'ine. Bunun yüzde 15'i ne eder? 200 dolar eder. Demek ki, tarımda çalışanların, ortalama gayri safi milli hasıladan aldığı pay, fert başına 200 dolar. "Efendim, bizim tarım iyidir, zengindir; çiftçimiz de iyidir, tarım sektörümüz de ileridir." Ee, ileriye ileri; ben, bu rakamları kendim bulmadım, bu rakamlar var.

Efendim, ihracatımız malumunuz. İhracatımız gün geçtikçe büyüyor. Nazar değsin mi, değmesin mi bilmiyorum, herhalde bu sene 22 milyar dolara ulaştı,

planlarınız da çok güzel tahliller ortaya koyuyor. Bizim dış ticaret açığımız planlarda, işte 3 milyar seviyesinde, bu sene işte 10 milyara falan çıktı bu. Bu farkı nereden ödeyeceğiz? Hiç düşünmeyin, dolarımız çok. Nerede bu dolar? Sübvansiyona geldiğiniz zaman kaynağımız yok; dış satım, dış alım farkına geldiğiniz zaman dolarımız çok. Nerede? Bu, ileride arz edeceğim oyunlardan gelen sıcak para. Türk parası ile doların arasındaki farkı bir senede yüzde 23 tutarsanız, yüzde 29 tutarsanız, yani doların değer kazanışı, sadece yüzde 29 olsa, Türkiye'de faiz yüzde 65 olsa, akıllı Garblı, dolarını getiriyor Türk parasına bozuyor, bankaya koyuyor, sene sonunda yüzde 65 alıyor, onunla dolarını yüzde 30-35 fazlasıyla alıyor. Ne oldu; gayet güzel. Nereden almış dolar ile yüze 35 kar, dünyanın neresinde var? Bu büyük sömürü, bu güzel sömürü nerede? Türkiye'de. Kim meydana getiriyor? Bunu kim meydana getiriyor? İktidarlarımız sağ olsunlar... Neyi yapıyorlar? Rahatlık var da, onun için.

BAŞKAN- Efendim, Sayın Fehim ADAK'ın bu turdaki konuşması sona erdi; ama, biliyorum ki sona ermesini istemiyorsunuz.

İKİNCİ TUR

BAŞKAN- Sayın ADAK'ı dinledikten sonra, Türkiye'de siyasal kesikliklerden, kopukluluklardan ötürü kadroların süreksizliğini, ne kadar yazık olduğunu bir kez daha anlıyoruz. O yüzden, üniversitelerden, kuşku ile bakılan üniversitelerden beklenen bir şeyi yapacağım, bu süreci tersine çevireceğim ve tura tekrar Fehim ADAK Bey ile başlayacağız. Zaten böyle şeyler yapacakları için, üniversitelerin özerklikleri falan ellerinden alınmıyor mu? Ben, gene öyle yapacağım.

Sayın ADAK'tan 15 dakika daha devam etmesini, yani ikinci tura ilk başlamasını istirham ediyorum. Yalnız, bütün konuşmacılardan, lütfen, Türk tarımının bütün bu olumsuzluklarını, sözü edilen ve herkesin üzerinde mutabık kaldığı olumsuzlukları nasıl gidereceklerini, partileri açısından dile getirmelerini özellikle rica ediyorum. Zannediyorum, hepiniz de bu bekliyorsunuz.

Fehim ADAK- Efendim, ihracatımız, işte 10-12 milyar dolar civarında; ama, başında da arz ettiğim gibi, bu ihracatımızın çoğunluğuyla yüzde 60-70'i tarım ve tarıma dayalı üründür, bu kadar zulme uğramasına rağmen tarım kesimi, bu kadar zulme uğramasına rağmen tarım sektörü gene de -Allah razı olsun diyeceğim- ihracatımızın yüzde 60-70'ini sizlerin gayretleri, köylümüzün gayreti, her şeyden mahrum olan yüzde 50'lilik kitlemizin gayreti meydana getiriyor. Bunu, sevinerek ifade edeyim. Biz, kendi kendisine 200 dolarla yaşamak mecburiyetindediniz diyoruz; hem de kendisi bu çok övündüğünüz ihracatımızın ana maddesini, bizzat kendisi temin ediyor.

Şimdi, Almanya'da ihracat nasıldır? Almanya, 308 milyar civarında 1988'de ihracat yapmış, 230 milyar da ithalat yapmış ve 68 milyar dış ticaretinde müspeti vardır. Japonya, 230 milyar ihracat yapmış, 169 milyar ithalat yapmış ve müspeti de senede 91 milyar dolardır, senede.

Biz ne yapmışız? İşte, 1990'da 12 milyar -tahmini bu- ihracat yapmışız, 22 milyar ithalat yapmışız ve 10 milyar dolar da dış ticaret açığı vermişiz. Bunu da nereden temin etmişiz? Demin arz ettiğim sömürü malı sıcak paradan. Açmışız kucağımızı, senede yüzde 30 artırmak suretiyle parasını, dolarını getirip bozduyoruz; koyuyor "12 milyar rezervimiz var..." Ee, nereden geldi bu?

250 dolar ihracat yapana ilave sübvansiyon yapıyor. Ton başına, 1 250 dolar. 600 dolara satıyor; 1 250 dolar kendi ihracatçısına veriyor. Artı, bunu üretirken bir sürü sübvansiyonlar yapmıştır : Çiftlik modernizasyonu için sübvansiyon yapmıştır, çiftçi başına 60 bin ecir vermiştir; çiftçi ailesi başına 120 bin ecir vermiştir. İlave, beslenen her çiftçi adedi için yüzde 25'ler artırmıştır. Bütün bunların içinde, biz, bu siska halimizle, bu hiç destek görmeyen halimizle "Ee, canım alışacaksınız, alışacaksınız ki..." Ee, ne olacak? "Güreşecekseniz bunlarla." Yahu, eşit şartlarla güreş olur. Yani, siz benim ayağımı bağlayacaksınız, elimi bağlayacaksınız, sonra "Güreş" diyeceksiniz; böyle güreş olur mu? Böyle şart olur mu?

Şimdi, demek ki, bu sübvansiyonlar bizim için kullanılan bir sömürü aletidir. Diyeceksiniz ki, "Kendi parasını veriyor." Hayır, kendi parasını vermiyor. Bana sattığı makineden, beni geri bıraktığı teknikten dolayı bana sattığı makineden bunu alıyor, o tarafa aktarıyor. Yani, telden tele oluyor, Bu sübvansiyonlar, benim çiftçimi öldürüyor, tarımımı öldürüyor; aradaki farkı gene benden alıyor, açık göze bak, aradaki farkı gene benden alıyor.

Şimdi tarım ürünü ihracatıyla, sübvansiyonlarla sömürü dedik. Tarım üretiminde sömürü dedik. Bu ikisini anlattık. Anlaşmalarla sömürü.

Anlaşmalarla sömürü nasıl oluyor? Bizim resmi kaynaklarımızın yayınlarında vardır. Biz, bir ülkeden yardım aldığımız zaman, bazı şartlar ileri sürer -buradaki kardeşlerimizin birçoğu bu anlaşmaların içinde bulunmuş- "Şunu, şunu, şunu, şunu benden alacaksın. Bu parayı benden aldın, şu benim dediğim mallara kullanacaksın." Ee, ne olacak? Benim kazanma gücüm mü kaldı? Kesin olarak araştırmalar göstermiştir ki, bu dış yardımlarla alınan mallar normal piyasa fiyatlarının yüzde 35 üstüdür. O halde, işin başında zaten adam % 35 ekledi üstüne. O yüzde 35'in üstüne bir de faiz ekledi, faiz belası var. Faizle nereye geldik? 50 milyar dolar almışız. Şimdi, senede 3 milyar 10 milyon taksit, 3 milyar 100 milyon faiz ödüyoruz. Devamlı ödeyeceğiz. Ne zamana kadar? Ödeyeceğiz... "Efendim, biz sadıgız borçlarımıza, ödeyeceğiz bunları tabii." Birçok politikacılarımız aynı lafları söylüyor: "Biz bunları ödeyeceğiz tabii." Ödeyeceğiz de, nereden ödeyeceğiz? Bu sıcak paradan ödeyeceğiz? Sonra ne yapacağız? Sonra da tekrar gidip onlara yalvaracağız, önümüzdeki ticaret açığını kapatmak için, tekrar kendisinden 3 milyar borç daha alacağız. 6 milyar vereceğiz, 3 milyar alacağız. Durum bu.

Şimdi, tohumla, damızlıkla sömürü, onlar aynı. Dövizli ticaretle sömürü var. En büyük sömürüyü Garpli bununla yapıyor. En büyük sömürüyü, Garpli, kendi parasını kullanarak yapıyor. Ben bir soru sormak istiyorum; o da şudur: Dünyada -rakamını tam bilmiyorum, herhalde trilyonlara varan- dış ticareti tanzim eden dolar vardır, mark vardır, frank vardır. Bunlar nasıl çıktı dünya piyasalarına?... "Bana bu para lazım", Amerika, "Al öyleyse" dedi verdi, öyle mi? Nasıl çıktı bunlar? Doların karşılığında bir şey almadı mı Amerika? Ne aldı bunların karşılığında? Benim üretimimi aldı. Pamuğumu aldı, susamımı aldı, petrolümü aldı; her şeyimi aldı beni bu hale soktu. Benden transfer yaptı; ama, görmedim. Beni idare edenler hiç görmedi veya göstermedi. Ee, peki, ne oldu? Adam, buradan bir sürü mal aldı. Ee, biz de buna "Ticaret yapıyoruz" ... Ben mecbur muym yahu? Niçin kendime öyle bir kitle teşkil etmiyorum ki, benim de param mutuber olsun. Niçin, kendime öyle bir kitle teşkil etmiyorum ki, bütün hammaddeler bende... Petrol bakımından, tarihi yakınlığı olan bir sürü ülkeyle, dünyanın en zenginiyiz. Biz, eğer bir ticari ilişkiler içinde olursak; biz, kendimize göre bir para birimi meydana getirirsek, bu meseleyi tersine çevirebilir miyiz, çeviremez miyiz? Mesele burada. Haa, sömürüleceğiz, sömürüleceğiz, sömürüleceğiz, ondan sonra, siz değerli teknisyen kardeşlerimize "Yahu, bu işin içinden nasıl çıkacağız?". Nasıl çıkacaksınız? Sömürüyü de atacaksın. Nasıl çıkacaksın? Sömürülmekten vaz geçeceksin.

Şimdi, bir de sıcak parayı anlattım ben; sıcak paranın bir fonksiyonu daha var ihracatta; tahriktir. Şimdi, eğer siz doların hakiki değerini değil de, onun altında bir Türk parasıyla değerini verirseniz ve ithalatı da libere ederseniz -Yani ithalata set çekseniz kabul ederim, ithalata bir şey koysanız kabul ederim- libere ederseniz, o zaman ithal ettiğiniz mal size ne gelir? Ucuz gelir. İthalata sizi tahrik eder bu durum. Bugün, bizde öyle. Enflasyon yüzde 60-65, dolar artışı yüzde 290, halde, dolar ile gelen mal yüzde 30 ucuz.

Şimdi, ben özür dilerim...

BAŞKAN 3 dakikanız var hocam.

Fehim ADAK (Devamla)- Ne olacak? Peki, biz bir de nizam getireceğiz.

BAŞKAN- Vatan sağ olsun efendim.

Fehim ADAK (Devamla)- Şimdi, ben diğer partilere bir sual sormak istiyorum. Müsaade ederseniz, hepsine. Bu partiler Garpçı değil mi? Faizci değil mi? Avrupalılarla beraber olmak istemiyor mu? "Entegrasyon" demiyor mu? O halde neyin kavgasını yapıyoruz biz burada? Ben diyorum ki, "Bu işin temelinde sömürü var" ve anlatıyorum, ne ile sömürüldüklerimizi anlatıyorum. Ee, peki, bu sömürüyü kaldırmayacaksınız da, bunların emri altında olacaksınız da, bunların verdikleri reçetelere uyaçacaksınız da, bunların üç beş kuruşluk yardımları için her dediğine "Evet" diyeceksiniz de, hatta dış politikamızı ipotek altına alacaksınız da, kendilerinden çok çok daha ötede, efendim, bazı meselelerde karar beyan edeceksiniz de; peki, ne olacak? Memeleket nasıl kurtulacak? "Efendim, tarımı, tohumu iyileştireceğim; işte, bilmem ne...." Güzel, güzel de; ama başında bunları halletmemiz lazım. Ötekiler hepsi güzel. Tohum güzel olacak, gübre iyi olacak, her şey güzel olacak; doğru, ama, oraya nasıl gideceğiz? Şimdi, bu adamlar, bu Garplılar o kadar insafsızlar ki...

BAŞKAN- Biz ne yapmalıyız efendim?

Fehim ADAK (Devamla)- Ona geleceğim efendim. Ee, müsaade etmiyorsunuz ki, bakın biz hep Meclis dışıyız, gündem dışıyız... Efendim, müsaade edin de anlatalım, anlatmak istiyoruz. Geleceğim.

BAŞKAN- Siz değerli bir parlamentersiniz, her şeyin efendim, tamları içinde olduğunu bilirsiniz. O yüzden gelin siz... Biz bunları biliyoruz, mesajı da aldık.

Fehim ADAK (Devamla)- Hayır, ben yoktum. Ben çözümü vermedim.

BAŞKAN- Ama, vermeniz lazım.

Fehim ADAK (Devamla)- 60 sene beynimiz yıkanmış efendim, nasıl temizleyeceğiz? 60 sene yıkanışlar.

BAŞKAN- Efendim, size 2 dakika daha fazla; ama, bir dakika daha değil. Onun üzerine lütfen...

Fehim ADAK (Devamla)- Hay hay.

Şimdi efendim, ber bir Bolivya misali vereceğim.

BAŞKAN- Çözümlere geliyoruz; bir cümleyle lütfen.

Fehim ADAK (Devamla)- Çözüme geliyorum. Bolivya misalinden sonra çözüme geleceğim. Sıkmayacağım sizi. Bir bolivya misali vereceğim.

Amerika Bolivya'ya borç veriyor. Borç 4 milyar dolar. 650 milyonun zamanı geliyor, ödeyecek. Bolivya ödeyemiyor. "Bana arazi ver" diyor. Ee, sıkışıyor. Sağa gidiyor, sola gidiyor ve veriyor. Ormanda bir yer veriyor. Bu ziraatçi kardeşlerimiz hepsini biliyorlar ve... Veriyor. Neticede, o da bir şirkete veriyor bunu. O şirket de gidiyor, ormandaki ağaçları kesiyor ve oraya kokain ziraati yapıyor. Hepiniz biliyorsunuz bunu.

Şimdi, insani görünüyor. Efendim, uyuşturucuyla mücadele ediyor.... Şu hale bak. El alemin gidip arazisine el koyuyor, bir de üstelik yüzkaralığı yapıyor; biz de bunları büyük kabul edeceğiz efendim. Bunlar teşhir edilecek. Ee, git bakalım ne olacak. İşte gittin, gittin; bak geri geldin.

BAŞKAN- Çözümler efendim.

Fehim ADAK (Devamla)- Şimdi, geldik çözümlere efendim.

Efendim, çözümün birincisi: Bu sömürü düzenin çarkından dışarı çıkmak. İkinci- si : Tarımdaki fazla istihdamı, yüzde 50 fazla istihdamı sanayiye çekmek için, yani... “Efendim, geliyor, öyleyse, sanayi var.” Yok, geliyor, sanayi var değil, adam, oradaki anarşiden kaçıyor, geliyor, oradaki geçimsizlikten kaçıyor geliyor. Öyle değil. Sanayii kur, ben göreyim. Hangi sanayii kurdun? “Efendim, ağır sanayi bize gelmez. “Ni- ye? “Ee abilerimiz kabul etmiyor.” Ağır sanayi kuracağız. Küçük sanayi siteleri, mite- leri, zaten biz onları geliştirdik gidiyor. Ağır sanayi kuracağız. Bizi sömürdükleri bir sanayi var ya, bize devamlı 2 misli, 3 misli para ile sattıkları sanayi var ya, işte, onu ku- racacağız.

Ben, burada size bir misal vermek istiyorum. Bilmiyorum, hepiniz dişiniz için dişçiye gitmişsinizdir. Bir çark vardır, beş gramlık bir çark. Bu beş gramlık çark 1 mil- yon liraya ithal ediliyor. Kilosu 200 milyon liraya geliyor. Biz ne satacağız? Patates. 1 kilo demiri almak için, tam 1 milyon patates satacağız.

BAŞKAN- Sayın Fehmi ADAK, son derece hoş konuşuyorsunuz da, şimdi, bu- rada birtakım kurallar koyduk, biliyorsunuz. Arada bir “Bir kere çiğnesek olur mu?” diye sorulabilir; ama herkes...

Fehim ADAK (Devamla)- Peki efendim, saygılar sunuyorum.

BAŞKAN- Ama, herkes bir kere çiğnese, 55 milyon kere çiğnemek gerekecek.

Fehim ADAK (Devamla)- Çiğnenebilir efendim. Zaten 60 sene çiğnemişler, ben de çiğnememeliyim. 60 sene çiğnenmiş.

BAŞKAN- Efendim, çok teşekkür ederim. Sağ olun, var olun.

Efendim, gene tersinden başladığımız için, Ahmet AKIN Beye söz vereceğim. Yalnız, kendisinden ufak bir ricam var: Bir siyaset ürünü olan “Papatyaları”, tarım ürünleriyle lütfen karıştırmayınız.

Ahmet AKIN- Sayın Başkanım, “Papatyalar” ile özel bir ilginiz mi var? Çok ko- ruyorsunuz, bilemiyorum

BAŞKAN- Hepimiz “Papatya falı” bakmıştık efendim, gençliğimizde.

Ahmet AKIN- Şimdi, partinin çözüm yolları nedir; yani, düşünceleri?... Mutlaka bir kaynak aktarımı olayı. İşte söylüyorum, iç ticaret hadleri ile, işte, köylüden kesile- cek; bunun sanayiye aktaracağız. Demokratik Sol Parti ve şahsım adına ben nasıl dü- şünüyorum; bunu açıklamaya çalışacağım.

İç ticaret hadleri, tarım için gizli bir vergidir. Bunu açığa çıkarmak lazım. Yani, iç ticaret hadlerini biz, tarım aleyhine kullanarak değil; açıktan, vergiye dönüştürmek lazım. Yani, iç ticarete farklı bir işte kullanılan vergiyi kullanacağız. O vergiyi belli bir süre, kırsal alandaki yatırımlara aktaracağız. Yani köylü, artı değerini, yine kendisi için gerekli olan tarımsal sanayiye ve daha üst noktada halk sektörüyle ilgili olarak da, sanayi yatırımlarına dönüştürebilecek. Yani biz, köylünün cebinden aldığımızı, sanayicinin cebine koymayacağız.

Bu, son on yıldır iç ticaret hadlerindeki kırsal kesimin kayıpları, sanayiye de dönmemiştir zaten. Bunlar, aracının, tefecinin, işte, ticare kesimin elinde kalmıştır. Bu paraların nereye harcandığı da büyük bir sorudur?

Evet, biz, kaynak aktarımında, kırsal kesimden tarımsal sanayiye ve sanayiye kaynak aktarırken; yine, bu kaynaklarla oluşturulan yapıların sahibinin, o kaynağı sağlayan kişiler olmasına özen göstereceğiz.

Bir de, kooperatifçilik olayı üzerinde durmak istiyorum. Kooperatifçilik olmazsa, tarım olmaz. Kooperatifçilik olmazsa, demokrasi olmaz. Biz, Demokratik Sol Parti olarak, bu iki ikilemin üzerinde duruyoruz. Şimdi, üretim planlamasıyla ilgili biraz evvel işte "Yasaklayacağız, fındık fazla geldi, ekmeyin" diyeceğiz dediler. Aslında, bu halkta esnaflık olsaydı, yani kooperatifler olmuş olsaydı ve bu kooperatifler bu planlamayı, aşağıdan yukarıya doğru yapabilmiş olsalardı; aslında, bu yasaklamalara da, yakmaya da gerek kalmayacaktı bugün. Yakmıyorlar aslında. "Yakıyoruz" diyorlar. "Tütünü yakacağız, fındığı yakacağız, atacağız" diyorlar. Sonra, bir bakıyoruz ki, satılıyor onlar. Demek ki, onlara fiyat verirken, "Nasıl olsa yakılacak tütünün, ne olacak." İşte 9 bin 500 lira, 8 bin lira, 1 600 lira falan. Aslında yakılmıyor. Ben bugüne kadar yakıldığını da görmedim.

Şimdi, GAP konusunda. Bizim konuşmamızın önünde, çok uzun bir süre GAP'tan bahseldi. Demokratik Sol Parti olarak, biz GAP Bakanlığı kurulması yönünde bir önerimiz vardı; yerinden kopuk olmamak üzere, tabii bu Bakanlık da GAP'ta olmak üzere. Özal Hükümetlerinde, tahmin ediyorum bir devlet bakanı o konuda sorumlu. Yalnız, bu Devlet Bakanı tahmin ediyorum o bölgenin şeyh, şih, bağnaz kesiminden bir arkadaşımız. Defalarca da toprak reformuna karşı olduğunu da pek gizlemiyor. Yıllarca milletvekilliği ve bakanlık yapmış olmasına rağmen, kendi bölgesinde de pek gelişmişlik yok. O yapıyla GAP'ta topraklar, tersine toprak reformuna dönüşür durumdadır. İşte, belirli dönem önce yapılmış, senelerce önce yapılmış toprak reformundaki topraklar yerine iade edilmekte; ama, bunda bir miktar kaçırılmaktadır. Yani, önemli olan da bunun kimin kapması önemli değil bizce; o ya da bu kapabilir. Bizim korkumuz, GAP'ı sıkıntıların dahi bir kısmını oradan çıkarabilecek. Onu, biz istemiyoruz bin, 2 bin kişi kapsın. Onu kapacaksa, GAP Bölgesinde yaşan insanlar kapsın. Ama, bu böyle olmayacağı benziyor. İşte, daha önceden toprak reformuyla elinden alınmış topraklar geriye iade edilirken, birçok yerde bilgileniyoruz, alıyoruz ve

burası iyi toprak değil, daha değişik yerlerden adamlara toprak verildiği ve hatta 300-400 kişilik bölümlerin 1-2 kişiye teslim edildiği, yapılan araştırmaların içinde. GAP'la ilgili olay böyle. Yani GAP'ı, epey gündemde kalmış hesabı bizce; Türk GAP'ı kaptırmayız falan, filan. Önemli olan onların kapsamı değil zaten. Bizim korkumuz başka.

Bir de, Ziraat Bankası Biraz evvel de bahsettim, işte, 60 litrelik süt olayında. Üretici halkın kooperatifleri devlet sultanından, demokratik hayata kavuşturulurken, Ziraat Bankası da bir devlet bankası olmaktan çıkarılıp, büyük ve güçlü kooperatifler bankasına dönüştürülmelidir ve onun hizmetinden öncelikle yararlanması gereken köylülerin, çiftçilerin kooperatiflerine bırakılmalıdır.

Bu yeni bir şey aslında. Genel Başkan durumu, İstanbul'da bir basın toplantısında, daha sonra da Ödemiş'te üreticiyle dayanışma mitinginde dile getirdi. Yani Ziraat Bankası, kooperatiflerin üst biriklerinin Kooperatifler Bankası haline dönüşmelidir.

Osmanlı topraklarında, demokratik kooperatifçilik hareketini Mithat Paşa başlatmıştır. Demokratik halk kooperatifçiliğini yaşatır ve dönemi içinde, yine Mithat Paşa, o kooperatife bağlı tasarruf sandıklarını kurdu muştur. Ziraat Bankası, o zaman demokratik halk kooperatifçiliği faaliyetinde ve o tasarruf sandıklarından doğmuştur. Fakat sonradan bu hareketle bağlantısını koparmıştır.

Şimdi, tahmin ediyorum bundan 2 ay önce, yine televizyonda izliyorum, İstanbul tepelerini gösteriyorlar; işte, Ümraniye, Kartal, gecekondu kesimleri. İnsan, izledikçe üzülüyor. Buna üzülmeyle bunun bir çaresi yok. Yıllar önce başlattığımız bir köy-kent projesi vardı. Belli konular hep yanlış anlaşıldı veya saptırıldı. Eğer bu, bugüne kadar gerçekçi anlamda uygulanabilseydi; o çarpık kentleşme, bugün ortaya çıkmayacaktı. Efendim, işte ozaman bu kentlerin bir maliyeti vardı. İşte, buraya meslek lisesi yapılacak, buraya sağlık ocağı yapılacak... Bir maliyet gerekiyordu. Şimdi, bu gecekondu bakıyorum ve oraya da gerekiyor. İşte, yol, gerekiyor, su gerekiyor, elektrik gerekiyor, vesaire, vesaire. Aslında daha zor. Yani, onu kendi içinde, kırsal kesimde kendi arasında çözmek varken, işte, ne kaçırdık? Ama, şu an çözümsüz diyebileceğimiz bir noktaya geldi.

Tarım kesimi ile ilgili de birkaç noktada bir şeyler söylemek istiyorum.

Tarım kesimini verimli kılacak üretim tekniklerini geliştirmek ve yaymak durumundayız. Tarım kesimi, önemli sanayilerin hammaddelerini sağlayan bir sektör olduğu gibi, pek çok diğer sanayi kesimlerinin de alıcısı durumundadır. Bugünkü ekonomik modelin temel prensibi, "Alıcısı olmayan mal üretmemektir." Eğer, tarım kesiminin alım gücü sürekli düşürülürse, bu sanayiye verilecek malların miktar ve kalitesini etkileyebileceği gibi, sanayiden satın alınacak malların da miktar ve kalitesini

etkileyebilecek; ekonomide duraklama süreci hızla artacaktır. Tarımda üretken gücünü artırabilmek ve onu diğer sektörlerde yaratacağı talebi artırabilmek için, özenle seçilmiş, ülke gerçeklerine uygun politikalar üretip, uygulamaya sokulmalıdır. Günü kurtaran, bazı ülkelerden kopya çekilerek aktarılan politikalarla başarıya ulaşılama-yacağı bir gerçektir. Türkiye’de uygulanacak ekonomik politikalarla, tarım ihmal edilmemelidir. Tarımın nispi olarak önemi az görülse de, ekonominin farklı devrelerin-de, farklı düzeylerde girerek, ekonomiyi adeta kollarında büyüten bir sektördür.

Sayın Gürdere, biraz evvel “Beslenmede daha iyi standartdayız” dedi. Bir de onun dışında “Ticaret hadleri işte, Avrupadaki yüzdelere yakın” dedi. Tarım 50 dedi. Ve nitekim, Avrupa Topluluğunda yüzdelere çok yakın, 98 civarında verilen bir olay. Yüzde 50’lik kısmı nereye saptadığını ben anlayamadım. “Beslenmede daha iyiyiz” dedi. Onu, kırsal kesimdeki köylülere sormak lazım.

Biz, küçükken köydeydik. Ramazan günleri sabah orucuna kalmak için yarışır-dık. Yani, o günkü yemekten; 8 yaşındaki, 9,5 yaşındaki çocuğun özlemiydi o; sabah kalkardık, mısır patlardı, çeşitli tatlılar olurdu, vesaire, vesaire; ama, şimdi, kırsal ke-simde ne yazık ki, akşam oruç oldu, yedik, bir kısmını sabaha ayırarak... Yani, bu “Beslenmede daha iyi standartlara geldik” derken, nereleri kast ediyordu, ben anla-yamadım.

Partimizin, Türk tarım topraklarının geleceği konusunda da kısaca, düşüncesini söylemek istiyorum.

Tarımsal sit planı uygulanmalıdır. Yani, bugüne kadar gözardı edilen, sanayi-nin gelişmesi için, genel fon açıdan, tarım arazileri en azından bunda sonra korunma-lıdır. Çünkü, burada birçok firmadan aldık, toprağımızın bu noktada olduğunu, dile getirdiler. Eğridir’deki arazileri de tarımsal sit politikasıyla sağlanması gerektiğine inanıyorum.

Teşekkür ederim.

BAŞKAN- Biz sayın konuşmacıya teşekkür ederiz.

Şimdi Tansu ÇİLLER Hanım tekrar söz alacaklar; fakat, hemen konuşmasının sonrasında partisinin, Parti Meclis Toplantısı olacağı için, ayrılmak zorundalar. Be-nim aracılığımla özür diliyorlar.

Buyurun efendim.

Prof.Dr. Tansu ÇİLLER (DYP Genel Başkan Yardımcısı)- Çok teşekkür ederim Sayın Başkan.

Bu aradaki konuşmadan sonra, bıraktığımız yerden, çözümlerden devam edelim diyorum.

Geçen sefer, bu konuşmamda biliyorsunuz, kısaca tarımın çok önemli birtakım sorunlarına baktık. Sonra, dünya içindeki değişimine değindim. Yani, bir tanesi, maa- lesef, petrol krizi olacak dedim. Bu petrol krizi, 1990 başlarında bütün dünyayı etkile- yecek ve özellikle Ortadoğu'ya bir kaynak aktarması yapacak, Rusya'ya bir kaynak aktarması yapacak. Bu mesela, her bir Türk parasında bir dolarlık varil başına yük- selme, aşağı yukarı 1 milyar dolar Irak'a gidiyor. Bugüne kadarki fiyat artmaları, yer itibariyle Sovyetler'e 40 milyar bir aktarma yaptı; demek ki, iki bölüme; Sovyetler'e ve Ortadoğu'ya kaynak aktarılacak bir dünyada olacağız. Şimdi, bunların içerisinde tarıma dönüyorum. Türkiye'yi bırakın bir kenara, Türkiye'nin sorunlarını bir başka panelde inşallah ele alınız. Tarımı özellikle ele almaya çalışacağım.

Genel çözüm, mutlaka globalleşmeden geçiyor diye geçen sefer de söyledim. Bu globalleşmeyi dünyayla bütünleşme olarak alıyoruz. Dünyada bütünleşme der- ken, eğer dünya fiyatları varsa bir ülkede, bunu üretirken işçinin, faizin, karın ve kira- ların paylarının da aşağı yukarı aynı olması lazım; girdiler de aynı fiyatla satılırsa... Demek ki, bizim yapımızda, özellikle burada üzerinde durulacak olay, genel olarak gene, gelir maliyetini düşürünken, ücretleri yukarı çekebilme sorunudur. Çünkü, üc- retleri yukarı çektiğiniz zaman, bu defa, üretici bunu karşılayamamakta. Oysa, dünya oranlarının çok üzerinde bir seri maliyeti var katma değer içerisinde; yüzde 40'ları aşmış olduğu da malum. Demek ki, bu ikisinin arasında bir denge kurmak demek dünya ile bütünleşme. Bu, genel hattı.

Şimdi, dünyayla bütünleşme dediğimiz zaman, demek ki, eğer tarımı ele alacak- sak, ilk başta ihracat diyoruz. Çünkü, genel makro dengeler, Türkiye'yi buna zorlu- yor. Dış borçlar, aşağı yukarı minimum 40 milyarın üzerinde; 2 milyar dolar da, eğer birtakım diğer savunmayla ilgili, ordumuzla ilgili, birtakım borçlanmaları da ele alır- sanız; demek ki, bunlar var karşımızda, mutlaka var. Bütün bunlarla birlikte, bir güzel bileşii de yaşıyoruz. Bakın, dünyanın yüzde 9-10 'nun gıda ithalatını yapan bölüm Or- tadoğu; yanibaşımızda, yüzde 9-10 yapıyor. En büyük kişi başına ziraat ithalatı ya- pan Ortadoğu. En büyük üç bölümü; yaş meyve, et, süt mamülleri ve tahıl ve bundan sonraki 4-5 yıl içerisinde buradaki gelir artacak; eğer büyük bir savaşla karşı karşıya kalıp, büyük imhalar görmezsek; çünkü, petrol ve o ölçüde görmüyor teknisyenler bunu. Demek ki, bir büyüyen dünya gelirini Ortadoğu'da görüyoruz ve bunlar en bü- yük tarım ithalatçıları. Kişi başına da bu böyle. Onun yanında bir olay daha oluyor. O da Sovyetler. Sovyetler Birliği yine en büyük ....ithalatçı..... ithalatçı, Doğu Blokuyla beraber. Demek ki, Türkiye ikisinin ortasında; bir Sovyetler ve Doğu Bloku, diğer ta- raftan da Ortadoğu. Her ikisine gelir aktarılıyor; petrol krizinden dolayı, her ikisine de gelir aktarılıyor.

Şimdi, Türkiye'nin tarımı hiç kuşkusuz, Türkiye'nin geleceğidir. Türkiye'nin tarıma dayalı sanayisi; ama, dünyayla bütünleşmiş Türkiye'nin geleceğidir.

Bakın, Türkiye'de hakikaten son yıl itibariyle baktığımız zaman, şunu görüyoruz: Türkiye'de hakikaten 5 milyarın üzerinde, geçen yıl itibariyle aşmış, tarıma dayalı bir sanayi var ve bunun yanında da tarım 2 milyarı aşmış. Demek ki, 7 milyarı aşmış bir potansiyel, 12 milyarın içerisinde.... Esasen, bu kadar üzerine gittiğiniz ve iç ticaret hadleriyle, dış ticaret hadleriyle, vergilerle ve gelirden dağılımını oldukça keserek makro ettiğiniz arıza.... tarımdan geliyor yine de bu.

Şimdi, dünyayla bütünleşme derken ve ihracat derken, hemen ardından, tabii olarak sübvansiyon politikaları da ithal etmek gündeme geliyor. Yani, eğer biz AT ile bütünleşeceksek, onlarda.... diye bir olay varsa ve bu yapılacak. Nedir bu? Ne yapıyor? Türkiye'de bugünkü tarım fiyatını alacaksınız, bu tarım fiyatını Avrupa'daki tarım fiyatı, üreticinin aldığı tarım fiyatını bir istikrar fiyatı olarak göreceksiniz ve bunun altında gelen; çünkü, sübvansiyonlu gelir veya bütün ihracatınız, yani ithalatınız, tarım ithalatınız. Bu tarım ithalatının üzerine bu vergiyi koyacaksınız, aradaki vergiyi. AT yapıyor.... yapıyor Amerika. Sonra, ihracata kalkıştığınız zaman, bunu sübvansiyon olarak, ihracatta bunu geri vereceksiniz destekleme olarak. Demek ki, ilk başta destekleme ile normal bir fiyat bulacaksınız, dünya fiyatlarında; AT yapıyor ve bunu Amerika yapıyor ve AT ile Amerika bunu yapacaklarını 2-3 ay önce deklare ettiler. Demek ki, yaşabileceği dünya fiyatları olan üretici fiyatlarını Amerika'da ve Türkiye'de aynı tutmak lazım. Dünyayla bütünleşmenin anlamı bu. Onun dışında, size gelen ithalat yükseliyor, ucuz geliyor. Niye? O ucuz geliyor, ama, onlar sübvansiyon veriyorlar. O sübvansiyonun arasındaki farkı siz de kapatacaksınız. Niçin kapamayacaksınız? Yani, Batı illaki sömürüyor ise, bunu biz bırakıyoruz da ondan. Aynı teknolojiyi alın, aynısını siz yapın. Dünya ile bütünleşmek bu demek işte. Buna rağmen bulamadık. O zaman, eğer siz o fiyata, o girdelerle sağlayabiliyorsanız, gelir fiyatlarıyla, dünya fiyatlarından da satarsınız sübvansiyonu da üstüne katar, o ihracatta da pekala yaparken Ortadoğu'ya ve Sovyetler'e, o rekabet gücünün ki, AT alıyor bunu, Amerika alıyor bunu; siz de sağlarsınız. Bakın, Amerika ve AT, bugün Ortadoğu'ya yaptığı gıda ithalatının, Ortadoğu'nun yaptığı gıda ithalatının yüzde 80'ni sağlıyordu, yüzde 65'lere düştü bu. Demek ki, AT ve Amerika, bu tip sistemle Ortadoğu'ya iniyor. Siz niye inmiyorsunuz? Yanıbaşınızda... Bunu o şekilde... Dünyayla bütünleşmek yok. Sadece dünya fiyatlarını almak değil; dünyanın sübvansiyon sistemini... Ha, dersiniz ki, bunu biraz daha altından almak istiyorum; çünkü, ben zaman içerisinde onların bu sübvansiyonlardan vazgeçeceği biliyorum. Bu tip önlemler de almanız mümkün; ama, dünyayla bütünleşmek bu demek.

Bunun hemen arkasından, sanayi ile bütünleşmiş bir tarıma gitmemiz lazım, özellikle dünya teknolojisi lazım; hiç kuşkusuz.

İki tane tarım sanayii olması lazım. Bir tanesi, Türk sanayiini çekecek, çekici sektör dediğimiz, en iyi teknolojiyi getirmiş; Avrupa'dakini, Amerika'dakini, en iyisi getirip koymuş ve bunu getirirken, üç saçayak üzerine dikmiş bunu ve banka kesimindeki reformdan geçer, dış sermaye kurumlarından geçer; özel kesimden alınan sömürü kütlesiyle başlar, yani şöyle: Bakın, özel kesim yüzde 18 milli gelirin, tasarruf yapmakta, yüzde 18'ini tasarruf yapmakta, yüzde 13'ünü, ancak yatırabilmekte. Neden? Devlet alıyor elinden. Aradaki fark nereye gidiyor? Devlete gidiyor. Devlet, nereye işler? Devlet temsilcilerine. Bu liberal ekonomi içerisinde, bu devlet savurganlığının ve bu devlet tasarrufsuzluğu, tasarruf açığı var, çünkü devletin; ama,.... tasarruf açığı var. Tasarruf açığı da devlet de, büyük ölçüde vergileri aldıktan sonra, çünkü, vergi yükü o kadar düşük değildir, vergi dağılımı yanlıştır, vergi yükü o kadar düşük değildir. Alabildiğinden müthiş vergi alıyor.... Dağılımı yanlış. Devlet, büyük bir vergi yükünden sonra, borsalara girmiştir; borsalardan para yemiştir. Bütün bankalara girmiştir; banka mevduatının çoğunluğunu yemektedir devlet; iddia ediyorum; tahvillerle, şunlarla bunlarla. O yetmemiştir, bütçe açığı vermiştir. O bütçe açığının içinde; ya emisyon..... dünyanın her yerinde bu vardır- bu türlü doldurmuştur bunu. Bunlarla enflasyon artışı, enflasyon vergisiyle dağıtmıştır; o yetmemiş son yıl, sizlerin yapamadığınız, meyve ihracatı Körfez kriziyle ilgili sizin yükünüzdür, size vergi salmıştır. Nasıl vergi salmıştır? Bu zarar, sizlerin zararı. Eğer Türkiye'ye Körfez krizinden dolayı bir zarar olduysa, nakliyecilerin zararıdır, tarımcıların zararıdır, turizmciğin zararıdır. Ne oldu bu? 2 milyar geldi, deklare ettiler. Sayın Cumhurbaşkanımız söyledi bunu. Nereye gitti bu para? Hangimize yardım etti? O da üstümüzden vergi alındı. O da alındı ve o da bütçe açığını kapamaya gitti ve ona rağmen enflasyon düşmedi ve ona rağmen de, "Körfez krizinden dolayı enflasyon düşmüyor" dendi, bilirsiniz. Demek ki, olay devlet. Devlet, tasarruf seferberliği yapacak ve her türlü tasarrufu seferberliği yapacak. 33 milyon fonlar var. Nereden geliyor, nereye gidiyor? Bütçe içi mi, bütçe dışı mı?... 20 trilyon açık var diye kıyamet kopuyor.... Faizle de orada var. Vergi reformu... Adil vergi reformu; oradan kazanılacak paralar. Bütçe açığını kapatmak için yeterince yer var. Yeter ki, o savurganlığı yapmayın, yeter ki, bu seferberliği, tasarruf seferberliği baştan itibaren böyle olsun. "Balık baştan kokar." Belki, uzak bir şey olabilir Çankaya'yı..... götürebilecek kişiler; ama, seferberliktir bu, örnek olmaktadır bu Devlet, devlet sömürüyor. Bu liberal ekonomi değil, bu bir Özal Devletçiliğidir, ben buna öyle söylüyorum. Başka bir çaresi de yok. Bırakın, o yüzde 18 yapılan tasarruf, özel kesim yapıyor bunu. Devlet o işe girmesin, devlet seferberliğini kontrol etsin.

Demek ki, bu sanayiye özel kesimin tasarruf, yabancı sermaye; bu dış sermayesi kurumlarıyla birleşecek. Dış sermayesi kurumları, bunları faizsiz olarak, hisse senedi karşılığında; diğer üretici çiftçiyle paylaşacak veyahut da üretken kurumlarla paylaşacak veya o anda var olan birtakım -bunlar birkaç sanayi yalnız, öyle büyük değil- bir, iki sanayi olarak, bir iki yerde en iyi teknolojiyle, çekecek sanayi olacak bu. Türkiye ekonomisini çekecek. Avrupa'da ve Amerika'daki teknolojinin aynısını kullanarak. Aynı tür kurumlarla gelmiş, yabancı sermaye, özel sermaye ve devletle birlikte

kurulmuş; devlete tabi değil hiçbir zaman. Dış sermaye kurumları sistemini bir banka kredi formunda, bir banka reformu konumunda ayrıca açmak isterim; ama, bu çekici kısım en yüksek teknolojiyi getiren kısım. Onun yanında, gene serpiştirilmiş, ziraate dönük; fakat, bunun finansmanı da yapılmış olan sanayiler; gene tanıma dayalı. Mesela, bir salatalık varsa, yanında bunun turşusunu yapıp, bunun kavanozlamasını da beraberinde yapıp, yandaki ülkelere gönderebilmek lazım. Mümkünse, bu tip sanayi yatırımlarına da teşvik ve öncelik vermek; küçük sanayiciye.

Bakın, iki tür sanayi, agro industrial diyor. Bir tanesi, en yüksek teknoloji, yabancı sermaye, artı, özel kesim, artı, devlet bir araya geliyor. Dış sermayesi kurumları çerçevesinde planlanıyor bir, iki sanayi. Onun yanında ufak agro sanayii, yani yöresel. Bunun yanında, tabii agro industrial'in hemen yanında, bu da kentleşimi beraberinde getiriyor.

Bakın, bugün 12 tane ilden, 12 tane ile akın var, diğerlerinde boşalma var. Bazılarında müthiş, süratli bir boşalma var. Yani, nüfus artışının çok altında, bazıları geriye sayıyor. Buraya gidenler ne oluyor, büyük şehirlere; İstanbul, Ankara, İzmir. Bunlar 40'ar milyondan, ödeyerek, hepsi gecekonduyu yapıyor. Bunları çarpın gecekondusu sayısı ile, bu bir kaynaktır. Bu kaynak aynı yerde olabilir mi? Bu kaynak aynı yerde, o yörenin insanları için kullanılabilir. Şehirleşme stratejisi ile birlikte bu tür kentleşmeye gitmesini istiyorduk. Sonra, o şehre giden, İstanbul'a, Ankara'ya, İzmir'e göç eden; çünkü, o yerde bir işi yok, kaldığı yerde işi yok, onun için gidiyor. Giden adam için sonra trilyonlarlık barajlar düşünüyorsunuz büyük şehirlerde, o da bir kaynak israfı. Çünkü, o gecekonduyu gelmeseydi, o baraja ihtiyacınız yok. O gecekondunun ise, kendi yerinde suyu var zaten, suyu var. Bu kaynak israfı ile şehirleşmeyle bütünleşen; ama, şehirleşmeyi diğer 12 şehrin dışında, o yörelerde tutabilen bir adla industrial, ziraat, şehirleşme süreciyle, toprak reformu ben bu anlamda alıyorum. Tarımdaki toprak reformunu, bu büyütülmüş makro düzeyde alıyorum. Bunların kaynaklarından şüphe heniz olmasın. Yeter ki, doğru dürüst farkedilmesi belirlensin.

Hemen onun arkasından, gelir dağılımına ilişkin birtakım şeyler söz etmek lazım. Gelir dağılımını da sübvansiyonlarla birlikte almak lazım.

... yüzde 15'i alıyorsanız, bu müthiş bir gelir kaynağıdır. Vergide çok şeyler yapılabilir. Vergiden muaf köylü sınırları yükseltilmelidir. Vergi reformunun içinde düşünmek lazım. Bakın, şehirleşme reformu, vergi reformu, bir agro industrial formülü meselesidir. Tümüyle yaklaşmamız gerekiyor. Buna tümüyle yaklaştığımız zaman, kaynakları daha büyük. Bu kaynaklar var. Bu vergi reformunun içerisinde, bugün Türkiye'de olmayan bir vergi reformudur, tümüyle, kimden, ne alacağımızın dengesini, ki, bu bütçeyi... hale getirmiştir. Niçin olduğunu, mümkün olsa sizlere daha uzun bir panelde anlatırım. Çok değişik bir olay. Vergi reformu geniş bir olay, banka reformu geniş bir olay; fakat, bunların hepsinin etkileri tarımda birleşiyor. Bir bütün bu, bir genel denge. Biz bunu her boyutuyla açıklayacağız. Bunların kaynakları var. Ama,

tarımdaki dünyayla bütünleşme ve bunun da arkasından, vergi reformunu içine alması gereken sübvansiyonları dengeliyor. Bu sübvansiyonlar, dünyayla bütünleşen sübvansiyonlar, onlar ne dese, biz de onu yapacağız. Onlar, eğer üretimlerini, faizlerini şuradan alıyorlarsa, bu kadar kaynak aktararak, bugün eğer, 27 milyar aktarıyorsa, biz de o rekabeti yapmak mecburiyetindeyiz; çünkü, Türkiye'nin geleceği tarımda. Bunu unutmamak lazım. Yani, tarımın aşağı yukarı yüzde 33'ü kitle olarak dışarıdan geliyor, yüzde 42'de kemiği. Türkiye ihracat yapamaz. Demek ki, dünyayla bütünleşmesinin bel kemiği. Demek ki, onu ayakta tutmak için, sübvansiyonuyla ihracatıyla, agro industri'sinin aynı teknolojiyle bu işi yapacağız. Bu liberal bir konsepttir, birleşen konsepttir. Bu sübvansiyonsuzluk liberal olmak demek değil, dünyayla bütünleşme bunu dikte ediyor. Olayı kısaca ifade etmek istersem eğer...

BAŞKAN- Bir cümleyle yani.

Tansu ÇİLLER (Devamla)- Tabii. Bir cümleyle ifade etmek istersem eğer, Türkiye'de doğru yönetilirse ve sizler bize bu fırsatı verirseniz, biz bunu yaparız.

Sağolun efendim.

BAŞKAN- Efendim, Tansu Hanıma çok teşekkür ediyoruz ve kendisini uğurluyoruz.

Ben, bundan sonraki iki konuşmacının ve sizlerin affına sığınarak, bir iki küçük esinlenmeden, iki küçük analiz çıkarmak istiyorum; eğer izin verirseniz.

Bunlardan birincisi, enflasyonla birlikte, dilimize giren iki tane kavram, iki bileşik kelime: Aşağı çekmek-yukarı çekmek. Türkçenin kurgusuna pek uygun olduğuna da inanmadığım bir şey bu. Tabii bir sembolizmle dile getirecek olursanız, aşağı çekmek ve yukarı çekmek diye Türkçeye pek uygun olmayan, son zamanlarda dilimize giren iki kavramdan söz etmek istiyorum, affınıza sığınarak, Şimdi, aşağı çekmek için; birilerinin hani şu garajlarda görülen şu hidrolik krikosu olmayıp da yerde bir delik olup, hani arabanın altına baktıkları böyle bir deliğe girip, bir şeyi yukarıdan aşağıya çekmeleri gibi böyle hareket aklıma geliyor. Yukarı çekmek de, o deliğin üstüne çıkıp, bir şeyi aşağıdan yukarı çekmek.

Ekonomilerde ve sosyal bilim açısından bakıldığında, çok hiyerarşik bir bakış açısı bu. Toplumlar, hem bu kadar hiyerarşik gözlenmemelidir; -daha değişik bir biçimde gözlenmeli- hem de ekonomi bilimi, bu kadar harekete yönelik, emek yoğun bir değerlendirmeye tabi olmamalıdır; biraz daha akıl yoğun olmalıdır. Bu bir.

İkincisi de, devlet. Bakın, iki de bir devlet geliyor. Devlet bizde babadır. Dünyanın diğer siyasal sistemlerine bakacak olursanız, İngiltere'de devlet diye bir kavram duyamazsınız. "Majestelerinin hükümeti" vardır. Yani, devlet orada cinsiyetsizdir. Fransa'da kadındır; "Mariyan" dır. Ona zaman zaman yüzler alınır, kuşaklar içinde.

Son Katerin dönemi vurgular, -çok güzel bir kadın biliyorsunuz- Amerika'da da "Sam Amca" dir. Yani her şeye karışmayan; ama, işte bir şeyler istendiği zaman da gidilip yardımı istenen. Bizde devlet "baba" dir. Her şeye karışır; annemize, eve çok karışır.

Bakin, Daulle, Fransa'da yani, kadının devlet olarak simgelendirildiği yerde baba olmaya kalktı; eniştelikten öteye gidemedi, görüyorsunuz. O yüzden, lütfen artık şu "Baba" lafını devlete atfetmeyelim, en fazla enişte yapalım; belki, bir sürü deritten kurtuluruz efendim.

Prof.Dr. Abdülkadir ATEŞ (SHP Temsilcisi)- Teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Biraz önce, ben kahve içmedim; ama, belki sizler içtiniz; bir fala bakıldı. Dendi ki, Sayın Çiller'in bir arkadaşı, değerli bir ekonomist, "Amerika'da, çok yakın bir zamanda bir petrol bunalımı yeniden olacak; daha doğrusu Ortadoğu Ülkelerine bazı kaynak aktarımı olacak. Bu arada, Rusya'da bundan yararlanacak" dendi. Tabii bu, Sayın "Göş", çok iyi bir araştırmacıdır herhalde, kendisi fala bakmaktadır ve bunun sonucunda da Türkiye'nin sağında ve solunda, daha doğrusu kuzeyinde ve güneyinde, bizim meyvemizi, üzümümüzü, etimizi her şeyimizi almaya amade iki tane müşteri grubu, bu büyük müşteri grubu bekleyecek; Türkiye'nin tarımı da böylece sorunlarını çözecek gibi ben bir intiba edindim. Öyle bir varsayımdan hareket ettik ki, bu varsayımın neden öyle olduğunu, neden petrol bunalımı çıkacağını veya kaynak konusuyla ilgili; kaynaklar niye oraya akacak, çok net değildi benim kafamda; ama, bunu ben, Nasrettin Hoca'nın bir hikayesine benzettim. Hani bir bahçenin etrafına tel örgü çekmiş. Borçlusu geldiğinde de, "Hiç merak etme" demiş, "Borcunu ödeyeceğim. İşte, koyun geçecek" vesaire. Yani, bu yöntemlerle, Türkiye tarım politikasının falan düzelmesi mümkün değildir. Yani biz, daha ayağımız yere basan temel sorunları çözücü yöntemlere öncelik vermeliyiz diyorum ve hemen ona geçiyorum.

Benim partim, bizler bu konuda neler yapacağız?

Konuşmamın ilk yarısında söyledim, dedim ki, "Çok önemli". Biraz önce Sayın Başkan da söyledi, "Bu tür kalkınma ve girişim hareketlerinin bir insanı yönü vardır" dedik. Bunu, hiç kimse söylemiyor ve bu konuda da fazla bir şeyler planlamıyor gibi geliyor, bazı siyasi partilerce.

Biz diyoruz ki, her şeyden önce söyledim; "Demokrasinin tam olarak Türkiye'de rayına oturması gereklidir." Yani, tarım sektörünün kendi kendini kurtarabilmesi için, biraz önce Sayın Başkanın dediği gibi "Onların talep etmesi ve hak araması lazım gelir, bu koşulların sağlanması lazımgelir" diyor; Bir. Tabii, bunun ötesinde yapılması gereken diğer teknik hizmetler, teknik işler de vardır. Mesela, biz parti programımızda da belirtiyoruz; çok önemli bir konu, Türkiye'de toprak dağılımıyla ilgili düzensizliğiyle ilgili. Bu düzelterek bir toprak reformuna girelim diyoruz ve bunu

öncelikle de GAP Bölgesinden başlatmakta yarar olduğunu düşünüyoruz. Bununla iki sorunu çözmek istiyoruz. Bir, oradaki feodal siyasi yapı ve sosyal yapı dediğimiz yapıyı, yani demokrasinin yollarını tıkanmış yönlerini o yörede açmakta kullanılabilir bu; yardımcı olur diyoruz. İkincisi de, ikinci bir yararı da, bunu üretimde; ilkel üretim ilişkilerini değiştirmesi sonucu, üretimde modernleşme, çağdaşlaşma getirebileceği, gelir ve dağılımına unummet edebileceği görüşündeyiz.

Bir diğer önemle üzerinde durduğumuz, tarımın ilerisine yönelik bizim iktidar dönemimizde yapmak istediğimiz bir konu da, kooperatifçilik, kooperatifleşme olayı. Buna çok önem veriyoruz. Eskiden beri sosyal demokratlar buna çok önem verir ve Avrupa'da da bu böyledir; ama, kooperatifçiliğin eski bir takım eskiden uygulanan yöntemlerden çıkarılarak, hatalardan, arınarak, yeni bir kooperatifçilik anlayışının gerekli olduğuna inanıyoruz. Yani, yurt dışına işçi göndermek için, kooperatif kurulmaz. Bu tür yöntemlerin, bu tür sistemlerin mutlaka değişmesi gerektiğine inanıyoruz ve aslında... Bir de "Demokratik kooperatifçilik" diyorlar, ben ona pek katılmıyorum. Kooperatifçilik, aslında demokratiktir zaten. Onun için, ilkesi farklı... Daha doğrusu... Her neyse.

Biz kooperatifçiliğe bu nedenle, her türlü desteği ve kaynağı sağlamak için hazırız ve bu konudaki fikirler de oluşmuş vaziyettedir partimizde.

Üzerinde durduğumuz ve durulması gereken üçüncü bir konu: Artık, Türkiye tarımında planlı ekonomi anlayışı çerçevesinde, makro tercihlere dayalı bir tarımsal üretim planlaması anlayışının Türkiye'de hakim olması lazımdır. Bunun, bugün yapılması lazımdır. Ama, bunu yaparken, devletin müdahale edici, devamlı tarım kesiminin kafasına vurucu, işletmeleri zorlayıcı bir yöntemle değil; uygulanması gereken ve biraz önce söylediğim teşvik, sübvansiyon ve benzeri yöntemlerle, özendirici bir biçimde yapılmasında yarar vardır diyoruz ve bununla hemen ilişkili olarak bir de şunu söyleyeyim: Arazi kullanım planları, Türkiye'de bir an önce yapılmalıdır ve bunu yaparken de öncelik ve özellikle de başta, özel önem arz eden bölgelerin, bu konu açısından ele alınmasında yarar görüyoruz.

Şimdi, finansal açıdan da tarımın Türkiye'de büyük sorunları var. Son 10 dönemde tarım sektörü, diğer sektörler tarafından devamlı sağılmış; uzmanların vurguladığı, bizim de burada belli ölçüde dile getirmeye çalıştığımız gibi. Şimdi, biz bunu tersine döndürmenin çarelerini aramak durumundayız. Tersine döndürürken de şunu söylüyoruz: Tarımsal krediler, üreticilerin gerçek ihtiyacını karşılayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir. Yüzde 50'lerde, yüzde 60'larda tarım kredisi olmaz diyoruz ve yine devam ediyoruz: Bu kredi teminindeki güçlükler ortadan kaldırılmalıdır; bazı bürokratik güçlükler ortadan kaldırılmalıdır diyoruz. Mesela, gayrimenkul teminatı gösterme koşulu, küçük çiftçiler için, özellikle fakir çiftçiler için aşılması zor bir engeldir. Bu ortadan kalksın. Projeler, proje bazında teminat olabilsin istiyoruz.

Yine, söyledim: Tarımsal faizler düşürülsün dedik.

Taban fiyatlarının belirlenmesinde yepyeni bir yöntem ihtiyacı vardır. Türkiye'nin. Konuşmamın başında da söylemiş olduğum gibi, tarım sektörü, çok özel bir sektördür. Bazı konuşmacı arkadaşlarımın söylediği gibi ve benim de başta ifade ettiğim gibi serbest piyasa mekanizmasıyla yürütülecek bir sektör değildir.

Taban fiyatlarının belirlenmesinde, üretici kuruluşlarla mutlaka ilişki içerisine girmelidir devlet diyoruz, bunu tespit ederken ve taban fiyatları, ekim sezonundan önce ilan edilmelidir diyoruz.

Peşin ödeme, bir kural olmalıdır diyoruz. Bugünkü gibi değil. Bugünkü gibi bazı ... Biliyorsunuz, artık yakınmaları önlemek için, senetler imzalatıyorlar, arkadaşlarımız Mecliste açıkladılar, "Ne zaman öderseniz, o zaman alacağım" diye teminat senetleri falan, söz senetleri veya yazılı metinler veriliyor. Bunlar aşılmalıdır diyoruz. Ve devlet, planlamayla değerlendirdiği ürünü önceden almayı taahhüt etmelidir. Modern tarımsal girdilerin satın alınmasında çiftçiye devlet desteği sağlanmalıdır diyoruz. Ziraat Bankası temel işlerine, işlevine yeniden kavuşturulmalıdır diyoruz. Yani, eskiden de olduğu gibi tarım kesimine hizmet eden bir banka haline getirilmelidir ve yönetim biçimi demokratikleştirilmelidir diyoruz. Yani, odalarımız, çiftçi temsilcilerimiz bu bankanın yönetiminde görev almalıdır diyoruz ve aynı şeyi tarım satış kooperatifleri için de söylüyoruz. Bugün arpalık haline getirilmiş kurumlardır bunlar; özellikle, yönetimleri. İçerisinde, burada yöneticiler vardır, sakın alınmasınlar, hepsi için söylemiyorum. Kendilerinin, ilçe başkanlarının vesairenin yönetim kurullarında olduklarını biliyoruz. Biz diyoruz ki, bu yönetimlerde, tarım satış kooperatiflerinin yönetimleri de katılımcı bir biçimde, demokratik bir biçimde seçilsin ve oluşturulsun diyoruz.

Ve yine, tarımsal ürünler ihracının kooperatiflerce yapılmasında yarar görüyoruz. Bugün olduğu gibi, dış ticaret sermaye şirketleri aracılığıyla bir tekel yaratmak, aracıya büyük çıkar sağlayan bir sistemin kesinlikle karşısındayız. Küçük üreticiye, orta büyüklükteki üreticiye ve kooperatifçilere hizmet edecek, bunların ihraç yapanlarına yol gösterecek, onlar adına ihraç edecek, federe export dediğimiz, Avrupa'da da birçok ülkede uygulanan, özellikle İtalya'da başarıyla uygulanan yeni bir dış ticaret rejimi, ihracat rejiminin, Türkiye'de uygulanmasından yanayız. Yoksa, dış ticaret sermaye şirketleri diyerek, belli kesimleri zengin etmeden vazgeçilmelidir. Sayın Başkanım affetsin, Sayın hatibin de söylediği gibi, papatyaların kocalarını zengin etme sistemidir bu, dış ticaret sermaye şirketleri yoluyla ihracat.

BAŞKAN- Efendim, papatya severler çoğunlukta görüyorsunuz konuşmacıların.

Abdülkadir ATEŞ (Devamla)- Efendim, papatyaları çok seviyoruz da, sonuçları pek iyi olmuyor.

Şimdi, efendim, bir de ürün alımlarıyla ilgili depolama yerlerini ve kapasitelerinin yeniden ayarlanması, teknik işbirliği sağlanması açısından devlet üretme çiftliklerinin yeniden gözden geçirilmesi lazım geldiği, efendim, tarım arazilerinin amaç dışı kullanıldığı önlemeyle ilgili girişimlerin yapılması ileriye yönelik olarak ve yine teknolojinin, ileri tarım teknolojisinin ülke çapında yayılması amacıyla devlet eliyle yürütülecek önemli projeler, somut projeler olması, bunların hazırlanması gerektiğine inanıyoruz ve büyük sulama projelerine hız verilmesine inanıyoruz; bir Orta Anadolu gibi. GAP'ın çıkaracağı sorunlardan bir tanesi de bizce o olacaktır. GAP devreye girip, sulama, sulu tarım, eksantif tarım başladığında, oradaki birim maliyetin düşük olması nedeniyle, diğer yörelerdeki üretimi nasıl etkileyeceği üzerinde çok kaygılı bir biçimde düşünüyoruz. Bunun çözümünün nasıl bulunabileceğini düşünüyoruz. Amerika'daki gibi, acaba biz de belli bir süre sonra, belli yörelerdeki çiftçilere "Siz hiç üretim yapmayın, biz size bunun karşılığında parayı vereceğiz" mi diyeceğiz. Bunları düşünmek lazım; Türkiye tarımının ilerisini, önümüzdeki yılları düşünmek istiyorsak eğer.

Hayvansal üretimde gerçek anlamda maliyeti düşürecek yem, ilaç, kredi benzeri temel girdilerde devletçe mutlaka yardım ve sübvansiyon yapılmalıdır diyoruz ve canlı hayvan ihracatına izin verilmesini istiyoruz. Et ve et mamülleri üzerinde yoğunlaşalım diyoruz. Yan sanayilerin gelişmesi açısından bunun üzerinde önemle durulmasında yarar görüyoruz ve hayvancılıkla uğraşanların mesleki örgütlenmeleri sağlanmalıdır diyoruz ve geliyoruz, sosyal politikalara, tarımı ilgilendiren sosyal politikalara..

Ulusal sosyal güvenlik sistemi içerisinde, bu güvenliğin tarım kesimine de mutlaka yayılması lazım geldiğini düşünüyoruz. Ayrıca, tarım ve orman işçilerini sosyal güvenlik haklarına kavuşturmak için, bir tarım ve orman iş yarasının çıkarılmasından yanayız. Bu kesimleri örgütlemek, örgütlü ve katılımcı toplum dediğim, hak arayan toplumun demokrasiyi gerçekleştirecek toplumun ve kendi çıkarlarını savunacak iktidarları başa geçirmenin yolları bunlardır, kurumları bunlardır.

Ve bir de ülkemizdeki kırsal yerleşme düzenin yeniden elden, gözden geçirilmesi lazım geldiğine inanıyoruz, yani, mekansal düzenlemeden söz ediyoruz.

Biz kalkınmanın köyden değil, öncelikle insana önem veren bir parti olarak köylüden başlamasından yanayız. GAP'da da bu sorun var. GAP'la ilgili de bu hataya düşülmüştür. İlk önce köylümüzü, insanımızı düşünelim diyoruz ve böyle hareket edelim, böyle başlıyorum diyoruz.

Köylü kalkınması çeşitli boyutlarda dönüşüm geçirilmesiyle mümkündür diyoruz, bunun farkındayız. Bu amaçla tarım sanayileşmeli, kırsal alan kentleşmeli veya kentteki bazı olanaklar sağlanmalı, köylü gelişerek, ileri tarım teknikleri kullanarak, ülke ve dünya pazarları için üretim yapan çiftçi durumuna gelmelidir. Yani dışa açılmaya bizde taraftarız; ama, bu dışa açılmanın koşullarını sağlayacak mutlaka ve

mutlaka devlettir, özellikle tarım sektöründe. Devletin yardımı, devletin yol göstermesi, devletin üretimi artırması, verimliliği yükseltmesiyle mümkündür. Buna inanıyoruz ve bu kentsel yerleşim düzeni içerisinde merkez köy sistemi üzerinde duruyoruz. Merkez köy yardımıyla tarımsal ve üretim verimliliğinin, tarım üretim verimliliğinin artacağına inanıyoruz. Hizmetin daha kolay ulaştırılacağına inanıyoruz. İstihdam olanağı yaratabileceğimize inanıyoruz ve bu yörelerde bütünleşecek ve kaynaklarını bir araya getirecek kooperatifler yoluyla kırsal endüstrileşmenin ilk çekirdeklerinin atılacağına inanıyoruz ve halkın yönetime katılmasında da böylesi bir yerleşme düzeninin yardımcı olacağına inanıyoruz.

Şimdi, bütün bunları söylerken, belki kafanızda "Kaynağı nereden bulacaksınız?" diye bir soru gelmektedir. Benden önce, Sayın Çiller'in söylediklerine katılıyorum. Kaçak vergileri azaltacağız. Örneğin Kurumlar Vergisi. Yüze 46 civarında olması gereken Kurumlar Vergisi, bugün Türkiye'deki ortalama Kurumlar Vergisi yüzde 9 civarındadır. Sadece bu kalemden, normal bir Kurumlar Vergisi uygulaması bize 3-4 trilyonluk gelir sağlayacaktır. Vergi kaçaklarının önlenmesi, önüne geçilmesi, bugün, ancak yüzde 64-65 civarında vergilenebilirken geliri, devlet toplayabilmektedir. Bunun sağlanması bir kaynak sağlayacaktır. Artı, benden önceki konuşmacının söylemediği, Türkiye'de bugün gözüken, gayri safi milli hasılanın yüzde 30'unun üzerinde, daha fazla bir rakamda olması gerekliliğine inanıyoruz; şunu vurgulamak istiyorum: Bugün Türkiye'de 100 ünite kalem üreten bir fabrikatör, bunu 70 ünite göstermektedir, birim göstermektedir, yani 30 kalem ekonominin hiçbir kaydına girmeden tüketilmektedir veya harcanmaktadır.

BAŞKAN- Sayın ATEŞ...

Abdülkadir ATEŞ (Devamla)- Bitiriyorum Sayın Başkan.

İşte, yüzde 30 gayri safi milli hasılasını, Türkiye'nin bugünkü devrelerinden yüzde 30 daha fazla düşünün, bunun yüzde 25'ini asgari vergilendirdiğinizi düşünün, elinize geçecek miktar 10 trilyonun üzerinde bir miktardır ki, bütün bunlar şu söylediklerimizin gerçekleştirilmesine yeter ve artar bile.

Teşekkür ediyorum.

BAŞKAN- Efendim, muhalefetin sol kanadı bir çiçeğe taktı, biliyorsunuz. Dünya demokratik solunun ortak simgesi kırmızı güldür. Türkiye'de demokratik sol iktidar olamadı. Hükümet oldu; ama, iktidar olamadı. Eğer olurlarsa bundan sonraki şakalarda herhalde kırmızı gül üzerine olacaktır.

Görecek miyiz o günleri, bilemiyorum.

Abdülkadir ATEŞ- Merak etme, merak etme.

Türkiye, gıda üretimi açısından kendisine yeten nadir ülkelerden biri olarak yüceltilmiştir. Bu ne oranda doğrudur? Hala doğrudur. Söz konusu yeterliliğin sınırları nedir? 1980'de DPT tarafından açıklanan Türkiye'nin yüzde yüz kendi kendisine yeterli olduğunu söylerken, bugün ülkemiz, gıda ithal eden ülke durumundadır? Demin konuşmalar sırasında, sıram gelmediği için anlatamadım. Burada da bakıtım ki, bu tarım ithalatı, gıda ithalatı çok konuşuluyor; ben dedim ki, "Arkadaşlar bir bakalım, nedir tarım ithalatı?"

BAŞKAN- 1.9 milyar.

Metin GÜRDERE (Devamla)- Evet, ama hangi kalemlerden oluşuyor. Gıdadan mı oluşuyor? Buna bakmak lazım.

Şimdi, değerli arkadaşlarım, vakit az olduğu için, ben sadece önemli artış kalemlerini ilan edeyim, büyük kalemlerden isterseniz söz edeyim. Geçen yılda: Buğday ithalatı var, 381 milyon dolar efendim, ham pamuk var, 129 milyon dolar, yuvarlak ve kabare gibi olmuş ağaçlar 100 milyon dolar, diğer hububat 73 milyon dolar, sığır 57 milyon dolar, pirinç 53 milyon dolar, koyun, keçi derileri, ham deri 42 milyon dolar ve yağlı tohumlar 27 milyon dolar.

Değerli arkadaşlarım, burada da gördüğünüz gibi iki tane önemli dikkati çeken şey var, geçen yıl hububattan kaynaklanan. Bu üretimi, buğday ithalatı, Onun dışındakiler hammaddedir. Türkiye, bu manada gıda yönünden böyle bir tehlikeye düşmüş durumda değildir. Geçen yıl da onu, zaten yapılacak bir şey yoktu; tarım yüzde 11 gerilemiş; bir kuraklık olmuş ve ekonomi de bunu atlatabilmiştir. Onun dışındakilerin, endüstrinin hammaddeleri olduğunu, dünya ile rekabet edebilmek için de, dışardan bunların getirildiğine dikkatinizi çekmek isterim. Yoksa, tarımda böyle, ipin ucunu kaçırdınız, perişan olduğunuz, değil. Kaldı ki, zaten 1 milyon dolar, bu manada ithal edilen ürünlerde en büyük kalemler 1 milyar dolar yaklaşık, yıl sonu itibariyle 1 milyar 200 milyon dolar olduğunu düşünsek, 24 milyar olması beklenen ithalatımız içinde yüzde 5'lik bir rakamdır ki, Türkiye'de tarımın böyle bir kendini kaybettiğini, ne biliyem, o avantajlarını kaybettiğini söylemek; bana göre bugün için mümkün değildir.

İç fiyatları desteklemek için, stokçuluğu önlemek için yapılan ithalatın, tarımsal üretimimize önceden düşünülmeyen zararları ne olmuştur? Bu konuda benim araştırmam yok; fakat, gördüğünüz gibi, yani böyle büyük rakamlar yok. Bakıyorum da arkadaşlar, yani öyle büyük rakamlar da yok. Yani, bu manada ithalatın, o kadar tarımı tahrip edecek noktalarda olmadığını, yine, bizzat Genel Müdürlükten aldığım rakamlardan belli. Bu, bir ekonomik uygulamadır; ama, tarımı tahrip edecek, Türk çiftçisini batıracak, silindir gibi ezecek falan; tabii, elimizde rakamlar, yok burada böyle bir şey yok.

Tarımdan sanayiye kaynak aktarma ne oranda olmuştur? Daha sağlıklı işleyen mekanizmalar konusunda neler düşünülmektedir? Tarımın sanayileşmesi için, sanayi kesiminden tarıma kaynak aktarılmakta mıdır? Ne oranda?

Yine Bakanlığımızın bu konuda çalışmaları vardır. Aşlında, tarımdan sanayiye kaynak aktarılmasına diğer arkadaşlarım da itiraz etmemdir. Yani, "Bu işin kaderi de budur" dediler.

BAŞKAN- Ama, sanayiye gitmiyor. Sorun o.

Metin GÜRDERE (Devamla)- Evet, sanayiye gitmediğini ben arkadaşlarımın vaktini almamak için üzerinde durmadım. Elimizde, organize sanayi bölgelerini ve diğer yerlerde gıda ile ilgili olan; özellikle tabii, gıda ile ilgili olan rakamlar var. Arkadaşım merak ettiği için sadece bir iki tanesini size söyleyeyim. Bakın, mesela Bursa'da 3 tane, Manisa'da 9 tane gıda sanayi ile ilgili olarak. Konya'da 2 tane, Erzurum'da 2 tane, Eskişehir'de 4 tane -gıda sanayi olarak- efendim, Gaziantep'da nasılsa 23 tane, Bilecik'te 1 tane... İsterseniz devam edeyim. Aşağı-yukarı her yerde birer ikiye ve bu şekilde devam ediyor. Yani, böyle kaynakların tarıma gitmediği bir durum yok. Yalnız, Ziraat Bankasının kaynakları, hatırımda kaldığına göre, klasik bir denge ile şöyle yüzde 80- yüzde 85 tarıma; yüzde 15 de öteki yerde de tarımsal sanayiye gider. Galiba öyle bir yaklaşık oran vardı. Zannediyorum, bu oranda devam etmektedir.

Şimdi, "Tarımdan sanayiye kaynak aktaralım mı, aktarmayalım mı" konusu var, veya sanayiye mi kaynak aktaralım? Problem burada. Bunu dün bir değerli hocam, Sayın Atakul'da gayet güzel açıkladı. Şimdi, benim tereddüdüm burada. Tarımda fazla nüfus var, onu sanayiye aktaracağız. Sanayiye aktaracağımız nüfusu, aktarırken nasıl iş bulacağız? O zaman bu kalabalığın, bu nüfus fazlalığının tarımda kalması; bu tarımda hızla büyütülemeyen ve yetiştireilemeyenlerle ortak olunmasının nasıl önüne geçeceğiz? Bana göre, çözülemeyen problem buradadır.

Evet, sorulara devam ediyorum. Tarımsal alanlardan ulusal ve uluslararası metropollere geniş kapsamda bir nüfus kayması olgusu yaşanmaktadır. Kimi kırsal bölgelerde yaşlılardan oluşan köyler dikkate çekmektedir. Bunun nedenleri konusunda neler söylenebilir? Bu olgu, üretimin çapında artış hızını etkilemekte midir? Acaba köyler açısından tarımsal üretim için, üretebileceği yer mi kalmamıştır?

Ben, kendi değerlendirmemi söyledim. Arkadaşlarımdan bir itiraz geldi. Ben değerlendirmemin kesin doğru olduğunu söyleyemiyorum ve dikkatlerinize sunuyorum.

Değerli arkadaşlarım, üçüncü, dördüncü kalite toprak olan yerlerde, ileri tarım usullerini uygulamanın ekonomik olmadığı yerlerde insanlar, maalesef, orada geçimlerini sağlayamıyorlar. Ben düşüncemi söyledim. Orada hayvancılığa geçilmeli,

sulama imkanıyla yem bitkilerinin yetiştirilmesine geçilmesi bir çözüm. Buna bir de, insanlığın, yani bu ekonomik yönünün dışında, sosyal boyutu da var bu işin; bölgelerinde, yaşantı yerleri ve şartları artık beğenmiyorlar. Biz buna engel olmak için... Şimdi, illa bu işi irade eterseniz, işte, elektrik, telefon, yol, içme suyu, sulama suyu, sosyal haklar dediğimiz konuları, sağlık evi, okul; bunları götürdük. Bunlarda Türkiye'nin kat ettiği mesafeler ortadadır. Sürem de daralıyor; ama, mesela, Sayın Ateş bana dedi ki, bu yollarla ilgili 1 000 kilometre rakam söyledi, ben hatırlarda yanlış kalmaması için, 1980-1983 arasında tesviyeli yol 59 binden, 1983-1989'da 60 bin kilometre olmuştur. Stabilize yol 124 bindir, 1983-1989 arasında. 1983'e kadar yapılan 62 bindir. Asfalt yol yapımı 11 binden, 18 bin olmuştur. Köy yollarının toplamı yda 240 binden 271 bine çıkmıştır. Bir yanlış anlama olmaması için, burada size hatırlatmak istedim.

Destekleme politikalarının durumu...

BAŞKAN- Bir dakikanızı rica edeceğim.

Efendim, belki benim ihmalimden oldu. Soru sormak yok. Yani, sorular olmayacak konuşmalardan sonra, lütfen soru getirmeyin.

BİR İZLEYİCİ- Yalnız, benim biraz zıddıma oldu efendim.

BAŞKAN- Doğru ama, bu kadar saat tahammül ettikten sonra, isterseniz ayrı bir oturum yapalım, sabaha kadar devam edelim.

Düzenleme Komitesi böyle uygun gördüler, kusura bakmayın.

Buyurun efendim, 3 dakikanız var.

Metin GÜRDE (Devamla)- Evet. Artık anlaşılmaktadır ki, 21. Yüzyılın eşiğinde, Türkiye tarımı, geleneksel yapısını daha fazla sürdüremez tabii. Çünkü, tarımın geri kalmışlığı, ülkenin geri kalmışlığı, sanayileşmenin ağır aksak gitmesi demektir doğal olarak. Bu durumda, üyesi olmak istediğimiz gelişmiş ülkeler topluluğuna katılmamız pek olası değil -ki, bu biraz Fehim Abinin işine yarıyor galiba- geri kalarak kendisi gelişmiş bir ülke örneği görmüyor. Geri kalan tarım kesiminde yer alanlardaki ilerlemeleri, eninde, sonunda geri çekmektedir; en azından, yavaşlatmaktadır ki, doğru.

Kısaca, sanayileşme bir bütündür. Tarımın sanayileşmesi ve rasyonelleşmesi için, partilerimiz veya temsilcilerinin düşünceleri nedir? Ben, kısaca size söyledim. Özellikle, kalkınmada öncelikli yörelerde, ki bu problemler daha çok oradadır, toprak kalitesini doğal olarak etkileyen faktörleri dahil eder; kaynak kullanma destekleme fonundan ve kalkınmada öncelikli yörelerde tanınan bir imkanı da tarıma ayırılım ki, arkadaşlarımız da aynı şeyleri söylediler. Bir gıda sanayiinin ortaya çıkarılması yönünde, rakamlar da, gerçekten de bu konuda şu anda -sürem olmadığı için

tekrar dönemeyeceğim- çok geniş uygulamalar var. Sürem bitmek üzere.

Sayın Başkanım, bir iki konuya da müsaade ederseniz...

BAŞKAN- Birer cümleyle.

Metin GÜRDERE (Devamla)- Birer cümleyle

Sayın Akın dedi ki, "Çiftçinin beynini yıkayarak siz seçim kazanıyorsunuz?" Ama, Fehim Abi buradayken, DSP buradayken, bizim böyle bir şey yapmamız mümkün mü?

BAŞKAN- İstirham ederim, lütfen; konuşmayı bu alanda sürdürmeyelim. Lütfen sadece konuya ilişkin.

Metin GÜRDERE (Devamla)- Döviz fazlılığı söz konusudur. Bu döviz fazlalığı nereden geliyor?

Değerli Arkadaşlarım, bakın şimdi, Türkiye'nin dışındaki işçilerimizin 30 milyar dolarlık bankalarda parası var. Sayın Akın yaptığı açıklamalarla belki olayı bir noktaya kadar tarif ediyor; ama, Türkiye'de bu safhada, artık, yurt dışında çalışan insanlar tasarruflarını Türkiye'ye getirmektedir. Şimdi, örnek istiyorsanız. Konya'nın Kulu diye bir ilçesi var. Belki, bilirsiniz orada misvete falan çok gidenler var.

BAŞKAN- Sayın Gürdere vakit kalmadı.

Metin GÜRDERE (Devamla)- Efendim, biz ANAP'lılar susun deyince, susmayı alışkınız; susarız yani de..

BAŞKAN- Nasıl olsa televizyonda devam decem bu tartışma

Metin GÜRDERE- Teşekkürler.

BAŞKAN- Efendim, size değerli konuklar demiyeceğim, değerli ev sahipleri; çünkü..

Müsaade buyurun Sayın Adak.

Gördünüz işte, siyaset sahnemizin aktörleri burada. Hangisinin oyununu daha fazla beğendiyseniz, oyunuzu ona verirsiniz.

Biz sürcü-lisan eylediysek, affola. Oturumu ben kapatmayacak, Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı Sayın Mahir GÜRBÜZ'ü davet ediyorum, o kapatacak.

Saygılar sunuyorum efendim.

Mahir GÜRBÜZ (Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı)- Gerçekten, katılımlı, çoğulcul ve demokratik bir yapılanma ile gelişen ve sonuçlanan 1980-1990 Türk Ziraat Sempozyumunu; deneyimleriyle, birikimleriyle, boyutlandıran seçkin bilim adamlarımıza, uzmanlarımıza; ilginç, farklı yaklaşımlarıyla zenginleştiren siyasetçilerimize ve üç gündün beri azalmayan, zaman zaman artan ilgi ve sabırla izleyen değerli konuklarımıza, Odamız adına şükran duygularımızı sunuyoruz.

Değerli konuklarımız, ziraat mühendisliği bir sektör mesleğidir. Böylesi bir mesleğin yasal örgütü olarak, Ziraat Mühendisleri Odası Türkiye tarımının sorunlarını, üyelerimizin hak ve yararlarını korumak öncelikli ödevinin yanında, her platformda sahiplenmeye ve savunmaya devam edecektir. Yalnızca bununla kalmayacak, 1980-1990 Sempozyumunda bir değerlendirme toplantısı olduğu için, eksik kalan boyutunu da yerine getirme anlamında, toplumsal sorumluluğunun gereği, ortaya konulan sorunların nasıl aşılacağı nasıl çözüleceği anlamında da, meslek topluluğunun birikimini, mühendislik politikalarına dönüşmek anlamında, bundan böyle de çalışmalarına güçlenerek devam edecektir.

Daha anlamlı ve daha boyutlu etkinlikler zincirinde bulunmak üzere, hepinize iyi akşamlar dilerim.